

The Gujarat Agricultural & Industrial
Quarterly.

श्री गुजरात

खेतीवाडी अने हुन्नर उद्योग

त्रिमासिक.

ਪ੍ਰਸੰਨ ੨੭

ਅੰਤਿਮ, ੨੬/੧੧

24-7-20

फलान्य धेक्षिता स्वर्णं १ सप्तान वाञ्छिता

कृषि कृषि पुराणञ्च, इत्युक्तान् पराशर ॥

સોનાઈ - જેની કામ ખેડૂત મેલે જાત દેખાડે જાય તો તે સુખ આપે
જો છે પંડુ તે પતે તેના ઉપર નજર ની રાખે તો તે ગરીબાન આપે
જેનું કામ પુરાય જાતી પાશર કાંઈ રહ છે

પ્રમિલ કુર્મા

મરુચ ખેતીચાડી તથા દુત્તર ઉપયોગ ખીતવનાર મહાળની

ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ੧ ੪੨੧੧

- ૧ સુરેશ્વર રાવજીદાદુર-મેનીવાલ પુનીગન-ભરૂચ.
- ૨ મી૦ શ્રીમદ્વાસ મોગલજી દેવદ
- ૩ મી૦ નમશાન શી૦ પોલ શી૦ કાશી, ઝેનીવાડી ખાતની એવ-શિવર-ભરૂચ
- ૪ મી૦ નન્દરી કુન્જાલાલ શાહ શી૦ એલ-ભરૂચ
- ૫ મી૦ દાવીતજી દ મેલ તસ આધીઆ શી, એલ-ભરૂચ

ચિમનલાલ હરદેજી

કાર્યનાણી, મેકેન્સરી અને ટ્રીબ્યુનલ—સરકાર

(सनातन) मन्त्रानां साक्षात् प्रमाणेन मन्त्र-मन्त्रानां साक्ष्यं च साक्षात् प्रमाणेन मन्त्र-
 मन्त्रानां साक्ष्यं च साक्षात् प्रमाणेन मन्त्र-मन्त्रानां साक्ष्यं च साक्षात् प्रमाणेन मन्त्र-

આતુકમણિકા.

૪૬૭૩

- ૧ કૃષિકાર (કાવ્ય) પ્રૌઢ.
મીં શીવશંકર જોશંકર-૦પાસ... ૧
૨. અમો પોતે કે તમે પોતે ?
મીં ચીમનલાલ હરદેરામ .. ૨
૩. સાગ દેરા ઉછેરી તેને સારી રીતે રાખી હાલ પુનઃ પાડવામા આવતા દુધમા થયેા જોઇતો સુધારો
મીં બીમલાઇ મોરારજી દેસાઇ, ડીરીઝનલ ઇન્સ. સુરત .. ૪
- ૪ નામદાર વાઇસરોય અને ખેતીવાડીની ખીલવણી
મીં કાકોરલાલ પીં, ટલી, બી. એ. .. ૧૧
- ૫ કપાસ અને બોમ્બસીંગ (મર્ગફળાનુ) મીથં વાવેનાર
મીં રામભાઇ ડી. પટેલ, બી. એલ. ... ૧૨
૬. સને ૧૯૧૩-૧૪મા વાવેનાર થયેલા કેટલાક વૃક્ષનુ અદ્ય
મીં ચીમનલાલ હરદેરામ ૧૬
૭. ખેતીવાડી સબંધી હીલચાલ
મીં રામભાઇ ડીં પટેલ બીં એલ. ... ૧૭
- ૮ કુલુ સમાચાર
ડીઝીકટ એગ્રીકલચર ઓવરસીઅરો... ૨૦
૯. સને ૧૯૧૩ નો વગસાદ ... ૨૨
૧૦. સહકારી મંડળો ચલાવનારે યું જોત્રયે છે ?
મીં નરહરી કુર્ણાતમ દેગાઇ, બીં એ. ... ૨૪
- ૧૧ સહકારીતા અને ખેલગામ
મીં નરહરી કુર્ણાતમ દેગાઇ, બીં એ. ... ૨૬
- ૧૨ મુળાઇ ઇનાદાની ડા-ઓપરેટીવ કેડીટ સોસાયટીઓ લીસ્ટ
મીં હથગલાલ ગીરધગલાલ ... ૨૭
૧૩. ખેતીવાડી મડગની ચોથી વાર્ષિક સભાનો
ઇમેજ ગુજરાતી દેવાઇ ... ૧-૧૬.

ખેતીવાડી અને હુન્નર ઉદ્યોગ

❀ ત્રિ આ સિ ક. ❀

પુસ્તક ૧ હ

અગ્રેવ—૧૯૧૪

અક ૨ લે.

કૃષિકાર !

હરિજીત ૭૧.

(આ કવિતા છેલ્લી વર્ષિક સભામાં ગાવામાં આવી હતી.)

કૃષિકાર આ સંસારના જન માત્રનો આધાર છે,
એ ભૂતિનો સઉની ઉપર ઉપકાર ભાર અપાર છે,
સાદાઈ શક્તિમનસાધને ભોળાપથી ભરપુર ભર્ષા,
કવન ચલાવા જગત કેર જરૂર જગદીશી કર્યા ૧.

નિહ નિયમ ચૂની પડે ખેતી ખરી વખતે ખડે
એ કુખ અણી ઉપર અડે કૃષિકાર ને બહુ તે નડે,
ઉપજવનારા અન્નના તે અન્ન વિજુ કુખમાં ફેરે
ધર ચલાવવાની ગરજમાં કંઈ કરેજ કંઈ સહી કંઈ ૨.

ઉદ્ધાર કરવા સુધે આ સદટ થકી કૃષિકારનો
તન મન અને ધન થકી પરિશ્રમ પ્રિટિય સરકારનો,
રચારુ વાચ્ય જીવલો મિત્રે કૃષિ મોઢ મડાળ જેમણે
ઉપકાર કંઈ જોડો નથી સવલેશ કીધો તેમણે ૩

એ મંડળીમાં પેસવા સઉને કુખા કરવી ધટે
ખપમાં ખરચના દ્રવ્ય કંઈ નહીં જોડ આવે કે ધટે
લાયક જનો સહાયક થઈ લાઈક મેચર નો યશે
આવક હમેશાની હશે તો સઘ મંડળ જાગશે ૪.

ઉપકારી એ મંડળ થકી કૃષિની યશે અનિ કિન્નનિ
સપતિ વધશે દેશમાં થશે સુખી વળી મંત્રિ
પશ્ચિમ વિરે પ્રારબ્ધપર આધાર કૃષિનો છે નહીં
એ સિદ્ધ કરશે સર્વથા આ દેશમાં અડીયા રહી ૫.

યુરોપ તેમ અમેરિકાદિ વિશે સુધરા જે થયા
ટળના દૃષ્ટિની દૃષ્ટ દશા ઉપચાર જે કરતા રહ્યા
તે સર્વ અહીંના ખેડૂઓને ખંતથી સમજાવીએ
તો અજને ઉત્પન્ન અધિક પ્રસન્ન થઈ ઉપજાવીએ

૬.

મડળ તથા હિન કાજ અગ શ્રદ્ધા કલેક્ટરનો ખતો
તે સાથ સત્તા ધીરાળીએ એવ અધિકારી તજો
તે સર્વ ફરી રહાયનો આભાર બૂલી શકાય ના
પ્રદિ પ્રત પી જતો હો નવ હોય તો આ માયના

૭.

જ્યા સુધી મહી મડળ દે ત્યા સુધી આ મંડળ રહે
આશ્રય તથા દોળને વાવિજત પર્થ વળી લહે
એના મેળ શિવ શકર પ્રેમે પૂરી દુઃખ દરે
અભિનાય ઉત્કટ એ અલંકાર છે આગારે અતરે

૮

શિવશંકર જેશંકર વ્યાસ

કારેલી તાલ જ બુધર,

અમે પોતે કે તમે પોતે?

એકોઈ બહુ શ્યામિ,

~*~*~

અમે પોતે તે તમે પોતે છે. અમે પોતે જે ધારી શકીએ તે તમે
પોતે ધારી શકો. અમે પોતે જે ઇચ્છીએ તે તમે પોતે ઇચ્છી શ
કો. અમે પોતે જે કરી શકીએ તે તમે પોતે કરી શકો. અમારા
પોતાનામાં અને તમારા પોતાનામાં કાંઈ ફરક નથી. અમે પોતે આમ ધારીએ છી
એ અને અમે પોતે આમ કરીશું એવો આડળર દવાનું પ્રયોજન હોય નહીં. અ
મે જે કરીશું તે અમારી આત્મ સત્તા ઉપરના હુમારા ભરોમા ઉપર આધાર રા
ખે છે. અમે જે કરીશું તેથી તમને લાલ્લા લાલ થવાના નથી. અમે જે કરી
શું તેથી તમારી આશાઓ ફળી ભુત થવાની નથી. અમે જે કરીશું તેથી
સુધારા વધારા થવાના નથી. અમે જે કરીશું તેથી તમારી પ્રગતી થવાની ન
થી. અમે જે કરીશું તેથી તમારો મોક્ષ થવાનો નથી. તમારો મોક્ષ તમા
રી આત્મ શક્તીમાં છે. તમારો ઉધાર તમારી આત્મ શક્તીમાં છે. તમારી
પ્રગતી તમારી આત્મ શક્તીમાં છે. તમારા કામમાં સુધારા વધારા થવા, તમા
રી આશાઓ ફળી ભુત થવી, તમારી મન કામના ૧૨ મઠવી એ તમારી

આત્મ શક્તી ઉપર આધાર રાખે છે. પ્રીય વાંચક તું જેવું કરશે તેવું પામશે જેવું વાવશે તેવું લાવશે અમે તમારે માટે કરીશું અને તમને ક્ષા યદો ધરે એવા આશા રાખીશોમાં. તમારા પોતાના ક્ષાયદા-હાનીની વાતો તમે જાતેજ કરતાં આપ્યા છો, તમે કરો છો. અને તમારે પોતાનેજ કરવાની છે. અમે તમને કાંઈ વીશ્વાસ આપતા નથી, તમે અમારા પર કાંઈ શરોશો રાખ્યો નહીં. તમે અમારા પર આશાઓ રાખી હાથ પગ બેટી બેસી રહેશો નહીં. અમારી પાસે જાદુઈ તાંત્રીજ નથી. અમારી પાસે મંત્ર નથી અમારી પાસે પુત્ર મારી ઇલાજ કરવાની દવા નથી અમે કર્મવાદી છીએ. કર્મ કરવાથી તમારા પુત્રને કેવી ખેતી કરતા, કેવા હુનર ઉદ્યોગ ખીલવતા અને કેવા વેપાર ખેડના તે અમે જાતાવીશું કર્મ કરવથી હાલ અન્ય પ્રદેશોમાં કેવી ખેતી થાય છે, હુનર ઉદ્યોગ કેવા ખીલ્યાં છે અને વેપાર કેવા વધ્યો છે તે અમે જાતાવીશું તમારા પુત્રજોના જેવી જાતથી ખેતી કરવા, અન્ય પ્રદેશોના ખેતી હુનર ઉદ્યોગ વ્યાપારમાં ધણેલા મુધારા વધારા અને દાખલ કરવા, તમારી હાલની ખેતીમાં હુનર ઉદ્યોગ અને વેપાર વણજમાં પડેલી જાદી દુર કરવા અમે તમને આમહુ કરીશું, ખીનતી કરીશું, મુચનાઓ કરીશું. માર્ગ દર્શાવીશું અમે તમારી ખેતી કરવા આવવાના નથી. અમે તમારો હુનર ઉદ્યોગ હાથ ધરવાના નથી. અમે તમારો વેપાર કરવાના નથી. તમે જે કાંઈ કર્યો તેવું અમે અવલોકન કરીશું તમારા પ્રયાસ તરફ હુમે કાળજી રાખીશું અમે તેમાંથી અનુભવ લઈશું, શીખીશું. દરેકને દરેકમાથી કાંઈ તે કાંઈ શીખવાનું મળે છે. સામામાં જે સાડું હોય તે શ્રદ્ધા કરવું. સામામાં જે છુડું હોય તે દુર કરવું. દરેક વ્યક્તિની શક્તિમાથી અમે સાડું માહું શીખવા માંગીએ છીએ; અને ખીજને શીખવવા ઇચ્છીએ છીએ. આ ત્રીમાસીક દ્વારા અમે તે કામ કરીશું. જીનું જે કાંઈ કરવાનું છે તે તમારે દરેકે કરવાનું છે. દરેક ગાળુસ પોતે જે કરી શકે તે કરશે તો અમે કાંઈ કશું એ મ લેખાએ અને ત્રિમાસીકે કંઈ કશું એમ ગણાશે-મનાશે.

અગત્ય સુધી અમે શું કશું છે તેનો હેવાસ જરૂર જોતીવાદી રાડગ ના પાદના રીપોર્ટ ઉપરથી તથા એ મડગના વ્યક્તિ વરંધના રીપોર્ટના પ રીપોર્ટ 'શ્રી' ઉપરથી માહત્તમ પડશે. આ ત્રીમાસીક દ્વારા કેવા કેવા વીધય ખાસ કરી ચલ્યા જોઈએ તેની રૂપ રેખા નીચે જાતાવીશું. આ 'મમા' અમે તમારા પોતાના અનુભવો અને જ્ઞાનનો લાભ તોરા ઇચ્છીએ છીએ આ પ પુર્ણ પ્રેમથી અમારી પ્રાર્થના સ્વીકારી જન સંપ્રદાના કલ્યાણ કરી કા મમાં યથા શક્તી મદદ કરશે.

૧. જમીન અને તેની જાત —

એ. ગુજરાતના જીલ્લાઓની તથા તાલુકાઓની

બી. મુળક જમીનના બીજા જીલ્લાઓની

સી. હી દુરયાનના બીજા જીલ્લાઓની

ડી અન્ય દેશોની-ખાસ કરીને આપણને-મળતી

૨. તુલના:—જરાયત, બાગાયત, ખરીદ, રબી વીગેરે

૩. શાક:—ભાજી, ફળ ફળાદી.

૪. કૃષિ:—તળાવ, વહેણ, નદી વીગેરેમાથી ખેતરોને પાણી પાવાની સાધુ તથા નરી યોજના.

૫. વર્ષાદિ.

૬. હવા. ઝાડો ધુમસ, ફવ. તાપ, ચડી

૭. તુલના ગેગો અને જગ્યાઓ

૮. આકાશ — પાકના વેપારના, જમીન ભાવ વીગેરે

૯. ખેતીને અગતા નાનાવગે, તેની ઉઠે, પેગસ, માવજત, રોગ વી.

૧૦ ખેતીને અગતા ઓળંગે, દેશી પ્રદેશી

૧૧. ખાતરો સ્વભાવિક અને જનાવડી

૧૨. બી. તેની પસંદગી, વખારો અને બીના ખાસ ખેતરો.

૧૩. હાથના હુનર ઉધોગ.

૧૪. સહકરી મંડળો

ઘણાઓની તીવ્ર ઇચ્છાને આધીન થઈ બજાસુ કામ જાણી અમારું સ મજા શરૂ કર્યું છે. જેવી જાણની મરજી. ઇચ્છા લાગણી, અને વાંસના હુશે તેવીજ અમારી યશો કાર્ય પરીપુર્ણ થાવો કે નહીં, તેની પરવાહ નથી. લાભા લાભ નથી અમને મુખ દુખ નથી. અમારો આનંદ માત્ર તમારી સા થે હજી મળી કામ કરવામા છે. અમે જાણ તરફ અતન્ય ભાવે જ કામ આ રમણુ છે, તેને મહત્ત્વ કરનાર આપ બધા બીસટ સુરક્ષ છે. ચી હ.

આરા ઢોરો ઉછેરી તેને આરી રીતે 'ગાખી હાલ પુરાં પાકવામાં આવતાં દુધમાં થવો જોઈતો સુધારો.

(લખનાર લીમલાજી મોસજી દેસાઈ)

ચોખ્ખા દુધની આવશ્યકતા અને તે દુધની ઉત્પન્ન વધારવાની જરૂર આખા દેશમાં માતમ પડવા માડી છે. જે વાન ન્યુસપેપરમાં તેમજ બીજા મેલોવડાઓમાં અને કેટલીક વખત છેક સરકાર સુધી ચરચાતી જોવામાં આવે છે. આ વિષય એવો મોટો છે અને એટલો મુશ્કેલ છે કે તેને માટે જ્યાં મોટા મોટા વિદ્વાન લોકો પોતાથી બનવું કરી રહ્યા છે, ત્યાં હું એ જાણતપર દેવતાને મને શક્તીવાન સમજતો નથી.

પણ તેથી જોતો અર્થ જોમ નથી થતો કે આપણે આ નિયમ ઉપર તફાવત, દુનર લક્ષ્ય દષ્ટને જોગી રહેવું જોઈએ અને તેજ ઉદ્દેશથી હું આપની આગલ આપણા ગુજરાતમાં ઉપલી બામતોની કેવી રથતી કે તથા તેમાં કેવા સુધારા થવા જોઈએ તે ઉપર બે જોશ કહેવાની રજા લઉં છું.

જ્યારે દુધનો સવાય હાથે ધરીએ ત્યારે બે ત્રણ બાજતો વીધે ચકચર થતી સંભળનામાં આવે છે.

૧ દુધની કીમત દીનપરદીન વધતી જાય છે.

૨ દુધની ખપત પણ વધતી જાય છે.

૩ દુધ ચોખ્ખું નરોગી મની શકતુ નથી અને મલે તો ઘણી મોઢી કીમતે

હવે પહેલી બોમત તકરારી છે એક બાજુએ દુધની કીમત વધી કહેવાને બી લખલ હરકત જણતી નથી બીજી બાજુ આજથી વીસ વરસ ઉપરના ભાવ જોઈએ તો તે આજે બમણા થએલા લાનરો જ્યારે બીજા હાથપરે બીજા બધા સંજોગો અને બીજી ઘણી ખરી છુટગીની જરૂરીઆતોના ચકેલા ભાવ જોઈએ તો તેના પ્રમાણ મા દુધની કીમત વધેલી કહેવાશે નહીં.

બીજી બામતોમાં એટલે જોના ખપતમાં વધારો થયાની વાત હું ધર્મ છું કે દરેક જણને કણલ કરવી પડશે જ્યારે ખપત વધે તો તેના પ્રમાણમાં કીમત વધવી જોઈએ પરતુ તે તે પ્રમાણમાં વધી નથી તો પડી લેના પ્રમાણમાં તેનું (દુધનું) ઉત્પાદન પણ કમકામી થાયેલું હોવું જોઈએ પરતુ તેટલાથી સતોષ માનવાનું કામ નથી આપણા દેશની ઝેટના બે દુઝાજોની રથતી તપાસીએતો દુધ વધુ ડાઁએમ કહેવું પણ વાસ્તવિક મનાય તેમ નથી.

કેટલા એકજ અનુમત નીકળી શકે અને તે જો કે જોમ ત્રીજી બાજતમાં કહ્યું તેમ દુધ ચોખ્ખું મળતું નથી અને તેમાં પાણીનો બહુ મોટો ભાગો જોગ થયેલો જોવા મા આવે છે. ગણ ખેતીવાડીની કેન્દ્રસ્થ વખતે ૩૦ માન સાહેને એ બામત ઉપર જે પેપર વાંચ્યો હતો તે જોશો તો તુરતજ માલમ પડશે કે સેકડે ૫૦ ટકા અને તેથી પણ વધુ પ્રમાણમાં પાણીનો ભેલ માલમ પડે છે વળી આ બામતના પુગવામાં ઉપલ જ પેપરમાં ચોખ્ખા દુધની કીમત આપેલી છે તે જોતા માલમ પડશે કે તે વધારે છે અને તે લગભગ યુરોપના જેટલીજ કે જોમ કહેવાને હરકત નથી પરતુ જે ચોખ્ખું દુધ વર્ણવવામાં આવે છે તે પણ લાના પ્રમાણમાં ચોખ્ખું નથી એટલે કે શાસ્ત્રીય રામ પ્રમાણે અને જન સુખાક ગીના નીમો પ્રમાણે સફાઈથી ચોખ્ખું રાખવામાં આવે તું નથી.

આજો ઉપની મામતમાં શુ નુ સુધારા કરવા અને કેવા ઉપાયો યોજવા તે પહેલા આપણી કાલની રથતી કાઠી છે તે જોવી જોઈએ આ બામતમાં આપણો ગુજરાત દેશ આપણા દેશના બીજા ભાગો કરતા થણે દરજ્જે સારી રથતીમાં અને અતુકુળ સંજોગોમાં કે જના તેમાં ઘણીક જાતના સુધારા થયાની જરૂર છે.

૧ ગુજરાતની અદર બીજા ભાગોની માફકજ મોટા શહેરોની અંદર દુધ પુર પડે છે, એટલે કે કમકામ ભાગ શહેરની આજુ બાજુના ગામગામોમાંથી અસલી રીતે એટલે માયાપર આવે ૭ વાતો ગરુગની અંદરજ દોરતાં વચેતાઓ રાખી નાના વા મોટા

પ્રમાણમાં છુટક દુધ વેચાય છે. જે દુધ માથે ગહેરમાં આવે છે તે બધું અક્ષી ભાટીઆઓ (દુધ વેચનારાની દુકાને), ને ત્યાં સામી કઠાકટથી જવગણ પ્રમાણે આપવામાં આવે છે. અને તેમાંથી ભાટીઆઓ મોટા ભાગે મત્રાઈ ઉઠારી લઈ છુટક સારા દુધ તરીકે વેચે છે જેઓ તમેજા રાખી છુટક વેચે છે તેઓ જો પુરતો ભાવ નહીં મળે તો પાણી ભેળાને આપે છે. તેમજ ગામવાસીનું દુધ જે ભાટીઆની દુકાને જાય છે તેમાં પણ ઓછા વત્તા પ્રમાણમાં પાણીનો ભેગ હોય છે સરખું ભાટીઆઓ જે ભાવ ગહેરમાં ઉપજાને છે તે ગામવાસી બોલાને આપતું નથી કારણ અઝાકે પૈસા ધીરીને સાલી કઠાકટથી તેમને આપી લેવામાં આવે છે.

૨ જે જે શહેરોને હાલમાં આગાડીનું સ્થાન સારું થયું છે, ત્યાં આવેના ગામવાસી રેલવે મારફતે પણ દુધ આવે છે પરંતુ તેમાંનું વ વખતે આવતું હોવાથી માત્ર કંઈકાં લોકો મોટે ભાગે અને કંઈક અંશે ભાટીઆઓ તેનો ઉપયોગ કરે છે

૩ જ્યારે ઉપર પ્રમાણે દુધ આવે છે ત્યારે ગુજરાતના શહેરો અને ખીજા ભાગના શહેરોના દુધમાં ફેરફાર હોય એમ નથી.

પરંતુ ખીજા ભાગ કરતા જે મોટો ફેરફાર છે તે એ છે કે ગુજરાતની અંદરનાનો યા મોટો ખેડૂત મી મેના જળ પ્રમાણે થોડાં યા ઘણા જનાવર પામે છે. એટલું જ નહીં પરંતુ ખીજા વર્ણો કે જેઓ ખેતી કરતા નથી તે પણ થોડા જનાવર પામે છે અને તે ઉપરજ પોતાનો ગુલગે કરે છે એટલે ખેડૂત વર્ગ અને ખીજા ગામવાસી રસ્તી જે દુધ લી વાપરે છે તેમાં તેઓ ગહેરમાં લોકો કરતા અથવા તો ખીજા ભાગના ખેડૂતો કરતા ઘણી ચડીઆની રચીનીમાં છે. અને તેમની એલાદ એ ખામતમાં એટલી બધી તકરાર રહેતી નથી જે ખામી એમાં છે તે નીચે પ્રમાણે છે

- (૧) ખેડાણ જમીન વધારે કરવાથી જોઈનાં જનવરો રાખી શકાતા નથી
- (૨) ખેડૂત કષાસના વધારા જાા ભાવને લીધે વધુ પ્રમાણમાં તેની ખેતી કરે છે એટલે ડોરના ચારાની માધવારીને લીધે પણ ડોરની સખ્ત ઓછી રાખવા માંડી છે.
- (૩) સારા જનાવર રાખવાની કાળજી રાખવા નથી.
- (૪) જોઈએ તેમ સહાયથી અને સારા પ્રદાનમાં રાખવા નથી.
- (૫) જાતી બેઠને લીધે અમુક વર્ણો ચાવ પક્ષતા નથી.
- (૬) સર્વેથી વધારે હાની કન્ટી બાજન ઉત્તર ગુજરાતમાં ચારની હાથની મત્રાઈ કટીને માખણ જનાવવાની રીત-ચાનો મતાઈ મોકવવાની રીતમાં છે.

૧ પહેલી બાબતમાં ખેડાણ જમીન વધારે કરવાથી જોઈનાં દુધાળ જનાવરો રાખી શકતા નથી કારણ કે ખેડૂતનું લક્ષ હમેશા તેના બળદોને સારી રચીનીમાં રાખવામાં હોય છે અને જે કાંઈ તે ખરચી શકે તે સારા ધાસ ચાગે તથા દાણો બળદોને વરવવામાં ખરચે છે. ડોરો જણે તેના ખાતરને મોટે પાતો ધરમાં દુધ લી આવે ને રાખ્યા હોય તેમ ગણે છે પણ જો તે જેની ખેતી અને બળદની કાળજી લે તેની લક ઓકે ધધા તરીકે ડોર પાળે તો તેમાં જડ મોટો નફો થાય અને ડું

ઉત્પાદન અને તેના નફા તેમજ રોગની જાન ઝડ સુધરે

૨ બેતીવાડી જમીન વધારે કરી એ રોડ ઉછેરવામાં વધુ કાષ્ટકારક છે પરંતુ બેતીવાડી નજરે કાષ્ટકારકતા તુલ્ય તરફ તેના વધવા જતા આવડે લીધે હમોશા હોવાથી રોડને જ પીધોની થાય એવા ધાસ ચાગતા તથા દબા અને ચારે ઉત્પાદન થાય એવા તુલ્ય કરતા નથી, અને તેથી તેમનાં બજારને પાલવા ઉપરાંત રોડ જેવી સ્થિતિમાં ઉછેરવા જોઈએ અને રાખવા જોઈએ તેવી સ્થિતિમાં રાખી શકતા નથી.

૩ જ્યારે આ પ્રમાણે ધંધા તરફ રોડ પાલવા નથી ત્યારે તેઓ સારા દુધવાલા જનાવ ર પાલવાની કાળજી કરતા નથી અને જે છે તેની ઓછા સુધારી વધુ દુધ આપના રા જનવર ઉછેરવાની તરફી લેતા નથી.

૪ આ બાબત વીશે મેં માગ બીજા પેપરમાં (રોડની ઉછેર અને તેની આવડત) લેખિત કરેલું છે.

૫ માની બજારને લીધે ઘણીકે ઉંચી કમો જેવી કે વાણીયા, બાલણ, કણ્ણી વગેરે કમો જેઓ અકલ્પ અને પછસે ખરચી શકે તેઓ ગાયો રાખતા નથી કારણ તેઓ વાહરમાને ખરચી કરાવતા નથી એટલે જે ગાયોની ખરી પેદાશ તે તેમને નફા માં થઈ પડે છે. અને તેથી તેની ઓછા સુધારવામાં તેઓ તદ્દન બે પડવાઈ રહે છે અને જે નીચ કમો ગાયો પાસે છે, તેમને સાગ માદ રાખી સારી ઓછા કરવાના સાધન હોતા નથી.

૬ આ બાબત એટલી મોટી છે કે એને મદુર સહુને રસો નથી જાણ એટલું કહેવું જોઈએ કે બેતીવાડી ખાતામાંથી રૂ. ૧૫ મીની ઉત્તર ગુજરાતમાં આવે છે કે હા રૂ. ૧૫ થઈ છે અને દરેક દરેક રત્ન મલક, માખણ બહાર મેકલની થઈ છે પરંતુ દીલ્લીની વાત એ છે કે નેઓએ તે ખાતાનું બધું અનુકરણ કર્યું નહીં અને રૂ. ૧૫ કરતાં ઓછા રચના અને ધંધાના સિધ્ધિ બાલુ એ સુધારે ઘણી નીચ હાથમાં ધધી કરતા માંગો છે. જેથી કરીને દેશનું જે ત ત જાન છે તેના પ્રમણમાં પ્રવેશ મલકે નથી એટલું જ નહીં પણ જ્યાં જ્યાં દુધવા સચારેમાં આસે છે ત્યાં જન સુધારી પણ બધામાં આવી પડે છે અને એ બાબતમાં સરકારને વહેલાં મોડા કાંઈ પણ પગલાં લેવા પડે તો તેમાં નવાંજ જેવું નથી.

જ્યારે ઓછા દુધવા પુ વાધને વાગે ઉત્તર પ્રમાણે સ્થિતિ છે ત્યારે આપણે તે સુધારવાને કેવી રીતે કામ લેવું જોઈએ તે બાબતો વીચાર કરીએ. એ બાબતમાં નીચલી બાબતો જાણવા ગળીને મીઠામાં રૂ. ૧૫ એ તો આપણે આપણી ખોટ ઝડ પુર્ગી કે રી સુધારે એટલું જ નહીં પરંતુ ગુજરાતને દીલ્લીમાં કેનેમિક બધવા હોવાનું જાણી શકીએ.

(૧) ગુજરાતના બુધ બુધ બાગોની અંદરની રોડની જાન અને તેની ઉછેરના કામમાં અનુકરણની વીગેરે.

(૨) રોડની સંખ્યા અને તે પુતી છે કે નહીં તે

(૩) સારા દુધવામાં જનાવોની થતી કલ્પ અદ્યક્ષવાની જરૂર

- (૪) ગુજરાતના શહેરોને એખ્ખું દુધ નેની દાલની કીમત વધારી રીવાજ કેમ પુરું પાડી શકાય તે,
- (૫) ગામડાઓમાં જોકે શહેરોના જેવી ખોટ મળી જ્યાં તેમને સાગ દોર પાસ ઈથી તે મનો નદી કેમ વધારી શકાય ને,
- (૬) ઉત્તર ગુજરાતમાં મલાઈ કાઢી માખણ જતાવાના મધધાને સુધરેલી દમ ઉપર મેલી તેમાં દાવ ચતા નફામાં વધારો કરી આપવા આવ્યત
- ૧ આખા ગુજરાતને ત્રણ બગમાં વહેલી શકાય. તેમાં પહેલો બાગ તે ઉત્તર ગુજરાતને, જે વડોદરાથી ગીર યથાને ઉત્તરમાં આણુ સુધીનો ખેતાણ અને ગોગડુ જમીન વાળો પ્રદેશ ખીજે સાગ વડોદરાથી દહીયુનો સુરત અને ભરૂચ જીલ્લાનો થણે બાગે દાળી જમીન વાળો સપાટ પ્રદેશ અને ગીલે હુનર તથા જગલને લગતો પ્રદેશ જે વોડે પંચમહાલ ભરૂચ અને સુરત જીલ્લાનો છેકે પુર્વના જંગલી પ્રદેશ, તેમજ સુરત જીલ્લાનો દહીયુનો બાગ જેવોકે ચીખલી, વડસાડ, પારડી વીગેરે

ઉપલા ત્રણ બગમાં પહેલો બાગ દોર ઉછેરવાના કામમાં સહિથી સારામાં સારો છે ખીજો બાગ તે કામમાં મધ્યમ સર, કદવચ અને ત્રીજો બાગ એ કામમાં પ્રતીકુલ ગણાય. આ ઉપલા પહેલા કાગમાં અમદાવાદની ઉત્તર પશ્ચિમના પ્રદેશમાં કે જે કાકરેજ અને વડીઆને નામે ઓલખાય છે તેમાં વડી પારી અથવા સુન્તી બેશે અને કાકરેજ તથા વડીઆરી ગાયો છે

આ બેમેને દાલના સંજોગોમાં સારામાં સારી ગણવાને વાધો નથી જેની ડોક ટર મેનના પેપ ના દુધના આકાશ ઉપરથી ખાલી થશે તે ૨ આ બેંસાનુ દુધ દીલ્લી અને જામશાહી બેંસા કરતા વરસની સરેરાસમાં ૨૨૦ રતન એ છુ ખતવેલુ છે જના તેના ખોગકી ખરચનુ પ્રમાણુ લઈએ તો કાચદારીર બચે સુધી પાને વડીઆરીને કહેવા ને દાખલ નથી જેની બેસો છે તેતીજ ગાયો છે, પરંતુ ગાયોને બગડે ઉછેરવાની જાન તરીકે ગણવામાં આવે છે. દુધ દેનારી જાન તરીકે ગણવામાં આવતી નથી પરંતુ તેમ કરવામાં ભુલ છે કારણ સુરત કામ ઉપરના ધણ વરસના અનુભવ ઉતરથી માલુમ પડયુ છે કે જે આ ગાયોને તેના દુધના ત્રણ ઉપર લક્ષ ગણી ઉછેરવામાં આવે તો તેઓ સીધી અથવા ધીરની ગાયોની બરોગરી દે એટલુજ નહીં પરંતુ તેથી પણ વધારે સારી દુધાળ નીવડે છે અને તેના વાછરડા પણ એ જાનોના કરતા તમારે કીમતી હોય છે જેની ખાતરી ઉપકાજ પેપરના આકાશ વેદાથી થશે ઉપલા સંજોગોમાં મહારથી દોર લાવી સુધારણા કરવાની જરૂર જેનુ નથી પરંતુ જે તેમાંથી સારા દુધ દેનારા જાન વગે પસંદ કરીને વધુ દુધ દેના જનાવવામાં આવે તો તે જાનવા. જોય છે. જેનુ મુરોપમાં એક માથ ને મળ્યુંથી સવા મજુ સુધી દુધ એકી ટકે માથ તો આપણા જનાવનુ દુધ હાલ છે તે કરતા બમણુ કરવાને વધુ મુશ્કેલ નથી

ખીજા બાગમાં બેશે તેજ જાનની છે એટલે જે મુરતીને નામે ઓળખાય છે તેજ છે પરંતુ ગાયો કાકરે ઉતરતી પકનીની અને નાના કદની તેમજ સખ્યામાં પણ થોડી છે કમ્પ આ બાગ બેશેને જોડેના અનુકુળ છે તેટલો ગાયોને નથી

ઉપલા જાનોમાં દોર ઉછેરવાને જોડેની દોક જાનની સધવડે તેમજ જુદી જુદી જાના તુલો અને ધામ ચારાનુ માધનો છે

નીચે આગળા ધાસ ચારો તેમજ બીજી જાળતો એટલે હવા વરસાદ વીગેરે જો-
ઈતાં અનુકુળ નથી, અને તેજ પ્રમાણે જંગનાવરો ઉતરતી પ્રતીતિ છે ત્યાં થોડાજ સુધારાની
આશા રાખી શકાય

ઉપર જતાંવડુ તેમં દુધનો વધારો કરવાનું મુખ્ય શાધન બેશોજ છે ત્યારે તેની
ઉછેરવાના સંબંધમાં સારા ખાડાઓ ગામે ગામ રાખી સારી બેરો ઉત્પન્ન કરવામાં
ધણું દુર લક્ષ દેખાય છે. આ જાળત ઉપર ગામ લોકોએ તેમજ લોકલબોર્ડે અને જરૂર
પડે સરકારે પુરતું ધ્યાન આપવાની જરૂર છે

૧ ધણે ટેકણેથી એવી તકરાર ઉઠાવવામાં આવે છે કે જરૂરની સંખ્યા આછી થઈ જ
વાથી દુધનો આવ વધ્યો છે અને અછત લાગે છે. આ જાળત ખરી છે કે કેમ એનો
વીચાર કરીએ તો ટોળની સંખ્યાના આંકડા જોતાં એમ કહેવું પડે કે તે આછી
નથી માત્ર એટલીજ જાળત આછી છે કે તે તેમણે આપતું જોઈએ તેટલું દુધ
આપતા નથી, એટલે તેની સંખ્યા વધારવામાં મહેનત કરીને તેની વધારાની ઓરા-
કોનો જુઓ ઉઠાવવા તજરીજ કરવી તેનાં કરતાં હાલના દુધ દેનારા જનવરની
આલાદમાં સુધારો કરી તે હાલ આપે છે તે કરતાં વધારે દુધ આપનાં કરવાં એ
વધારે સલાહ ભરેલું છે.

૨ ઉપર કહ્યું તેમ વધારે દુધ દેતી આલાદ બનાવવામાં દુધલા જંગાવરોની કતલ થતી
અટકાવવી એ ખાસ જરૂર છે. કારણ કે સારા માત્રાપાથી ઉત્પન્ન થએલા જંગા
વરોમાં સેંકડે ધણા થોડા પ્રમાણમાંજ આવે સારાં દુધ દેનારા જંગાવરો નીચે છે
જેની મનરથી કીમત આપી મોટા શહેરો જેવાં કે મુખ્ય અમદાવાદ વીગેરેના દુધનું
વેપારીઓ લઈ જાય છે. સામે તેવા શહેરોમાં જાખડા જંગાવર પાળવાનું પરવડતું
નહી હોવાથી કસાઈઓને તે વેગી નાખે છે. આમ થવાથી તે ખાસ વધું દુધ દેનારી
લેશોનો નાશ થાય છે એટલુંજ નહીં પરંતુ તેની આલાદ જે સારી નીવડવાની
આશા રાખી શકાય તેનો સમૂલો નાશ થાય છે.

૩ ગુજરાતના શહેરોને ચોખ્ખું દુધ કેમ પુર પાડી શકાય એ એક કઠણ સવાલ છે.
જના તે નહીં જની શકે તેમ નથી, આ જાળતમાં નીચલી જાળતમાંની એક મા વધુ
જાળતોના ઉપયોગ કરી શકાય.

૧ મ્યુનીસીપાલિટીઓ દા તો સુધેલા ઢગના તળેલાઓમાંજ દોર રાખવાની દૂરજ પાડવી
જોઈએ અથવા તો તેવા તળેલાઓ શહેરોની બહાર કરાવી આપી ત્યાંથી દુધ શહે-
રમાં લાવવાને લારી જેવા સાધનો કરી આપવા જોઈએ. શહેર બહારથી આવતા
દુધમાં થતી બેજસેજ અટકાવવાને જોઈતા ઇન્સ્પેક્ટરો નીચેને બહાર આવતા દુધના
નમુના તપાસી તેમાં બેજ માલમ પડે તો તેના ઉપર સહેલાઈથી કામ ચલાવી શકાય
એવો શરૂઆતમાં સુધારો કરાવવો જોઈએ.

૨ ૧-ઓપરેટીવ ખાતાએ દુધનો ધંધો કરનારાઓની એસોસીએશન બનાવી તેમને નાજા

જોગેરની મદર કરીને ચોખ્ખુ દુધ પુર પાડવાની તજવીજ કરવી જોઈએ.

૩ જ્યાં દોરના તબેલાઓ થાય ત્યાં કેનાસના પાંણીની અથવા તો મોટા તળાવના પાણીથી લીલો ચાગે થાય તેરી ગોઠવણ સરકારે કરી આપવી જોઈએ, તેમજ ગામડાં દોરને રાખવાને સંવડવાલી જગ્યાએ અતુકગીતા કરી આપવી લા સારા સારા મુકવા જોઈએ.

૪ જો ઉપથી જાગત વધુ ખર્ચાંયુ લાગે તો શહેરથી દુર જ્યાં દોર ઉછેરવાને લાયકની જમીન અને હવા પાણી હોય તા ખાનગી સહાયથી ફેટલ કાર્મો ખાસીરી ને કંપની આને પહેલાં પાય દસ ઝેરસ સુધી પાંચ ટકા ખોટની ખાદ્દની આપવી જોઈએ. આમ કરવાથી દોરની જાને સુધરશે જોટલુજ નહીં પરંતુ તે બાગના લોકોના દોરને પણ સાગે સાંઠ મલી શકશે,

૫ બાવી રીતે શહેરથી દુર દુધને માટે જગારે જુ પડે ત્યારે સરકારે લા લાઇટ રેલવે કે ત્રામ મુકાવી વખતો વખત શહેરમા દુધ પેટાએ એમ ગોઠવણ કરી આપવી જોઈએ જ્યાંથી દુધ શહેલાઇથી મોટા શહેરોમા લાઇ જવાય તેમ નથી અથવા તો મોટા શહેરોને જોઈએ તે કરતા ગામડાઓમાં દુધ વધુ હોય ત્યાં પણ જો ઉપર કહ્યું પ્રમાણેના સુધારાઓ લખાઈ કરી મલાઇ અને માખણ કરી ખસાર મોકલવામાં આવે તો તેનાથી લી કરવા કરતા તેમને સાગે ફાયદો થાય અને દોર સુધરે.

૬ આ જાગતમાં હાથ માલવો એ પણ એક ધધાનો સવાલ છે, પરંતુ જન સુખાકારી ખાતર તેમ કરવાની જરૂર માલુમ પડે છે અને કાતો સરકાર તરફથી ડેગી અને બટર ફેક્ટરી આણુંદ જેવા મંપ રથજે કાઢીને લોકોને શીક્ષણ આપી સારાં મલાઇ, માખણુ બનાવી બીજા દેશોના માલની હરીફાઇમા વેચાય તેમ કરી આપવાની તજવીજ થવાની જરૂર છે તેમજ મલાઇ કાઢી ફૂલધેસા દુધનો શુ ઉપીઓગ કરવો તે પણ બતાવવાની જરૂર છે કે જેથી લોકોને વધુ ફાયદો થાય જો આ વાત બનવા જોગ નહીં હોય તો એ જાગતમા એક એક્ટ કરીને આવી ડેગીઓ કાઢનાગ આને લાઇસન્સ લેવાની ફરજ પાડવી જોઈએ અને તે આ કાર્યો પુરો અતુભવ ધરાવનારનેજ આપવા જોઈએ અને તેને માટે જોઈતો ઇન્સપેક્ટીંગ સ્ટાફ લાઇસન્સ પ્રીમાથીજ વસુલ થઇ શકે તેમ છે.

ઉપર પ્રમાણેની ઘણી પણ ચોજનાથી જો આ જાગતમા સરકાર મુનીમીપલીટી તેમજ મોટા સરદારો અને બીજા આગેવાનો ઘટનો સુધારો કરે તો ગુજરાતને ઉપર કહ્યા પ્રમાણે લી દુરયાનનું ડેનમાર્ક મવાને વધુ વખત લાગે તેમ નથી.

નામદાર વ ઇન્સરોય અને જેતીવાડીની ખીલવણી.

(લખનાર મી. ડી. પી. જેટલી બી. એ)

અથા માથે નામદાર નામદાર વાઇસરોય લોડ હાઈ જ સાહેબ મુખ્ય પધાર્યા હતા ત્યારે એક પ્રસંગે જેતીવાડીની ખીલવણી સંબંધી તેઓ સાહેબે કાઢેલા નીચે મુજબના ઉદગારો રજુ કરીએ છીએ.

જેતીવાડી ખાતાના ફલાનને માટે હાતના વરગેમા જે ગાગળ વધવા સાર પગલા લેવામાં આવ્યો છે તેનો જે અગ્રીકાર કરવામાં આવ્યો છે તે ધ્યાનમાં લેવાને મને ધન્ય ખુશી ઉત્પન્ન થાય છે ખાતાના અર્થ પરિપર નેતા જે ૧૯૦૪-૦૫ ની સાલમાં સવા સાત લાખ રૂપિયા હતો તે ૧૯૧૩-૧૪ ની સાલમાં ઓગણપચાસ વાખ રૂપિયા સુધીનો વધારો છે. મુખ્ય પ્રેસીડન્સીમાં જે ૧૯૦૪-૦૫ ની સાલમાં એક લાખની ઉપર હતો તે ૧૯૧૩-૧૪ ની સાલમાં સાત લાખ રૂપિયા જેટલો વધારો છે આ સીવાય ૮૦ લાખ રૂપિયા પુ નામાં જેતીવાડીની કોલેજના મકાનો બાંધવામાં અર્થ કરવામાં આવ્યા છે આ વધારે ખ ચતુ પરીણામ એ છે કે ખાતાની કીમતોનો ધણો અગત્યની ફેલાવો તમારી પ્રેસીડન્સી મા થયેલો છે, કે જે પ્રેસીડન્સીમાં ધણા કીમતી અને હોશીઆર પ્રોફેસરો છે તે સીવાય સારા સાહીત્યવાળી કોલેજ, ૩ જેતીવાડીની નીશાનો, ૧૬ જેતીવાડીના સ્ટેશનો અને શિક્ષણ મોડુ મકાનો છે માથે સાથે એટલું પણ કણુવ કરવું જોઈએ કે હજુ ખીલવણી કરવાને માટે ધણી જગ્યા છે જે આકાશમાં હમણા મળ્યા છે તે ઉપરથી એમ માન્ય પડે છે કે હી દુરતાન બીજા બંધા સુધરેલા દેશો કરતા જેતીવાડીના અધિકારીઓ વીજેર બાજોમાં ધ ણ પહાત છે આપણે જેતીવાડીનો તેમજ દાઢ દાર વીજેર બાજોનો અર્થ ભેગો કરીએ તો દરેક એક હનર માણસની વરિત ઉપર જે પાઉન્ડ જેટલો થય છે જ્યારે અ મેરીકાના બુનાઈડ સ્ટેટમાં ૪૯ પાઉન્ડ, ફ્રાન્સમાં ૨૭ પાઉન્ડ, અને ગ્રીસમાં ૬૨ પાઉ ન્ડ અને બીજા દેશોમાં આ આકાશમાં કરતાં પણ વધારે અર્થ થાય છે ખાજના વખતમાં આપણને ધીમે ધીમે હીલચાલ કરવાના દારવો હતા ખાતાની હેલવણી ફક્ત પરેખર નેતા આઠ અથવા નવ વરસની વાત છે અને ફગવણા માણસો ફક્ત ધીમે ધી મે દાખલ કરવા જોઈએ જેતીવાડીના સુધારાથી જે ફાયદા થાય છે તેનો જેવો બીજા દેશો મા જનદીથી તથા આતુરતાથી અગ્રીકાર કરવામાં આવે છે તેવો હી દુરતાનમાં કરવામાં આવતો નથી અને હી દુરતાનના ખેડુતને ફળવતાની રીત ધીમે ધીમે અખલાર કરવી જોઈ એ એટલું કણુવ કરવી જોઈએ કે ખાતાને અસર ના વખતથી ઉતરી આવેલા વહેમો તથા વાતો સાથે ધણુ કામ પાડવાતું છે ન તેથી કરીને સુધારો કરનારનું કમ રહેતું થયું ન થી આ બધા સાથે ટકકર ગ્રીલસની છે, તે છતાં પણ પણ કામ થયેતું છે, ખાસ કે રીને સુ મેધમાં અ ગાગીમાં આવેલો ફેરડીનો ઉત્તમોગ કે જે ઉદ્યોગ દક્ષીણમાં નહિરા જોવ વાનું કામ પુર થવાથી પણ પ્રમાણુ મેળવશે એવી આશા રાખવામાં આવી છે તે ઉદ્યોગ ની શીરશ્વત જેતીવાડી ખાતાની હોલવણીને લીધે છે જેતીવાડી ખાતાના હજો તથા ઓ ભરા વહેવાની આ નર્મમાં પણ કામ કરવામાં આવ્યું છે જ્યાંથી પાણી ખેંચવાનું તેનું.

યંત્ર ગામડાઓના ધણા અપમા લેવામાં આવેલું છે. પાનાળ કુનાઓ ખોદવાનું કામ ધણા જોસથી કરવામાં આવે છે. અને વગવળથી ચાલતું હળ જે હાંદુસ્તાનમાં પહેલું ગણાય છે તે ધારવાડમાં ધણી ફનેમંદીથી કામ કરી શકે છે. ગુજરાત અને ખાનદેરાના કપાસ ઉગાડનારાઓને સુધરેલા ખીરા પુરા પાડવાની યોજના કરવામાં આવી છે જ્યાં પ્રેસીન્મીની બણી ખરી ડીસ્ત્રીકટોમાં સ્થાપેલાં ખેતીવાડીના રહેઠાના ફરક ખેરસે વવતી ખેડુતોની સખ્ખાને ખેડવાની નવી રીતના કાયદાઓની સમજાવતી આપે છે કજનણી અને વીંચાના ચોરણથી જોતા સંપૂર્ણ રીતે કણુલ કરવામાં આંબું છે કે હવે દેશની ખેતીવાડીને ખીતવવાને માટે ધણું કરવાનું છે પણ આ સવાય તરફ મોની નજરથી જોતા એમ માલમ પડે છે કે હાંદુસ્તાનના બજેટ પર જે હલ બાધેલી છે તેને લીધે પાછળા થોડા વરસોમાં વવારે પૈસા શી રીતે બચાવ્યા અથવા તે પૈસા સૂરા ઉપયોગમાં કેવી રીતે લેવાયા તે કેટલી મુશ્કેલાઈથી જોવાનું છે "

કપાસ અને લોંચસીંગ (મગ ફળી) નું મીશ્ર વાવેતર.

(લખનાર મીં ગામસાઈ ડીં પટેલ બી. એલ,)

ગુજરાતમાં સોધારણ્ય રીતે મીશ્ર વાવેતરનો રીવાજ ઘણા જુના વખતનો છે ઉદેસ, ભરચ જીલ્લામાં કપાસની સાથે મીશ્ર તુલ્ય તરીકે વાવવાના તુલમાં ડાગર (હુણી) પહેલે નબરે આવે છે કપાસ સાથે ડાગર વાવવાને હેતુ એ એક વધુ વર્ષાદ સાગે આગળથી અગમ ચેતીના ઉપાય તરીકે છે વધારે વર્ષાદના વખતમાં જે વખતે કપાસ નાનો હોય છે અને કહોવાઈ જવાની ધમ્મી ગઈ છે ત્યારે વધારાનું પાણી ડાગર સુધી જાય છે કારણકે ડાગરને વધારે પાણી જોઈએ છીએ. જેથી કપાસને નુકસાન થતું નથી અને જાને તુલની આવી રીતે પાણીની સમનોવતા રહેવાથી સલામતી રહે છે. હવે કપાસ સાથે ચીતમાં જતાવ્યા મુજબ ભોયસીંગનું વાવેતર કરવાથી ઉપર લખ્યા મુજબ વધારાના પાણીનો ભોયસીંગ ઉત્પાદક છે જે ગરમ સાયનેમજ આ સાક્ષના દાખલા ઉપરથી જણાશે ગઈ સહ જોઈને બધો એટલે વગમમ પચાવન ઈચ જેટલો ચાલુ સખ્ખા વરસાદ છતાં સીંગનો પક પુરેપુરો ૧૬ આવી થયો હતો અને સાથે કપાસનો પાક પણ આ બાદ હતો આ સાક્ષ પણ ભોયમીંગનો પાક સૂરો આવ્યો છે. ખીજે સીંગમાં એક ગુણુ રહેલો છે કે કમી વરમાદના વખતમાં અનુભવ પ્રમાણે બે સર અને ઓછી ચીકાકા વાળી કળી જમીનમાં પડુ થઈ શકે છે ૧૯૧૧-૧૦ જેવા દુકાળના વખતમાં જે વખતે સગમ ગ ચોદ હય વરસાદ હતો તે વખતે પણ એકલી ભોયમીંગ એક વીધે ૧૮ મથુ ઉતરી હતી તેના ભરચ જીલ્લામાં દાખલા છે.

એક સાક્ષ કપાસ રીત પડી બીજે સાત તેજ ખેતરમાં કપાસ એક બે ૧૨માં ચાલુ કરવામાં આવતો નથી પણ જુવાર જેવાં તુલ્ય કે જે જમીનના ઉપકપાસ સંપ્રકાય છે. રના ભાગમાંથી જોતાં ખોરાક ચુમે છે તેવા તુલ્ય કરવામાં આવે છે જેથી જમીનના ઉડા ભાગને કે જેમાંથી કપાસે કસ ખિંછી શકાય છે તેને આગમ મળે અને અગમ કપાસ કહે છે તે દ્વારા પાડીને કરવામાં

આવે છે. હવે કપાસની સાથે જ ચીવમાં બતાવ્યા મુજબ સાથેના ચાસમાં સીંગ ઓરવાથી આખા ખેતરના બે ભાગ પડે છે. એક ભાગમાં કપાસ આવે છે અને બીજા અડધા ભાગમાં સીંગ આવે છે જેથી બીજી સાલ સીંગવાળા ભાગમાં કપાસ આવે છે, અને ૬ પાસવાળા ભાગમાં સીંગ આવે છે અને બીજા હરકતે ઉપરના હેતુ પારપાડી એક ખેતરમાં અથુ કપાસ લઈ શકાય છે.

હાલ કપાસ સાથે જે તુલનું (ડાંગર, કાંદા, તલ) વાવેતર જમીનમાં ખાતર કંવામાં આવે છે અમર બીજ સાલ જુવારનું વાવેતર કરવામાં પુરવાનો શુષ્ક આવે છે તે કદત જમીન ઉપરના ભાગમાંથી ખોદાક ચુશી જ મીનની સમતોલતા સાચવે છે એ મીવાય જમીનને કાંઈ પણ પ્રકારનો કાપદો કરતા નથી. પણ બોલપીંગની ખાતરમાં તેથી ઉચ્છ્રુજ છે. એક લીલો છોડ મુળમાંથી ઉપાડી બરાબર ધ્યાન આપી બેવળી માલમ પડશે કે સીંગના મુળને જડીને લાગેલી નાની નાની મોઢા છે આ મોઢાની અંદર એક મલતી ધણજ બારીક જંતુ (બે કટરીઆ) રહે છે જેઓ હવામાંથી નાકરોજન નામનું તત્ત્વ જે દરેક તુલને ખાસ અગત્યનું છે અને જેના વગર કાંઈ પણ તુલ યષ્ટ શકે નહીં અને જેને પુરો પાડવા આપણે છાણનું ખાતર અગર બોળ વીગેરે આપીએ છીએ તેને જમીનની અંદર સીંગના મુળ વાટે પુરે છે અને સીંગના વાવેતરમાં આવેલી તમામ જમીનને કુદરતી રીતે ખતર મળે છે જેથી બીજી સાલ તેમાં કપાસ સારો થાય છે લાગ વાળ, વડાણ, ચોળા, મગ, મહુ, તુવેર, વીગેરે સીંગ થતાં તુલના મુળના આગળ રાતે ખાતર પુરવાનો શુષ્ક રહેશે છે લાગ વાળા ખેતરમાં બીજી સાલ કપાસ સાથે થાય છે જે લાચર છોડવાના ખેડુતોની નજર જહાર નથી તેનું કારણ ઉપર બતાવ્યું તે જ છે.

કપાસ અને લોંબસીંગના ચીક્ર વાવેતર કરવા વીશે સાદી મુશ્યના

બોલપીંગની ઘણી જાતો છે. જે પૈકી રપેનીશ પીનટ અને જાપાનીસ લોંબસીંગની ન્હાની પીન વગર કદત વરસાદના પાણીથીજ યષ્ટ શકે છે અને જલદી થી પાકે છે. એ સીંગમાંથી આશરે એકઠે ૮૦ ટકા જેટલા બી નીડે છે અને બાકીના બીજાં છોડા જાય છે.

ગોરાટ, બેસર અને ઓછા ચીક્રાવાળી કાળી જમીનમાં સીંગ કપાસ જમીન. ની સાથે ફલેહમદીયા યષ્ટ શકે છે તેમાં બેસર જમીન કે જે મોર કાકરીઆ જમીનના નામથી ઓલખાય છે તેમાં સૌથી સરસ થાય છે ઉન્હાળમાં જે રીતે ખેતર ખેડીને તૈયાર કરે છે તે પ્રમાણે બરા વાવેતર કરવાની રીત. બર તૈયાર કરી પહેલેજ વરસાદે પહેલેજ વરસે કપાસ તથા સીંગ સાથે વાવવા એક વિધે છોડવાથી સીંગ પકરથી વીસ શેર લેવી, અને તેને ફેળાને દાણા કાઢવા. સીંગ ઓરવા માટે ખાસ પતરાના ભુગળાં અને મોટા કાણા વાગી ઓરણી તેમજ તેવડાજ કાણાવાથી અવડીઓ રાખવામાં આવશે તો ચાસ બંધાઈ જવાની બીનકુલ દહેશત રહેશે નહીં. અને દાણ રહેવાપ્રથી અને કહક પથી પડી શકશે. પતરાના ભુગળાં બની શકે નહીં તો વાંસના ભુગળાંની મોઢા ફેગવંતી.

વખતે ખાસ ધ્યાન આપી તે જગ્યાએની પહોળા પ્રમાણમાં કોમવતી જેથી અડચણ આવશે નહીં. રીવાજ મુજબ વળતુ વખેતુ મીઠતું અથવા દેતુ અને જપ્ત વખેલું કપાસનું જમાવેલું.

સમજુતી—બાલુમા બતાવ્યા પ્રમાણે સીમ સરખાત કરતી વખતેનું એક વખેલું કાઢ્યા પછી વળતે ફેર પ થી સીંગ જોરવી. પછીથી બીજે ફેર ઉપર લખ્યા મુજબ વચ્ચેની જગ્યામાં જતા કપાસ જોરવો અને પછી વળતા સીમ જોરવી આ પ્રમાણે જોરવાથી બે ચાસ સીંગના અને બે ચાસ સાથેના કપાસના સરખે અતરે આવી રહેશે જેથી મીઠ ઉપાડી લીધા પછી કપાસના ત્રણ કરમને ગાળે હાસ પછી રહેશે ખાસ ધ્યાનમાં રાખવાનું છે કે સીમ દિવ્યા પછી તેના બે હોડ વચ્ચે છ ઇંચ કરતા વધુ અતર હોવું જોઈએ નહીં.

3	2	3	3	3	3	3	3	3
સીંગ			કપાસ			સીંગ		

વધુ અંતર હોવાથી કોષ પથ જાતને કાયદો નહીં થતા ઉપજમાં ઘટાડા થાય છે ઉપર બતાવ્યા મુજબ સીંગ જોરવી ન હોય અને હાથ વતી થાયવી હોય તો ત્રણ કરમને ગાળે કપાસ જોરવા પછી વચ્ચેના ચાસમાં સીંગના દાણા છ ઇંચને અતરે થાયવા અને પછી તેને કપાસની સાથે ઢાંકી દેવા.

હોડ બગાળેર ઉછરી ગયા પછી નદવાની પહેલીજ તક મળે તેને બગાળેર રીતે નીદી કઢાડવી અને પછી ચાસીયા કરવા જેમ ચામીઆ બગાળેર થશે અને જમીન પોચી રહેશે તેમ સીંગ સારી થશે. આ પ્રમાણે સીંગને ઘૂલ આવતા સુધી નીદવાનું અને ચાસીઆ કરવાનું કામ રાત્રે ગમતું, અને ઘૂલ આવ્યા પછી સપળું બંધ કરી દેવું. પછી સીંગની અંદર કોષ પથ જાતનું ખોડ કામ કરવું નહીં. ફક્ત કપાસમાં અને બાલુના ચાસમાં કરમ વતી રીવાજ મુજબ ચાસીઆં કરી મીઠતી બાલુથી જમીન જેમ અને તેમ પોચી રાખવી જેમ જમીનનો પોચાગ વધુ તેમ સીંગનો પાક સારો આવશે.

ભુન-જેઠ મહીનામાં વાવેલી સીંગ અક્ટોબરની મધ્યમાં ઉપાડવાની થાય છે જ્યારે હોડ પીલા પડી જઈ પાકી જાય ત્યારે ખેતરમાંથી પાચ સાત જગ્યાએથી થોડી સીંગો કઢાડી તેને ફોળા જેવી અને જે દણો છેડથી તદન છુટો માલમ પડે તો સીમ પાકી સમજવી અને પછીથી ખોદી લવી.

જમીન અનુસાર મીઠ ખોદી અગર ઉપાડી લીધા પછી સઘળા હોડ હારે બંધ એક બાલુના મુગ રાખી ભુડી બંધ બગીચા સુકાતા મુકવા અને જરાયર સુકાય એટલે સીંગ હાથ વતી નાની ડકળીથી ખજેરી લેવી. સીંગ લઈ લીધા પછી જમીનને કચ્છી નાખવી જેથી કપાસને પુષ્કળ દત્તા અજવાળું તથા અવકાસ મળશે.

મીંગને જાણીયુ બરબર કહેવાયયુ ખાતર અગર બકરના ખાતર દર વીધે પાચ ગાંઠ આપ્યાથી પાક સારો આવે છે. જોરાઈ જમીનમાં જ્યાં ઉધેયની બીક રહે છે ત્યાં દર વિધે ચાં મળુ દીવેલીના ખોલ હળીમાં આપેગે જરૂરનો છે.

उपास अने सिध्दीगनः सिध्द वायेतर—थास—सकय.
१८१२—१३.

ચીત્રની સમજૂતી—ચીલ દ્વાર લખેલી રીન મુજબ ભરત ખેતીવાડી મંડળે દરેકો મીશ્ર વાવેતરું છે જે સાથે સમ્મે હાત જણાય છે તે સીંગની છે એકલ હાત જણાય છે તે કપાસની છે. ચીમ ધખીજ સારી હાલતમાં છે, કપાસ પણ સારી છે આ વાવેતર અખતગ દાખલ થામ ગામમાં કરવામાં આંબું હતું અને તેમાં પૂરી ફતેહ મળી છે. જેની ખાતરી રૂપ આં ચીત્ર છે; સદગુ ખેતરની જે સાલની ઉપજના આંકડા નથી આપેનાં છે.

મીંગતા લીલા વેલા અગર ગોતર દોગને ખાવા માટે પુટીકારક હોવાથી ધણી કામતી છે. એક કનથીની કામન લાગેલા પ્રમાણે ગણીયે તો ખારથી પંદર રૂપીયા ઉપજ શકે

૧૯૧૨-૧૩.

૧૯૧૩-૧૪.

વૃથ	દર એકરે રતલ માં ઉપજ		કીમત.	દર એકરે રતલ માં ઉપજ		કીમત.	રીમાર્ક.
	સીંગ	વેલા		સીંગ	વેલા		
કપાસ	૨૬૨		૩૯-૫-૨	૨૪૦		૩૦-૦-૦	
બોંધમીંગ		૮૨૩	૨૩૪-૫૧-૭	૧૧૦	૧૬૨૦	૩૮-૨-૦	વેળા દોગને ખવડાવવામાં આંબ્યા હતા.
કુલ			૬૦-૦-૨			૬૮-૨-૦	

ઉપર મુજબ વાવેતર કરનાર થામ ગામના ખેતુતોના ખતરની ઉપજ.

વૃથ.	દર એકરે રતલમાં ઉપજ		કીમત	રીમાર્ક.
	સીંગ	વેલા		
કપાસ	૨૨૦		૨૮-૨-૬	
બોંધમીંગ		૧૦૪૭	૨૭૬-૦	વેળા દોગને ખવડાવવામાં આંબ્યા હતા.
કુલ			૬૩-૬-૬	

સને ૧૯૧૩-૧૪ માં વા તર થયેલાં કેટલાંક પુલનું અહાળ

અવસ્થા	કપાસ				તલ			
	ગ્રીક		પેદાશ ગામડી (૪૦૦ પેડાની એક)		ઓકર		પેદાશ, ટન	
	૧૯૧૩-૧૪	૧૯૧૨-૧૩	૫ પાણી સલાની	૧૯૧૩-૧૪	૧૯૧૩-૧૪	૧૯૧૨-૧૩	૧૯૧૩-૧૪	પાણી સાતી
			સરાસરી	૧૯૧૩-૧૪	૧૯૧૩-૧૪	સરાસરી	સરાસરી	સરાસરી
અમદાવાદ	૩૪૩,૮૯	૩૭૬,૮૩	૨૪૨,૫૮૯	૭૪,૬૮૧	૫૩,૩૫૪	૧૫૪,૬૧૭	૧૪,૮૨૯	૧,૭૧૪
જોડા	૩૨,૫૨૩	૧૫,૫૧૧	૧૭,૬૮૦	૩,૨૬૦	૨૮,૮૬૬	૧૦,૩૧૯	૭,૨૩૧	૧,૨૪૭
પાંચમહાલ	૩૩,૪૭૪	૨૪,૬૨૬	૧૦,૨૫૨	૪,૧૦૫	૨,૦૬૬	૨૮,૫૦૭	૦,૪૧૪	૨,૮૩૦
અરવ	૨૬૦,૬૮૮	૨૪૫,૦૭૮	૨૮૩,૬૬૩	૭૭,૨૦૦	૮૦,૭૧૫	૮૦૩૧	૧૨,૬૬૧	૧,૩૧૯
મુરત	૧૩૯,૬૭૭	૧૨૧,૫૧૮	૧૫૨,૨૭૧	૩૪,૬૧૯	૨૯,૨૯૯	૮૦૩૩	૪૪૧૭	૪૮૨
કુલ -	૮૧૦,૧૬૦	૬૮૫,૯૩	૭૧૦,૪૫૫	૧૮૧,૧૪૪	૧૭૭,૯૭૦	૬૫,૩૫૭	૫૯,૮૪૦	૭,૬૧૯

સીપ સાથે સુગાંધ મલકાના બધાએ છલકા મળી આ મોસમમાં કપાસનું કુલ વાવેતર લગભગ ૭૪ લાખ એકર થયું હતું જે કે ગણ વરસ કરતા ૪-૪ ટકા વધારે છે અને સરેરાશ કરતાં ૧૨.૪ ટકા વધારે છે. વાવેતરના આ વિસ્તારમાંથી લગભગ ૧૭ લાખ ગાંસડી ૩ થશે જે કે ગણ વરસ કરતાં ૩ ટકા વધુ અને સરેરાશ કરતાં ૩૦.૬ ટકા વધારે છે.

આખા હીડુસ્તાનમાં લગભગ ૨ કરોડ ૪૬ લાખ એકર કપાસનું વાવેતર આ મોસમમાં છે. જે ગણ વરસ કરતા ૧૧.૭ ટકા વધારે છે. ગોમાંની લગભગ ૫૨ લાખ ગામડી ૩ ઉતરશે જે ૧૩ ટકા વધારે છે.

ચીઝ હુડ

ખેતીવાડી સંબંધી હિલચાલ.

ડેમોન સ્ટ્રેશન ૧, પ્રદર્શનો—મયા આઠોપર મહીનામાં દરેકને ટાકણે છદ્ધના ના કલેક્ટરના મુકામને લાભ લઈ વાગરા તાલુકા ખેતીવાડી મંડળે એક સળા કલેક્ટર સાર્વજનિક પ્રમુખપણા હેઠળ ગોલાધી હતી જે વખતે નીચે ની ખાખતો ઉપર મંડળના મેમ્બરોએ ચર્ચા કરી હતી.

૧ વાગરા તાલુકામાં એક શિક્ષણ પદ્ધતિનું ખેતર ખોલવા, ૨ સહકારીપણાથી સારા બી સંચાલી પુરા પાડવાની મંડળીઓ સ્થાપવા, ૩ ચાલુ રીત કરતા સારા પાણી ઉપર કપાસ વેચવાના હાથે કદાવવા, ૪ ધર્મ મશગવાના સાચીને ઉપયોગ કરવા, ૫ ઉગતી જુવાર તથા ઘઉંનો ખપરડીથી બચાવ, ૬ જીવ કુવા ખુલ્લા કરી કપાસના દુધને પાણી પાવાની સંબંધ અને તેના બીજા ઉપાય, ૭ છદ્ધના ખેતીવાડી મંડળના કામચાલને બદલાવ.

આ વિષયો ઉપર આગી રીતે ખાસ કરી ખેડુત વરગ તરફથી ચર્ચા થયા બાદ છદ્ધના ખેતીવાડીના ઓવરસીવર મીંડ રામભાઈએ સાગ બીથી થતા ફાવણ, દોરના ખાત રોનો સંમદ કરવાની સાદી પદ્ધતિ તથા મોરચુથુના પાણીમાં જુવાર મોળીને વાવવાથી તેને ઘણા અંગારીઆ રોગનો અટકાવ એ વિષયો ઉપર સારી સમજ આપી હતી જોડે મોસોઈસ્ટ આસિસ્ટન્ટ મીંડ ઝવેરીએ ખપરડી ની છદ્ધીને કૂમ અને તેનો નાશ કરવાના ઉપાય ઉપર વિવેચન કર્યું હતું મતના બહુધ કાનસથી ખેતીવાડીના દેખાવો સારી મેદ નીતે દેખાડ્યામાં આવ્યા હતા વગર મીંડ કૃષ્ણલાલ ગળવતરાયે આ કામચાલ સારા ઉત્સાહ દેખાડ્યો હતો.

મયા નવેમ્બર માસમાં મોળદરા તાલુકા જંજીસરમાં ધરમચંદ મેહુ ખેતીવાડીના કામચાલ કેટલાક અજમાવતી અખતરાઓ કરી ખેતી તરફ ફેરવે ખાત કાગળ રાખે છે તે બીજા ખેડુતોને દેખાડવા સંકલ્પીત ડેપુટી કલેક્ટર મીંડ જોડેના મુકામ તે ગામ આગળ હતો તે વખતે તાલુકા મંડળ તરફથી એક સળા મોલાવવામાં આવી હતી પ્રમુખ રથાન આગોદના કાકેરે સરદાર નાંદરસીમીએ સ્વિકાર્યું હતું. પ્રમુખે હંમત પાકમાંથી સારા બીની પસંદગી તથા તેની સાચવણી એ વિષય ઉપર ઉપદેશ કર્યો હતો બાદ ઉત્તર પીમંચના ખેતીવાડીખાતાના ઇન્સ્પેક્ટર મીંડ બીમભાઈએ નીચેના વિષય ઉપર એકકો યોગ્ય લેખોને સારી સમજણ પાડી હતી ૧ કપાસની જાતોને એખખી રાખવાની આવશ્યકતા ૨ માફક દોષ તેની જગ્યાએ માત્ર ઘોઘારી કપાસનું વાવેતર કરવું. ૩ કપાસના તાર અને રોનો ઉત્તર કેમ સાચવવો ૪ યોગ્ય વસ્ત્રામાં સારી ખેડથી બેજનો સંમદ. ૫ ખેતી વાડીખાતાનું કામકાજ મીંડ ઝવેરીએ મીત્ર અને નમુનાની મદદથી ખપરડીના નાશ વિશે સમજાવ આપી હતી. મીંડ રામભાઈએ મેહુ ધરમચંદના ખેતરમાં જે અખતરાઓ કરવામાં આવ્યા હતા તેની સમજ પાડી અનુકરણ કરવા સુચના કરી હતી ૫૫થી પાણી ૫.૪ ૧૦ એકર જમીનમાં કપાસ વાવવામાં આવ્યો હતો. પાણી પાણી જમીનમાં એક છેડે મોટા જગ્યામાં છદ્ધના હતા વગર પાણી પાવવીમાં મેહુ યથા થયાં હતાં. ૫૫ સાથે આગળ દર્શાવેલી ૫.૫ નીચેના જે

આ માસમા વેડછ તાબુ જીજીસરના ડી કે કનેક્ટર મીં નેરીના પ્રમુખપણા દેહળ આજીવાણુનાં કરતા ગામોનાં કરતાનું એક મંડળ રચ્યું હતું. ખેતીવાડી સંબંધી લુદા લુદા વિષયો ઉપર સળગાથી ધુમ્થી વાદવિવાદ થયો હતો. રાતના મેઈન્ટેનન્સ દેખાડામા અન્યુ હતું.

એજ મહીનામા ભરત તાબુકાના શુકલતીરખ આગે કારતકી મંત્રા વખતે ખેતી વાડીને લગતા બી, ઓબંગે, જંતુઓના વીરો મેગેનુ પ્રદર્શન ભરવામા આવ્યું હતું. છતાં મહા તરફથી નીકળતી પત્રિકાઓ મદત વેહેત્રવામા આવી હતી રાતના મેઈન શનસથી ખેતીના વીરો બનાવવામા આવ્યાં હતા.

ગયા ડીસેમ્બર મારામા મુલ્ક છતાં જાપાન તાબુકાના વિજયપુર ખામિ રોરોનું પ્રદર્શન થી દેહીયા કાટન ઓફ કપની તરફથી ભરવામા આવ્યું હતું તે પ્રસંગે મહિંથી વધારે કુદ આપનારી મેગેના માલિકીને, જાગે ખેતનારે બજારની સ્પર્ધા સ્પર્ધા નેરીના માલિકીને શ ૩૦ થી શ ૫ મુખીના કુલે શ ૧૫૦ ના જનામ છતાં કનેક્ટર મેઈન્ટેનન્સને દાથે આપવામા આવ્યાં હતાં. ખેતીવાડીખાતાના અમલદારોએ તી વીરો, દોરો વિશે તથા પ્રદર્શનોથી થતા લાભો વિશે માપણો આપ્યાં હતાં.

ગયા ફેબ્રુઆરી માસમા વડોદરા ખાતે ખેતીવાડીને લગતું એક નમુનેદાર પ્રદર્શન ભરવામા આવ્યું હતું તથા અરસ પસ રફકારી મહોનું એક મેઈન્ટેનન્સ ભરવામા આવ્યું હતું ગાયકવાડ સરકારે સફકારી બાબત ઉપર એક મેઈન્ટેનન્સ બાબત આપ્યું હતું.

ગયા ફેબ્રુઆરીના ત્રીજા અવાડીયામાં ડીસેમ્બર કેપ્ચુરી કેપ્ચર મીં નેરીએ જીજીસર કરવામા તાબુકા દરવારે ભર્યાં હતાં નદના સરખા બી વીગેરના પ્રદર્શનમા મેઈન વેલા બીના નમુનાની તથા તુલને થતા છતાં ત્રીજા મેઈનને સવારમા સમજાવી આ પત્રવામાં આવી હતી કલ્યાણાઈ ગનસુખાગે પોતાના ખેતરમા ખેતીવાડી ખાતાની સલાહ તથા દેખરેખથી કરેલા તુલ ખાતર વીગેરે અખતરઓની લેકોને સમજાવી આપવામા આવી હતી મીં કામાઈએ આશરે રા. ૧૨૦૦ ખરતી કુવામાંથી પ.મુ. ખેતવાને ૫૫ પોતાના ખેતરના કુવા પર મેઈન્યો છે તેની સાથે આશરે રા. ૪૦૦૦ કપાસ પીલવાનું તથા આશરે રા. ૫૦૦૦ ચોખા ખેતવાનું પણ મેઈન્યો છે આ યત્રોની લેકોને સમજાવ કરવામા આવરી હતી. ખેતીવાડી ખાતાના પધારેલા અમલદારોએ પોતે જાતે પંચાયતી ઓબંગે થાયી ખેતરમા કામ કરી ખતાંયું હતું એક મેઈન્ટેનન્સ જરમન હળ પરીની લીધું હતું સા જના દરવારે ખતમ થયા પછી કારજન બાધ સલાહકારથી બી કેવી રીતે સળા પગર સા ચવી રખાય છે તેની સમજાવ આપવામા આવી હતી રાત્રે ખેતીવાડીને લગતા દેખા વો મેઈન્ટેનન્સ દેખાડવામા આવ્યાં હતાં.

ગયા માર્ચ માસમા આગીં કનેક્ટર મીં શ્રીમને ભરત તાબુકાના રામારામ મુકા ખે તાનકા દરવારે ભર્યાં હતાં તે વખતે તાબુકા ખેતીવાડી મંડળ તરફથી જીજીસરની માલિકી ખેતીવાડીનું ડીમોન્સ્ટ્રેશન રાખવામા આવ્યું હતું ખેતીવાડી ખાતાના ડીવીઝનન દેસપેક્ટરે જીજીસર અને વર્તમાન કાળના અનુભવે માથે બીજા છલકાઓના દાખલા વ્હીસો સાથે સારી ખેતી કરવાની જીજીસર રીતો તથા તેના ફાયદા વીશે સમજાવ આપી હતી ભરતના ખેતીવાડીના ઓવર શીમરે એ છલકામા પોતાની દેખરેખ નીચે કેટલાક ઉત્સાહી ખેતરો પોતાની થોડીક જમીનમાંથી ખેતી કરે છે, તે સમજાવ્યું હતું નડીઆદ કાર્મના સુ

પ્રીન્ટર-ડ્રે બી માયની રાખવાની ઉપાય ગતાવ્યા હતા આઠ કનેક્ટર મીઠા ગ્રીમને રૂમાર રખાને ખેડુને ની ખેતી ની માયતબા નીચે મુજબ ઉ મરો કહાડ્યા હતા

" . . . પશુ હમરે આ જગોએ તમને શીખામણ માટે કછક કહેવું જોઈએ. હમરે આપને વાદ દેવડાનુબંધને કે અનાજની માકને બદને વપાસનોજ પાક ઉગાડવો એ કહાપણુ કરેલુ કામ નથી દરેક ગામે પેતાના ગમ જોટુ પુરેલુ અનાજ અને દેા રો મટે પુરોતો ધાસ ચ રોતો. ઉગાડવોજ જોઈએ હલની મ્પાસની સારી પાક અને નેના ઉંચા હાલોથી તમારે તમાગ જમીનમા કપચ્ચ ઉગડવા તમાર વવણુ રાખવુ નવી એ તમે ફક્ત કપાસજ વાવો અને જે તેતો પાલ નજરુ થાયે તો તમારે તમાગ અનાજ અ ને દેરાના ધાસ ચાર માટે તમારે ખમરુ પડશે "

કપાસની જન હથકા પ્રકારની ચની જન છે, તેની નોધ દીવગીરી સાથે અમોએ ક રતી છે પહેલા પાછળા વરસોમા અત્રેના કાપની જનત ઉંચા પ્રકારનિ હતી અને તેને લીધે તેના અમારે હજુ તમને જ્ઞાનના નોયા કપામની સારી કીમત મહત્વાજ હ છે પશુ ભણી સારા કપાસ જે કે દવમ પ્રકરના કપામનો લેન સેને ચવાથી સાના કપાસનુ નમ જતુ રહેલુ છે જે કપાસના જન સુધારનામા ના આવે તો ભવ જોછોને જોાએ થતો જશે કપાસ સુધારવાનો ઉત્તમ રરોતો એ છે કે ગામમા એકકપતાથી વીચાર કરી તે મુનરવા પમરુ સેતુ જોઈએ દરેક ગામમાજો સકરથી ઉત્તમ કાપના લુગ રાખી તેપર તો ઉતરવો કપામ હાયે સોદરો જોઈએ અથસતા લુગ નોડાવો જોઈએ અને આ કપા દના ઠીકજયા વાસવા મી સાર વારસા જોઈએ આવા પ્રકારની જોઈવણુ કંચો નહી તો ભણી ઉ નમ ગણના કપામનુ નામ જતુ રહેશે "

શીમાસા પડી આ વચ્ચે અગવનાના ગરી, સરજેજ તથા વહીમા તથા ખાના ઝડોરમા રેવેન્યુ અમલદારો ની સાહયતાથી ખેતીવાડી ખાના તરફથી ખેડુતોને આ ની કુવ યોગી અને મોધક ખેતીવાડી સ મેધીના કમોનવેસન કરેસામા આગ્યા હતા વોકોનો ઉત્સા હ નધેતો જ્ઞા છે -જનપતી જણાય છે

પ્રજ્ઞા શુભવાના પેડ તાનુજમા ક્યેમરન પ્રવુખાય હેકા મારગ અસમા મીસા કીનું પ્રવરણ વધુ હતુ ખેતીના તથા દાનના સાગ નમુન એમના ચવા હતા ર રખના ઇનામો હેચવામા આવ્યા હતા

મંરકારી મોટા અધીકારીઓનુ કોન્ફરન્સ—મયા કમિશન માસમા મંકારના લુહા લુગ ઇનાકાના ખેતીવાડો ખતાના મોટા અનનરી અમલદારોનુ કોન્ફરન્સ મંકારના કોમમનુ ખાતે મટયુ હતુ તે વખતે ખેતીવાડી સ નવી વણુ ઉપયોગી વીધો ઉવર ચ આ થઇ સુચનાઓ યજેની છે જેતો મુખા ચ - કાને મુજમ છે —

૧ હાયમા રોગ ચંબોની જમીનો ઉ તને નખી મુકવા ન જન જોરો રીચોન કરવા મા આઠો કે જે જમીનો મેટો જથ્થા ર મતાનુ મલુર કરવામા ન આઠયુ હોય તો ચ રણુ માયનન હકો જે જ મતના મેચક અદર ભોગવટમા છે અને તેના પર જે મ તીવધ મુખામ આવ્યા હાય તે મોજા કરે

૨ પડાર જમીનની ખાવતમા જોરો વીચા કનાગા આઠો કે આરી પડાર જ મીનનો મુધારો વારાની ખાવત પાનમા મળી કરવો જોઈએ યુનાઈટેડ પ્રોરી સમા આ ના ખતમા વણી કપેડ મળી છે.

૩. દેર ઉછેરવાનું જે ભાગોમાં કામ થાય છે અને જ્યાં સારામાં સારાં સાંઠીઆ પેદા થતા હોય તેવા ભાગોમાં દેરો ઉછેરવાના, ચાસા ખણા મેટા પ્રમાણમાં વધારવાં આ ચાણુઓ દેશની ચોખ્ખી ઝોળાદ રાખવાના મથકો થઈ પડશે.

૪ લોકોના ઉપયોગ માટે ડિસ્ટ્રીક્ટ બોરડના હવાલામાં સાંઠીઆઓ રાખવાની રીત કે તેદમંદ થઈ નથી દેરના માલીકોએ સાંઠીઆની સંભાળ રાખવામાં ખેતીકું હીન છે એમ સમજવું જોઈએ તથા સાંઠીઆની કીમતમાં ૩૧-ચોપરેટીર મંડળોએ કાષ્ટ હીરસો આપ્યો હોય તો તેવા મંડળો સાંઠીઆ ઉછેરવામાં સાત માલીક મળે એમ મુયવવાયા આવડુ હતું.

૫ સાટે જથ્થો મેળવવા સાર ન્દાના વાહકોઓને નહાનપણમાં ખમી કરવા સાર સોંપીને દરેક મનુષ્ય ઉત્તેજન આપવું જોઈએ.

રતુ સમાચાર.

૧૯૧૩

મુરત જીલ્લો—૧૯૧૩ ના ચોમાસામાં વધારેમાં વધારે વરસાદ વસંતમાં ૮૮ ઈંચ તથા ચોમાસામાં ૩૧૫.૫૩ તાલુકામાં ૩૭-૧૨ ઈંચ પડ્યો હતો જુન- સરેરાસ કરતા વ સેંદ વધારે હતો વધુ વરસાદનેથી ખેતીના કામમાં કંઈક અટકાવ થયો હતો જુલાઈ-સરેરાસ કરતા વરસાદ ઓછો હતો ચાપુ વરસાદને લીધે ડેટલીક જમીનને બાવણી માં દીલ થઈ હતી. તેમજ ડેટલીક જમીનને કંઈક તુકશાન થયું હતું. ઓગસ્ટ- વરસાદ પુરતો અને છેલ્લા અઠવાડિયામાં તુમેને ઘણો માફકસર હતો સપ્ટેમ્બર- વરસાદ પહેલાં અઠવાડિયામાં ઠીક હતો અને પછીના ઉધાડને લીધે તુલને સારો ફાયદો હતો. અપેરીએ ઝાગપાડ તાલુકામાં દેખાવ દીધો હતો. અક્ટોબર- ઝોરપાડ તાલુકામાં જુવાર તથા ધઉ ને અપેરીએ તુકશાન કંઈક કીડું હતું તેમજ સદગૃહ તુમેને વધુ વરસાદની જરૂર હતી નવેમ્બર- એ તાલુકામાં ઊંચા કપાસમાં ગમ જણાયો હતો. ખીજા તુલ સારો હતો.

ભરૂચ જીલ્લો—૧૯૧૩ ના ચોમાસામાં વધારેમાં વધારે ૪૬ ઈંચ ને ૭૪ ઈંચ અંકેશ્વરમાં અને ચોલામાં ઓછા ૩૭-૧૮ વાગરામાં વ-સાદ પડ્યો હતો જાન્યુઆરીમાં ચોમાસું કહેવામાં આવતું નથી, એકંદરે સાર નીવડ્યું હતું. વર્ષાદની શરૂઆત વેહેલી હતી જુનની શરૂઆતથી થોડો થોડો વરસાદ આખરે ભારે થયો હતો તેથી દેરેલા કપાસને ઘણો ફાયદો થઈ વધવાની સારી તક મળી હતી વરસાદ પડ્યા પછી વાવેલા કપાસને કદક ખમવું પડ્યું હતું ધાવેલા કપાસ જુલાઈની શરૂઆતમાં વાવ્યા હતા પણ તે માસની મધ્યમાં ફરી કદક ન થયું હતું જુલાઈ તથા ઓગસ્ટના અંતુ ક દીવસો સીવાય હમેશા વરસાદ પડ્યો નીચા કરવાની તક ખેડૂતોને થોડી મળી હતી. ઓગસ્ટનો વરસાદ આજા ઝાખટાને લીધે કપાસને બહુ માફક હતો પણ જાન્યુઆરીએ અભાવે પાણી મરી શક્યું નહીં. સપ્ટેમ્બરના ભારે વરસાદને લીધે જમીન બહુ ન ખોઈ પણ જે ફરીથી જોડતા વરસાદને અભાવે છુટી પડી શકી નહીં આરેલા કપાસને ઓગસ્ટમાં પાણીની તગી જણાઈ અપેરીએ ઉગતા જુવાર તથા ધઉ ડેટલીક ડેટલીક તુકશાન થયું તેથી તેને ડેટલીક એ તુકો ફરીથી વાવવા પડ્યા હતા.

પંચ મહાલ જીલ્લા—સતે, ૧૯૧૩ ના ચોમાસામાં વધારેમા વધારે વરસાદ જાણીએલા ૭૪-૯૪ અને ગોધરામાં, ૫૫-૭૪ ઓઝામાં ઓછો રાહોદમાં ૪૧-૫૨ તથા કાલોલમાં ૪૭-૭૨ પડ્યો હતો વરસાદ જેટલો તેથી જલદે વધારે પડ્યો હતો પણ વરસાદ ધીરજ નીવડ્યું હતું નહીં વેંસાદની શીરઆત જુન મહીનામાં થઈ હતી, અને ખેતીનું કામકાજ ચાલે તેટલો પુરતો પડ્યો હતો ખાત રોપવાનું તેમજ બીજા ખરીદી તુલો ચોરવાના કામની શીરઆત થઈ હતી પણ જુલાઈ માસમાં વરસાદ લાગલગત અને જેટલો તે કરતા વધુ પડવાથી તમામ તુલોને વધુ ઓછું નૃકશાન પડ્યું હતું, તેમજ મહી નહીં ૥ દેશથી ફરતાં આંતુ બાજુના તુલો ધોવાઈ ગયાં હતા પાછળથી ઓટલા તુલોને ઉઘાડ બરાબર ને પડવાથી ઉગવામાં વાધો પડ્યો હતો તેમજ ખેતુતોને ચીસીયા કીંગેરે ખેતીનું કામકાજ કરવાની તક બગાડે મળી હતી નહીં. ચોરસદ માસનો વરસાદ આઠા અપડાઓને લીધે ખેતીના કામને મદદસર હતો સપ્ટેમ્બરમાં પાછો વરસાદ-જેટલો તે કરતા વધુ પડ્યો હતો તોપણ ઉત્તર તુલોને સારી રીતીમાં હતા અને રવિ તુલોને માટે જ મીન તૈયાર કરવાનું શીર કરવામાં આવ્યું હતું વહેલી એરેલી મકાઈ કામવાની શીરઆત થઈ હતી, અને અક્ટોબર માસમાં મકાઈ તેમજ બાજરી રોપવાનું પુરું થયું હતું.

ખેડ જીલ્લા—ચપા ચોમાસામાં વરસાદની શીરઆત પંદર દીવસ વહેલી હતી ખેડ તુલો ખાતર પુનભાથી પણ પરવારના ન હોના. એકંદરે વરસાદ બીજા વરસો કરતા વીશેષ પડ્યો હતો વરસાદ વધુમાં વધુ બોરસદ તાલુકામાં ૫૬ ઇંચ અને ૬૨ હોકડા અને ઓઝામાં-ઓઝા ખાતર તાલુકામાં ૩૪ ઇંચ ૬૪ હોકડા પડ્યો હતો કોદરા, જાજરી કોદરા વગેરેનું વાવેતર જેટલું મહીનામાં કરવામાં આવ્યું હતું જુલાઈ આખો અને ઓગસ્ટના પહેલા અઠવાડીયામાં લાગત વારે વરસાદ પડ્યા કર્યો હતો તેથી ખેતીનું કામ ચમક્યું હતું ઓક્ટોબર માસમાં માતર અને મહેમલવાદ તાલુકાના ગામોમાં-તેમજ નવેમ્બર માસમાં આજુબંદ તાલુકામાં તીકોએ દેખાવ દીધો હતો પરંતુ પાકને કાંઈ નુકશાન પહોંચાડ્યું ન હતું, ઓક્ટોબરની આખર તારીખમાં નડીયાદ મહમદાવાદ, ખાતર અને કપડવણજ તાલુકામાં ઉદગેરોએ દેખાવ દીધો જેથી કટોળ કપાસ અને રવીના તુલને કાંઈક ખમતુ પડ્યું હતું, કોદરાને જ્યે કાંઈક ધોડકો, લાંગેલો કહેવાય છે.

અમદાવાદ જીલ્લા—વરસાદ વહેલો રાશ ચયો હતો, ચપા ચોમાસામાં એકંદરે વરસાદ વધારેમાં વધારે મોડામાં મહાત્તમાં ૪૨ ઇંચ અને ૮૨ હોકડા અને ઓઝામાં ઓછો ૫૫૩૩ તાલુકામાં-૨૨ ઇંચ અને ૮૮ હોકડા જેટલો પડ્યો હતો એકંદરે વરસાદ વધારે થયો હતો અને તે એક સરખો અને પુરતો હતો જાજરી, જુનાર, કપાસ કથોલ વગેરે તુલનું વાવેતર જુન મહીનામાં કરવામાં આવ્યું હતું વરસાદ સરેરાસ કરતાં જાહે હતો થોડાંક રેશનો સીવાય બીજા એક સરખો અને પુરતો હતો, ધોળકા, કસોઈ, વીરમગામ તાલુકાના કેટલાક ભાગમાં ઉદગેરો દેખાવ દીધો હતો.

૧૯૧૩ નો વરસાદ.

જાગ્યુ નામ.	જાતેવ રીતી ગ્રેહ સુધી	જુન	જુલાઈ	ઓગસ્ટ	સપ્ટેમ્બર	ગાકોળરથી ડિસેમ્બર સુધી	સને ૧૯૧૩ નું ફલ	સને ૧૯૧૨ નું ફલ	સરાસરી
સુરત. ઓગસી	દૈન્ય ૦	દૈન્ય ૨૦	દૈન્ય ૧૪	દૈન્ય ૫	દૈન્ય ૩	દૈન્ય ૦	દૈન્ય ૩૭	દૈન્ય ૩૬	દૈન્ય ૩૬
ઓગસ્ટ	૦	૧૮	૧૨	૬	૪	૦	૩૭	૪૬	૩૪
રાઈર	૦	૨૨	૭૩	૪	૭	૦	૪૦	૪૮	૩૭
મોડના	૦	૨૫	૨૬	૭	૬	૦	૪૭	૪૮	૪૨
બારોલી	૦	૨૦	૬	૮	૬	૦	૪૬	૬૮	૪૧
વલોડ	૦	૨૦	૭૪	૮	૬	૦	૪૬	૬૮	૪૨
જાસાલોર	૦	૨૬	૫	૫	૫	૦	૫૦	૭૩	૪૫
ચીકલી	૦	૩૫	૪૬	૧૧	૭	૦	૬૭	૮૪	૫૫
વલ્લભાડ	૦	૫૦	૭૦	૧૬	૫	૦	૮૮	૮૪	૬૫
પારડી	૦	૫૧	૭૪	૧૭	૨	૦	૮૬	૮૫	૭૪
ભાડચ	૦	૧૬	૨૦	૬	૭	૦	૭૬	૮૭	૪૮
ભાડચ	૦	૨૩	૫.	૪	૬	૦	૪૧	૪૮	૩૭
અંકેલેમર	૦	૨૫	૨૬	૫	૬	૦	૪૪	૪૭	૩૭
સસોડ	૦	૨૨	૪૬	૮	૪	૦	૪૪	૪૩	૩૨
પ્રમાવ	૦	૧૮	૩૨	૬	૫	૦	૩૭	૪૪	૩૧
માગરા	૦	૧૮	૩૨	૬	૫	૦	૩૭	૪૪	૩૧

[illegible]

५३५

15

મહેમદાવાદ

24143

344

1997, 1998, 1999, 2000, 2001, 2002, 2003, 2004, 2005, 2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012, 2013, 2014, 2015, 2016, 2017, 2018, 2019, 2020, 2021, 2022, 2023, 2024, 2025, 2026, 2027, 2028, 2029, 2030, 2031, 2032, 2033, 2034, 2035, 2036, 2037, 2038, 2039, 2040, 2041, 2042, 2043, 2044, 2045, 2046, 2047, 2048, 2049, 2050, 2051, 2052, 2053, 2054, 2055, 2056, 2057, 2058, 2059, 2060, 2061, 2062, 2063, 2064, 2065, 2066, 2067, 2068, 2069, 2070, 2071, 2072, 2073, 2074, 2075, 2076, 2077, 2078, 2079, 2080, 2081, 2082, 2083, 2084, 2085, 2086, 2087, 2088, 2089, 2090, 2091, 2092, 2093, 2094, 2095, 2096, 2097, 2098, 2099, 2100, 2101, 2102, 2103, 2104, 2105, 2106, 2107, 2108, 2109, 2110, 2111, 2112, 2113, 2114, 2115, 2116, 2117, 2118, 2119, 2120, 2121, 2122, 2123, 2124, 2125, 2126, 2127, 2128, 2129, 2130, 2131, 2132, 2133, 2134, 2135, 2136, 2137, 2138, 2139, 2140, 2141, 2142, 2143, 2144, 2145, 2146, 2147, 2148, 2149, 2150, 2151, 2152, 2153, 2154, 2155, 2156, 2157, 2158, 2159, 2160, 2161, 2162, 2163, 2164, 2165, 2166, 2167, 2168, 2169, 2170, 2171, 2172, 2173, 2174, 2175, 2176, 2177, 2178, 2179, 2180, 2181, 2182, 2183, 2184, 2185, 2186, 2187, 2188, 2189, 2190, 2191, 2192, 2193, 2194, 2195, 2196, 2197, 2198, 2199, 2200, 2201, 2202, 2203, 2204, 2205, 2206, 2207, 2208, 2209, 2210, 2211, 2212, 2213, 2214, 2215, 2216, 2217, 2218, 2219, 2220, 2221, 2222, 2223, 2224, 2225, 2226, 2227, 2228, 2229, 2230, 2231, 2232, 2233, 2234, 2235, 2236, 2237, 2238, 2239, 2240, 2241, 2242, 2243, 2244, 2245, 2246, 2247, 2248, 2249, 2250, 2251, 2252, 2253, 2254, 2255, 2256, 2257, 2258, 2259, 2260, 2261, 2262, 2263, 2264, 2265, 2266, 2267, 2268, 2269, 2270, 2271, 2272, 2273, 2274, 2275, 2276, 2277, 2278, 2279, 2280, 2281, 2282, 2283, 2284, 2285, 2286, 2287, 2288, 2289, 2290, 2291, 2292, 2293, 2294, 2295, 2296, 2297, 2298, 2299, 2300, 2301, 2302, 2303, 2304, 2305, 2306, 2307, 2308, 2309, 2310, 2311, 2312, 2313, 2314, 2315, 2316, 2317, 2318, 2319, 2320, 2321, 2322, 2323, 2324, 2325, 2326, 2327, 2328, 2329, 2330, 2331, 2332, 2333, 2334, 2335, 2336, 2337, 2338, 2339, 2340, 2341, 2342, 2343, 2344, 2345, 2346, 2347, 2348, 2349, 2350, 2351, 2352, 2353, 2354, 2355, 2356, 2357, 2358, 2359, 2360, 2361, 2362, 2363, 2364, 2365, 2366, 2367, 2368, 2369, 2370, 2371, 2372, 2373, 2374, 2375, 2376, 2377, 2378, 2379, 2380, 2381, 2382, 2383, 2384, 2385, 2386, 2387, 2388, 2389, 2390, 2391, 2392, 2393, 2394, 2395, 2396, 2397, 2398, 2399, 2400, 2401, 2402, 2403, 2404, 2405, 2406, 2407, 2408, 2409, 2410, 2411, 2412, 2413, 2414, 2415, 2416, 2417, 2418, 2419, 2420, 2421, 2422, 2423, 2424, 2425, 2426, 2427, 2428, 2429, 2430, 2431, 2432, 2433, 2434, 2435, 2436, 2437, 2438, 2439, 2440, 2441, 2442, 2443, 2444, 2445, 2446, 2447, 2448, 2449, 2450, 2451, 2452, 2453, 2454, 2455, 2456, 2457, 2458, 2459, 2460, 2461, 2462, 2463, 2464, 2465, 2466, 2467, 2468, 2469, 2470, 2471, 2472, 2473, 2474, 2475, 2476, 2477, 2478, 2479, 2480, 2481, 2482, 2483, 2484, 2485, 2486, 2487, 2488, 2489, 2490, 2491, 2492, 2493, 2494, 2495, 2496, 2497, 2498, 2499, 2500, 2501, 2502, 2503, 2504, 2505, 2506, 2507, 2508, 2509, 2510, 2511, 2512, 2513, 2514, 2515, 2516, 2517, 2518, 2519, 2520, 2521, 2522, 2523, 2524, 2525, 2526, 2527, 2528, 2529, 2530, 2531, 2532, 2533, 2534, 2535, 2536, 2537, 2538, 2539, 2540, 2541, 2542, 2543, 2544, 2545, 2546, 2547, 2548, 2549, 2550, 2551, 2552, 2553, 2554, 2555, 2556, 2557, 2558, 2559, 2560, 2561, 2562, 2563, 2564, 2565, 2566, 2567, 2568, 2569, 2570, 2571, 2572, 2573, 2574, 2575, 2576, 2577, 2578, 2579, 2580, 2581, 2582, 2583, 2584, 2585, 2586, 2587, 2588, 2589, 2590, 2591, 2592, 2593, 2594, 2595, 2596, 2597, 2598, 2599, 2600, 2601, 2602, 2603, 2604, 2605, 2606, 2607, 2608, 2609, 2610, 2611, 2612, 2613, 2614, 2615, 2616, 2617, 2618, 2619, 2620, 2621, 2622, 2623, 2624, 2625, 2626, 2627, 2628, 2629, 2630, 2631, 2632, 2633, 2634, 2635, 2636, 2637, 2638, 2639, 2640, 2641, 2642, 2643, 2644, 2645, 2646, 2647, 2648, 2649, 2650, 2651, 2652, 2653, 2654, 2655, 2656, 2657, 2658, 2659, 2660, 2661, 2662, 2663, 2664, 2665, 2666, 2667, 2668, 2669, 2670, 2671, 2672, 2673, 2674, 2675, 2676, 2677, 2678, 26

1300

4443

2. *Explain*

Snell

from, in

बि।म३

हृदय

Math

21473

3113

17

134 km

1122

1

૨૧	૮૫	૬૮	૬૩	૬૮	૬૭	૭૩	૩૪	૩૨	૮૫	૧૫
૩૧	૨૩	૨૮	૨૭	૧૮	૨૪	૩૧	૨૬	૨૩	૨૧	૨૫
૮૧	૪૭	૧૮	૭૪	૪૦	૧૦	૬૬	૦૨	૧૪	૫૪	૩૨
૩૩	૨૬	૩૭	૩૬	૨૩	૨૫	૪૪	૪૨	૩૧	૪૧	૪૦
૩૪	૧૫	૨૭	૨૬	૬૯	૧૦	૮૧	૬૯	૧૦	૬૬	૨૧
૩૬	૪૧	૨૬	૨૮	૨૬	૨૯	૪૧	૨૨	૨૫	૩૮	૩૭
૦	૯	૦	૨	૨૦	૨	૩૩	૦	૦	૪૦	૦
૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦	૦
૪૮	૫૦	૨૮	૪૩	૮૮	૭૮	૪૮	૭૬	૨	૮૪	૧૮
૪	૩	૩	૪	૦	૨	૪૧	૨	૧	૫	૫
૮૭	૩	૬	૪	૨૭	૪૦	૩૨	૧૭	૭૬	૮૦	૫
૬	૮	૩	૫	૪	૮	૪	૩	૩	૩	૩
૨	૧૮	૨૫	૧૭	૮૪	૪૦	૩૯	૮૫	૫૦	૧૧	૩૮
૧૭	૨૩	૧૫	૧૪	૧૩	૧૧	૧૬	૭	૬	૮	૮
૪૫	૧૪	૮૬	૮૫	૭૬	૫૦	૬૩	૮૭	૧૬	૮૬	૩૦
૭	૧૮	૪	૭	૩	૬	૪	૮	૧૨	૧૪	૨૦
૪૨	૨૪	૦	૮૦	૦	૦	૦	૧૧	૦	૦	૦
૦	૨	૦	૧	૦	૦	૦	૦	૧	૦	૦

ગ્રાન્તીજી
સોગસા
સાબું
વીરમખામ
ખાંદોળા
મણિ
ધોળકા
ધુણકા
સોજીપોર
પોંચેરા
ધોળકા

સહકારી. ૧૨૫૧

સહકારી. મહંગો ચલાવવાને શુ. જોઈએ છે ?

લખનાર મી. નરહરી કુશરિમ દેગાઈ બી. એમ.

ત્રાવજુરેના દીવાન દી. બા. બી. રાજ ગોપાલચારીઅરુ સી. આઈ. એ અને મદ્રાસ ડી. કોઓપરેટીવ મોસાયટીઓના પહેલા મંડળદારે મયા માર્ચ મહીનામાં જોનીવાડી અને સહકારીતાના કાર્યાયમના સ્વય સંમેલને ઉપજોગી વીચારે જણાવ્યાં હતાં, તેમાંનો કેટલોક ભાગ અને આપીએ છીએ—

અનુભવે બીજો સ્થળે સીદ્ધ કરી આપ્યું છે કે જ્યારે કેવળ કેડીટ (નાણાની ધીરધાર) મોસાયટી ઉભી કરવી અને ચલાવવી મુશ્કેલ નથી ત્યારે, એક્સપી નાણા સ્ત્રી વાપની બીજી બામતો માટે મડળી ઉભી કરવાનું મુશ્કેલ છે અને તેમને ચલાવવાનું કમ તથા વધારે મુશ્કેલ છે. તેથી એ આનંદની વાત છે કે નવા કાપડાની રૂએ ખેતીવાડી મંડળોએ જેના એક્સપી નાણાની ધીરધાર કરના વગરે બેઠેલો ઉપજોગી રેતું છે જેકે મારાં અગ્રણ્ય દરખાશ કોઓપરેટીવ મોસાયટીઓના પસાર કપેસો મ્યુચુઅલ મને હમેશાં સતોષપૂર્ણ કારણ થશે, તોપણ તેને અમયમાં મુકવાનું મેટિ લાગે. મારે માથે રહેશે નહીં, તેથી અને લાગે છે કે આ નવા કાપડા સંમંધી તમાગા લામની એ એક વાતો દહું પહેલી વાત એ છે કે, આ દીવચાલમાં વગર વીચારું અંપલાવતું એ ગંભીર મુદ્દા છે. સરકાર તમામલેક્ષ્ય ને સામ્યાતમાં નેમ કરવા યોગ્ય લાલચ યોગે પરતુ સહી અલામન ચલાવી ચકાષ તેના કરતા વધુ મડળી ઉભા કરવા એ એક ગંભીર બાદ છે બીજી જગ્યાઓના સંમેલો કરતાં ત્રાવજુરેના સંમેલો ધણી રીતે ભુદા પડ્યાજ નેહએ. જેમ તમે આગળ પ્રધો તે મ તેમ અનુભવ મેળવશે જોઈએ. અને તેમ હોવાથી ધીમે ધીમે આગળ વધવાની પાસ જરૂર છે. જ્યાં કો-ઓપરેટીવ મડળ ઉભું કરવામાં આવે ત્યાં બીજી જરૂરની બામત એ છે કે સમીન એબલાસ લોકેમા, હોતો જોઈએ એ સપ ખરેખર શુદ્ધ હોવો જોઈએ. ત્રીજી બામત એ છે કે એ તથા માણસો મડળ ચલાવવાને પેતાનો વખત કેદી લોકે એમ હાવું જોઈએ. કો-ઓપરેટીવ મોસાયટીઓ ચલાવવાને માટે સમીન પ્રગણમાં બીન પગાર ની નેકડી જોઈએ છે. આની ગેરહાજરીમાં મોસાયટી સ્થાપી એ ભુલ કરનારો હોય છે બીજી જગ્યાઓની માફક આ મોસાયટી ઉપર દેખરેખ રાખવાનું અને અર્થ તપાસવાનું કામ તો સરકારજ હશે પણ તપાસે સંગ્રહ ઉપર જનીયા આધાર રાખતો જોઈએ નહીં અતીય સરકારી મદદથી દીવચાલમાં જે લાગે એ સહકારીતાની ક્ષેત્રનો અંશ એનાર દેવો છે કે જને ત્યાં સુધી એ દીવચાલ સરકારથી અલગ ગણવી.

સહકારિતા અને બેલગામ.

જ્યાં મોઝાં માલમાં બેલગામ ખાને વસતોઈ કે-ગોપરીવ કે-નર-સમાં પ્રવૃત્તક
મીં ૭ જાનર ૭ નામકે “ સહકારીત ની ધર્મની ” ઉપર એક નિમિષ વાચ્યો દતો, તેમાંની
કેટલીક ઉપયોગી બાબતો નીચે મુજબ છે

- ૧૭ જેતીવાડીની નાણા ધીરધારની મંડળીઓ.
- ૨ જેતીના સુધારા મંડે ધી પુરા પાડનારી
- ૨ અનાજની બેકા
- ૪ વજુકરોની મંડળીઓ
- ૬ જેતી શીવાયના નાણા ધીરધાર કરનારી મંડળીઓ.
- ૧ મીક્ષના મજુરોની મંડળી.
- ૨ જેતીવાડીની રજીસ્ટર નવીં થયેલી
- ૨ અનાજની બેકા રજીસ્ટર નવીં થયેલી,
- ૧ ચારો પુરા પાડવાની ઉભી થની મંડળી.
- ૧ ટોરની એકાદ સુધારવાની મંડળી.

વિપક્ષી બધી સમાચરો કુલમે ૫૦૬૦ મંડળીઓ અને તેની થાપણ ૧ લાખ
૪૮ હજાર ૬૮ રૂપીઆ અને ૬ પાસ છે મેમ્બરના માધ્ય દીક થાપણ આશરે ૧૦
૪૦ છે.

સહકારિતાના સિદ્ધાંતો આજળ વધવાથી લોકો ગામ આરોગ્યને માંદો માંદમ
ની મદદથી ધણ કરે છે. દરેક ગામ કે જ્યાં સહકારી મંડળ છે ત્યાં આ સવાલ ઉપાડી
મેવાયે છે. જ્યાં લોકોની પૈસાની મદદ આપવાની સંકિત નથી ત્યાં જનત મહેનતથી લોકો
મદદ કરે છે. ખસી જગ્યાએ એકલો અને નાનું દુકાનદારો આરવાડી બપાજની ચુગામમાં
થી છુટયો છે બેલવાડીમાં માખણ વેચનારી સ્ત્રીઓ આ અદકારીતા દીધયાલને વધાવી
શે છે કેમકે તેમને દર રૂબીએ બે આનાને બદલે ૧ ૧/૨ પે બપાજ દેવે આપતુ પડે છે
બેલગામમાં લોકો વમારે તાજુગ થવા જોવો નીશાળીઆઓમા સહકારીતાનો થયેને,
પ્રચાર છે

બેલગામ જીલ્લામાં ૩૧૦ ૧૦ થી ૩૦ સુધીની ૧૦ ૧ ના કાલાથી શર થયેલી
નીશાળીઆઓની ૭૦ સહકારી સોસાયટીઓ છે તે ચોપડીઓ, કામગી, પેનસીસ, શાદી
વીગેરે નીશાળને ઉપયોગી સીજી ખરીદ કરી જગર કમતાં સસ્તું પુર પાડે છે. નીશાળા
આંચા પોતાનો સેકેટરી પસંદ કરે છે. તે ખરીદી વચાણુનો દીસાળ રાખે છે. અને નેદા
મેમ્બરોમાં નેદા નાખવામાં આવે છે. આ દીધયાજને મા આપો અને રીસકો બનતી
સદ્દ આપે છે.

સુબાશ ઇલાકાની કો-ઓપરેટીવ ક્રેડીટ સોસાયટીઓનું લીસ્ટ.

સુબાઇ કલ્યાણમાં ગુજરાતની અદર તાં ૩૧ માર્ચ ૧૯૧૪ ને રેળ કો-ઓપરેટીવ સોસાયટીઓ હાલીમાં છે અને જેઓને રૂઢ કરવામાં આવી નથી તેની પુરી યાદી નીચે આપીએ. આ સોસાયટીઓના હીસાબ મરફારી અમલદારો તપાસે છે અને મંડળીઓ લેવેલા પાસેથી, ફોર્ડ કોષ વાડ પાસેથી તથા જે કોષ અને ગીળા ખાતા પસંથી ડીપોઝીટ લઈ શકે છે. આ સોસાયટીઓ સંબંધી વધુ સંપ્રકાશ સુબાઇ કલ્યાણની કો-ઓપરેટીવ સોસાયટીના રજીસ્ટર સાદ્યતે મુજે સખતાથી મલશે.

૧. જેતીવાડી મંડળીઓ કોષ અમલદારી.

અમલદારોનું જીલ્લો, (૩૮ સોસાઈટી.)

અનુક્રમ તાલુકાનો સોસાયટીઓના નામ,

નંબર.	નામ,	અમલદાર, કો-ઓપરેટીવ, ક્રેડીટ સોસાઈટી
૧	દશકરોલ	અંબાબાગ, માલવપુરા અને વજીરોલા
૨	પ્રાંતીજ	અમરપુર
૩	"	અસલાવી
૪	દશકરોલ	બાકરોલ, વીસલપુર
૫	સાજુદ	બાલસા
૬	વોલકા	ભડીબોદ
૭	કલુકા	બીકાં
૮	વોલપદા	મીનપરા-મરાસીઆ
૯	"	અરોલા
૧૦	સેતીકા	

૧૧	દશકરોલ	મંદળીયા
૧૨	"	ચાનપુર
૧૩	સાજુદ	ચોર-વડોદરા
૧૪	મોગસા	દેદમલ
૧૫	"	ધનસરા
૧૬	દશકરોલ	જગીજીતપુર
૧૭	સાજુદ	જોલાપુર
૧૮	દશકરોલ	જુડામ
૧૯	"	કજુલા
૨૦	પ્રાંતીજ	કરોલ
૨૧	સાજુદ	કમદરા
૨૨	પ્રાંતીજ	જોરોલ
૨૩	દશકરોલ	કુલ
૨૪	સાજુદ	મવાપુરા તરફ
૨૫	પ્રાંતીજ	મવાપુરા

૨૬	દયકરોમ	પાવડી કંકજ	અંકુશવર	દીવા જોહન્ટ	"
૨૭	પ્રાતીજ	ચૌગલ્લિ	"	કુંભરો	"
૨૮	સૌલુંદ	સર્નાથલ	"	ગડખોલ	"
૨૯	ધૈલકા	સનથાલ	"	મલાવ	"
૩૦	મોગાસા	સાધરા	જ હુશર	જ હુશર	"
૩૧	પ્રાતીજ	મોનારાન	ભરેચ	અગર	"
૩૨	"	ટાલોન	"	કથારીઆ	"
૩૩	"	ટોરેનીઆ વખતપુરા	અંકુશવર	કપોદગ	"
૩૪	સાલુંદ	વજુશર	"	ખેરાવ	"
૩૫	દયકરોમ	વસાન-નીળ	આમોન	કોલવના	"
૩૬	રોધાપટલ	વંવડી સંગડી	ભરેચ	કોલી નરાલસા	"
૩૭	"	વતારપુર કોડ ધોધા	આમોદ	કોલી વનારસા	"
૩૮	પ્રાતીજ	વલોઅમરોર	વાગરા	કોલી સડખલ	"
૩૯	ભરેચ	જીલ્લો (૪૪ સોસાકરો.)	ભરેચ	ગનાડ એકસાલ એન્ડ હસરોલ	"
૪૦	"	અરેચા મેંઓપરેટીવ કેરીટ-સોસાકરો	અંકુશવર	મડરા	"
૪૧	અંકુશવર	બે સમ	ભરેચ	નોરાગ	"
૪૨	ભરેચ	જોરલાટા એન્ડ બેટ	અંકુશવર	જોખલા	"
૪૩	"	અમારંગામ	વાગરા	પલોચ	"
૪૪	"	જોલાદ ગરપ	ભરેચ	પરીઆજ	"
૪૫	જ હુશર	દયાદરા	અંકુશવર	પુંમમ સંકરગીર	"
૪૬	ભરેચ	દેશમ	"	સળેન	"
		ધ તુરીઆ તરીઆ-બેટ	આમોદ	સમની	"

૬૬	વાજરા	સમન્ની-નીચાવન	"	૬૭	આબુદ	ધાતી	"
૬૭	અંકુસાવર	સબલી-ખરોડ	"	૬૮	"	કનકી	"
૬૮	વાજરા	સારણ	"	૬૯	"	કોળા	"
૬૯	"	સપાખા	"	૭૦	સેકમગવાદ	કાતરા	"
૭૦	જાંજીર	સમ-કારણ	"	૭૧	ખાત્રા	કાંચાવન	"
૭૧	અંકુસાવર	સંગીદય	"	૭૨	આબુદ	કરખનપિંગ	"
૭૨	જાંજીર	મુદલીયે ગરબ	"	૭૩	ગોરસદ	કનકગાદ	"
૭૩	વાજરા	સુવા-રેડીઆદ	"	૭૪	આબુદ	ખાખાવર	"
૭૪	જાંજીર	તવરા કોન્ડ તરા બેદ	"	૭૫	"	ગોરસદ	"
૭૫	"	વાસાવ	"	૭૬	"	ગોરસદ	"
૭૬	વાજરા	વાન-કોળા	"	૭૭	"	ગોરસદ	"
૭૭	"	વાજરા	"	૭૮	નડીઆદ	ગોરસદ	"
૭૮	"	વલીઆલ-મરેલ	"	૭૯	"	ગોરસદ	"
૭૯	"	વસતી-અગાલી	"	૮૦	"	ગોરસદ	"
૮૦	"	જોમ જુલુસો (૩૩ મોસાકરદા)	"	૮૧	ગોરસદ	ગોરસદ	"
૮૧	નડીઆદ	અગાલી કો-આપરેગલ કરીદ સોસાકરી	"	૮૨	ગોરસદ	ગોરસદ	"
૮૨	ખાત્રા	અવવા	"	૮૩	ગોરસદ	ગોરસદ	"
૮૩	આબુદ	આબુદ	"	૮૪	ગોરસદ	ગોરસદ	"
૮૪	"	ભાસી	"	૮૫	ગોરસદ	ગોરસદ	"
૮૫	"	ભાસી	"	૮૬	ગોરસદ	ગોરસદ	"
૮૬	ખાત્રા	ચીડી	"	૮૭	ગોરસદ	ગોરસદ	"
૮૭	ગોરસદ	દેડા	"	૮૮	ગોરસદ	ગોરસદ	"

૧૧૨	આખુંદ	વધતી	"	૧૭	ગેરજી	ગેરજી	"
૧૧૩	"	વાલખીનીઆ	"	૧૩૮	"	જે.ટોડ	"
૧૧૪	આતર	સેપક જયેન્ વાસના	"	૧૩૯	પારડી	આતોદ	"
૧૧૫	આખુંદ	વેલમ	"	૧૪૦	ગીડલી	ટિગમ	"
૧૧૬	પાંચમાલુસ છટ્ટા (૧૦ સોસાઈટી.)	અળોની ડબ્બા ધા-આપટીલ ફરદી	"	૧૪૧	મોડવી	ગોડસંગ-અમલસાડી	"
૧૧૬	હાસીલ	ગોસાઈટી	"	૧૪૨	મોડવી	ગોદાવરી ગમ તવાવ	"
૧૧૭	કાચેન	પેડીઆ	"	૧૪૩	આલપાડ	ગોધાણ	"
૧૧૮	"	ફોલ	"	૧૪૪	જલસાર	હરીયા	"
૧૧૯	"	ફોલ	"	૧૪૫	આલપાડ	હડીલા	"
૧૨૦	"	ફોલ, વીંદોપોર જાંબુડી	"	૧૪૬	"	મંજાપુર	"
૧૨૧	"	કાચી આસ્ટેટ ગરુપ	"	૧૪૭	"	જાંબાણ ગરુપ	"
૧૨૨	"	"	"	૧૪૮	મોડવી	કમાસપુર ઉમરસાડી	"
૧૨૩	કાચી	મવાવ	"	૧૪૯	આલપાડ	કમરોલી-મીટી	"
૧૨૪	"	ઉતરેડીઆ	"	૧૫૦	"	કન્યાગી	"
૧૨૫	હાલેસ	વેસાનીઆ	"	૧૫૧	"	કરેલી	"
૧૨૫	સુરત છટ્ટા (૬૮ સોસાઈટી.)	સુરત છટ્ટા	"	૧૫૨	"	કસનપુરા	"
૧૨૬	આલપાડ	અહારત	"	૧૫૩	"	કસલા ગરુપ	"
૧૨૭	ગોરાસી	આડાનન	"	૧૫૪	મોડવી	અંજારોલી-પીપરીઆ	"
૧૨૮	ભોરોલી	અધવા ગરુપ	"	૧૫૫	ચેરેસી	કોષક	"
૧૨૯	મોડવી	અમળા પારડી એન્ડ રેલવે	"	૧૫૬	આલપાડ	જુડક	"
૧૩૦	આલપાડ	અધી	"	૧૫૭	"	મદિમપુર	"
૧૩૧	આલપાડ	અનીના	"	૧૫૮	"	મલખામ	"
૧૩૨	"	અસનાઆદ	"	૧૫૯	ખારોલી	મ જોડપુર હિયા	"
૧૩૩	"	અસનાદ	"	૧૬૦	આલપાડ	મસમા એન્ડ રસનાપુર	"
૧૩૪	ગોરાસી	ભરથાણા	"	૧૬૧	આલપાડ	મુલાદ	"
૧૩૫	આલપાડ	બાવેનડી	"	૧૬૨	મોડવી	નંદપુર ભોરી	"
૧૩૬	"	ભાટગામ	"	૧૬૩	"	વરત કમલ કલીપરાજ	"
૧૩૬	"	"	"	૧૬૪	"	નોગામ	"

૧૯૩	જોડપાડ	નામ	વીદ્યારા
૨.	જેહુતોને જોધતી વસ્તુઓ પુડી-પાડનાર તથા વહેંચનાર સાસાયટીઓ.	અમદાવાદ છટકો.	
	અણકમ તાલુકાના નંબર.	નામ.	
૧	૬ તોણ	વીસલપુર ગુરખોઆપરેડી સ્ટોરસોસાયટી ગુરત છટકો.	
૧	જોડપાડ	ડીમ્બ	"
૨	-માડવી	માડવી બેડવાડી	"
૩	જોડપાડ	સાયલ	"
	૩. વણકુદોની સાસાયટી		
૧	ધોધ પટ્ટા	અમદાવાદ છટકો.	
૨	ગોરસદ	વાનુકડ વીસરસ ડાંગિપરેડીવ સાસાયટી બેડા છટકો	
૨	આખુંદ	બેન્ડ્રા	"
૪.	બી તથા અનાજની સાસાયટીઓ.	લખનપેલ ગુરખ	"
૧	દસમોરોઈ	અમદાવાદ છટકો.	
૫.	બેડીંગ કામ કરનારી સાસાયટીઓ.	બાંદેલ વીસલપુર	
૧	ભરથ	ભરથ છટકો	
૧	સુરત	સુરત છટકો.	
		સુરત છટકોની માઓપરેડીવ યુનીઅનવી	

૧૬૫	જોડપાડ	ઉજાહલા	"
૧૬૬	માડવી	ઉત પુના	"
૧૬૭	જોડપાડ	પાલનપુર	"
૧૬૮	જોડપાડ	પારડી-માડોલી	"
૧૬૯	જોડપાડ	પરીઆ	"
૧૭૦	જોડપાડ	પરવત	"
૧૭૧	માડવી	રહેર	"
૧૭૨	માડવી	રેતનીઆ, નાનીવર, કલીપરાજ	"
૧૭૩	જોડપાડ	રમગા	"
૧૭૪	માડવી	સગવા-સલ્લા	"
૧૭૫	માડવી	સલાયા, મોરીયા, જોન્ડ વલધર	"
૧૭૬	જોડપાડ	સરભોળ	"
૧૭૭	જોડપાડ	સેમત	"
૧૭૮	"	સીધના ગુરખ	"
૧૭૯	"	સેકના ખરા	"
૧૮૦	"	ગોન બેક	"
૧૮૧	પરેડી	મુખેસ	"
૧૮૨	જોડપાડ	મીડલા-સુન્લી	"
૧૮૩	માડવી	દકારમા	"
૧૮૪	પારડી	તારસદ-બારમા ગુરખ	"
૧૮૫	જોડપાડ	તુકવાડા	"
૧૮૬	જોડપાડ	ઉમરસદી	"
૧૮૭	માડવી	ઉમરા	"
૧૮૮	જોડપાડ	ઉમરસદી	"
૧૮૯	જોડપાડ	ઉતવાકલીગલ તીરોઇ	"
૧૯૦	જોડપાડ	વડોલી	"
૧૯૧	જોડપાડ	વસવારી	"
૧૯૨	પારડી	વેલ પરવા	"

General Meeting.

PROCEEDINGS.

The fourth Annual Meeting of the Broach District Agricultural and Industrial Association for the year 1912-13 was held on the 17th and 18th February 1914 in the Sir Shapurji Bhambhani Hall, Broach.

17th February 1914.

W. D. ALCOCK, ESQUIRE, B. A. I. C. S., Acting Collector of Broach and President of the Association presided.

There were about 300 Members present including among others the following.

Sardar Rao Bahadur Motilal Chundilal, Sardar Kekhashai Edaji Modi, Sardar Pir Saheb Anni Saheb, Messrs Ambahankar Uttamram Malji, Laladhar, Ramohandras Ardesar Edaji Contractor, Chumanlal Harderam, Laxmiram Mahipatram Mahmal Isappi, Patel Jital Taluka Ankleshwar, Ishwerlal Manilal Desai, Amod, Narsi Gokal, Amod, Adani Akhi Patel Achhod Taluka Amod, Thakor Saheb Chhatrasangji Bharatsangji, Palni Taluka Wagra, Munor Mulji and Lala Parag of Samlod, Taluka Broach, Mulji Hindas of Kuragat Taluka Broach, Mahunad Abhiram of Vejalpole Taluka Broach, Abhiram Vali Kassak Taluka Broach, Messrs Lalbhai Ambaram, Mamlatdar of Broach, S. P. Karve, Mamlatdar of Jambusar, Keshavlal Girdharlal Parekh, Mamlatdar of Amod, Gopalram B. Mulhalkari, Mansot caec.

2. The following gentlemen also attended the Meeting as Visitors

Mr. G. Keatinge, Director of Agriculture, Mr. S. N. Zaman, Mr. Gilbert Railton of the Chilean Nitrate Propaganda, Mr. Kelkar Deputy Director of Agriculture, Mr. Bhimbhai Divisional Inspector of Agriculture, N. D., Surat Mr. Nagarsheth, Superintendent Chhatodi Cattle Fair, Mr. Gunvantrao H. Desai, Auditor of Co-operative Societies, N. D.,

3. A telegram from Khan Bahadur Adarji who was in

Bombay and letters from Dr. Harold Mann, Principal, Agricultural College, Poona, and the Hon'ble Sirdar Bha Saheb, Thakore of Kerwada, wishing success to the Meeting were read.

4 In the Morning of the 17th Mr. Alcock accompanied by Mr Keatinge visited the demonstration of seeds and implements kindly arranged by the Divisional Inspector of Agriculture. N. D., and his staff. Though it was raining, some few land holders and cultivators attended the demonstration. Demands were made for the chaff-cutter and the Oldpad-wheat thresher by a few cultivators.

5 In opening the proceedings the President said he was glad to see so many members present in spite of the unlucky weather. All were greatly obliged to the Director of Agriculture for the pains he had taken to be present.

Many ask what is the use of an agricultural association in a district like Broach, famous for its good methods of cultivation and intelligence.

But Broach people are apt to be too self-reserved, and to confine their thoughts to their own district or towns. It was good for them to mix for discussion and to learn the ways of other people.

The President was glad to see that the programme contained one main principle of primary importance, that of Cooperation, along with special papers on detailed subjects.

With regard to the main principle enunciated, he would say that there were two papers before the Association on the subject of Co-operation, and would draw their special attention to these.

To put the matter briefly, the Broach Agricultural Association is itself a cooperative society.

Co-operation refers to more than mere borrowing and lending, it is a question of mutual help; of all sorts.

Those who had seen a village threshing floor could not be unhelpful of the power of the villagers to combine for mutual help. There we see at one time a large part of the village cultivators collected at one place, for one purpose, and one man helps another in getting the threshing and winnowing done.

The watching of the grain also is arranged for jointly.

The other day the President found a village in the Anand Taluka arranging by Co-operation for its field measurement work and boundary repair work. The whole body of cultivators deputed eight of their number daily to go out into the fields and shew the field boundaries on behalf of every body. The rest of the villagers attended in peace to their own work.

Co-operation in agriculture can help us in many ways, in the purchase of expensive tools jointly, and in supplying good seed to the poorer cultivators at a reasonable rate. It is most important for the whole cultivating community that all seed sown in the district should be good, so the reputation of the district crop in the market is kept up and admixture of seed is avoided for all.

The President anticipates that the introduction of expensive labour saving devices in machinery is only possible by Cooperation and that it will come first in harvesting operations.

The members may have seen the Olpad wheat thresher such a machine can be bought by a village, and used by all in turns. The day of steam ploughing may be far distant, but all expensive machinery, if it comes, must come by co-operation.

Vice President Sardar Rao Bohadur Motilal Chundil invariably placing the Annual Report of the Association, which had already been distributed among the members, before the Meeting said that to meet the expenses of the various aims and objects of the Association there should be 20,000 Members which can be easily got in a district like Broach which is purely agricultural. He invited the attention of the Members to appendix C to the 4th Annual Report which gave detailed information as to what the Association had done during its short existence and with its limited funds. He believed the people realized the work done by the Association and hoped that the number of members would increase and requested the well-to-do land-holders and cultivators to join as life Members.

6 The following printed papers which were distributed among the Members present before the business commenced were taken as read.

4. Silver medal for best cultivation of groundnut by Givrishankar
-Ambaram of Thani Taluka Broach.

The Meeting adjourned till 12 A. M. the 18-2-14.

W. O. Alcock.

President

Shows of Magiolantern and ocnomeiograph so kindly given on loan respectively by the Agricultural Department of the Bombay Presidency and by the Baroda State, took place before a large audience of cultivators of the District and students of the Dalal High School between 8 and 10 P. M.

18th February 1914.

10. The sub-committee which was appointed on the previous day submitted the following proposals.

1. That a Cotton Market may be opened in Broach and a cotton expert obtained on loan from the Agricultural Department to test and classify the cotton brought to the market

Or

2. That a ginning factory may be established by the Association or by a Society to be formed for the purpose where the different varieties of cotton may be classified by an expert and ginned separately.

The first proposal was accepted by the Meeting and it was resolved to select a suitable place for the market. A Committee of the following gentlemen with power to add to their number was appointed to give effect to the foregoing proposal

- 1 Mr Lalbhai Ambaram, Mamlatdar, Broach
- 2 Sardar Trambakhlal
- 3 Sardar Pirsahab
- 4 Mr Mulji
- 5 Mr Vakharia
- 6 Mr Chumantlal
- 7 Abhram Vah, Patel of Kasak
- 8 Mahmud Abhram, Patel of Vajalpore.

President, Mr. Alcock and Mr. Keatinge, Director of Agriculture left the meeting at this stage owing to other engagements and Sardar Rao Bahadur Mantal took the chair.

Government Farm here. The latter observed that there should be a Vernacular Agricultural School at Broach and that the area of the local farm should be extended.

7 Mr. Blumbhat read his paper on "Cattle Farming and Milk-Supplying." Mr. Majmundar stated briefly the substance of his paper on the same subject and Mr. Nangrshethi of the Chikrodi Farm made remarks. Mr. Zaman suggested that a local cattle farm should be started and charitably disposed gentlemen should come forward to place good bulls at the disposal of villagers to improve the breed of the village cattle.

8. Mr. Keatinge, Director of Agriculture, in expressing his thanks to the Association for inviting him to take part in the proceedings stated that he saw most of the lands of the Ankleshwar and Broach Talukas infested with weeds and badly tilled. He expressed a desire for a whole-sale tillage of the land & suggested that the Association or a company started for the purpose should purchase a Bazar plough worth about Rs 5000) and that if his suggestion is adopted he would obtain Government grant of Rs. 1000. In regard to the School he said that the question is under consideration and as soon as funds are available coupled with liberal local contribution, a School will be started in this District. In the mean while a School has started in the Panch Mahals, which is a very backward district. He thought that the local farm will be extended on need being satisfactorily shown.

At this stage a cultivator complained of the difficulties the agriculturists had to meet with in selling their cotton at the premises of ginning firms. The President thereupon appointed a committee to propose on the 18th Instant ways and means to overcome them.

9 Medals were awarded by the President to the following persons who had exhibited best seeds before the Taluka Associations

1	Silver medal for cotton seeds to Narsi Gokal of Amod
2	Do Do for Jowar seed to Adin Aku of Achhod, Amod
3	Bronze Do Do Do to Ishwardas Mital of Amod

- 4 Silver medal for best cultivation of groundnut by Gaurishankar Ambaram of Thani Taluka Branch
The Meeting adjourned till 12 A M the 18-2-14

W O Alcock

President.

Shows of Magiointern and cynometograph so kindly given on loan respectively by the Agricultural Department of the Bombay Presidency and by the Baroda State, took place before a large audience of cultivators of the District and students of the Dalal High School between 8 and 10 P M

18th February 1914

10 The sub-committee which was appointed on the previous day submitted the following proposals

1 That a Cotton Market may be opened in Branch and a cotton expert obtained on loan from the Agricultural Department to test and classify the cotton brought to the market

Or

2 That a ginning factory may be established by the Association or by a Society to be formed for the purpose where the different varieties of cotton may be classified by an expert and ginned separately

The first proposal was accepted by the Meeting and it was resolved to select a suitable place for the market. A Committee of the following gentlemen with power to add to their number was appointed to give effect to the foregoing proposal

- 1 Mr Lallu Ambaram, Mamlatdar, Branch
- 2 Sardar Trimbakhl
- 3 Sardar Pirsakh
- 4 Mr Mulji
- 5 Mr Vakharia
- 6 Mr Chimanlal
- 7 Athram Vali, Patel of Kavak
- 8 Mahomed Abhram Patel of Vajnapore

President, Mr Alcock and Mr Kestings, Director of Agriculture left the meeting at this stage owing to other engagements and Sardar Rao Bahadur Motilal took the chair,

11. The Managing Committee for the year 1913-14 was formed consisting of 32 members

12 The Budget estimate for the year was then passed

13. The following resolution which was moved by Mr. Malji, and seconded by the Police Patel of Dayadra was passed unanimously.

"That this Meeting is of opinion that the Police Patels, Matadars, and School Masters of villages will render invaluable service to the Village Community by exerting their influence with the villagers to observe the simple laws of sanitation."

14 Proposed by Mr Chinnahal, H, and seconded by Mr. Manilal Hirala Majmundar.

"That this meeting invites the attention of the Municipalities and the Sanitary Committees to the following resolution passed last year at the Annual Meeting of this Association

"That for the betterment of the economic condition of the rural and urban population this Meeting strongly recommends the Municipalities and the sanitary committees to take steps even at some risk in the beginning to make poudrette of the night soil, & town sweepings for use as manure and give it gratis to cultivators for a year or two until they have realized the advantages of this manure and thereafter charge for it which while providing excellent manures for agricultural purposes will also bring an additional income to the Municipalities and the Sanitary Committees"

15 Mr. Laxmiram Mahipatram moved the following resolution which was seconded by Sarar Pirsahab Amirsahab and carried unanimously

"That this Meeting expresses its deep sense of gratitude to the Agricultural Department for opening a Demonstration Farm at Broach looking to the difficulties of the Agriculturists in obtaining good seeds of cotton, cereals, pulses, and oil seeds requests the Director of Agriculture that he will be pleased to convert the same into a seed farm."

The move in the course of his speech also hoped that the Association which is doing good work in the direction of the improvement

---

of agriculture will also direct its attention for the advancement of the indigenous industries such as weaving, cutlery, pottery &c,

16. In closing, the proceedings of meeting Sardar R. B. Motilal thanked the Director of Agriculture and his staff and the members of the Association and other gentlemen for attending the Meeting during inclement weather and requested the members of the Association and the Taluka Officers to bring the advantages of this Association to the Notice of the land holders and agriculturists and to collect large number of members for ameliorating the condition of agriculturists by advancement in agriculture.

W. O. Alcock.

Motilal Chumilal.

President,

વધારો.

ભરૂચ જીલ્લાની ખેતીવાડી તથા હુન્નર ઉદ્યોગ ખીલવનાર મંડળની ચોથી વાર્ષિક સભા તારીખ ૧૭ તથા ૧૮ ફેબ્રુઆરી ૧૯૧૪ ભરૂચ ખાતે સર સાંપુજી ભરૂચા હોલમાં મળી હતી.

તેના હેવાત,

તારીખ ૧૭ મી ફેબ્રુઆરી ૧૯૧૪.

ભરૂચ જીલ્લામાં કલેક્ટર અને આ મંડળના પ્રમુખ ડૉ. યુ. એ. આશ્વકેક એસ્કવાયર બી. એ. આય. સી. એસ. પ્રમુખ

આખા ગુજરાતને સામાન્ય રીતે લગ્ન પડે એવા અને ખેડૂતોની આર્થિક તથા નૈતિકરિયતી સુધરે એવા વિષયો પરિકા દ્વારા આ મંડળ આજ પાંચેક વરસ થયાં સુધે છે, ખેડૂતોમાં સારા બીની વહેંચણી કરે છે એના કેટલાક ઉત્સાહી મેમ્બરો ભરૂચ જીલ્લાના ખેતીવાડીખાતાના એક્ઝિક્યુટીવની દેખરેખ નીચે પોતાની થોડીક જમીનમાં અખનશઓ કરે છે, અને મંડળ જુદે જુદે સ્થળે ખેતીવાડીને લગતા બી, જગુઓ તથા એન્જીનાનાં ડેમોનસ્ટ્રેશન ભરે છે તથા જલદુધ ફાનસના દેખાવની મહત્ત્વીય મારા બી તથા એન્જીનાના ફાયદા અને જગુઓથી તુલને થતા નાશ અને તેના ઉપાયો ખેડૂતોની નજર આગળ મુકે છે એ મંડળની ચોથી વાર્ષિક સભા ભરૂચ મુકામે તારીખ ૧૭ તથા ૧૮ ફેબ્રુઆરી ૧૯૧૪ ને રોજ મળી હતી એ પ્રસંગે સવારનાં ડેમોનસ્ટ્રેશન રાખવામાં આઠમું હવું જપોરના કુશા ભરવામાં આવી હતી તથા ગતતા જલદુધ ફાનસથી ખેડૂત લાઇસેને ખેતીવાડીને લગતા આપણા દેશના તથા અન્ય દેશોના દેખાવો બતવવામાં આઠ્યા હતા. ખેતીવાડીની સધળી સામગ્રી એકઠી થઇ હતી તે વેળા મેલરાજ્ઞ અનાયાસે પોતાની હાજરી આપવા આકરણ્યા હતા અને ખેતીવાડી ભોસમનો પુગે દેખાવ ધટાડી મુક્યો હતો. અણધાર્યુ માવડું થતા છતાં મંડળના મેમ્બરો, અન્ય ગ્રહસ્થો તથા ખેતીવાડીખાતાના ડાયરેક્ટર મહેરજીનાં કીર્તીંગ સાહેબ, ડાયુડી ડાયરેક્ટર સાહેબ તથા તેના રટાફ મળી લગભગ ૩૦૦ ગ્રહસ્થો એકઠા થયા હતા ખેતીવાડીના બી એન્જીન વાગેરેના ડેમોનસ્ટ્રેશનનો સેમીઆનો ભરૂચા હોલની સામેના કુશાદે મોગાનમાં ખડો દગ્ગામાં આઠ્યો હતો તા. ૧૭ મીએ સવારના ઝગર વરસાદ પડ્યો હતો છતાં ધણાક લોકો ડેમોનસ્ટ્રેશન જોવાને આવેલા હતા તેઓનાં ઉત્સાહમાં મી. કીર્તીંગ ડાયરેક્ટર એફ એચીકલયગ તથા મી. એસકાકુ નવ જીલ્લાના કલેક્ટર સાહેબે પધારી વધારે કર્યો દડમ ફાપવાના સાંચા તથા લઉ મસલવાના સાંચા જોષ તે ઉપયોગી છે એમ જણી કટલાક લોકોએ તેની માગણી કરી હતી સભાનું દામ જપોરનાં ૧૨ કલાકે શરૂ કરતાં મે એસકાકુ સાહેબે કશું કે શું ખરાબ હોવા છતાં આટલા બંધા ગ્રહસ્થોને હાજર જોષ દુ થયો ખુશી થુ ખેતીવાડી ખાતાના મે ડાયરેક્ટર સાહેબે પોતાની હાજરી આપવાને તરદી લીધી તે માટે સધળાઓ તેમજ વણા આભારી થયા હતા.

‘કલસાંકા’ પુછે છે કે ભણ્ય જેવો જીવો ને ખેતીની સારી દળ ડગ માટે ‘અને’ માસાકી માટે પ્રખ્યાત છે તે જીવસામા ખેતીવાડીની મંડળીની શી જરૂર-હોઈ શકે ?

પશુ ભણ્યના લોકો ધણુ એક મારગી છે અને પાતાના જીવસા તેમજ ‘કરખાની’ ઉપર પાતાના વીચારો દોરવેલા રખે છે. વાણીવાદ સલાવના માટે અને ‘બીજા’ લોકોની રીત બાનો ધીખવાને માટે. એના થવ એ તેઓને સાચી હીતકારક છે.

મ. પ્રેસીડન્ટ સાહેબ જોખને ‘પુણ્ય’ ના કે કાર્યવાહીની અંદર ધણીજા અગત્યની બાબત સમાવવામાં આવી હતી અને તે = અને સહાય કરવા માટેની હતી ને ‘શી’ વાચ-જુદા જુદા વિષયો ઉપર જુદા નીમધે. એ સમાવમાં આવ્યા હતા.

ઉપર જણાવેલા ને ખાસ વિષય ને ઉપર તેઓ સાહેબે કહ્યું કે એક બીજાને સહાય કરવાની બાબત ઉપર સલા સમક્ષ બે પત્રો આવેલા છે અને તે ‘ઉપર’ તેઓ સાહેબે સમાવના ખાસ ખાન ખેત્યુ હતું.

કુકમા કહીએ તો ભણ્યની ખેતીવાડીની મંડળી તે સદાયકારક મંડળી છે; જો બીજાને સહાય કરવી તે ઉછીકું આપવું અથવા લેવું તેના કરતાં ‘પશુ’ વધારે છે. એના બાબતમાં સમજી જતની એક બીજાને કરવામાં આવતી મદદમાં સલા સમાવેલા છે. જેઓએ આમમાં અનાજ છુટું પાડવાની જગ્યા લેઈ ‘દેશી’ તેઓ ‘જામલી’ આપ્યાં. બીજા બીજાને મદદ કરવાને કેવા એના થાય છે તે ‘જેપુ’ દેશે. ત્યાં ‘આગળ’ આપણે આમમાં ‘જેપુ’ તેઓ ‘જેપુ’ આગ એકી વખતે એક જ જગ્યાએ એક જ સમય માટે ‘જેપુ’ કરેલો ને ‘જેપુ’ કરીએ.

અને એક માણસ બીજાને અનાજ છુટું પાડવામાં અને કારકમાં મદદ કરે છે. અનાજનું રક્ષણ કરવા માટે ‘પશુ’ તેઓ એક વખતે જોઈવણ કરે છે. એક દીવસે ‘જેપુ’ આપે દાનુકની એક મામમાં ખેતરોની માપણીના કામની અંદર તેમજ સીમને દુરસ્ત કરવાના કામમાં આપ્યા જામને એક બીજાને મદદ કરવું ‘જેપુ’ કરવું. જેપુ તેઓ આપ્યા તેઓએ દરરોજ એક બીજાને બધા માટે ખેતરમાં જતને અને ખેતરની કદ કરવાવાનો ‘જેપુ’ માણસોની નીમણુક કરી હતી બોડીના જેપુ તે પાત પાતાના કામ ઉપર ક્યાન મામત હતા.

ખેતીવાડીમાં એક બીજાને મદદ કરવાને, લીધે થાપી કામતના આગળ એક વખતે ‘જેપુ’ કરવાને અને કીસાય બાવે વધુ ગરીબ જેપુ તેઓ સાથે બી પુર પાડવા માટે મદદ કરે છે, જેપુ તેઓ પોતાને માટે ‘આટલું’ તો અગત્યનું છે કે જીવસામાં રાખવામાં આવતા દુધલા બીયા સારી જાતના હોવા જોઈએ કે જેથી કરીને બજારમાં જીવસાના ત્યાગ માટે સારી આગ રહી શકે અને સમજાઓએ લેસમેલીયા બી દુર કરવા જોઈએ.

૬ ઉમેદ રાખું છું કે રક્ત આપકવનાથી જ મોલી કામતની અગત્યની પુરતી બરી

મેહનતો હાખલ કરી શમય છે અને તે પાક વખતે પેહલે તબરે આવી શકે છે.

સભાસદોએ જોતા પાતાપુકાની રાંદરે ઘઉં છુટા પાડવાનું ચર્ચા લેયું હતું. આપુ પચ, એક મામ ખરીદી શકે અને સધળાઓ વારા ફરતી વાપરી શકે તમામથી હજી એક મારેના દીવસો પછી દુર છે પણ અત્યુ સધલુ કીમતી સામ્રાદ્યને આવે તો તે મફત એક ખીખતની મદદથી આવી શકે.

મહાજના ઉપ પ્રમુખ સરદાર શર્મા બહાદુર મોતીલાલ નુનીલાલે આ મહાજના જે યાત્રાપત્રો જાહેરો રીપેટ જે કે મહાજના સભાસદોમાં, અમલકોની તાલસ મારફતે પહોંચાડવામાં આવ્યો હતો તે દર્જા સુચક સભા સન્મુખ રજુ કરતા જણાવ્યું કે આ મહાજના અટકાવ વરસમાં શું શું કર્યું છે તેની હકીકત રીપોર્ટના પર્ફોર્મન્સ "સી" માં આપવામાં આવી છે. આ મહાજના સધળા હેતુ અને હિતો અમલમાં મુકવા મહાજના વગલગ વીસ હજાર મેમ્બરો હોવા જોઈએ કેવળ. ખેતીવાડી લેવર આધાર ગણનાર બહમ જેવા છુટકામાંથી એટલો મેમ્બરો, ગણી શકે એ અસભરીત નથી. લોકો મહાજની કદર જણતા થયા છે અને આશ્ચર્યમાં છે કે જમીનદારો, ખાતેદારો વીગેરે આ મહાજમાં મોટી સંખ્યામાં જોડાશે. સભાસદોની વારસીક શી ફક્ત રાખીએ એક છે અને જુદી મુધીના સભાસદોની શી રાખીએ પચ્ચીસ છે; મદદકારી પેટામહાજના ચવાથી બી મારે, ખાતર મારે, જીવારે, માટે, લોકોની જાણભરતા માટે પણ થઈ રહે છે એમ છે નાજી. સારી જોડવછ થઈ મહાજ તરફથી ખેતીવાડીને લખ્યું એક સમજવાનું કરવાની જરૂર છે તથા મહાજ તરફથી મામડાઓમાં નહાની નહાની ખેતીવાડીની નીચાળો પણ, કદાચી ગમયુ તથા કેરોર સા શી એજન્ડા, પણ પુરા પાડી શકાય સરકારી ખેતર, સ્થા સરકાર તરફની નીચાળની પણ ખાસ જરૂર છે ખેતીવાડીના હિતો મોં હાગીગ સાહેબ અને હાજર છે અને તેઓનું આપણે એ બાબત પર ધ્યાન ખેંચવું જોઈએ.

વાર્ષિક સભા માટે લખાયેલા નામો બનાવેલા નીચાળો જાણીને હાજર રહેવા સભાસદોમાં, વહેચવામાં આવ્યા હતા, એટલે તે વાંચેલા અર્થી લેવામાં આવ્યા હતા.

નીચાળો	લખનારના નામ
૧. મહાજના વાડા તથા કુષ્ઠનો પુનઃવહેલ	શ્રી. બી.મ.માર્ક મોરારજી દેસાઈ, શ્રી.વી.ત્ર. નર. હ.સ.પેકર એન્ડ એસી.કલચર, ઉત્તર વિભાગ, સુરત
૨. મામડાની આરોગ્યતા	શ્રી. મ.પૂ.વાલ દરીલાલ મજમુદાર બરુચ, શ્રી. નર.દરી કુર્ણાતમ દેસાઈ શ્રી.એ.આર.શી.ચર, દયાલ હાઈ સ્કૂલ-બરુચ, પા.૦ દાભાઈ ધોરીભાઈ, ધગણાદ, તા.નુ.કે. આમોદ
૩. ખેતીવાડીને લખેલી અરસપરસ સહકારી મહાજનીઓ અને હિંદુસર	શ્રી. શુભવતરાય દી.ન.લાલ દેસાઈ, શ્રી. એ. એડીટર કા-એપરેશન સેનાપતી-ન ઉત્તર વિભાગ, બરુચ, શ્રી. કે. બી.૦ નાપર, શ્રી. એ.કે. એસી.કલચર આનરશીપર સુરત.

૪૪. નુવને તમના રોગો તમા તેમીયનો
જાન જાનુઆનો ઉપદ્રવ

મીં ૫૦૦ એનં ઝવેરી, આસીસદ-૮
એનં એસોશન, મડીયાદ કારમ

૫. એવાસના રોગી દોરનો બચાવ

મીં એમં ૫૦૦ એનં બામ, વેટરનરી
સન્નન મહેસાણા

૬. એતીવાડી મંબધી ફેગવણી

મીં ૫૦૦ એનં નરગીવાસ દેસાઇ એમં
એનં એનં એસં બીં, અમદાવાદ
મીં ૫૦૦ એનં પરાગર દેસાઇ, એસં
એનં ૧૦ સુરત કારમ

૭. મનુષ્ય મનુષ્ય તથા મનુષ્ય આનર
બનાવવાની સાદી, સરતી અને મનુષ્ય રીત

મીં ૫૦૦ બીં નાયક, બી. એનં
એમીટલર એવરસીવર, સુરત

૮. એડુકેશન યદ

મીં ૫૦૦ બીં, નગરગૃહ, એસં ૫૦
ધુળાયા કારમ

૯. એતીવાડીનું ઉત્પન્ન અને બચત

મીં, ગુલાબબાઇ એનં દેસાઇ સુમિં,
સુરત કારમ

૧૦. દોરની ઉચ્ચ

મીં બીમબાઇ મોશર, ડીં ઇન્ડેસ
ઉત્તર વિકાસ-નુ. ૧.

૧૧. એતીવાડી મનુષ્ય

મીં ૫૦૦ એનં કુલુચિમ દેસાઇ, બી એ
ડીયર, દત્તાત્રય દાસ-રુલ, ભરૂચ

ગ્રેમીસ-૩ સાહેબની હસ્તાનુસાર મીં ૫૦ બીં નાયકનો " એતીવાડીની સહકારી
મંડળીઓ " એ નિર્ણય ઉપરનો નિમમ તેઓની ગેરહાજરીને નીચે મીં શુભવંતરાય
લીંગલાલ દેસાઇ બીં એનં, એ વાચ્યો તથા ચોનાના એ બાબતના નિમંધનો સાર તેઓએ
હદી જણાવ્યો, બાદ તે ઉપર નર્મ કરતા મીં અંબાજી દેવ ઉત્તમરામ મહેસાણે
જણાવ્યું " બપોરથી ગામોની સ્થાપના યદ સ્વાસ્થી સંદર્ભરિતા ચાલતી આવેલી છે. કાળો
કરીને નાણા મંબધી ફેરફાર થયો, અને સાહુકારોની જગ્યા રાહકારી મંડળોએ લીધી
એ સહકારીનાનો વિસ્તાર થયો જો તે ગામમા રોગ આવે અને જરૂર પડે ત્યારે દામ
કરના નિકજો તેના કરતા મારે બધું તે મદદ કરતી જોઈએ અને ગને બધા મદદ કરે,
એવા વિચારન મંડળો માથ એડુકો સર બીને માટે નારાજ યદ અગસાઇ જાય છે
તેમ યદુ જોઈએ નહીં. તાનુકા મંડળોને મદદ આપી બીં પુરા પાડવાની ' મંડળીઓ
ઉભી હતી જોઈએ જાનુઆરના મામલવાદ મીં ૫૦૦ એનં સાડ' કામ કયું છે. દોગ્ગા
રામને મો વેટરનરી સન્નન બરમથી આવે તે કરતા તેનને અથવા તે બીજા બાસ
માણસ ન સાચી તરથી ગામે-ગામ ફતો રાખ્યો જોઈએ ડુધને માટે મદદ રાખી
સારી કેસ તથા, દોર દુકળમા અથવા ગામે વખતે સરતે વેચાય છે તે મંડળી ખરીદ
કરી છે, અને પડી વેચે, દોરો રોગોમા મરી જાય તેની નુચ્છાની બરી આપવા વિષ્ણુ

ફેડનાં સોસાય' જે કરવામાં આવે, ખેતીના ઉપયોગની ચીજો ખરીદી તેનો અધિક દર લઈ બાંહે આપનાં આવે. નાત-જનવાળા, કલજ કલજવાળાને-મદદ કરે તેમ મંડળ મંડળવાળાને નદ કરે. એવાં એવાં કામો ઉપાડી લેવાય તો આ મંડળ ધણું ઉપયોગી કામ અન્યની સહાય વિગેરે.

સરદાર પીરસાહેબે જણાવ્યું કે ભારતી કપાસની જાતમાં દીન પર દીન બગાડો થયો જાય છે. જે કપાસ આખા હિંદુસ્તાનમાં નદી પશ્ચિમ દુનિયાના ધણીખરા ભાગમાં એષ્ટતાને ખાતર પ્રખ્યાત હતો તેનો દરજ્જો થટવા સામ્યો છે. ખીમાં ભેગભેગ થવાથી બગાડ થાય છે. માટે તેનો અટકાવ થવાની તથા સારાં બી જેડુતોને પુરા પાડવાની તજ-વિજ થવી જોઈએ. આ કામ ભરતના સરકારી ખેતરમાંથી થવું જોઈએ. ભારતી કપાસની આખર સાચવવા માટે તથા જેડુતોને અવિધ્યમાં થવાની ખોટ અટકાવવા માટે આ કામ તરફ જલદી લક્ષ્ય આપવાની જરૂર છે વિગેરે.

મીઠ લીલાધર રામચંદ્રે કહ્યું કે આ જરૂરીયાતના કામ સાથે ખીજું અગત્યનું કામ ભરત કલકામાં ખેતીવાડીના યુજનાતી નીજાણની પણ ખાસ જરૂર છે નવાં જેડુતો પોતાની અસલની જગ્યાની જે સારી જણાતી તે જુલના જાય છે તેમ તેમને નવી દગત ખેતીવાડીનું જાન હેલુ નથી. તે પુરા પાડવા એક શાળાની જરૂર છે. આ કામનો ખેતીના ઉપરજ આધાર રાખનાર એ ખેતીને લીધે એની પેદાશ પણ ઘણી ઓછી છે. એમાં ખીજાડો નદી થતાં ઉડે. પારો થવા સાર જેડુતોના લીજને ખાતર, ખેત વાડોની નીજાણની જરૂર છે. વીગેરે.

હીના પટેલ મીઠ નરસિંહ દલજીએ જણાવ્યું કે સરકારી મંડળોએનાં ધણા કામ છે. મહુર વર્ષ મેઘા હોય તો પરસ્પર મદદ કરી દર એકો દરની સહાય. ડુંગરનો કુર કરી રાકાવ, નીચા જગ્યાની આપ લે ઘણ રોક, વડોદરા જેવાં સરકારી મંડળો યથ છે. મહારાજ સાહેબે સારા ઉપાયો કર્યા છે અને એથી સાહેબ હમેશા જોનાજ વિચારો કર્યા કરે છે.

સાર બાઈ મીઠ લીમલાદા ડીતીજનવ હ-સ, સુરત એથીએ રોડ બંને તેની ઉછેર અને ચોખ્ખું કુખ યા રીતે પુરું પાડવું તે વિશે નીજે વાચ્યા હતા. મીઠ મણીલાલ શીરાલાલ મજાસુદારે પણ એ વિષય ઉપર કંઈએ પોતાના નિબંધ વાંચ્યો દેવો ધરોલી ફોર્મના વેટરનરી ફ્રિન્ડેન્ટ મીઠ પ્રજાસાલ નગરજો તે ઉપર વચો કરી હતી.

ત્યાર બાદ એનીચીની ડીરેક્ટર મીઠ દીટીએ હાજરમાં એક બાપજી આપ્યું હતું તેનો સાર મીઠ લીમલાદાએ કરી બનાવ્યો દેવો કે સુરત અને ભરતની જમીન એક જાતની હોવાથી ભરતના કારમ માટેના ખાસ હેતુઓ-અડચણો જાણ્યા વિના તેમ કરવું સલાહ ભણું નથી. નાના કાર્યો ભરત અને અમાન્યામ પર છે ખાસ મુજબાઓ મોટા ટો-અધિકારને માટે તે મેટા કરી રાકાવ જોખરાના વોડા બહુ પડેલ છે, માટે ત્યાં જમીની રકુલની ગેરવી જરૂર છે. જે-તમે જોખરત- થતાં મેડેથી બહાર પડેલ છે.

એકુતોને માટે ખાસ તૃપ્તિયાતની બાબતો એતરો એખખા રાખવા; ઉકુ એકુ, વરાળના દુધો વાપરવા, એસોસિયેશન બધવા આગેવાનોના ચોરાયી શાં ૫) હજારનો હળ લેવા બદાવસ્ત થાય તો સરકાર તરફથી રૂકે ૧ હજારનો ફાળો મળશે. મારા અનુભવ પ્રમાણે આ જીલ્લાની જમીન સખન છે જેથી ઉકુ એકુઓમાં આવે તો લાભ થાય વિગેરે.

એસિઝ કલેક્ટર મીઠાં જીમને રચાનિક ટેરેલું કારમ કહાડવા અને સખાવન તરીકે આગેને સાર્વની બેસે કરવાની સુચના કરી હતી.

આ વખતે સખામાં થામના પોલીસ પટેલે જાહેર કયું હતું કે કપાસ વેચવા એકુતો આવે છે તારે ધણી વખતે કડદ થાય છે અને એકુતોને ચુરોલી નડે છે. એ વિષે જો મહેરખાની કરી કંઈ બચવસ્યા થાય તો એકુતોને ધણી લોભ થાય. આ બાબત બીજા એકુતોએ પણ વીચેચન કયું અને કાઠક ઇલાજ કરવા વિનંતી કરી તે ઉપરથી એ વિષે ચિચર કરવા કલેક્ટર મીઠાં એકાદોક સાહેબની ઇચ્છાનુસાર નીચેના મુદ્દાઓની કમીટી નીમવામાં આવી. એ કમીટીએ તા. ૧૮ મીએ કાઠ્યા હોલમાં મળવું અને તે દહાડે મીટીંગ મળે તે વખતે પોતાનો રીપોર્ટ રજુ કરવા એમ ઠરાવ્યું.

બીજે દીવસે કમીટી જળી તે વખતે કમીટીના મેમ્બરો પૈકી નીચેના મેમ્બરો હાજર હતા.

મામલદાર મીઠાં શાલભાઈ અબારમ, મીઠાં અનાથકર દિનમરામ મલજી, મીઠાં પીરોજશાહ રાતમજી વખારીઆ, સામલોદના પટેલ મનોર મુળજી, તથા પાં લલજી પગા, કરગટના પટેલ મુલજી લીમલાસ, વેલતપોરના પટેલ મદમદ અબારમ, દસકના પટેલ અબારમ વલ્લી.

૧. કમીટીએ વાદવિવાદ કરી સભા સનમુખ રજુ કરવા બે ચોજના તૈયાર કરી

૧. 'જરૂરમાં કપાસના ગણા વેચવા આવે છે, તેમજ કપાસ જેવી જાતનો છે તેની વર્ગવારી (કલાસી કાંઈ) કરવા એતીવાદી ખાતા તરફથી એક અનુભવી માણસની મદદ મેળવવી, તેણે કપાસની વર્ગવારી કરી કામત આપી આપવી. આ કામત પ્રમાણે લેખરજી કરવું કે કેમ તે આપનાર લેનારની ખુશી ઉપર રહેશે.

૨. એક મહાજ સ્થપાઈ એક જીન ઉત્તું કરે કે ભાડે ગયે અને તેમાં કપાસના ગણા આવે તેની વર્ગવારી થાય અને તે પ્રમાણે એ મહાજ કે બીજા વેપારી કપાસ વેચાતો રાખે એવી બીજી સુચના આ કમીટીએ સુચવવી. પરંતુ તેને માટે મહાજ સ્થાપવાની જરૂર હશે.

કમીટીની ઉપલી બે સુચના બીજે દીવસે સભા મળતાં તેની સનમુખ રજુ કરવા આ વખતે અને વાદવિવાદ વધુ સખાએ કમીટીની પહેલી સુચના સર્વાનુમતે મંજૂર કરી

બાદ જંબુશરના કારેલા ગામના ઠવાસ શીવરાજે જોશંકરે આ અકની શીશ. આતમાં આપેલી કવિતા વાચી અને પ્રેસીડન્ટ સાહેબે મહેરબાન ડીરેક્ટર ઓફ એગ્રીકલચર, કીટીંગ સાહેબનો, તથા અન્ય ગ્રહરથોનો સભામાં પધારવા માટે ઉપકાર માની જાણ બરખાસ્ત કરી હતી.

વૈ. O. Alcock.

Motilal Chunilal.

પ્રેસીડન્ટ.

ભરૂચ જીલ્લાના પેતીવાડી મંડળના લાઈફ મેમ્બરો.

સને ૧૯૧૨-૧૩ તથા સને ૧૯૧૩-૧૪.

સને ૧૯૧૨-૧૩

૧ મીં અરદેશર એવજી કોન્કાકર-ભરૂચ	૬ પા ભારમલ હરીભાઈ-દેગલ તા' ભરૂચ
૨ પા બા કેમુરો એવજી મોદી-મુરત	૭ સરદાર બાસાહેબ કેરવાડા તા' આમોદ
૩ પા. બા આદરજી મચેરજી દલાલ-ભરૂચ	૮ પા. આદમવત્તી અસમાલ-માણુ પરતા ભરૂચ
૪ સ રા બા મોનીલાલ મુનીલાલ-ભરૂચ	૯ સરદાર નંબકલાલ બવાનીશંકર-ભરૂચ.
૫. પા. મોમભાઈ અદેસગ-મનડા તા' ભરૂચ	૧૦ મીં સીમનલ દાદેરામ-ભરૂચ.

સને ૧૯૧૩-૧૪.

- ૧ પાં બેચર કાલા-દેરાલ તા' ભરૂચ
- ૨ પં પુનાભાઈ દાદાભાઈ પારખેત તા. ભરૂચ
૩. પાં બાપુ મુસે ભઈજી-ટકારીયા તા' ભરૂચ
૪. પાં કાલા અશરામ આદમ „ „
૫. પાં મમદ ઉમરજી અસમાલ ચમારગામ
- ૬ પાં મમદ વલીભાઈ ઉમરજી „ -
- ૭ કૈયદ હુમુમીયાં કમરૂદીન ભરૂચ.
૮. સર કાકોર ઉદયસીગજી ગણપતસીગજી સારોદ
૯. મીં ધરમદાસ કાલીદાસ-જેભંદરા
- ૧૦ મીં ગીરજશંકર નરસીરામ-જાણુચર.
- ૧૧ પાં સલેમાન મુસે આદમ-હીંગલોદ તા. ભરૂચ.
૧૨. સ જીતસીગજી તખતસીગજી અલોર.
૧૩. મીં ગેમલસગ ખુર્ણસગ-અલોર.
૧૪. પાં ભગવાનભાઈ મોનાર-સામલોદ
- ૧૫ પાં પરતાપ ગુમાન-મુકતતિથ.
૧૬. પાં દિવજીભાઈ જ્યાલભાઈ „
- ૧૭ મીં લક્ષ્મીશંકર વેલ્લીશંકર „
૧૮. મીં-ઉમીયાશંકર નરોત્તમ „
- ૧૯ પાં મોશરભાઈ ગીદાભાઈ-કવીઠા.
- ૨૦ મીં જાધરસગ પરખતસંગ-તવશ.
૨૧. મીં આજમભાઈ અસમાલભાઈ જાણુચર.
૨૨. પાં ઉમરજી સાલે મુસે ઝંગાર નાં-ભરૂચ.
૨૩. મીં રીવશંકર જોશંકર કાદેલી તાં જાણુચર.

૧. ખેડુતની મહત્તા
૨૦ ચીમનલાલ દરેશરામ ૧
૨. ખેડુતની સાંસારિક સ્થિતી સુધારવાનો ઉપાય
૨૦ વજીલાલ કેરવાલ અમરવાલા બી. એ. ૪
૩. જમીનની ખેડના દુર્ગતિઓ (ઓગ્રા) અને
તેનાથી થતા કામ
૨૦ સુલાળભાઈ એન. દેસાઈ ૭
૪. "નોગમ" (ચલ) બાપલા પાટ દાદરાતુ વતી
૨૦ બીમલાઈ મોરારજી દેસાઈ ૧૫
૫. ખેતીવાડીની ખીસવણી
૨૦ હજીરવાલ ગીરધંજીલાલ ઇનામદાર ૧૬
૬. બળદોને કમોડી થવાનું જાણી આપેલું નવું
કારણ અને કમોડી ન થવા કેમ માટે લેવાના ઉપાય
૨૦ માધવરાવ નારાયણ બામ ૧૭
૭. જાનવરો આંતુ દોષે ને પાનખરાના ચિન્હો
'ખેતીવાડી વિજ્ઞાન' ઉપગ્રી ૨૧
૮. જુવાર, કપાસ વિશેષે તુમીપર થતી મરોહલા
નામની છવાત.
૨૦ ત્રમલલાલ નવનીશીલ જવેરીબી એચ. ૨૨
૯. ઉકરડાનું અગર અખતું ખાતર
ખેતીવાડી ખાતુ સુગતન ૨૪
૧૦. બાપ દાદરો ખેતીનો ઉપયોગ કેમ ખીસવણે
(આ મડળની ઓગ્રીમ) ૨૬
૧૧. સાદી સરળ સુચના
ગમભાઈ ડી. પટેલ ૨૯
૧૨. સને ૧૯૧૭-૧૪ માં વાવેતર થયેલા કેટલાક પુલતું અદાજ ૩૨
૧૩. ખેતીવાડી સજાથી સીકવ્યાલ ૩૩
૧૪. મુઘલ દલાકાના દેશી રાજ્યોમાં સને ૧૯૧૩ નો વરસાદ ૩૬
૧૫. વરસાદ અને તાપતું પતક ૩૮
૧૬. અરસ પરસ સલાહ કરનારી દાણાની પેઠીઓ
૨૦ સુનીલાલ દારકાદસ નાણાવડી બી. એ. ૩૯
૧૭. અહમદનગરનું કપાસનું જાગર
ગરહરી કુર્જારામ દેસાઈ બી. એ. ૪૧
૧૮. લશ્ચ કો-ઓપરેટીવ ખેડના હીસાબની તારીખ ૪૨
૧૯. લીમંત ગાયકવાડ સરકારનું લાખણું
૨૦ મળીલાલ ખાલાલાલ નાણાવડી ૪૩
૨૦. અબીલાવ ૪૮

ખેતીવાડી અને હુન્નર ઉદ્યોગ

ત્રિ માસિક.

પુસ્તક ૧ હું.

જુલાઈ—૧૯૧૪

અંક ૨ જો.

ખેડુતની મહત્તા.

“ પ્રધાન રાજ પાટવી, ખેડ તવાડી ચાપુ;

જાગ કહેને અરાસીયા, તારં આપુ ખાપ.”

કેટલાં બકરાના ટોચાંમાં આવી પહેલું સિંહનું બચ્ચું લોક કહેણી થી ગરીબ ઘેટું કહેવાવા લાગ્યું; અને તે પોતે પણ તે પ્રમાણે સમજવા લાગ્યું. એ મુજબ કહેવાતા ગરીબ હિંદુસ્તાન દેશના ખેડુતો ગરીબ કહેવાય છે તેથી તેઓ પોતે ગરીબ છે એમ સમજવા લાગ્યા છે. પેલા સિંહના બચ્ચાને પોતાની ખરી સ્થિતીનું જ્ઞાન કરાવનાર પોતાની જાતનો સિંહ મહાજો એટલે તેની આખો ઉધડી અને ચોતે એક “ સિંહ વડો વનરાજ ” છે એમ તેણે જાણ્યું. અને ગરીબાઈના કલંકમાઘી મુક્ત યર્ષ પોતાનું ઉચ્ચ પદધાસ્તુ કહું જન સમાજમા ખેડુતો એક ઉચ્ચ પદ ધારણ કરે છે. ખેડુતે મહેનત કરી પકમેલા પાન્ય ઉપર જમતના મોટા ભાગના જીવનનો આધાર છે. ખેડુત જનાજ પકની આપે છે તે સૌ ખાઈને જીવે છે. આ કારણને લીધેજ એક જુના ખેડુતો મગફળીથી આ લેખને મથાને ટાંકેલાં ફહોરો એક પ્રસંગે કહ્યો હતો.

આ જમાનાના ખેડુતો પોતાને ગરીબ જામળે છે તે તેઓની સમજ દુર કરવા અને તેઓની ખરી મહત્તા શું છે તેની તેઓને માહિતી આપવા તથા તેઓની આખો ઉમાડવા એક જુના ખેડુતની તેઓને ઓળખ કરાવીયે છીએ આ ખેડુત તે વિક્રમ રાજના રાજ્ય અમલમાં એક સામાન્ય કરીને ખેડુત હતો તે છે. જસલતા વખતમા રાજ્યો નગર સર્ચા જેવા સારૂ વેશ ધારણ કરી નીકળતા હતા એ વાત જાણીતી છે. રાજ વિક્રમ એક દીવસે નગર સર્ચા જેવા નિકલ્યો હતો; તે વખતે તેણે પોતાની મળના જુલા જુલા

વર્ગના લોકોને સુખી જોવા. જેડુતોને તાઢ, તડકા અને વરસાદ લેઢી મહા કેમ્ કરી ધાન્ય પકવતા દિઢા તેથી તેણે તેઓને દુઃખી સમજી તેઓનું દુઃખ નિવારણ કરવા તેઓમાંના એકની સાથે વાર્તાલાપ કરવા માડયો અને કહ્યુ કે:—

“રણવુ ઝાઝુ મોડો આહાર, ચણે દીઢું દુઃખ અપાર,

એવું દુઃખ ન લેઢે કાપ, ધન ધન કણુખી લુગને હોય.”

આ પ્રમાણે રાજ્યે પેલા જેડુતને કહી તેનું દુઃખ દુર કરવા પોતા ની ઇચ્છા જણાવી; અને તે માટે કંઈ માંગી લેવા તે જેડુતને બાજા કરી. આ જેડુત તે આપણા ભાભારામ જ હતો. તેણે આવેશથી રાજ્યને જવાબ આપ્યો કે:—

“ભાભો કહે તું કોણ છે? આન્યો દેવા કાજ;
દુખી કહેતાં તું મને, આણુ રેદેમાં ભાજ.
સમર્થ કે સરજ્યો નથી, સદિમાં બ્રહ્માજ;
કણુખીને આપી ચક્ર, ફેલ કરો છો કર્પા.
રીસ કરી બોલ્યો પછી, સા તે ભાભારામ;
સમ ખાઈ સાચુ કહો, કોણુ તમારું નામ.”

ભાભારામે રાજ્ય વિષમને એક સજડ ફેટકો મારી પોતાનું સ્વમાન બતાવી દીધું અને પોતાના ધધાની મહત્તા જણાવી. જેડુતોને દુઃખી કહેવા જતાં ભાભારામે રાજ્યને શરમીદાર કરી નાંખ્યો. અને કહ્યું કે પોતાનો ધધો કરવો તેમાં દુઃખ કેવું? જેતી જેવા ઉત્તમ તથા નિર્દોષ ઉદ્ધમ કરી જમીન માંથી માલ પકવવો તેમાં દુઃખ શું? પોતાની ફરજ ગળવવાગા જે કોઈ દુઃખ સમજે તેને કાચક, ગાયલો, હીલુભાગ્યો જણવો. રાજ્યે પોતાની જોળ ખ ભાભારામને આપી તે અંતરે નહીં અને નીડર પછે રાજ્યને કહ્યું કે:—

“ચારણ બાહણુ બાઢ તે, મનમાં આણી કોડ;
આશા કરતા અમ તણી, કણુખી પાછળ કોડ.
કરોડ જણુ કણુખી પુઢે, દેવ સરીખા મોખ,
રાજ્ય પાછળ કોઈ નહી, આપ વિચારી નેખ.”

મહાન કવી શીરોમણી કાળીદાસે સંસ્કૃતમાં તથા પ્રેમાનંદે પ્રાકૃત ગુજરાતીમાં જેડુતોની મહત્તા તથા સ્વમાન નિચે જે શુણાતુ વાઢ ગાયા છે તેનો કંઈક ખ્યાલ ઉપર આપ્યો છે. એ ઉપરથી અમારા જેડુત બાઈઓને

પોતાની ખરી સ્થિતીનું જ્ઞાન થતો નથી. ઘણા સમય છે. પોતાના પુર્વજોની પ્રતિષ્ઠા બચાવી રાખવાની ભ્રમભર્યા હાલમાં તેઓને શીર છે. અપ્રમાણિક પાણું, આળસ, અજ્ઞાનતા, મિથ્યાભિમાન, વિગેરે દુર કરી પોતાના ગાઢ દાઢાની ઉજવણ કિર્તિ કાયમ રાખવાનું કામ તેઓના જ હાથમાં છે. પોતાની ફરજ બજાવવામાં તેઓ ચરમ રાખશે કે કાયરપણું જતાવશે તો તેઓ ખેડુત મટી મજુર વર્ગમાં આવી પડશે. એ અટકાવવા માટે પોતાનાં મનની નબળાઈ દુર કરવી જોઈએ. અપ્રમાણિક માણસનું મન નબળું જ હોયું જોઈએ. અપ્રમાણિક પણું ખરયું કે બીજા દોષો અતુલવધી, અતુકરણથી કે છતાસાથી દુર થશે જયજી પ્રથમ પગથીયું સત્યતાજ છે હાલનો જમાનો રેલ્વે ઝડક પનો બદલાઈ વિમાનની ઝડકપનો આવ્યો છે. ખેડુત ભાઈઓએ જલદીથી બગવું જોઈએ. વીંચક, વીચર, અને ખંતથી કામ અરંભી ધીરજથી પણ જાતની ઝડકપથી આગળ વધી, આગળ વધી ગયેલી પ્રજાઓને પકડી પાડવી જોઈએ. તેમ નહીં થશે તો તેઓની મજુરના જેવી સ્થિતી થઈ જશે એવી દહેશત રાખી શકાય છે ખેડુનોને નવું શીખવા જેવું થોડુંક જ છે. તેઓએ પોતાની જુની પદ્ધતી પકડી હાલના જમાના પ્રમાણે તેમાં ફેરફાર કરવા જેવો હોય તે માત્ર કરવાનો છે. આ ફેરફારનું કામ કંઈક નવું છે. જુના જમાના ના ખેડુતો અનેક કષ્ટ વેઠી, વેળ સાચવી, વખતો વખત પોતાના કામ કાળજી અને હીતથી કરતા હતા અને તેથી મળસમ ધાન્ય પકવતા હતા. તેઓ જોતજોત થઈ ગામમાં મેટા જંગી ધુવાઓ બધાવતા, તજાવો ખોદાવતા, જોવા શ કરાવતા, ધમંશાળાઓ બંધાવતા. ગામમાંની અરસ પરસની તકરારોનો ઈન્સાફ કરી નીવેડો લાવતા હતા. જુના જમાના ખેડુનોની માફક આવાં આવાં કામો હાલના ખેડુતોએ હળી મક્કી કરવાના છે. એ ઉપરાંત હાલના જમાનામાં યુરોપ, અમેરીકા, જાપાન આદી દેશોમાં ખેડુતો મકળીઓ સ્થાપી જે જે કામો કરી મઠયા છે તેઓનું અનુકરણ કરી આપણને અનુકુળ પડે તે મુજબ તેઓના જેવાં કામો કરવાના છે. તેઓ શું શું કરી રહ્યા છે તે આ મંડળના ચોથા વારસીક રીપોર્ટને પાને ૩૧ ઉપર આપેલી ખેડુત પત્રિકા નાં ૩ ઉપરથી તથા એવાં બીજા લેખો આ ત્રીમાસીકમા વખતો વખત આવશે તે ઉપરથી ખેડુત ભાઈઓનાં જણવામાં આવશે. આ લખાણો ખંતથી વાંચવા, તેના ઉપર વિચાર કરવા, મનન કરવા તથા ધીરજથી જને તેટલું તેમાંથી અમલમાં મુકવા અમે ખેડુત ભાઈઓને સુચના કરીએ છીએ. જાત મહેનત સીવાય સંસારનું કે સ્વરગનું સુખ મળતું નથી. વીક્રમ રાજાના ઘણા આગ્રહ છતાં ભાભારમે તેની પાછે દુનીયાનાં કોઈ પણ પદારથની ધાચના નહીં કરતાં છેવટે સ્વરગના સુખનો મારગ જતાવવા અને તેથી મોક્ષ મેળવવા રાજ

વીક્રમને બીનંતી કરી. રાજાએ તેને ઘરમના મારગ બતાવ્યા તે પ્રમાણે વસ્તન કરવાથી તેણે મોક્ષ મેળવ્યો, અને પોતાની જાત માટે મોક્ષનો મારગ ખુલ્લો કર્યો. આજે સરકારનું ખેતીવાડી ખાતું તથા અહુકારી મહાન સ્થાપનાર ખાતું પ્રજાની ઉન્નતીનો મારગ દર્શાવવા બનતા અત્યંતો કરે છે તેને મદદ કરવા આ મહાન જેવાં મહાજો તત્પર છે. તેનો લાભ લેવા અમે અમારા ખેડુત બાઈઓને, બિનતી કરી પોતાના મોક્ષનો મારગ ચોધી લેવા સુચવીએ છીએ.

—ચીમનલાલ હરદેરામ.

ખેડુતની સાંચારિક સ્થિતિ સુધારવાનો ઉત્તમ ઉપાય.

ખેતીનું પ્રત્યક્ષ જ્ઞાન આપવાની શાળાઓ,

(ખેડુતના સામાજિક પ્રયોગ ક્ષેત્રની યોજના (Farmers' Co-operative Demonstration work in its relation to rural improvement ને અનુવંદ)

લે:—ગ્રજલાલ કેશવલાલ અમરવાલા, બી. એ.

હે ભારતર, ગવર્નમેંટ મિસ્ટ્ર સ્ટુમ—અમદાવાદ.

સામાજિક પ્રયોગ ક્ષેત્રો એટલે શું ? જે ખેતોમાં ખેડુતોનીજ મદદથી અને તેમની સમક્ષ ખેતીની અજમાયશ કરવામાં આવે છે તે ક્ષેત્રો ને સામાજિક ક્ષેત્રો. સૌથી આસી અને નફા કારક રીતે સોળે શોળ આનાં પાક જમ્મનમાંથી ઢેવી રીતે મેળવવો તેનો પદ ૪૬ પાક ખેડુતોની રૂબરૂ રજી કરવા સારી આવા ક્ષેત્રો સંબંધી હોય છે. મનસાજ ક, ખેડુત, અયોગ નજરે જોઈને, તે પ્રમાણે કરીને ફાયદો મેળવે જ્યારે ખેડુતના દીકરા પ્રયોગના ખરા પશુની ખાતરી ચરો ત્યારે માત્ર સિંચતી સુધરવા માડશે.

સામાજિક રિચતી સુધારવા દરેક સખતની ઇચ્છા હોય છે, પણ તેમાં નાણાંની જરૂર છે. તે મેળવવા લોકોની કમાવાની શક્તિમાં વધારો કરવો જોઈએ આવા તું અને પહેલાનું સૌથી પહેલું જોઈએ. હવે લોકો તેટલુંજ મદદ સુસીજતે પેદા કરતા હોય તેમને સારા ઘરોમાં રહેવાનું, વીધ્યાભ્યાસ અને મોજ શીખના સાધનો પુર્ણ પડવાનું અને સમાજ શ્રેણીમાં આગળ વધવાનું કદેવું તે નકામું છે. લોકોની દુર્બળ રિચતી જોતાં વારને એમ નકરી થતું નથી કે તેમને સેધાલા ધરા, સારાં ખેતીનાં ઓળારો, સારી વીધ્યાભ્યાસો, સુધરામ ખાતું, ટપાળ, તાર, ટેલીફોન વગેરે વ્યય રિચતીના સાધનો જોઈતાં નથી. સુખ કાઢીને કમ્બુ લાગતું નથી; પણ ખરી દુકીકતતો જો છે કે તે મેળવવા ને તેમની પાસે પૈસાનું સાધન હોતું નથી. જતાં કદાચ તેમ હોયતો લોકોને તેમની દલકારી રીતીનું જ્ઞાન કરાવવું અને ઉચ્ચ પ્રકારનું ગુણ મેળવવાને મંત્રત કરવા જોઈએ. પણ લોકોને “વસુ વિનાયં પશુ” હોય છે અને તેવા દલકાર વર્ગનો માણસ પણ પૈસા જીતવાની સાથે ઉચ્ચ રીતીની દોષ કરતો આપણે દેખીએ છીએ. પોતાની આસપાસ જે

જે આઠ અને લાખકાર તેની નજરે પડે છે તેમા તે પૈસા ખર્ચે છે અમાન પશુાને લીધે ખલી લાપકાપર તે પૈસા ખર્ચતો હોય, પણ તે ખર્ચી એટલું તો ખુદલું છે કે તેને પણ સુખ જોગવાવાનું મનતો થાય છેજ.

ખેડુત સ્વભાવે જડ હેમ છે છતાં અમુક બાજીત સારી અને તેના ફાયદાની છે એમ તેની ખતરી થતા તે વાત સ્વીકારવામા તેના કરતા વધારે તપર જીજે મળગે નહીં. ઉત્તમ કળા, દૈરાદ્ય વગે જે મળ શકે તે બધુ લેવાને તે આતુર છે પણ સ્વભાવે બાજો અને તેથી ધણીવાર છેતરાયદો હોવાથી તેની ખાતરી થયા વગર તે ઠઠી પણ આમળ પડશે નહીં પણ પહેલુ પગથીયુ લેવામા પછી નીચેના બનાવો બનતા વાર લાગશે નહીં.

૧ દેવાદાર રિધીતીમાથી ખેડુતોના છુટકારો

૨ પુરુષા અને સારા જેતીના ઓળખર અને દોર દાકર.

૩ ખેતરની જમીનમાં સુધારો.

૪ સારી મામ્ય શાળાઓ અને તેમા નીશાળીઆઓની લાખી દાગરી

૫ દવાલ, તાર, વગેરે સ્વહરિના અને સુધરાઇ વગેરે સુખના સાધનોની હયાતી

૬ ખેડુતાની સ્થિતી પર સંતોષ

હલ પણ દરેક ગામમા કેટલાક માણસો સુખી હોય છે તેમને શરીર સુખની ધબ્બા થવાથી ગામડામા સાધનોને અભાવે સહેરમા જવાનુ મન થાય છે, આ વલણ જેતીને મુશ્કેલ કરતા છે. કાન્યુ “એતી ધણી રોતી” હતા તે ખર્ચી એટલુ તો સિધ્ધ થાય છે કે ખેડુત પણ ખેતાની સ્થિતી સુધારવા કરે છે. તો ખીજો સવાલ એ છે કે શરઆત ક્યાંથી કરવી ?

તેમના ખેતર અને ઘર સુધારવા, તેમને માટે સારા રરતા અને હુકામા આપણે જે જે સુખના સાધનો ગાનવિે છીએ તે તેમને માટે પુરા પાડવામા આપણે ધનનો ખય કરવા કે તેમને સાધન સખન બનાવવા કે જેથી ઉપલા સુધારા તેઓ ખેતાનાજ સાધનો વડેજ કરી શકે, એ વધારે સારું આપણે તેમને દમશા દુખ પાયા કર્નુ કે તેમને ખેતાની મેજે ખેતાનો ખોરાક લેતા રીખવલુ ? પાછલો માર્ગ ઉત્તમ છે, એ ખુદલુ છે વળી દરેક દેહલે એક સરખી રીતે શરઆત રાઇ શકશે નહીં જ્યાં ખેડુત વરમનો મોટો ભાગ ધર બાર કે સારા દોર દાકર વગરનો, નુપકામા પડી ગહન રો અને શણેતે સાધેલા નાના જમીનના હુકડા પર જેતી કરીને નિર્વાહ કરનારો હોય, ત્યાં એક શાળા કે જહેર પુરતકશુળા ઉધારીને સુધારાની શરઆત કરવા કરતા વધારે ખામી લરેલુ જીલુું દોષ હોઇ શકે નહીં. અથમતો ત્યાંના ખેડુતોને પુર ખાવાનુ અને પહેરવાનુ મળવુ જોઇએ. તેપથુ તેમને આપી આપવાથી ફાયદો નથી તે મેળવવાનુ તેમને મારગ બતાવવો જોઇએ સારી જેતી અને કરકસર કરીને તે મેળવવાનુ તેમને કહેવુ હલકા નોજ અને ઓછુકામ ગેર આબાદીની નીશાની છે, તેમજ સારું કામ કરવા છતાં જાણી જોઇને મજુરીને દર જોડો રાખવામાં આવે છે એમ માનવુ પણ બુલ હોય છે (આપ્રાતના કેટલા બધા સમજી સોડો પણ આવો ભુલ લરેલો વીચાર ધરાવે છે. ૧) ગજ તો કામના પ્રમાણમા મલેજ છે. એક નાના ઘર ખુટલાનુ કામ કરવાને દિ હુસ્તાનમા ૧૪ થી ૨૪ માણસની જરૂર પડે છે. અમેરીકામા બે માણસો તેટલુ કામ વધારે સારી રીતે કરે છે. વળી આપણે જોઇએ છીએ કે અને એક માણ

સ બે શાળા પશુ સારી રીતે સાચવી રાકવો નથી, ત્યારે ઇગલાંડમાં એક વણકર ૭ શાળા ચલાવી શકે છે, તો પછી આ દેશના મજુરીના દર ઓછા હોય તેમાં શું નવાઈ ? ત્યાં સુધરેલા ઓળખ અને એક સારી જાનવરની જોડથી એક માણસ જોટલું કામ કરે તેટલું કામ કરવાને પુર્વના ધણા દેશોમાં ૫૦ થી ૧૦૦ માણસો જોઈએ છાંયે ત્યારે પુર્વના મજુરને તેના કામના પ્રમાણુમાં અદીથી પાંચ આના રોલ્ડ મહેતો ધણો થયો તેવલી આવક ક્રમાં તેના માણસો ઉત્તમ સુખ ક્યારી બોમવી શકે ?

જુઓ ! અમેરીકામાં એક માણસ સરેરાસ કેટલું કામ કરી શકે છે ? ત્યાં સાધારણ રીતે એક ખેડુની વાર્ષિક આવક ૩૦૦ ડોલર (= ૬૦૦ રૂપીયા) જમીનની માલકી ૨૫ એકર, તે પરના મક નેની કીમત ૩૦ ૫૦૦૦) ઓળંગેની કીમત ૩૦ ૬૦૦૦ હોય છે તે ઉપરાંત તેને ઘેર બે ધોડા, પાંચ ૭ દુહાળી ગાય અને ૩૦ ૬૦) ના મત્થા બટકા હોય છે આતો સાધારણ ખેડુતની સ્થિતી કહી પણ તે દેશના કેટલાક ભાગોમાંતો ધણે ભાગે, ખેડુતોની સ્થાની એથી પણ ધણી વધારે સારી હોય છે અને દીન ક્વીદીન સુધરતી જાય છે અને એટલું છતાં પણ ત્યાંની સ્થિતી છેક સતોપકારક મનાવી નથી ઇ. સ. ૧૬૦૫ પહેલાંતો ૩/૪ વરગ દેવાદાર હોતો ત્યારથી તે સખ્યા ઘટવા લાગી છે અને હજુ પણ કેટલાક નાના ખેડુતો દેવાદાર છે.

ગ્રામ્ય સ્થિતી સુધારવા ધણી ચીજની જરૂર છે.

૧. હાલની ગ્રામ્યશાળાઓ સુધરવી જોઈએ અથવા ખર કહીએ તો ખરી ગ્રામ્યશાળાઓ સ્થાપવી જોઈએ હાલની ગ્રામ્ય શાળાઓ ઓછાં અને હલકા સાધનવાળી રહેરી શાળાઓ માત્ર છે ધણા આગેવાન ડળવાવલા માણસોનું કહેવું છે કે ખરી ગ્રામ્યશાળાનીતો હજુ ચોજના પણ ચડી નથી

૨. ખરી ગ્રામ્યશાળામાં એક પણ સાગ ખેડુત સારો રહેરી બને તેવું, અને ખેતર પર કામ કરતાં અને મહેનત કરતાં સરંભાષ નહીં તથા ગામગ્રામાં જાંગી ગુજારવાને યોગ્ય બને તેવું જ્ઞાન મળવું જોઈએ તેવી ડળવણીની ત્યાં શરૂઆત થઈ ચુકી છે

૩ ત્યાં ચાલતી ચોપડીઓમાં વેપાર, રાજ ખટપટ કે કુલ્લની બાજતોને બદલે ગ્રામ્ય સંસારના દોષો જોઈએ

૪. વ્યાજબી કર લેવા સાથે મીલકતોની બગાજર આકલ્પી થવી જોઈએ

પણ તે બધું પછી જોઈતાં તો આ પત્રિકાને મથાળે લખેલા ખેડુતોના સામાજીક ઉપયોગ ક્ષેત્રો દાખલ થવાં જોઈએ. ખેડુતોને મદદ કરવાનો એકલો અને સાચી ઉત્તમ મારગ એ છે તથા ખેડુત અને મજુરની કમાઈ વધે એવો તાત્કાલીક અને અસરકારક ઉપાય એ કળતા બીજો કોઈ વધારે ઉત્તમ હોઈ શકે નહીં. ઓછી મહેનતે જમણુ ઉત્પન્ન થઈ શકે એવો હવાજ આપણે તેમને બનાવવો જોઈએ.

(આગળ ચાલુ)

જો આપણા માતને પણ આ રીકા આજાદ હાય પડે છે.

જમીનની ખેડના હથીઆર (ઝોનર) અને તેનાથી થતાં કામ.

(લેખક.—ગુલાબશાહ એન. દેસાઈ,

સુપ્રીન્ટેન્ડન્ટ સુરત ક્ષેત્ર.)

“ ખેડ ખાતરને પાણી, કરમ (ધન) ને લાવે તાણી ” એ કહેવત આપણા દેશમાં અને ખેડુન વર્ગમાં જાણીતી છે. ઉપરથી કહેવતમાં જણાવ્યા પ્રમાણે સારી ખેતી કરવાને મુખ્ય ૩ સધન જોઈએ જેના કે:- (૧) ખેડ (૨) ખાતર (૩) પાણી. આમાં જમીનની ઝેડને પહેલું પદ અપાયું છે. એટલે જમીનની યથા રીતે ખેડ કરવી એ અવસ્ય ઉપયોગી વસ્તુ થા જરૂરીયાત છે એમ નક્કી પછે કરે છે.

હાલના આજુ જમાનામાં ખેતી વધતી જાય છે. પંક્તર જમીનોને સુધારી ખેડાણમાં લાંબી છે અને દીનપ્રતીદીન એ વધારે હાલના સયોગમાં આજુ રહેવાનો, ખીજ બાજુએ આંધ ખોરાદી અને મજુરીના દર યોધા થયા છે.

ઉપર જણાવેલી મોખવારીની રિયતીને જોઈથી વળવાને કાતો આપણે આપણું ખેતી તુ ઉત્પન્ન વધારવું કે કાતો આપણી હાજતોને હદમાં રાખવી કે કમી કરવી. આપણા લે કામો ને મોજ વેત્તવ બોગવાની જતીઓ પ્રેરાઈ છે તે હાલને હાલ રોઠાય એમ પણ નથી તેમજ ઝોાઈ કશય એમ પણ નથી કારણ એ એક વ્યક્તીતુ કામ નથી માટે જ પ્રયત્ન જણાવેલા ઉપાય તરફ (સારી ખેતી કરી ઉત્પન્ન વધારવા તરફ) સર્વ કોઈતુ વધણ છે.

જ્યારે આ મજુરીની મોખવારીના સવાલ સામે ટકકર લેવાની થઈ ત્યારેજ આપણે કને સાચા મા સુધરેલા ઝિાનરોથી ચોક્કા ખરચે સાર અને ધણું કામ થઈ શકે એવા સાં ચા મા હથીઆરો વપરાશમાં લેવા લાગ્યા. આપણા જીવસાઓમાં આપણું દેશી હથીઆરે આપણી ખેતી કરવાના કામમાં સચુલ્લ રીતે લાયકાતવાલા છે છતાં કેટલાંક કામને માટે આપણી પાસે દેશી માચા કે ઝિાનરો નથી જેવા કે:-

ઉંડી ખેડ કરવાના હલો, ઘસ કાપવાના સાંચા, વા દેવાના સાંચા, પાણી કાઢવાના સં આ વગેરે પહેલાં મજુરી સોંપી દેવાથી ઉંડી ખેડને બંદલે યોરાણુ કરાવત. તેમજ માણુ સ-મજુરીથી જોઈતુ કામ ઝિરલ કે ધાંસ કાપણી, તલાવોમાંથી પાણી ખેચવાનું, તુલના પર (પાર) કાઢવાનું વગેરે કરાવતા અને તે પરવડું હાથ મનુસ્મ-મજુરો પુરતા મળતા નથી અને વળા મજુરીના દર વધી ગયા તેથી એવા કામો મજુરીથી કરાવવામાં ખરચ બ હુ વધી જાય છે એટલે ખેડુતને નફા ઝોા છે ચાપ છે.

ઉપર જણાવેલી રીતીમાં સુધારો કરવાના હેતુથી આપણી માનવતી સરકારે કારમો પર લીલાયતી હળા અને સાચાઓનો ઉપયોગ કરવો. શર કયો અને તેમાં ને ને પ્રકારની જમીન અને કલા પાણી ને અનુકુળ પડતા હલો અને ખીજ સાવાઓ ઝોા છી કીમતે સારી ખેડ કરવાના આધન રૂપ જણાયા તેનો ફિતમમાં પ્રસાર કરાવો.

ઉપર કહ્યા પ્રમાણે જે જે દળીઆરો અને સાંગાઓ આપણા જીવસાની ખેડ કરવા માં લાયક જણાયા છે તેની અપુલ્લી વીચનતુ પત્રક આ સોગત રજુ કર્યું છે જે ઉપરથી કોઈ પણ ખેડુતને પોતાની રીતીની પ્રમાણમાં ક્યાં અને કેવા ઝોાનરો રાખવા તે નીજે તીરાકરણ કરવું રહેતુ પડે.

૧ જોડાવેલું મામું હુળો, બળકાલો	ઓજા ઉપયોગીતા તથા કૌમ આપવાની શક્તિની તપશીલ.	રચનાત્મક ઉપયોગીતા	કીમત,	રીમાફ. (ટીકા)
૧	આ ઝોડ કેવળ હળ છે કે જે જોતરતી બને છે. હળ રાખવામાં આ આવેલા ગીયર (ગોલુ) થી ફેરવવામાં આવે છે. આ ગીયરને લોદાના પાટા ઉપર જેમ જોડાવે તેમ રાખી તથા ફેરવી શકાય છે. ઝોડ લોદાનું દોરડું હળને બાંધેલું હોય છે. એ ને તેનો બીજો છે. ગીયરના મોટા ચક્કર ની વચમાં વીંટાળેલો હોય છે જેમ ગીયર ફેર તેમ હળ દોરડાથી ખેંચાય છે. આ હળ દશમાં ગીયર ફેરવવાને માટે બળદો વપરાય છે. આ હળ ૧૪ થી ૧૬ ઈંચ લંબી જ મીન ખોડે છે અને ખેડુતને હોસને માટે હળ યુગવાળા ડાબડા ખાવા દોરડું વગેરે નો નાશ કરવાને માટે ગાદક ફેર છે. આ હળ ત્રણ દિવસની અંદર અંક ઝોડર જ મીન ખોડે છે.	આ હળ ધણું ઉપયોગી કામ આવે છે. પરંતુ ધણું જ જથ્થા અને ચારા બાંધેલા પીધેલા ચાર બોડ બળદની જ રૂંડે પડે છે. કારણ કે આ દેશ ની હંડી કાળી જમીન ખેડતી તે બહુ ઝુરેલ છે.	૧.૩૬૦૦૦૦૦૦	સાધારણ ખેડુતને માટે આ કીમત ધણી છે. પરંતુ દેશી રાજ્યો તથા મોટા જમીનદારો સરકાર હળ ખરીદી શકે.
૨	આ હળ ખડાડમાં ખેતરમાં કેન્સરસ રીસ અને જેડરીકની ક પેની બનાવે છે, આ હળને ત્રણ બોડ બળદથી આ છબડામાં ફેરવી હળની માથે સીધું ખેંચવામાં આવે છે. આ હળ ૧૦ થી ૧૨ ઈંચ લંબ છે અને હળ યુગવાળા જમીન છેડવા તથા ધારીતો નાશ કરવાને ખેડુતને મદદ	ફક્ત આજ હળ માર્યા અને ઝોડીલ ચોસમાં બળદથી આ છબડાની હિડી કાળી જ મીન બોડી શકે છે. વળી જ ગીન કાદગમાં ખણ આ હળ ઉપયોગી છે.	૭૬-૦૦૦	સરી રંગીલીના ખેડુતો ફક્ત આ હળ ખરીદી શકે કોમ છે અને રૂ. ૩૦ અને દાલ હેટલોમાં પાસે આ ચોડામાં સાક હળો છે. આ હળ ચલાવવા માટે ધણી મજબુત ત્રણ બોડી બળદની જમીન પડે છે.

કર છે. આ હળ પશુ દીવસમાં સરેરાશ એક કોર જમીન ચાસે છે અને તેના ખરચ આશરે એક કોર જમીન ઉપર રૂ. ૧૫ પડે છે.

૩ સી.ટી હળ.

આ હળ પશુ ઈન્ડિયાં મેસરસ રેન્સસ સીમ્સ, એફરીકની કંપની બનાવે છે; આ હળ ઉપલા નંબર ૨ ના ફરતા સાધારણ કાણુ ઈંડુ ચાસે છે એટલે આઠથી દસ ઈંચ ઉંડી જોડ કરે છે અને દર રોજ સરેરાશ ૧૫ થી ૨૦ ગુદા જમીન ચાસે છે આ તે એક એકરની જોડ કરતા રૂ. ૮ થી ૧૦ આશરે પડે છે આ હળને ચલાવવા માટે જે જોડ બળદની જરૂર પડે છે

૪ બી.ટી હળ

આ હળને ઈન્ડિયાં ઉપલીન કં પની બનાવે છે ઉપલા નંબર ત્રણના નમુના પ્રમાણે છે પશુ તેનાથી નાનું છે. ગાંધી જા હીંચ ઉંડી જોડ કરે છે. એને ઘણે જાગે એક સારી મજબૂત બળદની જોડથી ચલાવવા છે દર રોજની સરેરાશ ૧૫-૨૦ ગુદા જોડ કરે છે આ તે આઠેબર નવેબરની સુધી મોસમમાં એક કોર જોડવાને માટે રૂ. ૧૦ થી ૬ ખરચ આવે છે.

૫ બીંદુસ્તાન હળ.

આ હળ ઈન્ડિયાં મેસરસ રેન્સસ, મી. સસ જેરીસીટની કંપની બાક, એન. સી. અગર બાક. એન. ડી. બીંદુસ્તાન હળના

આ હળ પશુ ઉપોગી છે. રૂ. ૪૦-૦૦ આ હળ સાધારણ જોડતા ખાસરજુ કે તેનાથી મીથાળા સુ અને રૂ. ૧૮ રીટી રૂકે તેમ છે અને હાલમાં થી (ડીસેમ્બરની આખર સુ મોજાવા તમા ધજાઓએ તે બરીમું છે.

ધી) એટલે કે જ્યાં સુધી જ સંકળના

મીન વધારે સમાજ એવાજ જતી નથી ત્યાં સુધી બેટી વધાય છે.

આ ધણું દહાડું હળ છે અને રૂ. ૩૩-૦-૦ દહીયુ વીભાગના તોમુકામાં આ ફક્ત બાગખત જમીનમાંજ ઉ રૂ. ૮-૦-૦ ગાયાત મુલો ધણે ભાગે લેવાય પયોગી છે. ભાત કપાયા પ મોજાવા તમા છે અને જમીન બેરડ અથવા હી કપાતી જમીનમાં જોડ કર સંકળના તો જોરાટ હોમ છે. આવી જ વા માટે પશુ વપરાય છે. મીનના માલિકા આ હળનો ફા મદા મારક ઉપયોગ કરી શકે છે.

આ મોસાસોના મતા બધા રૂ. ૧૬-૦-૦ આ હળની મોજાવી હાલ ધણી મુલોને માટે વપરાતા દેશી છે કારણ કે બેટુલોને તે દેશી હળની મફત વાપરતા ધણી શાકાહારી હળ કે જે ફક્ત જ

નાના પ્રમાણે જનારવામાં આવ્યું છે. આ દસ દર્શક અને સચવડ પડતું છે અને વસાદા તુમાં દેશી દળને ખદસ ના પગમાં આવે છે, પાંચથી છ હજાર ઉપર નળ છે અને જમીનને ઉપર નીચે કરે છે, એક દોસમાં ૩૦ થી ૪૫ ગ્રામ જમીન મેડે છે.

આંસી પ્રદન
દળ અમેરી
કેવડે

૨. ૧૬-૦-૦ આ દળની માત્રણી હાલ ધણી છે કારણ કે એકરોને તે દેશી દળની માફક વાપરતાં થયું સ મવડતા ભરેલું, માત્રમ પડ્યું છે કામ વધારે અર્થ છે તેને કામ કરે છે તે દેશી દમ કરતાં ઉત્તમ પ્રકારનું કરે છે.

૨ ૪-૦-૦
અને ચોટાળીયા
જુસરી તથા
સાકળના
૨. ૧૮-૦-૦

તા. ૬, સીકુરાતન દળ સીવાય આ ઉપર ભતાવેલા બધા દુધ્રા એસાસામાં ખેડ કરવામાં વપરાતાં નથી આ દરેક દળ કેવું અને કેટલું કામ આપી શકે તે જમીનના બધાંજ ઉપર આધાર રાખે છે. કાખ્યા તરીકે ઉપસા બધાં દળો સાધારણ કાળી અરર કાળી જમીન કે જે ઉડી વધારે દળી અને ચીકણી જમીન કરતાં એછી ચીકણાળી છે તેમાં આ ઉડી વધારે કાળી ચીકણી જમીન કરતાં વધેલા સાર કમ આવે છે તેવાળ મરુવાળી અગળ જોરાદ જમીનની અરર આ દળો સતોપધારક કામ આવે છે પણ જમીરે આ જમીનનું ઉપલુ પડ જતું, કારણ જમીન અંતરે હોય છે. ત્યારે આ દળો દેલીક વખત તપાસ નીવડે છે. બાવે વખતે ને દેશી દળ થી ઉપરનું કાજ પડ જોડી નાખી અરર એક (કેરેદેરા) કામ જમીન આકારે ઉપર ૫ ડી નાખી જમીનની ઉપલી ચોપડી ભાંગી નાખી ને આ દળોનો કામ કવામાં આવે તો હવું સતોપધારક પરીજામ આવે છે. આ એક દેશી માસ છે, અને ઉપરથી આ માસ ૩૦ શ્રીદની ઉપરથી પાણી કાદવમાં વપાય છે, ૫૦ : ૫૯૦ થી સરેરાસ ૩૦૦૦ એસન પાણી તેની અરર માફક છે. અને તે એક હુતર એસન પાણી ગાદ નું ૬૦૦૦ ૪૩ રૂલસ છે

પાણીગારવા
ના નાંધિનો
અમાગો ના
મપો માસ

આ માસ સરભમ ૧૮ થી ૨૦ રહીના થાય છે પણ ને તેલ નીચેરે ચોપડવાની કાળજી રાખવાતા આવે તો વધારે પડેલા થા

વાતો ખરચ રા. ૦-૧-૦ ૫ જેના લાક્ષા રો
તથા દોરડા
ના પ્રમણમાં
ર. ૧૫-૫ી ૩૦

મી.તો. મી.તો.

આ ફાસ ૩૦ શીદની ઉડાણ મી ર ૨૫૦
થી સરેરાસ ૨૨૦૦ ગ્રામન ૦૦ ફાસન ત્યા
પાણી એક ફાસમાં કાઢી રા ફેલીયા દોરડન
કે છે અને એક દગર ગ્યાલ રેતની કીમત
ન પાણી કાઢવાતો ખર્ચ રા. રામખાની પ્ર
૦-૧-૨ પર છે.

આ ફાસ આ જુદામાં ફાસ ફાસની કીમ
યોગ્ય વખતથી દાખવ મર ત રા. ૧૫-
વામાં આપ્યો છે તોટા માપ ૦-૦ અને
તો ફાસ ત્રીસ શીદની ઉડાણ મડાણ તથા
થી એક ફાસના ૨૫૦૦ ગ્યા વરત તથા રા
લન પાણી કાઢી રાકે છે. આ રડાની કીમ
ને એક દગર ગ્યાલન પાણી ઉપરના બંને
કાઢવાનું ખર્ચ રા. ૦-૧-૦ ફાસની બરો
પર છે.

આ પરો ભાવની ક્યા કી ર. ૪૫
રીમાં તથાવમાંથી પાણી પાવા થી ર. ૬૦ થો
ને માટે ઉપયોગમાં લેવામાં રીવતી છે.
આવે છે. અને જે કામને મા ગામથી પાણી
ર તેમને બનાવમાં આંખા કાઢી રાકે તે
છ તેને માટે તે લાવક છે પ્રમાણમાં

આ પશુ એક દરથી ફાસ છે. અને ઉડાણ
થી ફેલમાંથી પાણી કાઢવામાં વખરસ છે
૪૦ ગ્યાલન પાણી તેમાં રહી રાકે છે આ
ને ફાસનું વખન રાજ શેર છે.

આ ફાસ રાજથી રેલિનમાં રેલિન સેસર સીડ
અને કપની બનાવે છે તે ત્રણ માપના
રેલ છે. ફેલીયા સોટા માપના ફાસમાં પર
ગ્યાલન પાણી રહી રાકે છે. ફાસનું ખાલી
વખન શેર ૭૧ છે.

આ પશુ પાંચથી દસ શીડ ઉપયોગથી પા
ણી એટલી રાકે તેવું માપના બંધ બંધ
આ જુદામાં ઉપયોગમાં લેવાય છે. પાંચ
શીડથી પાણી એટલી રાકે તેવો પંચ એક
ફાસના ૨૩૦૦ ગ્યાલન પાણી કાઢે છે
છે તથા ૧૦ શીડની ઉડાણથી પાણી જે
ના રાકે તેવો પંચ ફાસના ૧૮૦૦ ગ્યા
લન પાણી કાઢે છે ૧૫૫થી ફામ ફેલવાને
માટે માટે ચાર માણસ બેસી જીંધા એ

૨

૪

૪

ક નેહ કામ કરે છે ત્યારે બીજી નેહ વા રાકેતું નથી
વા ફરતી યાક ખાતે એક બીજાને બદ
લી કરવાને માટે રાખનામાં આવે છે.

વા દેવાના
સંચાઓ

- ૧ ચોખામ નાળોઁ
  - ૨ પંજામ "
  - ૩ જીવીતદાર "
- આ સંચાઓને આજનામય તૈયાર થપલા પાર ને વા દેવામાં દેવામાં આ
ન્યે છે પણ સંતોષકારક પરીણામ આનું નથી, તેના કારણે મોજુડ છે.
પહેલ વટેડું, આ સંચાઓમાં ચારણા જમત અગર એવી બીજી કાનુના
બનાવેલા હોય છે. અને આ ચારણા નાના મોટા કાણાં ત્રણે ચાર પાંચ
મતના હોય છે. આ ચારણામાંથી ચોખામ લીસા દાણા જતદીથી પસાર
થઈ ગયે છે. અને ઘઉં, જવનુ બારીક નરમ ભુસે આધું ઉડી જાય છે.
આ જીદસામાં, જુવાર, ટુવર, તલ અને બાતને વા દેવું પડે છે જુવારની
બોરી તેમજ ભુસે ખાજનયડા તેમજ નાના મોટા હોય છે કોટલે કે બારીક
અગર નરમ હોતા નથી એમ દેવાથી તેઓ ચારણાના કાણામાં જરાપ
કાણા બંધ કરી દે છે ટુવર અને બાતમાં પણ એમજ અને છે
એકાંતે પારથી તૈયાર થપલા દાણો સુપડા અગર ટાપલામાં ભરી એ
કં લાકડાના રડસ નેવા ઉચા પાટીમાંપર ઉભા રહી ફરતતા પવનની મદદ
વડે સાથે કરવાનું વધારે મુશ્કેલ કારક પડે છે. પવનની ગેર ફાજમીમાં એક
માદર અગર પીછાડીને બે યાંત્રિકા એ બે છેડે બાંધી વચ્ચે લાકડી ચળી
ને માંખસ નીચે ઉચે હલાવી વા દેવાથી ઉત્પન્ન થપલા પવનથી ફાણો
સાથે ચર્મ સાથે છે.

આ હુદલામાં દાણા કાઢવા માટે બહારના સંચાઓનો ઉપયોગ થતો નથી.
બળદની નેહ ફેલી, માડા ફેલી અગર અણીવાંથી અપેરી દાણા કાઢવાનો
રીવાજ પ્રચલીત છે એરપાડ તાલુકામાં ઘડતે પર દસ કાઢવાને માટે એક
જાતનું ચક્રર ઉપયોગમાં લેવાય છે સોખંડના ગોળ નાના નાના ચક્રર
એક લાકડાનાં ક્રેપમાં ગોઠવેલાં હોય છે અને આને બળદ નેડી ફેરવાયી
ધણું સારું કામ થાય છે. આ એક રચનાક દેશી બનાવટનું વન છે.

(આનું ચિત્ર આ આંકમાં ખાસ આર્ટકલ સાથે આપ્યું છે.)

રચનાક કરબડીઓ ધણું સારું કામ આપે છે, પણ આગમાં અમર જ્યાં
નાના તોના દુકા અગર ખેતરમાં, ખેતેડ જુનીપર હેંડ હો અને સુકે ક

દાણાનાં
પાર કાઢ
વાના સં
ચાઓ,

કરબડીઓ

દહીવૈટર નામના સંયા ફાળસ કુરેલા જેવા છે, ચાંને તેઓ મધું ઉપયોગી માય લાગે છે.

काष्ठा दायं
वाना सं
प्यान्मो।

નીચાર્ગક મ્મ
ને ગોડલીયર
નામની હોમ
થી હડમ કા
પવતી સગી
આ સંચાલો કામ કરવાનું માણસોના જરૂર
પડે છે. ૧ હુવેથી ૧ હુવેના કરવાનો કડ
કા કરે છે. આને કા કરાશે સેરાસ ૧૦૦
રતલ કડમ કરે છે ૧૦૦ રતલ કાપવા
ના ખર્ચ આશરે ૦-૧૨-૦ થાય છે.

સાધારણ્ય ખેડુત માટે ઉપયોગ
તો છે જ્યતે આ લોક તેનો
ઉપયોગ કરે છે

છરડાંઓને ધસાવી પડે છે અને
ખવાડ નામ હારે બીજા બદલ
ની પડે છે. જુલોકની પાસે ચો
કા દારૂ હોય અને તેને માટે ચો
ડા ઓરાક જોડાતા હોય તો તે
ને આના ઉપયોગ કરવાને કહ્યું
સારું પડશે

૨. રમેલીના
અનો કડબ
કાપવાનો
સંચો.
આ સંચો બહો
ગીલર (મહિ) ન બળદ બેડી ચલાવવા
પડે છે, કે વી ને હાંચના દર કલાક સરેરાશ
૧૫૦ રેલસ કડબના કટકા કરે છે. આને
૧૦૦૦ રેલસ કડબ કાપવાનો ખર્ચ આશ
રૂ ૧-૪-૦ થાય છે.

ગ્રીયા નવીનકાર જોડાતો અડ્ડો રૂ. ૧૮૦
ઉપયોગી છે તેમજ નેમની ત્યાં ગીયર
પાસે અડ્ડો દાર હોય છે તે રૂ. ૧૫૦
કામનું છે.

હરીજોને ધસારી પડે છે અને
હરીજો ખરાબ જાથ ત્યારે જ
લેવી પડે છે, એક મજબુત બ
ગદની જોડની જાર પડે છે.

જોડા પ્રમાણમાં પ્રમ
મટેજ ઉપવાગી છે.

૨
૩
૪
૫
૬
૭
૮
૯
૧૦
૧૧
૧૨
૧૩
૧૪
૧૫
૧૬
૧૭
૧૮
૧૯
૨૦
૨૧
૨૨
૨૩
૨૪
૨૫
૨૬
૨૭
૨૮
૨૯
૩૦
૩૧
૩૨
૩૩
૩૪
૩૫
૩૬
૩૭
૩૮
૩૯
૪૦
૪૧
૪૨
૪૩
૪૪
૪૫
૪૬
૪૭
૪૮
૪૯
૫૦
૫૧
૫૨
૫૩
૫૪
૫૫
૫૬
૫૭
૫૮
૫૯
૬૦
૬૧
૬૨
૬૩
૬૪
૬૫
૬૬
૬૭
૬૮
૬૯
૭૦
૭૧
૭૨
૭૩
૭૪
૭૫
૭૬
૭૭
૭૮
૭૯
૮૦
૮૧
૮૨
૮૩
૮૪
૮૫
૮૬
૮૭
૮૮
૮૯
૯૦
૯૧
૯૨
૯૩
૯૪
૯૫
૯૬
૯૭
૯૮
૯૯
૧૦૦

નોરાંગ (ચકકર) અથવા પાર કાઢવાનું યત્ર.

૧ જ્યાં મોટા પ્રમાણમાં ધઉ થતા હોય છે ત્યાં આ યંત્ર ઘણું ઉપયોગી છે. મુખ્ય ભાગે ધઉ માટે વપરાતું હોવા છતાં એનાથી ચણા, ડાંગર, લુવારે અને બાજરી પણ સા રીરીતે કાઢી શકાય છે. વળી એનાથી પરાણ અથવા કાચ પણ ઢોર ખાય તેવું નાનું કપડું પણ છે. જ્યાંયંત્ર ઢોર સાથે બાધી તેમને ગોળ ફેંટી પાર કાઢવાની કાલની રીત ધણીજ ધીમી અને મુધારે કામ ચેતી છે.

આ યત્રને કાચમાં નોરાંગ કહે છે અને તે છ થી સાત હોદાના ચક્રવાળી ધરી વું બનેલું છે. ધરી હોદાના ધરમા ફરે છે અને આ ધણુ એકલ આયનના (એક જાત ના રુપ્ત હોદાના) ધરમા બેસાડેલું હોય છે. બળદની જક નોડથી આ યંત્ર ચાલે છે. આ એનાથી પાસે છે જોડ બળદ જેટલું કામ કરે તેટલું કામ થાય છે.

દરેક ચક્ર કાનસથી ત્રીજા રાખવામા આવે છે. આણુ યત્ર મળણુ હોવાથી આ ઉપરાંત કંઈ ખાસ કાળજી રાખવી પડતી નથી.

હોદાના ચક્રને વ્યાસ હોદ પુટ હોય છે અને મીરપુરખાસમા (સીધામા) તેની કિમ્મત ૪૫ થી ૪૦ રૂ. છે.

જો પાકનો પાર કાઢવો હોય તેનો ખળામા એક દગલો કરી તેની આણુ બાણુ ગોળાકારમા ખાતણે ધર કરી આ યંત્ર તેના પર કુડાળામા ફેરવવામા આવે છે. અને ધરને વારવાર ફેરવવામા આવે છે જેમ જેમ લુનો ધર મસળાઈ (પાર કાઢવા) જાય છે તેમ તેમ યત્ર નીચે નવો ધર નાખી દગલો પુરા કરવામા આવે છે. જેમ જેમ દગલો નાનો થાય છે તેમ તેમ કુડાણુ સાકડુ ચણું જાય છે.

૨ ઉપર કહેલો યત્ર ઘણે ભાગે લોદાનો બનેલો હોય છે. જ્યારે એનેજ મળણું ચોડા ફેરકાગે સાચતુ બીજું યંત્ર સુરતે જીલ્લાના એરપાડ તાલુકામાં ધણીજ લાખા વખતથી ચાલુ છે ત ધણે ભાગે ઉપરના યત્રને મળણું છે ફક્ત ફેર એટલેજ છે કે જે ચોદાના અંદર ચક્રરે વાલી ધરીયા બેસાડેલી હોય છે તેને બાલ લાકડાની હોય છે અને બેઠક પણ લાકડાની હોય છે શીવાય એના ચક્રરોની અંદર જે ફેર હોય છે તે એ છે કે કાચ મના નોરાંગના ચક્રરો એક ધરી ઉપર વધુ પ્રમાણમા નજીક નજીક બેસાડવામા આવે છે જ્યારે એકપાડના યત્રનાં તે છટે છટે બેસાડેલા હોય છે એના અંદર લગભગ નીચે ચક્રરોનો ફેર પડે છે પરંતુ તે ચક્રરોના ખોટ બીજી રીતે પુરી પડેલી જોવામા આવે છે છ છટેના યત્રના ચક્રરો સાદી ધરવાળી હોય છે જ્યારે આરંપાડના યત્રના ચક્રરોને ચોદી કરવતના જેવા કાતા હોય છે જે કાતાઓ યંત્ર ફર તે વખતે ધઉ અથવા જે વસ્તુ કા દાગમા આવતી હોય તેના ઉપરથી સરી નહીં જતા પકડ સારી પકડ છે અને જસદા કા પવામા મદદ કરે છે આથી રીતે થોડા ચક્રરો ધણુ ચક્રરો કામ થાય છે એટલેજ નહીં પરંતુ ખીજી રીતે પણ તેમાં ખીજી વધારે સુવિધાસ માલમ પડે છે તે એ છે કે એ

૧ ખેતીવાડી ખાણ, મુખ્ય. હવત પત્ર નાં ૭ ૧૯૦૯.

૨ આ જાત મીર મીરલક ધરતી વીણાગના ખેતીની ડીના હંસ તરફથી મળેલો છે.

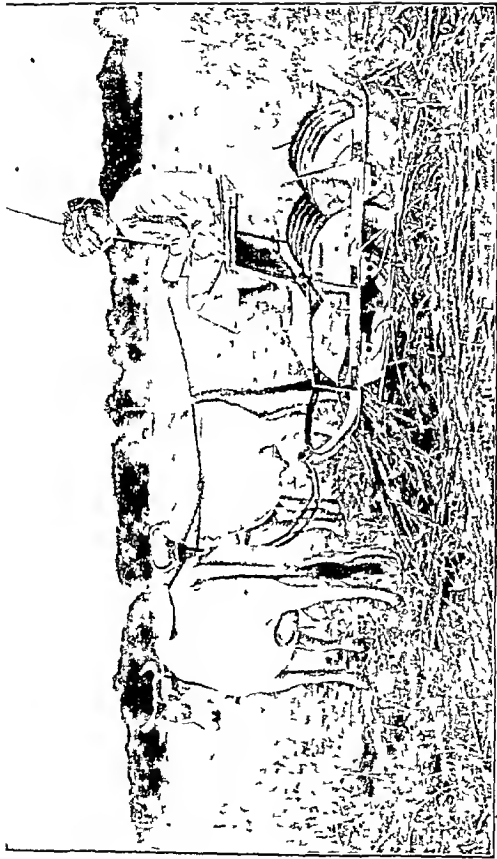
કતો આખા યંત્રનું વજન દહાડના યત્ર કરતાં ઘણું ઓછું થાય છે. અને તેથી સામાન્ય કદના બળદને ખેતવાને પશુ આ યંત્ર સહેલું પડે છે બીજી બાજત એ છે કે મચ્કરે આમે તેમજ દાંતા વાળા હોવાને લીધે પારમાં ઘણું ઉંડે સુધીના પરાળને કાપે છે અને ઘણા છુટા પડે છે. જ્યારે ઇંછાઈ વાળા યત્રના મચ્કરે, ઘણું નજીક હોવાને લીધે તે ફક્ત ઉપરથીજ કામ કરે છે. અને તેથી એકઠી વખતે જેટલા પારની ઉંડાઈ આરપાડ યંત્રથી લેઈ શકાય છે, તેટલી તેમાં (ઇંછાઈમાં) લેવાતી નથી. છેલ્લી અને ઘણી અગત્યની બાજત એ છે કે આનો ઘણો ભાગ લાકડાનો બનેલો હોવાથી એનું સમગ્ર કામ કોઈ પણ ગામગામે સુધાર ઘણી રહેલાઈથી કરી શકે છે. કામત આશરે ૩ રૂપથી ૪૫ સુધીની તેમાં જેવી ભતનું લાકડું વાપર્યું હોય તે ઉપર આધાર રાખે છે બીજી રીતે કામકાજમાં બંને સરખા છે.

ખેતીવાદીની ખીલવણી.

ખેતીવાદી ખાતાના ગયરેક્ટર મી. કીટીંગે સરકારે અમેરીકા, ફ્રાન્સમાં, જાપાન વીં જે ગરમ પ્રદેશોની ખેતીવાદીમાં થયેલા સુધારાનો અનુભવ લેવા મોકલ્યા હતા ત્યાં આ જાણ્યા બાદ તેઓએ દખ્ખણી ખેતીવાદી મડળની લીમાસીક સભા સનમુખ પોતાના અનુભવનું એક વીક્તા બરેક્ટું અને બોધદાયક ભાષણ તથા અપ્રેક્ષ માત્રમાં આપ્યું હતું. તેની મહત્વની નીચે મુજબ —

દખ્ખણમાંની હલકી મરડીઆવાલી બરડ જમીન જેવી જમીનમાં તે ભાગે જમીન અને ના લોહા ખેતી કરતા નથી. જાપાન જેવા દેશમાં યુધાં ખેડુતો જમીનનો જે ભાગ નકામો પડતલ જેવો હોય છે તેને ખેડવાની દરકાર કરતા નથી અને તેથી કરીને મોટી સખ્યામાં જમીનનો ભાગ પડતલ રહેલો જોવામાં આવે છે. જાપાનમાં પણ ઉપર પ્રમાણેતેજ દેખાવ જોવામાં આવે છે. જો કે જાપાનની વસ્તી ગુજરાત તથા આ દેશના બીજા ભાગો કરતા ઘણી વધારે છે. આવી નકામી જમીનને ઉપયોગમાં લેવા કરતાં સારી કાળી જમીન કે જે દખ્ખણ અને આ ઇલાકાના બીજા ભાગોમાં મોજુમ પડે છે તેને ઉપયોગમાં લેવી વધારે સારૂ છે.

ખેડાણની બાજત ઉપર જતા તેઓએ કહ્યું કે, દખ્ખણના પુરવ અને પશ્ચીમના ભાગોમાં ઘણા સારા ખેડુતો છે પણ તેઓને ઘણી મોટી સખ્યામાં માલમ પડ્યું છે કે ખેડુતોને સારી ખેડ કરવાની બાજતમાં જે જે ચાલની જરૂર છે તેમાં તેઓ પહાત છે. દખ્ખણના પૂર્વ ભાગમાં કાળી જમીન સખન હોવાને લીધે માત્ર ઓમાસામાંજ તેના ઉપર કામ થઈ શકે છે. તેઓની મુસાફરી દરમ્યાન દખ્ખણના જેવી કાળી જમીન જોવામાં આવી તે શહેર કેલીફોર્નીયા છે, પરંતુ ત્યાંના લોકો પામે ખેતીના સૌથી સરસ ઓળંગો છે અને તેઓ મહેનત પણ સારી કરે છે. સખન કાળી જમીનમાં ત્યાંના લોકો હજો ખચ્ચર જોડી જમીન ખેડે છે.

НОЛАГ ОН ТНРЕШЕР (ВЪЗ МЪЛЪНЧАНЪ СЪВЪЛЪ.)

તેઓએ ઓળંગેલી બાબત ઉપર એવો અભીપ્રાય બતાવ્યો કે દમણની સખત કે
 બી જમીનને સુધારવા માટે ખાસ કરીને બળદેની ઓળાઈમાં સુધારા કરવાની
 ઓળાઈ જરૂર છે તેમજ ખેતીવાડીને લગતાં ઓળંગેલાં પણ સુધારા કરવાની જરૂર છે,
 જાવામાં પણ તેઓએ આવજ પ્રકારની જમીન જોઈ પણ તેઓ (જવાના લોકો)
 હાલમાં વગળથી ચાલતા હોય તેઓએ કહી શકે એમ નથી, તે છતાં પણ તે લોકોએ આ
 બી જમીન તોડવા માટે એક જમતની કાણી દબા કરી છે (કે જેને મલતી લીંદુરતાન
 માં લેવાયક તાના જોવામાં આવી નથી) જેનાથી અન્યથા કરે એવા પરીણામો નીવળ્યા
 છે જવાના લોકો આ કે દળથી ધણુજ સંતોષ કારક કામ કરે છે અને જેનાથી જમીનમાં
 ૬ થી ૧૦ ઇંચ જેટલું ઉંડું ખોદણ થઈ શકે છે.

બાપણુ કાંએ તે પછી સુધી ઓછા વરસાદવાળી જમીનમાં વાવેતર Dye Farming
 કરવા ઉપર લેવેચન કયું કે આ રીત દાખલ થવાનું કારણ એજ છે કે જે દેશોમાં વરસાદ
 ઓછો હોય છે અને જેને લઈ બેઠુંતોથી કામ થઈ શકે નથી ત્યાં આ રીત દાખલ થઈ
 છે. આવી ખેતી કૃતદમદ શી રીત થાય તેને માટે કેવાં પગલા લેવા જોઈએ, તે બાબત બતા
 વ્યા પછી મી. કીડીએ કહ્યું કે, અમેરીકાના મધ્યમ પશ્ચિમ ભાગોમાં ખારા સરોવરના
 ખાસપાસના પ્રદેશોમાં આવી સુધી ખેતી થતી હતી તે દરમિયાન પહોંચી છે. ઉપર અને તેની
 આજુબાજુનાં હલકાઓમાં કે જ્યાં આખા વરસમાં માત્ર ૧૪ ઇંચ વરસાદ થાય છે. તે
 છતાં ત્યાંના રબીસો ધણુજ સારો પાક નીવળતા શકે છે અથવા સારો પાક ઉત્પન્ન કરતા,
 તે માટે એકદમ ઉંડું ખોદણ કરવાની જરૂર છે; અને એક વખત પાણી અંદર દાખલ
 થયા પછી તે તાપથી સુકાઈ ગયું તો નથી તેજ માત્ર બેઠુંતોને જેણુ પડે છે. આવી
 જમીનોમાં બેઠુંતો આશરે પાંચ ઈંચથી પણ વધારે ઉંડાઈએ ખી વાવે છે અને જ્યારે
 તેના મુળો પુટી નાંકે છે ત્યારે અંદર ઉતરી બીનાયત સાથે પસરતા જાય છે દમણમાં
 આવી રીત દાખલ થઈ શકે એમ નથી. હાલમાં તેમ થયું મુશ્કેલ છે. આપણી જમીનની
 જમનને પુરેપુરો અવપાસ કરવાની જરૂર છે. એટલે કે આ હલકાની બોપિની રવભાવિક
 સ્થિતિની પુરેપુરી પાકાણી કરવી જોઈએ. અ, પ્રમાણે ધાય નહીં ત્યાં સુધી સુધી જમીન
 માં પાક લેવાનું બને તેમ નથી. કારણ, તેમ કરવાથી ખરચ ધણુ થઈ તેમ છે. તે
 ઓએ એક સારાકદેશ નામની ખીણનું દ્રષ્ટાંત આપ્યું કે, જ્યાં સરાસરી ૬ ઇંચ અને
 અત્રા વરસમાં વરસાદ વધારે ૧૦ ઇંચ વરસાદ પડે છે. આ નામે પ્રદેશ થોડાં વરસ ઉપર
 દિનક દિવે પણ હાલમાં ત્યાં દરેક જમતના પાક બાજી અને સવાદાદાર ફળો પણ થાય
 છે. આ કેવી રીતે થયું તે તેઓએ બતાવવ માંડ્યું. સોધ કરતા ૧૦૦ થી ૩૦૦ પુટને
 અતરે પાણી છે એમ ત્યાંના લોકોને માલમ પડ્યું, તેઓને ધણી વેળા નિશ્ચિનતા મલી,
 પણ છેવટે ચારડાથી પાણી ખોદી દહાડવાની રીત તેઓએ દાખલ કરી અમદાવાદ અને
 દમણના અમુક ભાગોમાં આ રીત દાખલ કરવા જોઈ છે મુશ્કેલી નડતી હોય તો માત્ર
 આજ છે કે અત્રેના ઓળંગેલાં સો પુટની ઉંડાઈએ ખોદી શકે કે કેમ ? પણ હાલમાં એવ,
 ઓળંગેલાં નીકલ્યાં છે કે જેનાથી બેવડી ઉંડાઈ સુધી ખોદી શકાય, અને તેનાથી અખતર,
 કંવાથી ૨૦૦ પુટની ઉંડાઈએ પાણી નીકલવાની તેઓએ ખાત્રી જણાવી. જમીનની જુદી
 જુદી જાતોની હકીકત ધ્યાનમાં લેવા જોઈ છે. દમણની જમીનની બાબતમાં તેઓને કાંઈ
 અધિક જણાતી નથી તેમના લાગણમાં આંધું છે કે દુબકી હલકામાં ૩૦૦ પુટની
 ઉંડાઈએ પાણી માત્રમ પડ્યું છે કે જે સાપાટીથી ૮ ફીટ ઉંચાઈએ ચડી શકે છે.

પોતાની મુસાફરી દરમ્યાનની તપાસમા શેરડી અને ખાડ ઉદ્યોગ શેરડી અને ખાડનો ના કેવા પરીણામ તેઓએ જાણ્યા તે ક્રિના જનો આગળ રહે કરતા જણાવ્યું કે શેરડીના પાકને વિષય હાથ ઉપર લેતાં પહેલાં મુખ્ય એ ચીજ ઉપર ધ્યાન આપવાનું છે અને તે સારા પાણીનો જરૂર અને યોગ્ય મજૂરી અને આ બેમાંથી એકની હાથેશા અડચણ આવે છે ખીજા મુશ્કેલી જમીનની છે, જ્યાં જમીન એકદમ જરૂરમા મળે છે, ત્યાં જોઈએ તેની વસતિ હોતી નથી, અને જ્યાં વસતિ દોષ છે ત્યાં જરૂરમાં જમીન મલતી નથી. હવે છ કે જેની તેઓએ પહેલી મુશ્કાકાત લીધી ત્યાં પાણી લેવાની જે રીત માખન કરી છે તે, ઘણી મોઢી છે અને તેઓએ અડમટો કહાડ્યો છે કે માત્ર એક કંપનીએ ૫૦ કામ રૂપિયા નહેરો ખોદવામા અને તે પાણી શેરડીના ખેતરોમા લઈ જવામાં ખર્ચા છે, જ્યાં માર શેરડીનો ધવો સારી રીતે આવે છે, જ્યાંના લોકોને એક દત્ત શેરડી પકવવા પાછળ ૧૬ રૂપિયા ખર્ચ થાય છે અને મલુરીયાત વગરને દરરોજ ૩૦ રૂના બેટલી સારી કમાણી થાય છે એક માત્ર જે અડચણ હતી તે ટાઇફોનની હતી (આવા વાદળ વાળું ટાઇફોન દર વરસે એક વખત થતુ હતું.) જ્યારે તે તોફાન થતુ ત્યારે ખીજીની બાજુએ ધોવાઈ જતી હતી તે વખતો શેરડીના પાક નકામો જતો અને બગરી જતો જ્યાંના લોકો શેરડીનો પાક કરતા બેટલી મુશીબતો નડી હતી તે બાજુએ કંઈએ આગળ જતાં જતાં અને તેઓએ દાખલ કરેલી રીતોનો થોડો મીનર દેખાડ્યો. કે જે રીતોથી ચીનના ખેડૂન લોકો આ પાક કરવાને લક્ષ્યાયા, બેટલીક વખતે આ પાક કરવાને મટે સરકાર નરકથી પણ જાણ કરવામાં આવતું અને પોલીસ ના હુકમો દાખલ પણ જનાવવો પડતો હતો, કરકસરી અને કાલકા બરેલી રીતથી, જ્યાં ખાડના વેપારને મારે એક મોડુ મચક ઘણ પડ્યું છે. તેઓએ સાબદ્ય છે કે કમુગમાં ખેડુતો ૨૦ વરસમા એક વાર વાવેતર કરે છે. તે લોકો શેરડીના મુળીઆ જમીનમા રહેવા દે છે જે વરસ દર વરસ ૫.૦૦ પુરી નીકળે છે. દખલમાં આવુ જનનુ અશક્ય છે જ્યાં શેરડીના વાવેતરનો ખર્ચના વીષય હાથ પર લેતા મી. કીટી જે કહ્યું કે અત્રે ૧ ઠન શેરડી પકવવા પાછળ રૂ. ૧૦ ખર્ચ થાય છે. જ્યારે જવામા રૂ. ૭-૮-૦ થાય છે. સારા આનંદોના ઉપયોગથી અત્રે પણ ખર્ચ ઓછો થઈ શકે, પણ જ્યારે દખલના દો કા ખાડની બાજે ઉપર ઉપર, લરે તેઓએ વીચાર કર્યો કે જ્યાં ઓછે ખર્ચે દેશને ખાડથી ભરી દેશ પણ જે ખાડ જનાવવાને નાલે ઓળ જનાવવાનુ ચાલુ રહેશે તો જોના થી ઘણો ફાયદો થશે બાજુને અત્રે પોતાની મુસાફરી દરમ્યાન પોતે લીધેલી છત્રીઓ ક્રિતાઓને બતાવી હતી.

બળદોને કમોડી થવાનું જણાઈ આવેલું નવું કારણ અને
કમોડી ન થવા દેવા માટે લેવાના ઉપાય.

સખનારા—ભાધવરાવ નારાયણ જામ

વેટરનરી સરજન—મહેસાણા પ્રાંત કડી

આપણા ગુજરાત દેશમાં કમોડીનો રોગ બળદોનેજ થતો ધણો જોવામાં આવે છે આ રોગ ખાસ કરીને બળદોનેજ થાય છે અને તે રોગથી મોટા લોહીઆળ બળદો દર સાલ મરી જતા જોવામાં આવે છે. જેથી કરી ભિકૃત સોંકોને ધણું તુકશાનીમાં ઉતરવું પડે છે.

આ રોગ બળદના શીંગડામાં થાય છે. અને શીંગડાની અંદરનો ગરીઆ ક્રે જે ના આધારે શીંગડું ઉભું રહી શકે છે ને ગરીઆને સડો લાગવાથી શીંગડું ઉભું રહેવાનો જ આધાર તે સડવાથી શીંગડું નમતું જાય છે, અને તે આખરે પડી જઈ તેમાં મરણ લગે પડે છે અને બળદ મરણ પામે છે.

ધણા ખરું કમોડીના કેસોમાં શીંગડાની અંદરનો ગરીઆ મુળમાથીજ સડતો હોવાનું જણાય છે જેથી શીંગડું ભારે હોવાથી નમી જઈ પડી જાય છે.

આ રોગ થવાનું કારણ અમારી ખાતમા એવું આવે છે કે બળદ રાખનારા તેમજ ઉઠેરનારા રમ્પારી લોકો રેલ્લો ૧-૨૫ વાસ થયે તેના શીંગડા સાચા, સીધા, બાકા અને સરખા આવવા માટે તેની શીંગડી માથામાંથી આશરે બે ત્રણ ઈંચ બહાર નીકળવા બાદ શીંગડી કઢાડે છે. એટલે રેલ્લોની શીંગડી મુળોમાંથી મોઢામાં પકડી શીંગડી ઉપર નો નીરજીવ બોલતો મુળોમાંથી કરડી જાયી કઢાડે છે જેથી અંદરનો ઉધાડો પડેલા ગરીઆ સજીવ હોવાથી તેમાંથી લોહી વીગેરે નીકળે છે તેને દવા દર વીગેરે કાઢ પછી ન કરતા તે સજીવ ગરીઆ ઉપર રાખી અથવા રેત દાખી દે અને તેમાંથી લોહી તો વહી જાય હોય છે તે લોહી કુદગતી રીતે થોડી વાર પછી વહેતું બંધ થાય છે. આવી રીતે અંદરના સજીવ ગરીઆ ઉપર લોહી જમા જાય છે અને તે ખાવા માટે કાગડાઓ ચાગે માંડે છે, માખીઓ જેમે છે અને તે ગરીઆ ઉપર ઈંડા મુકે છે. એવી રીતે જ સજીવ ગરીઆપર નવો નીરજીવ બોલતો આવતા સુધીની મુદત દરમિયાન સદર સજીવ ગરીઆમાં એક જાતના આપણી આંખેથી જોઈ શકાયે નહીં તેવા ઝીણા ઝીણા જંતુઓ માખીઓ જેવાંને જે ઈંડા મુકેલા હોય છે તેમાંથી પેલ થાય છે. અને તે જંતુઓ જેમ જેમ રેલો મોટા થતો જાય છે તેમ તેમ તેમની સંખ્યા ધણી વધતી જઈ જંતુઓની સંખ્યાના પ્રમાણમાં અંદરનો સજીવ ગરીઆ ખવાય છે. એટલે વધારે સંખ્યામાં જંતુઓ હોય તો ત્રીજી થોડી ધરમાં કમોડી થવા પામે છે અને બોલ્લી સંખ્યામાં હોય તો બળદ વધારે મોટી ઉમરના થયે કમોડી થાય છે.

જે ઉપરાંત એક બીજી વાતનો વીચાર કરીશું કે માણસનું શુંક સજીવ માણસના કોઈ પંજુ ભાગમાં દાખલ કરવામાં આવે તો તે પછી ઝેર તરીકે કામ કરે છે અને યુક્ત એ પછી ઝેર છે. માણસોને અમીટીના રોગ જેવા કે દસાજ, ખસ, વીરા ફોટા, કરોળીયા

પોતાની મુસાફરી દરમ્યાનની તપાસમા શેરડી અને ખાંડ ઉદ્યોગ શેરડી અને ખાંડના ના કેવા પરીણામ તેઓએ જાણ્યા તે જોતા જનો આગળ રહ્યું કરતાં જણ્યું કે શેરડીના પાકનો વિષય હાથ ઉપર લેતાં પહેલાં મુખ્ય બે ચીજો ઉપાધ્યાય જાણવાતું છે અને તે સારા પાણીનો જથ્થો અને મોઢી મજૂરી અને આ બેમાંથી એકની હમેશા અડચણ આવે છે ખીજી મુશ્કેલી જમીનની છે, જ્યાં જમીન એકદમ જથ્થામા મળે છે, ત્યાં જોઈએ તેવી વસતિ હોતી નથી, અને જ્યાં વસતિ હોય છે ત્યાં જથ્થાગ્રાધ જમીન મલતી નથી. હવે છ કે જેની તેઓએ પહેલી મુલાકાત લીધી ત્યાં પાણી લેવાની જે રીત માખન કરી છે તે ઘણી મોઢી છે અને તેઓએ અડમટો દહાડ્યો છે કે માત્ર એક કંપનીએ ૫૦ ક્રાપ રૂપિયા નહેરો બાંધ્યામા અને તે પાણી શેરડીના ખેતરોમા લઇ જવામાં ખર્ચા છે, જ્યાં મારે શેરડીનો ધવા સારી રીતે ચાલે છે. જ્યાંના લોકોને એક દન શેરડી પકવવા પાછળ ૧૬ રૂપિયા ખર્ચ ચાલે છે અને મજૂરીયાત વરખને દરરોજ ૧૦ રના જેટલી સારી કમાણી થાય છે એક માલ જે અડચણ હતી તે ટાઇફોનની હતી (આવા વાદળ વાળું ટાઇફોન દશ વરસે એક વખત થતું હતું.) જ્યારે તે તોફાન થતું ત્યારે ખીજીની બાજુઓ ધોવાઈ જતી હતી તે વખતો શેરડીના પાક નકામો જતો અને બગરી જતો. જ્યાંના લોકોને શેરડીનો પાક કરતા જેટલી મુશીબતો નહીં હતી તે કાપણ હતીએ આગળ જતાં બતાવ્યું અને તેઓએ કાપણ કરેલી રીતોતો શોડા ચીનાર દેખાડ્યો. કે જે રીતોથી ચીનના એક લોકો આ પાક કરવાને લક્ષ્યાવા, જેટલીક વખતે આ પાક કરવાને મટે સરકાર નરદથી પણ દયાજી કરવામાં આવતું અને પોલીસ ના હુકમોના હાથ પણ બનાવતો પડતો હતો. કરકસરની અને કાલદા બરેલી રીતથી, જ્યાં ખાંડના વેપારને માટે એક મોટું મથક સહ પણ છે. તેઓએ સાબકયુ છે કે કપુઆમાં કુતો ૨૦ વરસમા એક વાર વાયેતર કરે છે. તે લોકો શેરડીના મુળીઆ જમીનમા રહેવા છે જે વરસદ આવતા ૫.૭૫ પુરી નીકળે છે. દખલમા આવે બનતું અસકય છે દખ શેરડીના વાયેતરનો ખર્ચના વીષય હાથપર લેતા મી. ૫૦ જે કહ્યું કે અને ૧ દન શેરડી પકવવા પાછળ રૂ. ૧૦ ખર્ચ ચાલે છે જ્યારે જ્યાંમા રૂ. ૭-૮-૦ ચાલે છે. સારા જોખરોના ઉપયોગથી અત્રે પણ ખાત્ર્ય જોછો થઇ શકે, પણ જ્યારે દખલના લોકો ખાંડની બાબત ઉપર ઉતરે, ત્યારે તેઓએ કીચાર કરવો કે જ્યાં જોછો ખર્ચે દેશને ખાંડથી વારી દેશ પણ જે ખાંડ બનાવવાને જાહેર જોગ બનાવવાતું ચાલુ રહેશે તે જોના થી ઘણો ફાયદો થશે કાપણને અતે પોતાની મુસાફરી દરમ્યાન પોતે લીધેલી છત્રીઓ ફોલાઓને બતાવી હતી.

બળદોને કમોડી થવાનું જણાઈ આવેલું નવું કારણ અને
કમોડી ન થવા દેવા માટે લેવાના ઉપાય.

સખનારા—માધવરાવ નારાયણ જામ

વેટરનરી સરજન—મહેસાણા પ્રાંત કડી

આપણા ગુજરાત દેશમાં કમોડીનો રોગ બળદોનેજ થતો ધણો જોવામાં આવે છે આ રોગ ખાસ કરીને બળદોનેજ થાય છે અને તે રોગથી મોટા લોહીઆળ બળદો કાં સાલ મરી જતા જોવામાં આવે છે. જેથી કરી ભદ્રુત સોકોને ધણું નુકસાનીમાં ઉતરવું પડે છે.

આ રોગ બળદના શીંગડામાં થાય છે. અને શીંગડાની અંદરનો ગરીઆ કાં જોતા આપારે શીંગડું ઉછું રહી શકે છે ને ગરીઆને સડો લાગ્યાથી શીંગડું ઉછું રહેવાનો જો આધાર તે સડવાથી શીંગડું નમતું જાય છે, અને તે આપરે પડી જઈ તેમાં મરણ સુધે પડે છે અને બળદ મરણ પામે છે.

ધણા ખરા કમોડીના કેસોમાં શીંગડાની અંદરનો ગરીઆ મુળમાથીજ સડો લેવાનું જણાય છે જેથી શીંગડું કારે હોવાથી નમી જઈ પડી જાય છે.

આ રોગ થવાનું કારણ અમારી જ્ઞાનમાં એવું આવે છે કે બળદ રાખનારા તેમજ ઉઠેનારા રજારી લોકો રેફરે ૧-૧૫ વરસ થયે તેના શીંગડા સારા, સીધા, જાડા અને સરખા આવના માટે તેની શીંગડી માથામાંથી આશરે બે ત્રણ ઈંચ બહાર નીકળવા માટે શીંગડી કઢાડે છે. એટલે રેફરેલાની શીંગડી મુળોમાંથી મોઢામાં પકડી શીંગડી ઉપર નો નીચળ જોબલો મુળોમાંથી કરડી ખેંચી કઢાડે છે જેથી અંદરનો ઉધારો પડેલો ગરીઆ સજીવ હોવાથી તેમાંથી લોહી વીઝે નીકળે છે. તેને દવા દારૂ વીઝે કાંઈ પણ ન કરતા તે સજીવ ગરીઆ ઉપર રાખ અથવા રેત દાખી દે અને નૂતેમાંથી લોહી તો વહેવા જાય છે તે લોહી કુદગતી રીતે થોડી વાર પછી વહેવું બંધ થાય છે. આવી રીતે અંદરના સજીવ ગરીઆ ઉપર લોહી જામી જાય છે અને તે ખાવા પાન કાગડાઓ ચાંચો, મારે છે, માખીઓ બેસે છે અને તે ગરીઆ ઉપર ઈંડા મુકે છે. એવી રીતે જ સજીવ ગરીઆપર નવો નીચળ જોબલો આવતા સુધીની મુદત દરમ્યાન સદર સજીવ ગરીઆમાં એક ભતના આપણી અંગેથી જોઈ સડાયે નહીં તેવા ઝીણા ઝીણા જાતુઓ માખીઓ, બેતીને જે ઈંડા મુકેલા હોય છે તેમાંથી પેદા થાય છે. અને તે જાતુઓ જેમ જેમ રેલો મોટા થતો જાય છે તેમ તેમ તેમની સંખ્યા મહત્તર થઈ જઈ જાતુઓની સંખ્યાના પ્રમાણમાં અંદરનો સજીવ ગરીઆ ખવાય છે. એટલે વધારે સંખ્યામાં જાતુઓ હોય તો ત્રીજા યોગી ધરમા કમોડી થવા પામે છે અને એથી સંખ્યામાં હોય તો બળદ વધારે મોટી ઉમરનો થયે કમોડી થાય છે.

જો ઉપરાંત એક બીજી વાતનો વીચાર કરીશું કે માણસનું યુકં સજીવ આણીના કાર્પ પશુ લાગુમાં દાખલ કરવામાં આવે તો તે પશુ એ તરિકા કામ કરે છે. અને યુકં જો પશુ એ છે માણસોને ચામડીના રોગ જેવા કે દરાજ, ખસ, વીરા ફોટક, કરોળીયા

વિગેરે દરેક થાય છે. તેને માટે કેટલાક વેંચા અને હકીમો એવો ઇલાજ બતાવતાં સાંભળ્યા છે કે “રહસ્યે વહેલા તમે ઉંઠા એટલે તમારું મોટું ધોખું પહેલાં મહેલો અંદરનું રાંત આપીનું વાસી રહેલું થુક તમારી ચામડી ઉપર ચપેલા રોગ માટે લોગાંડા કે બીયી રોગ થશે.” આથી ઇલાજ બતાવવાનું કારણ એટલું જ છે કે ચામડીના રોગ ને થાય છે તે શુદ્ધ જનુઓથીજ થાય છે અને તે જનુઓ આવી રીતે વાસી થુંક લગાડવાથી મરણ પામતા હોવાથી રોગ નાશુદ થાય છે. એ ઉપરથી એમ સિદ્ધ થયું કે માણસનું થુંક એ કુપણ એર છે હવે બી આ એર બળદના શીંગડા કાઢવા માટે મુજોને દાંત વડે કસવામા આવે તો તે કસવા માટે થુંક સજીવ બાગમા દાખલ થયે તેની કંઈ ખજુ અસર જનાવરને થયા વગર રહે નહીં.

ઉપરની હકીકતથી જોખનું જલ્દીથી બાંધ્યું હશે કે કમોડીના રોગ થવાનું મુખ્ય કારણ બળદના શીંગડા કાઢવામાં આવે છે એજ છે, કોઈ માણસને એવી ચંકા આવશે કે તમામ બળદના શીંગડા કાઢવામા આવે છે તો તે તમામ બળદોને કમોડી ન થતાં ચોડાનેજ કેમ થાય છે? તેનો જવાબ એવો છે કે જે જનાવરના શરીરમા આ કમોડીનું દરેક ઉપજ કરનારા જનુઓનું પોપણુ થવા માટે જે જનતોના ખોરાક, રચણ વગેરે બેઠકો તેવું જે જનાવર શરીરમાં મળી આવે છે તે જનાવરને તે રોગ લાગુ પડે છે, એટલે જે બળદોને કમોડી થાય છે તેમના શરીરમાં કમોડીના જનુઓનું પોપણુ થવા માટે જે જે પદાર્થોની જરૂર હોય છે તે સધળાં મળી આવેલાં હોય છે અને જેને કમોડી થતી નથી તેમના શરીરમાં તેમને બેઠકના પદાર્થો હોતા નથી જેથી થતી નથી.

ઉપર જે કમોડી થવાનું કારણ બતાવ્યું છે તે અમારા માનવા તથા ધારવા પ્રમાણે ખરું છે એ નીચેની વધારાની હકીકતથી વાચકોના ધ્યાનમાં આવશે. આજે તેર વરસથી ટોરોના ડાકટરથી કામ કરીયે છીએ તે દરમ્યાન ‘કમોડીના રોગ માટે લગભગ બારસો તેરસો બળદોના શીંગડા કાપ્યાં તેમા ગાયોની સંખ્યા ફક્ત પંદર નીજ હતી આ જે શીંગડા કાપ્યાનું લખ્યું છે તે તમામ જનાવરના શીંગડા મોટા અને જડાં દળદાર હતાં અને જેટલાં સાત વરસ પહેલાં જમ્મારે અમને કમોડીના રોગ બળદોના શીંગડા કાઢવાથી થતાં નહીં હજો એવી ચંકા આવી તોજ દીવસથી જેટલા કમેડીનાં ટ્રગના બળદો અમારી પાસે દવા કરાવવા આવ્યા તે દરેક જનાવરના ધણીને બળદના શીંગડા દલાવેલાં છે એવું પુછવામાં આવતુ અને તે માટે તમામ ધણીઓના જનાજ શીંગડા દલાવેલા છે એવોજ આવેલો છે.

આ ઉપરથી શીંગડા દલાવવાની કરીને કમોડીના રોગ થાય છે એવી અમારી ખાતરી થઈ છે અને તેને માટે બીજું એવું કારણ છે જે બળદ અથવા ગાયના કાઠવા વગરના કુદરતી હોય એવી ગાય અથવા બળદને કમોડીના રોગ થઈ અમારી પાસે દવા કરાવવાં આ વ્હાનું અમારા જિવામાં આજદીન સુધી આવેલું નથી.

બીજો કોઈ એવો પુરાવો છે કે બીજા શીંગડા વાળા જનાવરો કે જેના શીંગડા દલાવવામા આવતા નથી જેવાં કે બેંસો, બકરા વગેરે વગેરે તેમને કમોડીના રોગ થતાં નથી.

આ એકદર હકીકત ઉપર બળદોના ધણીએ, તેમજ રગારી લોકો કે જે રેલ્વે હાલરી બળે તૈયાર કરવાનું કામ કરે છે તેમજ ખેતુત કાપણા કે જે નાના રેલ્વે વે ચાતા લઈ ધરે પાળી મોટા કરે છે તેઓ પુર્ણ રીતે વીચાર કરી જોશે તો તેમની પશુ ખાત્રી થશે કે આ કમોડીનો રોગ બળદને થાય છે તે કેવળ બળદના શીંગડા બર્ડા, સીંધા, સરખા, ફુલીઆ આવે અને બળદની શોભામાં વધારો થાય એટલા માટેજ તેમના શીંગડા કાઢવાથીજ થાય છે કે જેનું પરીણામ બીચારા મુંગા અને પરસ્વાધીન પ્રાણીને આખરે ભોગવવું પડી-બીચારાનું રગ-રપ વીંદુષ થઈ તે રોગથી તેનો જીવ બચાવવા માટે શીંગડું કાઢી નાખવું પડે છે જેથી બળદ એક શીંગડીએ ખાડો થઈ જાય છે તે થ ઇને પશુ બળદ જીવશે કે મરી જશે તે માટે પશુ રાંકા રહે છે

ઉપર પ્રમાણેના કા ચોથીજ બળદોને કમોડી થતી, હૈવાથી બળદોના ધણીઓને પોતાના બળદનું રંગરપ પોતાનેજ સોર અને શોભાનું દેખાવ એવું કરવાને માટે બીચારું મુંગા અને પરસ્વાધીન પ્રાણી બળદના શીંગડા કાઢી તેને કમોડી થવાનું સાધન પેદા કરી તેનું મોત લાવવું એ કાંઈ પશુ પ્રકારે સાફ હોય એમ અને માનતા નથી, તો જે તમારા બળદોનું સાફ ધ્વજી તેમને કમોડીના રોગથી બચાવી લોખી છાંછી ભોગવે એવું ધ્વજીત હોય તો બળદોના શીંગડા કાઢવાનું કાલ જે નીરક્ષતા કરેલો પ્રચાર છે તે બંધ કરે કે જેથી તમારે સાફ થઈ હરસાલ સેકડો બળદો કમોડીથી મરે છે તે મરતાં બચશે.

જનવર માર્દુ હોય તે પારખવાના ચીન્હો

(“ જેતીવાડી વિતાન ” ઉપરથી)

“ જનવરોમાં જુદા જુદા ચીન્હો માર્દુ પડે છે ત્યારે જોવામાં આવે છે.

૧. હમેશા જનવરને યુવા મીનજમાં આપણે જોતાં હઈએ તેમાં ફરફાર લાગે ત્યારે જાણવું કે જનવર માર્દુ છે. એક સારો જોવાળ કે બગવાડ પોતાના જનવરને સાજું છે કે માર્દુ તે તેને નજરે જોવાથી જોઈદમ કરી દે છે અને ઝકટરને પુછી દવા કરે છે.

૨. માથ, બળદ, કે મેંસતંદુરસત હોય છે ત્યારે છુટ્ટી ચરે છે અને વાગોળે છે. તેઓની આંખ અળકતી ને સ્વચ્છ હોય છે, તેઓના કાન વારવાર હલાવે છે, તેઓનું નાક કુદરતી જીનીસ વાળું હોય છે તેઓની ચામડી નરમ આવે છે ને સ્વચ્છ હોય છે અને તે ઉપરના વાળ લીસા ને અળકતા લાગે છે વારવાર પોતાના વાળ કે ચામડી ચાટે છે તેને પોહસી નીચમ સરખ આવે છે અને તે નરમ પેશાબ છુટ્ટી કરે છે. તેના પગો સ્વચ્છ અને જરા પશુ લગામ નહીં એની રચીતીમા હોય છે ઉપરના બધા ચીન્હો તંદુરસ્તીના છે. દર દી જનવરના ચીન્હો જ્યારે જનવર દરદી હોય છે ત્યારે જનવર ઝાંપુ લાગે છે અને લારે જણાય છે અને ટોળામાંથી છુટુ પડીને પાછળ ચાલે છે. તેની ચામડી ખરેખચડી જાય છે અને તેના દેખાવ ઉપરથી તે માર્દુ હોય તેમ જણાય છે. શીંગડા ગરમ હોય છે, નાક સૂકું હોય છે, મોઢું ગરમ હોય છે અને સૂકું હોય લારે એમ જાણવું કે જનવરને તાવ આે થયો છે. પેશાબ પશુ થોડો કરે છે. પોહણ થોડા નાનો સૂકો અને કાચુ હોય છે. જુખું

લાગતી નથી. એટલે જોરાઈ ખાતું નથી વારંવાર તરસુ થાય છે ધણા ખસ દરદેમાં જાનવરને તાવ આપ્યો છે કે નહીં તે ખાસ જોડુ. કારણ એવી રોગોમાં ધણો સખત તાવ જાનવરને આવે છે. અને જ્યારે સખત તાવ જાનવરને હોય ત્યારે જાનવર કે એવી રોગ જાનવરને લાગુ પડ્યો છે સારાણુ તાવમાં જાનવરમાં ગમી હોય તેના કરતા ચાર પાંચ ડી શ્રી વધુ હોય છે પણ સામાન્ય ગમી કરતા છ સાત કે તેથી વધારે આદેશ તાવના હોય ત્યારે જાનવર કે જાનવરને એવી રોગ લાગુ પડ્યો છે. જ્યારે જાનવરનો કોઈ પણ ભાગ સુજી આવે ત્યારે તે ભાગમાં કંઈ દરદ થયું છે એમ ગણવું. સુજેલા ભાગ રાતો હોય છે તપે છે અને પોચા હોય છે બગર સુજેલા હોય છે ત્યારે જાનવર કામ કરી શકતું નથી.

આવા ચીનહોને સોજી ચડી આવ્યો એમ કહેવાય છે. ઉપરના ચીનહો શીતાય દરદી જાનવર જાળખવાને બીજા વધારે નીચે લખેલા ચીનહો પણ છે.

(૧) ક્ષીમીઆલ, (૨) શુષ્ક લાજરી નહી, (૩) વાજેળત્ર નહી (૪) ટોળામાંથી પ્રાછ ૧૫ રહી જવુ, (૫) વાસો કમાન માફક વગેલો હોય, (૬) ચામડીના વાળ બધા હિમા ચર્મ જ્યા હોય, (૭) નાક સૂકું હોય, (૮) તાવ ચડેલો હોય, (૯) નાડીનો વેગ વધુ હોય, (૧૦) જોરથી હાફ જાનવરના દરદ ઉપરના ચીનહોથી જણાય છે ને કેટલાક દરદો તરતમાં જોવાં થાય છે ને કેટલાક મટે છે ને પાછા થાય છે ધીજાનો રોગ કે માતાનો રોગ એ બોલી વીકારનો રોગ છે. શરીરના વ્યવસ્થો જોવાકે ફૂકસા, હુલ્મ વીગેરે સુજી આવે બગરતો હાડકાં ચામડી વીગેરેમાં દરદ થાય તો તે મટી શકે એવા થાય છે. જ્યારે સખ્યાબંધ જાનવર એ કે વર્ગના એક સાથે માલ પડે ત્યારે તે એટલાજ ભાગમાં હવા પોણીના ફેરફારથી એ રોગ ઉપત્ત થયો છે એમ માનવું.

ખરવા, મોવા, શીતળા વગેરે દરદો બધા જાનવરોને સામટા લાગુ પડે છે તેટલા માટે બધી બાબતો જાનવરના ડાકતરોએ જાનવરના દરદ પ્રારબધ પહેલાં તપાસવાની છે.

જીવાર, કપાસ, વીગેરે તુલોપર થતી મહોલા તામની જીવાત.

(મુબલ ઇલાકાના ખેતીવાડી ખાતાની સને ૧૯૨૩ ની પત્રિકા નં. ૧

ઉપરથી લખનાર રા. રા. વંચકલાલ નવનીતલાલ ઝવેરી

એલ. એલ. એસી. ઝાંટો ગ્રાહોજીર-ગુજરાત,)

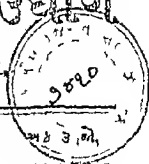
જીવાર, કપાસ, ઘઉં, ગેરડી, વેગણ, કાળીચ, વીગેરે તુલોપર ધણી વખત લીલા, પીળા, તથા કાળા રંગની નહાની જીવાત જેને મહોલા કહેવામાં આવે છે તે પડે છે. તેનું કદ ૧/૩૦ ઇંચ કરતા વધુ હોતું નથી. તે છોડપર આમ તેમ જડપથી આવતાં, માલમ પડે છે આમાના થોડા પામોવાલા પખુ હોય છે જેની મદદથી તેઓ એકથી બીજા. કે ઉપર ઉડી જાય છે ને તુલોપર ફેલાય છે.

આ જીવાતના પેદના પાળતા ભાગપર એ નળીઓ આવેલી હોય છે, જેમાંથી તે

ખેતીવાડી અને હુન્નર ઉદ્યોગ

ત્રિ આ સિ ક.

સ્તક ૧ હુ.

અક્ટોબર-૧૯૧૪

અંક ૩, બે.

ખેડુતોની અજ્ઞાનતા.

ગયા અંકમાં ખેડુતોની મોટાઈ વિશે કંઈક વિચારો. બતાવી તેવું
પ્રયાન કર્યું હતું આ અંકમાં તેઓના અજ્ઞાનતા વિશે જે ખાસ કરી તેને
લીધે, તેઓ પોતાનાં પિતૃ ગુરુઓની માટે કમાટે લાગે આજારી છે તે બતા
વા પ્રયત્ન કરીએક પણ મળે, ગરીબાનું, કાંઈક તાલુ, હુર્ણળતાલુ,
જોગતાલુ મુખ કારણ કે જાનતા ન છે. અજ્ઞાનતાને લીધે ખેડુનો પોતાની
જી હાલને પદ્ધતિ છે, જોમ દહીયું તો આવીએકવી, કરીય, છીએ, જોમ
પણે નહી. કા, છુટુ ધન, રોંગે, યથે, સુખ પરદેવત તથા રાજા, કાંઈ
ગાં માન આપનાર નિહા છે ખેડુનો બધુ અને ગુરુના ગુરુ નિશા છે ધન
વધારેનો નર પશુ તપી પણ નિશા વગરનો ન પડ્યું છે સવ દુ.ખ દાળનાર,
સવ સકટ હાલુ કરનાર અને સર્વ વિર્તન દુર કરનાર સર્વથી ઉપરોગી હાવી
આવે જન છે. આખી પ્રજાના પોષણના સાધન ગુરુ પડનાર ખેડુન પોતે
તોવા છતાં અજ્ઞાનતાને લીધે તે જાને દુ.ખ રૂપી મ ગર કરી બેઠ છે, અનેક
ઉપાધી ઉત્પન્ન કરી રહ્યા છે; અને જોડી લગભગમાં બાંધે છે આ અજ્ઞાનતા
દુર થયે તેઓને પોતાની છાંદાની છત્રમાં જેથી તાગશે સહર સુખ રૂપ
ખાવી જશે સમજે અનહ અને આજ્ઞાતાની પ્રચરશે

ખેડુન લાઈએ ! તમે તમારી અહત્તા કાળ વર્તમાન પ્રમાણે બાંધો.
જોડી મોટામાં તજાશે નહીં અપથી કમનારા ધુર્ત લોકો તમારી અજ્ઞાનતા
નો લાભ લઈ તમને દસાવે છે. હવે હીન સાહુકારો તમને સપડાવે છે.
સોજો આંદોયે પીસાવીશ કરી, ખેની છુટ મુકી, નુ ધર્માદાના કે દલાલીના કે
કોયળી પ્રાકનહીના કરીએક જો અમાણે હીચાળ કરી તમને આંજતા હશે.
કોયળી અમાણમાં તમે તમારાર પડ્યા કે તમે વ્યાકુળ થયાના કાયદાનો

વિસ્તાર મહોળો છે. કોઈ સલાહકાર એક અર્થ કરે છે તો બીજો બીજો અર્થ કરે છે. આથી તૃષ્ણામાં તમે તણાવો છો. એક બે અને ત્રીજે હાઈ ટેરરને તબકે જતાં તમારા વીતની હાની થાય છે. પ્રાણલો તમને ભ્રમણતામાં નાંખતા હશે. પ્રાણલુ યોનીમાં જન્મ થવાના કારણને લીધે જ તમે તેના પર અધ્યયન શરૂ કરો, તેનો તેઓ દુર ઉપયોગ કરતા હશે. અક્ષર મુન્ય પ્રાણલુ હોય તે આમ ન કરે તેમાં નવાઈ શી? તેઓ વંતેજ અજ્ઞાન હોય અને ખરૂં ખોટું સમજતા નહીં હોય, અક્ષર પ્રજ્ઞ સમજતા નહીં હોય તો તમને ખરે રસ્તે શી રીતે ચડાવે. તેવા તમને ખોટાને ખરો રસ્તો કહી આળસુ બનાવે, તમારી દરજ્જા શું છે, તમારું કર્તવ્ય શું છે, તમારો ખરો ધર્મ શું છે તે તેઓ તમને કયાંથી સમજાવે? રૂઢીના દાઝ તમને રૂઢીના ગુલામ બનાવે. બાકી તમારી ખોટી મોટાઈ ગાંધ તમને ખુલ્લણ બનાવે તેથી તમારે ચેતતાં રહેવાનું છે. તમારા બાપ દાદાની મોટી કીર્તિઓ ગાંધ તમારામાં ખોટી મોટાઈ આણે તે તમારે બણવી બેઠું. તમને તમારી ખરી સ્થિતિનું જ્ઞાન થવું જોઈએ. તમારા બાપ દાદામાં જે સહજ શક્તિ હતી, તેઓમાં જે ઉત્તમ નિતી હતી, તેઓમાં જે શારિરીક બળ હતું, તેમજ મુજ પણ હતું, તેઓમાં જે પાણી હતું, તેઓમાં જે નિશ્ચય હતો, તમારે સર્વેથી વેક અને વિચાર હતાં, તે તેઓ કેવી રીતે ખીલવતા, બળવી રાખતાં અને પોતાના ખાનગી કે સાવજનિક કામમાં એકત્ર થઈ તેમ કેવો સદ્ ઉપયોગ કરતા તે તમારા બાકી તમને જાણેજ સમજાવે છે. અલમસ્ત રામો હાય પમ આતી ચકે છે છતાં પારકાપર બોલે થઈ પડનારા, જકતાઈનો કે ગરીબાઈનો ખોટો વેશ ધારણ કરી ટોંગી ધુતારાઓ તમને છેલ્લે છે. ધર્મને નામે તમારા આપેલ ધનનો ખોટો ઉપયોગ તેઓ કરે છે તમે તેને ઉત્તેજન આપો છો અ, બધાથી સાવધ રહેવા જ્ઞાનની તમારે ખાસ જરૂર છે. તમારા ધધામાં પુરુષ કૃતેહ મેળવવા, તેની બારીક સારીક વિગતો બણવા, તેનાં સારા માંમાં પરિણામો બણવાં, સોધી કહાડવા, તેમા સુધારો વધારો કરવા, તમારા ઘરડાં વડવા બોનુ સાડું હતું તે પેટું તાનું કરવા, મુન્ય સ્થળોના રીત રીવાજ બણવા, તેમાથી જે અનુકુળ પડે તેનું અનુકરણ કરવા, તમારે જ્ઞાનની ખાસ જરૂર છે તમારી જાલુજાલુ વિટલાઈ વળેલો સઘળી જાતનો અધકાર દુર કરવા જ્ઞાનની તમારે ખાસ જરૂર છે.

ત્યારે જ્ઞાન શી રીતે પ્રાપ્ત કરવું એ સવાલ સહાણક ઉદભવે છે. અમારા ખેડુત ભાઈઓમાંથી કેટલા એવા પણ કહેનાર અમને મળે છે કે અમારે જ્ઞાનની શી જરૂર છે? અમારું જે છે તે શીકે તે!! કેટલાક કહે છે!

કે અમારા ધંધા રોજગારમાંથી છુટા થઈ જ્ઞાન મેળવવાનો અમને વખત ક્યાં છે ? કેટલાકે કહે છે કે અમને એમાં સમજ પડતી નથી. ખરેખર છેલ્લી ઠાટીના માણસો આત્મીક લાભ ખતાવે છે. વચલી ઠાટીવાળાઓ રાજસ લાભ ખતાવે છે અને પ્રથમ ઠાટીના માણસો તો તામસના અધકારમાં હુળકાં ખાતાં જણાય છે. છેલ્લી ઠાટીના માણસો જેઓ એમ કહે છે કે અમને સમજ પડતી નથી, તેઓ વાસ્તવિક કહે છે કે તેઓને અત્યાર સુધી સંસ્કાર પડ્યા નથી તેથી તેઓને સમજ પડે નહીં એ સ્વાભાવિક છે. નહીં સમજવાની તેઓની મુશ્કેલી દુર થાય તેવી છે. દરરોજ કલાક કે અડધો કલાક તેઓ વખત કહાડી પોતાના ધધાને લગતાં પુસ્તકો, ચોપાનીયાં કે પત્રો, વાંચવાને, તેઓ મહાવરો રાખશે તથા એવું જ્ઞાન ધરાવનાર માણસની સોળતમાં આઠ્યા કરશે તો તેઓને ધીરે ધીરે સમજ પડતી જશે અને વખત જતાં તેમાં તેઓને આનંદ લાગશે કાળે કરી આ રીતે પ્રાપ્ત કરેલું જ્ઞાન તેની રથીતી સુધારવામાં એક મજબુત સાધન થઈ પડશે. જેઓ કહે છે કે અમને વખત મળતો નથી તેઓ ક્યાંને પાત્ર છે. બલો માણસ આખા ૨૪ કલાકમાં તું એવો કેવી રીતે ગુલાઈ રહે છે કે તને જ્ઞાન મેળવવા દર રોજ એક કે અડધો કલાક પણ મળતો નથી ? ૨૪ કલાકમાંથી સુવાના ૮ કલાક લઇએ, ધંધા રોજગારના ૮ કલાક લઈએ, તો પણ રખડવા રજગવા અને કુથળી કે પરિનિદા કરવાના તારી પાસે ૮ કલાક રહે છે. તેમાંથી તું એક કે અડધો કલાક જ્ઞાન મેળવવા સાડે જો ન કહાડે તો તારે માટે ક્યા નહીં ખાલી તો શું કરવું ? જે માણસ એમ કહે છે કે જ્ઞાનની શી જરૂર છે તેને માટે હિલગીર થવા જેવું છે. જે એમ કહે છે કે જ્ઞાનની શી જરૂર છે તે અચાનં તાની સાક્ષાત પ્રતિમાં છે, મુખની મુર્તિ છે, છતાં પણ એવાને માટે આશા છોડવાનું કારણ નથી જ્ઞાનની શી જરૂર છે એમ કહેવારમાં એટલું કહેવા જેટલું પણ જ્ઞાનનું બીન્દુ છે; આરામનું કીવણ છે. દુનિયામાં જ્ઞાન વિનાનો નર પશુ છે; વશુ વિનાનો નર પશુ નથી. ઉપર કહ્યું છે કે સર્વ દુઃખ, દરિદ્રતા, હુળજતા, હુણતા વિગેરે અધોગતીનું કારણ અજ્ઞાનતા છે. તે ટાળવા, દુર કરવા, હજીવા, ખેડુત બાઈઓ જ્ઞાન સંપાદન કરો-જ્ઞાન સંપાદન કરો. ઉમરે પહોંચેલા વાંચવાનો શોખ વધારો. જ્ઞાન મળે એવા મઠંસોનો સમાગમ કરો. બાળકોને માટે સરકારે ગામે ગામ શાળાઓની સોઈ કરી છે અને વધુ સોઈ થતી જાય છે તેનો લાભ જરૂર બાળકોને મળે તેવા પ્રયાસ કરો. તમારા બાળકો ચાર પાંચ ચોપડી રીંખી તુમાર લખનાર કારકુનો થાય નહીં કે હીસાળના ચોપડા લખનાર શુમાસ્તા થાય નહીં તેની ખબરદારી રાખો. તેઓ પોતાના જોતીવાડીના ધધાનું સાડું જ્ઞાન મેળવે, તે ધધામાં સારા કરવાઈઆ

ધાય, તે તરફ તેઓતુ વલણ વળે એવું જ્ઞાન તેઓ, મેળવે તે જાણતની કાળજી રાખે.

જ્ઞાન અનંત છે. અહિક તથા પરમાધિક જ્ઞાન લઠારનો પાર નથી. સંસારમાં પેત પોતાના ધંધામા કૃતેલ મેળવવા માટે તે જાણતોના જ્ઞાન મેળવવાની ખાસ જરૂર છે. તે ઉપરાંત સામાન્ય સમજ શક્તિ ખીલવવા સાર વ્યવહારીક અન્ય યોનોની જરૂર છે તથા જમતના તથા પોતાના આત્માના કલ્યાણ સાર પરમાધિક કાર્યે કરવાં પ્રલ જ્ઞાનની પણ જરૂર છે. જ્ઞાન સુર્યની રસમી છે. જ્ઞાન અદ્રની શીતળતા છે, જ્ઞાન અમૃતમય જળ છે. માટે ફરી કહીશું કે જ્ઞાન સપ્રાદન કરો, જોડુત લાઇઓ જ્ઞાન સપ્રાદન કરો, આ દુનિયાના વ્યવહારીક તથા પરમાધિક કાર્યે સીધ કરો.

—ચીમનલાલ હરદેરામ.

પાતાળ કુવાની યોજના.

(લે:- વુજસાલ કેશવલાલ અગરવાલા ખીંડ-જો)

(હેઠ ભારતર ગવર્નમેન્ટ, ગીલ્ડન મુલે, એમદાવાદ.)

લોદાની આરોગ્યતા માટે વ્યા કલ્યાણની સરકારે કું કું છે, કયા ક્યાને અમલ નાં કું છે અને હજુ કું કરવા માટે છે તે પ્રતીધ કરવા લાક્ષમાં સરકારે એક ચોપાલી કું પ્રતીધ કું છે તેનું સાતકુ પ્રક જ ખેડુતોને જાણવા નેમ હોવાથી તેનો અંગે તે ને લેગતા ખીન લખાજુનો અને અનુપદ દીધા છે.

પ ગ ૧૯૧૨ના નવેમ્બરમાં મદ્રાસમા મળેલી ખીંડ આલ કન્ડીવા મેનેટરી કાન્ફરન્સે નક્કી કર્યું છે કે હીલના ગામમાં લોકોને અરવચ્છ પાણી વાપરવું પડે છે તે પણ મદવાડ અને ગામનાં મોટા કારજોમાનુ એક છે કુવા તળાવ વીં ના પાણીને જમડાને લાય છે માટે ને (Tub-Well) નળી-કુવા અને પંખ દાખલ કરવામા આવે તો કુવાનુ પાણી જમડુ અટકાવવાની માયાકુટ રહે નવી.

પતાળ કુવા ફેલવના કામના એન્જીનીયરીંગ ઇજનેર (Executive Engineer in Charge of Boring Works) સાહેબે આ કામમા વપનતા આજમેય વીગે કરેલા રીપોર્ટ સાથે સરકારના આરોગ્ય ખાતના (Sanitary) ઇજનેર સાહેબે આ કલ્યાણમાં વ્યા કુવા જોડવાનું કું કામ કર્યું તે તે જાણન દમજા એક રીપોર્ટ કર્યો છે. તેઓનું જ્ઞાન છે કે હજા પતળ કુવા ફેલવામાં કમોજ ખરચ રોડ દીઠ રીજ ગાળવાના પાણી

પુર પાડવાને માટે તે સગવડ ભરેલા નથી વળી ગુજરાતની એતાળ જમીનમાં જમીન ઉપરથી પાણીની ઉડામ સુધી કામ કામ થયેલો તો એક હજાર પુટ કરતાં પણ વધારે ઉંડી ભરતની કામગીરી નગાઓ નાખીને ઘેલ બધાં પોરણી આવે એવી ગોઠવણ કરવામાં અડચણો નહોતે; જેમ ઉડામ અને તેમ રેતી અને કાંપનું દગાણું વધે છે, અને કેટલીક નીચે ગયા પછી તો મળી સહી સલામત વધારે ઉંડી/ઉતારી શકાતી નથી, પણ દાનપુરી સાયડા (Dhanpuri Saida) વડે ખેતીવાડી ખાતુ જે છાંયરા કુવા ખેદિ છે તે ગુજરાત અને કણકાટના ગામડામાં એવી રીતે ખેતીવાડી ખાતાના વાર્ષિક રીપોરટમાં અને આ રીતે ૧૯૧૨-૧૩ ના રીપોરટમાં આવા કુવા બાબત કીમતી હકીકત છે નાણાની જે ગામ યશી હારે નળી-કુવાની ગુજરાતમાં અજમાવસ સેવાની યોજના પર પાડ્યોને ખેતીવાડી ખાતાના અધીશરીએ માથે લીધું છે ત્યાર પછી એવા નળી-કુવા અને પંપને જામડામાં હેતેજમ આપવાને આસ રૂ કરવું તે બાબત સરકાર વીચાર ચલાવશે.

આ બાબતમાં એટલું વળી લખવા જોઈ છે કે રસ્તા મરામત, ગામડામાં પોરણી પુર પાડવાની યોજના વીંડે જીવણી ખાતા સીવીયના બીજા ભરત માટે સોડમ જોરડે સાતાનાખ રીપોરટની જે ઠરવેલી વર્ષિક આન્ટ મળે છે, તે ઉપરાંત શહેર સુધરાઈ ખાજગ ખાજગાને રા હ) લાખ રાડઆતની આન્ટ અને રા. ૧) લાખની વાર્ષિક આન્ટ ઇન્ડીયા સરકારે આપી છે અતઃવળી એકું કરાંડું છે કે જે મુજબ સરકારને એમ લાગે કે વધારે યોજના સેવાર છે તો આંખાની કોઈ પણ આન્ટનો કેસેં કે ઉપયોગ ગામડાની સુધરાઈ પર ખરચવામાં પણ વાંધો નથી.

આ ઉપરથી એટલું તો ખુદલું છે કે વધારે યોજના મળી આવે તો આ બાબતમાં નાણાની જોગવાઈ કરતાં અડચણ આવવાની નવાં છતાં, એમ પણ ખુદલું છે કે આ મંડાની વસતીની મદદ વગેરે કામ બહુ થીમું ચાલવાનું.

ખાતાળ કુવા ફોડના બાબત ન સ. ૧૯૧૨-૧૩ની ખેતીવાડી ખાતાના અધીકરીના રીપોરટમાં નીચેની મતઢખની નોંધો માલુમ પડે છે

મરડો સાહેબની ખાતામાંથી જાણી થયા પછી લેખે નવી જતતની પાતાળ કુવા ફોડવાની સાપડી (Koramp Saida) જેથી દહારી છે તે દાથે કે જળ ની મદદ વડે આસ છે ખેતીવાડી ખાતામાં આ વચના જરાબર અજમાવસ લીધી છે, અને નાણાની જોગવાઈ થશે કે દુરત યોતાના દાલનાં ઓળવરને જાહેર તે મરડો સાહેબની સાપડી લાખલ કરવાની ઇચ્છા રાખે છે.

આ શોધ ચચાથી હાખજ અને સધર્ન મરાઈ સુલકમાં પાતાળ કુવા ફોડવાની મંગણી નીકળી આવી છે અને બનશે ત્યાં સુધી આ અમણી પુરી પાડવાને હજારો જોરડે કરવામાં આવશે.

આ શોધ ચચાથી એતેરોને પાણી પુર પાડવાનાં કુવાની સખ્યામાં પણ ઘણો વધારો થશે એમ દેખાય છે.

(૧) રહેવાની, જગ્યા-કાઠીયુ, યા-તળેલા-હવાનો અજવાળુ, આપે એવા તેમજ વરસાદ અને પવનથી બચાવે એવો, નેષ્ટએ આ કાઠીની પહેળાઈ દશ પુટ રાખી તેમાં એક ગલાણા ને શીટ પહેળી કરવી જોઈએ, જમીન, દોરને ઉઠવા બેસવાની નાખી પુટ સવા પુટ મહેળી, જાછરી, નીક છેવટે રાખવી, એનું બોય નળીયું સખટ નેષ્ટએ એટલે પાણી અગેચીયા વિનાયું હોયું નેષ્ટએ એ આગેયે ઢાંગે ઉડ્યુ અને પાછલે બાજે એટલે જવા દોરવું જોયું સુતર પડે એ, બાજે ઢાળ પાતુ હોવાને છેવટે એક, જાછગી નીક હોય તો જાણ સુતર તેમા રેલાઈ જાય અને દોરને, ઉળા રહેવાની, મા બેસવાની જગ્યા દોરી, રહે, એ હમશે સાફ અને સુકુ રાખવું નેષ્ટએ આટલા મોટે બની શકે તો ખાકા કસ જમીની કસી યો જમીન તળાકું હોય અને ખાકા ખોલેલીમાં પડે તે મટીથી પુરી સફાઈ રાખવી આ દોદારામાં દોરને ચારે નીરવાની જગ્યાએ આજમાં આજે ચારે શીટને અતરે ખુટાં દોરી, દોર બાધવાની ગોઠવણ કરવી દોરને આ જગ્યાએ બાધવાના દોરડા યા સાકળ નેષ્ટતા માં પેના રાખવી, બનતા સુધી, આ ખુટાંએ લોદાના સળીયા બંદી તેમાં એકે કડુ રાખવું અને આજે એ સાકળ યો દોરડા વતી દોર બોળવા આથી કાંઈક મા દોર, એ રી-દોડી ગાળાની રાખી શકાય અને દોરને પછુ ઉડતા એસતા કડુ નીચે, ઉચે ચડાઈ રહે અને તેથી અડચણ પડે નહીં.

(૨) ખોનઃ—આપણા દેશમાં ધોસે કડબા, જોતર, પરજી, વીજેર, આંગની ચીન્તિ થાય છે તે અવર નવજ નેષ્ટતા પ્રમાણમાં નીચે એક દોરને આખા દીવસ મોટે કાળ અડધો મહ્યુ સુધી મા પાચ પચીસ શેર સુધી પુરવું છે, આ ચારે એ જણ વખત મળા ને નીરવો આ ઉપરોત્કુચથી ગાય અડધી બેંસ હોય, તો તેના કુધ દેવાના પ્રમાણુમ રાકે તરિકે તેને જણુ સેરના તે આઠ સેર સુધીના ટોપલે નાચેની ચીન્તેના આપવા) ૨૪૨ જગ કરજી અને સુતી (હવાની) (૨) ૬૫ સીઆ (૨) ખેળ, (૪) ગીડ ટાક સુધી દોરને, પીવાનું પાણી પચુ રવજ, સાર, અને દોડીકું હોયુ નેષ્ટએ ખાડા માત્ર ગદુ પછી તેમજ બીન સાફ કલેલા હવાઈઓનું પાણી પુકસન કરતાં છે

(૩) દોરને સળર સાંજે ધરણીયા અગર યાચણુમાં ખુટા કરવા જ્યાં મોટલવા નેષ્ટએ પછી ત્યાં ચરવાનું હોય કીના ન હોય તો પછુ ધરણ કુ અને પછુ પગ છુટ કમ, તળી જર છે, ધાસીયામા અગર યાચણુમા ચરવાનું હોય તે વખતે જે પ્રમાણમા ત્યાં ચારે મજે તે પ્રમાણમા ઘેર ચારે કમી નીરવો

(૪) દોરને નવજાવવા યા ઘેતા જગ હાથીઆથી સફાઈ કરવા ગાયોને નવજાવવાની જરૂર પડતી નથી પણ એને જે અવજી ને પુડીમાં ખરડાઈ હોય તો ધાંધને સાફ કરવા અને હાથાઓ કેવલે જળદને પછુ ઉપર સુજળની માથજતથી ચાલે પછુ જગલાના દી રસોમા એક મહીનાને અતરે નવજાવી સાફ કરવા લાગે દરિક છે - બેસને રાજ નરડાની કાપ તો સાફ અને નિદાન જણુ દીવસને આતરે તો નવજાવવી, બેંસ એ એક પાણી સેવ માણી (Winter animal) છે.

(૫) દોરના માગનીર મેંધળ વિજેર-દોરના ગાવાળો તેના અનિ મામજી રવજાવવા

હોવા જોઈએ. તેમજ તેની બગાડી કરવાની ચેટક રાખવા વાગ્યા હોવા જોઈએ. યાથી આ ગુરુની વાત એ છે કે દેરના માલિક તેના દેરની આવજતના સંબંધની ઉપર કહેની સુધળી ઠકીકતો ઉપર બને પુરુષ સહ, આપી ચોક્કસ રાખવી જોઈએ.

(૬) દેરની માંદગી—જ્યારે આપણને આપણું દેર ગાઠુ પડે ત્યારે તે તત્તે તપે તપે તેની ખીમરી કેવા પ્રકારની છે તે જોઈ તેને આશ્રમ ધાવ તેવા ઉપચારો કરવા જોઈએ. આપણા લોકો સાધારણ રીતે સામાન્ય ખીમરી એળખી ગઈ છે, ન તેના ઉપચારો પણ કેટલેક સુધે જાણે છે પરંતુ એ માલીતી હોવા છતાં જોઈકરી રાખી દેરની જોઈતી સાંભાર મના નથી એ ઠીક નથી. હવે તો માનવતી સહારે દેરના કાકગે રાખી એ સ્વયં પચ કરી આપી છે; એટલે જરૂર પડે તેમને જતા રીતે કરવી અને જોઈતી માનવત રાખવી જોઈએ.

(૭) વીધાવાના દેરની આવજત—ઉડી ગયેલાં દેરને દાણા રૂપી ખોરાક આપણા લોકો આપતા નહીં માટે વીધાવાની ગાય માં જોડે વીધાવાની આગમચથી થોડા ખોરાક આપવો શીર કરવો તેમજ વીધાવાના બે ત્રણ દીવસ આગમચ તેને બધા દેરો સાથે જવા ન દેતાં વાડામાં નાખી રાખવી અને કાકગમાં પણ બને તો તેને એક જાણુએ થોડી ખાસગી પધારી કરી ઇલાયદી ખાધી.

(૮) આવા ગાયણા દેરની પ્રસુતિ થયા બાદ તે દેરને જોળ પડવામાં સહાય કરતાં થઈ પડે જોળ પડાયો જેવા કે જોળ અસાળીયાની રાખડી પાત્ર લીંગેરે આપણા લોક જાણે છે અને કરે છે. પરંતુ ઘણી ખરી વખત તરેહવાર બુધો પણ જોવામાં આવે છે. જેની કે વાછડું જનમ્યા પછી થડું પાળી પાણું આગ લીધો ચારો નાખવો લીંગેરે. તે મજ માતા અને અચ્ચાને બનને ધોઈને સાફ કરવાની જોઈકરી—આ પ્રસૂતા માતાનું પુત્રુ મરમ પાણીથી—ચેલી પડી ગયા બાદ—ધોઈ નુછીને તેલ કપુરના, મીઠાચુર પાછળા કામપર મળેલ કરવું સાલકારક છે. તેમજ નાના અચ્ચાને તેના નાળાવાના લાગેલો મરમ પાણીથી થોડા નુછીને તે જગ્યાએ ઉપર પ્રમાણેના તેલ કપુરનું મીઠચર મળેલ કરવું.

(૯) નાના વાછરડાં પાડીવાતી આવજત—જ્યારે સુધી જન્મ્યું, આતાં રીતે લાં સુધી તને તેની માતા દુધપા જવનનો આધાર છે. કેટલીક માતાઓ એટલું બધું દુધ દે છે કે તે બધું હજ અચ્ચાને પચે એમ નથી માટે તેને પચતું ધાવતું દેવું. તેમજ જ્યારે પંદરેક દિવસનું થય અને કંઈક આતા મીઠાએ એટલે તેને થોડું ખાવડાવવું. અને ટક બશેર દુધ મળે એટલું આયસોમા નાખી મરમરવું. જો દુધ દોડી લેવાના લોકને અરથે નાનું અચ્ચું ઘણી વખત જુખમગનો લોમ ધાવ છે દૂધા પુરતું પાપણુ ન મળાને જાવસ કમાળ હાલતનું થાય છે. આથી નુદયાન તે દેરના માલીકને જ ધાવ છે.

(૧૦) દેરની ઉઠેર એટલે સારી જાનની, આગ રૂપ રંગના, સારા કદના, જાનનાર થવાને માટે પણ કેટલાક લખગો જાળવવા જોઈએ. જેના કે (અ) સાંદીઆ પાકા ઉચ મતિના હોવા જોઈએ અને તેનાથીજ ગાય માં જોડે દેરવાળી હોવી જોઈએ (બ) સારી

ગાયોના ટાલમાં ગોલકાં યા આપણા રૂપી સાંદો ન રાખવા. (૬) ધરણ સાંદો પશુ નકારાજ્ય ગણવા. સાંદો ત્રણ વરસની ઉંમરથી તે આઠ વરસની ઉંમર સુધીના જ લાખે ગણવા. ખીન્ને સામાન્ય ગુણો નીચે પ્રમાણે હોવા જોઈએ. ઉચ્ચમા મોટો, છાતીએ બરાઉ, અને પહેાળો, પાછળથી લાંબો અને ઘેરાવ વાલો, પગે મજબુત, આખ તીર (ચચળ) ગરદન હુકો, બીજે. નાના વાછરડાઓ કે જે સાંદો મટે જોઈતાં લક્ષણો ધરાવે તેની તેવાને એક વરસની ઉંમરે ખસી કરાવવા.

હવે પ્રમાણની ટોરની માવજત અને ઉછેરના સામાન્ય નિયમોની નોંધ લઈ હું આપણા દક્ષિણ ગુજરાતના ટોરની આસપાસ અને રથીતી વીશે વીવેચન કરીશ.

આપણે ત્યાંની, ગાય, બેસો તળપદી, તરંગદી જાતથી ઝોળખાય છે. જ્યારે કે અહીંની પેદાશની આશી આવેથી ઝોલાદ દાલાનરે જેમ જેમ ફેરફાર થતો ગયો તેમ તેમ જરૂર પડે તેમાં ઉત્તર ગુજરાત (નર્મદાની ઉત્તરે ઠીક ઠીકીવાવડની દર સુધીનો પ્રદેશ) માથી ગાયો, બેસો અને બળદોનું મિશ્રણ થતું થયું હાલ શુધ્ધ તલપદા ઝોલાદ કેટલે અંશે રદી એ કહેવું મુશ્કેલ થયું છે ઉત્તર ગુજરાત આપણી આંડાબાંડ આવેશે મુતક છે અને ત્યાંના જાનવરો સારી પ્રતિભા હોવાથી પરીણામ કેટલું પણ રીતે નુકશાન ઠીક જાથી આવી રીતે આપણે લા દાલ નીચેની વીગતના ટોર છે

(૧) તળપદી ગાયો (૨) ગુજરાતી દાંરેણ ગાયો. (૩) સોરડી (ગીર) આ શે. આ ઘણીજ લુજ સમ્પામાં છે.

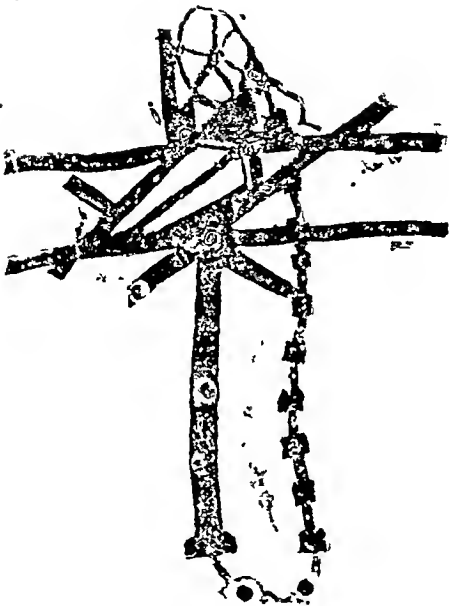
બેસો:—હવે આની ઝોલાદો સંબંધે સચોટ એવો થયો કે તળપદી અને ગુજરાતી (Imported from Northern Gujarat) કરોને દરેની એ સવાલ રૂપ છે. કારણ એમ છે કે આપણા ઉજળી પત્તના ખેડૂતો બેસો વધારે રાખે છે અને તે બધી બલે અંશે ચરોતરથી લવાય છે દરે આપણે નામ જ આપી ઝોળખ સમ્પત્તિ હોય તો ચરતી-ગુજરાતી (Nomenclature) કહીએ

બળદો:—આમાં નીચેની જોતો છે. (૧) તળપદા (તરંગદા) (૨) ગુજરાતી દાંરેણ (ઉત્તર ગુજરાતમાંથી આવેલા) (૩) સીંધીયા. (૪) મોગવી (રતલામ તરફથી આવેલ) (૫) સોરડી-ગીર આમાં ઉદ્ભવ ત્રણ એટલે ત્રીજી ચોથી અને પાંચમી જાનની બળદો ઘણીજ થોડી સમ્પામાં છે. મોઢ પજુ દેશમાં ટોરની ઝોલાદ સારી હોવા ને અને ચવાને માટે લા નીચે દર્શાવેલી સવડતા હોવા જોઈએ.

- (૧) મધ્યમતર વરસાદ. ૩૫ થી ૪૦ ઇંચ સુધી.
- (૨) સવાટ ધરતી (રેતાજ વધુ અનુકૂળ તેમ છે)
- (૩) હાલ ચારાની જમીનનું ખેડાણું પ્રમાણ
- (૪) જમીન પ્રગટ્ય હોય ખાંધ ખોલકાના ચતા સારા તુલે.
- (૫) જલંત નદી-નાળા યા તમાવે.
- (૬) સાચા મેટા હાથો આપે એવાં મોટાં

સુરત સરકારી ખેતર પવના ચેઈન પમ્પનું ચિત્ર.

પાણી

ના ૧ લોહનું ચક્કર જેને ફેરવવાથી સોદાગ ખેંચાવાયો પાણી નળામાંથી નીકળે છે ના ૨ ચક્કર ફેરવવાના હવા જે માલુસો એક હાથા પછી ચક્કર ફેરવે છે ના ૩ લોહાની સાંકળ કડા માથે — આ સાંકળ નળીમાં થઈ ચક્કર ઉપર વળે છે ના ૪ પાણી પડવાની પેળી જે લોહાની હોય છે ના ૫ લોહાની નળી, જે પાંચ ઈંચ પહોળી હોય છે અને એ ૦ નીચેનો ભાગ પાણીમાં રહે છે ના ૬ ચોરી (લાદાની) માની ઉપર સુરતમાં પાણી પડવાની પેળી રહે છે ના ૭ લોહાના જે સાકરા જે પાણીના કામ ઉપર મુકવામાં આવે છે અને તેની ઉપર ના ૮ વાળી ચોરી દુકામાં આવે છે ના ૯ પાણી

આ ઉપરાંત દેર પાણી ઉઠેવાવાળી ખાસ જાતો જેવી કે રજારી, આરીર યા ગોવાળની તે દેશમાં વસતિ હોવી જોઈએ, આપણા દેશની 'સંસારિક, સામાયિક ફરીએ પ્રમાણે આ ઉપર કહેલી કામો (જાતીઓ) નેજા દેરની ઉછેરને માટે પ્રભુએ સરજેલી હોય એમ છે અન્ય કોમોને જોઈ નહીં તો જીજ્ઞે અને જીજ્ઞે નહીં તો ત્રીજો એવા ના ના પ્રકારના વાધાઓ નડે છે આપણા દેશમા દેરની ઉછેર કરેલા નિયમ અનુસારતો છેજ નહીં, જે રીતરિવાજ છે તે પ્રમાણ રૂપમાજ છે

હવે આપણે દર્શાવું ગુજરાતમા ઉપર જતાવેલા સાધનો ફક્ત આ ખાસ જાતની જેર હાજરી-સીવાય બધા છે આમ હોવાથી પુર્વાના વંચતમા, ગાયો ઉછેરવાનો ધંધો આ પશુ કાળી લોકોમાજ પ્રચલીત હતો અનાવલા અને કષ્ટપૂર્ણ એકુતો ફક્ત બેંસો પાગત, આળ્યા છે. આ જાતનાં ધાર્મિક કારણના જ નહિ સગળ આર્થિક સગળ સમાવશે છે. કાંઈ કે વેચ જતના લોકો વાછરડાને ખમી કરાવવા એ કામને પ્રાપ્ત ગણે છે ગુજરાતી તેમજ સુરતી તળપદી ગાય એ ઘોડું દુધ આપનાર પ્રાણી છે બેંસ એ ધણું દુધ આપનાર જનનર છે ગાય કામગીરી માણી છે બેંસ કાણુ છે.

ગાયને ઉમન ખોરાક જોઈએ છે. બેંસ જાડા મોથા ખોરાકથી નમે છે ખાટી ગાય ઉત્તમ પ્રાણી છે, કામ ફુલા છે. (અપુર્ણ)

પાણી ચકાવવાનાં હાથથી કામ કરવાના

ચેઈન પંપો.

આપણા દેશમાં વર્ષાદ જ્યાં જોઈએ હોય છે ત્યાં કચારીમાં ભાત વગેરે લુ લોને પાણીની જરૂર પડે છે આવે વખતે લોકો ચ પાસ અગર ટોપલીથી અગર સુપડે થી લંબાવોમાંથી અગર વહોળામાંથી પાણી ચકાવી પીત કરે છે. કેટલીક વખત એવું બને છે કે પાણી ચાર છ શેટ ઉઠુ હોય છે ત્યારે એકુતને લાચારીથી વુલને કરમાઈ જવા દેવું પડે છે. સમય જોઈલથી પાણી જોઈવાનું આપણા દેશી જોગવાઈમા સાધન થઈ. આવે પ્રસંગે ખસુસ કરીને અને ચ પાસ વગેરેની જગ્યાએ પણ ચેઈન પંપોથી પાણી એચવુ સુલભ અને સહેલું છે આ ચેઈન પંપો ૫ ફુટથી ૧૦ ફુટના માપના બની શકે છે અને તેની કીમત નીચે પ્રમાણે છે.

ફુટ	કીમત	ચતુ કામ
	રા. આ પા	દર કલાકે
૫	૪૫-૦-૦	૨૩૦૦ આસન
૧૦	૬૦-૦-૦	૧૮૦૦

જ, સાત, વગેરે ફુટના ચેઈન પંપોની કીમતમાં પાંચપતી કીમતના જેટલોજ વધારા થાય છે અને કામ પ્રમાણસર થાય છે.

આ સાથેના ચીત્રમા આ ચેઈન પંપ જતાંયો તેમા તેના ભાગોની સમજા પશુ છે અને પાણીની પુરે ગોઠવો કામ કરી શકાય છે.

કેળાઓના મુળની ખરદાસ.

અ બાજતની વ્યવહારીક ચર્ચા કર્યા સિવાય પ્રથમ આપણે ઝાડના મુળની આંતરીક ચતા તપાસીશું. પૌષ્ઠી જમીનમાંથી દાળદુધુરક એક દુપાળું હોડના મુળની કુમળી ગાખાઓમાંથી ને માટી ઘોષ્ટ નાખવામાં આવે તો માત્રમ પડશે કે અધી મુળની શાખાના એકજ ભાગને માત્ર સ્પર્શક વળગેલી હોય છે. આ ભાગ દરેક કુમળા ઉતરતા ભાગની નજીકજ હોય છે અને લગભગ મુળકે ધ્રુવ લાગે હોય છે આ ભાગ તેના પર પુરેલા નાના વળ જેવા મુળવડે જમીનમાંથી પાણી સુસી શકે છે અ વાળ જેવા મુળને બરાબર તપાસવા માટે જીને બીના બેઝોટીંગ પેપરના પડમાં ઉમથવાની જરૂર છે. નાના મુળ જ્યારે જમીનમાંથી બહાર નીકળે છે ત્યારે એક વાળની રવામીથી દઢાઈ અચેલાં હોય છે આ રવાંટી નજીકજ બેઝોટીંગ પેપરના પડમાં બાજત સુધક બાજ છે. જે આપણે એકાદ વાળ સ્પર્શક પડ વડે તપાસીશું તો માત્રમ પડશે કે એ વાળ હવનનતવથી (પ્રોટોપ્લેઝમથી) રંગાયેલી અને ગોલક (સેલ) સ્વ (સેલ) નામના પ્રવાહી પદાર્થથી ભરેલી ગ્રીણી નજીકજ અને ના હોય છે જમીનમાંથી પાણી ગોલકતરથી (વોલ) અને હવનનતવના નાનુક પામાં થતુ અદ્ય દાખલ થાય છે. આ પ્રમાણે ગોલક સ્વનુ ગમાણુ વધે છે અ તે વધુ પ્રવાહી બને છે વાળ મુળ વધુ પ્રમાણમાં પ્રવાહી પદાર્થ, ન, રાખી સુકુતાને લીધે પાણી મુળના અંદરના ગોલકોમાં નિરતર ફાલકુ જાય છે. અને જ્યારે આ પાણી - જના સંગીત ભાગે વ્યામગ પહોંચે છે કે તરત જ તે ઉપર ચઢવા માટે છે નાનુક કે આ સુગીન આગ પાણી ઉપર લઈ જવાને માટે જનલેશી નામોના જનલેશી હોય છે એ વડે પાણી યાગા લઈ પાનમાં જાય છે. આ પ્રમાણે પ્રવાહી પાણીમાંથી કેટલુંક પાણી નોડા સુસી સે છે અને પછી ભાગ પાદમાં ઉપરનાં છી ભાગ બહાર ઉડી જાય છે. મુળ દ્વાર તેનાં વાળ જેવી મુળ શાખાઓ વડેજ પાણી મુસે છે એ વાળ ખાસ ધ્યાનમાં રાખવા જેવી છે. મુળના જીન સંગીન અને માત્રમ ભાગે પાણી એક જગ્યાએથી બીજી જગ્યાએ લઈ જવાનું કામ કરે છે પણ સુમી શક્તા નથી. કે જે કદ વાળ મુળને ધ્રુવ કરે છે તે હોડને પાણી પુરું પાડવામાં હકત કરે છે.

પાણી નિરતર જમીનમાંથી મુળમાં જવાથી તેની બહાર ઘણું જ દળ ધાય છે અને તેથી પાણી હોડના દરેક અવસ્થામાં જાય છે આ મુળમાં ઉત્પન્ન થતુ દવાણુ હોડમાં પાણી પહોંચવાના નતમાં એક સાધન છે, આ એક નાધારણ પ્રયોગ વડે જનાની શકાય છે એક પનાંચાનો (પગારનો) નાનો હોડ જમીન નજીક નાખી એક કાચની ગળી ને દોડા દોડા સાથે રબરની નળી વડે એકથી પ્રયોગ ચર કરી પછી લગભગ પાંચ દીવડે નજીક પાણીની લીવચાવથી આપણે જોઈ શકીશું કે એકથી રબરમાં દરડ પાણી ઉપર ગડી ગણુ ન, છુટા ન અડમાં મુળની પાણી ચલવવાની શક્તિ વતા એ જ પ્રમાણમાં દોડાં લઈ દાખલા વેનાના કે જ્યાં પાણીને ઘણું દુર જવડુ હોય છે ત્યાં તેની શક્તિ કદ કાચ આડા ઉપર એકથી હોય છે.

• હવે આપણે વાળ મુળ પોતાનું કામ કામ રિયતીમાં ઉત્તમ રીતે કરી શકે તેવું તપ્ત સીંચી અને આ નિરીક્ષણો ઉપરથી મુળને માટે કયા પ્રકારની બદલાસ બનાવવી છે એ વિષે મન આધીશું અને એ મન આપણા પોતાના તથા બીજાના અનુભવ સાથે, સ રખાવીશું. પ્રથમ એક વાત ધ્યાનમાં રાખવી કે વાળ મુળ અને મુખ્ય મુળનાં બંધાં નાના બોલક એવન્યતાળા હોય છે અને તેથી જવનને ઉપયોગી દરેક વસ્તુની તેમને જરૂર છે, આગોલકા છોડના બીજા લાગેલું પાણ્ય કરી શકવાને નહુરન હોવા જોઈએ એવન્યમય એ વધારે પ્રથમ પુષ્કળ સારી હવાની જરૂર છે. મુળને આસોચાસની ખાસ જરૂર છે. ૨૮. લાઝ એવા ઝાડ પશુ છે કે જેઓ હમેશાની બીનાસવાળી જમીન કે જેના રજકણો મધ્ય નજીક ગોઠવાયેલા હોય છે અને જેના રજકણો વચ્ચેની જૂઠાં માણીથી રેકાયેલી હોય છે તેવી જમીનને પણ અનુકૂળ થયા છે આ કાચા મુળને હવાપુરી પાકવા ખાસ બપુરથી કરવામાં આવેલી હોય છે વસંત બહાર કાઢવા મોટા પ્રદેશમાં નીવર, એવીસેનીઆ આદિયા અને એવીસેનીઆ બોર્ડીનીસીસ) નામના ધણા છોડ માલુમ પડે છે. એ છોડના મુળમાંથી એક અગાધળી ભાગ જમીન બહાર પુટી નીકળેલા હોય છે આ આસોચાસ લેવા માટે મુળ છે. એ મુળ હિદનાળા તાવેલું અનેકું હોય છે જેમ કુળાની મારનાર માણસને બહારની હવા તાસબંધમાં નળી વતી ચળી શકાય છે તેમ કાદવામાંના મુળ આ છીડવાળા મુળ પડે, બહારની હવાની સમૃદ્ધિમાં મહેલે છે અને હવા લાગુ લાગુ શકે છે. આ દશાત હવાની અગત્યતા બહારની આપે છે. મુળને રહેવા લાયક જમીન એવી રિયતીમાં જોઈએ કે જેથી જમીનની તથા બહારની હવાની જવર અવર સારીરીતે મુળ શકે જમીનની અંદરની હવા તથા બહારની હવા એક સરખીજ હોતી નથી જમીનમાં (આકસીજન) પ્રાણવાયુ હમેશાં સેન્દ્રિય પદાર્થ કહેવાયવામાં વપરાય છે અને મુળ હમેશાં પ્રાણવાયુ લે છે અને બીજા વાયુઓ બહાર કાઢે છે, તેથી જમીનની હવામાં બહારની હવા કરતા પ્રાણવાયુ કમી હોય છે અને બીજા વાયુઓ વધારે પ્રમાણમાં હોય છે. હવે જમીનમાં હવાના પ્રાણવાયુની અવર-જવરને આધાર કષ્ટ-બાળતોપર છે એ પ્રશ્ન ઉગ્રો થાય છે: હવાની અવર જવરને આધાર મુખ્ય એ આબતો પર છે:

૧. જમીનના રજકણોનું કદ અને તેમનો એક બીજા સાથેના સંબંધ
૨. જમીનમાં રહેલા પાણીનું પ્રમાણ.

પહેલી બાબતને લઈ જો જમીન સખત હોય અને ભરેડાં (ફટ) પડે તેવી હોય તો જો કે તેના મોટાં કરોડમાં હવા ઘણવ યાય તો પણ મોટાં કરોડની અંદરનાં ભાગમાં હવા પુરતી ઘણવ થઈ શકે નહિ. બારીક રજકણોવાળા જમીન પાણીથી બીજાવા પડી શકે યાય છે અને તેમાં ઉપર મુખ્ય ભરેડાં પડે છે. મોટાં રજકણોવાળા જમીનમાં જલદી ભરેડાં પડતા નથી. જો આપણે ફળકાંડ લાયક જમીનની ઉત્તમ રિયતીને પાણીમાં બોળી બરેડાં નીચેથી નાખેલી વાદળી સાથે સરખાવીએ તો બીજા બાબત સ્પષ્ટ સમજાયે. વાળીનો દરેક ભાગ પાણીથી બીજો હોય છે તેમ જતાં હવાવાળો હોય છે. ફળકાંડ પર અતીંચ પાણી પાવાથી જો બરાબ અસર થાય છે.

૧૧. રજકણોમાના જે-આવી ભાગો દ્વારાથી ભરાય તે પાણીથી ભરાય છે.

૨. જમીન સખત થાય છે ને તેમાં બરોડાં પડે છે અને જો પાણી માટી વધારે પ્રમાણમાં હોય તો ખાસ કરીને જમીન એવી ઘટ થાય છે કે જેથી પાણી અંદર પ્રવેશ કરી શકે નહિ. એક ઘાત ખાસ ધ્યાનમાં રાખવા જેવી છે કે છોડના મુળ જમીનના રજકણની વચ્ચેના છિદ્રોમાં રહેલું પાણી ચુસતાં નથી પણ વધારેનું પાણી પચી ગયા પછી જે પાણી રજકણની આસપાસ વળગેલું રહે છે તે ચુસે છે આ ઉપરથી ફળ ઝડાના બાગ માટે અંતરભુમી કેવી જોઈએ તેની સુચના આપજીને મળે છે. તે એવી જોઈએ કે પાણી એકદમ પચી જવું જોઈએ. આખાના ઝાડ ગોવા તથા રત્નાગીરીમાં સારાં થાય છે તેનું એક ઠારણ છિદ્રવાળી રાતી ગોરાડુ (લેટરાઇટમાંથી બનેલી) જમીનજ છે પરંતુ વાળી વ્યવસ્થા લેટરાઇટ અંતરભુમી વધારાનું પાણી એકદમ પચવી દે છે અને અંતરભુમી માટી વાળી હોય તો પાણી ભરાઈ રહે છે. આ ઉપરથી આપજીને વ્યવસ્થાક ઉપયોગી એ આ બતા મળી છે, ફળ ઝાડ માટે જમીન પસંદ કરવામાં સપાટીની જમીન, હવાની જવર અવર વાળી અને અંતર ભુમી, વધારેનું પાણી પચી ગયા એવી પસંદ કરવી જોઈએ. જે જમીનની સપાટીની તથા અંતરભુમીની સ્થિતિ ઉપર કદી તેની ન હોય તો પણ આપજી ખાસ ધ્યાનપૂર્વક, કેટલે અંશે, જોઈએ તેવી સ્થિતિમાં જમીનને સાતી રાખીએ. સપાટીની જમીન આપજી સારી એક તથા ખાતરથી મુકારી રાખીએ. મુકી પેતાળ જમીનને ચોટા જમ્યાવાળું ખાતર જેવું કે ઝાણ કચરાનું ખાતર વધારે જરૂરનું છે અને જમીનની એક કે ભત્તે એવી નથી કે જેને ક્ષીણ ખાતરથી કાપે ન થાય આ સેન્ટ્રિફ ખાતર જમીનની રજકણોને આછા વર્તાવેલું કરે છે અને જમીનની પાણી સુખી રાખવાની શક્તિ વધારે છે. વળી તે જમીનનાં છોડ પોષક તત્વોમાં પણ વધારો કરે છે. છોડ રોપતા પહેલાં તેમજ પછી એકની પછી જરૂર છે. છોડનાં વયતા પહેલાં ઉંડીને સારી એક કરવા કરતા બીજાં માં કાર્મમાં વખત, પેસાને મરુરીનો વધારે સહિષ્ણુ થઈ શકે નહિ પણ જમીન ઝાંડે રોપેલાં પહેલાં એક વરસ અગાઉથી એવી જોઈએ, અને તે દરમિયાન બીજાં કોષ કાપકારક પાક કે જેથી નીંદામણ કમી થાય અને જમીન પોચી રહે તેવો જોઈએ. પણ જે જગ્યાએ ઝાડના ખાડા કરવાના હોય ત્યાં ઝાડના રોપ રોપતા પહેલાં ગાયુ મહિના કંઈ પાક લેવો નહિ. ખાડાને તથા નીચેથી કાંચે જમીનને હવા ઉત્તરમાં રાખવાં.

જે અંતરભુમીમાં પાણી પચતુ ન હોય તો પાણીને જવાને માટે નીક કાઢવી અને તેમ કરવામાં ન આવે તો અતિશય પાણી આપવાથી જમીનને ઘણું તુકશાન થાય છે. નારંગીના ઝાડનાં મુળ કહોતાય છે અને ઝાડ ધીમે ધીમે સુકાય છે. વળી પાણી ઉપર આવે છે તેથી નીચેના ખાર ઉપર લાવે છે અને જમીનને ખારવાળી બેનાવી ફળ ઝાડ, માટે ના લાપક કરે છે. આવી સ્થિતિનો બાગ અમારી જાણમાં ચોડા વખતપર આવે શકે છે. વાડીના કેટલાંક નારંગીનાં ઝાડનાં પાંદડાં પીળા થયા હતાં અને ઝાડનાં ઢાંગ સુકા તાં હતાં. આવા ઝાડ બ.અમાં તરિં તરિં જવાજમ હતાં આ જગ્યાઓમાં ઝાડના થડ આપજીની જમીનમાં (કચરામાં) ખાર જમીનમાં ચનાચ પોણી પોચા નીંદામણના છોડ થજી હતા, બાગના કુવાનું પાણી ખાર ન હોતુ તેમજ તેને આપેલું ખાતર પણ એવું

નહેતું કે જેથી બાગી આવી રહીતી થાય. આના સુકાતા કાંડ નજીકની જમીનનાં પ્ર
થંદરણમાં ખરતું 'અમાણુ ધણુ માનુષુ પાણુ' કે રોગનું મુખ્ય કારણ પણી નહિ પચવી
થી' સંપાદીતી જમીનમાં વધી ગમેલ્યા બારજ હાંડાં રોગી બાગમાં થોડે થોડે અંતરે સોફડી
નીચા ખોદી પાણીને બાગની બહાર કોપુ'એજ આવી બાબતમાં ખરે ઉપય છે.

એક બીજી જગ્યાએ જમીનનાં ખોદાં સહેલ બહા માનુષ પડ્યા હતા તે બાંદાં પાસે
ના છોડ નીચા અને રોગો દેખાતા હતા કુવાના-પાણીમાં ધણો ખાર હતો તે પછુ ખાર
એટલો બધો ન હતો કે જેથી જો પોંચી જમીનમાં તીચે હિલ્સી જવું હોત તો છોડને તુ
કાન થાત. જમીન ઉડી ખોદી પાછી સતવામી બાગની રિયતી ધણી સુધરી હતી. જ
બાગતમાં અંતરલુખીનો ખાર ન હોતો પછુ કુવાનુ પાણી તીચે નહિ હેલતી જેવાથી
તેનો ખાર એટલો ઘણો હતો તીચેના ખાર ઉપર આવતા અટકાવવાને કવારંગો' ધાસ
તથા કાંડનાં પાન પાથરવા કે જેથી જમીનમાંથી હવ મા ઉડી જવુ પાણી ધણું કમ
થાય છે, જમીનમાં ચીરા પડતા બધ થાય છે, નીદામણુ ઓછુ થાય છે અને મુળને વ
ધારે ગરમી લગતી નથી આ રીતે વસતના વનરપતિ શાસ્ત્રના બાગમાં (ખોદે ઠીકસ ગા
ડનમાં) તથા ચાર વરસથી ધણું મરું પરિખ મ આવ્યું છે આ રીત ચીંતા, ચીકુ,
સીતાફળ, રગર, કેળ, કાશી અને કેકા વગેરેના નના છોડ માટે વપરાય છે

કાંડનું મુળને હવા પૂરી પાડવા માટે કાંડ નજીકની જમીન વારંવાર ખોદતી
પાણી આપ્યા પછી ત્રણ ચાર દહાડે ખરપડી કે માલણી વતી, જમીનમાં ઉમેરવાડે,
અને હિપગની જમીન બારીક હતી કે જેથી તે પોલા દાંભણ (પોરસમદપ) તરીકે
ઉપયોગી થાય, આ કામ પળેગીથી સારું થય છે

કાંડ તીચે ઉગતી નકામાં છોડની કાંડના મુળને ધણું નુકસાન થય છે નીદામ
ણના મુળ જગ્યા રોકી, કાંડના મુળની આડે આવે છે કાંડને ધણું ઉપયોગી ને પાણી
તે નીદામણુ સુધી લે કે જમીનનુ ઉપરતુ પડ નીદામણુ રોકી લે છે અને એવા વાસુ
ઓ તેના મુળમાંથી કાઢે છે કે જેથી જમીનની હવા કાંડના મુળ માટે ગેરી દામ છે જે
વારંવાર આ જમીનને ખોદવામાં આવે, તે નીદામણુ ચતુ મથી ગણેલખીક ગડનમાં
આવા વાડીઆમાં અને નારગીના બાગમાં ત્રણ જગ્યાએ અને નજીકની એકતારગીની
જુડી વાડીમાં એક યુગ હિડી જમીન ખેદવાથી ધણો ફાયદો થયો છે અને કાંડની પુ
વધી છે તથા બાગના નારગીના કાંડ પર જોડવાથી તથા બીજી, સારવારથી ધણું ફળ
આવ્યા છે મજુર જોડતી વખતે મુળ કાપે નહી તે પ્વાનમાં રાખવાનું છે નીદામણુને
સવાલ ફળ કાંડ વચ્ચે લેવાતા પાંચ વીંશે વીચાર કરાવે છે કે જેને ઉપરના બધા સિદ્ધા
તો લાગુ પડે છે પેગ પાકેથી મુખ્ય પકના મુળના હવા પાણીના આવસામાં
દરકત કરવી જોઈએ નહી સજ્જક વખાતા પાકો જેવા કે ધાસ, બાજરી, જુવાર
વગેરે પાકો પેશ પક તરીકે લઈ રાખાવજ નહી તેમ છતાં આવાના કાંડ વચ્ચે
કાંડ પછુ દેખીતા નુકસાન વગર જુવાર વધાય છે પછુ આ કાંડ માંડાં જુની અને કુદા
કુદા હતા જે કે તેમના મુળ જમીનમાં ઉડા હોવાથી આ પેગ પાકથી કાંડ પાસ

દુઃશાન થઇ શકે તેમ ન હોઈ, તેમ છતાં ઉપરના સીધાન બદલાતો નથી. દોકલમાં દેવે
કે બાજમા આખાવાડીય મા ડાગરનું વાવેતર થાય છે પણ તે આખા મા મુળની તન્દુરતીને
દુઃશાન કારક છે કારણ આખો પ્રાણીમા થઇ શકતો નથી, જ્યારે આડ નાનાં હોય ત્યારે
રીંગણા, કાંઠા મરગી વગેરે પાક કે જે સજ્જદ રોપાતા નથી તેવા પેટા પાકો, લાઇ શકે
પ પણ તે પાકો આડ નજીક રોપવા જોઈએ નહીં આડની ડાળીઓના દેશવા જેટલી જમી
નું દોકે આડના થડની દરેક જાણ્યે ચોખ્ખી રાખવી જોઈએ.

ધારો કે આખો પૂરૂર પુટને અંતરે આડ રોપ્યા અને આડનો પેગનો ધારો જે પુટ
છે તે આખો વજીર કુટ વચસના ઘેરાવા જેટલો જમીન દરેક આડની, આજુબાજુએ થો
ખખી રાખવી અને કદ પેટા પાક લેવો નહી, નાના આડનો ઘેરાવો લગભગ તેના મુળના
દેશવા જેટલો હોય છે. જેમ જેમ આડ મોટા થતા જાય છે તેમ તેમ આડનો ઘેરાવો વધે
છે અને તેથી પેટા પાકો કિવાને ચાટે જમીન થેડી ચતી જાય છે કે છેવટે જ્યારે આડ એ
ક પીગને-અડે છે ત્યારે ખીસકલું રહેતી નથી. પેટા પાક આડ દગના નીચા જોડએ કારણ
જો આડને પેટા પાકની યામા લાગે તો તે લાખા ટડેલ વધી જાય છે. જ્યારે પેટા પાક
ઠાડી લેવામાં આવે છે ત્યારે આ આડના થડ એકલાજ રહેવાથી નગળી અને નફામાં
પડે છે.

(અપુર્વા.)

આયર્લેન્ડની એતીવાડીમાં થયેલો સુધારો.

સુખંધ દલાકાને તેવો પ્રગતીમાન બનવાની

શુભ હીલચાલ.

સુખંધ છતાંકામાં આયર્લેન્ડના જેવી રચના દેવે આપણા દલાકાને કામ ચલાવે
કાપરેકટરે આદિ એટ્રીલસર ૩૦૦ રગારે સં- ૧૯૧૩ ના સપ્ટેમ્બર માસમાં નામવાર
અવરનર લોરડ નવીંગડનીના પ્રમુખપણા દ્વારા એતીવાડી સંબંધી નેન્કરનમ પુસ્તકમાં
મધ્ય દુનું તે વેળાએ આયર્લેન્ડના એતીવાડી ખતા તરફથી ત્યાંની એતીવાડીમાં સુધાર
વેધાત કરવા જે બધારણ કરવામાં આવેલું છે તે સુખંધ છતાંકાની રચીતીને લાગુ દેવેલી
ચાજનાનો નીચા વાંચો દતો, તેનો સાર અત્રે રજુ કરીશું.

૩૦૦ રમાટ પોતાનો વીવજ શીર કરનાજ કહે છે કે લોરડ દહેગે કે આયર્લેન્ડને
સુખંધ દલાકા સથે શુ લાગણ વળગણ છે ત્યાંની રચીતી અને કેમ લાગુ પાડી શકા
શે પ્રગણ એ સવાલ ધ્યનમાં રાખીનેજ તેણે કહે છે કે મેં આ વીવજ લાચ કર્યો છે.
આયર્લેન્ડના મધ્ય દુનરના યાજા ખાનએ સને ૧૯૦૦ મા ઠાંઠિન્ડી ઠાંઠિન્ડી (અત્રે

ની રીસ્ટ્રીક્ટ લોકલ બો-ડ) ના સમ્બધમાં જીવી ગંગાની વ્યાપારિક સ્થિતિની તથા તમા
 ના બેંચિવાડી સમ્બધીની માહિતી મેળવી એતી પ્રકીર્ણી શાખા બેંચી જીવી ગામીતી મેળવ
 તા એવુ અનુમાન થયુ હતુ કે (૧) એડ્વોકેટ પંડતી દાદાલ મહે તથા પોતાની
 જાતિની નકાનો દુકાદો ખંજુ છેડી નક્કી કરવાની ખાસીયતને માટે બહોળા જોસ્તારમાં બે
 તીવડીનુ જ્ઞાન વ્યાપવર્તી કથમની મોટી ચોખવાની નક્કર છે (૨) બેંચિવાડીમાં સંભવ
 રે નખારો કાળા રંગા પીડુ સતાવાળાઓને નાજાની ગદદ આપવી અને (૩) આ સુપ્રાસ
 વધાન મર્યાદા સત્તાવાળાઓએ કરાવેલા નીચમ મુજબ એક સરખી રીતે મામ છે તે ઉપ
 ર દેખરેખ નાખવા પુરતો અધીકાર હુ-ાર વિદ્યે મના રીદાખ વ્યાપાર ખીતના હામમાં રા
 ખવો આ વિદ્વદ સમસમો મુકવા કેવી રચના તથા કરવામાં આવી છે તે અને આપણે વ્ય
 વે કેમ કરવુ તે હુ ચોડાકમાં જાતાજીય આ મારા ખાનગી જોમોર છે સરકારી વ્યપીકા
 રી તરીકેના નથી

[illegible]

ઉપર અતાવના દર મુજબ ૧૯૦૭ માં રૂ. ૪ લાખ ૮૦ હજાર ગ્રીકા કરીમા
આપ્યા હતા સરકાર તરફથી રૂ. ૭ લાખ ૨૦ હજાર મદદના રૂ. ૩૫ હજાર રૂ. ૩૦ આર રાખ
ખ બચાવ મળ્યા હતા ૩૩ કાઉન્સિલ સરકાર ખર્ચ મટે રૂ. ૩૫ હજાર ૧૯૫૫ હતા
કર્મચીઓના કેવી રીતે કામ કરવું તે બાબત અતા તરફથી બોજી ભાગે પડતી આ
ધી છે ચોખનાઓ ૫૫/૫૫ કોઈ કે બનેક હજીની રીકારે છે નાજી બીજી કામ ખર્ચ કામગી
વપસના નથી બેનીના જનકારો ની ચોખાદ સુધારના, બેનીમરી રાખ ની મીડાબી બાપનાર
રૂ. ૩૫ કરીમા રાખના, સારા બેતરે તમા તો લખના સારા બપનાલાસોતે માત્ર બાપના
રૂ. ૩૫ કરીમા બપનારો બપનામાં મદદ આપના બાખનારા તરીકે તમા રીડિબી બપી રાફે કો
દલા મટે રાખ આતર બાપની ૧ બીજા વાપરી કરેની બેનીમા બેતરનાબાગોતે માત્ર બા
પના રીડિબીમાં ૧૫૫૫૫ રીડિબી રીડિબી બાપના બીજાગો રીડિબી, મન્થા બપનાની રૂ
કરે, માખત તથા તેના બેમાખની માડીલી આપના રીડિબી બાપના બપીમા રાખની
મધમાબો રાખની તમા માખજી સપની રીડિબી માખના બીજા બીજા ચોખનામાં રાખના
તમામાં રાખે છે

ખાતા નં. અમલદારો શામેલ મલકત કદી દિસ્ત્રિક્ટ કોર્ટની જુરમ કસ્ટોડી કરવા નં. ૬૧

માની યાદી તૈયાર કરે છે પેટા કમીટીઓ તેમાંથી પોતાને રચતા કાંચો પમદ કરે જે શિખનાનો ખરડો ખેતીવાડી ખાતાની બોર્ડ આજળ, ઓગસ્ટ માસમાં રજુ કરામાં આવે છે તથા સરકારમાંથી નાણાની કેટલી મદદ જોઈશુ તે જતાવવામાં આવે છે કાઉન્સિલી મહિ ન્સીલનો અનુભવ લેવા મીં સ્માર્ટ ટાઇટરોનની કમીટીમાં ગયા હતા. તેનાં રક મેમ્બર છે. કમીટીએ એક કાયમનો મેમ્બરની રાખેલા છે તેનાં કાય નીચે એક એમીન્ટ છે બાયા યત, મરઘા બટકા વાગેરેનું શીક્ષણ આપવા એક એક ફરતા શીક્ષક, રાખેલા છે

ખેતીવાડીના ઉચ્ચ જ્ઞાનનું શીક્ષણ આપવામાં મુખ્ય ધનાઢો આયલાડથી પાળત નથી, ખેતીવાડી સબ ધીનુ શીક્ષણ દેફી બાપામાં આપવાની નીશાઓ ઉપકની ગંચ છે, એટલે આપણે તે બાજતમાં આયલાડની બરોગરી શીક્ષ વખતમાં કરી શકીશુ આપણે મરઘાની ખેતરો તથા તેના કામદારોની બાજતમાં મારી રચીની ધરાનીચે છીએ પરંતુ શુદ્ધ જોતી આંદ્ર ખેડુનેતી સાથે મળી મીસલીને કામ કરવાની બાજતમાં આપણે આયલાડથી લઈ પછાત છીએ આયરલાડમાં સરકારને જે જે મુશ્કેલીઓ નડી હતી તે આપણથી કાઢ એ છી હતી નહીં ત્યાંના રીપોરટમાંથી એક ફરો મીં સ્માર્ટ ટાઈ જતાવે છે કે —

“જેડુનનાં છોકરાઓની પોતાના કુધામાંથી દુરુ ખમી જવાની વી ખેતીવાડીનુ શી ક્ષણ આપવાની યોજના લડતી વખતે લાનપર લેવા જેવી છે લંબન તેઓનુ શીક્ષણ તે ઓને બીજા કામ માટે લાયક બનાવે છે જેડુને નીરાળો ખેમાડી શીક્ષણ આપવાનુ બ ની શકે તેમ નથી એ માટે ફરતા શીક્ષક રાખવાની જરૂ છે તેઓ રાનના ખેડુનેતો એ ક્કા કરી ખેતીવાડી સબ ધી ઉત્તમ જ્ઞાન વાતો ફેરિને તેઓની સહાયો રાખને આપે. આ રવાડના જેડુનેતી રચીતી સારી નથી હુશીયાર છોકરા ખેતી છોડી દે છે એક બે જેડુન પામે ખેતીની જમીન થોડી હોય છે જેડુનેતી નાજા રુગ ધી રચીતી સારી હાતી નથી એ રી સાખ તો ત્યાં કેમ નહીં, જેડુનેતો એવું સમજ બેડા છે કે ખેતીમાં કાંઈ સુવારો મલે તો સરકાર કારો વધારશે, આ ફીક્ષનથી માલમ પડશે કે ખેતીવાડી ખાતાનુ કામ કેટલુ મુશ્કેલ છે.”

શુ આ રાજટો આપણે મોટા લખ્યા નહીં હોય । શું આપણને તે પૂરુપુગ અરે લાગુ પડતા નથી । જે આગ હોય તો આપણે જે રીતે સુવારો વધારો કરી શક્ય છે તે રીત આપણે પકડીએ તો શુ આપણે અગાડી નહિ જઈ શકીયુ ?

મીં સ્માર્ટ કહે છે કે મારી સુચના એવી છે કે રીસ્કીકટ લોકલ બોર્ડને ર પીઆ એક આદારે એક પાન વસુલ કરવાની સત્તા આપતી કમીટીમાં કેટલાક રીસ્કીકટ બોર્ડના મેમ્બરો હે વ કેટલાક તલુકા બોર્ડના હોય અને થોડાક કચેકટરના નીમેલા હોય રીસ્કીકટ બોર્ડ એક પદ પ્રમાણે જેટલા રીપીઆ એકકા કરે તેના અધિક ભાગ કે બે રીપીઆ ભાગ સરકારે આપવે, શુદ્ધવાના રીસ્કીકટ એમીકલચર, આયરશીયરનો પગાર સરકારે લુટો આપવો, મુશ્કેરે આગેલી મદદ આવે રીસ્કીકટ બોર્ડે એકકા કરેલા નાણાં હટલવાના ખેતીવાડીના સુધાગ વધારામાં જરૂરવા, મુખ્ય ધનાઢોમાં ૧૫ શુદ્ધ છે તે પીઆ ૧૦ શુદ્ધ આ નાગ દેપાડી લેવા તૈયાર થાય તો પછી હલાશ માટે ખેતીવાડીની

દા.ત.નીચે સ્થાપવી તે એક મોટું સત્કાર મક્કમ થશે કેટલાકે તરફથી કહેવામાં આવશે કે હિંમતીઓ મોડે આવશે ધ્યાનીક કર લેવું કમુલ કન્યે નહીં લોકોને તે કમીકર થશે નહીં. તથા જે કામો સુચવવામાં આવ્યા છે તે ખેતીવાડીની મહત્તાઓ તરફથી કરાવવા કોઈ પણ એવું ધરવું નહીં હવે જે ગરીબ આપણાં-અને લોકો જે વસતી અદર ખુશીથી કાયદ સર નેણ વસુવ કરી કામ હવાડી લેશે જે સારી રીતે મારી વેળના લોકોને સમજાવવામાં આવે તેના ફાયદા નજોને દેખાડવા માં આવે તો આ ઇલાકામાં કેટલાક છુ હતા. અદર આ રીતે નેણ વસુવ કરવામાં કઈ પણ મુશ્કેલી પડશે નહીં તથા દેખા દેખી બધા છુ-લાઓ એક બીજાનું અનુકરણ કરશે પુર્વ ખાનદેશ છુદાના એક નોપડા તાલુકામાં મિતીવ દીના નીસણ સર નીચળ થાપવા તથા ખેતીવાડીમાં સુધારા વધે ગ કરવા ઉચ્ચાણુ કરી ૧૧૦ ૫૦ હમર એકત્ર વાં છે. આ મહત્તાઓ પશુ આવા કામ મટે સરા નાણા એમકા કર્યા છે આ મહત્તાઓને ચરઆતનું સાર કામ કયુ છે તેઓ ન સંકારના ખેતીવાડી ખાતા તરફથી એકત્રી મદદ આપવામાં આવી છે આવી મહત્તાઓ ન મેમ્મેએ નાણા જમા કરવામાં, કેમનએચને કરવામાં તથા જાનને પ્રસાર કરવામાં મદદ અને મદદન કરી છે, તેઓને છુ ઉપકાર માનુ છુ દખલુ, બાર, ધારવાડ તથા કાલા બાની ખેતીવાડી મહત્તાઓએ જે સાર કામ જમાનું છે તે કમીજનતવાની જરૂર નથી. આ મહત્તાઓને છુ સ્થાયી નેણની મદદ તથા કામ કરવલ્યા વીશે વસનશે છે અને આ અને હોર નહીં ત્યા મુધી મમ્મ કામ લાપ નહીં છુદલા કમીગીઓ થવાથી મહત્તાઓને કામ કરવાનું નહિ રહે એમ સમજવામાં જુલ છે આપણાં-અને અનુસવ એથી ઉલ્લે ટા છે મહત્તાઓ ન ત્યા કમીગીથી તબુ છુવનું મદદ્યુ છે ખેતીવાડીના મેળા કરવાનું, મદર જાનો ભુવવાનું, પત્રીકાઓ અને ચોપાનીયા દારા જાન પ્રસારવાનું, સલાઓ ખોનાતી ઉપયો ગી નીપાત્રી મર્યા કરવા રીગેરે લજા કમી મહત્તાઓને કરવા જેવા રહેશે હજુ દોરોત્રી એવામાં સુધારવાની મહત્તાઓ, મર્યા ઉછેરવાની તથા ઈર્ષા વીગેરે વેચવાની મહત્તાઓ, કમી ને ઉછેર વધારવા માં મહત્તાઓ થવાની જરૂર છે.

મીંડે આગે પોતાના નીમધ સાથે એક પત્રક ભેડ્યુ છે તેમાં કમીઆ એક એક પાલ મેતાં સીધે ગીવાન મુજબ છલાકાના ૧૬ છલસ માંથી કેટલી ઉપજ ચાર તે બેનાન્યુ છે ભૂક્યુ છુ વામાં આ મુજબ રા. ૧૪,૬૬૪ ની ઉપજ થયા જાય છે તેમાં સરકારની કાળાની આડી રકમ ૧૧૦ ૭૪૮૨ ઉમેરતા કુદને આવક ૧૧૦ ૧૨૬૪૪ થાય. આ રકમ માંથી એક હિંમતીવેશન (સીડાણુ પદ્ધતી) સાર એતર છુદતોના મુખ્ય શહેર આમળ શાખી શકાય ત્યા આમળ સુધરેલી દગથી ખેડાય કરવાનું, પસુદ કરેલા ખીથી વાવેનર દગનું જજ મુતનું ખતર સુધરેલી રીત પ્રગણે સધગી રાખવાનું, મોરયુનના પાણી મા ખીને ખેતી વવવાનું તથા લાય ફતી વવવાનું તુર્ન ધીસણુ આખી શકાય, તાલુ કામીમાં નાણા મદદ કરીને આવા એતરે આવી શકાય છલસાના હિંમતીવેશન એતર સાથે સાન મુદ્દ બીધા તથા એભરે વેચવાની વખાર નાખી શકાય એભરે શાગે તુરે તેને દુરસન કરવા સાથે એક કારખાનુ ગળી શકાય એક તાનુકામાં આવી પેટા વખારો પશુ રખી શકાય. હલમાં છલસા ની અદર એની વડીલ એવરેગીવર રાખવામાં આવેનાં છે તે ઉપરાંત એ ખેતીવાડીના જાન અને અનુભવવાતા દીરે વિલવેલે માણુચ રાખવામાં

આવે તે ઉપલાં ખેતરની ચોમાસામાં દેખરેખ રાખે ચોમાસા પડે ડીસેમ્બરથી મેઈમાં સમા ૧૮સેક અધ્ય સ્થળે ખેતીવાડી તથા હીરાળ કીતાળ શીખવા સાર ચઉત ચઉત્ત દી વસના કલાસ તેના તાખામે સોપવામાં આવે હાલમા ગામડાની નીશળોમાં વાચન અને સેખાથી વીશેષ થોડુંક જ શીખવનામા આવે છે. તેવે વખતે 'એડુતોના છોકરોએને આ ક' લાસો ધણા ઉપયોગી થઈ પડશે ગામડાની નીસાળના જે શીક્ષકોને ખેતીવાડીનું જ્ઞાન હશે તેઓને કાંઈક મુસાગમા વધારો આપી રાતના એડુતોને સારા ખેતીના નીપમે શીખવવા સાર પણ રાકી શકાય ઉપર ખેતોએલા ડીઝી મેળવેલા માણસના તોખામા પ્રત વાર એક ક આસીસટન્ટ રાખવામાં પણ આવે આ માણસોને એની રીતે ખાડા બનાવી અંધાય કે તે ખેતીવાડીને લગતી ઘણી બારી ચીજો લખને ગમડામાં ફરી દેખાડી તેની પ્રત્યક્ષ મારી તી આપી શકે. મી૦ રમારટે છેવટે એક સારા છલસામાં આ બધા કામે માટે લગભગ રૂ. ૨૩ હજાર ખરચ થાય તેવો અંદાજ આપેલો છે આગલી-ડમાં આવી યોજનાથી પુરકલ લાભ થયા છે. તેવા લાભ મેળવવા મી૦ રમારટે કહે છે કે મારા વીચારને પુષ્ટી મળશે, તો તેનું પણ વળન પડશે. મી૦ રમારટેના આ વીચારને પુષ્ટીની કોન્ફીડન્સ મંજુર કર્યા હતા તે ઉપરથી નાનું સરકારે જે પ્રેસનોટ કહાડી છે તે આ નીચે આપીએ છીએ.

ઉપલી યોજના સંબંધી મુંબઈ સરકારની યાદી

સને ૧૯૧૩ ના સપ્ટેમ્બર મહિનામાં ખુનામા ઉરાણેલી એગ્રિકલચર કોન્ફરન્સ (ખેતીવાડી સંબંધી પરિષદ) મા તે વખતના ડીરેક્ટર ઓફ એગ્રીકલચર મી૦ ડબ્લ્યુ. ડબ્લ્યુ રમાર્ટ, આઇ. સી. એસ. એમ્લે, “ આપણાંડમાં ખેતીવાડીના ખાતાએ કરેલી ખેતીની વ્યવસ્થા અને મુંબઈ હાલકાની, સ્થીતીને તે કેમ લાગુ પાડવી ” એ વીષય ઉપર એક નિઘ ધ વાંચો હતો તેણે કહ્યું, કે પહેલાં (સામાન્ય) સ્થીતીની તપાસ કરીને સને ૧૯૦૦ મા કામ શરૂ કરવામા આવ્યું હતું આ તપાસ કર્યા પછી એવા અનુમાનો કાઢવામાં આવ્યા હતા કે (૧) હોકાની પછાન સ્થીતીને લીધે અને પોતાની જમીન છોડવા માટે નાના જમીનદારની નાજુરીને લીધે, ખેતીવાડી સંબંધી ફેળવણીના અતિ વીરત્વ અથ મેમાણેની ફેળવણીની એક કાષમની અને બહોળા સ્વરૂપની યોજના ધડવાની જરૂર છે, (૨) ખેતીવાડીની ખીલવણી કચ્વામાં રચાનિક અધીકારીઓને મદદ કરવા સદરુદ્ધ ખાતાએ બની શકે તેટલે સુધી પોતાના ફડનો મોટા ભાગ બકસિસ તરીકે આપવો અને (૩) સમતોલપણ જાળવી રાખવા માટે હદરુદ્ધ ખાતાએ એકસરખા ધોરણની ૫ દુનિ ચખીને રચાનિક અધિકારીઓને માર્ગ દર્શાવવો, તે ઉપરથી એક આકટ પસાર કરી ને ૩૬ કાઉન્સી કૅસિલેને ખેતીવાડીની જમીન ઉપર પોતાની મરજી પડે તો કર નાંખવા

નોંધ અધિકાર આપવામાં આવ્યો. 'એટલું તો નાથ લેવો' લેખક છે કે 'જોરે' સદરદુ કરે નાખવાનું ફેરવીએ તો નરોત્તમ તો પરુઆપમાંની દરેક દાંસિયે સદરદુ આકટ પસાર થયાના પીળા વરસે પછી સદરદુ કર નાખ્યો છે આવી રીતે એકલી કરેલી રકમમાં ખેતીવાડીનું આવું તેના જેટલી અથવા કાંઈ કાંઈ-પ્રસન્ને તેનાથી વધારે રકમ હોય છે એવી રીતે બેળા યથેલા રૂડો વહીવટ દરેક દાંસિયે નીમેલી તેના પોતાના મેમ્બરોની તથા ખાનિશ્ચિમેની (અપ્પલી) કમીટી 'ચલાવે છે' આ કમીટીએ ખેતીવાડીના ખાતા સાથે જુદાં જુદાં મહત્વનાં ચલાવે છે, અને દરેકના દરમહિનાનાં મળવામાં કાંઈપણ તકરાર થાય તો સદરદુ કમીટીએ દાંડીય આદ્ર એગ્રિકલ્ચર (ખેતીવાડીની દાંડીય) જે આ કામ માટે આર્થ નીમવામાં આવેલી હોય છે અને સદરદુ ખાતું જે લેંકમર તરફ બેઠકારી ખતાવે તે જોને જવાબ આપવાને બંધાયું છે તેના ઉપર લખાણ કમીટીને હક્ક મળે છે.

કહિની દાંડીયોના અનુભવ મટે સદરદુ ખાતાએ ધડી કાઢેલી એકસ યોજનાઓ પ્રમાણે, તે દાંડીયોએ કામ કરવાનું હેમ છે. તેમને સદરદુ યોજનામાંથી ગમે તે એક કે વધારે યોજના પસંદ કવાનો અધીકાર છે, પરંતુ તે યોજનાઓની જાહાર તેઓ પૈસા અરજી, સરકારી નથી આ યોજનાઓ બંધોળા પ્રકારની હોય છે અને તેમાં, દોરો, અને પીળા યોજનાવરતે ઉકેરવામાં, સુધારા કરવા, ખેતીવાડી સંબંધી વિષયોમાં ફરતા માણ્યો મારફત ઉપદેશ આપવો, જુદાં જુદાં અને વાડીઓ માટે ઇલાઓ આપવા, જીવના માણ્યોના પ્રદર્શન માં જાણો આપવો, ખાદ્ય અને પીણા વડે ખેતરમાં પ્રયોગો કરવા અને દ્રષ્ટાંત સાધનાં આપવો આપવા, મર્યાદા પાળવા અને વેચવા વાચન શીક્ષણ આપવું, તથા મધ્યમાં જોખાવવાનું અને, ઘેર માખણ બનાવવાનું શિક્ષણ આપવું, વગેરેના સમાવેશ થાય છે.

સદરદુ યોજના આપવામાં બહુજ ઉત્તમ રીતે ચાલી છે, અને તે દેવની સિધ્ધી થઈ ખેતોમાં સુખદ ઇલાકાની સિધ્ધીનાં જેવી છે એમ બનાવી આપ્યા પછી મી. રમોદે સુવેના કરી કે તેવી જનતા યોજના આ ઇલાકામાં લખસ કરવી જોઈએ. તેની સુચનાએ એક વખતનારે સુવેનાને હવાયે કરવામાં આવી અને આ સમય કમીટીએ કરેલી ભલામણો ઉપર સંપૂર્ણ રીતે વાદીવાદ ચલાવ્યા પછી મંજૂર્યે તે એક મંતે રજીકારી સદરદુ ગામમાં એકો દુકામાં નીચે પ્રમાણે છે. એક કાપડો પસાર કરીને જાહેરાત બોલેને તેમની મરજી પ્રમાણે જગીન મહેમુક ઉપર દર રૂપિયે એક પાછો અથવા તેમ નહીં તે: ખાર વર સમા એકજ વખત રૂપિયે એક આનાનો ખેતીવાડીને દર બેધરાવવાના અધીકાર આપવો, તેને કાપડની રજી, સદરદુ દરથી ઉપજેલી રકમ જેટલી રકમ આપવો સરકારે જમાવું જે પછી આવી રીતે એકદ પચેલું રૂડ એક એગ્રિકલ્ચર કમીટીને સોંપવું અને તે કમીટીને જવાબદારી તરીકે પ્રમાણેનું રાખવું:—

દરેક તાલુકા લોકલ બોર્ડ પોતાના મેમ્બરોમાંથી એક મેમ્બર ચુટી કરાવશે એવી રીતે તાલુકા લોકલ બોર્ડોએ ચુટી કરેલા મેમ્બરો જેટલા મેમ્બરો જુદા લોકલ બોર્ડો પોતાના મેમ્બરોમાંથી ચુટી કરાવવા, અને ખેતીવાડીની જાગતમાં ખાસ હિલક મરાવનારા ઓમાલી તેટલાજ માણ્યોને કલેક્ટર નીમવા.

ખેતી રીતે થએલી એકિઠ્ઠવચ્ચ કમીગએ સદરહુ એકડું થયેલું ૬૩ ખેતીવાડીના ખાતાએ પસંદ કરેલી યોજનાઓના વાપરણુ નેમ્બર, પરંતુ તે સીવાયની ખાતાના તે ૬૩ ઉપર તેનો સંપૂર્ણ કાણુ હોવો નેમ્બરે છેવટે તળ ઇલાકાના ૧૯ જીલ્લાઓમાંથી ૧૦ જીલ્લાઓ ત્યારે કમીગએ કરે ત્યારે, આકરીશ ધોરણુ ઉપર એક કૌસિય ઓઃ એકિઠ્ઠવચ્ચ સ્થાપની.

૩. ગવર્નર ઇન કૌસિય કણુસ કરે છે કે સદરહુ યોજના દાખલ કરવામાં આવે તે તે ખેતીવાડીને લગતી કેળવણી તથા સુધારણુનો ફેલાવો કરવા માટેની એક અપુર્ણ સંધો જૂના પુરી પાડશે એનો મુખ્ય કારણો એ છે કે તેમાં લોકાતું સહકારીપણુ મેળવવાનો પ્રયત્ન થાય છે ખેતીવાડીન અમલદાર મંજીમાં મને તેટલો વધારો કરવામાં આવે તોપણ તેનાં પરીણામ આવી શકશે નહીં, કારણુ કે તે પ્રયત્ન તો આત્મક રિયતી સુધારીને સદરહુ સવાવનું નીચારણુ કરવાના પ્રયત્નને બદલે તેનાથી ઉધી રીતનો યશો તેનીજ રીતે ખેતીવાડીની એસોસીએશનો નાકર મડગ અને ફડની ખગીને લીધે કાંઈપણુ પદ્ધતિસર ક્ષેત્રમંડિત્વા અશકીનમાન નીવડી છે પરંતુ તેજ વખતે આપણુ તો બરાબર સમજણુ નેમ્બર એકિઠ્ઠિ સદરહુ યોજનાથી કરમાં વધારો કરવો પડશે આ વધારો કાઢ મેટો નથી, કારણુ કે તે કમીનાં એકસ ૬૩ સેસનો ૧/૧૨ છે, અને લોકલ ૬૩ એસ જીનીન મહેસુલના ધારા ૧/૧૬ નેમ્બરે છે જ્યારે અત્યત સ્થાનીક લીતની ખાતોના માટે નાણા મોંઘવામાં આવે છે ત્યારે તે મહેસુલનાં એક છે એ હવે અત્યવધુ નથી સદરહુ કોન્ટ્રી-સમાં એક વકતાએ, સ્થાનીક મેળવણીનાં એક સાદુ પુર્ણ ખાલેશમાં જમાન મહેસુલના દર રૂપીયા દીઠ ૭, ૪, અને ૮ આ મંતિના કુળેશ લોપવા એમગ આવના માણુસોના લખવા આપવા હતા, અને માત્ર ચોપડા તાલુકા એકસ ૬૩, ૦૦૦ બરેબર લગાવા હતા વળી એ મી રમંદનની યોજના અર્પણમાં મુક મ તે લોકલ ૬૩ સેસ તરીકે જમાન મહેસુલના દર રૂપીયા દીઠ ૧૨ પાછને બદલે ૧૩ આ પવા એકે મહેસુલ એકે એક મતલબની અજીએ ચાણુ અને ફાલાળા જીલ્લાના એકુનો ત મકયા મળી રૂપી છે તેમ છતાં પ્રજા લાગતાવળગતા સધળા માણુસો તરફથીના અભીપ્રાયો અને તેટલા જાણના પ્રમણુમા મેળવવા માટે પહેલા પ્રયત્ન કર્યા સીવાય ખેતીવાડીનો દર નાખીને કે વધારવાનો અધીકાર લોકલ એકેડને આપવા નામદાર ગવર્નર ઇન કૌસિય ખુ રી નથી સવાવ સદરહુ બામન ચયો અને રીવેચન કરેલાં સધળા લોકોને કહેવામાં આવે છે

૬૧ ૬૨ ૬૩ ૬૪

૬૫ ૬૬ ૬૭ ૬૮

૬૯ ૭૦ ૭૧ ૭૨

૭૩ ૭૪ ૭૫ ૭૬

૭૭ ૭૮ ૭૯ ૮૦

૮૧ ૮૨ ૮૩ ૮૪

૮૫ ૮૬ ૮૭ ૮૮

૮૯ ૯૦ ૯૧ ૯૨

૯૩ ૯૪ ૯૫ ૯૬

૯૭ ૯૮ ૯૯ ૧૦૦

૧૦૧ ૧૦૨ ૧૦૩ ૧૦૪

૧૦૫ ૧૦૬ ૧૦૭ ૧૦૮

૧૦૯ ૧૧૦ ૧૧૧ ૧૧૨

૧૧૩ ૧૧૪ ૧૧૫ ૧૧૬

૧૧૭ ૧૧૮ ૧૧૯ ૧૨૦

૧૨૧ ૧૨૨ ૧૨૩ ૧૨૪

૧૨૫ ૧૨૬ ૧૨૭ ૧૨૮

૧૨૯ ૧૩૦ ૧૩૧ ૧૩૨

૧૩૩ ૧૩૪ ૧૩૫ ૧૩૬

૧૩૭ ૧૩૮ ૧૩૯ ૧૪૦

૧૪૧ ૧૪૨ ૧૪૩ ૧૪૪

૧૪૫ ૧૪૬ ૧૪૭ ૧૪૮

૧૪૯ ૧૫૦ ૧૫૧ ૧૫૨

૧૫૩ ૧૫૪ ૧૫૫ ૧૫૬

૧૫૭ ૧૫૮ ૧૫૯ ૧૬૦

૧૬૧ ૧૬૨ ૧૬૩ ૧૬૪

૧૬૫ ૧૬૬ ૧૬૭ ૧૬૮

૧૬૯ ૧૭૦ ૧૭૧ ૧૭૨

૧૭૩ ૧૭૪ ૧૭૫ ૧૭૬

૧૭૭ ૧૭૮ ૧૭૯ ૧૮૦

૧૮૧ ૧૮૨ ૧૮૩ ૧૮૪

૧૮૫ ૧૮૬ ૧૮૭ ૧૮૮

૧૮૯ ૧૯૦ ૧૯૧ ૧૯૨

૧૯૩ ૧૯૪ ૧૯૫ ૧૯૬

૧૯૭ ૧૯૮ ૧૯૯ ૨૦૦

૨૦૧ ૨૦૨ ૨૦૩ ૨૦૪

૨૦૫ ૨૦૬ ૨૦૭ ૨૦૮

૨૦૯ ૨૧૦ ૨૧૧ ૨૧૨

૨૧૩ ૨૧૪ ૨૧૫ ૨૧૬

૨૧૭ ૨૧૮ ૨૧૯ ૨૨૦

૨૨૧ ૨૨૨ ૨૨૩ ૨૨૪

૨૨૫ ૨૨૬ ૨૨૭ ૨૨૮

૨૨૯ ૨૩૦ ૨૩૧ ૨૩૨

૨૩૩ ૨૩૪ ૨૩૫ ૨૩૬

૨૩૭ ૨૩૮ ૨૩૯ ૨૪૦

૨૪૧ ૨૪૨ ૨૪૩ ૨૪૪

૨૪૫ ૨૪૬ ૨૪૭ ૨૪૮

૨૪૯ ૨૫૦ ૨૫૧ ૨૫૨

૨૫૩ ૨૫૪ ૨૫૫ ૨૫૬

૨૫૭ ૨૫૮ ૨૫૯ ૨૬૦

૨૬૧ ૨૬૨ ૨૬૩ ૨૬૪

૨૬૫ ૨૬૬ ૨૬૭ ૨૬૮

૨૬૯ ૨૭૦ ૨૭૧ ૨૭૨

૨૭૩ ૨૭૪ ૨૭૫ ૨૭૬

૨૭૭ ૨૭૮ ૨૭૯ ૨૮૦

૨૮૧ ૨૮૨ ૨૮૩ ૨૮૪

૨૮૫ ૨૮૬ ૨૮૭ ૨૮૮

૨૮૯ ૨૯૦ ૨૯૧ ૨૯૨

૨૯૩ ૨૯૪ ૨૯૫ ૨૯૬

૨૯૭ ૨૯૮ ૨૯૯ ૩૦૦

૩૦૧ ૩૦૨ ૩૦૩ ૩૦૪

૩૦૫ ૩૦૬ ૩૦૭ ૩૦૮

૩૦૯ ૩૧૦ ૩૧૧ ૩૧૨

૩૧૩ ૩૧૪ ૩૧૫ ૩૧૬

૩૧૭ ૩૧૮ ૩૧૯ ૩૨૦

૩૨૧ ૩૨૨ ૩૨૩ ૩૨૪

૩૨૫ ૩૨૬ ૩૨૭ ૩૨૮

૩૨૯ ૩૩૦ ૩૩૧ ૩૩૨

૩૩૩ ૩૩૪ ૩૩૫ ૩૩૬

૩૩૭ ૩૩૮ ૩૩૯ ૩૪૦

૩૪૧ ૩૪૨ ૩૪૩ ૩૪૪

૩૪૫ ૩૪૬ ૩૪૭ ૩૪૮

૩૪૯ ૩૫૦ ૩૫૧ ૩૫૨

૩૫૩ ૩૫૪ ૩૫૫ ૩૫૬

૩૫૭ ૩૫૮ ૩૫૯ ૩૬૦

૩૬૧ ૩૬૨ ૩૬૩ ૩૬૪

૩૬૫ ૩૬૬ ૩૬૭ ૩૬૮

૩૬૯ ૩૭૦ ૩૭૧ ૩૭૨

૩૭૩ ૩૭૪ ૩૭૫ ૩૭૬

૩૭૭ ૩૭૮ ૩૭૯ ૩૮૦

૩૮૧ ૩૮૨ ૩૮૩ ૩૮૪

૩૮૫ ૩૮૬ ૩૮૭ ૩૮૮

૩૮૯ ૩૯૦ ૩૯૧ ૩૯૨

૩૯૩ ૩૯૪ ૩૯૫ ૩૯૬

૩૯૭ ૩૯૮ ૩૯૯ ૪૦૦

૪૦૧ ૪૦૨ ૪૦૩ ૪૦૪

૪૦૫ ૪૦૬ ૪૦૭ ૪૦૮

૪૦૯ ૪૧૦ ૪૧૧ ૪૧૨

૪૧૩ ૪૧૪ ૪૧૫ ૪૧૬

૪૧૭ ૪૧૮ ૪૧૯ ૪૨૦

૪૨૧ ૪૨૨ ૪૨૩ ૪૨૪

૪૨૫ ૪૨૬ ૪૨૭ ૪૨૮

૪૨૯ ૪૩૦ ૪૩૧ ૪૩૨

૪૩૩ ૪૩૪ ૪૩૫ ૪૩૬

૪૩૭ ૪૩૮ ૪૩૯ ૪૪૦

૪૪૧ ૪૪૨ ૪૪૩ ૪૪૪

૪૪૫ ૪૪૬ ૪૪૭ ૪૪૮

૪૪૯ ૪૫૦ ૪૫૧ ૪૫૨

૪૫૩ ૪૫૪ ૪૫૫ ૪૫૬

૪૫૭ ૪૫૮ ૪૫૯ ૪૬૦

૪૬૧ ૪૬૨ ૪૬૩ ૪૬૪

૪૬૫ ૪૬૬ ૪૬૭ ૪૬૮

૪૬૯ ૪૭૦ ૪૭૧ ૪૭૨

૪૭૩ ૪૭૪ ૪૭૫ ૪૭૬

૪૭૭ ૪૭૮ ૪૭૯ ૪૮૦

૪૮૧ ૪૮૨ ૪૮૩ ૪૮૪

૪૮૫ ૪૮૬ ૪૮૭ ૪૮૮

૪૮૯ ૪૯૦ ૪૯૧ ૪૯૨

૪૯૩ ૪૯૪ ૪૯૫ ૪૯૬

૪૯૭ ૪૯૮ ૪૯૯ ૫૦૦

૫૦૧ ૫૦૨ ૫૦૩ ૫૦૪

૫૦૫ ૫૦૬ ૫૦૭ ૫૦૮

૫૦૯ ૫૧૦ ૫૧૧ ૫૧૨

૫૧૩ ૫૧૪ ૫૧૫ ૫૧૬

૫૧૭ ૫૧૮ ૫૧૯ ૫૨૦

૫૨૧ ૫૨૨ ૫૨૩ ૫૨૪

૫૨૫ ૫૨૬ ૫૨૭ ૫૨૮

૫૨૯ ૫૩૦ ૫૩૧ ૫૩૨

૫૩૩ ૫૩૪ ૫૩૫ ૫૩૬

૫૩૭ ૫૩૮ ૫૩૯ ૫૪૦

૫૪૧ ૫૪૨ ૫૪૩ ૫૪૪

૫૪૫ ૫૪૬ ૫૪૭ ૫૪૮

૫૪૯ ૫૫૦ ૫૫૧ ૫૫૨

૫૫૩ ૫૫૪ ૫૫૫ ૫૫૬

૫૫૭ ૫૫૮ ૫૫૯ ૫૬૦

૫૬૧ ૫૬૨ ૫૬૩ ૫૬૪

૫૬૫ ૫૬૬ ૫૬૭ ૫૬૮

૫૬૯ ૫૭૦ ૫૭૧ ૫૭૨

૫૭૩ ૫૭૪ ૫૭૫ ૫૭૬

૫૭૭ ૫૭૮ ૫૭૯ ૫૮૦

૫૮૧ ૫૮૨ ૫૮૩ ૫૮૪

૫૮૫ ૫૮૬ ૫૮૭ ૫૮૮

૫૮૯ ૫૯૦ ૫૯૧ ૫૯૨

૫૯૩ ૫૯૪ ૫૯૫ ૫૯૬

૫૯૭ ૫૯૮ ૫૯૯ ૬૦૦

૬૦૧ ૬૦૨ ૬૦૩ ૬૦૪

૬૦૫ ૬૦૬ ૬૦૭ ૬૦૮

૬૦૯ ૬૧૦ ૬૧૧ ૬૧૨

૬૧૩ ૬૧૪ ૬૧૫ ૬૧૬

૬૧૭ ૬૧૮ ૬૧૯ ૬૨૦

૬૨૧ ૬૨૨ ૬૨૩ ૬૨૪

૬૨૫ ૬૨૬ ૬૨૭ ૬૨૮

૬૨૯ ૬૩૦ ૬૩૧ ૬૩૨

૬૩૩ ૬૩૪ ૬૩૫ ૬૩૬

૬૩૭ ૬૩૮ ૬૩૯ ૬૪૦

૬૪૧ ૬૪૨ ૬૪૩ ૬૪૪

૬૪૫ ૬૪૬ ૬૪૭ ૬૪૮

૬૪૯ ૬૫૦ ૬૫૧ ૬૫૨

૬૫૩ ૬૫૪ ૬૫૫ ૬૫૬

૬૫૭ ૬૫૮ ૬૫૯ ૬૬૦

૬૬૧ ૬૬૨ ૬૬૩ ૬૬૪

૬૬૫ ૬૬૬ ૬૬૭ ૬૬૮

૬૬૯ ૬૭૦ ૬૭૧ ૬૭૨

૬૭૩ ૬૭૪ ૬૭૫ ૬૭૬

૬૭૭ ૬૭૮ ૬૭૯ ૬૮૦

૬૮૧ ૬૮૨ ૬૮૩ ૬૮૪

૬૮૫ ૬૮૬ ૬૮૭ ૬૮૮

૬૮૯ ૬૯૦ ૬૯૧ ૬૯૨

૬૯૩ ૬૯૪ ૬૯૫ ૬૯૬

૬૯૭ ૬૯૮ ૬૯૯ ૭૦૦

૭૦૧ ૭૦૨ ૭૦૩ ૭૦૪

૭૦૫ ૭૦૬ ૭૦૭ ૭૦૮

૭૦૯ ૭૧૦ ૭૧૧ ૭૧૨

૭૧૩ ૭૧૪ ૭૧૫ ૭૧૬

૭૧૭ ૭૧૮ ૭૧૯ ૭૨૦

૭૨૧ ૭૨૨ ૭૨૩ ૭૨૪

૭૨૫ ૭૨૬ ૭૨૭ ૭૨૮

૭૨૯ ૭૩૦ ૭૩૧ ૭૩૨

૭૩૩ ૭૩૪ ૭૩૫ ૭૩૬

૭૩૭ ૭૩૮ ૭૩૯ ૭૪૦

૭૪૧ ૭૪૨ ૭૪૩ ૭૪૪

૭૪૫ ૭૪૬ ૭૪૭ ૭૪૮

૭૪૯ ૭૫૦ ૭૫૧ ૭૫૨

૭૫૩ ૭૫૪ ૭૫૫ ૭૫૬

૭૫૭ ૭૫૮ ૭૫૯ ૭૬૦

૭૬૧ ૭૬૨ ૭૬૩ ૭૬૪

૭૬૫ ૭૬૬ ૭૬૭ ૭૬૮

૭૬૯ ૭૭૦ ૭૭૧ ૭૭૨

૭૭૩ ૭૭૪ ૭૭૫ ૭૭૬

૭૭૭ ૭૭૮ ૭૭૯ ૭૮૦

૭૮૧ ૭૮૨ ૭૮૩ ૭૮૪

૭૮૫ ૭૮૬ ૭૮૭ ૭૮૮

૭૮૯ ૭૯૦ ૭૯૧ ૭૯૨

૭૯૩ ૭૯૪ ૭૯૫ ૭૯૬

૭૯૭ ૭૯૮ ૭૯૯ ૮૦૦

૮૦૧ ૮૦૨ ૮૦૩ ૮૦૪

૮૦૫ ૮૦૬ ૮૦૭ ૮૦૮

૮૦૯ ૮૧૦ ૮૧૧ ૮૧૨

૮૧૩ ૮૧૪ ૮૧૫ ૮૧૬

૮૧૭ ૮૧૮ ૮૧૯ ૮૨૦

૮૨૧ ૮૨૨ ૮૨૩ ૮૨૪

૮૨૫ ૮૨૬ ૮૨૭ ૮૨૮

૮૨૯ ૮૩૦ ૮૩૧ ૮૩૨

૮૩૩ ૮૩૪ ૮૩૫ ૮૩૬

૮૩૭ ૮૩૮ ૮૩૯ ૮૪૦

૮૪૧ ૮૪૨ ૮૪૩ ૮૪૪

૮૪૫ ૮૪૬ ૮૪૭ ૮૪૮

૮૪૯ ૮૫૦ ૮૫૧ ૮૫૨

૮૫૩ ૮૫૪ ૮૫૫ ૮૫૬

૮૫૭ ૮૫૮ ૮૫૯ ૮૬૦

૮૬૧ ૮૬૨ ૮૬૩ ૮૬૪

૮૬૫ ૮૬૬ ૮૬૭ ૮૬૮

૮૬૯ ૮૭૦ ૮૭૧ ૮૭૨

૮૭૩ ૮૭૪ ૮૭૫ ૮૭૬

૮૭૭ ૮૭૮ ૮૭૯ ૮૮૦

૮૮૧ ૮૮૨ ૮૮૩ ૮૮૪

૮૮૫ ૮૮૬ ૮૮૭ ૮૮૮

૮૮૯ ૮૯૦ ૮૯૧ ૮૯૨

૮૯૩ ૮૯૪ ૮૯૫ ૮૯૬

૮૯૭ ૮૯૮ ૮૯૯ ૯૦૦

૯૦૧ ૯૦૨ ૯૦૩ ૯૦૪

૯૦૫ ૯૦૬ ૯૦૭ ૯૦૮

૯૦૯ ૯૧૦ ૯૧૧ ૯૧૨

૯૧૩ ૯૧૪ ૯૧૫ ૯૧૬

૯૧૭ ૯૧૮ ૯૧૯ ૯૨૦

૯૨૧ ૯૨૨ ૯૨૩ ૯૨૪

૯૨૫ ૯૨૬ ૯૨૭ ૯૨૮

૯૨૯ ૯૩૦ ૯૩૧ ૯૩૨

૯૩૩ ૯૩૪ ૯૩૫ ૯૩૬

૯૩૭ ૯૩૮ ૯૩૯ ૯૪૦

૯૪૧ ૯૪૨ ૯૪૩ ૯૪૪

૯૪૫ ૯૪૬ ૯૪૭ ૯૪૮

૯૪૯ ૯૫૦ ૯૫૧ ૯૫૨

૯૫૩ ૯૫૪ ૯૫૫ ૯૫૬

૯૫૭ ૯૫૮ ૯૫૯ ૯૬૦

૯૬૧ ૯૬૨ ૯૬૩ ૯૬૪

૯૬૫ ૯૬૬ ૯૬૭ ૯૬૮

૯૬૯ ૯૭૦ ૯૭૧ ૯૭૨

૯૭૩ ૯૭૪ ૯૭૫ ૯૭૬

૯૭૭ ૯૭૮ ૯૭૯ ૯૮૦

૯૮૧ ૯૮૨ ૯૮૩ ૯૮૪

૯૮૫ ૯૮૬ ૯૮૭ ૯૮૮

૯૮૯ ૯૯૦ ૯૯૧ ૯૯૨

૯૯૩ ૯૯૪ ૯૯૫ ૯૯૬

૯૯૭ ૯૯૮ ૯૯૯ ૧૦૦૦

સાદી સરળ સુચના.

કપાસીયાંમાંથી નીકળતા પદાર્થોના ઢોરનાં જોરાક તરીકે ઉપયોગ—
જેમ સ્વેદ, કોવેલીમાંથી પીતીને તેલ અને જોળ જે પદાર્થ મળે છે તેમ કપાસીઆમાંથી
ત્રણ મળે છે (૧) કપાસીઆમાંનાં છાંશ (મીઠા કઢાડી લીધા બાદ રહેલા) (૨) તેલ—
(મીઠાને પીતી કઢાડેલું.) (૩) જોળ— જે રૂપમાં, શુકા રૂપમાં અને વડી રૂપમાં આગા
છાંશ અને જોળ એ જે એકૃત વરગનાં સાકરને ખાસ ઉપયોગમાં આવતાં મીઠા હોવાથી
એ કેટલાં અને કેટલાં પ્રમાણમાં ઢોરને ખવાડે, એને ખવાડવાથી શુ ચ્વસે, યાચ છે તેમ
જ એ જોરાક કેવો તીમાવ આપે છે વગેરે મુદ્દાઓ પર અવલોકન રાખી યથાર્થ ને
ધ સેવાતુ ઉચીત પગલું એ પણ ખેતીવાડી ખાતા તરફથી એ પદાર્થો ઢોર (ખાદ્ય અને દુ
ગ્ધી માથો) ને ખવાડી લેવાય છે. (૧૦)

જેને ૧૯૧૧ના સાલની શરૂઆતમાં એ જોરાક ઢોરને ખવાડી એક ટેરક અગમ આવસ
કરી જેલ એ સાલના નવેમ્બર માસમાં ત્રણ આવાડીવાં સુધી ચાર બગલ અને એ દુગ્ધી
માથોને ફક્ત કપાસીઆનાં છાંશ અને મીઠા (જોળનાં શુકા) નાં જોરાક પર મુક્યા.

છાંશ મેર-૨૦,

શુકા જોળ મેર-૩,

કુદલે રોર ૨૩.

ખીન પ્રકરના પરીણોધી નીચેની વિગતો ધ્યાનમાં રાખી છે—

(અ) ૨૦ વીજ શેર જાણીયા ૧૬૭ જેર કાપેલી કડબ એક બળદને આખા દી-
વસ માટે પુત્તી છે.

(બ) હિંગેર પ્રમાણેનાં આરાકથી, અખિલાં બેનવરનાં વૃક્ષમાંથી થીંધીએ બીજાનમાં
સરખાપણું માલુમ પડે છે, જેથી જાણીયામાં ૧૬૭ની જગ્યાએ પુણી રીને ખાલે
ચાલે એ હરે છે.

હવે સામાન્ય નોંધ નીચે પ્રમાણે છે—

(અ) આ કપાસીવાના જાણા અને જોળ રાજને માટે પુણી રીસે જાણક નક્કર કરે
હરે છે. એક બાનવરને જાણા અને જોળ મળી શેર ૨૦૦) તેવીશાંચોર્નનો
છે, વજનમાં માન્યદરે કાપા પછી ઉતરતા નથી.

(બ) ખરચની બાબતમાં તપાસતાં નીચેની નોંધો મર્નન કરવા ક્ષાયક જણાશે.

(૧) ધ સે કડબ 'સેધિ' હોય તો જાણા કાલનાં ભવિષ્ય
માણે જોતા કાલપત નથી; પરંતુ દયરાં મોઢા હોય તેવે પ્રસંગે કાલ
મુદા કારક છે.

(૨) થોડી જગ્યામાં આ માલ રૂપી આરાક ધણા દીવસ સુધી ચાલે
એટલા બરી ગખી ગણાય ખીલુ કુ કાળમાં ધણા ઉપેક્ષી અને
લાલે ભવ કડબમાં પૂણી રહેલકથી મુદા શેરે, રચના સદા, અ-આગના
બાય વગેરે માસ-માસ મુદાના અર્થમાં મીશે પડે છે, જે આને ઉપ
યોગ કરવાથી મુદા કુખી થાય છે. તે માટે પાંચ પાંચનાર થોડે
આ આરાક અને થોડા માસ કચરાને એ પ્રમાણે મુદાડવાની પ્રથક
શરૂ કરે તો માસ દયરાંના ભાવો નેના વેપારીઓ સરખા મુદા
ચડાવે છે તે પછી કુખી થાય.

(૩) આ આરાક ખર્ચાડવાથી દારને રતોધણા આવે છે, એક વખત તાળ
મયા પછીથી આરાક ભવ છે. રેગરે સંકારે કટલાકે સોડ ઉઠાવનાં
જે પરંતુ એ જોખ અને જાણીયામાં વખતો વખત વાપરીએ છીએ
અને અમારા અનુભવથી અને અવસોધન રૂપી નોંધને આધારે અમે
હીં સર્જારે જાણે કે કમીમાં સરકારી કામ પર જમને કામ પેણ
જાનની દારને માડી અસર થયેલી અમારા ચતી જણાઈ નથી.

ખાતર—આપણા દેશમાં જાણીયા જોડે કે દોર બાજનાં ગળ મુદથી ય
તું જેને કાલ્યુ ખાતર મા કિરકાનું ખાતર હરે છે તેની નીકારા દાણના વખતમાં આપ
ણા ખેડત જાણીયામાં પહેલાંના દરતા ખુદજ થઈ ગઈ છે, તેના કારણે નીચે મુજબ છે.

(૧) જાણીયા ઈણા બનાવી વેચવાથી તથા બળતણની જગ્યાએ વપરાયે થવાથી
બળત, કાણાં બનાવી વેચવાથી જે આવક થાય તે ખાતર તરીકે જ જાણીયા વેચાણ કે

રવાથી મહાપક્ષ થઈ આવક કરતાં મહી વધુ માલમઃ પડશે પરંતુ આપણે ઇએકમ થતાં કાયદા તરફ ધ્યાનમાં નથી લઈએ એથી યતી સામટી અસર (Accumulative Effect) તરફ જોવાનું છે, જ્યારે આગળની તાલુ હોય છે ત્યારે આતરની ખરી કીમત સમજાવેલાં નથી.

(૨) ૧૪૨ ફરો, વાગીદું, કોટમા પડેલા કચરાને સમારથીત સંગ્રહ કરી, ઉકરેલાં સી ખાતર સચકવા તરફ ફાળેવી જોઈએ.

(૩) ખેડૂતો પહેલાંને જોવા દેવ પળતા નથી તે.

(૪) જામદાર-દોર ગામ નીમ પા વાગાઓમા ચગવા વળ તે વખતે જાણ સુકુ થઈ ગયેલું છે. આવા દોર છે તે ડાળીય જના લોક વધી લઈ વળ છે, દોર ચરીને આવી ગાદ ચોમ કોટલા (ગોવાદો) કલોમા સુધી બેસાવામા આવે છે આ વખતે થતું જાણ મેં મેં સીમા એક કરી જણાવનાવી છે. ઉપર દેહા પ્રમાણની રીતે થતું હોવાથી જે બુદ્ધિ નાશ ન પડાયું છે તેના ખાતર સળધી નાંચેના થોડાક આક ઉપરોક્તી જણાવે.

જા (૨) એક દોરની તીવડ મળતું જાણ અને મુતર.
જા (૩) એક વર્ષ ૮૦૩૦ રતલ જાણ, એક વર્ષમા ૧૪૬૦ રતલ મુતર.

(૫) ઉપર જતાવેના જાણ અને મુતર સાથે જો ઘાસ કચરાનું વાગીદું જોઈ
૧૦૦૦ વવળા આમે તો એક દોરે એક વરસે ૧૬ થી તે ૨) ૮૧ એટલે ચાર
૧૬ મહાત્ત જોઈ સુધી ખાતર મહી શકશે

[૬] એક દોરે એક વરસે ૨૦૩૨) રતલ સુધી એટલે કે એક દન સુધી સ
રસ ખાતર મહી શકે આ ખાતર કાચા આગમાં સળવામા આવ્યું
હતું અને એમા ૧૮૨ ટકા જેટલું નકરોજનના જેવા કિતમ ખાતર
૧૦૦ તલનુ પ્રમાણ આવ્યું હતું જ્યારે સાધારણ ઉકરડાના ખાતરમાં
નાકરોજનનું પ્રમાણ ૧૦૦ ટકા હાય છે.

(૭) એક દોરના જાણના કમ જાણમાજ ઉપરોક્ત કરેલા હોય તો તે ૧૪૮૬
રતલ સુધી આવશે

[૮]- જુવાનમાં થતા નારકોટ અને તેના સરળ ઉપાય-જુવાનમા થતા નારકોટના રોગને ખેડૂત વર્ગ વાંચે છે એ રોગ કોઈ મેં ૧૪ વર્ષ જુવાનમા જુકુ નુકસાન કરે છે જ્યારે વર્ષાથી હેવી થોડા દિવસ ચાલુ રહે અને ખેતરમા ખેડ, નીંદામણ વગેરે થઈ શકે તરીકે જોઈ આરોગ્ય મેકુ નુકસાન વગર નીવડે છે અને મોટે અગમ ચેતીના ઉપાય તરીકે જુવાનમા ખેતરમા કરવા દેરના પછીથી જુવાનમા પ્રપરા (મુળીઆ) વીણી દેવાની, એક જગ્યાએ એકેકા કમળાં બાની મુખ્ય જગ્યાએ જુવાનમા છેડપર નારકોટ લાગે ત્યારે વગાવતી વખતે [At The Time of Thinning] નારકોટ લાગેલા છેડવા

જેટલા અને તેટલા કાઠી નાંખાવવા આ કાર્ય, પછી જોનારામાં ચાલુ ગ્રેડે તો એક થોડાં માણસની દુકડીને વુઆવા રોમવાળા દુકડાને જમીનની છેદ નજીકથી દાખરમાં વડે કાપી નાંખવાને મુકવી. અને તે કાપી નાંખેલાં છોડને ખેતરની, ખાલુમાંજ આપડે ખોદી દેવાની જેવું કે જેથી નાંગ્રાઈ વધુ ફેલાતો અટકે આ કામનો ખર્ચ તેનથી મળતો કાપડો ધ્યાનમાં લેતાં જુજ જેવો આવશે. આ પછીથી નારંગી તરૂન નાણુના ન્યાય તેવપણ નુકશાન કારક નીવડશે નહીં. છોડ કાપતી વખતે આખો છોડ કાપી નાંખવો નહીં 'પણ કકન વચ્ચેનાં જુવારનો સરો કે જે ચીમલાઈ જતો માલમ, પડે તેનેજ કાપી નાંખવું, આથી કાપેલા છોડમાં મુખ્ય આગળથી બીજા સારા નીકળશે અને જુવારની આગદમાં નુકશાન થશે નહીં.

(૪) ખેતરોમાંથી વધુ પાણી નીકળી જવાના કાઠા (માર્ગ) (Drainage) દાખી જમીનની કુદરત—કાળી જમીનમાં આરાણુ થવા માટે પ્રયત્નો છે સાત ઈંચ એક સામગ્રી વરસાદની જરૂર છે આવી પછી ઉવાડ હોય તો પાંચ ઈંચ સુધી પછીથી આરાણુ થઈ શકે. જો ચાર પાંચ ઈંચ વર્ષા પડે તો તે નુકસાન જેવો છે. એટલું જ નહીં પણ નુકશાન કારક છે. આ પ્રમાણે જો વધુ વરસાદ થયે તો પાણી ભરાઈ રહે છે અને તે જોને આપણે કાવાણી યાતો રેચાણુ કીધે છીએ તે થાય છે આથી ખેડ વગેરે થઈ શકતી નથી અને આરાણુને માટે રાક જોવા બેગી રહેવું પડે છે અને માટે ભરાઈ રહેતાં પાણીને અહાર નીકળી જવાને ચોખ્ખા માર્ગો કરી આપવા જોઈએ. આવા માર્ગોથી પાણી, નદી નળે યા ગામમાં તળાવેમાં જઈ પડે એવી સવડ થવી જોઈએ.

આવા કાઠા કાઢી દરેક ખેતરને હોવા જોઈએ એમ નથી, પરંતુ સીમના ઢાલ અને નીકાચ રચાનની જોગવાઈ પ્રમાણે અમુક ભાગના ખેતરોનેજ કાઠાની આવરકતા હોય છે. સુરત જિલ્લામાં ઉનાં ભાગના ત નુકાચ અને પ્રધા જોવામાં આવે છે પણ તે જમીન, ભૂમય જિલ્લામાં જોવામાં જોઈએ જે જામનમાં ખેતીકાર કંઈક કરી શકે એમ છે. આથી કેટલીક કાંપડા થરાનો સભવ નહીં.

(૧) ખેતર જસદી ચરણી જઈ ચોમાસુ વાવેતર કરવા સંકાલુ થાય નહીં.

(૨) જમીનની તાકાતમાં રૂઢી થાય.

(૩) જલુનાં ઉપદ્રવ તથા બીજાં તુલોને થતાં વ્યોધી સારી થઈ વર્ષાથી કમી થાય.

બેતી વગેરે ધંધામાં ફતેહની કુંચી.

(એક અગ્રણી લેખકના લેખ ઉપરથી અનુવાદ કરનાર

શ્રી ૦ ઇશ્વરલાલ ગીરધરલાલ.)

કોઈ પણ ધંધામાં જેમ કુનેહી જરૂર છે, તેમજ બેતી અને તેને ગતા રાખવા, ધંધામાં કુનેહી જરૂર છે. હવે માણુમે પોતાના ધંધામાં ખંત અને દ્રઢતા રાખવી જોઈએ. પણ ઘણી વેળા મલમ પડે છે કે, ખેડૂત ધંધાની કુનેહમાં ધણીજ પછાત પડે છે, અને મુખ્યત્વે કરીને આ દેશમાં તેવું ઘણી વેળા જોવામાં આવે છે તેથી-આ નીચે આપેલી કથાકથુ આદ્ય ચીનેટની મતાહ અગ્રેજી રમજે આપી છે એમ લેખારે નહીં.

જે માણસને ચોક્કસ કામ કરવાનું છે અને તેમાં ફતેહ મેળવવાનો નિશ્ચય હોય છે, તે પહેલાં તો તે, કેવી રીતે મેળવવી તેના અભ્યાસ કરે છે તે અધ્યાયમાં હાંફા મારશે નહીં. તેને જે રમત રમવાની હશે તેના નીચેના પહેલાં તેણે જાણવા જોઈએ. જો તેને ફતેહ તરફથી શક્તિની અહીંસ મળી હશે તો પણ તેણે જીભની અનુભવે. નો કાર્મ લેવો જોઈએ. અને જ્યારે એમ સંગે કે જાધા નીચેથી પોતે માહિતગાર થયો છે અને નારી પાછીની કાસુ યવાને તમારું જે તમારે એકદમ દ્રઢતાથી જહાર પડતું, ખુ શીથી પ્રયામ કરવો અને તે વખતે આનંદ ઉત્પન્ન થશે.

હંમેશા લેખક જોન રસડીન કહી ગયો છે કે—“આપણે જે કાર્મ મન પોર વી કરતા નથી, તે કરવા આપણને આ દુનિયામાં મોકલ્યા નથી. આપણને, હોંસીલા આપણી હવાકા પેશ કરવા સાર અમુક કામ કરવુંજ પડે છે અને તે ખંત થાય, થી કરવાની જરૂર છે. જીવન કામો આપણા જોખને અંગે કરવાના છે અને તે પણ અંત કષ્ટ પુરક કરવા જોઈએ આ જેમાથી બેકે પણ અધુરું કે મન વગરનું કરવાનું નથી, પણ ખરાં મનાવી કરવાનું છે, અને જે કામ નકામું છે, સિમ્પ આવી મહેનત કરવાની જરૂર નથી.” આ સલાહ હવે સંધા ધારી માણુમે વાદ રાખવા જોતી છે આપણે આપણો રોટલો પેશ કરવા સાર ખંતથી કામ કરવું જોઈએ. ફતેહ માણુસો એમ ધારતા હશે કે ને તેઓ આ પ્રમાણે દરેકજા આપુ કામ કર્યા કરે તો તેઓને ફતેહ નક્કીજ મળશે. મહેનત તથા સારી ચાલ અલગથી મેળવેલી માણુયની ફતેહને ખરાબ નહીં, ફરીફામ કે સામણી વગરના તેને ફેર લુટી, ચક્રો નથી ફેર સુચીમતોને માટે જોતો છે કોઈ પણ આશાવાળો માર્ગ એવો થીકા નથી કે જેને માટે હજાર નથી આપણુને નહીં મુશીમતોથી અપણે મંજુ થતે ધમ્મકે હીને માટે જે કે હાલના આનંદ નહીં તમને સાતો મારતું હોય તો પણ નીચાં થશે નહીં; અને દીલા ધવો નહીં. તમારું પાડોશી કરનાં કહ્યું કામ થોડું

સારું કર્યું, તે ધણું સહેલું છે, અને જ્યારે તમે તે કર્યો સારે તેનાથી અમર કામ પણ તમે સહેલાઈથી કરી શકશો. જેનાં વધુ મહેનત કરો અને નમરો તમને મેલો જાગ મવન

તમે તમારા ધધાના ગઠ - છા ? તેનું તમારું તાબાનું કામ જોવું દલીલ ર છે, કે જે તમારી મરજી સુખી કામ છે ? તમે સારું ગેઠવેલા વગેરે શેઠ કોણ ?

તમે કે ચોક્કસ કામ પણ ધધાની માગણીને પડતું પડે તમે જે તમારો ધધો ? જેની સાથે ધધો તો તેના તાબામાં તમારું ગેઠ પડશે તમારું મ

દલીલ એવો તમારી સામે ઉપયોગ ગતાં નમે કરશે. આવી જતની અડચણોનાં ધધી જેના તમારે જોગ થયું પડે છે એવાં કરીવાડો આવશે. વેપારી અને આકાંક્ષાઓ વાધા ઉઠાવશે, દપલ, તાર અને દેતાં નવાં વગેરે જોગ રોકશે

ગમે, કામ કહેશે કે " મારો મગગ તમને મળ્યો ? મગગ આજ " જોગ જે તો કરેલી વધુ થઈ ગયો છે. " જ્યાં સુધી ગમે જરા અગડો મગગે નથી લાગે સુધી હું મારું બીજ

આપીશ નહીં. " " જોગવળુ ક્યાં પ્રમાણે મારીનું નુક નહીં લગ્યાં. પરંતુ પેટાં મોકલ્યું છે. " વગી ચીને લખમે કે " મગગ મગગે મોઢી આપશે "

અરાધ્યોજનાથી રચાયા કામને લીધે, તેને જોગ આપતામાંથી જીજ્ઞાસામાં કરેલાં કામ તથા રચાયેલાં નમણાં ખપાને ગુનાવત માટે ધકકા ખાવાં પડે છે. આવી સ્થિતિમાં આપાદાનીની આચારવાળા વધતા જતા ધધામાં મુશ્કેલીઓ આવી પડે છે.

" અમે તેને કહ્યુંમાં રાખીશું " એવો આપણો મુદ્દા જોગ હોય, જોગ અમે અમારા નસીજના ધધી થઈશું, અને સારી યોજનાથી રચાયેલાં ધધામાં આ પ્રમાણે થઈ શકે ઉત્તમ યોજના કરવી જોઈશે. જીજ્ઞાસા અનુભવ તથા જ્ઞાનનો સામ ભેરો જોઈશે.

ધધા માણે પોતાની જાતને, મોટા ધધામાં સંમિશ્રિત એમ, ધધે છે તેઓ સમગ્ર રોજિલી મા કાંડ પણ ખાતી નથી, તેમાં તેઓ લુપ્ત કરે છે વરણ ધધામાંથી શીખામણોની વરાળ અપાઈ ગઈ તો એટલે ધધે અધ ધધાનું. તે યોગ્ય આચાર આપે.

ધધા માણે પોતાની જાતને, મોટા ધધામાં સંમિશ્રિત એમ, ધધે છે તેઓ સમગ્ર રોજિલી મા કાંડ પણ ખાતી નથી, તેમાં તેઓ લુપ્ત કરે છે વરણ ધધામાંથી શીખામણોની વરાળ અપાઈ ગઈ તો એટલે ધધે અધ ધધાનું. તે યોગ્ય આચાર આપે.

ધધા માણે પોતાની જાતને, મોટા ધધામાં સંમિશ્રિત એમ, ધધે છે તેઓ સમગ્ર રોજિલી મા કાંડ પણ ખાતી નથી, તેમાં તેઓ લુપ્ત કરે છે વરણ ધધામાંથી શીખામણોની વરાળ અપાઈ ગઈ તો એટલે ધધે અધ ધધાનું. તે યોગ્ય આચાર આપે.

જે ધધા ઉપયોગનું છે તેને માટે જોગ્ય નીચું ઉપર આવે, તમારા ઉદ્યોગને ખોટું મારજી મોઢી કલાલ, અને જીવિ આલો તમારો કામ ધધો ગમે તેવા ન

જામાવર. હાલો હોય, તે પણ તેમાં પુરેપુરી કલેક મેગવેવાનું બની શકે તેમ છે. આજ નાંચથી ગમે તેવા મેઢ ધધામાં પણ ધ્યાન લાગે અને જીવિ મગગે સંજા રમાં કામ કરવાને આરી યોજના અને રચનાઓ જોગ કલાલો આજ પ્રમાણે કલેક મેગવે

વ છે. દરેક નવું કામ લુધ રપમાં લુધ લમજ છે. (ચાલુ)

જેતીવાડી સંબંધી હિલચાલ.

ગુર્જાન સંસ્કાર તંત્રથી વખતસરની સુચના.—હાલમાં યુરોપમાં જંગરી ફેફાડ ચાલે છે, તે વખતે હીંદુનાતમાથી મુગા, અને લાંબી અને માલ લાઇ જવા લાવવાના કામમાં ખલેલ પહોચવા લેખ છે તેથી દર વરસની મેદક કપાસ જે, તેથી બીજાનો ઉપાડ યુરોપ માટે મોટા જથ્થામાં થતો જોડા છે માટે સરકાર સુચના કરે છે કે ખેડુતોએ જને તેટલા જોળા પ્રમાણમાં કપાસ તથા તેથી બીજાનું વાવેતર કરવું. જો, જુવાન રંગેરે લાવે તથા યુવે ચખ્ખ વગેરે કાઢેલું વધારે વાવેતર કરવું, ખેડુતો આ સુચના પર પુનઃ ધ્યાન આપશે.

લડાઇમાં મદદ.—આરેલીઆ એ દ અંગ્રેજ સુલેક છે, સ્થાની ખેડુતોએ, આ લડાઇને ટાળી અંગ્રેજ સરકારને દર લાખ યેદાની મદદ આપવા પોતાની ખુદી બતાવે છે થન છે.

આરેલીની સરકાર જેતીને માટે જમીનમાં સુધારો કરવા જે, લાખ રૂપીઆની રકમ મંજુર કરી છે.

ગાયકવાડ સરકારે લાખલિંગની પધ્ધતી ઉપર પોતાનો રાજધર્મ જેતીવાડી તથા વેપાર ઉદ્યોગ ખડલવનારી ફાસીલ રચાવી છે.

જેમાં હાલમાં હોસંગ તથા કપડવંજ તાંબુકામાં નવો જમીન ઉમેરવાનો કામ સાર સુખે સરકાર પચાસ દળર રૂપીઆના ખર્ચે વસતીના બળથી ચાલતું હો ખરી દવા મજુરી આપી છે, વર્તિસ્વમાં આખા ગુજરાતમાં આ દળ નેરવાળા જમીન ઉપયોગ થઇ પડશે.

સને ૧૯૧૨ માં મોરીસની ખાડ હીંદુસ્તાનમાં ૧,૪૩,૩૬૧ ટન ઓર્ચો હર્ષ વેપાર માટે એકદર ખાડ ૨,૦૬,૬૭૭ ટન થઇ હતી. આ ખાડનો સાથી વધારે ખર્ચ હીંદુસ્તાનમાં થાય છે.

સત્તા હાલમાં સારા વરસાદને લીધે દુકાળું જોર નરમ પડ્યું છે. ગુર્જાન સરકારે કુવા ખોદવા રૂપીઆ જવાસ હળર તગાવી તરીકે આપ્યા છે.

હીંદુસ્તાનમાં દર એકરે લંબની - સરેરાશ વેગર ૭૦૦ પૌડ થાય છે. બ્રિટાનમાં ૧૭૦૦ પૌડ થાય છે. હીંદુસ્તાનમાં દર એકરે, કપાસીના વગરનું ૩,૪૦ થી ૫૦ પૌડ થાય છે. અમેરીકામાં દર એકરે ૩૦૦ પૌડ થાય છે. હીંદુસ્તાનમાં જોખાનો પાક, દર એકરે સરેરાસ ૮૦૦ પૌડ થાય છે. જમીનમાં આવેલા, બેરીઆ ખાતમાં ૨૫૦૦ પૌડ થાય છે.

તાંજેરની જલમાંના કદીયાને ખેતીવાડીનું શિક્ષણ આપવા મદ્રાસની સરકારે એક કૃષ્ણવાયસો અને અનુભવી અર્થસંકલ્પક ખેતીવાડીના ઇન્સપેક્ટર તરીકે નીમવા મંજુર કર્યું છે. દરેક ઇલાકાની જિલ્લામાં આ પ્રમાણે ચપ્પ સ્થળો નક્કી છે.

હીન્દુસ્તાનના નહેરો ખાતાના સને ૧૯૧૨-૧૩ ના રીપોર્ટ ઉપરથી જણાય છે કે એ વરસમાં નહેરોની ખાણી પાણી જમીનમાંથી ૬૭ કરોડ રૂપિયાના પાક ઉતર્યો હતો. એ ખાતા પછાડી ૪૭) કરોડ રૂપિયા ખરચ થયો હતો. એમાં નહેરો ૫૬૩ ટન પડતા ગયો હતો. રેલ્વેનો નહેરો ૧.૪ ટકા આવ્યો હતો. પ્રાચીની આખાનની અને સન્દરની આવક વધાવનાર આ ખાતું મોટા પાકા પર મેલવાની જરૂર જણાયું.

અમેરીકામાં દર વરસે ૨૨ કરોડ રૂપિયાના કેલાં ખર્ચે છે. ઈમર્લિડમાં દર વરસે સાડા ચાર કરોડ રૂપિયાના કેલાં વપરાય છે. કહે છે કે એક વિદ્યામાં કેળવવાનાર પોતાના કુટુંબનું ગુજરાન કરી શકે છે.

એકતેને મારે રેલ્વે તુરમાં ઘટાડો:—જે એકતેને સુરત વગેરે સગાં જોતરોપો જેવા જગુ હથે તેઓને મામલતદારનો ઘામલો રજુ કર્યો. રેલ્વે રેલ્વેનવાસી જરૂરથી જતાં આવતાની ટીકીટ દેલા તુરે મળવા ॥ ગેરવજુ થયેલી છે.

તવના તુલનો અંદાજ:—તા. ૧ આગસ્ટ ૧૯૧૪ સુધીમાં બ્રીટીશ હાલ આમાં ૨ લાખ ૪૮ હજાર એકરમાં વલિતર થયું છે. દેશી રાજ્યોમાં ૨ લાખ ૨૫ હજાર ૨ એકરમાં વલેતર થયું છે. ચાલુ સમન વરસાદને લીધે ગુજરાત તથા કાશીઆગાડમાં પછર દીવસથી મહીના સુધી વલેતર મોડું થયું છે. વધારે વરસાદથી કાષ્ટ કાષ્ટ સ્થળે તુલ થીલું થી ગયું છે. જોડીને ઠાણે સારું છે.

ભોંયરસીંગના તુલનું અંદાજ:—તા. ૧ આગસ્ટ ૧૯૧૪ સુધી બ્રીટીશ હાલ આમાં ૮૮ હજાર એકરમાં વલેતર થયું છે. દેશી રાજ્યોમાં ૪૨ હજાર એકરમાં વલેતર થયું છે. તુલ દાલમાં સધળે સારું છે.

મહકારી મુંડળીના નાણા ઉચાપત કરનારને સજા—ભારતીય હાલના જામરા તાલુકાના વસતી ખગાશી મામની રહકારી મડળીને શીસાજ તપાસતા એ હાલના જોનરરી આરજેનાઇઝર ૨૦ સા. ૧૦ અખાસ કર, ઉત્તમગ્રામ મલકને શીસાજમાં ઘોડાળો જણાવ્યો ઉત્તર વિખાસા આડીટર ઓ દેસાઈની ખાતરી થતાં કામ ચાલી ઉતરી મડળી ના ચેરમેન તથા સેક્રેટરી ઉપર બે રકમો થઈ ૨૧૦ ૧૦૫૯-૮-૧ ઉચાપત કરવાના ગુન્હા જાલ ભર્યના સેસન્સ જડજ સાહેબે જન્ને ગુન્હેવારોને અગ્રા મામની સમન મંજુરી લાવની કે દરમતી છે. અરસપરસની મલની સંરથામાં પજુ આવા કામો મેદાં મળે આવે છે!!!

સને ૧૯૧૪ નો વરસાદ.

જગત્તું નામ	મનોવારીયા મેઠ સુધી.	જુન	જુલાઇ	ઓગસ્ટ
મુન્ના, ચેનસી	૦ ૪	૨૨ ૪૫	૧૬ ૪૩	૩ ૩૦
આસપાડ	૦ ૦	૧૮ ૬	૧૩ ૮	૩ ૪૪
માડી.	૦ ૩	૧૪ ૪૮	૨૭ ૬૧	૫ ૯૫
ખારેડાલી	૦ ૦	૧૪ ૭૮	૨૫ ૯૪	૬ ૪૨
ખાલોડ	૦ ૬	૧૧ ૫૬	૩૨ ૪૧	૮ ૩૯
જલાલપેટ	૦ ૮	૧૫ ૪૮	૨૩ ૨૪	૩ ૫૦
ચીખલી	૦ ૨૩	૧૭ ૮૫	૩૭ ૧૬	૯ ૫૫
વસતી	૦ ૩૭	૨૩ ૩૩	૨૮ ૧૭	૧૦ ૩૫
ખારડી	૧ ૧૩	૨૩ ૬૭	૩૯ ૫	૧૦ ૩૪
મરુચ				
જાલચ	૨ ૧૪	૧૨ ૮૮	૧૨ ૭૬	૪ ૬૪
અકલેશ્વર	૦ ૧૯	૧૦ ૯૧	૧૦ ૬૩	૪ ૫૩
હાલોડ	૩ ૦	૧૬ ૭૩	૮ ૯૩	૨ ૭૫
પ્રતાપ	૦ ૩	૧૪ ૫૮	૧૧ ૧૨	૨ ૫૩
વાગરા	૦ ૦	૯ ૫૦	૧૬ ૭૪	૪ ૭૫
દુરેજ	૦ ૬	૧૦ ૬	૧૩ ૭૬	૧ ૨૬
આમોદ	૦ ૧૯	૧૮ ૫૫	૧૪ ૩૧	૨ ૮૦
જાલુસર	૦ ૦	૭ ૨૯	૧૩ ૧૩	૩ ૧૦
મેડા.				
મેડા	૧ ૩૫	૧૩ ૧૮	૨૨ ૭૪	૩ ૯૦
મહેમદાવાદ	૦ ૭૪	૬ ૧૫	૧૪ ૯૭	૩ ૬૬
માવર	૦ ૭૭	૬ ૯૧	૧૩ ૯૧	૩ ૧૯
નડીયાદ	૦ ૦	૧૦ ૩૪	૨૨ ૪૫	૪ ૬૬
મહુધા	૦ ૫૨	૮ ૬	૧૬ ૫૯	૨ ૫૯
કમરવજ	૧ ૩૫	૭ ૯૯	૧૬ ૭૧	૭ ૭૨
કાસરા	૦ ૦	૯ ૬૧	૧૨ ૩૦	૨ ૭૨
કાકર	૦ ૭	૧૦ ૪૬	૧૬ ૬૭	૨ ૬૭
આખુડ	૦ ૧૫	૮ ૧૪	૨૦ ૬૭	૪ ૧૭
ઓરસડ	૦ ૬	૫ ૧	૨૧ ૨૧	૩ ૭૧
પરુમહાલ				
ગાંધી	૦ ૭૯	૯ ૯૧	૨૦ ૪૦	૪ ૭૦
ગાંધી	૦ ૩૭	૧૦ ૫	૧૯ ૬૨	૭ ૭૮
હાલોડ	૦ ૩૦	૧૧ ૬૨	૨૬ ૬૩	૬ ૨૫

૩૨ શ્રી ગુજરાત જૈનોવાડી અને હુન્નર ઉધોગ નિમાસીક :

દાહોદ	૦ ૨૨	૧ ૫	૬ ૫૦	૨ ૧૫
ભાલોદ	૦ ૨૮	૩ ૩૩	૬ ૭૩	૩ ૫૮
આણંધોડા	૦ ૧૮	૧૦ ૬૫	૨૮ ૬૧	૭ ૭૧
અમદાવાદ				
કાંઠોઈ	૦ ૬૭	૪ ૭૧	૧૫ ૩૬	૮ ૮૪
પ્રાન્તીજ	૦ ૧૧	૫ ૬૬	૨૦ ૧૫	૭ ૭૮
ગોધરા	૦ ૧૫	૫ ૬૩	૨૬ ૧૯	૬ ૬૬
સાણંદ	૧ ૧૫	૫ ૨૧	૧૭ ૪	૮ ૧૩
વીરમગામ	૧ ૧૨	૩ ૧૭	૧૨ ૬૬	૪ ૧૨
ખાંડોડા	૦ ૨૮	૭ ૮૮	૭ ૦	૨ ૭૩
સાંલ	૧ ૫૮	૫ ૬૦	૬ ૭૧	૫ ૮
ધોળકો	૧ ૬૧	૬ ૨૨	૧૦ ૮૭	૩ ૦
ધંધુધો	૦ ૭	૬ ૭૦	૧૦ ૫૭	૬ ૬૧
સાણંદ	૦ ૮	૧૦ ૬૬	૬ ૨૬	૬ ૬૬
સાંલ	૦ ૦	૭ ૭૬	૧૩ ૬૬	૪ ૬૩
મોધો	૦ ૧૫	૮ ૩૮	૧૨ ૮૨	૩ ૮

દેશી રાજ્યો.

જગતું નામ.	જાગીરા મહ સુધા	જુન.	જુલિ.	ઓગસ્ટ
વડોદરા.	ઈ. ડો.	ઈ. ડો.	ઈ. ડો.	ઈ. ડો.
૧ વડોદરા	૦ ૬	૮ ૮૦	૧૮ ૮૪	૪ ૨૬
મુરત ગુજરાતી,				
૧ ધંધુધો	૦ ૩૬	૨૬ ૪	૫૮ ૩૬	૧૩ ૭૫
૨ સગીધ	૦ ૨	૧૫ ૮૧	૧૮ ૫૮	૪ ૧૦
૩ વાસદા	૧ ૬૪	૩૧ ૭૦	૬૩ ૨૮	૬ ૩૧
૪ ખાંડો	૦ ૬૦	૭ ૮૨	૧૫ ૩૩	૫ ૬
વેવાકોડો.				
૧ નાહોદ	૦ ૬૦	૮ ૫૬	૨૪ ૨૮	૪ ૩૭
૨ વાસદા	૦ ૮	૫ ૬૩	૭ ૨૧	૨ ૬૪
૩ હાંટા હાંટુર	૦ ૩૦	૬ ૬૬	૨૧ ૨૩	૭ ૬૧
૪ જાગીરા	૦ ૪	૬ ૬૨	૧૫ ૭૨	૫ ૪૩
૫ વાસદા	૦ ૮	૧૦ ૦	૧૨ ૬૨	૩ ૨૨
મોડોડો				
૬ મોડો	૦ ૨૦	૪ ૧૬	૧૮ ૨૧	૫ ૮૧

૩ હાડ	૦ ૩૧	૫ ૩૪	૧૪ ૧૦	૫ ૨૮
૪ અહમદનગર.	૦ ૫૬	૫ ૬૭	૧૮ ૨૭	૬ ૬
૫ બાપડ	૦ ૧૩	૭ ૪૯	૧૭ ૫૬	૫ ૧૩
૫ મોહનપુર	૦ ૪	૬ ૫૬	૨૩ ૮૦	૭ ૧૯
ખાસણપુર				
૧ માસણપુર	૧ ૩૨	૨ ૪૩	૧૪ ૪૫	૮ ૨૫
૨ રાધનપુર	૦ ૨૭	૨ ૬૬	૧૨ ૮૬	૧ ૨૧
૩ થરાડ	૦ ૨૯	૨ ૬	૯ ૦	૩ ૬૪
કાઠીવાવાડ				
૧ નોજકોટ	૦ ૨૨	૭ ૬૧	૯ ૨૩	૬ ૮
૨ મોરખી	૦ ૬૫	૭ ૮૬	૮ ૯૦	૦ ૨૦
૩ નવા નગર	૦ ૩૨	૪ ૪૧	૩ ૬૬	૬ ૩૪
૪ મોડલ	૦ ૨૧	૮ ૩૦	૬ ૯૪	૧ ૭૨
૫ ધોરાજી	૧ ૩૦	૬ ૮૮	૬ ૬૬	૧ ૮૮
૬ ભેતલસર				
(માણીવાડ)	૧ ૨૮	૪ ૩૯	૫ ૮૦	૧ ૫૭
૭ જુનાગઢ	૨ ૩૪	૫ ૬૮	૮ ૪૬	૨ ૪૭
૮ પોરબંદર	૦ ૧૧	૧૦ ૭૧	૨ ૫૪	૧ ૨૪
૯ વેરાવલ	૦ ૧૧	૪ ૮૫	૬ ૯૨	૧ ૪૬
૧૦ જાફરાબાદ	૦ ૦	૭ ૪૮	૬ ૬૬	૨ ૨૪
૧૧ સોનમઢ	૦ ૪	૮ ૮૫	૪ ૫૨	૨ ૧૨
૧૨ બાવનગર	૦ ૪	૮ ૯૨	૧૩ ૯૬	૪ ૯૨
૧૩ મહુવા	૦ ૪૦	૯ ૬૯	૬ ૬૧	૧ ૧૭
૧૪ પાલીતાણા	૦ ૮	૧૦ ૮૬	૫ ૧૧	૨ ૨૬
૧૫ જસદણ	૦ ૦	૯ ૧૬	૭ ૭૧	૨ ૨૭
૧૬ વડવાળ	૦ ૦	૧૨ ૯૬	૩ ૫	૦ ૬૬
૧૭ ધાંગધા	૦ ૧૮	૭ ૮૫	૧૨ ૬૫	૦ ૭૩
૧૮ જામણા	૦ ૯૫	૪ ૨૩	૯ ૩૯	૧ ૧૪
૧૯ વાકાનેર	૦ ૭૭	૯ ૮૨	૭ ૮૪	૦ ૫૮
૨૦ સુઝ	૦ ૦	૭ ૬૩	૩ ૭૮	૧ ૭૫
કરો				
૧ જુજ	૦ ૮૩	૩ ૨૩	૧ ૯૫	૦ ૯૧
૨ માણી	૦ ૪૨	૭ ૮૭	૧ ૩૬	૧ ૯૮
૩ અંજાર	૦ ૭૭	૩ ૮૯	૨ ૮૨	૧ ૩૮
૪ રાહપર	૧ ૩૮	૩ ૨૦	૩ ૭૫	૧ ૩૪
૫ નગીયા	૦ ૭૬	૪ ૫૭	૧ ૩૦	૦ ૧૦

વર્ણનાત્મક				તાપત્રુ ગાય-પાશની ધીસીમાં ડીઝી																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																										
રકબ	૧૯૧૪		૧૯૧૩ ની સંખ્યા ગાય-પાશની ધીસીમાં ૦૧૨૨ વર્ષમાં ની તારીખો	ભાગ			આગર			સપ્ટેમ્બર																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																				
	ગાય-પાશની ધીસીમાં ૦૧૨૨ વર્ષમાં ની તારીખો	૧૯૧૩ ની સંખ્યા		૧૯૧૪ ની સંખ્યા	કુટિર	ધીસી	મરક	કુટિર	ધીસી	મરક	કુટિર	ધીસી	મરક																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																	
સુત	૧૧-૨૨	૧૫-૪૭	૩-૮૨	૧૧ મી ૧-૨૮	૧૭ મી ૩-૭૦	૧૮ મી ૧-૩૭	૧૧ મી ૧-૨૪	૧૭ મી ૩-૮૦	૧૮ મી ૧-૩૭	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬	૭૮	૨૬</

મુંબઈ ઇલાકાના મહકારી મંડલોમાં સાગ લેનાર અગ્રેસર ગ્રહસ્થિતો પુણામાં મેલાવડો.

નેક નામના ગરબર સાહેબની કાર્યભર ગેરદારીને લીધે મુંબઈ ઇલાકાની ક
રેખારી કલિગીલના જુરિષ્ટ સમાસક સર રીચર્ડ લેગ પ્રમુખબાને.

પુણા મુકામે સરકારના દરબારી દીવાન ખાતમા મુંબઈ ઇલાકાના મહકારી કા
મમા આગત પડતો ભાગ લેનાર અગ્રેસરોએ મુકામેનો એક બંધ મેલાવડો નાં ૨૭
૨૮, અગસ્ટ ૧૯૧૨ને રોજ નેક નામનાર ગરબર સાહેબની ગેરદારીને નીધે કલિગીલર
સર રીચર્ડ લેગના પ્રમુખપણા દરમિયાન મળેલા દત્તો ઇલાકાના મહકારી મંડલો પેતાની હીત
ગાલગા લીધેથીને પરંતુ મકમ પગતુ આગળ ગરબર ના છે સહકારી પક્ષનો ખ્યાલ
આ જમાના મુજબ આપણે ત્યાં નવો દેખાવ દે છે બાજક નાનું છે, તનદુર ને મજબુ
ત જાણનું થતાના સર્વ ગીતો દેખાવ છે. આ દેશના મરીનોની તે જલની મર્યા
દા સમાન થશે, તેઓમાનો અધકાર નાક ડગે રોજની આગી દેશની રથીતી મુખારવામ
અજવાલું નાખશે એવી સપુર્ણ આશા છે સહકારીનામા સારો વધારો જોઈ કાઢ પક્ષ
માન્યુસ ખુદી થયા વગર રહશે નહીં એવું અર્થદેવ કાગમ રહેવાગા થયા લાભો સમાપ
લા છે, એવી હીલચાલમા થયું બળ છે અને એના ફેલાવામા પ્રગતની આગાહની, સપ
અને નીતીની વૃદ્ધી છે, એવા કાગમા પુગી થઈ અપરા, તેનો વધારો કરવા તથા તેને
કાપમ કરવા દરેક મુમેસલની પગી ફરજ અને સમજાએ છીએ નામનાર ગરબરની અ
નીવાર ગેરદારીને લીધે કરાગરી કલિગીલના મોટા મેખર સર રીચર્ડ લેગે આ હી
લચાલને આગાહી કરી મનરસનું કામ રા કર્યું, તે કરતા તેઓ સહેને નીચે આપ
મુજબનું ઉત્તમ બોલક બાપજી આપ્યું હતું. તે વાચા, વિચારવા તથા મનન કરવા અમે
પાગતી છીએ છીએ, બાપજીની રાગ્યાનમા તેઓ સાહેબે લાકડ વીરો અર્થ સુચક મંલારે
કર્મે દત્તો કે 'દિફરતાનની અકર આ લગડથી થવી ચોરીજ અસર થઈ છે, આપણે આટ
લા ખત્તા આ દેકણે એકત મટણ છીએ તેથી અજાણ છે કે આપણું સામાન્ય કામ કા
જને એવી કાઢ અસર થઈ નથી આપણું કામકાજ દમોગાની રીતસર આટલું જલ છે.
આપણે આપણો રાજ્ય વલિદત કંઈ થયું જાગી, ખસેગ કે ગરબર વગર નીરડવ પક્ષે
ગલાવા જાળી છીએ આપણા નાજા સમક્ષી ગીતીની ગીનકુલ અસર થઈ નથી સા
ધાગજ વખતની મફત આપણો ખરસ થયું છે આ કરેલી જરૂર એ છે કે આપણને
કાઢાની ભવ કે દેશન નથી મોક્ષા મદદથી આ લાગી કરર જાનું દરેક રથને અને
મસજે ખોટી અફરો ઉઠી તેજા અટમવા તજીજ કરશે તો દેશની શેરા જાળી
સેખામે " રજાઓના વારસીક રાપોટ વીદના બરેસ, ગાલીનીથી ગરબર છે મધા વરસ
કર્તા કામ કાજમાં કદક સરો વધારો માગમ પડે છે સને ૧૯૧૨-૧૩ મા દરેક જાનની
સોસાવડીઓ પાપ હતી તે વખતે આ વરસમા એટલે ૧૯૧૩-૧૪માં ૧૯૮ થઈ છે, સમા
સરોની સંખ્યા ૪૬,૨૨૧ ઉપરથી વધીને ૬૬,૭૨૪ થઈ છે તથા થપજી ૩૦,૪૮

૪૭, ૭૬૩ થી વધીને શ. ૧૬, ૧૩, ૧૩૫ થઇ છે. મરકારની રાજ્યનીતી એવી છે કે સોસાયટીને પોતા તરફનું કંઇ દાખલ સીવાય એ સત્વતાના નીયમ મુજબ ચાલવા દેવી જોઇએ. સઘળી નવી નવા ધીન્નારી મટાળા આનરની એ રજેનાદારો ની સારી સમજથી સ્વેચ્છાથી સ્થપાયેલી જણાય છે. એ માના દેવાળાથી આટલે જે ઘોઘા થેકકા પહેલ્યા છે તે તરફ ધ્યાન રાખી સોસાયટીઓની આટલે સચવાય તેની રીતે નવી સોસાયટીઓ રજીસ્ટર કરતા પહેલા તે તરફ સંપૂર્ણ ધ્યાન રખાવી જોઇએ. મધ્યસ્થ સોસાયટીઓ મથે વરમે ૪ હતી તે આ વરમે ૬ થઇ છે તેની ચાપજી ગ. ૧૩ ૬૪, ૫૬૫ ઉપરથી ગ. ૧૭, ૬૪, ૫૩૧ થઇ છે. ગામડા ની સોસાયટીઓને મધ્યસ્થ સોસાયટીઓ સાથે જોડવાનો નવો નીયમ આ વરસમા દાખલ કરવામાં આવ્યો છે. આર મધ્યસ્થ સોસાયટીઓને ૭૦ ગામડાની સોસાયટીઓ જોડાઇ છે. ખેતીવાડીના ખંડાની માફક આ ખતું પશુ સોડાના કટલાજીનું ખાતું છે. દીક્સોજ અને મહેનતુ અમલદારોની દેખરેખ નીચે આ ખાતું ધણું ઉપયોગી થામ કરે છે. તેને રાજ પ્રજા તરફની સંખ્યા મદદ અને ઉત્તેજન મદદાં જરો એવી સંપૂર્ણ આશા રાખી કાઓ. રજીસ્ટર સોસાયટીના રજીસ્ટ્રારની રીપોર્ટની ના ની મોડી જાણત તથા કે નફર-સમાં રજુ થયેલા અગત્યના નીચા ધો ઉપર પ્રસંગાવસાત લખવાનું મુળતરી રાખી આ સેખ જાણ કરી સર રીચાર્જલેખના કાપજી તરફ અમારા વાચનાસઓનું ધ્યાન ખેંચીશું.

ત્રીં ગાં આશીસ.

સર રીચાર્જલેખનું કાપજી.

જોના. ત્રીં પટની, ત્રી. દીલીંગ અને પ્રદુસ્થો,

હુ દીલ્લીનીર છું કે મેં ગવરનર સાદેજ આ પ્રસંગે દાખર થઇ રાખ્યા નથી, નાં કરીને આ પ્રસંગે તેઓના ઉત્તેજન અને સલાહની ખોટ જે, કે જે આપણે સે મોનફરન્સમા મેળવવા લાગ્યાલાલી થઇએ છીએ. તેઓની ગેરલાજરીમાં હુ પડ્યો ખુશીયા રીશાર છું.

મોનફરન્સનું કાર્પ કમ ઘર કન્યાં પડેલાં, યુરોપમાં જે લડાઇ ચાલે છે. દીલ્હીસ્તાન અને તેના વીચાર દાખર રહેતા દરેક મદગ્યોના મનમમા ગમી રહેતા છે તેના સંનંધમાં જે ગળેલા કહેતા આ જગ્યાએ અયોગ્ય સેખ મે ન હી. હુ ધાર છું કે, તમારે મનમમાં ચોક્કસજ દતો કે આ લડાઈની રદન મચોને, દરેજના કાર્પ કમમાં ચોટીકજ ખલલ પડી છે, અને ત્રીં આપણે આને આ જગ્યાએ લખી જાગી સંખ્યામાં લેતા મદદાં છી. ત્રીં માફક આપણું સાધાજી કામ કરીએ છીએ. આ દેશના રાજ જે હાલ જરૂર પડે ખાતી આવી નથી. યાનીના વખતમાં જે પ્રમાણે

દાર્દ્ર કૃમ ચલતો દતો તેજ પ્રમાણે હાલમા પણ ચાલુ છે. આપણુ હમેશા કામ તે મજાનાજય કારોનાર સાતાના વખતની માફક જરાપણુ આડચણુ કે અનીયમીન પણ વગર બરોજમાય હશે જાય છે આપણી આમનામીને કાષ પણ જનની ઇચ્છા થઈ નથી, અને તેથી આપણો અગત્યનો કાષ કૃમ પણ હમેશની માફક કાષ પણ જન વગર ચાલુ છે. હું આપણું છું, જોતુ કાચુ એટલુ છે કે, આપણને કાષ પણ જનની ધારની ગમવા તુ કાચુ નથી. હું ધાડ છું કે, અને બેગ ધાડા દરે- ગુદચીને એ નાગતનો અનુગ વં હશે અને હું મારી શેકતો નથી કે તેઓ પોતાના દેને બોલી અદવાઓથી ઉત્તેજન આપતા હશે પ્રાય સાખના ધાડ પણ જરા નથી આપણે એટલુ જ કરવાનુ છે કે, દો ક ધાડા કારેલી ઝોલી, અદવાઓને નાહુ કરી અને જેઓ આવી અદવાઓ ઉણવા હોય તેઓને જો પ્રમાણે દહેડું કે અને જે પ્રમાણે સાતાના વખતમા કામ કરતા હતા તેજ પ્રમાણે હાલમા પણ જરા ઈચ્છા આપણે તેમને ખાતી કરી આપી કે, આપણા કામની અંદર કાષ પણ જનની દખત ઉતા ન થતો જરાપણુ સકાર નથી. આજના દીવસનુ કામ કરતાં પહેલા આ મજદો બોનવાનુ કાચુ જોય કે આ સમોથી પુર્ણ વીસાસની કારણથી દેશાંધુ કે જે વાંચાસની નાગણી આવા સજોગમા આવ્યો છે

હવે પ્રમાણે આપણું કામ હાર આવતા આ દોઓપરીવ મહાળીના કા કમ નો ફરીથી ચીતારે આપવાની, કે તેના કામ સમાજવાની, કે તેનાથી થતા કાષકાઓ કે સાંવવાની અંતે કાષ પણ હવે જરૂર નથી, કા-જુ તેના કાષકાઓની અને કાષ કમની કે કે મોજુકને ખબર છે, અને માર નામીને તેને માટે વીધાસ અને માનના ધણી સારી રીતે આ દેશમા ફેલાઈ છે

હું નથી ધારતો કે કાષ પણ રચેલ કાકા કે જે પોતાના દેશની મેલા કરવા ચડા તો હોય તે આ સીવાય બીજી કાષ મજુ ઉત્તમ રીતે પોતાના દેશને કાષકો કરી શકે હું તમને વધારે વખત જોડી કરવા મંગિતો નથી, કાચુ કામ પણ વધારે છે, અને મારે જે દહેડનુ છે તે ગયા વરસના કાષવાલી રીપોર્ટ જેની નમો અને દાખર નેરા દરેક પ્રકરેને વડચવામા આવી છે, તેના કાષકામા થોડા સમોમા કદી જાકે.

થોડા અગસના મુજબજોપર મારે જે કહેવાનું છે તેને માટ હું તમ રી ધીમે પણ મકમ. મગ નહિ હું હું ધાર છું કે પહેલી ખામત, એ છે, પ્રથમ પગનુ પ્રાણ પડી હતા નથી અગસ વધવાની જરૂર નથી. બીજા કામમા કાષ પણ આગળ મકમા પડવા, તેમા થોડો મજલુન કરવો જોઈએ. બીજા કામમા કાષ કે જ્યાં સોસાયટીઓની સખ્યા વધારે છે તેમા આજ તરીકામા ઉત્તમ થી આપણુ ભરેતુ ન થી આપણે જે અંતે કરવાનુ છે તે એ કે સ્વેચ્છાગરિને સાન પાય પર જારી નીર કાષ ખાતાવવાની ૭ એસાયટીઓને મારી સલામત અને સાત પાયા પર મકમા વગર તેમા સખ્યામા વધારો કરાવી ખતર આપણે આગળ રાતુ નહીં આપણે ઉત્તમથી આગળ વધવુ નથી. આપણ ઉતાવળથી આગળ નવું એ મને પસંદ નથી. આ રહે " ધીમા પ ક માકમ " થવાની રીતે અખતાર કરી જોઈએ. આપણે કયા કયા કાષકા મેલવાવાનુ

છે તેની પ્રથમ ખાતી કરે, અને આપણી પાસે તે પ્રમાણે વંતવાને શું સંધનો છે, અને તેના ઉપર વીચાર કરવા જેટલી આપણી તાકાત છે કે નહીં. પહેલી બાબત જેનું કંઈ વા માત્ર હું તે ઝોગીનીચેશન રીપોરટના ૧૫ મા પેઝેઆફમા આપેલી છે તે સિત્તલ બેંક અને કાઓપરેટીવ સોસાયટીઓનું બેંકનું કંઈ આગવું છે. બેંકના પોતાના સી પોર્ટમા એ વીશે થોડીક અડચણો જતાવેલી, અને એ બેંકનું સારું માલમ પ્રકાર પ હેલાં આ એક સવાલ છે કે જેને હવે ધણા સવાલો અને વીચારવા તૈયારી ઉત્પન્ન થ જ આપણી સોસાયટીઓ વધે એ ધણું જ જરૂરું છે, અને તેઓને એક એકના સ્વંયે ધર્મા અવગતની પક્ષ જરૂર છે. આ ગંધી ભુંદી ભુંદી સોસાયટીઓ જે ૥૥ રીતે એકત્ર થાય અને અરસ પરસ માધ્યમી કાગળી પ્રસારનદો એક એક કવી રીતે અને કે જેથી મોટી જગ્યામાં નાણાની સંધનો મેળવી શકે એ આપણે જોવાનું છે આ ૬૬ રીતે થશે તેની તપાસ કરવાનો હાલમા મારો ઇરાદો નથી. તે એ ૥૥ બાબત છે કે તમારે ખાતે થોડી કાટ ૥૥

પ્રથેક   {   નવેક સોસાયટી સધર છે કે ૩૫ તે તેની સારી આટ અને વચનસર નાણાં, સરપાઇ કરવાની રકમી ઉપર અધાર થાય છે વસ્તુસને પાત્ર મેળવે, સોસાયટીઓ   {   નદિ હોય તેવા મેળવે એકે કરી સોસાયટીઓ ૥૥ સખા વધારવી એ કંઈક વા બેગ નથી. અરસ પરસ સહકારી મંડળોને ઉદેશ દરેક દરેક મેળવે રીતે અરસ પરસ વીચારસ હોવા બેંકને, વીચારસ પાત્ર મેળવે નદિ હોય તો તે સોસાયટી કામની નથી. સોસાયટીઓનો મુદ્દા લેખ અરસ અને વીચારસ છે જોરોર મુતસર નાણાં સરપાઇ કરવાના મેળવે હોય તો તેઓ વસ્તુસને પાત્ર છે એમ જાણવામાં, દરકત નથી.

આવું હોય તોજ નમે સોસાયટીઓની ક્ષેત્રમંદી પર સરસો રાખવું, એમ નહીં હો તો સોસાયટીઓના ક્ષેત્રને માટ ગોઠે સવાલ મેળવે વધી એક જીજ્ઞાસુ બાબત આ આવે છે, તે જોનીવાડીની પેદાશ અને તેની વ્યવસ્થાને લમતી સોસાયટીઓની છે. ૥૥ બાબત ઉપર રજીસ્ટ્રાર રીપોરટના ૩૨, ૩૩, ૩૪, ૩૫ મા પેરામા, સજાજથી વીચારવું રહ્યું છે. આ ૥૥ સોસાયટીઓનો, શુ, ઉપયોગ, અને તેને ક્યાં રજાપત્રી તેને લખી ૥૥ ૥૥ જીના રીપોરટના પેઝેઆફ ૩૨, ૩૩, ૩૪ મા આપેલી ૩૨

આ કિલ્યાણની   આવી બાબતમાં હમેશાં એક સુધી રીતે ખાતે યુક્તિ જ્ઞાન આ ક્ષેત્ર   પવાઈ ક્ષેત્ર ૥૥ આવી ગંધી રાકાય અને તેની વખતની સોસાયટી, એ અને દરવાજા પરીઓની સોસાયટી ધણી જ જરૂરી છે. એ પું ધરવામા આવે છે કે, આ સહકારીઓના હાંતિયાતમ ક્ષેત્રને કોઈ તે જો સારુ હો આપણે અને આવી છે, ને હું ખત્રી રાખુ છું કે જાણી જાણ્યા લેકા પુર્કા ૫ ૩૩ જીજ્ઞાસુ બાબત મંતુરીઆર વરમમાં આવી મંડળની જરૂર રહે જો બાબતમાં પક્ષ રહે હું ધણું કરવામા આવ્યું છે કે જે રીપોરટના ૪૮, ૪૯ પેઝેઆફ ૫ મા મુદ્દા પેઝેઆફ ૫ મા મુદ્દા ૫૦ જેને અપેરીકન ગોરીએ રજાજનું અનુકરણ કરીને એક પોતે પોતે પોતે છે, કે જે અનેનાં સમામદોને વહેવામા ગારશે.

વધી વજુદોને લંબનો સવાલ જાણી છે. કે જે રીપોરટનાં ૫૦ ને ૫૩ ગોરમાફસા આ

પાંચોડે) વજરોની બાબતમાં ખાસ મુશ્કેલીઓ છે, સર્ના તેઓના સળધમાં થોડું બહુ
 મળી છે, પણ દલુ થઈ રહેવાનું બાકી છે આ તેમજ બીજી ચાખાઓમાં, ઓનરરી ઓર
 ગેનાઇઝનું કામ થઈ જરૂરું છે કારણ સરકારથી આ ખાતાઓ ચલાવી સધાય તેમ
 બની, તેમજ આમાં ભાગ લેવાનું અને હજીતા પણ નથી. ઓનરરી ઓરગેનાઇઝરો બીજી
 બાબતમાં મદદ આપે છે તેજ માફક વજરોની બાબતમાં પણ આપશે, કે જે વજરોને
 કામ થોડું સમજાસો, કષ્ટતાવાળા, તથા આખાદ કરવામાં ઓનરરી ઓરગેનાઇઝરો તરફ
 થોડું કામ કરવા રસ્તો સોંપી દેશે એવી હું અચ્છા માનું છું. તેઓએ જે કામ બજાવ્યું
 છે તે અદ્દલ હું બધા તરફથી અને માગ તરફથી મૃત્યારક બાદી આપુ છું તેઓની મદદ
 વગર આવી દીલ્લચીસે અગાડી 'ડગલ્સ' બાનું નહિ હોત, અને હવે પછી પણ સહકારીતાનું
 કામ અગાડી ચાલશે નહીં. રજીસ્ટર તેઓના નામ રીપોર્ટમાં આપ્યા છે. હું ફરીથી તે
 ઓને ધન્યવાદ આપું છું ને કાનકરેસનું કામ ચાલુ કરું છું.

રજીસ્ટ્રાર મીં યુએન્ક તું ભાષણ.

શ્રી મીં આર બી. યુએન્ક આજ રોજ એસ. કોઓપરેટીવ ફેડીટ સોસાયટીના રજીસ્ટ્રાર
 થી ગયા વરસમાં થયેલા કામકાજ ઉપર બીવેચન.

સર રીચરડ લેબ અને ગ્રહરથો ! મને ખાતરી છે અને તમને કૃત્તેને ખાતરી હશેજ
 કે મેં ગેવરતર સાહેબે હાજરી આપી નથી તેનું કારણ તેમની લાગણી આ કાનકરેસન
 પ્રત્યે ઓછી થઈ છે એમ નથી આપણે દરેક જણ તેમની ગેર હાજરીથી દીલગીર છીએ
 અને તેનું કારણ આપણે સધલા ભાગીદારોએ તેઓની હાજરીની બીજી જગ્યાએ અને
 ના કારણ વધારે જગ્યા છે આપણે સર રીચરડ લેબને, આજની સમાનું પ્રમુખ સ્થાન
 રીપોર્ટના બદલ આજાર માનતા લેખએ, કારણ એએ સાહેબને ગળમ કારણવારને લમણ
 મળે કામ હોવા છતાં પણ અને પોતાની હાજરીથી કાનકરેસનને માન આપ્યું છે.

હવે બેંકોનું વરસ થઈ રહ્યું છે રજીસ્ટ્રાર કુટુંબમાં વૈરલ દરમિયાન થયેલા કામકાજનો હેતુ
 સ અને આજથી કોઈ રીફરંસમાં થયેલા કારણો નાખી બિલવે છે, આ હેખાતોનું યોગ્ય, અરસપર
 સ મદદથી લાગ કરનારોઓમાં વધારે કામનો છે એવેવરસે એક ખાસ કનમેશનની સર
 કારે પામે માગણી થઈ હતી. સરકારે કોઓપરેટીવ ફેડીટ સોસાયટીના કાલનાની ૪૬ મી
 કલમની રજી. સહકારી બુખતનના ગેવરને રૂ. ૦ ૧૦૦૦) ને પાંદે વધારે મા વધારે રૂ. ૦
 ૩૦૦૦) સુધીના સેર રાખવા દેવાની માગણી કરી સરતે કબુલ ગઈ છે કે
 કાલનાની કલમ ૨૧ મુજબની લાભ એવેએ લઈ ચકરો નહીં એવાય થયેલી મોસાવરી
 ના એવેએએ પોતાના હોદ્દાઓને બિચારે મુક્યા એવો કમ્પા ગયે વરસે થયો હતો. તેને
 એવેએ તેવો અમલ થયેલો જણાવો નથી, આ ખાતાના તરફથી એ બાબતમાં કામ થાતી

શકાય તેમ હું પાસે નથી. સેન્ટ્રલ બેંક, કે યુનીયનો આપાતમાં હાજર વહેવારમાં કામ કરી શકે તે વીગે ધાર્ય કરતા વધારે સુસંધેલીઓ કસવ પાસ પાસ પાસી બજારમાં છે. દક્ષીણ વીભાગમાં અને નીચેના ભાગમાં આ બાબત કંઈ કામ થયું છે, અને વખત જતા વડુ થયે. ધર તથા ગ્રામીઓ બાબતની અગ્રાપચ્છ સહકારી બંડલી વાળે ગયે વરસે વીચાર કરવામાં આવ્યો હતો અને તેને સ્વચાલી ગ્રામીઓના રથપાત છે આ મંડલે પત્રીકાઓ વાડી છે અને મુમુક્ષુ પ્રમુખ ધ્યાન ખેત્યું છે પરંતુ દીલ્લીની વાત જો છે તેને જોમ્મએ તેવું ઉત્તરન મદ્યુ નથી મંજૂરની પ્રજા લાંબી મુનુનીસીપ વીડી તથા મહેર મુખારાના વચ્ચે ઉપર આ વીગે બરોસો રાખની બજાર છે. મીલ મજુરોની સોસાયટી રથા પવા વીસેની ગયા વરસની દરખાસ્ત મુજબ સરવટ જોરે હાડીઆ સોસાયટી તરફથી ૩ મંડલીઓ રથપાત અને તખ્તીય રથપાતે.

આ વરસે ખેડૂતોની દરજ્જદારી અને એવા ખીજન વીગે ઉપર વીચારે કરવાનો છે મને આશા છે કે આ બાબતમાં જે કંઈ થયું છે તેને વડુ ઉત્તરન મળશે. ગયે વરસે ખેતગામમાં આ પાતાને લગતુ કાનકરન મુદ્યુ લગુ, જોવાનું જો છે, આ કાનકરન લોહો તરફથી જોલાવવામાં આવ્યું હતું ત્યાં કાનકરન મળી નથી, વાદવીવાદ ને ચર્ચામાં થઈ હતી, “કામરસુ ને કા જોપરેલન” આ ઘલાકાનું એક ખાતગી પત્ર છે, તેની ૧૦૦ નકલ સરકારે સેવાતું કરાવ્યું છે આ ઉપરાંત ૪૦ કે ૫૦ રાપીઆ કાજોપરેલીવ કેડીટ સોસાયટીઓ ખરદિ છે તેને વધારુ ને ચાલુ રાખવું એ તમાગ દાયની બાબત છે.

હી. ગી.

સહકારીતા સંબંધી છેલ્લા પ્રસીધ્ધ થયેલા સરકારી

કરાવતો સાર.

(લેન્ડ કાળીમસ હાગોદરદાસ, ખાધીઆ, બી. એ. એલ. એલ. બરચ)

“ જો સહકારીતાની પદ્ધતી પ્રુર્ક પ્રજે હાજુલ થા અને ઉપયોગમાં લેવાય તો આ દેશની ખેતીવાડીને લગતા લાભો માટે એક મોટું કિર્તીચંત લલિખ્ય હું અગાઉથી ઉચ્છું.”

— નામદાર ગહેનશાહ, ૧૩ મી ડીસેમ્બર ૧૯૧૧

પ્રચલ દશ વરસમાં આ બાબતને લગતી જે અઢાકિક પ્રાપ્તિ થઈ છે તે સહકારીતામાં આશાજનકમાં આશાજનક માનવાને અગાઉથી જોઈ નથી હોવા આ લીધાએ, નાની સહાયની, રજીસ્ટ્રારોની સંલિનચણી દેખરેખથી અને બીજા. અમદાવાદ કામચલાઉ

એની રોગીની પદ્ધતી પોતાના જડપથી વધી છે; અને હાલ તે બોર્ડના મોટા કામ ઉપર અગત્યની અસર કરે છે જે વિકાસ ધ્રુવે છે તે વધારે આશ્ચર્ય કારક છે. જો એમ યાદ અવામાં આવે કે કે હવે બહારની રાજ્ય મદદ લગવામાં આવી છે અને દલ્લાથી જે 'મિ' દ્રષ્ટિ સ્થિતિ ગામવામાં આવી છે તે જડપથી મોસાપટીએને 'વધારા કરવાની નથી પણ સહી સલામ' હદમાં દીક્ષાલને સંકુચિત ગણવાની છે સકુચિત' હદમાં' સંભવ મદદને ચાટનાં ગામવાની ગતવર્તી. પુર્ણ પક્ષે ત્યજી કરી છે અને સ્વાસ્થ્ય અને 'વૈવેચન્યમાં વધારો થયો છે નય દીક્ષાલના નિઃકારને' જે કાળછથી 'સરકારે ઉત્તેજન' 'ક્યુ' છે તેથી તે 'સ્વાભાવિક અને તંદુરસ્ત રૂપથી પણ છે બનીયે આંસ પુર્ણ છે' અને 'જો કે એકસાથીની અસર તો તથા વધારે જીન અમત્વારની મદદ અને દેખરેખથી વધારે જડપથી પ્રગતિની આશા રાખી ગયાં તે પણ પુર્ણે જતાવેલા કાળછ અને પ્રતિ બધું આશુ રહેવા લેખ્યું.

સહકારીતા પોતાની સાથે નેતીક અને લેણીક અને 'લાખો' એકવીસળ વર્તુળ કામ છે અને આ લાખો પ્રથમ અને મુખ્યત્વે 'ફાળ' પણ રીતે માલ લેમના એક તાને મટે નહીં એ પ્રમાણે વધારે ગરીબ જીવન વર્ષ મટે છે માટે ગમે તેણા ખાસ જાતની સોસાપટીઓમાં સમાઈ રહેતા નથી અને હીંદુસ્થાનની પદ્ધતીમાં ખાસ લક્ષણ ની રચીતી રચાવતા છે, જ્યાં સુધી માત્ર સોસાપટીઓના સલાહો એક મેકના મ મા આવે છે અને હીતમાં એકવતા છે, મુખ્ય લક્ષણ તરીકે અનીયમીત જવાબદારી ના નીયમ જ્યાં સુધી જગવાઈ રહેશે છે અને જ્યાં સુધી સલાહોના લાભોને અયોગ્ય અગત્યતા વગાડતી અટકાવવાને કાળછ પેલાય છે ત્યાં સુધી માત્ર ખાસ જાતની સોસા પટીને નુસાગગીયી વગી રહેવાની જરૂર નથી. કેટલીક મોસાપટીઓના વીમતવાર વહીવટ મા ફેલાઈ અમુક મુદ્દા છે જે, કરવામાં જાણવેલા અપવાદો શીરિંગ આપણે અનુભવે શીશર્ણુ જ્ઞાન છે અને આ મુદ્દામાના ફેલાઈ નીચે આપ્યાં છે -

(૧) દેવતાની વ્યવસ્થાની રીતે ગણે છે આમાં જુ રીતે હિન્દુઓને પણ મુદ્દા પણ ફેલાઈ દાખલામાં તેઓ તેઓના વિષયોગ વખરતા નથી

(૨) મોસાપટીઓમાં ઘણા યથા ગતી મત સન્નો તેના આગળ દેવામાંથી વહેવો વધારે ઇચ્છવા લેખ છે

(૩) નવું ઉછીના આપવાનું, ફાલવક કામો પુર્ણ રાખવાનું જીન જરૂરી છે.

(૪) સહકારીતાના માર્ગમાંથી કેટલીક સંકુચિત અસરો તરકારે દૂર કરવી લેખ્યું એ હિન્દુ જો છે તેપણ અપવાદ રૂપ ફેલાઈ, જે મોસાપટીના પામેથી સ્વાસ્થ્યને ઉત્તેજન લઈ લે તેવી વાદ્ય આપ્યાં એ જેર હલ પુ કરે છે

(૫) જે લુગ જુલ સાધનોમાંથી મોસાપટીઓના ફોડો પ્રાપ્ત થાય છે તેમની જુલ વાદ્યક અસરતાના સંબંધમાં કોઈ સાધન નીયમ કરેલો અલગ છે તેપણ આ

પ્રથમ છે કે આ દેવોનો ભોલો જયો એવા રૂપમાં દેવો જોખણ કે જેમાંથી રહેવામાંથી પે
સા મેળવી શકાય
(૧) ઉછીના લીધેતા નાણા પાછા નીચનસર રાગ તેને ગોગમા મોગી અમગન
આપની જોખણ
(૨) પ્રથમના તમકામાં રીઝવ દેવને એ સપડીની ઉપરોગમા લેવામા આવતી થ
મધુના જાગ તરીકે ઉપરોગમાં લેવામાં લાજ લેય તેમ ધીમે ધીમે જેમ જે તે વખતે
જે અમગતા ધરાવતી થાય તેમ તેમ તે રીઝવ દેવને જુદી જગ એ ગેરકવ લુદ રાખવું
જોઈએ

૧૧ હી દુસ્થાનમાં સહકારીત્વ આર્થિક, સાંસારિક અને
કેળવણી વિષયક લાભો,

સરકારી રાજનીતિ

નામદાર હી દુસ્થાનની સરકારે જે પાતા મહેમુદી અને જોતીવાડી ખાતા નરકથી
હી દુસ્થાનમાં સહકારીતાની વધવી દર્શાવે, અને જે આ દેવને કદાચ ૧૧ ૧૧
તે તેમાંથી ઉત્તર થતા બીજા રૂપમાં આ લાભો / અર્થક, સાંસારિક અને
કેળવણી વિષયક, તેમજ દુર રાખાન કરો, જાતાવનો એક ધરોજ એ જાણે અને અમાન
પરિ તેવો દરાવ, જહાગ પાડો છે. તે વળી જુદી જુદી જાતની સોસાયટીના મુખ્ય અંગો
જુ વર્ણન કરે છે, વહીવટને લગતી નીચના સખ્યાનમાં સવાસોપર અર્થ કરે છે, તેવી
હદે રાખ્ય મદ આપે છે અને આપની જોખણે તે નપાસે છે અને જેવો રીવાર છે
કે વહીવટના દરોજના કાર્યામાં, રીગ્રીટ અમલદારે જ કયા સુધી આ હીલચાલ સા સખ
માં આવવું અને પ્રત્યક્ષ જીવનમાં આ ની નર ઉપરોગમાં થવું

અને હીલચાલની વૃધ્ધી,

કે તે સમયમાં દેવોમાં આવ્યું છે કે દરેક વિરમ ઉપર હી દુસ્થાનમાં સહકારી
હીલચાલની સાંસ્કૃતિક વર્તવવાને થેડા છુગ છાપા પ્રોજેક્ટ ઉપર કશું વળ નથી આજે
અને જાર હજાર ઉપ, લગભગ ૬ લાખ સલાહો અને મોખાવળી કામકાજ ચલાવી
આપણે પ્રાપ્ત કરીએ છીએ. આપણે યાચુ ધરાવી, સોસાયટીઓ, જે અને સહકારીપણા
લેવાની જોતીક અને બીજી કાળજીવાડીમાં એક પ્રગતિ કામ તરીકે જાણવામાં આવે

અપણ, ગયા, છે અને હુના ગીરો છોડવામાં છે અને એવા પણ દાખલાઓ છે ના આપા ગામોના દેશ અને ગીરો ચોખ્ખા થઈ ગયા છે સોંની સર્વોચ્ચ સ્થિતિમાં ના મુખને તેમની ખરીદવાની હાલતની વૃદ્ધિમાં અને દેશની અંદરના તથા બહારના પારના વીસ્તારમાં પગથિઓ બેસે છે.

વળી સદાસીનાથ, જેતીવાડી ખાતાને, શ્રીવિદ્યા સાધનો યુગ પાડી જે સામે દરેક ખેડૂતને આપે છે તે તેમને બરોબર સમજાવવામાં, મદદ કરવા પગલું બધું છે જેથી જેમ જેમ ધીની દરેક મુખેલી બાત પૂર્ણ થતે છે અને ઉપોદગને વાસ્તે તૈયાર થાય છે તેમ તેમ સરકારી ખેતર ઉપરથી તેને દરેક ગામે મોટા લેવડદેવો ઉપર લઈ જઈ શકાય અને તેને સદાસી ગુણિત કરી સદાય ધીની શુદ્ધતા બાંધી રાખવાનું અને પેશસતી શ્રેષ્ઠ કામગીરી મેળવવાનું તેને લીધે જાય છે જેતીવાડીના પ્રવીણ પુરોણો કમોડી કરેલા અને પસંદ કરેલા સરતા ઓળંગે અને ખાતર તેણે ખેડવાની સમીપમાં મુક્યા છે તે ઉદ્યોગોમાં તેણે ગામના ઢેરના મુદાગ માટે ઉચ્ચ આવડના આપણાના પુરા પાડ્યા છે અને તેણે સાધનો તૈયાર રાખ્યા છે જેથી ઉપોદગી મહત્તી દેવારી સદાય જ્યાં જ્યાં ખેતી અને સદાસીના સાથે સાથે, મળ્યા છે ત્યાં ત્યાં તેઓ ઉપરથી એક સાચો સદાય સંપાદન થીકાય છે.

ખેડેખર બહારના અવલોકન કરીએ છીએ હું કે આ જે ખાતાના પ્રવરતોએ, સરકાર જે ધીની ઉપોદગ આગળ વધારવામાં મદદ કરે છે તેમજ ઉપોદગની અસર કરતાં, લોકોનાં હિત ઉપર વધારે જોડી અસર પાડી છે. (આપૂર્ણ.)

ધારવારના વણકરોની સહકારી મંડળી.

ગુલાબ સહકારી મંડળીઓના ઓડીટો ગીન મુખ્ય રેડી ગીન બાંધુર, એમ. એ. ની એ પ્રમાણે તેનો અહેવાલ આપે છે.

ધારવાર હાથની કારોના વણકરોને માટે દાંધ પણ મિતે પ્રખ્યાત ગોળ નથી. નોપર ત્યાં વણકરોના હાથોની સતેજકારક સંખ્યા દર્શાવે છે કે જેમના તરફથી ગયાનીક બાંધારને સાડીઓ અને દલકુ પોણી સહાયણ બાંધારું કપડા પુરું પડવામાં આવે છે. ત્યાં દાંધરની વધુ માણમાં આનંદ પળ મોટે ભાગે લાગતો, જાનના છે કે જેઓ વણકરને સહાયણ પાના, નીર્વાહ કરે છે, અને ૧૯૮૮ની સાલમાં તેમની આર્થિક દૃષ્ટિની સુધારવાને વણકરની સહકારી યુનીયન રચાયામાં આવ્યું હતું.

ઉપરથી—કટલાક વણકરોને એક ગણી મેળવવા બદલે અધિકારી મેળવવા આપેલી (સહકારી) નોંધાયેલીમાં ગયાં દર્શાવેલાં સદાસીના એક આગેવાન મી રમેશ્વર તેમને પુછ્યું કે તેમણે રેશમ કપડાં ખરીદ કર્યા ? ધારવા પ્રમાણે જવાબ.

હયો કે ન ગાંધારીને ત્યાંથી ” અને સાથે સાથે એમ પણ જણાવવામાં આવ્યું કે મુજબથી ને જમણાંથી લેવામાં આવે તો ધણું મરણ પડે મી. દારસેદરે તેમને અણાંધુ કે ને તેઓ મડળી કરે તો ગુજરાતી પાન અને રેશમ બદલે બહાર ખરીદવામાં કાંઈ પણ ખાસ મુશ્કેલી છે નહીં અને તેમને વજારાદાર સદ્ગારી સુતીવન સ્થાપવાને સમજાવવા તેઓએ પ્રયોગને મટે કશુંકત આપનાં હુક વખતમાં સુતીવન-મંડળી હસ્તીમાં આવી

મંડળીના સમાસરોની સંખ્યા હાલમાં ૧૦૦ કરતાં કંઈક વધારે છે અને તેની ચાંપણ નીચે પ્રમાણે ૧૦ ૧૬,૫૬૩ છે.

અનામતો ૧૦ ૧૬૮૭, રોડોની ચાંપણ ૧૦ ૭૧૬૨, લોન (સરકાર) ૧૦ ૧૪૭૬, લોન ખાનગી ૧૦ ૨૦૦૦, લોન એજન્ટો પાસે ૧૦ ૩૧૬૦, રીઝર્વ ફંડ ૧૦ ૬૭૮-૨-૮. કુલ ૧૦ ૧૬૫૩૩-૨-૮.

કમ્પનીના શેર દરેક ૧૦ ૧ નો છે સરકારે ઉત્તેજન રૂપે વગર વ્યાજે ૧૦ ૨૦૦૦ રજુ વરમને માટે ધીરજ દત્તા જે હવે હવે હકે દર વરમ પાછા વાગવામાં આવે છે વરમ દરેક ૧૦ ૩૦ હજારની ઉચ્ચ પાચક કરે છે. મડળ કાચી પેદાશો જેની કે રાશમ ગળીનો રંગ અને વજારાને માટે જોડાની ચીજો જરૂરયાત ખરીદ કરી સલામ દોને રૂપિયે પેસે નહીં લઈ ગાંધારી કે ઉધાર છુટક વેચે છે. રોડક ધીરધાર કે ઉધાર વેચેલા પાન-ઉપર ૬ થી ૧૨ ટકા જેટલું વ્યાજ સેવામાં આવે છે. રોડક લોન-ધીરધાર ઘણી હુકી મુદતની હોય છે મડળી મુજબ, હુજલી, સાસાપુર, ગાંધાર, અને ગોઠકના દલાલો પાસેથી પાન ખરીદ કરે છે. ને મડળ બહારો બહાર પાન મીલમાંથી સેતો તે સરખાંમણીમાં વધારે સગવડ મળે પણ તે તેમને માટે શક્ય નથી કેમકે તેમને વાર્ષિક ઉપાડ ધણો થોડો હોય છે ને કમીખમાં એમની સંખ્યા વધે તો વજારાના મંડળાં સુતીવન મધ્યમ યજને ગોલોગાંધી જુદી જુદી મોસામડીને જોડતા માલ પુરો પાડી રહે.

શાખાઓ—મડળે ધારવાડી નજીકના ગડગ અને માસાપુર ગામોમાં વજારા માટે પોતાની શાખાઓ ખોલી છે. ઉપાદક મડળના તાગાવી પેરા કમીડીને શાખાઓ નો વહીવટ શાખો છે. માસપુરની શાખા ગાંધારીના કામ કરે છે. પોતાની શેરની મુદીથી રજા મળી રકમ સુધીનો ઉપાદક મડળ સાથે ગડગની શાખા ધંધો કરી રહે છે. મુજ મડળની સલામદો તેનો હીલામ નેક રહે છે બીજી ધણી રીતે શાખાઓ ઉપર કાપદેસર નો અને લાગણી અકુશ રાખવામાં આવે છે

બીજી ખાખતો—તથાપર ચણેલા માલ ખીરા રાખીને કમીડી તેની કમીન આજે તેના ૩/૪ ભાગની રકમ ધીરે છે દર અંધવાડીએ પોતાનો માલ વેચાય ત્યાં સુધી બજાર મા આવીક પોતાની ચીજ વેચાણ કરવાને લઈ જાય છે આ ધંધોતીથી વજાર પોતાનો વર્ષધાર માલ બરાબર બાર ઉપજાવેને કે મંદી સાથે ટકાને વેચી રહે છે. મડળ પોતાને માટે ગળી કડાપા જીલ્લાના પ્રદુરમાં ખરીદ કરે છે. અને ધારવાડી ૩૦ મોંઘલ વ્યાલેલા મુનવાલીના રજેજી હામના પ્રખ્યાત ગામમાં પાન ગાંધારી મંગાવે છે મંડળ રેશમ, પાન અને ગળી ઉપગત વજાર કામને ઉપયોગી સંઘળી ચીજો જરૂરયાત ખરીદે છે. મંડળી સ્થા પાલા પહેલા આ બધી ચીજો સાફકારો અને માગવાડીઓ રૂપિયો મોખ્ખો આવે નહીં અને ૧૮થી ૨૪ ટકા વ્યાજ લઈ વજારાને પુરી પાડતા એટલુંજ નહીં પણ વજારા ને સાફકારો પાસેથી તેઓ માગે તે વ્યાજને દરે પાન સેતો તેઓનેજ પોતાનું વજારું હુ કાપડ વેચતા અને તેમની ગુમાલમાં રહેતા આ બધો સાફકાર મારવાડીનો જીલમ આવી યાકો છે. અને વજારા હવે સ્વર્ગતાની હતા લે છે.

જમા રકમો—મંડળ સવા ૭ દરે જમા માટે છે અને વધારાની ખાસ રકમ ૭ દરે જમે માટે છે. સલામદો પાસે ૬થી ૧૨ ટકા વ્યાજ લેવામાં આવે છે. પ્રમાણે મો

ના નફો થાય છે નફાની ચોથાઇ રીઝરવ (કાયમ ફંડ) માં જાય છે તેમાંના એક બાજમાં થી સેરોનું વ્યાજ વહેંચાય છે બાકીની રકમ સહાયકોને ખરીદવા ચાર્જના પ્રમાણમાં જો નફા આપવામાં વહેંચાય છે ૪૪૬૬૬૬૬૬ રકા ખોલસ અને ૬૬૬૬૬૬૬૬ રકા ડીરીડંડ અને ૧૯૧૨-૧૩માં વહેંચાયા હતા અને ચાર્જ અને રેસમના કુલ સાટા ૩૬૮૦ અને ૧૭૮૭ રાત્ર અનુક્રમે થયા હતા.

નર્ધરીક લાભો-મહાળીની નીતીની સારી અસરો વલુકરે ને ચાવડે, તે રેસાના લાભો કરતાં વધુ અને, વીરેષ કી મતી છે સહાયકો માં લાભ બાવ ઉત્પન્ન થાય છે અને મહાળીની એક શ્રીમ ધધાના રચાતક ઉપરાંત સામાજિક કલ્યાની ગરજ સારી છે મહાળીની સરકાર પાડનાર અસરો આગળ વધવાના જુરસામાં જણાય છે કે જે હમણા પશુકર વરખમાં જણાય છે. તેઓ છોકરાઓને સરકારી વલુકર મુકલમા જમાને ઉત્તેજીત કરે છે અને તેઓ ત્યાં કદાક ધ ચટક સાળો ચલાવતા શીખે છે એટલું જ નહીં પણ તેમાંના કેટલાક જાતે મુધરેલા ચાં જો ઉપર કામ કરે છે અને જમાનાચી પ્રતીગિત તેમનો ધધો મુધાગવાને સહકારીતાના નવા માર્ગો ધડવાને ચાલુ મેપાસ કરે છે.

નરહરી કુણારામ કેશાઈ બી, એ.

એન કારેલી તાલુકે જયુસર જલલે સરકારની સહકારી મહાળીની મેનેજીંગ કમીટી તથા સાધારણ સહાયો હેવાલ,

સેન્ટ કારેલી પરસ્પર સહાયકારી સાખ વાળી મહાળીની મેનેજીંગ કમીટીની સહા તા. ૨૫-૭-૧૯૧૪ને રોજ મળી હતી. તે વખતે નીચે મુજબ કામ થયું હતું.

કમીટીના મેમ્બરો શીવસકર જ્યેસર, લખાઈ કાલાઈ, ભગવાન હાંપર, મોસર શીવ સાય, અને કુલા અંગેસગ-હાજર હતા.

૧. બા સહાયના પ્રમુખ શીવસકર જ્યેસરને હુગવ્યા અને નીચે મુજબ સર્વાનુમ તે ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યા

૨. તા. ૦૧-૨૨-૭-૧૪ દીને ઝીવકર શ. ૩૨૭-૬-૪ રહેલા તેમાંથી શ. ૧૩૦ તા. ૨૪ મીએ પારકા સેવાંગ જેન્કમાં મુકલા છે અને શીવસકર જ્યેસર શ. ૩૦૦ ચાલુ આ તે ચાવજી મુકવાનું જણાવ્યાથી તે શ. આજરોજ લઈ નેતીંગ જેન્કમાં મુકવામાં આવ્યા એમ દરે કુલ શ. ૬૪૦ નેતીંગ જેન્કમાં મુકવા તે સેવાંગ એક ખાતે ઉધારતા નીચે મુજબ શીલકમાં મળી લેવા હુગવ્ય

૩. આજરોજ ના. ૫૩, ૫૪, ૫૫, ૫૬, ૫૭, ૫૮, ૫૯, અને ૬૦ નવરની અંક ૦૦ કરજ મગજની બાતી તેમાંની દયા તથા દબ લેવાની જરૂર મારે શ. ૭૮૦-૦-૦ ની માંગણી છે તે નાજી દાસ હુન ઝીવકરમાં નહીં હોવાથી ઝીવકર જ્યેસર શ. ૭૫ આ લુ ખાતે ચાવજીમાં મુકવાનું જણાવ્યાથી તે જમા લાઇ આકે આગામીયેને ૧૯૧૪ના રીસે જરૂર છેલ્લા અઠવાડીયામાં પાછા કરવાની શરતે આપ્ય છે

મહાળીનો જમ ઉપાનેર દીસળ જેના જમા જાણુ શ. ૭૭૦ મેમ્બર શ્રીના, તથા શ. ૪૧૭૫ ચાવજી લઈ કુલ શ. ૪૪૪૫ થયેલા છે. ચાવજીના જમા કમીટીમાં સહાય રોજે શ. ૧૩૭૫ ચાવજી મુકા છે અને જાણના શ. ૭૮૦૦ બીન સહાયકોએ આગેવા છે ઉધાર જાણુમાં શ. ૫૮૬-૮-૦ જાત જમીન ઉપર ખીંવામાં આવ્યા છે. અને શ.

૩૨૦૦) ગીરિ મીલકત ઉપર ધીરનામા આપ્યા છે ૩૧. ૨૪-૧-૮ ખર્ચ ખાતે ગમે
લા ગણતાં દાખ ઉપર ૩૧. ૬૩૪-૬-૪ની શીલક રહેલી છે તે પૈકી ૩૧. ૬૩૦ સેવીંગ
બેન્કમાં જગા મુકવામાં આપ્યા છે એ એનાં આધુ માપણના દેવા ૩૧. ૬૭૫ હોવાથી મં
ડળીને કાષ્ટ જનકું ત્યાજનું નુકસાન બેરબાજી થયું જણાવું નથી અને ૧૯૧૪-૧૫માં
ધીરેલી રકમના હપ્તા ૩૧.૧૭૪૧ ના પડે છે.

૫. આવતી મોસમ માટે ધીરવાની જરૂર સગર ભગ્યાં માટે તથા દંતર ખર્ચ
માટે નાણાં બેંકેસે તે કુણા મેળવવા માટે સમાસદો થાપણો રોકે તેમ કરવા જનતી
સમજીવ કરવા હતાં.

૬. મંડળીમાં પૈ ૪ સમાસદો પડ્યાં ૩૧ સમાસદોએ નાણાં લેધેલાં જણાવે છે.
ગાંધીના સમાસદો આવતી મોસમે ગીરિ જમીન ટોચાવવા સારું નહીં લેવા દંતેગરી
રખે છે માટે પરમવંદી રકમ છ હજારની છે તે વધારી બપર હજારની કરાવવા તમથી
જ કરવી તેમ ન થાય તાં સુધી સમાસદોને હાલ કામલું ન કરતા હતાં.

તારીખ ૨૩-૮-૧૪ ને રાજ સેન કારેની પગરપર સાહાયકરી ચાખવળી મંડ
ળીની બીજી સાધાજી સભા મળી તેમા ૫૪ સમાસદો હાજરા થયેલા પૈકી નીચે લખેલા
સમાસદો હાજર હતા.

૧. શીલકર જ્યેષ્ઠ પ્રમુખ, ૨. દાલાઈ દાલાઈ, ૩. હીમન છતા, ૪.
પરસોતમ બાદર, ૫ ગીરંધર દાદા, ૬ વામજી છતાઈ, ૭. નાગજી ગામા, ૮. જેઠા ના
ચા, ૯ ગીરંધર રતના, ૧૦ મોમા ખોડા, ૧૧ લખા ડામા, ૧૨. રેના ડામા, ૧૩. દુસા
અમેસગ, ૧૪ નીમોતન જેઠા, ૧૫ સરદાર જ્યેષ્ઠ, ૧૬. અમલાન નાગીર, ૧૭. રણજી
એમોત, ૧૮. આસા હીમત, ૧૯. કામાઈ બાપર, ૨૦ ગોતમન છતાઈ ૨૧. પરસોતમ
ગીરંધર, ૨૨ લખા રણુડોડ, ૨૩ હીમન અમેસગ, ૨૪. ગીરંધર છતાઈ, ૨૫. સાલા
મરગડ, ૨૬. પુત્ત પાડસંગ, ૨૭. ૩૫, ૨૮. ખોડા કામાઈ રક. મોગર શીલકલ, ૩૦.
પુત્ત બેલંચર, ૩૧. પરલાલ હમીર, ૩૨, દુસા બાપર, ૩૩ મોરંધન ભાઈગા, ૩૪, ભાર
મદા સદા, ૩૫ જેઠા જગમલ

૧. દાલાઈ દાલાઈની રજાસ્તથી અને હીમન છતાના અનુમોદનથી શીલકર જે
સંકરને પ્રમુખદ કારમ ચતાથી સર્વાનુમતે આપવા હતાં.

૨. આઠ મોઠ નીમોતન જેઠાભાઈએ જણાવ્યું કે ચત્તાર સુધીના અનુભવ ઉપર,
થી સેકંડે સાત ટકા સુધીની થાપણો જરૂર પડે લેવી પડી છે તે મંજુર કરી થાપણો
ઉપર એક પાંદના દરથી તે વધુમા વધુ સેકંડે સાત ટકા સુધીનો દર હમેસ માટે મંજુર
કરવો તે ઉપરથી સર્વાનુમતે સાત ટકાના વ્યાજથી લેધેલી થાપણોનું વ્યાજ મંજુર ક
રવા હતાં. અને એકપાંદના દરથી જે વધુમા વધુ સાત ટકા સુધીનું વ્યાજ થાપણો
ઉપર વરસ એકથી વધુ મુલત બાધી આપવા હતાં.

૩. આઠ મોઠ નીમોતન જેઠાભાઈએ જણાવ્યું કે પરમાવધી રકમ ૩૧૦ (૩૦૦)
ની મંજુર થયેલી છે અને અમાસદોની સભા દીનપ દીન વત્તા સભા છે તેમજ
ધણાજ સમાસદોની જમીન ગીગા દુકથી ગોળના દખખામાં ગમેલી છે તે હેડાવવા ફરક
સમાસદ નાણાની માગણી કરવા દંતેગરી રખે છે તેને પોહોતી વજવા માટે ૩૧૦
૧૫૦૦ ની પ.સાવધી રકમ હરત મો ને ઉપરથી મોગર શીલકલ જે જણાવું કે અરકારના
ફેડીટ બેન્કના ફીચા લાઈ મંડળીમા ધી-મારે દેવાની દુ પીરદ છુ આપણી સાખ
ઉપર આપજા નામેલી બીન રજાસદો પામેથી નાણાં લાંબી સુતથી મની રોકે તમ દોપ
તો પરમાવધી રકમ ૩૧ (૧૫૦૦) હજાર સુધીની કરવા દુ હરતન જોતો નથી. એ ઉપર

તે નહીં થાય છે. નજીની યોથાઈ સીઝરવ (કાયમ ફડ) માં જાય છે તેમના એક બાળમાં થી સેરેનું, નવાજ વહેવાય છે બાઈની ગ્રેમ સ્થાસરેનેખરીલા. યાનના પ્રમાણમાં બો નસ આપવામાં વહેવાય છે ૪૫૦ ટકા બોનસ અને ૯ ટકા રીવીડંટ અને ૧૯૧૪-૧૩માં વહેવાયા હતા અને યાર્ન અને રેશમના કુદરત સાટા ૩૬૮૦ અને ૧૭૮૭ રતલ અનુક્રમે થયા હતા.

નધર્મીક લાભો-મડળાથી નીતીની સારી અસરો વ્યક્તિને થાય છે. તે પૈસાના લાભો કરતાં વધુ અને, વીરોધ થી મતી, છે. સલાસદે માં લાત લાવ ઉત્પન્ન થાય છે અને મડળાની ઓર શીસ ધધાના રચાનક ઉપરાંત સામાજિક કલ્પની ગરજ સાથે છે. મડળાની સરકાર પાડનારે અસરો આગળ વધવાના જુસ્સામાં જણાય છે કે જે હમચા પચુકર વરમમાં જણાય છે. તેથી છોકરાઓને સરકારી વ્યક્તિ રુદ્ધમાં જવાને ઉત્તેજીત કરે છે અને તેઓ ત્યાં ફસા ધ ચટલ ચાળો ચલાવતા શીખે છે એટલું જ નહીં પણ તેગાના ફેટલાક જાતે સુધરેલા થાય છે. ઉપર કામ કરે છે અને જુમાનાથી પ્રતીસિદ્ધ તેમનો ધધો સુધારવાને સહકારીતાના નવા મર્ગો ધડવાને ચાલુ પ્રયાસ કરે છે.

નરહરી કૃષ્ણરામ હેશાઈ બી, એ.

એના કારણથી તાલુકે જાણુસર છલલે બરુન્યની મહકારી મહળીની
એનેજીંગ કમીટી તથા સાધારણ સમાનો હેવાલ,

‘मैल’ हरेली परेशम सहायकारी शास्त्र वाणी’ भडणीनी चेतनेच अ कमीटीनी सभा
ता. २५-७-१९१४ने दोन’ मलीहती. ते वभते नीचे सुगम काम थयें हत

કમીટીના મેમ્બરો શીવજી કર્જેશ કર, ઘભાઈ ઢાલાઈ, 'ભાગવાન હમીર', મોચર શીવ
લાલ, અને દુલા અમેસગ હાજર હતા.

તે દેરાણ પસાર કરવામા આગળ

૨. તા. ૦૨-૭-૧૪ દિને શ્રીલક શ. ૩૩૭-૬-૪ રહેલા તેમાંથી શ. ૩૩૦.૧૦.૨૪ મી. ચારટલ સેવાંગ બેન્કમાં સુકલા બે અને શીવસર નેચર શ. ૩૦૦ માલુ આ તે ચાપલ સુવાત્ર જળાબાથી તે શ. આર્જોન લઈ જેવીંગ બેન્કમાં સુકલામાં આવ્યા એમ કરી કલ. શ. ૬૬૦) સેરીંગ બેન્કમાં સુકલા તે સેરીંગ બેન્ક આપે ઉપારતાં નીચે ય જળ શીલકમાં ગણી લેવા. કગ. યુ.

૩. આજરોજ ના. પંચ, ૫૪, ૫૫, ૫૬, ૫૭, ૫૮, ૫૯, અને ૬૦ નંબરની જરે જ કરજ મંજૂરાની આવી તોમાંની દરે તથા દાજ્ય લેવાની જરૂર માટે રૂ. ૭૮-૦-૦ની માગણી છે તે નાણાં દાલ તુરંત શીતકમાં નહીં લેવાથી ગીરકર નેચરે રૂ. ૭૫ આ લુખ્યાતે થાણુમાં મુદ્દાનુ રાજ્યાંચાથી તે જમા લઇ આઠ આસામીયોને ૧૯૪૫ના રીસે જરૂના છેલ્લા અધિકારીવાનું પાછા કરવાની ગરંતે આપ્યા છે.

મંડળીનો જન્મ ઉધારનો વીસાજ જોના જગાળાણુ શ. ૨૭૦ મેમ્બર શીના, તથા
શ. ૪૮૭ થાપણી લઈ કુલ શ. ૪૪૪ થયેલા છે થાપણીના જમા રૂપીઆમાં સલાસ
દેવો શ. ૧૨૭૫ થાપણુ મુદલા છે અને આકાના શ. ૨૮૦૦ ફીન મલાસોદેવો આપેલા
છે. ઉધાર પાળ્યા શ. ૫૮૬-૮-૦ જ્યાં જમીને ઉપર ધીરવામાં આવ્યા છે. અને શ.

(૨૯૨૬૬)

અમૃતાંજન

(૨૯૨૬૬)

- નિગપ થયેલાઓને એક આશિર્વાદ સમીન છે.

આ વીજળીક અમર કળાને વખેણાનો ઠની મનમ ફરે છે ફરેને જાનવથી નાથ કં છે માયાતુ ખડુ, કમરનો કુખાત મમીયા, નામુર, ખૂપસુ, મોતે વિગે એવા ખીન ગામડીના ફરે છે ઉપર એક આની રંગબાણુ દનાર છે

અજમાયસ તરીકે એક
રૂખી જરૂર વાપરી
જેશો

એક રૂખીની કૌમત
ફક્ત આંકે આના.

અમૃતાંજન હીયો.

નવર ૧૦૮ રીજ રાદ, ની જનરલ પોસ્ટ આશીસ-સાથે-શુભઈ.
નેમજ ખીન ના કેચનાનજોને તાપી જનરે

વડેચ અનાથાશ્રમ.

ધ્યાનમાં લો. એક અમુલ્ય તર્ક ગુમાવશો નહીં.

ઉત્તમદાન કરવાતુ સ્થાન.

આ અમૃતાંજન આગે પ્રાચીન અન્દના છેક અસ્પર્શ જાતી મિયામના હોંડુના અનાથ આળોને રાખવાગા, પોરવાગા બાળુવવાગા તથા હુનર રીખવવામાં આગે છે, ફક્ત જાણુપિયાજા નટગણ રોના નહવરે આ માતુ ને ફોજે ફરે ફરે જાણુપિયાજા પુરો આમાં દાન કરવારી નધાન દાનનુ ફગ પ્રામ વર છે હાન્ધુ ને વિવસદાનના ફક્ત તરીકે ફરેને પાલો ખુબ્બ અવનાર આપા વગર છુટો નથી. વારને આતુ દાન આ અનાથાશ્રમમાં આપવાથી સદા નહુ ફગ મગે છે, હાન્ધુ અદ્ય ધણા હેમનીયની ફગા ધણા દાનાથી છુની આવી છે જાચના મહેરજાન કનેકટર સાહેમે તથા મુખાદા નેક નામગર ગવરનર સાહેમે પુણુ આ સુચાને દાન આપ્યા છે

અનાથાશ્રમ ભરૂચ મણીલાલ માતીલાલ ઘડીલ.
સુનીલાલ માણેકલાલ માસ્તર.
જાનરરી મેકેટરીઆ.

અમૃતાંજન અમૃતાંજનના દેવેશ્વર સાહેબની પ્રજ્ઞાનમોથી ત્રીકમલાલ હર્મનાથ દાકેરે જોતાનો અરુચ મુધે મરકારી કચેરીઓ આમુ અવેલા ધી વિકરોરયા પ્રીનીમ પ્રેસમને અરુચના ખેતીવેડી નવા હુમર હિમીય ખીલવનાર મંડળના જાનરરી મેકેટરી મુ. સીમનલાલ હરેરામને માટે જાપી પ્રમિથ્થ કમુ.

THE GUJARAT AGRICULTURAL & INDUSTRIAL QUARTERLY.

શ્રી ગુજગત
સ્વેતીવાહી અને હુન્નર ઉદ્યોગ
ત્રિ માં સિ ક.

પુસ્તક ૧ હુ.

જાનેવારી-૧૯૧૫.

અંક ૪ થો.

फलस्य धेहिता स्वर्णं दैन्यं सेवान् वेक्षिता
कवि. कवि पुराणस्य इत्युवाच पराशरः ॥

ભાષાપ્ર.—ખેતી ઉપર ખેડૂત પોતે જાતે દેખરેખ રાખે તો તે સ્વર્ણ આપે
કેવી કે પરશુ જે પોતે તેના ઉપર નજર નહી રાખે તો તે ગરીબાઈ આપે એવું
કૃષિ પુરાણ જ્ઞાનિ પારાશરે કહ્યું છે.

પ્રમિલ્લ કૃતાં.

ભરૂચ ખેતીવાહી તથા હુન્નર ઉદ્યોગ ખીલવનાર મહેતવનો
પદ્ધતીશીલ કમીટી

૧. સરદાર રાવબહાદુર મોતીલાલ યુનિયસ—ભરૂચ
૨. મીં બીમભાઈ મોગરજી દેસાઈ
હીરીજીનથ ઇન્સપેક્ટર ઓફ એગ્રીકલ્ચર કલ્ચર વિભાગ—મુરત
૩. મીં રામભાઈ કીં પટેલ મીં એચ
ખેતીવાહી પ્રાધાના એવરસિયર—ભરૂચ
૪. મીં નરહરી કુરખારામ દેસાઈ મીં એન્—મરૂચ
૫. મીં કાલીદાસ દામોદરરામ ખાખીઆ મીં એન્ એન એસ મીં—ભરૂચ.

ચીમનલાલ હરદેરામ

કાર્યવાહી, એકેટરી અને ટ્રેઝરર—ભરૂચ.

સંપાદક—મહેતાના લ ઇર મેન્ગરોને મહેત-મહેતાના ભરૂચ કાયાના સંપાદકોને મહેત.
અન્ય ગ્રંથો માટે વાપિ ક રૂ ૧-૦-૦ પેસ્ટેજ રૂ ૦-૦-૦

ને આગણતી રચના, તેનું રાચ રચીનું, રચના, નીચાળ, સામ્ય મંડળ, વગેરે દરેક સાધુ રણુ ખેડુત તો એમજ માને છે કે ખેતીવાડી ખાતાના માણસ હેઠળ જાતની ખેતીની બાબ તમા એક પ્રમાણજીત છે અને તેને કુદાણુ, વળીણું, ડોરની સલાળ, પાકની વ્યવસ્થા, સુ કાંપાકનો સંચક, બાગાયત, કીડા શુષ્કતા વગેરે બાબતો ઉપર અનેક સવ લો પુરે છે. વળી આપુ સધણુ જ્ઞાન પ્રયોગ કર્યા વગર જપાય છે કારણ સલાલ પ્રજાનારને એવોજ જ વાચ મળે છે કે કલાણી પત્રિકા કે કલાણી નોષ પાતો કલાણુ મેટાગનીધુ જીવે આ ઉપ રાત્રિ આવા મહળને એક ખીન્ને તજ લામ છે વનસ્પતી ઉદ્યેગ (Plant-Industry) ખાતાના ક્ષારતીય વીલાઓ દર વર્સે ધણી કીમતી શોધો કરે છે અને વાગેના સચોટ કુ પ્રયોગ ચાપ તેવી રીત તેમને ફવાને છે

સુનાઈડેડ સ્ટેટસના ખેતીવાડી ખાતાએ રચાપેશા બાળ ખેડુત મંડળની મતલબ,—

૧ ખેતરના કામમા ખરેખર કન પચ પ્રામની કુપયોગનુ થક પડે એવું ખેતીવાડી હું વ્યવસ્થા જ્ઞાન સામ્ય શિક્ષક કલ રહેલી રીતે આપી શક

૨ જમીનમાંથી ખેડુતે કદી પણ કદપે કાપ તે કરતાં વધારે કસ તેમાં રહેશે છે તે સાખીત કરવું. સુધરેની રીતે ખેતી કરનાર ખેડુત પણ ધનવાન થક શકે છે એવું ની આળીઆને બતાવનાં લુખી તરફ તેની મિત્રી ઉત્પન્ન કરવી અને એવી રીતે તેમને કુદૃષ અને પડોશને કિપયોગી બનાવવા

૩ છોકરાઓને અમુક કાર્ય લીમી આપવું અને તેમનામા મીત્રાચ રી ભરી ફરીકાપ પેદા કરવી

આ કમમા ઉપર દરૂપા પ્રમાણે કેળવણી ખાતું, સામના ખેડુતો, અને છોકરાઓ મદદ કરે છે અટલુ ન નદી પણ શહેરના વેપારી ને શરફો સુધ્યા ઉત્તેજન અપે છે, અને તે કામ, છોકરાઓની સગાઓ ભરીને તેમનામા પતિકા અને શોખાનીઆ વહેળીને છોકરાઓ પાસેજ ખેતનાના અનુભવનુ બધાન અપાવીને તેમને જ્ઞાનો આપીને તથા તેમના ધનિતમ મેળવનાર અને પાકના નમુનાના ફોટોમાફ ફેલાવીને કરવામા આવે છે,

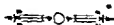
બાળ ખેડુત મહળની યોજના અમલમા લખનાર કારગારીઓની ટ્રેણી અને તેમનું પૃથક પૃથક કામ,

The Boys' demonstration work, The Corn Clubs (revised Edn 1912, અને Farmers co-operative demonstration work by S. A. Knoff, Special Agent, in charge of Farmers' co-operative demonstration work, Bureau of Plant Industry, Year-book of departmental agriculture for 1909 Govt. Printing Office Washington U. S. A

મોં સવિરતરે આપેનું છે તેમાં ખેડુત, સરકાર, લોક અને નીચાળીઆ, સરવેની શોક્ષ મદદની જરૂર છે તેઓ પોત પોતાને લાગ ઉમજથી બાળવવાને તરપર હોય ત્યારે જાતે બની ગકે અને વળી એક દેશની અમ ચોજના ખીન્ન દેશને સર્વાસે લાણ પડતી મીથી મોટે એ યોજનાનો માત્ર અને માત્ર દર્શાવીને બધું કરવામા આવે છે

શ્રી ગુજરાત, ખેતીવાંડી અને હુન્નર ઉદ્યોગ ત્રિમાસિક

અંક ૪ થો

છાત્રગઓની અનાજની ફરજ - ખેતીવાડીની ખરેખરી નીશાળ-અમેરીકા

Members of a Boys' Corn Club at Tyler, Tex
Areal school of Agriculture, America.

“ખડ, નીંદામણુ.”

લે.-મીંડ ગી. આર. કેશાબ, એલ. એલ. સુરત ફારમ.

ખેડૂત, જીવાર, બાજરી, કપાસ, જાત, વડા તુવર, વેગણુ, મરચી, ત્યાખ્યા. શેરડી વીગેરે અનેક જાતના પુલ વાવે છે, અગર રોષે છે ત્યારે તેમાં કાપર ના રોપા સીવાય બીજા રોપા, છોડ કે ઘાસ ઉગી નીકળે છે તેને ખડ, ખડસણુ કે નીંદામણુ કહે છે.

જ્યારથી મનુષ્યની ઉત્પત્તિ આ પૃથ્વીપર થઇ તે અજાણીથી અગર ત્યાર હુયાતિ. થી ખડની હયાતિ થઇ છે એમ સાગે છે માણસ પોતાને રહેવાને તણુ ઠોકે છે અગરતો એક કાયમનું ધર બાધે છે ત્યારે થોડા દીવસ પછી તેની નજીક મા પાણી વીગેરેની અનુકૂળતા મળતાં ખડ માલમ પડે છે. ખેતરમાં તે ગમે તે પાકની વાવણી કરે છે તો તેમાં પણ થોડા વખત બાદ ખડ માલમ પડે છે, અને કેટલીક વખત જ્યાં ખડ ખુબ અપાટા બધ વધી કાયમ થવા પ્રયત્ન કરે છે, તે વખતે ખેડુતને ધણીજ મહેનત તથા ખર્ચ તે ખડનો નાશ કરવાને સાગે છે.

વળી લાખા કામથી બીન ખેડાણુ રહેલી જમીનમાં આપણને થોડાજ રચાનીક ખડ જણાય છે અને આ ખડની વૃદ્ધી તેની તેજ જમીનમાં મદુજ થતી નથી. ત્યારે જો જી બાબુએ જે જમીન લાખી મુલતથી ખેડાણુ થતી આા કોય છે તેમાં રચાનીક ખડ કરતા બીજા ખડ ધણી ખરી વાર ધણી સખ્યામાં માલમ પડે છે જે પ્રદેશમાં જુદા જુદા ભાગમાંથી લીક આા વસે છે તેવા પ્રદેશમાં બીન જમીન દેશના ખડ થવાનો સંભવ હોય છે કાંજી કે અનાજ, પાણી તેમજ બી વીગેરે સાથે જુદા જુદા ખડના બી પણ સાથે જવાનો સભવ હોય છે આવી રીતે દાખલ થયેલી ખડની કેટલીક જાત નવા સંમેલોમ, બરાબર થતી નથી ત્યારે બાકીની અપાટા બધ વધી કાયમની થાય છે

ખડની હયાતિ સંબધ નીચે ઠી બે માગર વીચરવા જેવી છે ૧) અમુક જ્ઞાન માં ખડની જાતની સખ્યા અને (૨) આ જુદી જુદી જાતની મદિ થવાનો વખત અને વીસ્તાર.

પહેલી જાણતનો વીચાર કરતાં આપણને જણાશે કે ખડ અનેક જાતના થાય છે અને જુદી જુદી જમીનમાં જુદી જુદી મોસમમાં થાય છે, વળી પાકની સાથે પણ સંબધ હોય એમ સાગે છે કારણ કે એક જાતની મોસાતમાં એક પ્રકારતુ ખડ ધણુ સાક થાય છે ત્યારે એજ ખડ બીજા પાકમાં દખાલ જાય છે ખડ પણ અનેક તરહના થાય છે કોઇ ઘાસ જેવા, તો કોઇ કોળ જેવા, કોઇ લાજ જેવા, તો કોઇ કંદ કે મુળ જેવા થાય છે.

જે કે ખડની હયાતિ કંઈ કોમળી નથી તો પણ એટલુ અને જણાવતુ પડે કે કેટલીક જાત ધણી તુરજાન કારક નથી ત્યારે બાકીની જે તેને અનુકૂળતા મળી આવે

તો તેઓ બહોળા નિસ્તા માં વૃદ્ધિ પામી કેટલીક જોનાં મોલના પાક નફાકારક ન લેવાય' એવી સ્થિતિમાં જમીનને મુકી દે છે આપણી ગાલુએ જે ખડ મલી આવે છે તેમાંનાં ધણા ખન તો સારી જોડ કરવાથી વૃદ્ધિ થનાં અટકે છે, તેમજ નાશુદ પશુ થય છે' ત્યારે ખાણી રહેલી ખેડની નતને નાશુદ કરવી માટે કષ્ટ ચોકસ ઉપાય યોજવાની જરૂર છે

આપણે નરીમદાર છાંયે કે અવી ખડની જાત ધણીજ' જુજ સંજ્યામાં આપણે ને મળે છે

જો આપણે ખીજી જોઈતને વીચાર કરીએ તો જંગાશે કે તેઓ ધણી ઝડપથી વધે છે અને તેથી ખેડુતન નાસ ઉત્પન્ન થાય છે આમાના કેટલાક તો ચોમ સામાં અંગ રતો પાણી વીગેરેની અનુકુળતા મળે છે ત્યારે ઝખાટા બધે વધી જમીનને કબજો કરી લે છે તેઓ દેક જાનની જમીનમાં તેમજ મમે તે જુતમાં ગુજાય છે સુરત જીલ્લાનાં આરપાડ તાલુકાના ધણા ગામોમાં મોરી જમીનમાં દાબડો, દરાઇ તથા શુદરડો ધણી જ જોએ મળી આવે છે અને કુદસડ જેવા ગામમાં આવા ખડને લીધે જમીન પકતર રહેવા દેવી પડે છે.

તેવી રીતે ખાગાયતી જુલમાં અગર ખાગમાં-કે જે ખરી રીતે ચોખાં રહેવા જોઈએ તેમાં આપણને ધણા પ્રકારનાં ખડ માલમ પડે છે.

ખડથી જુદી જુદી જાતના જુલને નીચે પ્રમણે ઉદકશાન થાય છે.

(૧) ખડ જોનરમાંથી કસ ચુસી લે છે કે તથા કે ખડ પોતાને જો ખડથી થતુ ખતા ખોરાક એજ જમીનમાંથી લે છે તુલ અને ખાના પુષ્ટિકારક દ્રવ્યો ઉદકશાન. ધણે ખરે બાજે એકજ હોય છે અને જુલ કરતાં ખડમાં તેજ જમીનમાં થી પોતાનો ખોરાક વધારે ઝડપથી તૈયાર કરી ચુસી લેવાની શક્તી હોય છે, તેથી કરીને જ્યારે તેઓ કાષ્ટ પશુ પ્રકારના પાકની સાથે ઉગનાં જણાય ત્યારે તેઓ તે પાકના અગરતો સ્વાદ પડીત જીનને પાકના પુષ્ટિકારક દ્રવ્યને પોતાને જોઈત તેટલા પ્રમાણમાં નાશ કરે છે તેથી કરી તે જુલવા પ્રમાણમાં તે, જમીનમાં ઉગ્યા હોય તે પ્રમાણમાં તે પાકને ખુદિ માટે તાણુ પડે છે

વરજન, સમડી, ચીણી ખોરડી, ખાવો, દાબડો, રોદીલી, જેનાં ચાડાંક ખડસલા ના મુંજ ઉડા હોય છે જ કી ગીનના તો ઉપર ઉપર જમીનમાં હોય છે આ ઉપરની જમીનમાં ધણો કસ હોય છે તે ખડના ચુસાટને લીધે ઓછા થઈ જાય છે વળી છેડનાં પાદડામાંથી વચાગ રપે પાણી હંનામાં ઉડી જાય છે તેથી આ ખડથી પશુ પણી ઉડી જાય છે આમ થતુ હોવાથી તે જમીનમાંથી પાણીનો જથ્થો કમી થાય છે અને મુખ્ય જુલને પાણીની તાણુ પડે છે

સામો, શુદરડો, જેવા ખડ, પાણી અને પીષ્ટિકારક દ્રવ્યો જમીનમાંથી ચુસી લઈ જમીનને કસ અને સખન બનાવે છે

(૨) ખડ હવા પ્રકાશને રોકે છે.

આપણે જે વૃક્ષ વારીએ છીએ તેને પાણી, હવા, અન્નપાત્રાતી અને તડકાતી જ છે તેથી જ્યારે વૃક્ષમાં ખડ ઉગે છે ત્યારે તે સક્રિય થઈ જાય છે. અને મુખ્ય વૃક્ષને જોઈતાં જતા પ્રકાશ તથા તડકા પ્રમાણસર નહીં મળતા હોવાથી તે વૃક્ષ પડખેથી કાઢી શકતું નથી, એક સોડી માફક ઉચું વધી જાય છે, પીઠું અને નળું પડી જાય છે અને તેમાં પાકતી નીપજ ઘણી કમતી આવે છે.

(૩) જો તે વૃક્ષમાં ખડ હોય છે તે વૃક્ષનો પાક જ્યારે તૈયાર થાય ત્યારે તેને વેચાણ માટે તેમજ બી તરીકે સંગ્રહી રાખવા માટે ખડ ખીંચેલા બીથી સ્વચ્છ કરવો જોઈએ.

જો તો દેખીતી જાણતું છે કે જો તે દાણા જેની સાથે કાંઈ પણ ખડના બી હોતો નથી તેથી દાણાની કીર્તિ બીજા મેલા દાણા કરતા વધારે આવે છે. જુવાર, બાજરી વગેરેનાં પાનખાથી ખડના બી વીણી ફેંટાવી અગર ચોરી નાખવાની મજુરી પડે છે; પણ જે ખડના બી નવા હોય છે અને એમાં રીતે જે વૃક્ષના દાણા પેશ નાના હોય છે તે એક જો એકસોત થયના હોય તો તેને જુદા પાડના ઘણીજ મજુરી તથા ખર્ચ લાગે છે. અને દેટલીક વખત તો જો તે પ્રકારે પણ તે સફાઈ કરતાં નથી.

(૪) ખડ, ખોરાક તરીકે ઉપયોગી નથી.

જો ખડ મનુષ્ય જાતી અગર પ્રાણી વર્ગના ખોરાક તરીકે ઉપયોગમાં આવતાં હોત તો તેમનો નાશ કરવા માટે કંઈ પણ ઉપાય રોકી કાઢે લગાડવાની જરૂર હોત નહીં. પણ ખડ ઘણું ખરે જોઈ કંઈ પણ ઉપયોગમાં આવતાં નથી. ખડમાં ઘણા ખરા સ્વાદમાં કડવા હોય છે તેથી ઠોર ટાકને રચી કર નથી. એ ખર છે કે દરોહનો ટોરના ઉત્તમ ખોરાક તરીકે ઉપયોગ થાય છે તો પણ એકંદરે એ ઘણું જોખમકારક ખડ છે. તેવીજ રીતે ગરબનું પણ સમજવું જરૂર કે જોના સુગ ઉઠા હોવાથી એનો સહેલાઈથી નાશ થતો નથી.

(૫) ખડ અગર નાનું પાક લેવાની પદ્ધતિને આડે આવે છે એનો પ્રસીધ્ધ વાત છે કે એક સારી અવન નાર પાક લેવાની પદ્ધતિ રીતવા જેતી નકાકારક અને સતોષ કારક યજ્ઞે નહીં દેશી જમીન, હજા પાણી, પાણી પાવની સુખમતા, માતનું જાતર, જેતીમાં જોડતા સાધનો વીગેરે જાળવેલાં વીચાર કરી અગર નવર વાવેતર કર્યું હોય તો કયો થાય છે. અને આ પદ્ધતિથી જમીનની ફળદ્રુપતા જળાઈ રહે છે પણ જે જમીન માં ખડ વધું થયું હોય તો એ પદ્ધતિમાં વખતે ફેરફાર કરવાની જરૂર પડે છે. કારણ કે દેટલાંક વૃક્ષને વાંચા પડી ઉત્તર વાર મળે છે અને ઉગા પડી શર્યાતમાં દેટલાંક ને વધતાં વાર ઘણે છે દાખલા તરીકે રતળુ, આદુ, અગધ વીગેરે પહેલા પ્રકારના છે ત્યારે લોલ, તુવર, ચણા, મગ, કપાસ વીગેરે ગેલ બીજા પ્રકારના છે - જ્યારે આવા વૃક્ષો વાવવામાં આવ્યા હોય છે ત્યારે ખડ એકદમ જોર કરી જાય છે અને વૃક્ષને દર્દી થી દે છે.

પણ કેટલાક કુલ એકદમ ઉંચી નીકળી ગયે વધે છે, તેમાં ખડ બંધુ થવા પામત નથી. તલ, રાઈ, સણ, કળી વીગેરે આવી જાતના હોય છે.

(૧) જે જગાએ ખડ વધુ હોય છે તે જગાએ જીવાત પણ વધારે થાય છે એ દેખીતું છે કારણ કે જીવાતની ઈંડાણ વીગેરે રહવાનું સ્થાન તેજ પોતે ઘસ પડે છે અને આ જીવાત, તે ખડ સાથે લેગતા કુડને ગુફામાં દારક થઈ પડે છે.

હુન્નર, માનવીના અંજીઆનો રોગ માલમ પડે છે તે સારો નામના ખડ ઉપર પહેલો થયેલો માલમ પડે છે. આ સમાને લુધીયા આચરત માલમો કુંજ આવી બી થઈ જાય છે તેથી આજીઆ ધી વનસ્પતીને જીવનને માટે જોરાર રૂપે સાધન હોઈ શકે છે.

(૨) જે ખડને અમુક જગામાં એમને એમ વધવા દીધું હોય અને તેનો નાશ કરવાને કંઈ પણ પ્રયત્ન કરવામાં ન આવેલો હોય તો તે ખડને ઘણી દેવા માટે પહેલ પડેલા જે થોડો ખર્ચ લેમજ વખત માત્ર તેમાં ધણીજ વધારો થાય છે.

(૩) ઉડા મજબુત મુળ વાળા અગર ખુદ્દા અંતર માંડ વાળા ખડથી ભેંકે કરવા નાં જોગર મણી ખરી વખત લાગી જાય છે.

આ ઉપર જણાવેલી કેટલીક જાણત સમજી બિહત જાણે છે. અને તેથી તે ખડ તથા મહેનતથી પોતાના ઘેર ચોખ્ખું રખવા પ્રયત્ન કરે છે ખડ ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે ધણે ખરે બાને ગુફામાં કરે છે મજ તેને કાયદા કારક રીતે ઉપયોગમાં લેવાને ખડને કુલ આવી બી થાય તે અમાઉ જમીનમાં હજી વતી આસી નાખવા એ સાર છે. પણ આવી રીતે જમીનને ફળદ્રુપ બનાવવા કરતા કાંઈ અમુક જાતનો કઠોળો વટ પાકે ઉગારી હજીથી આસી નાખવા એ વધારે કાયદા કાયદા કારક છે (અપૂર્ણ)

ટોર તેની ઉછેર અને માવજત.

લે:-ગુલાબસાઈ એમ. દર્શાઈ-સુરત કારમ.

(‘જયા અઠને પાને ૧૧ થી ચાલુ’)

કાળા થોડ જે ખેતીદાર તરીકે અને ખેતીના મજૂર તરીકે ધણા ઉપયોગી અંશ હતા, તે કાળાતરે અને જમાનાના પ્રમાણે અન્ય ધંધાઓ ઉપર પ્રેરણા છે જેવાં કે મીઠાના અમરમાં દામે જવાનો, રેલ્વે સડો યા પ્રલના, બાધકામો પર જવાનો, કઢીયા, સુધાર અને રંગમર્દ યા દામે જવાના વીગેરે આથી કેટલોક અંશે ખેતીના કામમાં તેમની ગેર હાજરીની તાલુ પડે છે, એટલુંજ નહીં પણ, આ મુખ્ય ધંધો જે ધણીજ અગત્યનો અને જરૂરી—સારો હોય તે વળપથી જાળવી જોવાઈ જાળવી નોંધતા બગદ દેસને પુરા પાડતા હતા તે તાલુકા

અંક ગયો અને હવે આપણા ઇક્ષ્ણુને ઉત્તર ગુજરાતમાંથી મોઢા મુલે બળદો ખરીદવા પડે છે પહેલાં આપણા ઇક્ષ્ણુમાં આપણી જરૂરીયાત પુરતા બળદો પેલા થતા હતા એ મ માનવાને વધી નથી. કારણ કે પહેલાં આપણા ગામમાં યા પચ વડીમાંનો કોઈ પણ મહત્ત્વ યરોતરી તરફથી બળદ ખરીદી લઈ આવતો તો તે એક નવાઈ તરીકે સોદા. જોવા જતા- આજે તેમ નથી. મતલબ કે હવે નવાઈ રહી નથી પહેલાં આપણે ત્યાં ત્રીસ જણાવેલા પદમણા યા લાતાઓનો બળદો વખણુતા હતા.

(૧) મોર કાઠો	(આલપોડની પશ્ચિમ)
(૨) ખીરપાટ	(ચોર્ણાસીની પશ્ચિમ)
(૩) બલેસરી	(જલોલપોરની ઉત્તર પશ્ચિમ)
(૪) કોમરેલું	(આલપાળ અને ચોર્ણાસીની પુર્વ.)
(૫) કોડકું	(જારડેલીની ઉત્તર પશ્ચિમ)

મોડી, પાડચોલ પરગણું અને ચોર્ણાસી વલસાડ પારંડી, પરગણું ત્યાં મેદવાં, ન્યારા અને સોનગઢ પરગણાંના ઢોર ઉતરતી પશ્તીના મનાંતા આ ઇક્ષ્ણુ પરગણાંના પહેલે બપોલે કુજરીઆળો મુલક છે ત્યાં ધાસ ચારો પુરતો અને ચારી જાનનો થતો નથી, તેમજ વેપાર વધુ છે જે સમગ્ર વિજતો ઢોરને પ્રતીકુળ છે હવે દીન પ્રતીદીન બળદની તબાસ આપણા દેશમાં જાહેર જણાવવા લાગી છે અને એ ખોટા જેમ જેમ ગોડ વધુ અને વધુ વીસ્તારમાં થતી થશે તેમ તેમ વિશેષ માલમ પડવાની વળી તલપડી આ લાંબી નાણુદી પણ દીનપ્રતીદીન વધવાની કારણ હાલ સભોગ એવો છે કે ગાયોને પુરતો જોસો આપણે સારી રીતે ચાખી જાવે વેનર ચાખે ત્યારે સારા સાદ પાસે દોરાવની અને તેની ખીણ માવજત કરવી એ કામ સોદાને ઠકણ થઈ પડ્યું છે.

વળી બીજી બાબતે તપાસીશું તો જણાશે કે ગાય-એ સમર્થિ ઉત્પન્ન થતા હું અને તેમની જાનતો મલાઈ, માખણ, ઘી, જોસ, વીગેરે મનુષ્ય આણીને ચોપણુએ મ જતો ઉત્તમ આખ પદાર્થોની ધણી અછત થઈ ગઈ છે અને જલ્દી મોલે લાવે મળે છે, આના મુખ્ય ત્રણ કારણો જણાય છે —

- (૧) ગાય ખેડની સંખ્યાનું ઓછું થવું.
- (૨) ઢોર ઉછેરવામાં જોષ્ટી માવજત ને કળણની બેદરદારી.
- (૩) કુષ, દહીં માખણ, ઘી વગેરેના વધતો જતો ખર્ચ

હવે વસ્તુ સ્થિતિ ઉપર વર્ણના મુજબ છે એટલે કે

(કમ) દેશમાં દરિયા-ઉછેરને માટે જોષ્ટી સાધતો થોડું થા ધણું અશી મોલુક છે (ખ) બળદની નીપજ દેશમાંજ વધારે થવાની જરૂર જણાય છે અને (ક) કુષ, ઘી વીગેરે ખાધ બોરાસની પેલાશ, વપરાસની જરૂરાત પુરી પાડે એટલી થવી જોઈએ ત્યારે એ સંબંધે શું ઉપાયો ચોજવા જોઈએ એ વીશે મારા અનુભવ પ્રમાણે હું નીચે મુજબ અભીપ્રાયો રજુ કરું છું —

[કેટલાક એવી મામણી કરે છે કે સરકારે મોટા કેટલ ફાર્મ (Cattle Farm) આપી આ મોટામાં મહાની વળણ તો કેટલાક જેમ સુચવે છે કે સરકારે મ્યુનીસિપાલિટી

દીઓ પાસે યા લોકલ જોઈ પાસે મોટાં ડેરી હાર્મો ખોલાવી કુધ, ઘી લીએર ખાખ પંજરો ઉત્પન્ન કરી અમુક ભાવે આ પદાર્થો ચોખ્ખા અને તાજા રૂપમાં શેઠર વાસીઓને પુરા પાડવા યોજનાઓ કરવી આવી યતી જગદોની નીચજ પશુ એકુત લેખના લાભાર્થે મળે, અને વળી રેલ્વાક ક્રેમીપરેડીવ ડેરી ફાર્મીંગ કંપનીઓ ખોલાવવાની લીમંતન કરે છે. આ ઉપરથી તથા યોજનાના સંબંધમાં હું નીચે પ્રમાણે ખુલાશા કરવા પાર છું.

૧. કેટલ ફાર્મો મોટા રૂપમાં દરેક જલ્દી કરી ચકાવ નહીં. કારણ બધે જો પ્રમાણે ડેરની ઉછેરને માટે ઉપર જતાનેવા સાધનો મળી આવે નહીં. તેમજ જે જલ્દીઓમાં હલકી પ્રતીના ડેર છે ત્યાં તેવી નીચજ વધારવા મહેનત કરવી જોઈ. કેટલ પશુ રીતે લાભકારક નથી તેમજ ત્યાં ખીજ સારી પ્રતીના ડેરની ઉછેર કરવાના પ્રયાસ કરવા એ કુદરતી સાથે દુરિકાષ કરવા જરાજર છે. આ પ્રમાણે કરવાથી આખા જલ્દીની હાજતો પુરી પાડી ચકાવ એવું ફાર્મ એક રથએ કરવાને જોઈતી જગીન અને સવક કરવી એ રૂપનના લીધેને આડે આવવા જેવું છે. સરકાર માત્ર સારા સાદ ઉત્પન્ન કરી જોઈતી જગાએ આવે આ કોમ માટે માનવતી સરકારે છોડી અને સુરક્ષા ડેરની ઉછેર થા ખી છે. જમથી સાંઢ મળી શકે.

૨. આ મામલો પશુ કંઈ સાધક જણાતી નથી તેના કારણે પેટા મુખ્ય નીચે પ્રમાણે છે.

(અ) એક તો મ્યુનીસીપલિટીઓ પાસે તેમના ચાલુ ખર્ચ સાથે આ મમ ઉદાવવા પુરતું નાણું છે કે કેમ?

(બ) કેટલ ફાર્મ—ડેરની ઉછેરના વાડાઓ શેઠરથી દુર રાખવા થડે જલ્દી ત્યાંથી કુધ અને તેમાંથી થતા ખાખ પદાર્થો શેઠરમાં હઈ આવવાના જોઈતા સાથે સરકારી અને મોટોરકારના સાધનો જોઈએ.

૩—દરખાસ્ત એવી છે કે ક્રેમીપરેડીવ ડેરી ફાર્મીંગ ખેલાવવાં જલ્દી કે જમણી પ્રયોજે એકઠા થઈ સરકારની મદદ મેળવી યા મોતાની, સોસાઈટીના એકત્ર કરના નાણાથી આ ઉદ્યમ ઉપાડવો આ જલ્દી યોજના હીક છે, પરંતુ હાલના સંલેગામાં આપણા દેશની રૂપીતી અને આજે જલ્દી જ્ઞાન આપણા દેશી, જાધોને આ વિષય પરવે છે તે જોતા નીચલી જાતો ધ્યાનમાં લેવા જન છે.

(અ) Dairy Farming (કુધને માટે ગાય, બેંસો ઉછેરવાના વાડા) ના જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરેલા મણસો આવી સરકારમાં નોકર તરીકે જોઈએ.

(બ) આની કંપનીઓના કાર્યો માટે એકલ નીચમો ધડાની જરૂર પડશે. કારણે હાલ આવા કોઈ પશુ ખજા લેવા એ સાદસ રૂપ જાસે છે.

જેક એકુત યા એક રજારી—જોવાળા ગવડી—જેટલી જણાણથી પેતાનાં ડેરની જુવડાં દરે-જે કીકાયત કીમતે પેતાની જાત મહેનત રૂપી અવેજથી અને તેના નેકમિક્ક

વધુજીવી જે પ્રમાણે દોરની ઉછેર કરે અને તેનાથી થતી પેદાર કરે તે જીવથી તેટલાજ ખર્ચ થી સજાવિત લાગતી નથી. માનવતી સરકારે આ મોસામદીઓએ સુવંદા ખેડુતો ને આ ગજારીને આ દોર ઉછેરનાર કામીને "ઉત્તેજન અર્થે" સરને વધારે તેની લાવકાત મુજબ દોર ખરીદ કરી-નેની ઉત્તેર કરવા-રૂપિયા ધીરી પ્રેરવા. જે રકમ તેને દોર ઉછેરવા અર્થે આપી હોય તે રકમ ચોક્કસ હવે વધુલ કરવી આ પ્રમાણે થયેલી લાવકા સાજસને માફકસર કામે લગાડેતો થશે. ને જે સુપારો ધરતીયે તે જલદી થવા સંભવ છે.

મોરે વિષય સમાપ્ત કરવા પહેલાં જે જાગતો આપને કહેતા છું છું. અને તે એ છે કે (૧) દોરની ઉછેરમા ત્રણ પેદાર છે (અ) ફૂલ. (બ) વાછરૂં. આ પાડુ અને (ક) જાણ અમર ખાતર.

આથી દોર રાખવામાં ખેડુને વજોજ નકા દશે પરતુ તેમ નથી દોરના ઉછેર ના સર્વોદય જે અર્થે થાય તે હીસાજમરે તપાસીયે તો જગ્યારી કે નકામાં જાણ એકલે ખાતર મળે છે. ખેડુ ના મવસી, ભાત મહત્ત રૂપી અવેગથી જીવે દાઈક બચાવ કરી રૂકે તે વધારાના નકા તરીકે મળે.

ફૂલઝાડના મૂળની બરદાસ.

(૧૫ અંકને પાને ૧૬ થી ચાલુ.)

ફૂલે આપણે ફળઝડના મુળની બરદાસનો તેવા નાના મવસી તે પુર્વે વધુ થાય લાઈ સુધી વાચાર કરીશું.

બી સાધારણ રીતે ફૂલો, બે.બાં કે ખેતરમાં જગા નીચે વાવવામાં આવે છે, જન મરજ જેવા કેટલાક ફળઝડ ખારોગાર ખેતરમાજ બી વારી ઉત્તેરવામાં આવે છે અને બી જન ફળ ઝડ કે જે દરમ તથા જાજથી થાય છે તેમના થક જાડ બીમાથીજ તેવાર થા વ છ નેમી બધા ફૂલ ઝાડના નાના ઝાડ કે જેન પર આગળ ઉપર આંખ કે દામ કરવામાં આવે કે નરી તો વનુ ઝિજન જાવના મધી રાખાય આગા જે વા હોડ કે જોનાં રોપા ફૂડાનાં થાવ છે તેના મુળની ખાસ કાળજી લેતી જો. પે. ફૂડાની નીચે વધારાનું પાણી જાઈ રહેવા દણું નેમીએ આ દાણું એક નાના મરજન મેળ ઉડા દમેલાના કે નળાઆના કકડાથી અદરથી અથ રીતે દાણું નેમીએ કે ઉડાજુને જાત નીચે રહે તે દાણુ ઉપરું રાખે. કકડાપર શુકા પાંચમો એક યર રહેતો કે નેમી જમીનના બી જા મરજી નીચે ધીવાણ જમને દાણુ બધે દરે નરી આ ઉપર સાધારણ મળી રતી અ ને ફોલવાવમાં પાંચાંતુ મીગજ બેડું અને લેમાં બી પાપડું અને દરોચ પાળી પાવડું.

કુડાનો બહારનો ભાગ કાઢ કાઢ વાર, ધેલો અને ધસલો કે જેથી હવા માટીના વાસણમાં થઇને અંદર જઇ શકે. ઓઝામાં ઓઝી દરેક ત્રણ દીવસે જમીન ઉપર ઉપરથી મોતરની. આ કામ એક નાનો પજેગી જેવા જાખવાળા હાથીચૂચી દીક્ર સાથે છે. કુડામાં ઓઝાના મુળ તદ્દન ફૂટીને ગિયનીમાં છે અને તેથી ખેતરમાં જે હોય છે તેના કરતા જલદી ઉત્પાદનમાં આવે એવા હોય છે.

આ કારણને લીધે કુડામાંના ઓઝ જમીનમાં મલેલા રોપવા જોઈએ. એક જમીનના કામમાં હુશીઆર અનુભવી માણસ નીચે પ્રમાણે રોપ તેવા કરવાની સલાહ આપે છે એક ૬ ઇંચ ઊંડા ખાડો કરી તેમાં તળીએ એક પત્તર મુકવું. તે પત્તરપૂર માટીના બનેલા વાસણના કકડા એવી રીતે મોઠવવા કે જેથી કુડાઓના ભાગ નીચે રહે. તેનાપર દોરડીનું ચૂંચળું અથવા કાપીની ચાંદડીના ટુકડા પાથરવા અને તેનાપર રેની જૂનાખી પાદડાનો કાપ રો દાઢવો અને તેમાં થી વાવવા. ઉગાર પડી મૂકા પતરાની નીચે ભતા નથી તે તેથી તે પ કુડાને વધારે ઘસત વગર ક્ષમ કરવા અગર ખેતરમાં રોપવા સહેલાઈથી ઉગારી શકાય. જો કુડામાં રોપતી કાળજી લેવાઈ ન હોય અને તેને સારા કરવા હેતુ તો મુળને વળ જોઈ માટીના દડા સહીત ઓઝને બહાર કાઢવો. આ માટી ધીમેથી ખખેરી, મુકા રોગી, છ અને નજાગા મુળ છાંયતી કાપી નાંખવા, અંધારીકા મુળ છુટા પડવા અને જે જમીનમાં ઓઝમાં નુકશાન ન થતું હોય તેનું મુખ્ય મુળ કુડા કરવું કારણ આંજાને મુખ્ય મુળ કુડા કરવાથી ધમ્મ સાથે જ પશુ નારંગીને થતી નથી પડી. ઓઝને પથરાવાળીને છોડવા થી જમીનમાં નાના કુડામાં રોપવા અને મરમ બીની જાવા વળી જમ્યામાં જ્યાં સુધી સા રો સાથે સા સુધી રોપવા છેડતી કાળજી કાપી પાદડા કમી કરવા. જ્યારે ઓઝ સાગ થ વા માંડે ત્યારે પાણી બહુજ થોડું આપવું કારણ હળુ પાણી સુકનાર નવા વાળ મુળ પુ ટવા હોતા નથી. આ વાળ મુળ કુડાની બાજુએ અને માટીને ઘટ વળગેલાં હોય છે. તે થી રોપતી વખતે તે ઘટી જાય છે. નવાં વાળ મુળ પુટવાને નવા મુળની પહેલી જર છે. જો તવા વાળ મુળ થવા પહેલા વધારે પાણી પવાતો આવે તો મુળ કહોવારી અને મરે નત તકામી જશે જયાર આ ઓઝ સારકત થતો દેખાય ત્યારે તેને જરા વધારે પુદ્ધી જ આપે મુકવો અને થોડે થોડે તદ્દન ખુદલી જમ્યામાં કુદરતમાં રહેવા લાયક બનાવવો.

આવા સયોગમાં ફળ જાડોને કુડામાં ઉગારી, ત્યાંને તવાજ મોટા થવ દષ્ટ તે ઉપર થી ફળ પશુ ઉતારી સકાય છે. પરંતુ એ વીષય આપુ વીષયની એક લુટીજ શાખા હોવા થી, એ ઉપર વીશેષ વીચેયન કરવું અને અરુઢ થઈ પડે છે. તોપણ એમું તો કહેવું જ જોઈએ કે બાગાવતી શિક્ષણની આ શાખાની કે તેહ મુખ્યત્વે કરીને મુળોને તદુસ્ત વાપ વાને મેં હમણાં વર્ણવ્યાં એવા અને એના સરખાજ ભરવામાં આવતાં પગલાઓના ઉપર આધાર રાખે છે.

આપણે બીજા પ્રશ્ન એ છે કે રોપતી વેળાએ મુળોની સંભાળ કેવી રીતે લેવી જોઈએ? ખેતરમાં ખોદવામાં આવતો ખાડો સાધારણ મોટો પ્રત્યેક બાજુએથી આવરે ત્રણ ફૂટ હેવો જોઈએ. ખાડા ખોદવા બાદ પાંચ સાત અઠવાડીઆ સુધી તેમાં રોપણ ન કરે તો ખાડાની અંતર ભુમીને હવા ઉગાથના સળખમાં આવવા દેવી જોઈએ. બહારની જમીન અંતર સાથે મેળવી ખાડાના નીચલા ભાગમાં પાથરવી જોઈએ, પરંતુ કોષપણ રીતે.

ખાતર મુજોના નીકટ સળધમાં આવવું જોઈએ નહીં. આ રોપતા પહેલાં ખાડામાં એક
લાકડી ઉભી કરવી જોઈએ કે જે નીચે આવેલાં માંથી થોડાં, આ રોપતા પછી લાકડી
ઉભી કરવાથી કેટલાંક મુજોને હળ થવાનો સહયોગ રહે છે. ઉપરના માટે નીચત થયેલી જ
ગામ્ને ફળાગરો રોપતા પહેલાં તેમને નીચ સયોજોને અનુકૂળ બનાવવા જોઈએ જો એ
ક્રમ છે ની કરવામાં આવે તો કરતાં ફરક એટલું મોટું જાણીને રોપ ધોરણ કરે છે કે જોડા
સમુજમાં નાથ થાય છે આ વાત, રોપ ઉઠેલાની વાડીમાં લાંબા વખત સુધી રહેલા આ
આજોને રોપના વેળાએ મેં મ્હારી ખતે અનુભવી છે એટલું તો થાદ રાખવું જોઈએ કે
રોપ ઉઠેલાની વાડીઓમાં રોપ આ સુરતે મ્હાર કીલ્લાથી, પવનથી, અને ધીનાશ્ચુનાની
અંતીમ વર્ષરયાથી થોડું થલું ભાગે દાખલી છાંયાવાળા જગ્યાઓમાં રોપવામાં આવે છે.
એતરમાં છોડને, ખુલ્લી જગ્યામાં હાથથી પ્રખર તાપ અને દવામાનમાં થતા ફરકો સહ
ન કરવા પડે છે વળા રોપતી વેળાએ મુજોને થોડું થલું માંગે હળ થવા લીધા મ્હેતી નથી.
આ સરવ સયોગો એક જ યવથી પરીણામ એ આવે છે કે ઉપર ચલતું પાણી કમી થાય
છે અને ફીડી જતા પાણીનું પ્રમાણ વધી જાય છે. આથી બીજા દોષને છોડના પાંદડાં
લીમળાવા-મોડે છે અને ધીમે ધીમે છોડ પશુ સુકાય અને મરી જાય છે. છોડને નીચ
સયોજોને અનુકૂળ કરવાની એક સારી રીત એ છે કે કુંડામાં કુંડામાં છોડને લઈ જઈ
રોપવાને માટે નીચાં જોડી જગ્યાની બાલુમાંજ કુંડું જાળીનમાં દાટવું. થોડા દીવસ સુ
ધી છોડ પર છાંયડો કરવાની જરૂર છે પછી છાંડો દૂર કરી છોડને થોડા દીવસ સુધી
એમને એમ કુંડામાં રહેવા દેવો. ઉપર છોડને કુંડામાંથી કાઢી લઈ તૈયાર કરેલ ખાડામાં
રોપી દેવો.

એટલું તો સીધું થયું છે કે નીચેની અને લીજુના રોપને આજ ખેડાડયા પછી ની
આખાંજો ભાગ પવનની સામી બાલુએ આવે જોમ જોડવામાં આવે તો આખામાંથી પુ
ટી શીખાઓ સરવ બાલુએ બસાવર વધે છે પરંતુ આખાંજો ભાગ ની પવનની જ દી
શામાં રાખવામાં આવે તો છોડ એક બાલુએ નથી જાય છે છોડને ખાડામાં સુકાય પહે
લાં, મુજોને ધીમથી છુટા કરી ખજેરનાં જોડાએ તેમજ રોગચાળા મુજો દૂર કરવા જોઈએ
પછી ખાડાના મધ્ય ભાગે એક નાનો દમ કરી તે ઉપર છોડને મુકી દમની દળની બાલુ
આ ઉપર મુજોને પાથરવા. યોડને નીચે એકાદી દમ મુજો ઉપર આવવા દેવાની સુલખા
જુ ધાતક થત પડે છે. હવે માટી ધીમે ધીમે નાખીને મુજ ઉપર ટીપણીથી સજન બેસા
ડવી. રોપતી વેળાએ મુજ અને માટીનો સળધ મજબુત કરવાની મુખ્ય જરૂર છે તેથી
માટીના ઉમેરવા સાથે તેને છુટી બેસાડી અને એ કીયાને પુન પુન કરી કુંડામાં દબાવ
સો હેતો તેટલાજ સંજો ભાગ માટીમાં દાખી દેવો પછી પુરકળ પાણી સીંચવું અને ઉ
પરોળી ગળીઓને સારી વડા દેખાવ એટલા પ્રમણમાં રહેવા દઈ બાકીનો ભાગ કાપી નાં
ખવો હવે છોડને લાકડી જોડે બાંધી દેવો. દોરી કાડની ખસ સાથે ન આડે એટલી
માટે કપડાનો, કટકો થક સાથે કપેટીને ઉપર દોરી આવે એમ બાંધવું. બાંધતી વે
ળાએ પશુ એ દોરી-સારી રીતે અને મજબુત રીતે બંધાય અને છોડ લાકડી સાથે ન થ
સાથ એટલા માટે થક અને લાકડીની વચ્ચે સમીતે દોરીને બે લલુ, વેળા પછાર કરવાની
જરૂર છે લાકડી અને છોડ સાથે સાથે બાંધવાથી પરીણામ એ આવે, છે કે છોડ લાકડી
ના આકારનો થઈ જાય છે અને ની લાકડી લાખી અને વાંધી મુકી હોય તો થડનો આ
કર નજરને ના સમે સોવો નડામાં થઈ જાય છે.

‘ટકા’ જેમ બને તેમ જલદી લઈ લેતો બેઠાએ કારણ કે બે ઝાડ ટેક પર અવનગી ને રહે તો થડ નબળું પડે છે અને વંશ જતા જડ ટેકા, બેડે બાંધ્યું હોય ત્યાં ખાડે પડે છે. રોપ હાલેવારના છાંદ કાઢીને ફરીથી રોપવાના હોય છે તેને વારંવાર ઉંચેડી રોપવાની જરૂર છે. હર વખત લાંબા મુગ કાપવાં બેઠાએ કે બેઠી પાણી ફેંકી મુગની સાખા આ તથા ઉપ સાખાઓ પુટે આથી પાણી સુસનારી સાખાનો જથ્થો એક થોડી જગ્યામાં સંકેલાઈ શકે છે અને તરતજ એક જગ્યાએથી બીજી જગ્યાએ લઈ જવાય છે રોપ રોપ તો પહેલાં ધણો દુર લઈ જવો હોય તો મુગ અને માટીનો દોઢો કંતાનમાં સખત બાંધવો અને કાંઈ પણ રીતે સુસારીમાં ગિયર રાખવો. મુગ કાપવામાં તીવ્ર સાકુ વાપરવું અને કાંપ મુળની નચે, બાણુએ તાસો સુકવો.

જે ઝાડને એક વરસમાં એક કરતાં વધારે વખત મોર આવે છે, તેવાં ઝાડના સંખ્યકમાં કરવાની એક ખાસ કીયાતું વર્ણન હવે બાકી રહેલું છે. જનમદા, દાહમ અને નારગીનાં ઝાડ આવ્યા હોય કે અખિને મોર આવે છે તે રુપમાં એટલે જન-ધુઆરીમાં આ ઝાડને પણ મોર આવે છે અને આ ફળ રૂપને આગા બહાર કઢે છે. અથવા તો આ ઝાડને વેશસ્વાતી શરૂઆતમાં એટલે જુનમાં મોર આવે છે અને આ રૂપને મુખબહાર કઢે છે. અથવા તો જ્યારે સપ્ટેમ્બરમાં મોર આવે છે ત્યારે એ ફળ રૂપને હાલે બહાર કઢે છે. હવે બહાર ધણુ કળીને લેવાતો નથી કારણ કે રૂપ પહેલાંની જીના દીવમેમાં ઝાડને આ રામ (પુટ બધ થયી તથા પાનનું ખરી જવું) આપવો અસંકલ્પ છે. પણ આખા બહાર અને મુખબહાર ઝડને પાણી આપવાનું બધ કરીને મરણ પ્રમાણે લઈ શકાય છે પાણી બધ કરવા બાંધે મુગને પણ થોડા કાપવામાં અને ખુદસા મુકવામાં આવે છે મગખહાર માટે એપ્રિલમાં અને મેના પહેલાં પખવાડીઆમાં પાણી બધ કરવામાં આવે છે અને તે વખતમાં જમનતા પોત પ્રમાણે એટલે પાણી વધારે ચુસી રાખનારમાં વધારે અને પાણી જલદી પચાવી દેનારમાં ઓછો વખત જેમ ત્રણ ચાર અઠવાડીઆ મુગને ખુદસાં રાખે છે. નારગીના આખા બહાર માટે ડીસેમ્બરના ખાજલાં પખવાડીઆમાં ને આખો જન-ધુઆરી પાણી બધ કરવામાં આવે છે અને મુગ પહેલાંની મરફ ખુદસા કરવામાં આવે છે. આ કીયાત હેતુ ઝાડની પુટ અટકાવવાનો છે આ પુટના, અટકાવથી અગ્રુ ઉપરેથી આખો મુગે ધીમે પુટવા માટે છે અને જ્યારે પાણી આપવામાં આવે છે અને ઝાડ પુટવા માંડે છે ત્યારે આખોમાળી પુટવાળી ગળાઓ તથા પુસો ખીંકી નોકળે છે હવે એ પ્રશ્ન ઉભો થાય છે કે કયા મુગ ખુદસાં મુકવી વખતે કાપવાં બેઠાએ કે કેટલે અંશે અને કેટલા વખત મુગને ખુદસા મુકતાં આ પ્રશ્નોના જવાબે, દસ વરસના નારગીના ઝાડનો બી ચાર કંવાળી મળે.

મુળના અગત્યના મુખ્ય ભાગ તેની સાખાઓના નાણુક છેડા હોય છે. માટે તેમને કાઢી કરવી નહીં. ને મગજુને મુગ કે જે પાણી મુખ મુગમાંથી ઉપર મગમાં લઈ જાય છે તેને કાપવા નહીં પણ આપણે સહી સલામત રીતે ઝાડના થડ નજીક મુખ્ય મુગ સાંખાઓ પર પુટેલા નીચી મુળને કાપી શકીએ. આમ કરવું સલાહ લાઈ છે કારણ કે પશુ દશ્ય જન નીવાય ઝાડની પુટ આપણે અટકાવી શકીએ છીએ. એ વાત ખાનમાં રાખવી કે જુના મુગ સહેનાઈથી રજાવાં નથી. નાના મુગ જલદી રજાઈ છે.

કેવે અંશે મુગને ખુલ્લા રાખવા એ પણ ઉપગાજ, સિદ્ધાંતપર આધાર રાખે છે. નાલુક મુખ મુગને ચિમળાવની આપણી ઇચ્છા નથી તેથી આપણે તેમને ખુલ્લા કરતા નથી. દસ વરસના બેડા માટે મુગ પડવા એ પુર સુગી સહીસતામન રીતે ખુલ્લા કરી ચકાપ આ કીયા તમા તરી મુગનું થોડુંક મુખપુ એ જન્ને પછી ઉપર ઘઉં જવાનું કામ અટકાવે છે.

ખુલ્લા મુકવાને વખત થીજ પડી જોડેના ખાડા ફાળી ભગતી વખતે ખાડામાં મોટીની સાથે ખાતર પણ મુકવાના રીતજ છે. ખાતર તથા માત્રી જન્ને પાંછા ભરતા પહેલા બરોબર મથ દગ્ગા ભેલ્યો. જો ફગન અથવા પાંડાની પુટ વધારે થતી હોય તો નારંગી અને ખીજ ઝડનાં કાળ દાવા નહીં પણ જે સાધારણ રીતે મુગ ખુલ્લા મુકવાની રીત છે તેની જોડેની અમર (પત ખરવાની ને પુટ અટકાવવાની) માંડર ચાપ મેંદી તે મુગની સાંખ્યો કાપવી. જે મુગને મોટા પ્રમાણમાં કાપવા હોય તો કેટલાક મજબુર મુગને કાપે તેની જાડાઈ સાંખ્યો પાંચ કાપવા પડે છે. કાપે હોય તો મુગની નીચેની ગાંઠ એ જોડે મોટા માંડના મુખ મુગ (ટપ ટટ) ને કાપવું એ સહી સદામન નથી. એક વાત ખાસ લખવી જોઈએ કે ગમે તેટલા પ્રમાણમાં મુગ કાપવામાં આવે, તો પણ જે પાંછા સાધારણ સાવચેતીઓ લેવામાં નહીં આવે તો તેના દમ ભર નથી ધણા ભાગે, જે જે મેંદી તેના ધણી જાળ ઝડની ઘીચો ઘીચ રેપેલા, તેમની ડાવા નીચે આ પેલા, અને જીતસુમા પહેલા જાડામાંથી ફગાઈ જાય નાં છે. મુગ ગમે તેટલા જોડાં ફગવામાં આવે તો પણ જાડાની રેપણીને જોડાણી વગેરેની કાળજી જાણવી કરી શકે નહીં. ખીજ, એવી માનવા છે કે જનાવરી, ખાતર, નાઅવાથી જાડાને ફગાઈ આવે છે જ્યાં, મુકીવાડી સ્વચ્છ આ હવા સ્વચ્છતાવાળી હોય નહીં ત્યાં સુધી માત્ર પણ ખાતર, નમી, મુગ છે આ માણસ જોન એકાગ્રમુજબી સંજ્ઞાથી કતા રાગને માટે દવા માંડે, એના જેવી વાત છે.

મેતીના પુલને ૧૬-૧૭, છુટ વગેરે આપમાં જનાવરે લુકશાન કરે છે તેઓને હાંકી કડાડવા સાડ.

ડક્ટોરેટ સુગત "ઉપમાત્રિમાસ" દાડ તર્કયા કરવાની સુચના.

(૧) સામાન્ય-સૈથી સગ્ગ આગ-સાંચ તેમજા માડ દ્યોરેટ આડ નોટાશી અને મોડેને જુદા જુદાં વડીને ખુન જુલ્યા દગ્ગા અને લગ્ગપડી જોડના પ્રમાણમાં એટલે કે ૧૦-૧૨ માડ અને ૨૫-૨૭ માડ દસાર દસારે જોડાશ જાળીનાં ખુન જોગવા એવો ખુલ્લું છે કે.

(અ) જે જન્ને-વરપુષાની છુટી જાડી લેખ વોલેકાતી વખતે તેના રજકણો એક જાળીનાં સામે જોગાઈ જવાનું માટે જોડાએ મોટલા માસે જન્ને આવી શકશે નહીં.

જુન જે નમુના સાર થેડાંક પરીકા તપ્પન કરી રાખવાનું કીક, ચપ્પ, પડથે મુજાઇમા શી ગડીનાં જીવાનાનાં ચમચા વેગાના મળે છે કે જેમા સેજાઇખીને લહેલી, તથા કાંટા સરખી સપાટ કાપેલી જુડી લગમગ પાય એન ગયું છે.

(૫) પ્રમાણુ લેવાની રીત—દશ તોલા ખાંડ અને ઓગળુગીસ તોલા કલોરેટ એક પોટાય લઇપે તો બાકર એક રતલ જુડી તપ્પાર થશે અને તેના આસરે ૧૪૦૦ પરીકા થશે. આ જુડી એકી વળતે તપ્પાર કરવાના મીઠાશ જેટલી લગમગ થશે.

(૬) સાચવી રાખવાની રીત—ઉપર લખ્યા પ્રમાણે તપ્પાર કરેલી જુડી જુડી જ મામા રાખવી જોઈએ, કારણુ જે તે જીની થાય તેતેને દેવતા આમળ સુકાવવી જોખમ લા રહે છે. મજા મારો, અનુભવ, એવો છેક એમામુ થા પશુ કાગે ઉધાડી રાખવાથી તે જગતી થયા તે ખરેખર બીજાક ન ગણ એટલી કાળજી રાખવાની જરૂર છે.

(૭) જોતવણી—આ વાત ખુબ ધ્યાનમા રાખવી કે આ જુડી પરીકા બાધ્યા વગર જુડી રાખી હોય તો તે ખરેખર જોખમ બરેલી છે. તેના કાકાંથી બાર થાય છે તેથી જોતે જોતીને ઉપર વેતક ગઈ હોય તો તેના ઉપર જુડવાળો પગ પાસેય તે સાગી ઉડે છે, અને અણુજારી લાગ્યાથી તે સળગી ઉડવાનો મહાવ છે માટે જે દેક જુ ને ગમે તેટલા પ્રમાણમાં રાખી હોય તે દેકણે અને ખાસ કરીને તે તપ્પાર કરેલી વળતે જીડી પીવાની મના કરવી.

અમેરીકા આપણને શું શીખવે છે?

ભાવનગર ખાતે મી. હીરાલાલ હર્મોવીદલાસ પંડ્યા એલે એલ (ઇન્ડીયા), એમ. એસ સી. (યુનાઇટેડ સ્ટેટસ) જેઓ અમેરીકા દેશ જઈ આવી જેનીવાડીનું સંગીન જ્ઞાન મેળવી સુખાશ આપ્યા છે. તેઓએ શ્રી ભાવનગર જેનીવાડી તથા દેશી હુન્નર ઉદ્યોગ ઉત્તેજન મુકળ સંમુખ પોતાના જ્ઞાનનો લાભ નીચે મુજબ આપ્યો હતો—

ભાવનગર શહેરમાં જ મે મે થયો છે, અને મે ફેબ્રુઆરી પણ ભાવનગર માં જ લીધી છે. વીશેષ ફેબ્રુઆરી માટે હું અમેરીકા જઈ આવ્યો છું અને મારી આસપાસ કરી વળી રહેલા મહાશ મુખીઓને, સહકર્મીઓને તથા ખીન અન્ય બહુઓ ને જિતા મને પહેલા જ જ્ઞાન દ મયો છે.

અમેરીકા જેવા આમળ વધેલા દેશમા ફેબ્રુઆરી લાલ મહારા દેશના બહુઓને આપવો જોજ મહારા આતર હવે છે, એમાંનું હું મોટું સુખ લમજું છું અમેરીકાના રીન રીવાજો, ત્યાની આર્થિક રીવાતી સર્વ પે જાણ કરી શકાય તેમ છે, પરંતુ હાલ તુરત ફેબ્રુઆરી-હુન્નર સર્વ થે મે જે, જેવું છે તેજ માત્ર હું આપ ની લમજા વચા ચકતી રજુ કરીશ.

આપી રાજી પંરંતુ સાધારણ ગાયો દરરોજ ૪ થી ૧૦ શેર દુધ આપે છે. કાકરેજ ગામે ૬ થી ૮ મહીના દુર્ગણી રહે છે અને બે વરસે એક વખત ફળે છે જેટલીક ગાયો દોઢ વરસે એક વખત ફળે છે. ગાયો બે દુધ આપતી હોય, વાછરડું જન્મતું હોય તો તરથી બાર મહીના સુધી કાઢે આવતી નથી ધણું કરીને ઝોગાસાની મોસમમા કાઢે આવે છે. અને શીયાળાની આખરે અગર ઉન્હાળાની શરૂઆતમા ગાય પીમાય છે આ જાતના જાનવર ૧૫ વર્ષ સુધી ફળે છે વાછરડીઓ ગા થી ૪ વંસની થાય ત્યારે સડે આવે છે, અને ચારથી પાંચ વરસની આંદર વીઓંય છે. હમેશી પહેલી વખત ઝોગાસાની મોસમમા વછરડી જેવાય છે. વાછરડો ૬ થી ૮ મહીનાના થાય ત્યારે ધાવણ હોય છે. પરંતુ વાછરડી દરનાં વાછરડાને ૫ હેલા ધાવણ હોય છે વાછરડાઓને બાર મહીનાના થયા અગાઉ ખરી કરવામા આવે છે. રગારીની ગાયોને અરણ્ય શીયાળ જીએ જોરાક મળતો નથી. ખીજા ખાનગી યુક્તિઓને ત્યાં પશુ બેઠણે તેવું ખાન તેમજા ઉપર દેવામા આવતુ નથી. ડેરી વારતે ગમેલી ગાયોને કડખી, કપાસીયા, બાજરી, જુવાર, બોળ, મીઠું વીગેરે આપવાની જરૂર છે. સારા સોંઠેની હામત ૩૦ ૨૦૦ થી ૩૦ ૩૦૦ સુધી પડે છે અને સારી ગાયના ૩૦ ૫૦ થી ૮૦ સુધી હામત થાય છે.

ગુજરાતમા બેસા બે જાતની જોવામાં આવે છે (અ) નાકરાખાદી (ખ) નાકીઆદી અગર સુરતી. નાકરાખાદી બેસા કાઢીઆવાડમા ગીરની કાઢી અને નાકરાખાદ નાકીક મોટા પ્રમાણમાં ઉછરે છે, મોટા નાકરાખાદીના નામે ઝોગાખાવે છે આખા કાઢી હામમાં આ જાતના જાનવર જોવામાં આવે છે અને જેટલીક વખત તેમને લાવનગરી કહે છે લીંદુરતાનમાં મોટામા મોટી બેસા નાકરાખાદી છે ૨ મે કાળી અને કપાળે પગે જેટલીક વખત ધોળા રંગની પણ હોય છે. પુરુષ આમળ પડતુ કપાળ અને ૮૫, શીંગડા આ જાતની બેસાને ઝોગાખાવાનુ મુખ્ય સાધન છે. જેટલીક વખત કપાળના ના ઉપસેલા ભાગથી આખો દંકાર જાય છે, અને જોવામા પણ દરેક પડે છે. શીંગડા પહેળાં અને ચપટાં, ગળું લાંબુ, અને સંકડું, જાતી પડોળી અને ઉડી, બાવળું બહું મોટું અને કઠરુ હોય છે. આમળ મોટા અને બાવળા નાકીક સંકાચાવણા હોય છે. આખા શરીરનો દેખાવ ઘેલો મોળા અને બેડોળ હોય છે એમ કહેવાય છે કે આમળ ના વખનમાં આ જાતના જાનવરનો લડક કરાવવામાં ઉપયોગ લેતા અને તેથી જેમ જા રે અને ઉપસેનું કપાળ તેમ સાં મચતુ. આ જાત દુધ દેનાર તરીકે સારી વખણાય છે. પરંતુ જગા ફેર ચવાથી દુધમાં ઘટાડો થાય છે દરરોજ એક બેસ ૩૦ થી ૪૦ શેર દુધ આપે છે. અને જેટલીક ૫૦ શેર સુધી પણ આપે છે. આ જાતની હામત દુધના પ્રમાણ ઉપર આધાર રાખે છે. ૩૦ ૧૫૦ થી ૨૦૦ સુધી ૩૦ થી ૪૦ શેર દુધ આપ નકીની કાઢીઆવાડમા બેસે છે.

(ખ) સુરતી અગર નાકીઆદી-આખા ગુજરાતમાં અને મુખ્યત્વે કરીમે ખેડ તથા સુરત જિલ્લામાં આ જોસાદ જોવામાં આવે છે જેટલાક લોક અને તમગદી બેસ પણ કહે છે આ જાતની બેસ કદ નહાની, કુંઠા પગી અને દેખાવે રચવાન હોય છે. જેની રીતે સરખા અને રગારી લોક પણ માત્ર વરસે એક જીવના સાદ અદગી ખદમ

કરે છે તેવી રીતે ગુજરાતમાં ખાડા બદલાતા નથી અને તેથી સંબંધ અંદર અંદર થાય છે આના પરીણામે જન ધણી નાની રહે ગઈ છે.

કેટલીક વખત ખાડાઓ પોતાની જગ્યા અગર તેના બચ્ચાનો ખેલુ ઉપભોગ કરે છે આ જાનની ભેંસના રીંગડા ટુકા અને નીચે પાછલ ઢંઢતી અને પછી ઉપર અને કેટલીક વખત અંદર મળા સુધી બચ્ચા માલમ પડે છે. કયાળ ગોળ, મોટું અને માર્યુ લાંબુ અને ઘાટવાન હોય છે. માથાની ચામડી ઉપર અને ગળે કાળા લાંબા વાળ હોય છે હુંટલો વાળનો મુઠો રહે છે સરીર ભરાવાદાર, પગ ટુકા અને રૂપાળો દેખાય છે. બાવળું એક સરખું અને મોટું બેસે. રંગે કાળા અને કેટલીક વખત ચાંદરી જોવામાં આવે છે. વાઘરી લોક ખાડા રાખે છે અને દરેક ભેંસ દીઠ રા. ૦-૪-૦ થી રા. ૦-૮-૦ અમર ૧૦ શેર કાજા લે છે. આમ હોવાથી જેટલી ભેંસ હવાય તેટલી વખત ખાડો મુંકે છે આ મે આખા વરસમાં એક ખાડાથી સે. ભેંસ હવાય છે. કાગરડ અગર સપ્ટેમ્બર માસમાં ભેંસને ખાડો દેખાડે છે અને જુલાઈ માસમાં ભેંસ પીઆય છે એક ભેંસ એક દીનસમાં ૨૦ થી ૩૦ શેર દુધ આપે છે. ચારથી પાંચ મહીના સુધી લાગત પુર દુધ આપે છે. અને ગાભણી મળે હોય તો ૬ મહીના પછી દુધ કમી થાય છે. ખેડા જિલ્લામાં રા. ૮૦ થી રા. ૧૦૦ સુધી કીમત થાય છે. (અપ્રેર)

સને ૧૯૧૪ નો વરસાદ.

જાગ્યા નામ	સપ્ટેમ્બર	ઑક્ટોબર	નવેમ્બર	તા. ૧ જાનવારી થી તા. ૩૦ નવેમ્બર ૧૯૧૪ સુધીનું કુલ
સુરત, ચોગરી	ઈ. દા. ૧૫-૪૭	ઈ. દા.	ઈ. દા. ૦-૭૦	ઈ. દા. ૫૮-૪૮
ઓલપડ	૧૪-૮૬	... ..	૦-૬૧	૫૦-૩૫
મોડી	૨૧-૩૪	૧-૭	...	૬૬-૪૮
બાણેડાલી	૧૬-૨૨	૦-૬૬	... ..	૬૭-૨
વાલોડ	૧૬-૬૫	૦-૬૫	૦-૪	૬૯-૪૬
જલાલપોર	૧૮-૪૨	...	૦-૧૫	૬૦-૮૯
ગીખલી	૧૪-૧૨	... ..	૦-૩૮	૭૬-૨૬
વલસાડ	૧૪-૬૫	૦-૫૫	૦-૬	૭૭-૭૮
પારડી	૧૭-૨૪	... ..	... ..	૬૧-૬૧
ભરૂચ				
ભરૂચ	૧૦-૧૯	૦-૩૪	૧-૮૨	૪૨-૭૭
અહમેશ્વર	૮-૬૪	૦-૫	૦-૨૬	૩૫-૨૧
કસોડ	૮-૬૫	૧-૩૫	૦-૫૦	૩૮-૬૧

	ઇ. દો.	ઇ. દો.	ઇ. દો.	ઇ. દો.
પ્રવાર	૧૧-૭૨	૦-૧૪	૦-૬	૪૦-૨૪
પગર	૮-૫૬	૧-૩૧	૦-૮૮	૪૧-૪૦
દહેજ	૮-૨૪	...	...	૩૩-૩૮
આગોદ	૧૦-૩૧	૦-૧૪	૦-૧૩	૩૭-૬૩
મંજુષક	૧૨-૧૫	૦-૪૫	૦-૧૭	૩૬-૨૬
ખેડા				
ખેડા	૧-૬૨	૧-૪૦	...	૩૭-૭૭
મેહમદાવાદ	૪-૦	૦-૧૨	૦-૨૫	૩૦-૩૬
મોતર	૪-૫૧	૦-૩૬	...	૨૬-૬૫
નટીયાદ	૬-૧૪	૦-૫	...	૪૩-૧૪
મહુધા	૪-૮૦	૦-૬	...	૩૨-૬૫
કપડવંજ	૫-૮૭	૦-૨૨	...	૩૬-૮૬
કાસરા	૫-૩૨	૦-૬૦	...	૩૦-૫૫
કાકર	૬-૨૩	૦-૭૪	...	૩૬-૮૭
આધુનિક	૬-૩	૦-૩૭	...	૪૨-૫૩
બેરસદ	૧૪-૨૫	૦-૨૦	૦-૩૩	૪૪-૭૪
ખંડાવાહાલ				
ગોધરા	૮-૧	૦-૧૪	૦-૨	૪૫-૧
કાચોલ	૭-૬૬	૦-૮૦	૦-૩	૪૬-૬૪
કાચોલ	૧૨-૨	૦-૬૧	...	૫૭-૭૩
કાકર	૭-૧૨	૦-૬૬	૦-૮૨	૨૪-૭૨
કાચોલ	૧૩-૮૫	૦-૪૬	૦-૨૧	૨૮-૪૮
જાણીયા	૧૪-૧૨	૧-૬૦	૦-૪૦	૬૩-૧૮
અમદાવાદ				
દસકોપ	૦-૨૪	૦-૪૩	...	૩૬-૪૫
મોતીયા	૧-૬૮	૦-૬૧	૦-૩૦	૪૧-૪૬
મોતીયા	૫-૩૬	૦-૭૭	૦-૧૮	૪૮-૬૪
સાણદ	૧૦-૪૪	૦-૧૫	...	૪૨-૫૨
વીરમગમ	૩-૮૩	૧-૩૭	...	૨૧-૨૭
મારા થોડા	૩-૮૩	૦-૧૧	...	૨૧-૮૩
માણ	૨-૬	...	૦-૫૨	૨૨-૩૬
ધોળકા	૧-૫૪	...	...	૨૭-૫૬
ધુધા	૮-૬૬	૧-૪૫	...	૩૬-૭૬
ગાંધી	૬-૫	૦-૪૦	૦-૭૬	૨૮-૨૦
ગોધરા	૭-૫૭	૦-૨૭	...	૩૪-૭૦
મોપા	૬-૬૮	૦-૨	...	૩૧-૧૪

દેશી રાજ્યો.

વડોદરા.	ક દો	છ દો	છ દો	છ દો
વરીયા	૧૨-૬	૦-૮૫	...	૪૪-૬૦
સુરત ઓળંગી.				
૧ ધરમપેર	૧૩-૬૧	...	૦-૬૦	૧૦૮-૩૮
૨ સતીનં	૧૭-૨૪	...	૦-૪૧	૪૮-૨૧
૩ વાંસદા	૧૬-૬૧	...	૦-૩૫	૧૧૬-૬૮
ખંભાતનું રાજ્ય.				
૧ ખંભાત	૧૦-૫૭	૦-૩૧	...	૪૧-૧૭
રેવાકાંઠા. (રાજપીપલા)	૧૫-૩૯	૦-૪૫	...	૫૩-૩૫
૧ મીઠાં				
૨ લુણાવાડા	૭-૩૮	૧-૩૩	૦-૨૩	૨૫-૧૦
૩ ઊંઠા ઉદેપુર	૧૧-૮૬	૦-૩૧	...	૫૧-૩૦
૪ બારીઆ	૯-૫૨	૦-૩૨	...	૩૭-૬૫
૫ વાડાગીનાર	૫-૨૩	૦-૪૩	૦-૧૦	૩૧-૬૮
ગાહીકાંઠા.				
૧ સાંઠા	૫-૧૫	૦-૨૪	૦-૪૫	૭૪-૨૬
૨ હંકર	૪-૪૩	૦-૧૮	...	૨૬-૧૪
૩ અહેમદ અગર	૧૦-૫૦	...	...	૪૧-૩૬
૪ વાપડ	૫-૨૩	૦-૨૫	...	૨૬-૨૪
૫ મોહનપુર	૮-૬૪	...	...	૪૬-૨૩
પાલણપુર.				
૧ પાલણપુર	૩-૮	...	૧-૧૦	૨૬-૬૩
૨ રાધનપુર	૨-૨૮	...	૦-૮	૧૬-૨૦
૩ ઘરાડ	૩-૫૯	૦-૮	૦-૪૫	૨૦-૭૫
કાઠીઆવાડ.				
૧ રાજકોટ	૧૫-૯૭	૦-૧૪	૦-૩૨	૩૯-૬૭
૨ મોરંગી	૪-૮૩	...	૦-૧૩	૨૨-૫૭
૩ નવાનગર	૫-૯૩	૦-૪૦	...	૧૫-૨૨
૪ ગોડાં	૧૦-૯૩	૧-૫૭	૦-૪	૨૬-૭૧
૫ ધોરાજી	૩૯-૪૬	૦-૪૫	૦-૩૦	૪૭-૯૩
૬ જોતલાસર (માણેકવાડ)	૨૭-૩૨	૦-૧૧	...	૪૦-૪૭
૭ ભુનાગડ	૩૭-૨૨	૦-૮૦	૦-૧૧	૫૭-૮
૮ પોરમદર	૨૦-૩૧	...	...	૩૪-૬૧
૯ લેગલ	૧૯-૩૯	...	...	૩૨-૭૩

	ઈ. દો.	ઈ દો.	ઈ દો.	ઈ. દો.
૧૦ જાફરાબાદ	૧૭-૭૬	... ..	૦-૧૦	૩૪-૨૩
૧૧ સોનગઢ	૧૮-૩	... ..	... ..	૩૩-૫૬
૧૨ શાવનગર	૧૦-૧૮	... ..	૦-૪	૩૮-૧૦
૧૩ મંડુવા	૧૬-૧૦	... ..	... ..	૨૭-૨૭
૧૪ પાલીતાણા	૧૧-૧૧	... ..	... ..	૩૧-૭
૧૫ જસદણ	૧૨-૨	... ..	૦-૮૫	૩૨-૨૭
૧૬ વડવાણ	૬-૭૫	... ..	૦-૮	૨૨-૮૫
૧૭ ધામધા	૬-૧૮	૦-૩૦	૦-૪૫	૨૮-૨૦
૧૮ જાળજા	૪-૮૯	૦-૬૬	૮-૮૧	૨૧-૪૩
૧૯ ધાંધોતર	૭-૬૩	૦-૭	૧-૬૦	૨૮-૪૬
૨૦ મુઝા	૭-૬૬	૦-૧૦	૧-૯	૨૨-૬૬
૬૨૬.				
૧ જુજ	૩-૩૫	... ..	૦-૮	૧૦-૫૯
૨ મહિલી	૪-૯૫	... ..	... ..	૧૬-૫૮
૩ અંબજ	૪-૮	... ..	... ..	૧૨-૬૪
૪ રોહાપર	૭-૧૧	... ..	... ..	૧૬-૭૮
૫ નળીયા	૮-૬૧	... ..	... ..	૧૫-૩૪

તાપનું માપ-પારાની શીશીમાં ડીગ્રી.

અવસાનું નામ	અક્ટોબર			નવેમ્બર			ડીસેમ્બર		
	તારીખ	કોણ	વધારે	તારીખ	કોણ	વધારે	તારીખ	કોણ	વધારે
સુરત	૨૩	...	૯૭ ૮	૮	...	૯૭ ૮	૩	...	૯૨ ૦
	૨૪	૧૭૨	..	૨૪	૧૦૪	...	૧૧	૫૨.૪	..
ભાવ	૧૬	...	૯૮.૦	૧૧	...	૯૮.૦	૬	...	૯૯.૦
	૨૦	૭૪.૦	...	૨૯	૧૪.૦	...	૧૩	૫૪.૦	...
ગાંધી (પેચે મહાલ)	૧૮	૭૨.૦	...	૧૪	...	૯૮.૦	૮	...	૯૮.૦
	૨૭	..	૯૨.૦	૨૫	૫૬.૦	..	૨૨	૪૬.૦	..
મિડા	૨૩	૭૧.૦	...	૨૦	..	૧૦૩.૦	૪	..	૯૩.૦
	૨૮	...	૧૦૪.૦	૩૦	૬૮.૦	...	૨૨	૫૬.૦	..
અમદાવાદ	૨૨	૧૭૨	...	૩	...	૯૮.૯	૪	...	૯૧.૯
	૨૭	...	૯૮ ૮	૨૭	૬૧.૦	...	૧૩	૫૨.૦	..

૧૯૧૪ ના હિસેબનર સુધી કંપાસના વાવેતરનું ત્રીજું અંદાજ.

કુલના નામ	૧૯૧૪-૧૫ એ.ર.	૧૯૧૩-૧૪ એ.ર.	પાંચ વરસનું એ.ર. એ.ર.	૧૯૧૪-૧૫ ગાંધી.	૧૯૧૩-૧૪ ગાંધી	પાંચ વરસનું એ.ર. માસી
સુવત ...	૧૧૭,૨૩૨	૧૩૪,૩૬૧	૧૪૨,૮૫૮	૩૧,૬૪૬	૩૧,૫૭૬	૩૬,૭૬૪
મોરચ ...	૨૩૮,૬૦૮	૨૬૧,૧૧	૨૭૫,૧૮૫	૫૭,૮૬૨	૬૬,૫૮૩	૬૬,૫૮૨
ગોમરા .. (પંચ મહાલ)	૪૪,૪૧૭	૪૩,૪૦૪	૧૭,૨૭૪	૭,૧૪૨	૭,૧૮૨	૩,૮૬૬
એડા ..	૪૧,૭૨૩	૪૨,૫૨૩	૧૦,૮૧૨	૧૦,૦૨૪	૮,૩૭૪	૨,૭૬૫
અમલાવાદ	૨૬૬,૮૭૫	૩૪૪,૩૬૮	૨૨૬,૮૪૭	૭૩,૮૬૨	૧૦૦,૭૨૭	૬૩,૬૫૩
કુલ	૭૦૧,૮૫૫	૮૪૫,૭૭૮	૬૭૮,૮૮૦	૧૮૦,૦૨૬	૨૧૪,૪૪૮	૧૬૫,૬૪૮
સુવત + સાધના + કલાઓનું કુલ	૩૬,૭૭,૨૬૮	૩૬,૩૨,૬૮૨	૪૧,૧૬,૧૮૫	૮,૦૨,૫૫૩	૮,૪૬,૬૭૩	૭,૦૪,૦૦૪
એજન્ટ, જે શી રાજ્યો નું કુલ	૩૫,૦૫૪૪૪	૩૩,૩૪,૬૮૧	૨૬,૪૫,૩૦૬	૭,૪૭,૬૫૮	૮૩૮,૨૪૧	૬,૮૪,૩૩૬
કુલ એ.ર.	૭૪,૮૨,૭૨૩	૭૦,૬૭,૬૮૩	૬૦,૬૧,૮૮૧	૧૬,૫૦,૨૧૧	૧૬,૮૫,૨૧૫	૧૩,૮૭,૩૪૫

હિંદુસ્તાનમાં સહકારીતા.

આર્થિક, સંસારીક અને કેળવણી, ધીપચક લાભો.

(ગણાંચકનાં પાને જરૂરી ચાલુ)

અગતીમાન અસર.

પુણ્ય આ સીના આરથીક સુધારાઓ માલ એકલા લાભે નથી કે જે સહકારીતા આ દેશમાં લાભ રમે આપતી રહી છે. સહકારીતા તેને વીશાળમાં વીશાળ અરમમાં નમનીક અને છાંધધમુચક અને પ્રકારનું શીસુચ લે છે. જ્યારે માણસો ધંધાનાં કામ માટે જોડાય છે ત્યારે તેઓને કેળવણીની જરૂરીયાત માલમ પડે છે. સામ સામી સહી કરેલી જોખીસરીના ટો ચખવાનું, પાસજુક અને રસીક વાચવાનું શીખવા માટે પ્રત્યક્ષ કારણ છે, અને આ જાતના જાનથી રંગો ધવાનો સંભવ ઓછો થયો જોઈએ. જે સમાસદો સાદુ સહકારી સા હીતપાંચાયતો શકતીવાન છે, તેઓ પેતાની સોસાઈટીમાં અને આ હીલચાલની પ્રગતીમાં વધારે જુલ્હીયાઈ રસ લેશે. નીરક્ષરતા આ હીલચાલને એક અડચણ છે અને જેમ સહકારીતા જાનની માવજી કરે છે તેમ તે સહકારીતાની માવજીને ઉત્તેજન આપે છે. જેમ તેમ સહકારીતાની અસર આતા કરતાં આગળ પ્રસરે છે. માત્ર સસ્તી આંટ પુરી પાડવા કંતાં તે વીશીય કાર્ય કરે છે તે દરકસરને ઉત્તેજન આપે છે સોસાયટીમાં હાખમ થવાની કસોટી માણસનું ચરીત્ર અને નહીં કે તેની દોલત છે અને જ્યારે માણસો પેતાનાં સામાન્ય સુખ માટે એક ચેક સાથે લલોપ છે અને જ્યારે પેતાની સામાન્ય આંટ અવેજે મુખી એક મેકની વર્તણુક પર અસર કરે છે ત્યારે આ દેશમાં પુરવે સ્વપન્નામાં પશુ નહીં આવેલા એવા ગારગોએ-તેમના લાભો આગળ વધે છે. આખરે સભાસદો, દરેક સભાસનું દેવું પુરું કરવાને જવાબદાર તે હ ક્રિકેટ, જાહેર મતથી ખરેખર જરૂરી છે તેનાં કરતાં વધારે જોનાં જીન લાભ દાખ કાર્યોમાં વધારે ખરચ કરવામાં એક મજબુત અકુચ તરીકે કામ કરે છે અને લગનના ખરચો એથી ઘણું ટુકા યક ગયાં છે દારૂડીયાઓ અને જુગારીઓ સુધમાં છે અથવા તો સોસાઈટીમાંથી દુર કરાયા છે જાતી અકુચ, નીચમીત પાણું, પ્રમણીક સરળ માર્ગપણું, સ્વમાં નાનીમદ, સંતોષ અને દરકસરને ઉત્તેજન મળ્યું છે. કેટલાક જાગોમાં જોએલીમાં લડવાનું જોખની રીતે ફેર માલમ પડે એવી રીતે ઘટી ગયું છે ખીજ જાગોમાં સામાન્ય ફડોનીશાળો ખોલવા, રોકેલરીયા પુરી પાડવા, કરીનકન વહેચવા, પાણી પીવાના કુવા પુરું પાડવા અને મોહકલાઓ સાફ સુદ, રાખવામાં વપરાયાં છે. સહકારી આદતના ઉત્તેજને કોવી જ બેઠા, લાભ ફડો અને ગરીબો માટેની જોગવાઈ જોગવા છે. જેઓને સહકારી સોસાયટીઓનું અગત જાન છે તેઓ સહકારીતાની અસર તમે આવેલા લોભના આરીજમાં આ પ્રીલભાસને ફેરાર કરે છે તેની દરેક જાત-દષ્ટ કુ છે અને ખર્ચમાં રાખેલું અર્થતંત્ર છે કે સહકારીના માત્ર સરતુ નાણુ ગેજાવાની અકવા તો સત્તાસરેના આર્થિક સાધનો

ધધારવા માટેની એક સુધતી નથી પણ તે એક બળવાન કેળવણી વીપવક અસર છે અને તેથી અસર તેરીકે જેઓને લોકાનું સુખ પોતાને હાથે છે તેઓના દલોભનમાં દલોભન મં દેશને તે લાવક છે વાગવાર સોસાવડીઓની કાર્ય બારી મડળાને તકરોડી લવાદી અ બે બીજી ક્ષત્રે જે દતકલા વળી આર્ય પચાથતો બળવતી તે સોપાઇ છે અને ધરવાને કલક કારણ છે કે આ હીલચાલમાં રહલી સ્વમાવીક લાભશ્રીની સગીનતા તથા તેમની ની રતરતા આધુનીક સમયની ધીન બીન કરી નાખતી અસરથી જે ઉપવસ્થીત આર્ય જન મ આટલુ બધું નજણુ પડી ગયું છે તેને પુરુષવન આવે.

સરકાર અને આ હીલચાલ.

આ હીલચાલ જોડેના સરકારી સંગ્રહ ઉપર બે સંભાષ.માં વીચાર બીનદુધી રીકા મધ છે. દેટલકની તકરાર જોવી છે કે આ હીલચાલ વાસ્તવીક રીતે લોક માટેની છે અને તેમની પદ્ધતીએ તેમનું કાર્ય કરવાનું છે અને જો કોઈ પણ તબક્કે સરકારનું વચ્ચે પડવું બીન જારી છે. પણ કોઈ દેશમાં આ હીલચાલ તદ્દન સરકારી મદદથી સર્વાન નથી અને નકડી છે કે હીદુરતામાં સરકારી મદદ અને શીરજીત શીવાય સરકારીતા હજુ પણ આગણી હોત. એકલી સરકાર, કાર્ય શર કરવાને આવરમક જ્ઞાન અને ઉપવસ્થા પુરી પાડવાની સ્વીતીમાં હતી અને એકલી સરકાર, પોતાના હીલચાલ સાધેના સંગ્રહથી તેને સ્વીતી રતા આપવ ને આવરમક બહારને વીરવાય ઉપજ કરવાને શંકીવાન છે સોસાવડીઓ જે આ પ્રથમ પોત પોતામાં સમાવલી હતી અને પોતાની મેળે પોતાનું તલ સ્તાવતી હતી તેઓ સરકારી અમલદારોની દેખરેખ નીચે છે તે હકીકત લોકોને વીસ્વાસ બેગવામાં બળતની અસર ઉપજાને છે અને અમલદારી દેખરેખ ઉપર નાણામાથી થયેલા અરચને, સમગ્ર દેશને આ પ્રમાણે મળતા લાભો પુરેપુરી રીતે બાળબી કરાવે છે.

ઉપરે કુકારી હીલચાલ સરકારી અમલદારોને આરંધિક બાળતોમાં લેતો સાથે ધાકા સંગ્રહમાં આણીને એવી તકા પુરી પાડે છે કે જેથી જે વધારે ધાકા સંગ્રહો પોષવા મું થવું દરજવા જોગ છે તેવા ધાકા સંગ્રહોને બીજા બાળતમાં વીકસાવવાનું બને છે.

પણ જેની રીતે દેટલક દીકાકારો છે જેઓ સરકારી મદદ નીવારણ કરવા માંગે છે તેવી રીતે જિંવા પણ અમલદાર અને બીન અમલદાર દીકાકારો છે જેઓ અલ્યા સુધી સરકારને જોડલી હલ સુધી વચ્ચમાં પડવાની રજા આપવામાં આવી છે તેના કરતા મણી વધારે હલ સુધી સરકારને વચ્ચે પડવ માટે, દલીલ કરે છે તેઓ દલીલ કરે છે કે વસ્તી મી કાર કરતા વધારેને અડકવા માટે થણો વધારે જહડપી પ્રગતીના દર જરરોના છે. અને જ્યાં સુધી સરકારી મોકલ સમુદ્ધ થણો વધારે વધારાશે નહીં અને આ હીલચાલ દેલાવવ ને સરકાર ચંચળ ઉપાયો લેશે નહીં ત્યાં સુધી તેની અસર થોડી હોતી જોઈએ અને તે મી પ્રગતી ધીમી હોતી જોઈએ આ વળી એક નીયમ છે જે સરકાર અખતાર કરવાને પોતાની જાનને સ્વતંત્ર માને છે. એક મોટા મધ્યસ્થ જનાવેલા ખાતાથી ચંતુ કાપે ચંત્રી કુ અને ધ્યાન રહીત થવું જાય છે એટલુંજ નહીં પણ આ હીલચાલ તેના સત્વમાં લોક

પ્રિય હોતી નોંધએ અને સ્વંશય તથા સ્વતંત્રતા ઉપર આ હિલચાલ ચલાવતી છે એવી જ સરકારની લાગણી નજાણા કરવાને કશું કરવું નોંધએ નહીં. સરકારે તેમાં આ હિલચાલના ઉત્તમ લાભો અર્થે આ દેશમાં સહકારીત્વને સરકારી ખાતાઓથી કાર્યભાર ચલાવતું એક અમલદારી ખાતું ન બનના દેવું નોંધએ પરીણામ એ આગમું છે કે સરકારને વચ્ચે માં જે કામ લેવું પડ્યું છે અને દેખરેખ તથા નાણાં સંબંધી મદદ બંને માટે આ નીતી મહત્ત્વ ધરાવે છે.

વસુલ સંબંધી સ્વતંત્રતા.

વસુલ સંબંધની મદદને 'કોટલું' લાગે વળગે છે તેટલું સરકારનું વચ્ચેમાં પડાનું થયું છે પણ તે જોખમી એકાદી શક્ય નહોતું છે ક્યારે દર વર્ષે ઉપર સહકારીતા યાજ્ય ત્યારે સરકારને આચલ કરવામાં આગમો હતો કે નવી સોસાયટીઓને તેણે ઉદારતાથી મદદ કરવી અને તેની જેખીની કરકસર ઉપર ટીકા ચલાવવા હતા. પણ સુભાગ્યે હવે બહારની ઉદારતાના માધ્યમ પરીણામો અગાઉથી નોંધમાં અને સરકારી મદદ ઉપર અકુશ કરકસરને લંધિ સુકવામાં આગ્યો ન હતો પણ આ હકીકતને લીધે હતો કે બીજા દેશોમાં અનુભવે એમ અતાગમું હતું કે અપ્રતીજ ધ મદદ એક નુકસાન કારક બનીશ હતી અને એક નાશ કારક બનીશ નીવડે. એમ તેમ એમ દરાવવામાં આગમું કે યરઆતના તત્કાલમાં સોસાયટી જોને સામાન્ય નાણાં બજાર સાથે સંબંધમાં આવવાનો તુરંદીકનો સંજોગ ન હતો તેથી સલાહદો તરફની સરખી મદદની શરતે અમુક હદમાં નાણાં ઉછીના આપી શકાય. પણ એ કે જે પ્રાપ્ત સીવાય કે જ્યાં મદદ માટે ખાસ કારણો હતા તે સીવાય રજીસ્ટ્રારોએ વ્યાજબી રીતે આવી મદદ ઉપર અયોગ્ય આધાર રાખવાને ઉત્તેજન આપ્યું નથી અને સોસાયટીઓની કુલ થાપણમાં સરકારી લોનનું પ્રમાણ હાલે બાજેજ ૩ ટકા કરતાં વધે છે આ લોનના સીવાય, ઘણી સોસાયટીઓ હયાતીમાં આવી શકી ન હોતી અને બાજે સોસાયટીઓને પાવવામાં તેમણે એક ઘણું ઉપયોગી કાર્ય બજાવ્યું છે પણ બનાવે એ પુરી રીતે સાબીત કરી આપ્યું છે કે હવે બહારની રાજ્ય ગુદા દુર કરવાની નીતી કદાચ વ્યવસ્થા કરેલી છે અને તે નીતી અંગીકાર કરવાને લીધેજ આ હિલચાલનું સવાભાવીક જણાવે માટે બાજે આમારી છે.

અંકુશ અને હીરાબની તપાસ.

અંકુશ અને હીરાબની તપાસની મુદ્દલ સલાહના સંબંધમાં એમ સિદ્ધારવામાં આગમું છે કે આ કરને યુનીયનો અને સેત્રવ બેંકોના ખાનગી પ્રતીનાધીત્ય ઉપર તદ્દન છેડી જાય નહીં. 'હાલવા ભોગ' છે કે આ બીજા અમલદારી પ્રતીનાધીત્ય જેટલું ઉપયોગમાં લઈ શકાય તેટલું લેવાનું નોંધએ, અને હીરાબની તપાસ અને અંકુશના કામમાં જો ખાખી ખાતાની કાર્ય પદ્ધતી દુર કરવી નોંધએ પણ જો આ નીયમોના હવે બહાર અમલમાં આવે તો આ હિલચાલની ફતેહ નેખામાં કેટલાક અંકુશ સરકારી દેખરેખ સીવાય રજીસ્ટ્રારો સોસાયટીઓ સામેલો સંબંધ શુભાવશે અને બાહરની બાહર પ્રાપ્ત જે માટે બાજે ર

જાહેરો ॥ માહિતી ઉપર આધાર રાખે છે અને જેઓ તેમના પર તેઓ ભરાયો રાખે છે તેમજે ચલોચલી તપાસ । કામતી ગણે છે. તેઓ સોસાયટીઓની નાણા સંબંધી સ્થિતી જે જળાશી ગણવી પ્રણી અગત્યની છે તેમાંથી વીસ્વાસ યોગ્ય એસશે, પણ જ્યારે આ હિલચાલ તેના અસર્માં લોકપ્રી હોવી જોઈએ ત્યારે એમ કાંઈ પણ રીતે કરવું નથી કે સહકારી તાના સીધા સંબંધમાં આવતા અમલદારોન વરતુળની બંધારના સરકારી અમલદારોએ ત દરમિયાન ઉર્મા રહેવું, ખર્ છે કે શરૂઆતના કાર્યની અને વગાસની રીમતો એ કામને વારતે યુગ પાડવામાં આવેલા કુશળ પ્રતિનીવીત ઉપર છોડવું જોઈએ અને સોસાયટીઓના અ કરના પહોરમાં ડીસ્ત્રીકટ અમલદારની વચ્ચેમાં પડવાની ફરજ નથી.

ડીસ્ત્રીકટ અમલદારો શુ કરી શકે ?

પણ સહકારી સોસાયટીઓ ડીસ્ત્રીકટના કાર્ય પ્રદેશની ગદાગદા હવે છુટા છુટા પ્રયોગો નથી, તેથી અને તેઓ જે લીતિક લાભો આપે છે તે ઉપરાંત તેઓ લોકાની આગાહી સાથે ધારો સંબંધ ધરાવતો લાગવગ ધરાવે છે અને હાલ તેઓ મળવાન છે તેથી કવિષ્વર સાચા અથવા નરસાને માટે ડીસ્ત્રીકટ અમલદાર આ હિલચાલથી પોતાની જાનને જુદી રાખી શક નહીં એથી ઉલટું “સહકારી નીમોનું જ્ઞાન હવે મહેસુલી કાપદાના મન જેટલું અગત્યનું ધર્મ પડ્યું છે અને સોસાયટીઓ સાથે ધાકામાં ધાકે, સંબંધ જળા ॥ રાખવાની તેની ફરજ છે, અને સાવચેતીના અભાવે તેણે તેમને નબળા નહીં બનવા દેવી અપર નહીં છોડવા જોઈ રહે તેનો વીકાસ થવા દેવો ન જોઈએ, કાંઈ પણ રીતે એક આલોક હિલચાલ પ્રવર્તક ન બનતા, તેણે જાતે અને નહીં કે પોતાના હાથ નીચેના અમલદારો મારફત, પોતાના ડીસ્ત્રીકટમાં હિલચાલની થયેલી પ્રગતિથી વાંકુ થવું જોઈએ, જેઓએ સોસાયટીઓ ઉભી કરી છે તેમને ઉત્તેજન અને મદદ આપવા જોઈએ, પૈસાદાર અને લાગવગળા સાચુસોનું હિત તથા સહાનુભુતી સપ્રાદન કરવા જોઈએ અને જેઓ સહકારીતાના લાભો મળવા માંગતા હોય તેમને પોતાની સલાહ આપી મદદ કરવી જોઈએ ” આ કાંઈ પણ રીતે સહકારીતાને અમલદારી ખાતુ બનાવવું નથી તેમ તેનો અગત્યનો નીધમ કે આ હિલચાલને જો ફતેહમદ થવું હોય તેણે લોકપ્રિય થવું જોઈએ તેના પર કાપકુપ કરવું નથી એથી ઉલટું અત્રા ઉત્તેજન અને રાહદારીથી તે મજબુત થશે અને ડીસ્ત્રીકટ અમલદાર જેમ જેમ સોસાયટીઓ સાથે વધારે ધાકા સંબંધમાં આવશે તેમ તેમ પોતાના દર રોજના કાર્યમાં તેને નવા અને ક્ષમતી સાધનો પોતાના હાથપર વધારે ખાતરીથી ખાતરી લાગશે.

ડીસ્ત્રીકટનો વહીવટ.

‘સ્થાનિક સંસ્કારને ગિયારવાતુ છે કે કેટલી હદે અને કેવી રીતે ડીસ્ત્રીકટ વહી વટમાં દોક પ્રાંતમાં સોસાયટીઓનો ઉપયોગ થવો જોઈએ, કેટલી હદ સુધી ડીસ્ત્રીકટની ખરી નહિર લાગણી નક્કી કરવાનું તેઓ સાધન પુરું પાડી શકે, કેટલી હદ સુધી તે જો સોસાયટીક મદદ આપી પ્રાયશીક રેળવણી, આમ આરોગ્ય અને દવાની રાહત આગળ

વધવામાં માટે કરી શકે, કેવી રીતે તેઓ અછત અને હુકમના વખતમાં અછત ને તેઓ દેહાથ તે વખતે ઉપોગમાં લેવાય, અછત તેઓએ ના પેલું શિખર ગમ્મમાં ગળાય કેમ સ્થાવર તેની ખરી પચ્ચતીને કીકાશ કાઢે કે કેમ? આ અને ખીજાં મતે સદકારી વધારેલો ઉપોગ કરવાનું સંજ્ઞીત અને અને તે કદાચ લરી રીતે આ દીલ્લાલ સ્થાવર તે લેવાની આગલી આગળ વધવાના તે વખતની અછત ઉપોગ-પણ ને કે હજુ અચોક્કસ છે કે કેટલી દહે અને કેવી રીતે સોસાઈટીમાં ડીઝીટના કામમાં મદદ કરી શકે તે પછી ટક નથી કે વધીવટમાં એક નવું તત્ત્વ જેની અવગણના કરી શકાય નહીં તે હવાતીમાં અછત છે અને હવે ડીઝીટ અમલદાર ઉપર ફરિયાદ અને જોખમદારીમાં નોંધાય છે.

હવે જાનની મર્યાદા જે સ્થગમાંથી આવી છે તે મારે સરકાર વાપસારી કે. જેમાં કે વેપારી પેટીઓ, મોટા ઘરો, આડ બી રોપનાઓ, કમીનના, ખેડૂનો, નેકરી માંથી ફોટો વગેરે સરકારી મુદોપીયન અને હીદી નોંધના, સર્વ જાનના મર્યાદા મંજૂર, હુકમી ફેર અને બીજા સંખ્યાબંધ વસ્તુ અને એસોસીએટનો.

એન્નલ બેંકો.

જેમ જેમ સોસાઈટીઓ વધે છે તેમ તેમ તેમને એન્નલ બેંકો અર્થે તેઓ સંગતી કરવાનો નીચે એક જ નવું અવસર જણાય છે. કેટલાક પ્રાંતમાં આ એક પ્રાંતીયીય એક નવું ફાળી મુકામાં છે અને જ્યાં મેટા પ્રાંતમાં આ બેંકોની સ્થાપના થી મળે આ માત્ર કેટલાક વખતની જ વાત છે. આ મંપસ્ય સંસ્થા લુદી લુદી સોસાઈટીઓને સમાન્ય નહીં જાનર સાથે સંગતમાં આજે છે અને તેમની પુર્વ વહેંચનારી સંસ્થા તરીકે કામ કરે છે. તેમને કેટલાક સ્થાન મુદોલીઓ દર્શાવે છે અને સદકારીનાં અદ્યતનમાંથી સહી સ્થાપના જાનરના હોય તે જોવાનું. આ જાન આજ દિવસ કે જે એવા અદ્યતી આજ્યક છે કે લુદી લુદી સોસાઈટીઓની પુર્વ તપસ અને હીસાન લેવા આજે કરવા જોઈએ અને સરકાર ને કે આ દીલ્લાલ અને નવી શરૂ નેરવું અસમ્ય આપવા દત્તેજર છે હતાં નજી સંગતી અને સાંકારીક દાન જે જેને જ હું કાર્ડ કાર્ડ પ્રસાદ જ્યાં વખતે જંગલી ગામના અગત્યાથી પેલાની જાનને છુટકે રી ચક્રો નહીં. હવે ને કે ડીઝીટ અમલદારો સંસ્થા શરૂ કરવાના અને તપાસવાના કામની વીચારે મરે કેટલાક પાંચવાં નહીં હતા તેમજ સીમરવું જોઈએ કે ડીઝીટ વધી વટમાં એક નવું તત્ત્વ હવાતીમાં અછત છે, નહીં ફરિયાદ અને નહીં જાનદારીમાં તેમજ પર નોંધાય છે અને તે આ દીલ્લાલને હાલથી સરવાલ તે તે હજુ એક બીજાં ચંદ્ર ને જે લેવાને અને સંકરને સુચે એક જ દરે.

—કાલીદાસ દામોદરદાસ ખાધીઆ.

Supplement.

THE

 Fifth Annual Report

OF THE

Broach District Agricultural & Industrial
Association.

For the Year 1913-14.

President:

W O Aleck B. A; I C S

Collector of BROACH

Vice President.

Gardar Rao Bahadur Motilal Chumlat

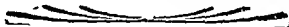
Honorary Secretary:

Mr Chimanlal Bunderam

" The best way of worshipping God consists in allaying the distress of the times, and in improving the condition of man. This depends however, on the advancement of Agriculture. . . . "

Aln-i-Akbari.

As desired by the Managing Committee the Honorary Secretary feels pleasure in submitting before the members of the Association the fifth annual report for the year ending the 30th September 1914

PERSONNEL,

2 The office of the president was held by Mr. W O Alcock for the whole year round except during his short absence on leave from the 8th June to the 14th September 1914 when Mr C G Henderson held it with the same interest, zeal and sympathy as is always shown by Mr. Alcock. Sardar Rao Bahadur Motilal Chundlal and Mr Chumanlal Harderam respectively continued to hold the office of the Vice-President and the Honorary Secretary, who received valuable help from Mr Rambhai D Patel, B A G, Agricultural Overseer, Broach. It is gratifying to note that the agriculturists are gradually appreciating the services of the Association, which will be a boon to them if a few energetic workers come forward from each Taluka to impress upon the agriculturists the necessity, utility and advantages of the Association by taking active part in the Taluka Associations. Self-sacrifice, and devotion to duty for allaying the distress of the times and improving the condition of man must be their motto—the best way of worshipping God.

3 The Managing Committee of the District Association consisted of the following gentlemen—

- 1 Sardar B B Motilal Chundlal.
- 2 Sardar Trambaklal Bhawanishankar.
- 3 Sardar Pirsahel Amirsahel.
- 4 Khan Bahadur Adarji Mancherji Dalal.
- 5 Rao Sahel Ambashankar Uttaram Malja.
- 6 Mr Laladhar Ramchandra.
- 7 Mr Chumanlal Harderam.
- 8 Saheb Kamrudin Nasarudin.
- 9 Mr. Ardesheer Edalji Contractor.
- 10 Mr. Krishnalal Chumal Majmunda.
- 11 Mr. Krishnalal Narbheram Nadiad Taluka Jamshedpur.

- 12 Mr. Revashankar Jeshankar Kareli
 13 „ Bayabhai Mahamad Sared „
 14 „ Ashabhai Motibhai Jambusar
 15 „ Ishwarlal Manilal Desai Amod
 16 „ Shankarlal Tapidas „
 17 „ Adam Akaji Achhod „
 18 „ Harjwan Raychand, „
 19 „ Partap Guman, Shukaltirth Taluka Broach.
 20 „ Bharnad Haribhai Dorol Taluka, „
 21 „ Somblai Adesang Manad, Taluka „
 22 „ Bigas Vall Mitha Mannar, „ „
 23 „ Valibhai Umarji Chamargam „
 24 „ Isobhai Umarji Dayadri „
 25 „ Kasamji Hazamji Diva Taluka Ankleshwar.
 26 „ Mahmud Ahmad Umarwada „
 27 Thakore Chhatarsangji Bharatsangji Pabai Taluka Wagga.
 28 Madhai Manor, Velit „
 29 Sakarlal Duwarkadas Desai Hansot
 30 Patel Abdala Amibhai „
 31 Patel Mohamad Isappi Jital Taluka Ankleshwar
 32 Patel Jamietram Harjwan Kalam, Hansot

MEMBERS.

4 There were 1397 members including 28 life members during the year under report against 1365 members including 10 life members last year [A class of life members was opened last year It is hoped the Taluka Associations will secure at least 2 to 4 life members from each village In Appendix A will be found the number of villages contributing members and the number of members from each Taluka, The Amod and Vagra Talukas have not been fairly represented As usual the Jambusar Taluka contributed the largest number, though showing decline over last year Mamlatdar, Mr Kerve and the members of the managing committee of the Jambusar Taluka Association deserve credit for taking active interest in the cause of improving agriculture of their taluka Broach, Ankleshwar & Hansot show improvement over last year Thanks are due to the Taluka officers and members of the managing committee of the Taluka Associations,

Still there is a wider field of work in these talukas. Good many villages remain unrepresented. The city of Broach does not show improvement though there are good Inamdars, land holders and well-to-do agriculturists. It is hoped the spirit of co-operation will be well exhibited next year. It must, also, be remembered that good fruits are not reaped without spending sufficient money, time and energy.

FINANCIAL POSITION.

5 The permanency and stability of the Association and the full developement of agriculture of the District would depend on adequate and timely financial help. Though the number of members on the list of the Association is fairly good and the financial position satisfactory at present, one cannot venture to say that the Association has yet acquired a permanent footing, which can only be secured if at least one thousand men would join as life members. This is not too much to expect from a district like Broach with a population of 306,717 persons. Especially because the fee of a life member is only Rs 25 once for all.

6 From Appendix B it will be seen that the total amount of receipts during the year was Rs 4759-13-11 including the balance (Rs 2255-8-0) of the past year. It is made up mostly of members' fees (Rs 2069) including 28 life members' fees (Rs 700). The other items of receipts include grant of Rs 175 from the District Local Board of Broach, sale proceeds of seeds (Rs 129-9-0), interest on deposits (Rs 56-5-11), subscription of the Quarterly Journal issued by the Association (Rs. 54), and miscellaneous items (Rs 11-7-0). The total amount of expenditure during the year was Rs 1814-7-4. The important items of expenditure were printing charges (Rs 513-13-4), distribution of seeds (Rs 275-15-3), establishment charges (Rs 262), expenses on account of demonstrations & shows (Rs 211-12-3), postal charges (Rs 223-12-5). The amount of balance at the end of the year was Rs 2945-6-7. The accounts were audited by Mr Girdharilal Keshavlal Ag. Head Accountant, Broach.

AIMS & OBJECTS.

7 Rules containing the aims and objects of the Association were published in the third annual report of the Association for the year 1912-13. This Association has succeeded to some extent in arousing interest in the agriculturists in regard to his occupation. Enquiries about different matters relating to agriculture were numerous during the year under report and a taste for agricultural literature is slowly developing. People also sympathetically listen to the advice tendered by Mr. Rambhai, Agricultural Overseer, who, it is due to him to state has rendered excellent help to the Association in technical matters.

WORKS DONE BY THE ASSOCIATION.

8 Four meetings of the managing committee and one of the general body were held during the year. Business was conducted on the lines suggested by the Director of Agriculture. The dates of holding demonstrations & shows were fixed. The distribution of seed was arranged. Members were selected to perform experiments on their own plots under the supervision and guidance of the District Agricultural Overseer. A committee was appointed for taking steps to open a cotton market in Broach. The weather was cloudy and yet the general meeting was well attended. There were about 100 members present including the officers of the Agricultural Department and the leading gentlemen of Garut. Demonstration of agricultural products, implements &c. and magic lantern shows were arranged. The Association is thankful to the Baroda State for lending a magic lantern.

13 papers on 11 subjects relating to agriculture, co-operation, education, sanitation and other allied matters were printed and distributed among the members present. The Association is much obliged to the gentlemen named

1. Mr. Bhupendra M. Desai, I. A. of
A. L. N. D. Surat
2. " Mansel Hensal Majumdar, Broach
3. " Nathani K. Desai B. A. Esq.,
Teacher Lalal High School Broach

in the margin for kindly contributing the papers. Proceedings of the meeting including the text of the Presidents' speech were

- 4 „ Dabhu Dhoribhai Patel
Ghamnad, Amol
- 5 „ Gunturam H Desai B A
Auditor Co-Operative Societies
N „ Broach
- 6 „ K B Nayak B Ag Agri.
Os rseer Surat
- 7 „ I N Zaveri L Ag Asst, Ento-
mologist, Nadiad
- 8 „ M A Bum, Veterinary Surgeon,
Mecana
- 9 „ Kishorlal N Desai
M A L L B Ahmedabad
- 10 „ Darlabhai N Desai L Ag
Surat
- 11 „ T V Narayanseth L Ag, Dhulia
- 12 „ G N Desai, Suplt Govt.
Farm, Surat

printed at pages 1 to 13 in a supplement to the first issue of the "Gujarat Agricultural & Industrial Quarterly" issued by the publishing committee of the Association. The question of opening a cotton market in the Broach city was well discussed in the meeting. It has however, been postponed till the next year owing to the present war crisis which it is feared will affect the cotton prices.

Mr Kesting, Director of Agriculture, who had kindly attended the meeting, remarked that he had seen most of the lands of the Ankleshwar and Broach Talukas infected with weeds and badly tilled. He suggested that if the Association or a company would purchase a bajac plough worth about Rs 5000, he would obtain Government grant of Rs 1000. Mr Alcock Collector of Broach there upon made inquiries. The result is summed up as below —

- (1) The principal weeds of the District are —
(a) Khavao, (b) Dabhalo, (c) Lordi, (d) Daro, (e) Chido and (f) Javari
- (2) They are 5 to 10 feet deep.
- (3) There are not considerable weed infected fields.
- (4) That the cultivators of high classes viz Kumbis, Bohoras Rajputs and Brahmans mostly keep their fields clean. Those of the backward class viz - Khatris, Bhisets and Talavias have not weed infected fields, but they can hardly afford to pay the cost of work by such an implement.

The inquiry was made by the Revenue Officers. It is suggested that it may be conducted by agricultural experts. Want of occasional deep tillage may be ascribed as one of the causes of deterioration in the yield of the soil.

9 The Association has ventured publishing its own organ "*The Gujarat Agricultural and Industrial Quarterly*" since April last instead of issuing leaflets. It is distributed gratis among the members. There are about one thousand subscribers, over and above the members, inclusive of 500 copies subscribed by Government on the recommendation of the Director of Agriculture. For the diffusion of knowledge among the agriculturists wide circulation of the Journal is needed. Each village in the Province of Gujarat should have at least one copy of it, which should be read to the villagers by the school master or the talati of the village as *Katha Purans*. The District Officers can do much in this direction. There are 3,446 villages in the 5 Districts of Gujarat exclusive of Native States. It is not too much to expect 5,000 subscribers to the Journal which if constantly read would remove to a considerable extent illiteracy, indolence and prejudice of the agriculturists. Thanks of Publishing Committee are due to the learned contributors. Co-operation of intelligent and educated class is greatly needed. It is hoped that it would come in time.

10 The Association had obtained 840 lbs of ground nut seeds of the Spanish-peanut variety and distributed among the cultivators of the Talu-

THE DISTRIBUTION
OF SEEDS

Broach	320 lbs.	has noted in the margin. In addition to these
Amod	160 "	
Jambusar	120 "	the cultivators are using their own seeds as
Wagra	120 "	
Ankleshvar	80 "	the cultivation is extending. There is a field
Hansot	40 "	

for ground nut cultivation in the Basar and Gorat soils of the Amod and Jambusar Talukas. About 880 lbs of San Seeds

Wagra	320 lbs.	were obtained and supplied to the cultiva-
Broach	240 "	
Hansot	160 "	tors of the marginally noted Talukas for
Jambusar	80 "	
Amod	80 "	green manures.

There was a large demand for pure Dashi Seed of Cotton grown at the Government Farm, Broach, but all the demands could not be met with as there was limited supply. Rubber seeds were obtained from the Government Botanical Gardens, Bassein and given to Mr. Kamarudin Nasrudin of Broach for trial on his lands in Ankleshvar. Ten pounds of Delhi rice were obtained from the Punjab and given to Mahomad Isap Patel of Jitah in the Ankleshvar Taluka for trial.

Seeds of Cambodia Cotton were distributed among the cultivators of the following villages

Kelod 20 lbs, Umraj 50 lbs, Tham, 15 lbs, of the Broach Taluka and samni 12 lbs of the Amroli Taluka

11. Last year 7 junior Planet hand hoes were purchased and placed at each Taluka Head Quarters for trial which resulted in inducing the cultivators to purchase 8 hand hoes during the year. A new S P, 7 plough which was demonstrated for the first time at Chamagam was purchased by one of the members of Kareh, Taluka Jambusar. In the same way one self-feeding Chaff-Cutter was purchased by one of the members at the time of the Annual Meeting of the Association.

12. During the year under report about 4704 acres of land were sown with Jowar steeped in copper sulphate. The percentage of smut in fields sown with unsteeped Jowar was from 6 to 25 while in those sown with steeped Jowar was practically nil. In Broach District the attack of smut is one of the great calamities to one of the staple crops, and hence we strongly recommend to the cultivators the free use of copper-sulphate to prevent the attack. For the ensuing year about 500 packets of copper-sulphate, each to suffice for one acre Jowar Seed, have been sold to the cultivators at one anna per packet so about 500 acres of land will be sown with steeped jowar.

13. As reported in para 13 of the last year's report there were 8 plots, 3, in the Broach Taluka, 2, DEMONSTRATION in the Wagra Taluka, 2, in the Jambusar Taluka, and 1, in the Amed Taluka belonging to the Member of this Association.

The mixed cultivation of Cotton and Ground-nuts was undertaken in the villages of Tham of the Broach taluka & Buva of the Amed taluka. At Tham there were two plots one belonging to Mr. Chimanal Hon Secretary and the other belonging to one of the cultivators. The cultivators' plot had given encouraging results. At Bheram and Sayakha of the Wagra taluka the cultivation of ground-nut alone was undertaken. The results are not encouraging as it had heavily rained just after sowing. Moreover, owing to continuous rain the after tillage could not be properly attended. At Kareli and Nodhana (Vedachha bhatta) of the Jambusar Taluka the ground-nut was tried on small plots on reclaimed land, which has given very satisfactory results. Two plots of green manuring of San were taken on land, but unfortunately the crop when one foot high was destroyed by rain and flood. The results are given below,-

Village	Lbs per acre		
	Cotton	Ground nuts	creepers.
Tham			
Cultivators' plot	220	1047	2760
Innadar's plot	240	610	1620
Buva	257	980	Not available
Bheram	.....	500	"
Sayakha	.....	620	"
Kareli	.....	1489	3760
Nodhana	.....	1240	Not available

During the year under report the plot, as shown in Appendix C have been placed in charge of the District Agricultural Overseer, where mixed cultivation of Cotton and groundnut, cultivation of ground-nut alone and growing of San-for-green manure will be undertaken by the owners according to his instructions.

14 As the result of the free use of the artificial manures on garden crops, given by the Agricultural Department to the members of the Association, last year they have purchased this year artificial manures from the District Agricultural Overseer for application on rice, onions and other garden crops. Thanks are due to Messrs Allen Brothers of Calcutta for supplying the Association with 500 lbs. of Nitrate of Soda and 50 lbs. of superphosphate gratis, which have been distributed among the members of the Association for trying on garden crops under the supervision of Mr Rambhai.

15 A meeting was arranged at Wagra by the Taluka Association when the Collector's Camp was there in October 1913, when lectures on different Agricultural subjects were given by means of magic lantern by Messrs Rambhai and Zaveri. Thanks are due to Mr. Krishnabai Balyantrao Vakil for nicely arranging the show. A few cultivators and Circle Inspectors were given practical instructions as regards the destruction of grass hoppers.

In the month of November a demonstration was held in the village of Bojadra Taluka Jambusar in the field of Mr Dharamchand under the Presidentship of Meherbhai Sardar Thakor Sahab of Amod when the District Deputy Collector's Camp was there. Mr Dharamchand was good enough to entertain about 200 assembled cultivators with dinner.

In the same month at the time of the annual fair at Shinkalirth a demonstration of agricultural implements, seeds and

magic lantern was arranged. At Vedachha, Taluka Jambusar, a demonstration of implements, seeds and magic lantern was held under the Presidentship of the District Deputy Collector Patal Jibava deserves credit for entertaining about 200 assembled cultivators with dinner.

At Anod a demonstration was held at the time of Taluka Darbar.

In the month of February, a demonstration and magic lantern shows were arranged by the Taluka Association at Jambusar, at the time of the Taluka Darbar, held by Mr Joshi, District Deputy Collector. Medals were distributed to the agriculturists who had exhibited best seeds.

In the month of March this was repeated at Chamargam in the Broach Taluka at the time of the Taluka Darbar when Mr. Ziman gave very sound advice to the assembled agriculturists and strongly suggested that they should not devote much of their land under cotton but should give a fair place to cereals. No one then ever dreamt that Mr. Ziman was making prognostication.

15. Accounts of the part taken by the Taluka Associations in different directions of activities of the district association are given in the preceding paragraphs. It will be seen that the Taluka Association of Jambusar, Wagra and Broach have worked with interest. All the taluka associations are working under the guidance, supervision and advice of the taluka officers. It is hoped that the Vice-Presidents, the Honorary Secretaries and the Members of the managing committee may be able to work independently. The Taluka Officers have multifarious duties to perform. With this end in view the members of the taluka associations should meet frequently to discuss questions pertaining to agriculture, sanitation, education and enrollment of members and persuade the agriculturists of the Taluka to join in large numbers. Advancements will be helped by Co-operation.

17. It is gratifying to note that the Broach Municipality has consented to supply the manure to the NIGHT-SOIL cultivators at the rate of Rs. 1-8-0 per Cart load of 30 maunds. Cultivators have been advised to take advantage of the offer. The Jambusar Municipality is also sympathetically disposed in this matter. It is hoped, other Municipalities and Sanitary Boards, would follow suit.

CONCLUSION

18. Illiteracy among agriculturists and want of funds are the greatest drawbacks in carrying out in full the aims and objects of the association. We repeat our appeal for opening an agricultural school, in the District and appointing an itinerant agricultural expert in addition to the agricultural overseer whose attention is much engrossed in the Government Farm to which he is attached. He is always willing to help the association, but he cannot spare much time owing to the duty of travelling over the whole district. Our sincere thanks are due to Mr. Keatinge, Director of Agriculture, Mr. Kelkar, then acting Deputy Director of agriculture, Mr. Bhimbhai Divisional Inspector of Agriculture and his staff including Mr. G. N. Desai Superintendent Surat Farm, and Mr. T. N. Javeri, Assistant Entomologist. As money makes the mare go the scheme of levying voluntary Cess prepared by Mr. Smart acting Director of agriculture deserves early introduction. The association would then be able to show rapid substantial progress. Yet what it has been able to do with its resources may, it is hoped, be considered a good year's work.

BROACH,
25-11-14

Chhimanlal Hardaram.

Honorary Secretary

Remarks of the Vice President.

The foregoing annual report of the Association has been carefully written by the Hon. Secretary Mr Chimanlal Harderam. The Association is fully in touch with the Government Agricultural Department and its officers and it received considerable help from them for which the Association is deeply indebted to Mr Keatinge and the officers under him. The financial condition, though not unsatisfactory, cannot be said to be flourishing. The existence of the Association is now fully known throughout this district and it may be said, throughout Gujarat and Kathiawar. The functions undertaken by it are of the utmost vital importance of the principal industry of Gujarat & Kathiawar and the fact that the work of the Association is now being recognised and appreciated as is evidenced by the number of copies of its Quarterly Journal subscribed and read is a great incentive to the officers of the Association to proceed with the work carefully. Mr. Chimanlal Harderam has held the office of the Hon Secretary with his usual zeal & abilities and it has been to him work of love. My thanks are due to him for his excellent services. Mr Alcock has presided over the Association throughout the year except for a short time, when he was on leave. He has taken considerable interest in various important questions and helped the Association by his advice and influence for which my thanks are due to him on behalf of this Association.

30-11-14.

Motilal Chunilal

Vice President

Remarks of the President

The financial condition of the Association continues to be sound. The change in the form of the Association's publications substituting a Quarterly Journal in permanent form for the leaflets which were so easily lost or destroyed is a matter for satisfaction.

The visit of Mr. Keatinge in February was extremely gratifying to the Association, and his presence and remarks aroused a stronger interest among all members. Mr. Kelker paid a useful visit to the district later on.

The Association has worked in with the local representatives of the Agricultural Department during the year in a most useful spirit. The activities of the Department in experimenting with suitable modifications in the Broach Cotton Seeds varieties have been the most marked feature of the year and the Asso-

ciation has been of notable help in keeping before the agricultural public the progress which has been made from time to time. The assistance given to official agricultural demonstrations, organised by the association in different parts of the District, the experimental growing of new crops or mixtures in the villages, the distribution of copper sulphate for seed steeping, and the organisation of experiments by enterprising cultivators in new crops on imported varieties, all represent most sound and practical speedy work of a valuable and effective kind.

Mr Chimanlal Harderama's energy and his modest and unremitting toil throughout the year are beyond all praise.

2-12-14.

W. O. ALCOCK,

President.

APPENDIX A.

List of Members of the Broach District Agricultural & Industrial Association during the year ending 30th September, 1914

Name of place	Number of Villages	Villages contributing members		Members			
		Past year.	Current year.	Past year.	Current year.	Ordinary Life	Ordinary Life
Jambhar Talpa	87	70	71	1	815	6	573
Amol "	51	45	81	1	118	...	97
Wagra "	69	23	15	...	150	...	64
Broach "	96	58	66	2	268	16	357
Anklesar "	61	14	25	...	62	...	145
Hansot Patla	48	4	10	...	13	...	43
Broach City	...	...	...	5	86	1	84
Out side the District	...	...	...	1	23	2	5
Total	412	214	228	10	1855	28	1369

CHIMANLAL HARDERAM

Honorary Secretary

APPENDIX B.

Abstract of accounts of the Broach District Agricultural & Industrial Association for the year ending 30th. September, 1914.

Debit			Item	Credit		
2255	8	0	Opening balance including Rs. 1500, in the Co-operative Bank Rs 100 one share of the said bank, Rs. 250-2-0 in the Specie Bank, & Rs. 298-5-6 on hand			
700	0	0	28 Life members' fee at Rs 25			
1769	0	0	Members annual fees at Re one only			
174	0	0	Grant of the District Local Board			
129	9	0	Seeds	273	15	3
56	5	11	Interest			
64	0	0	Subscription of the Quarterly Journal			
4	14	0	Postage	223	12	6
6	9	0	Manures			
			Establishment	262		
			Demonstrations	241	12	3
			Printing	613	12	4
			Stationary	30	7	3
			Commission	46	0	6
			Dead stock	89	11	
			Taluka Association	7	11	
			Miscellaneous	25	4	3
2504	5	11	TOTAL	1814	7	4
			Closing Balance—			
			Fixed Deposits, Co-operative Bank, Broach	2000		
			One share of Do	100		
			Current Account Do	1802	8	
			Specie Bank	9	2	6
			On hand	33	12	1
				2945	6	7
4759	13	11	Grand Total	4759	13	11

Examined & found correct.

Girdharlal Keshavlal.

Ag Head Accountant Broach.

Chimanlal Hardaram.

Honorary Secretary.

Appendix C

List of Cultivators' plots, under the supervision of Mr.

Rambhai, District Agricultural Overseer in the

Broach District-1914-15.

Village.	Taluka.	Crop	Remarks
Chamargam	Broach	Cotton & ground nuts	
Shukaltirth	Do	Do	
Tham	Do	Do	
Derol	Do	Do	
Dasan	Do	Do	
Maktampore	Do	Ground nuts	
Chingaspura	Do	Onions	To be treated with artificial manures
Maktampore	Do	Do	
Tham	Do	Do	
Shukaltirth	Do	Do	
Tham	Do	Green manure of suu	
Derol	Do	Do	
Chingaspura	Do	Do	
Dya	Aokleswar	Ground nuts	
Bajod	Do	Do	
Kansia	Do	Do	
Diva	Do	Vegetables	
Wagra	Wagra	Cotton & ground nuts	
Velit	Do	Do	
Sachan	Do	Do	
Wagra	Do	Green manure of suu	
Velit	Do	Do	
Sachan	Do	Do	
Anod	Amod	Cotton & ground nuts	
Dadapore	Do	Do	
Achhod	Do	Green manure of suu	
Dadapore	Do	Do	
Jambusar	Jambusar	Cotton & ground nuts & Green manure of suu	
Raima	Hansot	Do	

Chhimanlal Harderani

Honorary Secretary,

ભરૂચ જીલ્લાની ખેતીવાડી તથા હુન્નર ઉદ્યોગ ખી- લવનાર મંડળનો પાંચમો વાર્ષિક રીપોર્ટ--સને

૧૯૧૩-૧૪.

— ૬ —

પ્રેસીડન્ટ.

ડબલ્યુ. એ. ઓલકોક એસ્કવાયર. બી એ., આઈ. સી. એસ. કલેક્ટર, ભરૂચ.
વાઈસ પ્રેસીડન્ટ.

સરદાર રાવ બહાદુર મોતીલાલ ચુંનીલાલ.

ઝોનરરી સેક્રેટરી.

મીં ચીમનલાલ હરદેરામ.

"જમાનાના દુખ નિવારણ કરવા, તથા માણસની હાલત

"સુધારવી, એ ધ્યેય ઉપાસનાનો મૈયા ઉત્તમ માર્ગ છે

"આનો આધાર એમ જતા, ખેતી વાડી ઉપર છે. "

આધન-એ-અકબરી.

ભરૂચ જીલ્લાની ખેતીવાડી તથા હુન્નર ઉદ્યોગ ખિયવનાર મંડળની વ્યવસ્થાપક ક-
મીટીની ઇજાનુસાર એ મંડળનો તા. ૩૦મી સપ્ટેમ્બર ૧૯૧૪ ને રાજ પુર્ણ થતા પા-
ચમા વર્ષનો રિપોર્ટ ઝોનરરી સેક્રેટરી મંડળના સભાસદો આગળ ખુશી સાથે રજુ કરેછે
કાર્યવાહીઓ.

૨. તા. ૮મી જુનથી તે તા. ૧૪મી સપ્ટેમ્બર સુધી થોડો વખત પોતે રજા પર
હતા તે સિવાય આખું વર્ષ આ મંડળના પ્રમુખ તરીકે મહેરમાન ડબલ્યુ. એ. ઝોનકોક
સાહેબ હતા રજા દરમ્યાન મહેરમાન મીં જી હેન્ડરસન સાહેબે પ્રમુખપદ ત્રિવર્ત્ય
હતું મહેરમાન ઝોલકોક સાહેબ જેડી કાળજી, ખત તથા દિલસોઝી આ મંડળપ્રત્યે હમેશા
રાખે છે તેવીજ કાળજી, ખત અને દિલસોઝી મીં હેન્ડરસન સાહેબે બનાવી હતી મર-
દાર રાવ બહાદુર મોતીલાલ ચુંનીલાલ વાર્ષિક પ્રેસીડન્ટ તથા મીં ચીમનલાલ હરદેરામ
ઝોનરરી સેક્રેટરી તરીકે ચાલુ રહ્યા હતા. એઓને ભરૂચ જીલ્લાના ખેતીવાડીના ઝોવર
સિયર મીં રામભાઈ ડી. પટેલ, બી. એજી, તરફથી ડિગ્રી મદદ મળી હતી નવચીને
ખુશી ઉત્પન્ન થશે કે ખેડુનો ધીરે ધીરે આ મંડળના કામની કદર કરવા લાગ્યા છે. તાંબુકા
મંડળના થોડાક ઉત્સાહી કરવાઈઆઓ નોડાય અને ખેડુનોને મંડળ કેટલું જરૂરું છે,
કેટલું ઉપયોગી છે અને તેનાથી કેટલા લાભો છે તેની સમજુતી આપ્યા કરે તો આ મંડળ
ખેડુનોને એક આર્થિક રૂપ મંરયા થવા વગર રહે નહી. ધ્યેય ઉપાસનાનો ઉત્તમ માર્ગ-
જમાનાના દુખ નિવારણ કરવા તથા માણસ બાલની હાલત સુધારવા સાથે જાની ભોગ
આપવો અને કર્તવ્યપરાયણ થવું એ આ કામમા નોડાનારાઓનો મુદ્દાલેખ હોવો નોંધએ.

૩. વ્યવસ્થાપક કમિટીમાં નીચેના ગૃહસ્થો હતા:-

૧. સ. રા. બા. મોતીલાલ યુનીલાલ ભરૂચ	૨ સ. ન બકલાલ બવાનીચ કર	૩ ભરૂચ
૩ સ. પીર સાહેબ અમીર સાહેબ	૪ બા. બા. આદરજી મ દલાલ	૫ ભરૂચ
૫. રા. સા. અબાસ કર ઉ મલ્લ	૬ મી. લીલાધર રામચંદ્ર	૭ ભરૂચ
૭ મી. અમનલાલ હરદેરામ કાકોર	૮ મી. અરદેશર એલ્વલ કન્ટ્રાક્ટર	૯ ભરૂચ
૮. મી. કૃષ્ણલાલ યુનીલાલ મજમુદાર	૧૦ સૈયદ કમરુદ્દીન નસરીન	૧૧ ભરૂચ
૧૧. મી. કૃષ્ણલાલ નરસેરામ દેસાઈ	૧૨ મી. રેવાસ કર નેશ કર	૧૩ ભરૂચ
નડીઆદ તા. જાણસર	કારેલી તા. જાણસર	
૧૩ મી. બાલ્લભાઈ મહમદ	૧૪. મી. આશાભાઈ મોતીલાલ	૧૫ ભરૂચ
સાંચે તા. જાણસર.	જાણસર	
૧૫ મી. ઈશ્વરલાલ મ દેસાઈ	૧૬ મી. શકરલાલ તાપીદાસ	૧૭ આમોદ.
૧૭ મી. આદમ અકુલ આંધિદ તા. આમોદ	૧૮ મી. હરજીવનદાસ રાયચંદ	૧૯ આમોદ.
૧૯. પા. પરતાપ ગુમાન	૨૦ પા. ભારમલ હરીભાઈ	૨૧ ભરૂચ.
ગુક્તિર્થ તા. ભરૂચ	દેરાલ તા. ભરૂચ.	
૨૧. પા. સોમભાઈ અહેરાગ	૨૨ પા. બજરા વલ્લી મીઠા	૨૩ ભરૂચ
મનાડ તા. ભરૂચ	મણુબર તા. ભરૂચ	
૨૩ પા. વલ્લીભાઈ ઉમરજી	૨૪ પા. ઈસેભાઈ ઉમરજી	૨૫ ભરૂચ
ચમ્પારામ તા. ભરૂચ	દયાદરા તા. ભરૂચ	
૨૫. પા. મસમલ દસનજી	૨૬ પા. મહમદ અહેમદ	૨૭ ભરૂચ
ડીવા તા. અંકલેશ્વર	ઉમરવાડા તા. અંકલેશ્વર	
૨૭ કાકોર હરસી ગજી શારતરી મજી	૨૮ પા. માધવ મનોર	૨૯ ભરૂચ
માદાજ તા. વાગરા	વેલીવ તા. વાગરા.	
૨૯ દેસાઈ સાકરલાલ દ્વારકાદાસ ડાસોટ	૩૦ પા. અબદલા અમીભાઈ	૩૧ ડાસોટ.
૩૧ પા. મહમદ ઈસખલ	૩૨. પા. જમીયેતરામ દરજીવન	૩૩ ભરૂચ
છતાલી તા. અંકલેશ્વર	કલમ તા. ડાસોટ.	

મેમ્બરો.

૪. આ વર્ષમાં ૨૮ જાણગી સુધીના મેમ્બરો સહીત ૧૮૬૭ મેમ્બરો હતા, જ્યાં વર્ષમાં ૧૦ જાણગી સુધીના મેમ્બરો સાથે ૧૩૬૫ મેમ્બરો હતા જાણગી સુધીના મેમ્બરોનો વર્ગ ગયા વર્ષથી કહાડવામાં આવ્યો છે. આશા રખાય છે કે તાલુકા મંજો પોતાના ગામોમાંથી જોઈમાં જોઈ બેચાર જાણગી સુધીના મેમ્બરો મેળવી શકશે. દરેક તાલુકાના કુલ ગામોમાંથી કેટલા ગામો મળી કેટલા મેમ્બરો થયા છે તે પરિશિષ્ટ આજે જોવાથી માલુમ પડશે આ વર્ષે આમોદ અને વાગરા તાલુકાએ સારો દેખાવ દેખાડ્યો નથી, ગયા વર્ષ કરતા થોડાક ઘટાડો છે પરંતુ જાણસર તાલુકાએ હમેશની માફક પોતાનો પ્રથમ દરજ્જો જાળવી રાખ્યો છે જાણસર તાલુકાના મામલતદાર મી. કરવે તથા એ તાલુકા મંજો પોતાના તાલુકાની ખેતીવાડીમાં સુધારો વધારો કરવા જે દેખીતી કાળજી બતાવે છે તેને માટે તેઓને માન ઘટે છે ભરૂચ, અંકલેશ્વર અને હસિંદ ગયાં વર્ષ કરતા સારો દેખાવ કર્યો છે. એટલા માટે તાલુકા મંજોના સહોદરો અને તાલુકાના અમલદારોને ધન્યવાદ ઘટે છે છતાં હજી મેમ્બરોની સંખ્યામાં વધારો કરવાનું ક્ષેત્ર મોટું છે. બહુ ગામોમાંથી હજી એક પણ મેમ્બર મળી આવ્યો નથી; ગયા વર્ષ કરતાં આ વર્ષે ભરૂચ

પદ્ધતિ મુજબ વેપારીઓના પોતાના મડળો છે અને બધા ધધાઓની આસપાસ સંઠારીયાઓનું એક ટોળું હોય છે તેઓ આહુ ભાવે ઊંચા વધારી મુંકે છે અને એકવાર આ ભાવો ઉંચા ચઢ્યા કે તેમને નીચે લાવવાનું કામ ઘણું મુશ્કેલ છે.

૨ ભાવોમાં વધારો તે હાલના વખતનો એક ગંભીર સવાલ છે અને છેલ્લા કેટલાક વર્ષો થયાં તેણે નામદાર સરકારનું ક્યાન રૈકી રાખ્યું છે તો પણ સરકાર તે ગદલ કંઈ ગંભીર પગલું લઈ શકે તે પહેલાં ભાવો બમણા અને ત્રમણા થઈ ગયા છે.

૩ મજુરીની પણ પ્રમાણમાં કીંમત વધી છે અને મીલ મજુરોની મજુરીમાં સેંકડે ૩૫ ટકાના વધારાનો પણ ઇતિહાસ છે જે વાંચકના મગજમાં તાલન તાલે છે.

૪ હાલની લડાઈ બહાર કરવામાં આવી તે વખતે ઇંગ્લેન્ડમાં જ્યાં જ્યાં સહકારી ભંડારો હતા ત્યાં ત્યાં સભાસદોનું કામકાજ ઘણા લાંબા વખત સુધી ઘણી સારી રીતે ચાલતું હતું અને ખીલકુલ અજાયબ થવા જેવું નથી - કે કેટલીક ગામડાની સહકારી ભંડારવાળી મડળીઓને ભેળતી ચીજો માટે જરૂરી સવળતાઓ મળેલી છે.

૫ રેલવે વેગનો (માલ ગાડીના ડબ્બાઓ) ની અછતના આ દીવસોમાં અને જ્યારે જુદા જુદા જીલ્લાઓમાં અનાજ વિગેરેની નિકાસપર પ્રતિબંધો મૂકવામાં આવે છે ત્યારે બધારણવાળા વ્યવસ્થિત મડળોજ જેઓ માત્ર પોતાના વાપર માટે અને નહિ કે ભાવો વધારી વધુ નફો ખાવા સ્થાપણમાં આપ્યા છે. તેવાં મડળો ખરેખર એક આશીર્વાદ મમાન છે અને નામદાર સરકારના જવાબદાર અમલદારોને પણ આવા મડળોને મદદ કરવાનું વધારે અનુકૂળ પડે છે.

૬ સહકારી ભંડારો દેશની અંદરના ભાગમાં વસ્તી પ્રબલ ધણું ભણી શકે અને જો આ સહકારી ભંડારો એક શહેરી વિભાગમાં મુકરર કરેલી તથા વ્યવસ્થિત હોવા શરૂ કરવામાં આવે તો શહેરીઓને પણ તેઓ એકસરખી રીતે લાભદાયક થઈ પડે. વળી આવાં મડળો “ઇન્ડેન્ટ” (જરૂરીઆત માલ સભાસદોની જરૂરીઆત પુરતોજ ખરીદી તે તુરતે તેમને સ્વાધીન કરવાની) પદ્ધતિ મુજબ પણ ચલાવી શકાય છે.

૭ જો સહકારી ભંડારો જુદી જુદી ચીજોમાં વેપાર કરવાનું તકલીફનાળું અથવા મહેલાઈથી વ્યવસ્થા કરવા સરખુંજ જણાય તો તેઓ મળી અમુક નક્કી કરેલી ચીજોનો વહેપાર કરવા માટે પણ રજીસ્ટર થઈ શકે છે અને જેમ સભાસદોની સખ્યા ઓછી તેમ તેમનાપર અકુશ સખવાની સવળતાઓ વધારે રહે છે આવા ધધામાં વિગતોજ લાભ આપે છે અને મડળાને પોતાના વેપારમાં

જે જે તળાકાઓમાંથી પસાર થવાનું હોય છે તે બધા તળાકાઓમાં આ વીજતો પર પુરેપુરી રીતે ધ્યાન રહેવું જોઈએ.

૮ ખાનગી ભાગીદારીઓનાં માલિકાને હાથે પદ્ધતિમરની હુંડ થવાના વધારે સભવો અને સંભોગો છે કારણ તેમના ધંધાની અમર જે લોકોને લાગે છે તેમની તેમને ભાગ્યેજ સભાગ રાખવાની ફીકર હોય છે વસ્તુતઃ તેઓ મરીજોના લોગે પૈસા પેઠા કરે છે ખાનગી ધંધાઓમાં વળી નાખુશી ઉત્પન્ન થવાના વધારે સંભોગો હોય છે અને તેમને દેખરેખની જરૂર પણ વધુ હોય છે. ફેટલીક વખતે ભાગીદારો એકમેકનો અવિશ્વાસ કરતા જણાય છે. આ બધી ચીંતાઓ કાચકેસર રચાયતા બધારણુવાળા ધંધાઓમાં અસ્થાને છે. આવા બંધારે સહકારી બધારણુના દાખલામાં સંતોષ માટે હજી પણ વધારે અવકાશ છે. તેમની વગર ખરચે નામદાર સરકાર મારફતે હિસાબી તપાસ થશે અને દેખરેખ પણ રહેશે અને આ તેમની કુ-તેહ માટે કંઈ નાનોસુનો ખાત્રી નથી. આ ઉપરાંત આવી સંસ્થાઓમાં જે નફાઓ થશે તે આયપતવેરામાંથી મુક્ત છે. અને સ્ટેમ્પના ખર્ચમાંથી પણ તેઓ માફીમાં છે. તેમજ જે કંઈ નાણું તેમને ગહારગામ બીજી મંડળીઓને મોકલવાનું હોય છે તે સરભર ભાવેથી મોકલી શકાય છે એટલે હુંડીઆમણ તે બદલ લાગતું નથી.

૯ ધંધામાં સહકારીતાનો મુદ્દાલેખ, જોડે કંઈ ધંધો કરવો નહિ એ છે અને જેવી કંઈ ગેરબ્યવસ્થા કે દગો જણાય છે કે તરતજ ને, રજીસ્ટ્રાર સાહેબ તે મંડળી ગમે તે વખતે રદ કરી શકે છે. આ દિશામાં લોક લાગણી 'નત્રત કરવાને માટે જે રીતે મુંગાઈમા દેવામાંથી છુટકારો અપાવવા કામ લેવામાં આવે છે તે રીતે ઇલાકાના શહેરોમાં અગવળ ચલાવવાની જરૂર છે.

૧૦ સંલેપમાં સૂચના કરવામાં આવે છે કે મધાળે એક મધ્યસ્થ સહકારી બંડારની ઇલાકાના શહેરમાં ખરેખર ઘણીજ જરૂર છે. આવો એક મધ્યસ્થ બંડાર હોય તો જીલ્લાઓની બંડારનાં મંડળીઓ માત્ર વ્યાજબી ભાવ પોતાની જરૂરીઆતો મેળવવા માટે ઊકત મધ્યસ્થ બંડાર તરફ વિશ્વાસપૂર્વક જોઈ શકે. મુંબાઈના પરમાર્થિક પુરૂષોએ જેમ સાખવાળી મધ્યસ્થ સહકારી બેઠ માટે કથું હતું તેમ, આવો એક મધ્યસ્થ બંડાર સ્થાપવાની તેમણે પોતાની પ્રથમ ફરજ સમજવી જોઈએ. જે મેન્ટ્રલ કો-ઓપરેટીવ બેંકના પેટા કાયદાઓથી C. O. S. સમાસદ મંડળીઓના લાભ માટે આવો ધંધો અવાવવા રજત મળી શકતી હોય તો મેન્ટ્રલ બેંકના ડીરેક્ટરોને ઘટે છે કે જીલ્લાઓના સહકારી બંડારોને જરૂરી ચીજો પુરી પાડવા માટે એક અપલમાં મૂકી શકાય તેવી યોજના ઉઠાવી લેવા તેમણે જલદીથી પ્રયાસ કરવો જોઈએ.

સરકયુલર.

નંબર ૬૮.

—*~*~*~—

હડાઈના બોન્ડના ઉપયોગ બાબત.

જે મંડળીઓએ હડાઈના બોન્ડ ખરીદ કરેલા છે તેમને વારવાર વ્યાજ લેવામાં અથવા વેચી દેતાં મુશ્કેલી પડે છે જો તેઓને આવી મુશ્કેલીઓ પડતી હોય તો સઘળી મંડળીઓને સલાહ આપવામાં આવે છે કે તેમને તેમના બોન્ડ મુખાઈ સેન્ટ્રલ કો-ઓપરેટીવ બેન્કમાં અનામત રાખી મુકવા અને બેન્ક તેમના તસ્દી વ્યાજ લેશે; એટલું જ નહિ પણ નોંધાયેલી સહકારી મંડળીઓ ને તેમને અનામત મુકેલા બોન્ડના ૬૫ ટકા જેટલા રકમ મુધી પહે ટકાના વ્યાજે કરજ ધીરશે, પણ એવી સરતે કે કરજ પાછું ભરવાની મુદત ૧૨ માસ થી વધારે હોવી જોઈએ નહિ અને તે બોન્ડ બેન્કને ગીરો લખી આપવા જોઈશું. તા. ૧૭-૧૦-૧૯૧૮

—*~*~*~—

સરકયુલર.

નંબર ૬૭.

~*~*~*~*~

લહેણી થઈ ગયેલી બાકી અને તેની વસુક્તાત.

સહકારી મંડળીના સારા વહોવટની મુખ્ય કસોટી તેના સભાસદો પાસેથી જેટલે દરજ્જે મુદતગર કરજ વસુલ કરવામાં આવે તે છે મુદત થઈ ગયા છતાં બાકી ભરવામાં ન આવે તેવી બાકી સાધારણ રીતે હોય તેવી કોઈ પણ મંડળી ફોલોઅપ થઈ શકે નહિ. જો વ્યવસ્થાપક કમીટી પોતાની ફરજ બરાબર સમજે અને તે અદા કરવામાં ઉત્સાહી અને ચચળ હોય તો હમેશા બાકી ભુજ શકેશે, ઘણી માટી બાકી હોય તે વ્યવસ્થાપક કમીટી પોતાની ફરજ બરાબર અદા કરતી નથી, તેવું હમેશાં મુચવે છે બીનઅનુભવી વ્યવસ્થાપક કમીટીના અનુવર્તન સાથે મુદત થઈ ગયેલી બાકી અટકાવવા અને તે જ્યારે હોય ત્યારે તેને આજે કેવી રીતે કામ લેવું તેનો શ્રેષ્ઠ માર્ગ જાણવાની નીચેની મુચનાઓ આપવામાં આવે છે.

અ. કરજ ધીરવા બાબત — કમીટીએ હમેશાં જે કામ સાફ કરજ માગવામાં આવે તેની કાળજીપૂર્વક તપાસ કરવી અને તેના બહાણનો મોટો ભાગ ઉત્પાદક કામો સાફ ધીરવા પ્રયત્ન કરવો. તેને જોવું જોઈએ જે કામ સાફ તે મનુર કરવામાં આવી હોય તેજ કામમાં તે બરાબર વાપરવામાં આવે છે.

કરજ ધીરું હોય તેના ઉત્પન્નમાંથી તે પાછું વસુલ થઈ શકે તે પ્રમાણે હુત્તાની તારીખ ઠરાવવી જોઈએ. દાખલા તરીકે બી સાડૂ ધોરેલું કરજ તે બીથી ઉગાડેલા પાકમાંથી વસુલ થવું જોઈએ. કુવા સાડૂ ધોરેલું કરજ તે કુવાના પાણીથી ઉગાડેલા પાકમાંથી હુત્તાથી વસુલ કરવું જોઈએ અને ઉત્પાદક કામ સાડૂ ધોરેલા કરજના હુત્તા કરજ લેનારની પાછાં ભરવાની શક્તિના પ્રમાણમાં મુકરર કરવી જોઈએ. કરજ લેનાર અને તેના જામીનો મહેનતુ અને પ્રમાણિક માણસો હોય તેવી કાળજી રાખવી. જો જમીન ગીરો લેવામાં આવે તો ગીરો મિલકતની કીંમત ધીરેલા કરજથી ઓછામાં ઓછો ત્રણ ઘણાં હોવાં જોઈએ.

ખ. મુદત વધારી આપવાનાં બાબત:—ગમે તેટલી કાળજીથી કરજ ધીરવામાં આવ્યું હોય તો પણ અકરમાન બનાવ બને તેથી કરજદારને નાણા પાછાં ભરવામાં મુશ્કેલી પડે પાક નિષ્ફળ જાય અથવા મુકરર કરેલા તારીખે તથાંર થયા હોય નહીં, ટોર મરી જાય, કરજદારનું ઘર બગાડે જાય, અથવા (ખેડેગ) મરકોને લીધે તેના કુટુંબના માણસો મરી જાય, પુર અગર હુકાળને લીધે તેની ગોઠરણ ઉધાં વળી જાય આવા દાખલાઓમાં કરજ દહેણી થઈ ગયેલી બાકી તરીકે ગણવું નહિ. વ્યવસ્થાપક કમીટીએ કરજદારને પોતાની રૂબરૂ જોડાવી તેની સ્થિતિ ત્રણે તપાસ કરી મુકરર કરેલી દહેણી તારીખે કરજ નો કંઈ ભાગ વસુલ કરવો તો કેટલો કરવો તે નક્કી કરવું જોઈએ અને બાકીની રકમ યોગ્ય મુદતે પાછી ભરવા રીતનર ઠરાવ કરી મુદત વધારી આપવી જોઈએ. મુદત વધારી આપતા અગાઉ વ્યાજ હમેશા વસુલ કરવું જોઈએ. જો સેન્ટ્રલ બેન્કનું દહેણું કરજ અથવા બહારના ચાપણાલાનાં ચાપણ પાછાં આપવા સાડૂ મંડળી આ કરજના વસુલાત ઉપર અધાર રાખી હોય તો તેને પોતાના સમાસદને મુદત વધારી આપવા અગાઉ સેન્ટ્રલ બેન્ક અગર ચાપણ મુકનારને મુદત વધારી આપવા અરજ કરવી.

ક. વસુલાત:—જો મુદત વધારી આપવા સાડૂ કંઈ સળંગ કારણ ન હોય તો દહેણી તારીખે કરજ મુદતમર વસુલ કરવું જોઈએજ પૈસા ભરવાની તારીખ ની એક ગહિના અગાઉ સેક્રેટરીએ નવાસદને જોડેથી અગર લેખીન તાકીદ આપવી અને તે પ્રમાણે કરવામાં આવે તે વ્યવસ્થાપક કમીટીએ જોવું જોઈએ. જો કોઈ માણસ મુદતસર બની રે નહિ તો પ્રમુખ અને સેક્રેટરીએ જાતે તેમને ઘેર જઈ પૈસા વસુલ કરવા પ્રયત્ન કરવો.

ડ. બાકીદારોનો ઉપાય:—જો કોઈ સમાસદ તાકીદ આપ્યા છતાં જાણી જોઈને કરજ ન ભરે તો વ્યવસ્થાપક કમીટીને તેની સામે નીચે પ્રમાણે તજવીજ કરવા સલાહ આપવામાં આવે છે:—

અ.—ફરજી થાય તેવી રીતે દહેણી થઈ ગયા છતાં બાકી હોય તેવા બાકીદારોનાં લીખ્ત મંડળીની ઓફીસમાં અથવા ચોસમાં બહેર રીતે ચોડવાં.

ખા:—અભામદને તેની પાસેથી દંડનું વ્યાજ લેવામાં આવશે તેવી તાકીદ આપવી અને તે વસુલ કરવું.

ક:—તેને બીજુ નવું કરજ ધીરવાનું, બંધ કરવું.

ઠ:—તેનાં જમીનદારને લેખીત નોટીસ આપવી.

ઇ:—સાધારણ સભાએ તે માણુમને વ્યવસ્થાપક કમીટી ઉપર કામ કરવા નલાયક ઠરાવવાનો ઠરાવ પસાર કરવો.

એક:—વ્યવસ્થાપક કમીટી આ કામ લવાદને સોંપતા જાળત ઠરાવ પસાર કરે ત્યારણાદની રીત સુચનાપત્ર “ટ” માં સમજાવ્યા પ્રમાણેની છે.

છ:—લવાદે સુકરર કરેલો રકમ વસુલ કર્યા બાદ બે સમાસદનો મંડળી-માંથી બહાર રીતે બહિષ્કાર કરી શકાય. વ્યવસ્થાપક કમીટીએ હુમેશ યાદ રાખવું જોઈએ કે ૧૯૧૨ ના ૨ જા કાયદાની કલમ ૧૯ સુજળ. તેને ધોરણી કરજમાંથી મળેલા પાક, દાર અને જોબનર વીઝેર ઉપર તેનો પ્રથમ હક્ક છે અને જો શાહુકાર અને બીજા માગનારા તેવી મિલકતમાંથી પોતાનું દહેણું વસુલ કરવા પ્રયત્ન કરતા હોય તો તેમા વાંધો લેવો તા ૧૯-૧૦-૧૯૧૮.

સરકંચુલર.

નંબર ૧૦૦.

—***—

સેવીંગની થાપણો.

સુગઈ સહકારી મંડળીઓ ૧૯૧૮ ના નિયમ ૧૨ સુજળ જોડતની શાખ-વાળી મંડળીઓને સમાસદો પાસેથી સેવીંગ થાપણો લેવાની છુટ છે, પણ આણુ થાપણુ લેવાની છુટ નથી. જે મંડળીઓ સેવીંગ થાપણુ હાખલ કરવા ઇચ્છતી હોય તેમને નીચે પ્રમાણે પેટા નિયમ વધારી તેમના નોંધેલા પેટા નિયમમાં સુધારો કરવો જોઈએ.

૪૨ (અ) ફક્ત સમાસદો પાસેથી નીચેની સરતોએ થાપણો લઈ શકાય:—

- (૧) કોઈ થાપણુ સુકતારને ખાતે (આણુ વ્યાજ શિવાયની) વધુમા વધુ રકમ કોઈ વખત રૂ. ૧૦૦) થી વધવો જોઈએ નહિ.
- (૨) એક વખતે જોછામાં જોછા ચાર આના અને વધુમાં વધુ રૂ. ૧૦૦) થાપણુ તરીકે સુકી શકાય.
- (૩) થાપણુ સુકતાર એક મહિનાની અંદર એક કરતાં વધુ વખત નાણાં પાછાં ઉપાડી શકશે નહિ.
- (૪) થાપણુ સુકતાર એકી વખતે એક રૂપીઆ કરતાં કમી રકમ અથવા રૂ. ૧૦૦) કરતાં બદે રકમ ઉપાડી શકશે નહિ શિવાય કે તે પોતાનું ખાતું તાલ બંધ કરવા માત્રતો હોય.

- (૫) પાસણુક રજુ કર્યા શિવાય કોઈ ધાપણુ લેવામાં આવશે નહિ અને કંઈ રકમ ઉપાડી શકાય નહિ. 'પાસણુકમાં જમે કરવામાં આવી' હશે નહિ તેવી દોષ પણુ રકમ સાડ મંડળી જવાબદાર રહેશે નહિ. જો પાસણુક ખોવાઈ જશે તો ચાર આના-ફી લઈ નવી આપવામાં આવશે.
- (૬) દરેક મહિનાની પહેલી અને છેલ્લી તારીખ વચ્ચે થોડામાં થોડી શીલોક તે ખાતે નીકળતી હશે તે ઉપર ચાર ટકાના દરે વ્યાજ આપવામાં આવશે.
- (૭) સેવીંગ ખાતામાંથી પૈસા પાછા ઉપાડવાનો અરજી મળ્યા બાદ રૂ. ૧૦૦) ની અંદર હશે તો ત્રણ દીવસની અંદર અને રૂ. ૧૦૦) ઉપરાંત હશે તો ૧૦ દિવસ દીવસની અંદર (જાહેર તહેવાર બાદ કરાને) નાણાં આપવામાં આવશે. તા. ૨૫-૧૧-૧૮ પુના.

સહકારી મંડળીઓ.

—*****—

જંબુસર તાલુકા સહકારી કૌનકરન્સ તા. ૧૧-૧૧-૧૯૧૮ના રોજ જંબુસર ખેતીમાઈની ધર્મશાળામાં ભરૂચ છાત્રાના મેં કલેક્ટર સાહેબના પ્રમુખપણા નીચે, ભરવામાં આવી હતી.

કૌનકરન્સમાં તાલુકાની મંડળીઓના પ્રતીનીધીઓ ઉપરાંત મેં કલેક્ટર સાહેબ મી. ખેયવેટ, કેપ્ટુટી કલેક્ટર મી. પારખણ, મી. જયેકર, ખા. બા. આંદરજી દલાલ, શા. સા. મલજી, આમોદના મામલતદાર મી. કાયવરે, અને જંબુસર ગામના પ્રતીદીત ગૃહસ્થો મળી આશરે ૨૫૦ ઉપરાંત ગૃહસ્થો ભેગા મળ્યા હતા.

મી. પ્રાણવલ્લભાસે જંબુસર તાલુકાની મંડળીઓની સ્થોતી જણાવી હતી.

૧૭ આ તાલુકામાં (૧૮) મંડળીઓ હાલ હસ્તી ધરાવે છે તેમાં સને ૧૯૧૮ ના માર્ચ સુધીમાં (૧૫) અને તે પછી નવી (૩) થઈ છે જ્યારે કુલ (૨) મંડળીઓ રેગામ અને દેવલા કરજ બરાબર ન ભરી ચકવાના કારણે અને મેમ્બરોની માંહોમાહેની તકરારના સ્વજો સંતોષકારક કામ નહીં કરવાને લીધે રદ કરવો પડી છે.

૧૭ સદર મંડળીઓમાં (૧૭) ધોરધાર કરનારી મંડળીઓ છે અને (૧) બાંહેધરી આપનાર મંડળ છે.

૧૮ મંડળીઓના નામ અને મેમ્બરોની સંખ્યા તથા તે રજીસ્ટર થયાની સાલ નીચે જણાવ્યા પ્રમાણેની છે.

નામ.	રજીસ્ટર થયાની સાલ.	મેમ્બરોની સંખ્યા.
૧ જંબુસર અગબન	૧૯૦૬	૧૧૪
૨ જંબુસર ખેડુત	૧૯૧૮	(નવી) ૧૪૧
૩ કારેલી	૧૯૧૪	૬૮

૪ હથુખી અને બાફરપરા	૧૯૧૫	૭૯
૫ ભડકોદરા	૧૯૧૫	૨૯
૬ ઇસલામપોર	૧૯૧૫	૨૫
૭ કાવી	૧૯૧૫	૪૦
૮ પાંલુદરા	૧૯૧૫	૨૫
૯ પલુદરા તલખદા પટેલ	૧૯૧૬	૬૬
૧૦ ઉચ્છદ	૧૯૧૬	૫૫
૧૧ કપુરીઆ	૧૯૧૬	૧૯
૧૨ વેડચ	૧૯૧૬	૪૭
૧૩ કલાનવા	૧૯૧૬	૫૪
૧૪ નાડા	૧૯૧૭	૧૮
૧૫ આસરસા	૧૯૧૭	૨૬
૧૬ કારેલા યુનીયન	૧૯૧૭	(મંડળીઓ) ૫
૧૭ ટકાની	૧૯૧૮	૧૪(નવી)
૧૮ ખાનપોર દેહ	૧૯૧૮	૧૨(નવી)

જળુમર અરબન સોસાયટી ૧૯૦૬ માં નોંધવામા આવેલી પણ તેનું કામકાજ ૧૯૧૪ ની સાલથી શરૂ કરવ માં આન્યું છે

૧૬ ઉપરના કોઠા પ્રમાણે (૧૭) મંડળીઓના મેમ્બરોની સંખ્યા ૮૬૨ ની છે. જ્યારે એક યુનીયનની પાંચ મંડળીઓ સમાવે છે

૨૦ મંડળીઓનાં તપાસણી દર વર્ષમાં એક વખત સરકારી ઓડીટર કરે છે અને તેનું કામકાજ ભેધ તે નીચે પ્રમાણે વર્ગ આપે છે.

અ સૌથી સરસ

બ મધ્યમ

ક કનિષ્ઠ

ડ બીલકુલ ખરાબ

૨૧ ઉપલી (૧૮) મંડળીઓ પૈકી (૧૬)ની તપાસણી સરકારી ઓડીટરે અત્યાર સુધીમાં કરેલી છે અને છેલ્લી (૨) ની તપાસણી તે મંડળીઓ નવી હોવાથી હજી સુધી કરી નથી. તેમા જળુમર અરબન, જળુમર ખેડુન, હથુખી અને બાફરપરા, ભડકોદરા, ઇસલામપોર, કાવી, કપુરીઆ, પોલુકરા, તલખદા પટેલ અને કારેલા યુનીયન કુલ (૯) અ વર્ગમાં અને બાકી રહેલી (૭) બ મ વર્ગમાં જણાવી છે એટલે કે તથા ડ વર્ગમા એક પણ સોસાયટી નથી.

૨૨ તપાસાયેલી મંડળીઓના ભંડોલની એકંદર રકમ ૧૯૧૮ ના માર્ચ સુધીના પુરા ચતા વર્ષમાં રૂ. ૬૧૭૬૪-૫-૭ ની છે અને તેમાં વર્ષ દરમિયાન મેમ્બરોને ધોરાપટ્ટા કરજના રકમ રૂ. ૫૭૦૬૦-૮-૦ ની છે ભંડોળની રકમમાં સમાવેલો તથા ખાનગી ગૃહસ્થોની થાપણો રૂ. ૩૪૩૬૩-૧૦-૮ છે જ્યારે સેન્ટ્રલ બેંકો પાસેથી કરજ લેવામાં આવેલી એકંદર રકમ રૂ. ૫૫૦૦ ની છે એટલે મોટે ભાગે આ તાલુકામાં સેન્ટ્રલ બેંકોમાંથી આવતા નાણાંની

૨૩મ પ્રમાણમાં બહુ ઓછી છે અને જે ખાતમી ગૃહસ્થો યાપણ સુકનાવા છે તે બધા જંબુસર તાલુકાનાજ મોટે ભાગે છે.

૨૩ જંબુસર શહેરની મંડળીઓને ૪૫ ટકાથી ૬૫ ટકા સુધીના વ્યાજે જોઈતાં નાણાં મળે છે અને ગામડાની ગીણ મંડળીઓને ૬૫ થી ૭૫ ટકા સુધી વ્યાજથી નાણાં મળે છે જ્યારે વ્યાજે નાણાં ધીરવાનો દર સઘળી મંડળીઓનો એક સરખો દર એકઠે રૂા ૬-૬-૦ છે.

૨૪ મંડળી ચલાવવાનો ખર્ચ અરેરાસ રૂા ૧૦૦) ની મુડીએ રૂા ૧૪-૭-૦ આવે છે અને તે જનાં તમામ નફા રીઝર્વડ ફંડ ખાતે લઈ જવામાં આવે છે અને તેવા રીઝર્વડ ફંડનો એકંદર રકમ રૂા ૧૬૪૭-૭-૫ છે.

૨૫ કારેલી સિવાયનો તમામ મંડળીના મેમ્બરો ધોરણ કરજ વખતસર અદા કરે છે કારેલીનો વસુલાત મોડો હોવાનું મુખ્ય કારણ તેના ચેરમેન મી. શીવશંકરનો અતિશય ભવમનસાર્થ છે. તે મંડળીનાં નાણા ન સરનાર મજામદો ઉપર લવાદી હુકમનામાં મેળવવામા આવ્યાં છે, અને તેમનું કરજ ભરપઈ થયે તેમને મંડળીમાંથી કમી કરવા પણ ચેરમેનને સુચના કરવામાં આવી છે

પરીષદમાં જંબુસર અરબન સહકારી મંડળીનો રીપોર્ટ અને સહકારી મંડળીઓને ધ્યાનમાં રાખવાલાયક ૧૫ આદેશો જે ડીવીઝનના ઝોનરરી ઓગેનાઈઝર શ. સા મલ્લ અને મી પ્રાણવલ્લભાસે તૈયાર કર્યા હતા તે બંને વામાં આવ્યા હતા.

કોનફરન્સમાં નીચે પ્રમાણે ઠરાવો પસાર થયા હતા

(૧) આ પરીષદનો એવો અભિપ્રાય છે કે સહકારી મંડળીઓના કામના જોડાણા ફેલાવા અને વધારા સાડ પ્રાયગીક ફેળવણીનો વિસ્તાર વધારવો તે ઘણું જરૂરનું છે.

(૨) આ કોનફરન્સનો એવો અભિપ્રાય છે કે દરેક ગામડાની મંડળીએ પોતાના દફતરે તમામ સમામદોની મીલકતનું પત્રક મુચનાપત્ર “વાય”માં ફેરમાવ્યા પ્રમાણે રાખવું જોઈએ અને દર વરસે તપાસી તેમાં સુધારો કરવો જોઈએ.

(૩) આ કોનફરન્સ તમામ મંડળીઓને બલામણ કરે છે કે મંડળીની વ્યવસ્થાપક કમીટીના તમામ સમામદોએ તેઓ હાજર હોય તે વખતે કમીટીના પ્રેમીડીંગ ઉપર સહી કરવી જોઈએ

(૪) કરજ સમાસદોને જોઈએ તે વખતે અને તાકીદે મળે તેટલા સાડ મંડળીની સાધારણ સભાએ તેઓની ચાલું જરૂરીઆત અને સ્થિતિ ધ્યાનમાં લઈ વારસીક નર્તારા કરી દરેક સમાસદની સાખ નક્કી કરવા આ કોનફરન્સ તમામ મંડળીઓને સલામણ કરે છે

(૫) આ કોનફરન્સનો એવો અભિપ્રાય છે કે મંડળીના સમાસદો કરજસર કરતાં શીળે અને તેમની સ્થિતિ સુધરે તેટલા સાડ દરેક સમાસદ પાસેથી

જાહેર ખબર.

—*—*—*—*—*—

ધી મુજરાન ખેતીવાડી અને હુસ્તર ઉદ્યોગ ત્રિમાસીક પત્રમાં અત્યાર સુધી જાહેર ખબરો છાપવાનો રીવાજ હતો નહિ પણ પત્રના ગ્રાહકોની જાણને માટે ખેતીવાડી તેમજ હુસ્તર ઉદ્યોગને લગતી, જાહેર ખબરો પત્રમાં છાપવાનું ઉચીત લાગવાથી તે હવેથી નીચેના દર મુજબ લેવામાં આવશે.

જાહેર ખબરની જાત	કેટલા લાટીઓ અથવા પાના	દર.
અનિશ્ચિત	જમે એટલી લાટીઓ પણ આટલી લાટી હજી વધુ નહિ	જમું લાટી દાખવાના ખે આના પદ્ધતિ દરેક જાહેર ખબર દોઢ આનાથી કમતી નહિ
		૨ આ. ૩
		૪ આ. ૩
		૨ આ. ૫
		૩ આ. ૫
જાહેર ખબરો	૫૫ પેજના ...	૫—૦—૦
	૨૫ પેજના ...	૮—૦—૦
	૨૦ પેજના ...	૧૧—૦—૦
		૧૮—૦—૦

અહીંના પાછલા બહારના પુસ્તકો છાપવાની જાહેર ખબરો જેટલે ઉપરના દર કરતાં સેક્ટે ૧૫) રકમ વધુ લેવામાં આવશે.

જાહેર ખબરો જેટલે પૈસા અગાઉથી લેવામાં આવશે. કોઈ પણ જાહેર ખબર લખના ખેતીવાડી અને હુસ્તર ઉદ્યોગના મરણને માન્ય નહિ હશે તે પત્રમાં દાખલ કરવામાં આવશે નહિ.

ઈશ્વરલાલ નરસીલાલ દેસાઈ.

ઓ. એડીટી.

ભરૂચ ખે. હ. ઉ. મહાસ.

શ્રી ગુજરાત

સ્વતીવાડી અને હુન્નર ઉદ્યોગ ત્રિમાસિક.

THE GUJARAT, AGRICULTURAL & INDUSTRIAL
QUARTERLY.

વર્ષ ૭ મુ]

એપ્રિલ-૧૯૨૦

[અંક ૧ હો

પબ્લીશીંગ કમિટી.

કાવ્ય લેખિતા સ્વર્ણ દેવ્ય મવાન લેખિતા ॥
કવિ કવિ પુરુષાણ શરુવાજી પપ્પાજી ॥

- ૧ મરદાર રા બો. મોતીલાલ સુનીલાલ દેશાઈ, ભરૂચ
- ૨ મી શુભાબલા એન દેશાઈ,
- ૩ મી મુ જોઈ એમીટલયર, ઉત્તર વિભાગ, હુરત
- ૪ મી નરહરી કે દેશાઈ, બી એ ભરૂચ
- ૫ મી કાલીદાસ હામોદનદાસ ખાધીઆ,
- ૬ મી એ એલએલ, બી ભરૂચ
- ૭ મી વજલાલ કે અગરવાલા, બી એ મુબાઈ
- ૮ મી સુનીલાલ નંદલાલ દેશાઈ,
- ૯ વેટરીનરી આસિસ્ટન્ટ, ભરૂચ
- ૧૦ રા. સ. ગુપ્તપતરાય હીતલાલ દેશાઈ બી એ
- ઓરીટા, ડા-ઓપરેટીવ મોસાઈટીઝ
- ઉત્તર વિભાગ, ભરૂચ.

વાવર્યો—એના કાગ જેન પોતે ભરૂચ રૂબરૂ ગમિ તો ત
મુખ આપે એવી છે પત્ર નો પોતે તેમ હુર નમ નોડ નોડ તો
તે ગમેનાદ આ એક દરિયા જે તો પાગલ સહિ કહે જ

હવાજી—મડળના લાઈફ એમ્બરોને ગફત—મડળના લંબાસહેને મફત
અન્ન ગૃહસ્થો આટે વાર્ષિક રૂા ૧-૦-૦ પોસ્ટેજ રૂા ૧-૨-૦

શ્રી ગુજરાત

ખેતીવાડી અને હુન્નર ઉદ્યોગ

ત્રિમાસિક

વર્ષ ૭ મું]

એપ્રિલ-૧૯૨૦.

[અંક ૧ લો.

પ્રાસંગિક નોંધ અને ચર્ચા.

આજે ગુજરાત ખેતીવાડી, હુન્નર ઉદ્યોગ ત્રિમાસિક પોતાનું છઠું વર્ષ પુરું કરી સાતમા વર્ષમાં પ્રવેશ કરે છે, અને તેની વધમાં અમારું છઠું ના પ્રમુખે અમો તેને અમારા તરફથી તથા ગુજરાતની વધ અને ખેડુત પ્રજા તરફથી અભિનંદન આપીએ છીએ. ગુજરાત-પ્રગતિ. ની ખેડુત પ્રજાની સેવા કરતા છ વર્ષ વંદી ગયાં છે, તે દરમ્યાનમાં ત્રિમાસિકે ગુજરાતની ખેતી કેમ સુધરે, ખેતીની પેદાશ કેમ વધે, યાંત્રિક ગણતા સુધરેલા ઓળારો વાપરવાથી ખેડુતને શું ફાયદો થાય, સારી ખેડ, સારૂ ખાતર તથા વખતમર પાણી આપવાથી ખેતીની પેદાશ પર શું અસર થાય છે વિગેરે વિગેરે વિષયો ઉપર લેખોદ્ધાર ચર્ચા કરી પોતાથી બનતી સેવા કરવા પ્રયત્ન કર્યો છે. વર્ષ આજે પુરું થયું છે અને ભવિષ્યમાં આપણે શું કરવાનું છે તે જાણત હવે આપણે વિચાર કરવાનો છે. સુરોપની લડાઈમાં આપણા દેશે જે લાગ લગવ્યો છે અને લડાઈ દરમ્યાન જે જે નવી શોધો કરવામાં આવી છે તેને લીધે આપણો દેશ ખોળા દેશોની સાથે વધારે નિકટ સંબંધમાં આવ્યો છે અને આપણા દેશની પેદાશના ભાવો પર દુનિયાના બજારની ભાવોની અસર યવા લાગી છે. હિન્દુસ્થાનને માટે ઘણા અગત્યના સવાલો રજૂ થયેલા છે અને તેના સવાલોનો ઉકેલ કરવાનો આધાર આપણા ખેડુતો પર ઘણાજ રહેલો છે.

હાલમાં ખેડુત પ્રજા આગળ જે મુખ્ય સવાલ આવીને ઉભો છે તે અસહ્ય મોંઘવારીને લગતો છે. સુરોપની મહાન લડાઈ દરમ્યાન આશા રાખવામાં

આવતી હતી કે લઠાઈ પુરી થયા પછીથી લઠાઈ અગાઉની વસ્તુચીતિ પાછી આવશે ખાવાની તેમજ બીજી જરૂરીઆતની ચીજોપર જે ભાવો ચલાવવામાં આવ્યા હતા તે ભાવો અદ્રશ્ય થશે, સરકાર તરફનો અંકુશ દુર થશે, રેલવેની સગવડ મળશે અને બહાર પ્રજા છુટકારાનો દમ ખેંચશે લઠાઈનો અંત આવે આજ કેટલોક વખત થઈ ગયો, સુલેહના ઉત્સવો ઉજવાઈ ગયા, છતાં મોઘવારોના ડખમા ઘટાટો થયેલો જણાતો નથી અને પ્રજાની હાડમારોનો અંત આવેલો લાગતો નથી, અને તે હુક વખતમાં આવે એવા ચિન્હો પણ દ્રષ્ટિગોચર થતા નથી આ મોઘવારીનું કારણ શું છે અને તે કારણને કેવી રીતે નાબુદ કરી મોઘવારીના ડખનો વેદના દુર કરવી, એ બાબતનો વિચાર આપણે કરવાનો છે હુનિયામાં લઠાઈ હજુ તફાન બધ થઈ નથી રશીયાનો મામલો હજુ શાંત થયો નથી. તે દેશની પેદા જગતના ખપમાં હજુ આવતી નથી અને હુક વખતમાં આવે એમ જણાતું નથી જર્મની, ફ્રાન્સ, એસ્ટ્રીયા વિગેરે આખાં ઉત્તરેલા દેશો પોતાને જોઈતી ચીજો હજુ પેદાશ કરી શકતા નથી પાખવાનો છીએ માટે તેઓને હિન્દુસ્થાન તથા બીજા દેશોપર હજુ આધાર જરૂરીઆતની ચીજો લાંબી પ્રજાઓને આપણે ખોરાક તથા જીવોની બીજી પ્રતીદિન વધતી બધ પૂરી પાડવાની છે અને તેવી ચીજો માટેની માગણી દિને છે જ્યાં સુધી જગતનું અને તેની અસર આ દેશની પેદાશોના ભાવપર થાય અગાઉની માફક પોતાને ખર્ચના શરૂ તફાન શાંત થાય નહિ અને દરેક દેશ આ દેશની પેદાશો માટે મોટી માગણી મોટો ભાગ પેદા કરે નહિ ત્યાં સુધી તરફથી મોટી કીમતો અપાવવાની અણી રહેવાની અને તેને માટે પરદેશો લાવી પોતાના દેશની ગરીબી પ્રજાઓવા સન્નેગેમા પરદેશથી ઘન ઘસડી હાથમાં છે. આ દેશની પેદાશને બહાર દારિદ્ર્ય ટાળવાનો મુદ્દાજ ખેડુતોના અની શરૂ એમ નથી અને તેને માટે આમ-પરદેશ જતાં અંત નાતુ હાલમાં હવે મુઘરેલી લગનાં જોખરો, વાપરો, માંશો રાખવી ઉઝિવાવે બન ખડુતોએ નો ઉપયોગ કરી, નવી પકતર જમીન વેચી મેડ કરી, પોતાથી અને તેટલાં પાતર જેતીની પેદાશ વધારવી અને હુનિયાની વધેલી માગણીને વધુ પેદાશ અપાવે વળવું. આ દેશની પેદાશને ખાદ્યારગામ જતી અટકાવી મોઘવારોની માગણી ઉઠેલ કરવો નિર્ધક છે અને તેમ કરવામાં આપણા દેશને લાભ એમ ને, અમારૂં માનવું નથી જે ચીજોની જેટલો માગણી હોય તેટલાં હુમા તે ચીજ ઉત્પન્ન કરી આપી દે પરદેશો પાસેથી મેળવવો એ અમને દિ લાભ કરતાં લાગે છે. માગણી કરતાં જ્યાં પેદાશ વધુ થઈ કે દરેક જગ્યા સાવ નીચે જશે અને મોઘવારીમાં ઉઠેલ સહેલાઈથી થઈ શકશે. હિન્દુસ્થાનમાં હાલમાં અમેરિકા તરફથી દારો ખરીદવામાં આવે છે અને તેને દારગામ લઈ

જવામાં આવે છે. આ ઢોરો માટે ખેડુતોને મન માન્યા ભાવ આપવામાં આવે છે અને પ્રથમમાં અમારા ખેડુતોને 'કઢીશું' કે સારી જોલાદ પેદા કરવાને લાયકતા ઢોર વેચી નાંખવાથી એઓની ખેતીપર માઠી અસર થશે અને તેને માટે તેઓને પરતાવું પડશે અને ઢોરોને હાલની વસ્તુસ્થિતિમાં ન વેચવા એ વધારે સલાહ ભરેલું છે, પરંતુ તે નિયમ હુમેશને માટે ચાલુ રાખવો, અને તે નિયમ આપણને લાભકર્તા હોય એમ અમારું માનવું નથી. હિન્દુસ્થાનના ઢોરની કીંમત જ્યારે જગતનો બજારોમાં અંકાવા લાગી છે હિન્દુસ્થાનના ખેડુતોને એમના ઢોરો માટે નહોતે માગેલો કીંમતો મળવા લાગી છે ત્યારે આપણા માટે સરસ ઉપાય તો એ છે કે ઢોરની ઉછેર વધારવી, તેની જોલાદ સુધારવા પ્રયત્ન કરવા, કસાઈખાનાઓ બંધ કરાવવા, દેશમાં વારવાર પડતા દુકાળો માટે ચારાનો સંચય કરી ગામેગામ ઢોરોના દવાખાનાઓ અને પાંજરાપોળો સ્થાપી ઢોરોમાં મરણ પ્રમાણુ જોડી કરી પેદાશ વધારવી અને પરદેશથી મળતો નફો મેળવી ગરીબોનું દુઃખ ટાળવું અને અમારા ખેડુત શાઈઓને કઢીશું કે જો આપણે ધીરજ અને ખંતથી વધું મહેનત કરી પેદાશ વધારશું તો જોઈવારીનો ઉઠેલ સહેલાઈથી થશે અને તેવી મહેનત કરવા માટે પરમ કૃપાળુ પરમેશ્વર આપણને વધારે બળવાન, ધનવાન અને શ્રદ્ધાવાન બનાવે એવી યાચના કરીશું.

ત્રિમાસિકને માસિક બનાવવા કેટલાક મિત્રો તરફથી બલામણુ કરવામાં આવી હતી અને તે બદલ ગ્રાહકોના મત માંગવામાં આવેલા. માસિકે. અસુક નજીવા અપવાદો ગિવાય તેને વધુ લવાજમ આપી માસિક બનાવવા સઘળા ગ્રાહકોએ પોતાની ઇચ્છા દર્શાવી હતી ત્રિમાસિકને માસિક બનાવવા ત્રિમાસિકની પછત્તીરીંગ કમીટીએ બહાલી આપી હતી અને તેને આજના અકથી માસિક તરીકે પ્રગટ કરવાનો ઠરાવ કરવામાં આવેલો સદરહુ ઠરાવને ખેતીવાડીના સુપ્રીન્ટેન્ડેન્ટ મી ગુલાબભાઈ એન દેશાઈ તરફથી મીટીંગમાં ફાજર થઈ અનુમોદન આપવામાં આવેલું અને પોતાથી બનતી મદદ આપવા પણુ જણાવેલું બાદ ખેતીવાડી ખાતાને વધુ લવાજમ આપવાનું યોગ્ય નહિ લાગવાથી અને તે ખાતું ત્રિમાસિકની ઘણી નકલો ખરીદતુ હોવાથી, પુરતાં મરોળ તથા મદદના અભાવે ત્રિમાસિકના ગ્રાહકોમાં સારો વધારો થાય નહિ ત્યાં સુધી માસિક પ્રસિદ્ધ કરવાનો વિચાર હાલમાં કમનસિબે સુલતવી રાખવામાં આવ્યો છે.

હિન્દમાંથી ઢોરોની નિકાશ.

—***—

સુબાઈ, કલકત્તા, મદ્રાસ અને કરાંચી બંદરોના
સત્તાવાર આંકડા.

હિન્દમાંથી ઢોરોની પરદેશો ખાતે ૧૯૧૯ ની સાલમાં થયેલી નિકાશ બાબે એ મી ચુનીલાલ વી. મહેતાએ સુબાઈની ધારાસભા મધે પુછેલા સવાલ નો જવાબ આપતાં મરકારે જણાવ્યું હતું કે કલકત્તામાંથી તા. ૧ લી અપ્રેલ ૧૯૧૮ થી તા. ૩૧ મી ડીસેમ્બર ૧૯૨૦ સુધીના ૨૦ મહિનામાં કુલ ૧૪૬૮ ઢોરો પરદેશો ખાતે નિકાશ કરવામાં આવ્યા હતાં, જેની વિગતો નીચે મુજબ—

સ્ટ્રેટ્સ સેટલમેન્ટ ખાતે	...	...	૫૨૪
બ્રેઝીલ ખાતે	....	...	૩૬૦
સુમાત્રા ખાતે	...	...	૨૦૪
જાવા ખાતે	...	....	૧૦
ફીલીપાઈન ખાતે...	....	....	૭૮૦
ક્રાન્સ ખાતે	....	...	૯૦

અને ૧૯૧૯ ના જાનેવારીથી ડીસેમ્બર સુધીમાં મદ્રાસ ઇલાકાના જુદાં જુદાં બંદરો ખાતેથી એમાં અને બકરા શિવાય બીજા ઢોરોની નિકાશ પરદેશો ખાતે નીચે મુજબની થઈ હતી—

મીલેન... ..	...	...	૯૯૧૬
સ્ટ્રેટ્સ સેટલમેન્ટ્સ ...	....	...	૧૬૩૮
ફ્રેક્ટેડ એન્ડ-સ્ટ્રેટ્સ ..	....	...	૮૦૮
સુમાત્રા	...	....	૧૭૬
જાવા	..	....	૯૬
બ્રેઝીલ	....	...	૩૨૬

સુબાઈ ખાતેથી ૧૯૧૫-૧૬-૧૭ અને ૧૮ ની સાલ દરમ્યાન ઢોરોની પરદેશ ખાતે નિકાશ ફક્ત એકલા જંગળાર ખાતે થતી હતી કે જ્યાં અનુક્રમે ૬૨ વર્ષે ૨૪-૧૬૨-૧૦૫ અને ૨૦ ઢોર નિકાશ થયાં હતાં, પણ ૧૯૧૯ ની સાલમાં સુબાઈ ખાતેથી કુલ ૧૬૬૦ ઢોર નિકાશ થયાં હતાં જે જુદા જુદાં દેશો ખાતે નીચે મુજબની સંખ્યામાં હતાં—

બ્રેઝીલ	... ૧૧૭૮	ક્રાન્સ ...	... ૨૧૭
બેલજીઅમ	... ૧૧૦	જંગળાર....	... ૧૫૫

કરાંચી ખાતેથી તા. ૧ હી અપ્રેલ ૧૯૧૮ થી તા ૩૧ મી ડીસેમ્બર ૧૯૧૯ સુધીના ૨૧ મહિનામાં પરદેશ ખાતે ઢાંચેની થયેલી નિકાશમાં ખાનગી હીસાબે ૨ ઢાર અને લશ્કરી ખાતાના હીસાબે ૧૦૫૯ ઢાર નિકાશ કરવામાં આવ્યાં હતાં.

સુખાઈમાંથી લશ્કરી ખાતાને હીસાબે મેસોપોટેમીઆ અથવા બીજા મધ્યકા ખાતે ઢારની કાંઈ પણ નિકાશ થઈ હતી નહિ.

સુખાઈમાંથી થી અને માંખણની પરદેશો ખાતે નિકાશ.

સરકારે પુરા પાડેલા સત્તાવાર આંકડાઓ.

સને ૧૯૧૫ થી ૧૯૧૯ સુધીના પાંચ વરસ દરમિયાન દરેક વરસમાં સુખાઈમાંથી મેસોપોટેમીઆ અને બીજા મધ્યકાએ થી અને માંખણના કેટલા જથ્થા નિકાશ કરવામાં આવ્યાં, તેની વિગતો એ મી. સુનીવાલ બી મહેતાએ જાણવા માગતાં સરકારે એ વિગતો ધારાસભા મધે રજુ કરી છે. થીની નિકાશ કેટલાં પાંચ વરસમાં નીચે મુજબ છે—

વરસ	ખાનગી હીસાબે હફ્વેટ	લશ્કરી ખાતાના હીસાબે હફ્વેટ.
૧૯૧૫-૧૬	૧૦૯૩૬	૪૧૮૭૭
૧૯૧૬-૧૭	૮૦૭૦	૭૭૨૮૦
૧૯૧૭-૧૮	૮૮૫૮	૧૨૫૩૦૦
૧૯૧૮-૧૯	૮૨૯૩	૧૮૦૪૦૬
૧૯૧૯-૨૦ (એ ડી)	૪૩૬૧	૮૪૬૯૧

માંખણની નિકાશ એજ સુદતમાં નીચે મુજબ છે—

૧૯૧૫-૧૬	૮૧૨૪૮૧	૨૮૦૬૭૪
૧૯૧૬-૧૭	૧૪૬૦૬૬૩	૧૮૧૪૯૭૬
૧૯૧૭-૧૮	૧૫૦૩૦૭૮	૨૫૦૯૦૬૮
૧૯૧૮-૧૯	૬૭૩૨૫૨	૯૮૩૩૯૦
૧૯૧૯-૨૦ (એ, ડી)	૪૮૩૮૫૫	૯૬૧૦૦

ગયા ફેબ્રુઆરી માસની તા ૨૭-૨૮-૨૯ ને રોજ ભરૂચમાં જેતીવાડી અને ઢોરોનું પ્રદર્શન ભરૂચ જીલ્લાની જેતીવાડી અને હુન્નર ઉદ્યોગ મંડળ તરફથી ભરવામાં આવેલું. પ્રદર્શનની વ્યવસ્થા કરવા માટે ભરૂચ જીલ્લાના કલેક્ટર સાહેબના પ્રમુખપણા નીચે એક પ્રદર્શન કમીટી નીમવામાં ભરૂચ જેતી- આવેલી. ઘી, દુધની મોંઘવારી, ઢોરોનું મરણ પ્રમાણ તથા વાડી અને ઢોરો જેતીના ઢોરોના હાલત જોઈ મંડળના પ્રમુખ અને જીલ્લાના નું પ્રદર્શન, કલેક્ટર મી. જી. ડબલ્યુ કીશને આ પ્રદર્શન ભરવાનો વિચાર મંડળને દર્શાવ્યો હતો અને તે વિચારને અનુસરી પ્રદર્શન ભરવામાં આવ્યું હતું, પરંતુ પ્રદર્શનના દિવસે અગાઉ એએ. સાહેબ રજા ઉપર પોતાના વતન પધાર્યા હતા અને તે પ્રદર્શનને ફતેહમદ બનાવવાનું કાર્ય મંડળના નવા પ્રમુખ અને જીલ્લા કલેક્ટર મી. એસ. એચ. ડોવર્નન્ટન સાહેબને મોંઘી ગયા હતા. નવા પ્રમુખ સાહેબે આવતાની સાથે પ્રદર્શનની બાબતમાં ઘણી ઉલટ અને ખતથી કામ કરવા માંડ્યું હતું અને તેને ફતેહમદ બનાવવા માં મુખ્ય ભાગ લીધો હતો.

પ્રદર્શન પહેલા એકલાં ઢોરોનું જ ભરવાનો વિચાર રાખવામાં આવેલો; પરંતુ પાછળથી જેતીવાડીનું પ્રદર્શન પણ જોડે રાખવાનો ઠરાવ કરવામાં આવેલો અને તે મુજબ ઢોરો અને જેતીવાડીનું પ્રદર્શન ભરવામાં આવેલું.

પ્રદર્શનમાં ભાગ લેવા તા ૨૬ મી ફેબ્રુઆરીને રોજ જેતીવાડી ખાતાના વડા હાંમ માન સીવીલ વેટરીનરી સુપ્રીન્ટેન્ડેન્ટ મી. ટેલર, ડેપુટી ડાયરેક્ટર ફોર એનીમલ પ્રીડીંગ મી. જુધન તથા જેતીવાડી તેમજ ઢોરના ખાતાના નાના મોટા અમલદારો પધાર્યા હતા અને પ્રદર્શનને ફતેહમદ બનાવવામાં મદદ કરી રહ્યા હતા.

આવું પ્રદર્શન જીલ્લામાં પહેલીવાર થયેલું હોવાથી જીલ્લાના જેડુનોમાં તેમાં હરીફાઈ કરવાનો જીએ. પ્રગટી નિકળ્યો હતો અને લગભગ ૨૦૦ ઉપર ઢોરો અને ૧૦૦૦ ઉપર જેતીવાડીના નમુનાઓ રજુ કરવામાં આવેલા. જેતી- વાડીના નમુનાઓમાં લગભગ ૪૦૦ નમુનાઓ કપાસના રજુ થયેલા, તે ઉપરાંત જેતીવાડી ખાતા તરફથી અનાજ, ઘી, કપાસ, ફળ ફળાદિ તથા જેતીને હાની કરતી જતુઓના નમુનાઓ રજુ કરવામાં આવેલા અને તેને લગતી વિગતો જેડુનોને સમજાવવા સારૂ સુસ્તના જેતીવાડીના સુપ્રીન્ટેન્ડેન્ટ મી. શુભાભાઈ એન. દેશાઈની દેખરેખ નીચે જેતીવાડી ખાતાના ચુનંદા અમલદારો હાજર રહેલા હતા. પ્રદર્શનની જગ્યાની એક બાજુનું ખુલ્લું મેદાન જેડી નાંખી જેડુ- તોને સુધરેલી ઠબના ઓલરોનો ઉપયોગ સમજાવવા જેતવાડી ખાતા તરફથી અખતરાઓ કરવામાં આવ્યા હતા. જેતીવાડી પ્રદર્શનના મંડપની બાજુમાં

હાથીઆ થોરનો ચાર તરીકે ઉપયોગ કરવાનું બતાવવા માટે હુવારની ધમણ માંડી પ્રયોગ કરવામાં આવેલો. ખેતીવાડી વિભાગમાં ભરૂચ સેન્ટીટરી એગ્રો-શીએશન તરફથી સ્ટોલ ઉઘાડવામાં આવેલો અને તે પ્રેક્ષકોનું ખાસ ધ્યાન ખેંચી રહ્યો હતો. નડીઆદના મીઠમએન મી. ચુનીલાલ તરફથી પણ ખીના સારમાં સારા નમુનાઓ રજૂ કરવામાં આવેલા અને તે અમલદારો તથા પ્રેક્ષકોની પ્રસંશા પામ્યા હતા.

પ્રદર્શન નર્મદા નદીને કિનારે શહેરના ઠોટની દીવાલની બાબુમાં ભરવામાં આવેલું અને તેને વાવટા તોરણ વિગેરેથી શણગારવામાં આવેલું હોવાથી નદી નો રમણિય કિનારો વધારે રમણિય બન્યો હતો. વેટરીનરી ખાતાના તથા ખેતવાડી ખાતાના ઓફીસરો માટેના તબુઓએ જગ્યાની ખુબીમાં ચોર વધારો કર્યો હતો.

પ્રદર્શન તા. ૨૭ મી ફેબ્રુઆરીએ સવારના ૮ વાગે ભરૂચ જીલ્લાના કલેક્ટર અને ખેતીવાડી મંડળના પ્રમુખ મો એમ એચ કોવર્નરને ખુલ્લું મેદયું હતું અને તે વખતે મી. ટેલર, મી. જુધન, ડીરટ્ટીકટ જડજ મી આઠવાની, ખા ખા આદરજી દલાલ, સરદાર રા બા મોતીલાલ તથા ખીલ સરદારી અમલદારો અને શહેરના બીજા નામાંકિત ગૃહસ્થોએ હાજરી આપી હતી અને તેઓને રીઝવવાને એક બેન્ડ હાજર રાખવામાં આવ્યું હતું. લોકોને દરેકે આજો દિવસ ચાલુ રહ્યો હતો અને તેઓનું ધ્યાન ખેંચવા માટે દિવસના ભાગમાં જુદા જુદા પ્રોગ્રામો રજૂ કરવામાં આવેલાં ના ૨૭ મીએ બપોરના બે વાગ્યા પછીથી ખેતીવાડી અને વેટરીનરી ખાતાઓ તરફથી જુદી જુદી જાતના અખતરાઓ કરવામાં આવેલા, અને તે જોવામાં લોકો ઘણા ગ્રામીણ ગયા હતા. માંજના ચારથી માઠા છ સુધી ખાસ તૈયાર કરેલા મંડપમાં વેટરી-નરી ખાતા તરફથી મી. એમ. સી. જોશીએ “પશુ વૈદકશાસ્ત્ર”, મી. જે. જે. બ્યાસે “આફરો” અને “જનાવરોના ચેપી રોગોમાં રમીની ઉપયોગિતા” અને મી. ડી. વૈશ્ણવે “જનાવરોના ચેપી રોગો” ના વિષયોપર જુદા જુદા ભાષણો આપ્યા હતાં, અને તે સાંભળવાને મંડપ ખીચોખીચ ભરાઈ ગયો હતો. સાંજના સાડા છ પછીથી રાતના નવ વાગ્યા સુધી ખેતીવાડી ખાતા તરફથી મી. જવેરીએ અને ભરૂચ સેન્ટીટરી એગ્રોસીએશન તરફથી તે મંડળના ઉત્સાહી કલાર્ક મી. ચીમનલાલે મેજક લેન્ટર્ન (જલદુઈ ફાનસ) ના પ્રયોગો બતલાવ્યા હતા. તે જોવાને રાતના સાડા દશ વાગ્યા સુધી અસખ્ય પ્રેક્ષકો ત્યાંથી ખસતા નહોતા.

તા. ૨૮ મીએ પ્રદર્શન સવારના આઠથી ખોલવામાં આવ્યું હતું અને ઇનામનો નિર્ણય આજે થવાનો હોવાથી લોકોની ઠઠ અને ઉત્સાહ આજે વધુ માલમ પડતાં હતાં. મી. ટેલર, મી. જુધન, મી. જહાંગીરજી દલાલ વિગેરે

ગૃહસ્થો ઢોરોની પરીક્ષા કરવામાં ગુંધાયેલા હતા, અને તેને માટે ખાસ તૈયાર કરેલાં કુડાળા (જીજીંગરીંગ) માં ઢોરોને ફેરવતા હતા. આ દેખાવ તદ્દન નવીન હોવાથી અને ઢોરો માટે હરીફાઈ સારી થયેલી હોવાથી લોકોનો હંમેશા ત્યાં ગાતો નહતો. પ્રદર્શનને માટે સ્થાનિક સુધરાઈની નિશાળો આજે ખાસ ધન-રાખવામાં આવેલાં અને છોકરાઓનાં જે ટોળા પ્રદર્શન એવા ઉત્તરી પરચા હતાં તેઓને આકાશમાં રાખવાનું કામ ઘણું મુશીબત થઈ પડ્યું હતું. ઢોરોના નિર્ણયનું કામ ગણેરાના લગભગ એક વાગે પુરૂ થયું હતું અને તે લગભગ ગધો વળત પ્રદર્શન કમીટીના પ્રમુખ મી. એસ. એચ. દોવર્નટન હાજર રહેલા હતા.

જેતીવાડી વિભાગમાં ધનામનો નિર્ણય કરવાનું કામ લગભગ સાંજના ચાર વાગ્યા સુધી ચાલ્યું હતું, અને તેમાં ખા. બા. આદરજી, મી. નાથાભાઈ પટેલ અને જેતીવાડી ખાતાના અમલદારોએ સારી મહેનત કરી હતી. દિવસના ત્રણ થી પાંચ વાગ્યા સુધી વેટરીનરી ખાતા તરફથી ઉત્તર વિભાગના ઇન્સ્પેક્ટર મી. પી. ડી. મનીઆરે “ઢોરના ચેપી રોગો અને તેને અટકાવવાના ઉપાયો” ઘોડાની ઓલાદ અને ઉછેર” તેમજ સ્થાનિક વેટરીનરી એસીસ્ટન્ટ મી. સી. એન. દેશાઈએ “તદુરસ્ત જાનવરની સલાખ અને માંદાની માવજત” એ વિષયોપર તથા જેતીવાડી ખાતા તરફથી જુદા જુદા વિષયોપર ભાષણો સ્થાનિક મ્યુનિસિપાલિટીના પ્રમુખ અને ભરૂચ જેતીવાડી મંડળના ઉપપ્રમુખ સરદાર રા. બા. મોતીલાલ ચુતીલાલના પ્રમુખપણા નીચે આપ્યાં હતાં. આ ભાષણો તેમજ તા. ૨૭ મીને દિવસે આપવામાં આવેલાં ભાષણોમાંનાં કેટલાંક ભાષણો નો સાર ત્રિમાસિકના આ અંકમાં પ્રગટ કરવામાં આવ્યો છે, અને બાકીના ભાષણો હવે પછીથી આપવામાં આવશે.

રાજ્યના પાંચ વાગે ધનામ વહેચવા માટે જીલ્લા કલેક્ટર, મી. એસ. એચ. દોવર્નટનના પ્રમુખપણા નીચે એક વગવાળી જાહેર સભા મળી હતી તે વખતે શહેરના યુરોપીઅન તેમજ દેશી નાનાકિત ગૃહસ્થો ઉપરાંત અસખ્ય જેડુતો અને તથા તાલુકા અમલદારોએ હાજરી આપી હતી શરૂઆતમાં પ્રદર્શન કમીટીના ઓ. સેક્રેટરી મી. હંધરલાલ એન. દેશાઈએ ચોતાનો રીપોર્ટ વાંચ્યો. જાતલાવ્યો હતો અને જેડુતોને જેતીવાડી મંડળને મદદ કરવાને અને તેના કાર્ય વ્યવહારમાં ઉલટથી બાજ લેવાને વિનતી કરી હતી. બાદ જીલ્લા કલેક્ટર સાહેબે તે રીપોર્ટની સાથે મળતા ઘઈ આવા પ્રદર્શનથી ચતા ફાયદા અને તેનાં પ્રદર્શનમાં બાજ લેવાને અને જેતીવાડી મંડળને મદદ કરવા દુકમાં અમળાવ્યું હતું. બાદ મી. ટેલર, મી. જીર્જન તેમજ બીજા હાજર રહેલા ગૃહસ્થો સમક્ષ રૂ. ૧૦૦૦ થી વધુ અવેજના ધર્નિઓ જુદા જુદા ઢોર તથા જેતીવાડીના નમુના ઓ માટે વહેંચી આપ્યા હતાં. મી. નાથાભાઈ બાપુભાઈને સાથી સરસ દેશી કપાસનો નમુનો રજૂ કરવા માટે મંડળ તરફનો સોનાનો ચાંદ એનાયત કર્યો.

હતો. સરકાર તરફનો ચાંદીનો ચાંદ સૌથી સરમ વાછરડી માટે હુંગરીના પટેલ તુરભાઈ મહમદને મી શુદ્ધિ તરફથી આપનામાં આપ્યો હતો. આદર્યો. સેક્રેટરીએ આવતા વર્ષમાં ફરીથી આવું પ્રદર્શન ભરવાની ઈચ્છા દેખાડી હતી અને તેને માટે પૈસાની મદદ કરવા સમાને વિનવ્યું હતું તે પરથી મી. જહાંગીર દીનશાહ દલાલે જો પ્રદર્શન ભર્યમાં ચા તે સળેદમાં ભરવામાં આવે તો રૂ. ૫૦૦) આપવા જણાવ્યું હતું. મી. હરીભાઈ અવેરભાઈ અમીન, તથા મી. નાથાભાઈ બાપુભાઈ તથા અન્ય આગેવાન જેડુનોએ પોતાને મળેલા ઇનામના રૂપીઆ આવતા વરસના પ્રદર્શન ફંડમાં આપી દીધા હતા. ગાદ કમીટીના કેટલાક હાજર રહેલા મેમ્બરો સાથે પરોણાઓ મી ટેલર તથા મી શુદ્ધિનો ફોટો લેવામાં આવેલો, તેમજ આખા પ્રદર્શનના વ્યુની પણ છબી લેવામાં આવેલી. જે ટોરોને પહેલુ ઇનામ મળેલું, તેમાંના કેટલાકની છબી લેવામાં આવેલી અને બાકીનાનો ફોટો પાછળથી લેવા તજવીજ કરવામાં આવેલી. ઇનામની ચાદી બીજા બાગપર પ્રગટ કરવામાં આવી છે.

પ્રદર્શનના દિવસો દરમિયાન લગભગ દશ હજારથી વધુ સખસોએ હાજરી આપેલી અને પ્રદર્શનની જગ્યા એક મેળા સમાન થઈ પડી હતી. પ્રદર્શન એટલું બોધદાયક, આકર્ષક, રમુજી અને ફહફમદ નીવડ્યું હતું કે જો કે પ્રદર્શન ફક્ત જે જ દિવસને માટે ખુલ્લું ગખવાનો ઠરાવ કરવામાં આવ્યો હતો, છતાં હીસ્ટ્રીકટ જડજ મી. આડવાની અને બીજા અન્ય ચુકસ્યોની ફરમાશથી ખાસ સ્ત્રીઓ માટે તા. ૨૯ મીએ તે ખુલ્લું ગખવામાં આવેલું, અને લગભગ એક હજાર સ્ત્રીઓએ તેનો લાભ લીધેલો અને તેઓને માટે સાંજના બહુઈ ફાનસના પ્રયોગો ખાસ કરી જતાવવામાં આવ્યા હતા આ પ્રદર્શનને ફતેહમંદ બનાવવાનું માન જેતીવાડી તથા વેટરીનરી ખાતાના તેમજ સ્થાનિક સરકારી અમલદારોને ખાસ ઘટે છે, અને તેઓની સહાયતા માટે મંડળ તેઓનો ઉપકાર માને છે.

—*—

ભર્ય જહાની જેતીવાડી.

—*****—

મહેરબાન પ્રમુખ સાહેબ, સદગૃહસ્થો અને ખેડુતભાઈઓ,

આજ જે દિવસ યયાં અરે ભરવામાં આવેલા જેતીવાડીના પ્રદર્શનમાં આપને જેતીને લગતાં જોબરો, જેનીમાં ચતા જુદી જુદી જાતના પાકના તુલો ના નમુનાઓ વગેરે જતાવી, સુધરેલી ઇબનાં હુધીઆરો ચલાવી તેનાથી થતાં

પાક વણુશી જવા દે એટલે કમી પાક લે, માટે વધુ પેદવાર લેવાને માટે સાધન, સવર, જમીનની મગદુર, તેની મશાગત, ખેતીની માવજત અને ખેડુતની પોતાની કુનેહ શક્તિ વગેરે સર્વે જોઈએ છે.

ખેતીમાં સુધારા-વધારાનો અવકાશ.

ઉપરના ખ્યાનથી આપણે એટલું જોઈ શકીએ છીએ કે આ જાણની ખેતી માં પણ સુધારા-વધારા દાખલ કરવાની અવકાશ છે. હાલ તુરતને માટે હું નીચેની વીગતના રજુ કરૂં છું.

ખેડ, ખાતર ને પાણી નરીમને (ધનને) લાવે તાણી. આ આપણી જુની કહેવત વજીરવાળી છે. સારી ખેડ કરવા માટે પુરતાં સારાં હુથીઆર જોઈએ કરણ શિવાય સારી ખેડ કરવાનું આ જાણમાં ખીજું હુથીઆર નથી. કાંઈક કમી વરસાદને લીધે અને કાંઈક પુરતા જળદોની તંગીને લીધે અને કાંઈક આપણા ખેડુત જાણજોની મોજવૃત્તિને લીધે પહેલાંના જેવી કરણજીએ હાલ કાઢવામાં આવતી નથી, તેમ વાસેલ ખેતરની પુરતી ખેડ પણ થતી નથી.

ગુદરદો 'યા' ચીડો (Cyperus Rotundus) હવે જરૂરની કાનખમાં તેમજ સર્વત્ર ઘર કરી બેઠો છે. બીજાં ઉંડાં મૂળવાળાં ખડ પશુવધી ગયાં છે જેવાં કે દાહડો, ખાવો વગેરે હવે વખત એવો આવી લાગ્યો છે કે આપણે ઉડી ખેડ કરવી જોઈએ. કરણજીથી જમીનની ઉપલી ચાર ઈંચની માટીની નીચે જે પડ (Pan) બંધાયાં હોય તે તોડી જમીન મોકળગારી કરી દેવી. આપણી ઘણે ભાગની કાળી જમીન રેચાણીયા થઈ ગઈ છે, એજ જમીનનું મોકળગારા-પણ કમી થયલું સૂચવે છે માટે—

એનજરો સંબંધે (Implements).

૧ ઉડી ખેડ કરી શકાય એવાં હળો વાપરવાં શરૂ કરવાં જોઈએ.

ખાતર સંબંધે (Manures).

૨ ખાતરનો પુરવટો પુરતો નથી. વાસેલ ખેતી યથાર્થીત થઈ શકતી નથી, માટે શબના પડવાસ પાડવાની પ્રથા આદરવી અગર કપાસની સાથે ગાળાખધી રજીનું પડવાસ માટે વાપેતર કરવું. (Strip cultivation of Cotton & Saun).

ઘાસોયાં કરવા વિશે (Pastures).

ઉપર પ્રમાણે પદ્ધતિઓ દાખલ કરીશું એટલે એમ જણાશે કે તદ્દન વાસેલ ખેતી કરવાની રૂઢી પણ જાણી શકીએ. આ વાસેલ ખેતીને જાહેર ધામીયાં

કરીએ તો ઘાસચારો વધે જમીનની ફળદ્રુપતા ઘટે નહિ. કારણ કે સારી જમીનપર ઘાસીયાં કરીએ અને પાછા પદર વરસ પછી તેને ખેડી ખેતર કરીએ તો ઘણા વરસ સુધી વગર ખાતર આપે સારાં તુલ તે જમીન-ખેતર પરથી લઈ શકાય.

તુલની હેરફેર સંબંધે. (Rotation of crops)

૪ આ જિલ્લામાં ચોમાસુ તુલ માત્ર એક કપાસજ થઈ પડયું છે. હવે આપણે ચોમાસુ જુવાર-કઠોળના મિશ્રણ સાથે-કરીએ તો એ થઈ શકે એમ છે, એથી પણ આપણે અનાજ-કઠોળ અને ઢારનો ચારો (કડબ અને ગોતર) વધારી શકીએ.

મે ઉપર કહ્યું છે તેમ અર્ધાંપિ સુધી આપણે થોડી જુવાર, થોડાં ઘઉં, લાંગ, તલ, તુવેર વગેરે રવો તુલ તરીકે ફક્ત લઈએ છીએ.

વાસેલ જમીન ઘાસીયામા સુકીએ. કપાસ, જુવાર અને મિશ્રણ કઠોળ પ્રમાણસર કરીએ તો થઈ શકે અને હાલ દાણાની, ઘાસચારાની, ઠંડી દુધની વેઠવી પડતી મોઘવારી ખેડુત ભાઈઓને તો વેઠવી નજ પડે.

ખાગાયતિ તુલો. (Vegetable & Fruit crops.)

૫ નદી કાઠાની જમીનોપર ખાગાયતિ તુલો કરી શકાય, તેમજ સારાં ફળ ફળાદિક ઝાડો પણ વાવી શકાય. અનુભવથી આનો પ્રચાર વધશે.

ખારની જમીન સુધારવાના પ્રયાસ યા વધુ ખારવાળી થતી. અટકાવવાના પ્રયાસ. (Salt-land reclamation.)

૬ ખારની જમીન સુધારવા યા ખારની પાસેની જમીનો વધુ ખારવાળી થતી અટકાવવા વિશેની વિગતો નીચે પ્રમાણે છે—

માનવતી સરકાર તરફથી આ સબંધે હાસેટ ણધ વગેરે પ્રયાસો થયલા છે, તેમજ ખેતીવાડી ખાતા તરફથી જોધદાયક અખતરા હાસેટ તાલુકામા સુનેવ કરવા ગાને ચાલુ છે.

ખેડુત ભાઈઓ પણ જાતે આ સબંધે ઘણું કરી શકે એમ છે. એ નીચે પ્રમાણે—

(અ) ઉડતા ખારને અટકાવવા પવનવાળી ખાલુપર ખેતરને મેટ્ટે પાળો બાંધવી અને તેને પડખે કેરા, ગુગળ, ચેર વગેરે છોડ ઉછેરી મજબુત વાડ બનાવવી આ વાડ (Wind-break) પવન અટકાવવાનું કામ સારથે.

(બ) જમીન ખેતરની સારી ઉડી ખેડ કરી ખેડી નાખવી.

- (ક) જેતરમાં પુષ્કળ સૈન્દ્રિક ખાતર નાંખવું.
- (ડ) સંવત્ર પ્રમાણે જેતરમાંથી ચોમાસુ પાણી જવા કાઢા જેલવાની ભોજવાઈ કરવી.
- (ઈ) આવા ઘણા જેતરોના કાઢાનું પાણી ઢાળવાળી વહેણો મળે તેમાં ઢાળવું વગેરે.

ઉપર પ્રમાણે કુનેહથી જેલ કરી સ્વીપાક લેવાથી જમીન સુધરવા સકાય છે.

અલગત પાણી વહી જવા મોટા કાંસ (Drains) કાઢવા આ કાઢાવવા તરફ લક્ષ દોરવાની પણ આવશ્યકતા છે

ચોમાસુ પાણીના નિકાશ માટે કાઢાની જરૂર. (Field-drainage.)

૭ જિલ્લાની કાળી જમીનના પ્રદેશમાં ચોમાસુ પાણીના નિકાશનું સાધન કાંસ યા કાઢાફી નથી વરણામાંથી આગળ નામદાર ગાયકવાડ સરકારના કાનમ ના ભાગમાં સાર્વજનિક ઉપયોગને માટે કાસ બનાવેલ છે, એવા આ જિલ્લામાં પણ જરૂરી છે હવે ખેડુત ભાઈઓ પોતે પોતાના જેતર પુરતું સાધન કરવા ઇચ્છે તો ગામદીક આસામીવાર એકએકના જેતરને પાણી વહી જવા નાના કાઢા ખોદે આ નાના કાઢાનું પાણી ગામ તળાવ યા નજીકમાં કોઈ ખસાખસાફી બેઠેલ-ઠેલેલો હોય તેમાં ઢાળે તો બનવાભોગ છે આ મકરણુ પણ ગભીર છે, એને માટે રૈયત અને માનવતી સરકાર બન્ને સાથે મળી ફેત્તેહમદ માર્ગ આણી શકે

રેલ્વે, જાહેર સડક યા બાંધકામથી પાણીના નિકાશમાં થયેલા અવરોધ. (Obstruction to drainage by Railways, Public Roads & Buildings.)

૮ કેટલીક જગાએ રેલ્વે, જાહેર સડક, અને બાંધકામોને લીધે પણ પાણીના બેઠણની અડચણો ઉભી થયેલી છે એનું નિરિક્ષણ કરી કયા માર્ગ લેવા થી એ દુ બ દુર થાય એ પણ તપાસવાનું છે

ગૃહસ્થો અને ખેડુતભાઈઓ, મે ભરૂચ જિલ્લાની સાધારણ જેતીની મુળ-તેસર હકીકત આપની આગળ રજુ કરી છે મારા મિત્ર મી એમ એલ પટેલ ટ્રાટન મુખરવાઈઝર કપાસની જેતી ઉપર વિવેચન કરનાર છે, તેમ મી પ્રયાગ વનસ્પતિ શાસ્ત્રી ફળ ફળાદિક (Fruit culture) ની જેતી વિશે વિવેચન કરવાના છે એટલે આપને ખાસ વિષયોનું પુરું નિરિક્ષણ જાણવાનું મળશેજ.

આપણી કહેવત છે કે “ સપ ત્યાં જપ ”, બાઈઓ, આપણે વિવેકી થઈ, એકબીજાની ઘણી જાણતા થઈ આપણા બુના લોકની સોંઠલ નીતિએ ચાલીશું (Co-operating innutually) તો સપ વધશે, જ્ઞાન વધશે અને જપ (સુખ) મેળવશું,

ભરૂચ.

ગુલાબભાઈ એન. દેશાઈ.

તા. ૨૮-૨-૧૯૨૦.

ડીવીઝનલ સુપ્રિન્ટેન્ડેન્ટ ઓફ એગ્રીકલ્ચર ઉ. બા.

—*—

(Lecture on Cotton Improvement delivered by Mr. M. L. Patel Cotton Supervisor at the Broach Exhibition on 28-2-20.)

મે. પ્રમુખ સાહેબ, સહગૃહસ્થો અને ખેડુતભાઈઓ,

કપાસ આ જિલ્લામાં ઘણાજ ઉપયોગી થાય છે, કારણ કે તે લગભગ અડધા અડધ જમીનપર વાવવામાં આવે છે તેથી તેનાં ભાવ તાલની પ્રથમની સ્થિતિ અને હાલની સ્થિતિ વિષે હું વિવેચન કરીશ.

આ જિલ્લાનું ૩ પ્રથમ આખી દુનિયામાં વખણાતું હતું; કારણ કે તેમાંથી બીજા કપડું બનતું હતું, તેને પરદેશી વેપારી આહીને ખરીદતા હતા. આજથી-દશ વર્ષપર ભરૂચ અને નવસારીના રૂના ભાવ વચ્ચે એક ખાંડીએ ફક્ત રૂ. ૨૫) નો ફેર હતો, તે હવે રૂ. ૧૦૦) ઉપર રહે છે. આનું કારણ એ છે જે આ જિલ્લાના કપાસના ખીમાં ઘણુંજ મીઠાણ ગોધારી ભતના કપાસનું થઈ ગયું છે ગોધારી કપાસનો રૂનો ઉતારો વધારે છે અને તેથી કપાસના વેપારી તેને પસંદ કરે છે, કારણ કે વેપારી તેવા રૂનો હલકા ભરૂચ તરફ વેચી શકે છે અને ભાવ ઉપજાવે છે, પણ જ્યારે વરમાદ ઓછો હોય છે ત્યારે ખાસ કરીને તેનો તાર ખાનદેશના રૂના જેટલો હોય છે, ને તેથી ગઈ સાલ આ જિલ્લાના રૂને ઠાંઈ પણ ખરીદતું નહોતું. સાધારણ વર્ષમાં પણ આ કપાસનો તાર ચોખ્ખા ભરૂચી કરતાં ઘણાજ ઉતરતો હોય છે ને જ્યારે ગોધારી કપાસના નામથીજ આ જિલ્લાના રૂની કીમત ઉપજશે ત્યારે રૂ. ૨૦૦ થી ૨૫૦ ઓછા ઉપજશે ને ત્યારે વેપારી અને ખેડુતને ઘણાજ ગેરફાયદો થશે અને હાલના કર્તવ્યને માટે પસ્તાવું પડશે.

આ ભતના કપાસનું ખી વધી જવાનું કારણ એ છે જે કપાસના વેપારી તુરતનો ફાયદો જોઈ વધારે ઉતારવાળો કપાસ જુદો પીલાવી તેનું ખી ખેડુતને ચોરવાને જુદું રાખી વેચે છે.

આ સુળ કારણ શિવાય બીજા કારણોએ પણ થોડે અંશે આ છુલ્લાના કપાસનું નામ ખોયું છે (૧) વેપારી ખેડા, અમદાવાદ અને કાઠીઆવાડથી વહાણ અગર ટ્રેન મારફતે હાલકો કપાસ લાવી આ છુલ્લાના કપાસ ભેગો કરી પીલે છે ને તેવા રૂને ભરૂચના નામે વેચે છે માટે વેપારીઓએ દીર્ઘદ્રષ્ટિએ જોઈ આવું કરવું જોઈએ નહિ, તેમજ ગોધારી કપાસના વધારે ઉતારાથી લલચાઈ નહિ જતા તેના લાભ ઓછો આપી અગાઉ ભરૂચનું નામ મેળવવા પ્રયાસો કરવા જોઈએ.

અહીંના ખેડુતો પણ હાલ તુરતના કપાસના લાભથી ન લલચાતાં તુલને. એકને એક ખેતરમા નહિ ઝીરતા તુલનો હેરફેર કરવો જોઈએ, હેરફેર કરતા નથી તેથી સુકાચનો રોગ વધે છે, અને જ્યારે આ રોગ વધે છે ત્યારે ઘણા વરમ સુધી એ ખેતરમા કપાસ થઈ શકતો નથી અને તેથી સગેરાય ખેડુતને તુલનું અવરનવર કરવું ફાયદાકારક છે.

જો ખેડુતો કપાસની ખેતીમા નીચે પ્રમાણે સુધારા કરશે તો ટેટલેક અંશે અહીંનું રૂ સુધરશે અને પાકમા પણ વધુ ઉતરશે આ છુલ્લામા કપાસ દેહી સુકવાની પદ્ધતિ છે આવા ખેતરમાં ગોસઈ છોડનું પ્રમાણ ઘણું જ હોય છે તેથી ઓછો પાકે છે, માટે એક વરસાદ થયા બાદ કરળણી કાઢ્યા પછી જો ખેતર વાસેલ ન હોય તેમાં કપાસ ઝીરે તો પાકમા ખેડુતને ફાયદો થશે.

કપાસીઆ નહિ ઉગવાથી અથવા વધારે વરમાઠને લીધે કપાસના ખેતરમાં ઘણા લાળા ખાલા લેવામા આવે છે આવું થાય છે ત્યારે ખેડુતો ફરીથી ઝીરે છે અગર તો હાથવતી તુણાવે છે, આથી કપાસ બરાબર કોઈ કોઈ ફેરા ઉગતો નથી, માટે જો ખેડુતો આવા ખાલા હાથીઆ હળવડે પુરે તો જલદી ઉગશે અને પાકમા વધારો થશે.

આ છુલ્લામા કપાસ વલખલ ઝીરવાની રીત છે આ વલખલ જગ્યામાં રાણુ છાત્રી અગર ઝીરી, તેના પડવાસ પાડે તો જમીનની મગદૂર સચવાઈ રહેશે અને જમીનમાથી સારો પાક લેવાશે. હાલમા ખેડુતો કાલા તોડી લઈ ઘેર ફેલી કપાસ કાઢે છે, તેથી તે કપાસ ઘણું જ કચરાવાળો હોય છે અને તેથી ભરૂચો રૂ નામ બગડ્યું છે વળી વણવામા કાચા કાલાં ફાડી કપાસ વણે છે, અને કપાસ આખો દિવસ વણે છે કપાસનાં કાલા સારા કાટેલાં અને તેને સવારે વણવાની પદ્ધતિ સારી છે અને ખેડુતે બનતા સુધી તેમજ કરવાથી ભરૂચનું નામ સુધરશે.

આ પ્રદર્શનમા ટેટલાક ખેડુતોએ સારા સારા પુક્તવણી લઈ તેના નમુના મોકલ્યા છે, તેવા કપાસના નમુનાવાળામાથી ઘણાઓએ ધનામ મેળવ્યાં

છે આવી રીતે, કપાસ વણી તેને જુદો પીલાવી તેનું જ બી ઓગામી વપરાય તો ઉગવામાં તથા પાકવામાં પણ ઠીક પડશે માટે ખેડુતોએ આ પ્રમાણે કાંચું જોઈએ

વળી ગોઘારી કપાસ પાકવામાં ખેડુતને યોગ્યતા દેશી કરતાં સરખોજ ઉતરે છે એવું મને લગ્ય કાર્મના અજાતરા પરથી જણાય છે, માટે ખેડુતને ચોકખો વાડ્યા કપાસ કરવામાં કાયદો છે.

આ ગોઘારી કપાસને નાણુદ કરવામાં આખા ગુજરાતનું હિત મમાયેલું છે. ભરૂચ જિલ્લામાંથી કપાસીઆ ઓરવા માટે ખેડા, અમદાવાદ, પચમહાલ અને કાઠાઆવાડ સુધી જાય છે, માટે જો આ જિલ્લાનું બી સુધરશે તો ઉપર દર્શાવેલા જિલ્લાઓનું પણ બી સુધરે ને તેનો પાક સુધરતો જશે આખી પ્રજાનું વલણ દિવસે દિવસે બીજી કપડું વાપરવા તરફ છે અને તેથી દિવસે દિવસે ભંડા ને બીજી કપડા વચ્ચે ફેર વધતો જાય છે, ને તેથી જો આપણે ચોકખો ભડચી રૂ (બીજી કપડા બનાવવા માટે પેદા નહિ કરીએ) તો થોડા વખતમાં બીજી કપડાનો ઘણો જ ઉચો ભાવ આગવો પડશે, અને અમેરીકા તથા ઇંગ્લીશીયન રૂની કીમત ઘણીજ વધી જશે આપણા દેશના આગેવાનો સ્વદેશીની અજાણ કરી રહ્યા છે, પણ જો આપણે કાંઈ સુતર કાંતવા બીજી રૂ પેદા કરીશું નહિ તો "પરદેશથી તેવું રૂ મગાવવું" પડશે અને તેથી આપણા દેશને તેના પર આધાર રાખવો પડશે અને આપણી મીલો ઘણું જ ઓછું કામ કરી શકશે, આવી સ્થિતિ સુધારવાને વેપારી, મરકાં અને ખેડુતોએ ભેગા થવાની જરૂર છે સુરત જિલ્લામાં જે પ્રમાણે કરે છે તે મુજબ આ જિલ્લામાં થશે તો તેને ઘણો ફાયદો થાય એમ છે સુરત કાર્મ પર છોડે છોડ કરી જે છોડને વધુ દીડવા હોય, પુટ સારી હોય, રૂનો તાર લાખો હોય ને ઉતારો પણ મારો હોય તેવા છોડના કપાસને જુદો પીલાવી તેનું બી જુદું ઓરી ચોકખું બી તૈયાર કરવામાં આવ્યું છે આવું બી આખા ગામડાઓમાં ઓરાવી તેનો કપાસ એક મોટા વેપારીને વેચવાથી ત્યાના ખેડુતને છેલ્લા પાંચ વર્ષમાં સરેરાશ ૧ ગારે રૂ ૭ થી ૨૦ નો ફાયદો થયો છે, અને આ વચ્ચે પણ (૬૦૦૦) એકર જમીન આવા બીધી ઓરાઈ છે, માટે આ જિલ્લામાં પણ એક વગાના ગામડાઓના બધા ખેડુતો અને વેપારીવર્ગ ભેગા થઈ આવું બી ઓરે તો તેમને પણ ફાયદો થશે.

No 316 of 1920.

Submitted with respects to the Divisional Superintendent of Agriculture Gujarat Surat.

M. L. Patel.

Cotton Supervisor

Surat, 1-3-1920.

નથી વળી દુધની મોંઘવારીને પરિણામે જ્યારે ખેડૂતનાં છોકરાને દુધ ખાવા સરખું પણ મળતું નથી તો પાડીઓનો ઉછેર પણ થવા સંભવ નથી અને આજ રીતે સુધી જેવી ધાવણ પાડાઓની દશા થતી આવી છે તેવીજ હવે પછીથી ધાવણ એટલે દુધ વિના પાડીઓની દશા પણ તેવીજ થવાની.

વળી સારામાં સારી લેંસો મુળાઈ જેવા શહેરમાં દર વરસે તેણાઈ જવાની જે ઉચી ગયા છાત્ર કલબખાનુ દેખવાની. શિવાય સારી હીંગત આવવાથી ઉમદાં જનનવરતું પરદેશ ખાતે વેચાણ વિગેરે કારણોને લીધે ઢોરની વધુ અને વધુ અછત થતી રહેશે.

Extract from the Book on the Milk problem in Indian cities with special reference to Bombay By L. J. Joshi, B. S. C. M. D. published in 1916.

મુળાઈ શહેરમાં ઢોર ખાતાના મુખ્ય ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબના રીપોર્ટને આધારે ઉચી ગએલા જનનવર પૈકી મેંકડે પોણાસો ટકાં કલબખાનામાં જાય છે, જ્યારે બાકીનાં પચીસ ટકાં જેટલાં ઢોર પાછાં ગામડે રવાના થાય છે અને ૧૯૧૪-૧૫ ની સાલમાં વાંદરાના કલબખાનામાં ૪૪૧૭૭ ગાયો અને ૮૫૭૪ લેંસો ખપી ગઈ, જે પૈકી ૩૦૦૦ ગાયો અને બંધી લેંસો હુમણા ઢોરનાં તખેલામાંથી આવી હતી તેજ વરસનાં અરસામાં કુરલા ખાતે બીજી ૫૦૦૦ લેંસો કલબખાનામાં ખપી ગઈ, જેમાંની કુલ એકેદરે ૧૩૬૦૦ લેંસો મુળાઈ ખાતે એક વરસમાં યોછી થઈ. એમ અડસતવામાં આવે છે કે મુળાઈ-શહેરની કુલ લેંસો પૈકી મેંકડે ૪૦ થી ૪૫ ટકા જેટલી કલબખાનામાં જાય છે. કલકત્તા ખાતે અને ૧૯૧૩ની સાલમાં ૯૧૪૭ ગાયો કલબખાનામાં વપરાઈ.

વળી વિશેષ નવા જમાનાનો રીતરીવાજને ભોળપણમાં અનુસરવાથી ખેડૂતે મોટી-થાપ ખાધી છે. કાખલાં તરીકે જુના જમાનામાં નુકસાન ઘરડા જમીનદારો અકીણ, કમુ જો તથા હુકડો લઈ ખેતતા, તે તે જુગતમાંથી ગયું છે, પણ ભકરી કાઠતા ઉટ પેમે તેની ખેડે આજ ઘેરઘેર ચલાવું પોણી પેસવાથી જે ખેડૂત મળસકામાં પોતાના ખેતરમાં કામે લાગી જતો તે કાલ અંદાપણો લોખાં શિવાય પધારીમાંથી ઉઠી શકતો નથી અને કામ કરવું, જે તો એક મનુરને મધો છે એમ જાતી એક છે. વળી મહેવેશ ઘણાખરે સુધારાને અનુસરીને ધારણ કર્યો છે અને હવે કુદરતી રીતે સ્વીતિ એવી આવી લાગી છે કે મરજી થવા છતાં પણ કામ કરવાની શક્તી અથવા તો હીંગત ખેડૂતવર્ગમાં રહી નથી.

તથા માનસિક નળનાઇ તથા બીજી તરફ દોરની અછત અને તે પણ નળનાં પાતળાં, તેની સાથે દુનિયાનો હુણીકાઇના સખલે સ્વર્ગને પણ ખ્યાલ ન આવે તેવી મોંઘવારીની જ્યારથી શરૂઆત થઇ ત્યારથી ખેડુતને ઘર-સંસાર અતાવવા મા અનેક મુશ્કેલીઓ ઉભી થઇ છે. વળી ચઢા, પાન, બીડી અને તેવાજ બીજા નવા રીતરીવાજના એટલા બધા દાસ બની ગયા છીએ કે હવે કંઈ પ્રાણુ આબ્યાં હોય તેમ લાગે છે. આ સ્થીતિને પહોંચી વળવાનો પ્રયત્ન ખેડુત તરફથી બર છે, પણ તે અવળી દિશાએ થયો છે. એમ કહ્યા વિના ચાલે તેમ નથી. જેમ જેમ મુશ્કેલી નડતી ગઇ તેમ તેમ વધુ પૈમા-મેળવવા તરફ ખેડુતોનું લક્ષ દોરાયુ છે, એટલે કે થોડી જમીનવાળો વધુ જમીન ગમે તો સાથે અંગર તો લાગે લઈ ખેડવા તરફ પ્રેરાયો છે અને તેવી રીતિમાં બધાં પડતર ઘાસીઆં જમીન ખેડાયુમાં આવી ગઇ છે. આમ અવાથી પ્રત્યેક બળદની જોડ ઉપર પહેલાં જોડી જમીનનું ખેડાયુ થતું તેનાં કરતાં હાલમાં વધુ થાય છે. જ્યારે ખેડુત તથા બળદની યાત્રીરિક સ્થીતિ પહેલાના કરતાં ઘણીજ નરમ થઇ છે, એટલે કે ખેડ ઓછો અને નળની ચપાની સાથે વાસેલ ખેતરોમાં ઘેંટાડો (૧૯૦૩-૦૪ વામેલ પડતર જમીન ૯૪૯૮૪ એકર, ૧૯૧૫-૧૬ વામેલ પડતર ૪૫૬૩૯ એકર અને ૧૯૧૭-૧૮ માં ૩૧૦૭૪ એકર વાસેલ પડતર જમીન.) અને વાસકગતી છલ લેવાની જુની પદ્ધતિનો અભાવ, છુટેલ કામ થતું તેને બદલે વ્યક્તિ સ્વાતંત્ર્યને પગિણામે દામ અરચી મળુર થકુ કામ લેવાની પદ્ધતિ વિગેરે વિગેરે કારણોને લઇને પાકની જે ઉત્પત્ત થવી જોઇએ તે હવે થતી નથી કહેવત છે કે જેની જમીન બહોળી તેનું બાળુ-સોંકડું અને ખેતી ઘણી થતી નહિ તો ફોજતી.

કેટલીક કુદરતી આફતો જેને આપણે પહોંચી વળીએ તેમ નથી, તેવાં કારણોને બાદ કરી બીજાં જે કારણો આપણા પોતાના પ્રયત્નવડે પહોંચી વળીએ તેમ હોય તેવા ધંધાને લેવાની હવે આપણી ખામ કરજ છે. ગમે તેટલી મોંઘવારી હોય છતાં ખેડુત પોતાની દરરોજ જોઇતી ચીજો પોતાની ગેળે પકડે તો તેને ઘણાજ થોડી જરૂરની ચીજો બહારથી લાવવાની કરજ પડે, એટલે કે પોતાને તથા પોતાના ઠોરને માટે દાણા તથા ધાસચણા જે પુરતો હોય તો તેનું ઘણુજ સફટ ઓછુ ચાય તેમ છે, અને તેમ કરવા માટે એક તો તેને વધુ વાવેતર ધામ દાણા માટે કરવું જોઇએ જેવો કે ઘઉં, બાજરી, ડાંગર, જુવાર, વળી, તુવેર તથા બીજા કડોળ અને ઘરમાં કામે લેવાતા તેલી બીયા તલ, એરડી વિગેરે અને ત્યાર બાદ કપાસનું વાવેતર કરવું જોઇએ. આમ કરવાથી સાચો ખોરાક પુરતા પ્રમાણમાં તેને હરહમેશ મળશે વળી વધુ ધાસ પક્ષવાથી જાનવર પણ વધુ પાળી શકાયે, જેથી એક તો ખેતી સારી આબાદ થાય અને બીજી ઘી, દૂધ, છાશ વિગેરે બહોળા પ્રમાણમાં મળે વળી તલ.

વિગેરે પકવનાથી કચરીઉં ખોળ વિગેરે જાનવરને ખવરાવી સારા આળાદ બનાવે અને તેલ વેચાતું લાવવું પડે નહિ. ચોરંડી પકવી ખાળવાને માટે દિવેલ પણ તેને વેચાતું લાવવું નહિ પડે શિવાય ખાતરને માટે ખોળ ઉત્પન્ન થાય ઉપર પ્રમાણે જાનવરમાં વધારો થવાથી ખેડ વધુ અને સારી થવા સંભવ છે અને તેમ કરવાથી પાકમાં વધારો થયો. વળી વધુ વાસેલ જમીન મુકવાથી ખેતર શાચળા રહેશે અને બીજે વરસે નીલામણ પ્રાઇઝ ખરચ કરી લાગશે અને પાક માં વધારો થઈ જમીનની ફળદ્રુપતા કાયમ રહે તેમ છે. વધુ વાવેતર ઘાસ ઠાણાતુ તથા વાસેલ પડતર જમીન રહેવાથી આજ કંઈ ખેતરોમાં કાપમ કંપાસ પછી કપાસ આવવાથી ને પાક નિષ્ફળ બાધ છે, તેમ નહિ થતાં વાસાફરતી તુલ લેવાના પરિણામે ખેતરોની સારી રચીતિ અને પાકની આબાદી થવા સંભવ છે.

સુદેવ કામ કરવાની પદ્ધતિથી એક ગીલાતુ કામ પોતાનું માનીને ત્વરા થી વખતસર અને ઉમંગકા ભેર થતું તે હવે મળુરો થકુ થઈ જવાના સળગે કવળાત, નહિ સરખું અને ઘણેજ વધારે ખરચે થાય છે, એ કદેક ખેડુતવાઈ અહુજાવી રહ્યા છે. તે શિવાય મહકાર્ય બીજી ઘણી પ્રવૃત્તિઓમાં જુને તેમ છે. નેવા કે બીનો તથા ઘાસચારાનો સંગ્રહ, કપાસીઆ, ગુવાર મીઠું ને બી. ચીનો વગાળાં મગાવી જરૂર પ્રમાણે વહેચી લેવાની રીત, પાકનું વેચાણ ને જાણકાર એક વહેપારીને વેચી વધુ હામ મેળવવામા અને મુકધરલી, ઢગનાં, જોલાર ને એક માલસ ખરીદી શકે તેમ ન હોય પણ ગામાત ખરીદી કદેક નાનો અગત્ય માટે ખેડુત ઉપયોગમા લઈ શકે, સારા સાંદ અને પાંડા ગામાત સખી ભેર ની યોજાઈમાં મુધારો કરી શકે વિગેરે વિગેરે.

G. P. Pathak.

District Agricultural Overseer.

Broach.

ફળ ફળાદિનાં વાવેતર.

*****

સુબાઇ ઈલાકામા ગુજરાત-એ ફળ ફળાદિનાં વાવેતરમાં ઇલાકાના ખેતરીજ સાગમાં ખાસ કરીને દક્ષિણનાં કરતાં ઘણીજે યોછી જમીન ધરાવે છે. આમરહ કારણ તરીકે ગુજરાતનાં કુવાઓની ઘણી ઉડાઇ અને ઘણાં ભાગમાં ખાડે પાણી છે, એમ માનવામાં આવે છે પણ નર્મદા, તાપી અને સાબરમતી જેવી નદીને લગતા ભાગમાં આવા પાકો ફતેહમંદ રીતે વાંધી શકાય તેમ છે.

અહીં આં હું કુળ કુળાદિના ઉછેરમાં મુથરેલી ઢેળની ચીતો કે જે હાથ એની ખેતા
કરવામાં આવે છે, તેમાં દાખલ થઈ શકાય એવી છે, તે ખતાવે છે અને એ
ઉપરાંત કેટલીક જાતનાં કુળાઉ આડે જે અહીં કુતેહમંદીયા ઉગાડી શકાય તે
ખતાવીશ.

તમને ખબર છે કે ધોલકા તાલુકામાં ફજાઉ ઝાડો અને ખાસ કરીને નામકરૂળ અને દાઠમની ખેતી ગહોળા વિસ્તારમાં છે. 'ને કે આ લાંગો સારા ફળો ઉગાડવામાં મજબૂત છે, છતાં પણ તેમાં સુધારાને માટે પુષ્કળ અવકાશ છે.

જામફળના ઉછેરમાં છોડના અવયવોને રોતસર કાપવા જેને અંગ્રેજીમાં મૂર્નીંગ કહે છે, તે ગોલકુલ કરવામાં આવતું નથી જો આ ઝાડોને સારા દેખાવવાળો, ડાળીઓ બરાબર વધેલી હોય તેવા અને પૌષ્ટિક રસ ઘટ્ટ ગાંઠ સરખી રીતે વહે એવાં કરવાં હોય તો આ ઝાડોને પુલ આવે તેના એકે મહિના પહેલાં એટલે કે એ મહિનામાં મૂર્નીંગ કરવાનું જરૂર છે. આથી જે ડાળો ઉપર ફળ આવવાનાં હોય તેની પાછળની ડાળો ઉપર મૂર્નીંગ કરવાનું છે. આથી કરીને ફળો એકી વખતે પાકી શકે છે. આ અમને પુનાની ગણેશપીઠ ના પાળીયામાં કરેલાં અખતરા ઉપરથી મળેલાં અનુભવ છે.

જાતમદ્દળના છોડવાની રાખવાની રીતમાં પણ સુધારો કરી શકાય તેમ છે. ધોલકામાં એક આડામાં રાખતો વખતે ૪ થી ૫ છોડ રાખવાનો શોવાજ છે. અને માટે એમ કહેવામાં આવે છે કે આથી કરીને આ આડ પવનના અપાટાની અસર સારી રીતે સહન કરી શકે છે, પણ આ ધારણા ખોટી છે કારણ કે તેથી છોડ નળાળા થાય છે, અને કળ પણ ઘણાં નાનાં આવે છે ને પવન રાંધવાની સારી વાડ કરવામાં આવે અને એકજ છોડ રાખવામાં આવે તો તંદુરસ્ત અને બરાબર ખીલેલો છોડ થશે. આ શિવાય બીજાં એક સુધારો થઈ શકે તેમ છે તે એ છે કે જાતમદ્દળની બીજ સારી જાત જેવી કે સીંધ, હંદ્રાળાદ કે જેનો સ્વાદ ઉત્તમ છે, બી પોચું છે અને કળનું કદ મોટું છે, તે દાખલ કરવી.

મંદુચની આબુજાલુ પપૈયાલુ વાવેતર કરવામાં આવે છે આમાં જે રીતે ઉછેર કરવામાં આવે છે તે, તથા જે જલો પસંદ કરવામાં આવે છે તેમાં ખુબ સુધારો થઈ શકે તેમ છે. પપૈયા ઘણું ખર્ચ જોમાંથી ઉગાડવામાં આવે છે, પણ એમ કરવાથી નર અને માદાનાં ઝાડો ઘણાં ઉત્પન્ન થાય છે. આપણને આટલાં જાંઘાં મેંર છોડ જોઈતા નથી અને આવી રીતની ઉછેરને માટે ઘણી જગ્યા જોઈએ તેથી કરીને પુનાના ગણેશમંડિના જાગીયામાં આવી રીતનાં બી ના વપરાશ શિવાય આ વાવેતર કેવી રીતે ફલેફલમંદ કરી શકાય તેના અખનન કરવામાં આવ્યા છે અને આમાં અમને ફલેફલ મળી છે તે એવી જ બે થી ત્રણ

વરદાની ઉમરના ઝાંઝને પૂર્વોગ કર્યા પછી તેમાંથી જે ડાળીઓ નીકળે તેમાં માદાના છોડવાના કટીંગ કરીને સીધા ખાડામાં રોપવા અને માટે સુખ્ય સાવ ચોતીના ઉપાય તરીકે આ ખાડામાં પાણી ગરમ રહે નહિ એ ભેલુ અગત્યનું છે. આથી કરીને મનગમતા છોડ મળી શક્યા છે અને નર છોડનો સલાહ દુર શાય છે.

પપૈયાની બાતોમાં વેરશીંગડન નામની બાત ઉત્તમ છે. કારણ કે તે ઘણી જ મીઠી અને લાગેલું વખત સુધી અગર્યા શિવાજી ટકી શકે છે.

આ પ્રમાણે આંખાની ઉછેરમાં પહેલું કેટલોક સુધારો થઈ શકે તેમ છે. બહુ અને તેની આલુણાલુના લાગેલા જગલી દેશી આંખાઓ માલુમ પડે છે. જે આની કલમ કરીને સુધારો કરવામાં આવે તો સારી જેવી પેદાશ થઈ શકે તેમ છે. હું કલમ કરવાની જે રીત, માટે, કહું છું તેને અંગ્રેજીમાં હેપ-વેર્કીંગ કહે છે. આ રીત એવી છે કે મથાળાની ડાળોને કાપવી કે જેથી કરીને નેવી ડાળીઓ પુટી નીકળે. આ ડાળીઓ જ્યારે આશરે છ મહિનાની થાય ત્યારે તેની સાથે કુડામાં ઉગાડેલા સારી બાતના આંખાની સાથે કલમ કરે છે. ત્રણ કે ચાર વર્ષમાં આ બાડો મનગમતી બાતનાં ફળ આપે છે. ફળ તો આપતાં હોય તેવા બાડોને સુધારવાને આ રીતનો ઉપયોગ કરી શકાય છે, એવું કહેવામાં આવે છે અને ખેડુત વારંવાર ફરીયાદ કરે છે કે અમદાવાદ અને ખેડા જિલ્લામાં જ્યાં ઘણી જ ગરમી પડે છે ત્યાં કલમ કરેલા છોડ જમીનમાં રોપ્યા પછી બરાબર ઉગતા નથી. આ વાત નિઃશંક સાચી છે. પણ જે બાડ ઉછેરવાની રીતમાં ફેરફાર કરવામાં આવે તો ધારેલા હેતુ પાર પડે તેમ છે. અને માટે વ્યાજગી અતરે ખાડા કરીને તેમાં ત્રણથી ચાર દેશી કેરીના ગોટલા વાવવાની જરૂર છે. આમાંથી ઉગેલા છોડ જ્યારે ૧૫ થી ૨ વર્ષની ઉમરના થાય છે ત્યારે તેને જંગ્યામાં તેના ઉપર તેની તદ્દન નજીકમાં કલમી આંખાને છોડ લાવીને ચોટાડવામાં આવે છે. જે છોડ ઘણું ભેજદાર જેવામાં આવે તેના ઉપરજ કલમ ચઢાવવી બીજા નખળા છોડ ખાડામાંથી દુર કાઢવામાં આવે છે. ઉપર કહેલા અમદાવાદ અને ખેડા જિલ્લામાં સ્વચ્છતાવાળા, લાંબા ઘડવાળા અને ખાસ કરીને પાણી અને ખાતર ઉપર ધ્યાન આપ્યા વગર આવા કલમી આંખાઓ આંતરે રીતે આખાઈ થઈ શકે છે. કારણ કે સુખ ઉગેલા છોડ તેના જ ગુણોમાં ઉપર ઉભેલા હોય છે.

કેળાંની બાબતમાં બહારથી સારી બાત કાપલ કરવાથી અને ફળને સુકવી બરી સમવાના સુધારા થઈ શકે છે.

આ વાપણમાં ખાતર, પાણી, ખેડ વગેરે બાબતમાં સુધારો કરવાની પાધી હકીકતોનું સવિસ્તાર પૂર્ણ કરવું અશક્ય છે, પણ જેનાથી સહેલાઈથી સુધારો

યદ્ય શકે તેવી સુખ્ય જાળતો મેં જતાવી દીધી છે.

નવાં આઠો દાખલ કરવાની જાળતમા; નર્મદા નદીની જાળુનો પ્રદેશ દ્રાક્ષના વાવેતરને માટે સાતુકુળ પ્રસંગોથી ભરપુર છે. મંડળમાં, પુનાનો વનસ્પતિ મોશાએના અવ્યાસ કરવા માટે જનાવેલ જગીયામાંથી લાવેલી દ્રાક્ષની ઉત્તમ જાતો તમે જોઈ હશે. આ જાતોની હયાતો પ્રથમ પુનામાં ખીલકુલ નહોતી, અને તેને દાખલ કર્યા પછી તે ઘણીજ ફેલેહમંદ થઈ છે, એવું માલમ પડ્યું છે. મોકરી અને કાળી-પ્રીન્સ નીમની જાતો જે ઘણીજ પેદાશ આપે છે અને જમીનમાં સાચો સાવ આપે છે. તે જાતો ભર્યું છાંતી લાકા અને ગોરાદ જમીનમાં દાખલ કરવા જેવી છે. તેવીજ રીતે નારગી અને મોસળીને પણ દાખલ કરવાના પ્રયત્નો કરવા જોઈએ.

ગુહરો, હું લાખણે બંધ કરું તે પહેલાં હું એક જાળત ઉપર ચાર મુકી જોલવાની રજ લઉ છું અને તે એ છે કે, જ્યાં જમીનની સ્થિતિ અનુકુળ છે તેવી જગ્યાઓમાં ફળ ફળાદિનાં આઠો ફેલેહમંદ ઉગાડી શકાય તેમ છે. એતીવાડી જાતાના ગુજરાત વિભાગના સુપ્રિન્ટેન્ડેન્ટ મી. ગુલામલાઈએ મને કહ્યું છે કે ભર્યુંથી ૬ માઈલને છેટે નર્મદા નદીની પાસેની જગ્યામાં જ્યાં જમીનનું પાણી ઘણુંજ નજીક હોવાથી ખેતીને પાણી પાવામાં આવતું નથી, તે જગ્યામાં ફળાં અને પપૈયા ઘણીજ સારી રીતે ઉગી શકે એમ છે.

હીંબુની જાતો અને દ્રાક્ષને વાવવા માટે આવા પ્રદેશોનું સોધન કરવું ઘણુંજ કીમતી છે.

એવું માનવામાં આવે છે કે ફળ ફળાદિ માત્ર પૈસાદાર લોકના મોજશોખ માટે છે, પણ જો ફળ ફળાદિ વાવવાના પ્રદેશને વર્ધારવામાં આવે તો આપણે સુખાઈ અને પુનાના જલર ઉપર ખીલકુલ આધાર રાખવો ન પડે અને ગરીબ ના જાણે પણ ફળ ફળાદિ લાવી શકીશું.

ભરૂચમાં ભરાયેલા ખેતીવાડી અને ઢારના પ્રદર્શનમાં મળેલાં હુનામ.

ઢાર વિભાગ.

નંબર.	નામ	શામ.	પાલિકા.	ઢારની જાત.	વર્ગ.	હુનામ.	ક્રમીય નં.
૧	પ્રમર ઝવેર	કેસલું	આમીદ	બગદ બોડ	૧	પહેલું	૩૫
૨	નાથા ગુલામ	કેસાન	ભરૂચ	"	"	બીજું	૩૦
૩	હોતાભાઈ બીખાભાઈ	દેમાલ	ભરૂચ	"	"	ત્રીજું	૨૦
૪	કરંખા ભવાન	ઝડેકર	ભરૂચ	"	"	ચોથું	૧૦
૫	નાગર ઝીરકર	વીલીગત	વગરા	"	"	પાંચમું	૫
૬	કુમર સારો	ચિવાયલ	ભરૂચ	"	"	છઠ્ઠું	૫
૭	મહમદ આદમ	કેસકપડી	ભરૂચ	"	"	સાતમું	૫
૮	કલ્યાણ ગોડળ	કેસરી	આમીદ	"	"	આઠમું	૫
૯	ચીતીરામ દીરખીરામ	ભરૂચ	ભરૂચ	ગાય	૭	પહેલું	૨૦
૧૦	મનભાઈ અનીચલભાઈ	કેસક	કલ કુસર	"	"	બીજું	૫
૧૧	સોમા પુળા	ભરૂચ	ભરૂચ	"	"	ત્રીજું	૫
૧૨	કાલા હીરા	જાલુસર	જાલુસર	"	"	ચોથું	૧૦
૧૩	ખાલપા નેશા ઉકલા	કેસકવા	ભરૂચ	"	"	પાંચમું	૫
૧૪	નરભાઈ મહમદ	કેસરી	ભરૂચ	વાહરડી	૫	પહેલું	૧૦
૧૫	જોગલ	કેસરી	ભરૂચ	"	"	બીજું	૫
૧૬	આદમ મુસે અમભાલ	કેસરી	ભરૂચ	"	"	ત્રીજું	૫
૧૭	મલ્લુ જોગલ	ઝડેકર	ભરૂચ	સાંજરો	૬	પહેલું	૧૦
૧૮	મહમદ અસમાલ	કેસક	આકરેશર	"	"	બીજું	૫
૧૯	મોરતન છીલા	ઝડેકર	ભરૂચ	"	"	ત્રીજું	૫
૨૦	પોતંગયોગ	ભરૂચ	ભરૂચ	સાંજ	૭	પહેલું	૧૦
૨૧	નસ મહમદ હાલેલર	કેસરી	ભરૂચ	"	"	બીજું	૫

અને ચાંદીના

નંબર.	નોમ.	ગા.નં.	તાલિદા.	પ કનું નોમ.	વર્ગ.	પનામ નંબર	કનામની રકમ. રૂપિયા.
પ૦	પ્રથમ દાદાબાઈ	કુરુવાડા	મહેવ	તલ	૧૬	પ્રાચલું	૨
૫૧	હીરાલાલ મગનલાલ દેવાઈ	અડસેવર	અડસેવર	ભોયસીંગ	૧૮	પાચલું	૨૪૧૧
૫૨	"	"	"	બાલ	૧૭	બીજું	૨
૫૩	"	"	"	ચાસવાડો	સ્પેશીઅલ	બીજું	૨
૫૪	અસમાલજી અબરામજી	દીવા	"	પરદેશી કપાસ	૫	ચોથું	૩
૫૫	"	"	"	તુલેર	૧૧	બીજું	૫
૫૬	"	"	"	આડદ	૧૩	બીજું	૫
૫૭	"	"	"	મગ	૧૫	પહેલું	૨
૫૮	"	"	"	દીવેલા	૧૭	બીજું	૩
૫૯	"	"	"	ભોયસીંગ	૧૮	ચોથું	૨૦
૬૦	"	"	"	દેશી રેસડો	૧૯	પહેલું	૭
૬૧	મોક્ષીબાણી	બાદી	"	મગ	૧૫	બીજું	૨
૬૨	કાસમજી પિસાજી	"	"	દેશી કપાસ	૨૦	બીજું	૧૦
૬૩	અનંત બવાન	બડકોદરા	"	દેશી કપાસ	૨૦	અમીયારસું	૨
૬૪	પ્રજ્ઞાસીમ ગુપ્તાજી	પાતોલી	"	દેશી કપાસ	૨૦	નીજું	૭
૬૫	અનંત બવાન	"	"	દેશી કપાસ	૨૦	દયામું	૨
૬૬	મહેમદજી પિસમાલજી	ખેડવા	"	જ્યુનારું	૭	પોચસું	૨
૬૭	નારસિંહ આજન	અંતોર	"	મહિ	૬	ચોથું	૩
૬૮	અહમદ ગુપ્તાજી	કાગોદરા	"	જ્યુનારું	૭	બીજું	૭
૬૯	અસમાલજી આદમજી	કાસમડી	"	જ્યુનારું	૬	નવલું	૨
૭૦	દેવજી પુરુષોત્તમ	શાનમ	"	ચોખી	૭	બીજું	૨
૭૧	છીતા રાના	"	"	મગ	૫	પહેલું	૫
૭૨	દીવા રજીદા	ગોરભાઈ	"	ગોલા	૩	પહેલું	૩
૭૩	"	"	"	મગ	૫	બીજું	૨

નંબર,	નામ	ગામ	તાલુકો,	પાકમું નામ.	વર્ગ.	કામ નંબર.	કામ નંબર.
૬૭	બાણી દેવજી	ગોરભાણ	અસ્તેશ્વર	તંબાકું સેફી	૨૭	ત્રીજી	૨
૬૮	બાણીભાઈ મહેન	"	"	શાકભાટ	—	સ્વેચ્છીયક	૨
૬૯	રહિમાન હુસેન	હસિદ	હસિદ	દેશી કપાસ	૧	અંગીમાટલું	૩૩૪
૭૦	અમદુલ અલી	"	"	ધોધરી કપાસ	૨	બીજી	૨
૭૧	માધવદાસ પરમિદાસ	સોયમા	"	દેશી કપાસ	૧	સાતમું	૧૦
૭૨	પ્રાણજીવન પરમોતમ	દત્તપોર	"	તલ	૧૬	બીજી	૩
૭૩	ગુમાન બપાન	"	"	ધઉ	૬	મહેલું	૧૦
૭૪	સાલા વલાન	"	"	ત માકું સેફી	૨૭	બીજી	૩
૭૫	મોનજી લખા,	કાંટીયાળાલ	"	(બાજરી	૮	મહેલું	૭
૭૬	" એનન.	"	"	વાલ	૧૬	પહેલું	૩
૭૭	ઉદેશીંગ દેવાસીંગ	વાગરા	વાગરા	દેશી કપાસ	૧	શમી	૨
૭૮	મોરચીંગ ગોકળે	આમોદ	આમોદ	"	"	પદમસુ	૨
૭૯	ભગ્યસીંગ માધે	કરગણી	"	"	"	સોળસુ	૨
૮૦	નારંગીંગ ગોકળ	આમોદ	"	ધઉ	૬	ત્રીજી	૫
૮૧	મધુસલાલ મણીલાલ	"	"	બુધાર	૭	મહેલું	૩
૮૨	એનન.	"	"	ધાસચારા	સ્વેચ્છીયક	પહેલું	૭
૮૩	મંગલ રમદાસ	કસલું	"	દીવલા	૧૭	પહેલું	૫
૮૪	પરસોતમ નરસીંગભાઈ	આમોદ	"	વટાળા	સ્વેચ્છીયક	બીજી	૨
૮૫	મેમર જુલાલ	"	"	બુધાર	"	ત્રીજી	૫
૮૬	અબાઈલાલ બેરસીંગભાઈ	"	"	"	"	સાતમું	૨
૮૭	ગુમોત નરેનગ	આમોદ	"	"	"	આદમું	૨
૮૮	બાદાબીન પરતાપ	ચાન્વાદ	"	દેશી કપાસ	૧	આદમું	૨
૮૯	મધુરભાઈ પીલભાઈ	સુરેશ	"	"	"	તેરમું	૨
૯૦	બેરભાઈ ધોરીભાઈ	મળેલા	"	ધોધરી કપાસ	૨	સાતમું	૨
૯૧	બેરભાઈ ધોરીભાઈ	મળેલા	"	"	"	આદમું	૨

नं०	नाम	तालिङ्ग	आयुः	गोधरी कथास	वर्ग	हनाम	सनामनी रकम
६०	दाइसास बाळभास	आयुः	२	गोधरी कथास	२	नवसु	२
६१	भयुरभास परल्लिहम	"	३	दास	३	नीलु	३
६२	भगवान साभल	"	४	गोधरी कथास	४	भासु	४
६३	नाम नवभास नशी	"	५	धु	५	नवसु	५
६४	अवेरभास सुवदरभास	"	६	गोभा	६	छकु	६
६५	नाया सभा	"	७	दास	७	पहेसु	७
६६	ससग सुभास	"	८	भाजरी	८	नोन्	८
६७	नीमिपत वीराभास	"	९	तभा	९	नीलु	९
६८	इसर द्वास	"	१०	दास	१०	नीलु	१०
६९	मोतीभास घोरीभास	"	११	तभाकन दइ	११	पहेसु	११
१००	अभासदास नोशाभास	"	१२	भरवा	१२	पहेसु	१२
१०१	भद्रभास सोभास	"	१३	तभाकन दइ	१३	पहेसु	१३
१०२	राभभास देरीसास	"	१४	धु	१४	नीलु	१४
१०३	उपसुग तभास	"	१५	गोन्दी	१५	छकु	१५
१०४	शोवभास नोवभास	"	१६	देरी कथास	१६	आसु	१६
१०५	नाम नवभास नशी	"	१७	दीसवा	१७	पंगसु	१७
१०६	नाम नवभास नशी	"	१८	गुवार	१८	छकु	१८
१०७	नाम नवभास नशी	"	१९	धु	१९	पंगसु	१९
१०८	नाम नवभास नशी	"	२०	देरी कथास	२०	आसु	२०
१०९	नाम नवभास नशी	"	२१	तभाकन दइ	२१	पहेसु	२१
११०	नाम नवभास नशी	"	२२	भरवा	२२	पहेसु	२२
१११	नाम नवभास नशी	"	२३	तभाकन दइ	२३	पहेसु	२३
११२	नाम नवभास नशी	"	२४	धु	२४	नीलु	२४
११३	नाम नवभास नशी	"	२५	गोन्दी	२५	छकु	२५
११४	नाम नवभास नशी	"	२६	देरी कथास	२६	आसु	२६
११५	नाम नवभास नशी	"	२७	दीसवा	२७	पंगसु	२७
११६	नाम नवभास नशी	"	२८	गुवार	२८	छकु	२८
११७	नाम नवभास नशी	"	२९	धु	२९	पंगसु	२९
११८	नाम नवभास नशी	"	३०	देरी कथास	३०	आसु	३०
११९	नाम नवभास नशी	"	३१	तभाकन दइ	३१	पहेसु	३१
१२०	नाम नवभास नशी	"	३२	भरवा	३२	पहेसु	३२
१२१	नाम नवभास नशी	"	३३	तभाकन दइ	३३	पहेसु	३३
१२२	नाम नवभास नशी	"	३४	धु	३४	नीलु	३४
१२३	नाम नवभास नशी	"	३५	गोन्दी	३५	छकु	३५
१२४	नाम नवभास नशी	"	३६	देरी कथास	३६	आसु	३६
१२५	नाम नवभास नशी	"	३७	दीसवा	३७	पंगसु	३७
१२६	नाम नवभास नशी	"	३८	गुवार	३८	छकु	३८
१२७	नाम नवभास नशी	"	३९	धु	३९	पंगसु	३९
१२८	नाम नवभास नशी	"	४०	देरी कथास	४०	आसु	४०
१२९	नाम नवभास नशी	"	४१	तभाकन दइ	४१	पहेसु	४१
१३०	नाम नवभास नशी	"	४२	भरवा	४२	पहेसु	४२
१३१	नाम नवभास नशी	"	४३	तभाकन दइ	४३	पहेसु	४३
१३२	नाम नवभास नशी	"	४४	धु	४४	नीलु	४४
१३३	नाम नवभास नशी	"	४५	गोन्दी	४५	छकु	४५
१३४	नाम नवभास नशी	"	४६	देरी कथास	४६	आसु	४६
१३५	नाम नवभास नशी	"	४७	दीसवा	४७	पंगसु	४७
१३६	नाम नवभास नशी	"	४८	गुवार	४८	छकु	४८
१३७	नाम नवभास नशी	"	४९	धु	४९	पंगसु	४९
१३८	नाम नवभास नशी	"	५०	देरी कथास	५०	आसु	५०
१३९	नाम नवभास नशी	"	५१	तभाकन दइ	५१	पहेसु	५१
१४०	नाम नवभास नशी	"	५२	भरवा	५२	पहेसु	५२
१४१	नाम नवभास नशी	"	५३	तभाकन दइ	५३	पहेसु	५३
१४२	नाम नवभास नशी	"	५४	धु	५४	नीलु	५४
१४३	नाम नवभास नशी	"	५५	गोन्दी	५५	छकु	५५
१४४	नाम नवभास नशी	"	५६	देरी कथास	५६	आसु	५६
१४५	नाम नवभास नशी	"	५७	दीसवा	५७	पंगसु	५७
१४६	नाम नवभास नशी	"	५८	गुवार	५८	छकु	५८
१४७	नाम नवभास नशी	"	५९	धु	५९	पंगसु	५९
१४८	नाम नवभास नशी	"	६०	देरी कथास	६०	आसु	६०
१४९	नाम नवभास नशी	"	६१	तभाकन दइ	६१	पहेसु	६१
१५०	नाम नवभास नशी	"	६२	भरवा	६२	पहेसु	६२

પંચમહાલ જીલ્લાને ૧૯૧૮-૧૯ માં મળેલી મદદ.

ગયા દુષ્કાળને લીધે મુંઢીયાં જુવાર તથા બાજરી
વિગેરેનાં બીજ.

ફેમીન રીલીફ કમીટી તથા પંચમહાલ જીલ્લા એગ્રીકલચરલ
એસોસીએશન મારફત કિફાયત કોમિતે ખેડુતોને
આપવામાં આવેલાં, તેનાથી થયેલાં વાવેતર
અને મળેલો આશ્રય.

લેખક — મી. ખંડુભાઈ ભગવાનજી નાયક બી. એલ
ડીપ્રીક્ટ એગ્રીકલચરલ ઓવરસીયર, પંચમહાલ

(૧) સને ૧૯૧૮-૧૯ ના ચોમાસાનો મતુથી કરેક ખેડુતવાઈ બલુકાર
છે એ સાલમા ગુજરાતમાં અને ખાસ કરીને ઉત્તર ગુજરાતમાં અમદાવાદ,
ખેડા, પંચમહાલ અને પામેનાં રેશી રાજ્યોમા એક મોટી અનાવૃષ્ટિ હતી.
જુન અને જુલાઈ મહિનામાં જ્યાં હરવરસે સારી વૃષ્ટિ થાય છે, તે મહિના-
ઓમાં ઉપરોક્ત સાલમા વરસાદનો તદ્દન અભાવ દેખાયો. આગસ્ટ મહિનામાં
પણ જુજ વૃષ્ટિ થઈ હતી અને ખરીફ તુલો નહિ જેવાજ થવાનો સભવ
લાગ્યો. સપ્ટેમ્બર માસમાં જો સારો વરસાદ થાત તો ખરીફ પાક બચી શકત
અને રવી પાકની પણ મોટી આશા રખાત, પરંતુ આ આશા ફળિજુત ન થતાં
દુષ્કાળનાં ચિન્હો દ્રષ્ટિગોચર થતા હતા.

(૨) પંચમહાલ જીલ્લામાં પણ ઉત્તર ગુજરાતને માટે દર્શાવેલી સ્થિતિ
પ્રમાણે લયકર દુષ્કાળની આગાહી નજરે પડી હતી બીજા જીલ્લાઓના પ્રમાણ
માં આ જીલ્લામાં ખેડુતો ગરીબ હોવાથી તેમની સ્થિતિ આ આકૃતને પહોંચી
વળવાને પુરતી નહોતી. તેમાં વળી આ જીલ્લામા કુવાઓનું સાધન તથા
કુવેતર પાક જુજ જેવો હોવાથી તેઓની વિટળણા વિશે ભારે ભય રાખવામાં
આવતો હતો.

(૩) ઉપર બતાવ્યા પ્રમાણે અનાજ અને ઘાસચાણનું સાધન જુજ હતું
એ સ્થિતિને પહોંચી વળવાને રેવન્યુ ખાતા તરફથી ઘાસની આયાત કરવાનું
અને તેને ૫૬૨ રૂપીએ (૧૦૦૦) હબર રતલ તંગાવીથી ખેડુતોને આપવાનું.

નો ખોરાક યદ્ય પડયો હતો એક દર ગિયાળુ, બડગા (Ragoon), ઉનાળુ પાક તથા ચોમાસાની શરૂઆતના વાવેતરથી કુલ અઢી કરોડ રતલ લીલો ચારો અમર ૮૦) એ શો લાખ રતલ મુકી કડબી જેટલો જથ્થો છલ્લાના ઢોરોને આફતના સમયે મળી શક્યો હતો અને તેથી ૪૨૫૦) ઢોરોનો ચાર માસ મુખી બચાવ યદ્ય શક્યો હતો અથવા ૫,૦૦,૦૦૦) પાંચ લાખ ઢોરોનો એક દિવસનો ખોરાક ૫૦) રતલ લીલા ચારો લેખે મળ્યો હતો.

(૧૨) આ ઉપરથી દુધાળાના સમયમાં ઘાસ ચારાની આયાત કરવા કરતાં દરેક જગ્યાએ જટલું બની શકે તેટલું પીંચતથી મુંઢીયાનું વાવેતર કરવાથી ઉપયોગી (ઢોરોને) બચાવવાને એક મોટું સાધન ગણીત થયું છે.

(૧૩) એ ઉપરાંત ગોધરા, હાલોદ અને જાલોદની અંદર પીંચતથી મકાઈ નો પાક પણ લગભગ ૪૦૦) ચારો, એકરપર ખેડુતના પોતાના બીજથી કરાવવામાં આવ્યો હતો, અને તેનો ચારો પણ ઉપયોગી થયો હતો તેમજ કાલોલ તથા હાલોલ તાલુકાના લોકોને કપાસની ફેરબદલીમાં બાજરો, જુવાર, બટી વિગેરે હાથાના તુલો ઉગાડવાને ખાસ લલામણ કરવામાં આવી હતી, જેથી હાલુ તેમજ ચારાની નંગી પડે નહિ.

(૧૪) એ શિવાય જાવનગરે બાજરાનું ઉત્તમ બીજ ગણુ ૪૦૦) ચારો આ છલ્લામાં ચાલુ ચાલે વહેચવામાં આવ્યું હતું (ગોધરા ૨૦૦ મણ, કાલોલ ૧૫૦ મણ, હાલોલ ૫૦ મણ) અને તેમાંથી અંદાજ વાવેતર ૧૫૦૦) પંદરસો એકર થયું હતું એ બાજરી નડીચાદ ખેડાં રા. ૭-૫-૦ સાત રૂપિયા ખાસ આનાના ભાવની ખરીદ હતી અને લોકોને કીફાયત કીમતે રા. ૬) છ ના ભાવ થી ૪૦) રતલ આપવામાં આવ્યું હતું, તેમાં રૂપિયા ૬૩૨) ખેતીવાડી ખાતાએ છુટ આપી હતી.

(૧૫) ડાંગરનું બીજ કમોદ, છંજાણ, મુતરસાલ, વાંકલો વિગેરે ખેતીવાડી ખાતા મારફત ખેડતું પુર પાડવામાં આવ્યું હતું.

(૧૬) આવી રીતે છલ્લાનાં ઢોરો તેમજ ખેડુતોને અમુક મદદ થવા કટોકટીના સમયે આપવામાં આવી હતી, અને આ છલ્લાનાં ધરીબ અને સાધન હીન ખેડુત ભાઈઓએ પણ તેનો લાભ લઈ, ખેડતી મહેનત ઉત્પાદનપૂર્વક કરી એક હાથલો ખેસાડવા નેમ કામ દરી ખતાવ્યું હતું.

——张其成讲读《孟子》——

(૨) દોહોદ, સાક્ષયેશન આરમીના વંડ મેનેજર વોલસને, આવી કેમ્પ દોહોદમાં ચલાવવાને માટે પોતાને ઉત્સાહ બતાવ્યો હતો, અને માર્ચ મહિનાની ૨૦ મી તારીખે (૧૫) ટાઈથી એકે નાની કેમ્પની શરૂઆત કરવામાં આવી આ પ્રયામ આ જીલ્લામાં પહેલું વહેલો હોવાથી લગભગ (૧૫૦) દોહોદો ખેડુતોને મહેરણાનું કલેક્ટર સાહેબે ભેગા કરી તા ૨૬ મીએ દોહોદ તથા ઝાલોદના ખેડુતો માટે મોટું પ્રદર્શન ભરાવી, ધમણથી તેમજ લેમ્પથી ફાફડાના કાંટા બાળવાની, કુહાડી અગર ચાંપરથી ઝીણા કટકા કરવાનું, તથા મકાઈ તથા ચણાના એક શેર ભરડાં માથે, તથા દોહ રતલ કટકા કરેલા ઝીણા ઘાસ સાથે ભેળીને, પંદર શેરથી અડધો મણ સુધી ફાફડા ઢાંચેને ખવરાવવાની પહેલેથી છેલ્લે સુધીની રીતો બતાવી હતી. તેમજ આ કેમ્પ ખાત્ર ચલાવવા માટે પંચમહાલ જીલ્લાની ફેમીન રીલીફ કમીટી મારફત રૂપિયા ૫૦૦) પાંચસોની મદદ મેળવ

વીલસનને આપી તેથી આ કેમ્પ તા ૨૦ મી જુન સુધી ચાલુ રાખા, મેઝર વીલસનના ખાતા તરફથી બાકીની જોઈતી રકમ પુરી પાડવામા આવી હતી તથા કેમ્પની મેનેજમેન્ટ પણ તેમણે પોતેજ કરી હતી વખતો વખત યતા કામની દેખરેખ તથા તેમા જોઈતો સુધારો હમે કર્યો હતો.

(૩) આવીજ બીજી કેમ્પ ગોધરામાં ખોલવા માટે મહેરબાન કલેક્ટર સાહેબ મારફત લેડીઝ કમીટી સાથે મરાલત કરી હતી તેના પરિણામે મીસીસ બી. જે. પટેલ, મીસીસ જી. જી. લાલા, અને મીમીસ બી. જી. જોશી; એમની કમીટીએ, તેમના ઠોરોના નિભાવના ક્રેડિટમાંથી રૂપિયા ૫૦૦) પાચસોની રકમ આપી તથા જરૂર પડે તો બીજી જોઈતી રકમ આપવા કહ્યું હતું. તે ઉપરાંત ગોધરામા શહેરા દરવાજાની નજીક જો લોકો પોતાના ઠોરોને થોડી ખવરાવવા રાજી હોય, તેમના ઠોરોને ખવરાવવાનું કામ એપ્રીલ માસથી શરૂ કર્યું. તેની વ્યવસ્થા કોઈ બીજી ઉમેદવાર મોંઘુત્ર નહિ મળવાથી હમારે મહેરબાન કલેક્ટર સાહેબના કહેવાથી કર્યો પડી હતી, પરંતુ ઠોરોને રાત્રે માલોકના કબજામાં આપવામા આવતાં ઠોરોને શરૂઆતમા વીરા રતલ ફાફડો, પાસેર મીઠું તથા અડધો રતલ તુવરના છોડા, અગર અડધો રતલ કમાસીઆ, આખા દિવસમાં સવારે આઠ વાગે, બપોરે એગીઆર વાગે તથા સાંજે પાંચથી છ વાગતા સુધી મા, ત્રણવાર ખવરાવવામા આવતો ખેડુતો પોતાના ઠોરોને જે ઉપરાંત લગભગ બે રતલ ઘાસ પોતાનું પકરનું લાવી ખવાડતા. ઠોરો દેવાયા પછી એટલે જ મેમ્સની બાબત પછી કપાસીયા પણ તેઓ પોતાનાજ ખવાડતા, અને ફક્ત ફાફડો તથા મીઠું કેમ્પમાંથી આપવામા આવતું.

(૪) કાલોલ તાલુકામાં વેજલપુર ગામના એક વહેપારી ગૃહસ્થની રૂપિયા ૨૦૦) બસોની સખાવતથી એક નવતી થોડી ખવરાવવાની કેમ્પ એપ્રીલના શરૂઆતમાં ખોલાઈ હતી, અને તે જુનના મધ્ય ભાગે બંધ થઈ હતી. મુખ્ય કેમ્પની રીલીફ કમીટી તરફથી બાકીની રકમ જોઈતી તોટલો આ કેમ્પમાં આપવામા આવી હતી. અહીંયાં ઠોરોને વીરા રતલ ફાફડો, પાસેર મીઠું, પોણા ચેર કપાસીઆ તથા કમીટી રતલ ઘાસ દર ઠોર દીઠ આપાતું, અને ઠોરો કેમ્પમાં રાખવામાં આવ્યા હતાં. તેની વ્યવસ્થા રા. પરસોતમભાઈ ગામલતદાર તથા રા. સા. મનુવતરાય દેશાઈ કરતા; અને વખતો વખત થોડોના કામની દેખરેખ તથા સુધારો હમે કરતા.

(૫) આ બધી કેમ્પો માટે જોઈતી ધમણ, પખા, ભૂંડોઓ, ચોપર, ધારીયો, સાંજુસો વિગેરે જોઈતી રકમો ખેતીવાડી ખાતા તરફથી મદદ તરીકે મફત આપવામાં આવી હતી. તે ઉપરાંત જરૂર પડતાં મહેરબાન કલેક્ટર સાહેબે એક ધમણનો અને તથા દશ દેશશીન લેમ્પો, પોતાને ત્યાં ભાંગાવેલાં હતાં તેનો મફત ઉપયોગ કરવા દીધો હતો.

(૬) સુનાઈ ફેર્માન રીક્વિર્ડ કમીટી તરફથી એક મોટી કેમ્પ હાલોદમાં જુદી ખેલવામાં આવી હતી. તેમાં ૧૨૦૦ થી ૧૮૦૦ ઢોર હતા, જેને ઘાસ ઉપર રાખવામાં આવતા, ત્યાં પણ જની શકે તેટલો યોરીનો થોડો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો હતો.

(૭) હાલોદ, ગોધરા તથા કાલોલ, કેમ્પમાં મોટા ભાગે યોગી ખાતારો ઢોરો માસ આખરે નીચે પ્રમાણે હતા —

૧૯૧૯	હાલોદ	ગોધરા	કાલોલ
માસ	મેઝ વોલસન		
માર્ચ	૩૫	૦	૦
એપ્રિલ	૧૧૭	૫૬	૩૦
મે	૧૫૩	૨૧૦	૩૮
જુન	૨૬૨	૩૪૨	૪૨
એક ઢોરનો દર			
રોજનો ખર્ચ	૦-૪-૬	૦-૩-૬	૦-૫-૬

આ પ્રમાણે લગભગ જુન આખરે આ જિલ્લામાં ત્રણ કેમ્પ મળી દરરોજ ૭૦૦ સાતસો ઢોરો ફક્ત ફાફડા ઉપર નિભાવ થતો હતો. ઢોરો કેમ્પમાં આવવા પહેલા લગભગ હાડકા તથા ચામડા જેવા હતા, તે આ ખોરાક થી પુષ્ટ થઈ ઓળખી ન શકાય એવા મરસ થયા હતાં, તથા ફાફડાને ખાવા માટે ટેવાયા પછી ઢોરડા પણ તોડી નાખતા. દિવસે દિવસે આવેલાં ઢોરોનું પ્રમાણ ઘણું વધતું ગયું હતું, તે ઉપરથી આ કામની પૂર્ણ ફતેહ સાબીત થઈ છે. જિલ્લામાં મોટા જગ્યામાં ફાફડો નહિ મળી શકવાથી દરેક ગામે આવી કેમ્પો ખોલવાનું જની શક્ય નહોતું; તે પણ આ આદેશ ઘણો સસ્તો અને પ્રુટિકારક છે, તે વિષે દરેક લોકની ખાતરી થઈ છે.

(૮) આ કેમ્પોના દરેલા કામના અનુભવ ઉપરથી એમ માલમ પડ્યું છે કે લેમ્પની રીતમાં કામ ઘણું ચોક્કસ થાય છે, પણ તે વાપરવાને અહીંયાના મજૂરો જરાબર કામ આપી શકે એવા નથી અને કામ મોંઘું પડે છે. ધમણનો ઉપયોગ લેમ્પ કરતા મારો, ને સસ્તો પડે છે, પરંતુ પખાઓનો ઉપયોગ ઘણો સસ્તો તેમજ સહેલાઈ વરેલો માલુમ નિવડ્યો છે. મોટા પાયાપરની (એટલે હજારો ઢોરોની) કેમ્પ માટે મોટી જાળીવાળી લાંબી ચૂલ જેમાં ખાનુએથી પાચ પુટ નીચો ખાડો ગંધી, લાખી ચેર ખોદી, કુદરતો હવાથી ધમણનું કામ થાય, તેવી ચૂલ (જાડી) સાચી સરમ છે. કામ કરનાર મજૂરો પૈકા લેમ્પ

* રા. ૦-૧-૬ ફાફડાને શીકું વિગેરેનો અને ગેર કપાસીયા તેનો રા. ૦-૧-૦ અને બજેરથી અટી ગેર ચુકું ઘાસ તેનો ૧ ૦-૧-૦ મળી કુલ રા. ૦-૩-૬.

શિવાયની ખીણ બધી રીતોમાં કાંટા બાળવાનું કામ, ચોરીને ચાક્રી કરી કડક કરવાનું કામ મરદ કરતાં જોઈએ. ઉતાવળથી તેથી સહેલાઈથી કરી શકે છે, અને ચોરી કાપી લાવવાનું-વિગેરે કામ મરદોની જરૂરનું છે. બળતણ સંબંધી નવા કરતાં બુનાં લોકડાંથી કામ જલદી અને સસ્તું થઈ શકે છે, તથા મોટા કડકા કરતાં ઝીણા દુકડા કરી છોડીયા પાડી બાળવામાં આવે-તો રૂપાંથી ૩૦ ટકા જેટલું ઓછું બળતણ લેઈએ આ કામ માટે મળી શકે તો જંગલની સોરાણીની ઝોરીઓ પાંદડાં વિગેરેથી કામ સૌથી યસ્તુ થાય છે, અને જેગ તે બુની હોય તેમ વિશેષ ફાયદો થાય છે આવાં હલકાં બળતણથી ઉચી પાળ વાળા સાધારણ ચુલા ઉપર ચોરી બાળવાનું કામ ફક્ત એક સાણસીથી ગરીબમાં ગરીબ લીલ પણ કરી શકે એમ છે, અને કાપવાનું કામ સાધારણ કુહાડીથી થઈ શકે છે.

પત્રક અ અને વ માં પ્રમાણ હદીકત ગોધરા કેમ્પની દર્શાવેલી છે, અને હુધાળ વખતે જરૂરી ચોરીનો ચારો ઘણાજ કિંમતે ક્રીમતે તૈયાર કરી શકાય છે, તે બતાવેલું છે.

(૬) જ આ ઉપરથી સાબીત થયું છે કે બની શકે તેટલો ચોરીનો ઉપ-યોગ હુધાળ વખતે દરેક ખેડુતે કરવો લેઈએ.

જ ખેડુતોએ પોતાની વડો કાકડા કટાંગાની કચ્લી લેઈએ, જેથી ખેતર નું એક કોટની માફક રક્ષણ થઈ શકે છે, અને, તે ઉપરાંત તે વોકને ખારવા અમર, સોરવાથી માંભારણ વખતે પણ હુધાળા ઢોરો તથા બળદોને આટું સસ્તો પુષ્ટિકારક ચારો મળી શકે, અને હુધાળ જેવા સમયે તો એ એક અમુલ્ય ચારો થઈ પડે.

(૧૦) માનવત મરદાર તરફથી નો દર પાચ-છ માઈલને અંતરે સરકારી પડતર નંબરો (જેની સરકારને કાંઈ પ્રાણ ઉપજ આવતી નથી) જેમાં ૨૦ થી ૨૫ એકર સુધીનું કાકડાનું રીતસર રોપણ થોડોક અર્થ કરી કરાવે તો હુધાળ વખતે આબુબાલુના ઢોરોનો બુજ ખર્ચ નિભાવ થઈ શકે પેરેણાકુંદ-તથા ૧૦ માં બતાવ્યા મુજબ, નો લોકો તથા સરકાર બન્ને મળી ચોરીનું વાયેતર વધારે તથા ચોરીનો ઢોરોને ગાટે ખોણક લાપડે, તો હુધાળ વખતે ઢોરોને ભુખમરનો ખીલકુંલ લાવ ગ્હે નહિ, અને જો લાગેલા ખાસ થોડે થોડે વરસે હુધાળ પડે છે, ત્યાં તો દરેક ગામે ખેડુતે તેમજ સરકારના લાગતા વળગતા અમલદારોએ આ વાત ઘણીજ લક્ષમાં રાખવા યોગ્ય છે, કે જેથી સ્થાનીક ઢોરોને પુષ્ટિકારક ચારો મળી શકે, તેમજ માણસોને પણ પોતાના પેટ પુરતી મનુરી પણ મળે, અને તેથી ઢોરો તેમજ માણસો બન્નેનો ગયાવ સહેલાઈ થી થઈ શકે.

મુંબઈ ઇલાકાના ઘઉંનો પાક.

ખેતીવાડી ખાતા તરફથી બહાર પડેલી યાદી.

સને ૧૯૧૬-૨૦ ની માસમા માટેના મુંબઈ ઇલાકાના ખેતીવાડી ખાતા તરફથી ઇલાકાના જેમાં સીધ અને દેશી રાજ્યોનો સમાવેશ થઈ જાય છે તેના ઘઉંના પાકની બહાર પડેલી ખામ યાદીમા જણાવવામાં આવે છે કે ઘઉંના પાકનું મુંબઈ ઇલાકામાં કુલે વાવેતર ૨૨૪૨૧૦૦ એકર જમીનમાં થયું હતું. જે ગયા માસના રીપોર્ટમાં ખતાવેલા વિસ્તારની માથે સરખાવતાં ૬૭ હજાર એકરનો વધારો ખતાવે છે. તેનું મુખ્ય કારણ અહમદનગર, પુના, સોલાપુર અને બીજા પુર તેમજ પાલણપુર તરફથી પુરેપુરી વીગતો મળી થકી છે તેને લીધે છે. સીધ, સફર ઘર અને પારકર અને અપર સીધની સરહદ ખાતેના વાવેતરના વિસ્તારમા ૩૮૦૦૦ એકરનો વધારો ખતાવે છે, ન્યારે લારખાના અને અંધરપુર રાજ્યોના ઘઉંના પાકના વિસ્તારમાં ૧૩૦૦૦ એકરનો ઘટાડો ખતાવે છે.

ઇલાકાની પ્રીટીશ વિભાગોમાના ૧૮૭૦૦૦ એકર અને સીધમા ૩૧૪૮૦૦ એકર જમીનના પાકને નહેરે કંઈથી પાણી પુર પાડી તથા યાર કરવામાં આવે છે. ગુજરાત ખાતેની કાળી જમીનમાના પાકની હાલત સારી છે. પણ ખાસ કરીને દક્ષીણમાં અને નદીઓના કીનારાપરના સુવકમાના પાકને હોમા પડવાથી નુકશાન થયું હતું. દક્ષીણ ખાતે અને ખાસ કરીને નાશીક, અહમદનગર, અને પુણા ખાતેના પાકને પણ પુગ અદવાથી નુકશાન થયું છે.

કરણાટકના પૂર્વ તરફના ભાગમાં પાકની હાલત સારી છે. પણ અધ્ય ભાગમાંના પાકજથી વાવેલા પાકને પણ પુગનો રોગજ લાગ્યું પડ્યો હતો. નહેર આરંભે તે પાણી પુર પાડી ઉછેરવામાં આવેલા પાકને પાણીની અછતને લીધે નુકશાન થયું હતું. ગુજરાત ખાતે ગયા મારચ માસમા પાક ઉતારી લેવામાં આવ્યો હતો. ખાકીના ઇલાકાના બીજા મધ્યકાએ સુકો પાક ફેબ્રુવારી માસમાં અને લીલા પાક મારચ માસમા ઉતારી લીધો હતો.

સીધ ખાતેના પાક ચાલુ માસમાં ઉતારી લેવામાં આવશે.

ઉપર જણાવેલી પાકની હાલત જોતાં ગયા માસમાં જણાવેલા ઉતારાના અડસટા કરતાં ૧૦ થી ૨૦ ટકાનો ઘટાડો થયે પાકનો ઉતારો હાલની સ્થિતિ જોતાં નીચે મુજબનો અડસટવામાં આવે છે. ઇલાકાની પ્રીટીશ હદમાં ૨૮૮૬૦૦ ટન, દેશી રાજ્યોમાં ૧૪૬૩૦૦ ટન, સીધ ખાતેની પ્રીટીશ હદમાં ૧૪૫૩૦૦ ટન અને સીધના દેશી રાજ્યોમાં ૫૫૦૦ ટન, જે મળી કુલે ૫૮૫૬૦૦ ટન ઉતરે એમ અડસટવામાં આવે છે જે ગયા વરસના ઉતારા કરતાં ૧૧૮૬ ટકાનો વધારો ખતાવે છે.

(ખાતે ૪૦ પાછીના દેખાવ ખાતે ૪૨-૪૩ પર જોવી.)

ગોધરામાં લેડીઝ કમીટી તરફથી મફત હાથીઆ થોર ઢોરોને

માસ	કુલ	કપાસીઆ તથા છુસુ	મીઠું	ખજાનસુ	મગુરી	એક દર ઢોરોના ખોરાક ખર્ચ			એક દર ત્રિમાસિક ઢોરોના ખોરાક ખર્ચ		
						રૂપયા	પૈસા	કુલ	રૂપયા	પૈસા	કુલ
એપ્રિલ	૩૪-૧૧-૧૧	૧૦-૦-૦	૧-૬-૫	૧૪-૧૪-૬	૮-૪-૦	૧૬૬	૬૩	૧૧૯૯			
મે	૨૮૦-૧-૮	૭૬-૮-૦	૨૮-૧૨-૫	૧૦૫-૧૧-૩	૬૮-૨-૦	૧૫૪૨	૫૦૪	૨૦૪૬			
જુન	૩૨૫-૧૧-૭	—	૫૪-૧૨-૨	૧૩૦-૨-૫	૧૪૦-૧૩-૦	૩૧૪૬	૮૩૨	૩૯૭૮			
	૬૪૦-૬-૨	૮૩-૮-૦	૮૫-૨-૦	૨૫૪-૧૨-૨	૨૧૭-૩-૦	૪૭૮૭	૧૪૦૩	૬૧૯૦			

- તા ૬—(૧) રા. ૧૦-૦-૦ પાંચમીયાના માલિકે ૨૦૦) રતલ ગુજરાતના છોડાં મળ્યા.
 (૨) રા. ૪૪-૬-૧૦ પરચુરસ ખરચના.
 (૩) રા. ૬૭૬-૦-૦ કુલ ખરચ એ રૂપયાનાં થયો હતો.

ગોધરા લેડીઝ કમીટી તરફથી મફત હાથીઆ થોર ઢોરોને

માસ	કુલ	છુસુ કપાસીઆ	મીઠું	ખજાનસુ	મગુરી	એક દર ઢોરોના ખોરાક ખર્ચ			એક દર ઢોરોના ખોરાક ખર્ચ		
						રૂપયા	પૈસા	કુલ	રૂપયા	પૈસા	કુલ
એપ્રિલ	૦-૧-૧૫	* છુસુ ૦-૦-૫૦	૦-૦-૫	૦-૦-૮૦	૦-૦-૨૦	૧૬૦	૨૬	૧૮૬			
મે	૦-૧-૦૧	* કપાસીઆ ૦-૦-૪૫	૦-૦-૧૬	૦-૦-૨૦	૦-૦-૨૦	૨૮૦	૨૬	૩૦૬			
જુન	૦-૦-૦૫	* ૦-૦-૧૧	૦-૦-૧૧	૦-૦-૨૦	૦-૦-૩૦	૧૮૦	૨૬	૨૦૬			

* છુસુ ગુજરાતના છોડાં તથા કપાસીઆ કુલ રૂપયાનાં આનારો દરેક આપનારો આપનારો કાલે માસિક આપના અગર પોતાના કપાસીઆ લાવી લેજીને આપના.

ખવરાવવાની કેમ્પનું વિગતવાર ખરચ પત્રકું. અ.

એક દર લાભ સેનારી દોરોની સમ્યા			દર માસે સરાસરી દોરોની સમ્યા	એક દોર, પાછળ આપેલો ખરચ				
કેમ્પમા	ધેરે યોરી	કુલ		માસીક	દરોજનો.			
ખવાડેલા	આપેલી તેના			કુલ ખરચ	કુલ	મીઠું કપામીયા વગિરે.	યોરીનો ખરચ	યોરીનું વજન.
નંબર.	નંબર	નંબર		રૂ. આ.પા.	રૂ. આ.પા.	રૂ. આ.પા.	રૂ. આ.પા.	રતલ.
૨૧૫	૧૨૧	૩૩૬	૫૬	૩-૧-૬	૦-૧-૭	૦-૦-૧	૦-૧-૧	૧૯૫
૩૪૭૪	૧૦૦૮	૪૪૮૨	૧૪૪	૧-૧૫-૧૦	૦-૧-૦	૦-૦-૪	૦-૦-૭	૧૮૫
૬૦૬૪	૧૫૬૦	૨૫૬૪	૨૬૫	૧-૧-૮	૦-૦-૭	૦-૦-૧	૦-૦-૬	૧૮૫
૨૦૬૪૩	૨૬૮૬	૧૩૩૮૨						

આપેલાં તે બુધ્ધી તરીકે ગણેલા છે, તે કુલ હીસાખામી બાદ કરવાના છે.
 રૂ. ૪૦૦ થી ૬૦૦ રતલ વજનના એક દોરને ૦૫ મણ કાઢેલો પુરતો થતો.

ખવરાવવાની કેમ્પનું વિગતવાર ખરચ પત્રકું વ.

એક દોરનો માસીક ખરચ.			દર ૧૦૦૦ રતલ યોરી તેવાર કરવાનો થયેલો ખરચ.				
યોરીના	મીઠું વગિરે	કુલ	ખજાણા	મજૂરા	પ્રાસતેલ	માસીક	ખગલની પાતળી નાની ડાંખળીઓ રતલ.
રૂ. આ.પા.	રૂ. આ.પા.	રૂ. આ.પા.	રૂ. આ.પા.	રૂ. આ.પા.	રૂ. આ.પા.	રૂ. આ.પા.	રૂ. આ.પા.
૨-૦-૬	૧-૧-૦	૩-૧-૬	૨-૪-૪	૧-૩-૩	૧૬		
૧-૪-૦	૦-૧૧-૧૦	૧ ૧૫ ૧૦	૧-૫-૫	૦-૧-૬		૨૫૬ યોરી	૬૮૬
૦-૩૪-૬	૦-૩-૨	૨-૫-૮	૦-૧૨-૫	૦-૧-૮		૨૦૫ યોરી	૬૮૬

દોરો દેવસ્યા, પછી જીનમા કપાસીયા વિગેરેની જરૂર તોડેલી, કારણ કે તે ખરચ દોરના

પાસે, આખા દેશના ગ્રામીણ ખેડુતોને માટે પુરતા જથ્થામાં ચારિ નહોતો, તેથી કરીને દરેક સરકારી ધાસની ડેપોમાં દરેક બતતું ધાસ રૂા. ૧૫) નું એક હબર પૌડ મળતું હતું. જે કે સરકારને તેટલોજ ધાસ માટે રૂા. ૨૮) આપવા પડતા હતા. તેથી લોકોને પોતાનાં વધારાનાં ઢોરો જેવાં કે ગાયોને વેચી દેવા પડ્યાં હતાં. કેટલેક મારકેટ (બજાર) એકથી બે મહિના તો ઢોરોથી ભરાયેલું રહેતું હતું, ને ગાયો મરણશયી પશુ સસ્તી કીમતે વેચાતી હતી બજારમાં ઢોર ખરીદનાર કુલ ખાટકીઓજ, હોવાથી લોકો પોતાની ધર્મની લાગણીને લીધે ગાયો વેચતાં ચાટકતા હતા. હબરો બતવરોને ખાટકીઓએ ખોરાક અગર ચામડા માટે માર્યાં હતા થોડા વખત પછી ઢોરના માસનો ખપ નહિ રહેવાથી ગામડાંઓમાં ઢોરોનાં ચાંમડાં કાઢેલાં હાંદાઓ ગીધ નથા કુતરાંઓના ખોરાક તરીકે વપરાતાં એવામાં આવતા હતાં લાંબા વખતના ભુખમરાને લીધે ઢોરો એસાંમણ પડી, તેજ જગ્યાએ મગ્ધ પામતાં હતાં અમારો કે. જેઓનો પણ સખત વખત આવતો તેઓએ આવા ઢોરોના ચાંમડાંઓથી મીલકન (પુછ) મેળવી છે જેઓને પોતાનાં ઢોરપર ખ્યાર હતો અને જેઓ પોતાની ધર્મની લાગણીને લીધે પોતાની ગાયોને વેચી શકતા નહોતા તેઓએ તેમને સ્થાનીક પાંજરાપોળામાં મોકલી હતો. ધર્મી અને ઉદાર મહાજીઓએ નવી પાંજરાપોળા ખોલી હતી, તવંગર અને ધર્મીષ્ટ વૃત્તિવાળાં ગ્રહરથોએ પોતાની પાસે જે થોડા ચારિ હોતો તેનાથી ગ્રાસેવા પોતાને મારે લીધો, હમેશની ચાલતી પાંજરાપોળામાં ઢોર, ખીચાળીય લરાઈ ગયા હતા ઘણે ઉકાળે તો નવાં ઢોર લેવામાં આવનાં નહિ હમેશની વધતી જતી ધાસનો જરૂરીઆતને પહોંચી વળવાને તેઓ પાસે ધાસનો જથ્થો નહોતો. સરકારી ધાસનાં ડીપોમાંથી તેઓને ધાસ મળી શકતું નહોતું. આ જાણ કરાવોને લીધે ગાયો વધુ પ્રમાણમાં મરવા લાગી. આ વખત સુધીમાં તો ખેતીમા કામ લાગતાં ઢોરો પણ ભુખે મરવા લાગ્યાં, પણ “રળી” પાક ફાવાની આશાએ ખેડુતો પોતાના તે ઢોરોને થોડા વખત વેચતા અટક્યા હતા. પણ જ્યારે રળીની કાપળી થઈ ત્યારે એમ લાગ્યું કે તે નવો પાક પણ પુરતા જથ્થામાં નથી, ને આથી લોકો ઘણા નાશીપાસ થઈ ગયાં ઢોરોને ભુખમરાથી બચાવવા કાઈ ગઢઢ મળતી નથી. સરકારી ખેતીવાડી ખાતા તરફથી અખતર કરી, સરકારી ખાતોએ અને સરકારનાં અને વીજ લાગવગમાળા ગડળો મારફત “શેરીઆ” ને ઢોરના ખોરાક તરીકે વાપરવાનું સુચવવામાં આવ્યું, પણ અજ્ઞાનવર્ધી લુના મિચારને હોવાથી પોતાના ઢોરને સુખમરામાંથી બચાવવાને આ ખોરાકને ગ્રહ્ય કર્યો નહિ આથી બજાર પાછાં ઢોરોથી ઉભરાવા લાગ્યાં વખત એવો બારીક આવ્યો કે સરકારે “કેટલ-કેમ્પ” ઉઘાટ્યાં, પણ તે કેમ્પોમાં ઢોરોની સંખ્યા જોઈએ તેટલી થઈ નહોતી ખેતીવાડી ખાતા તરફથી હુમળીઆં ઢોર ખરીદવા ને તેમને ખચકાવીને પાછાં ખેડુતો

ને વેચવા માટે પોતાના માણસો જુદા જુદા દોર વેચવાનાં ગળદરામાં મોકલ્યા હતા. હીન્દોઈ કેમીન કમીટીઓ કે જેઓને ખાસ કરીને "ગાંધી પ્રેમી" સી સેન્ટ્રલ કેમીન સીલીક કમીટી" તરફથી માણસ પુરા પાડવામાં આવતા હતા, તેઓ તરફથી પણ આવા યત્નો કરવામાં આવ્યા હતા. સરકારે તેમજ ખાનગી મંડળોના આદેશો ધ્યાનમાંથી પણ ખેડુતો દોરોનો જરૂરીયાત પુરી થઈ નથી, ને ધાર્તી રાજવામાં આવે છે કે બળદ યગરે જમીનો ખેડવા વગરની રહેશે. આ જિલ્લા ગેરીજ રેયતને મોટું સ્કટ છે. હિન્દુસ્થાનની ઝેતીનો મુખ્ય આધાર દોર પર છે. ગાયતુ હુધે પણ થોડાં લોકો વાપરે શકે છે. ગરીબ અને સાધારણ સ્થિતિના આદમીઓ છાંદગીની આં (હુધ) એક ખાસ જરૂરીયાતની ચીજ વગર રહે છે. ગમ્યાંએને પણ પુરેપુરું હુધ મળતું નથી. ખત્યાંઓનું મોતનું પ્રમાણ વધુ છે. લોકોમાં શારીરિક શક્તી રહી નથી અને તેથી "છાંદગીએ" જેવા ચેપી રોગોના સહેલાઈથી લોગ થઈ પડે છે. દોરો લાંબા વખતના સુખે ભરાયી મરણ પામ્યાં છે અને લોકોમાં ચેપી રોગોની અસર મહાન કરવાની શક્તી નહિ રહેવાથી નવા અને જુના રોગોના લોગ થઈ પડે છે. આ જિલ્લા વાસ્તવિક વાત છે અને જેઓને તેના અનુભવ છે તેઓ તે જાણે છે. આ બધા મો ગાદી વાળવામાં કાંઈક રસ્તો શોધી કાઢવો જોઈએ.

આ દેશમાં બચ્ચાંઓ અને કંપતાકાંત મોજસો ખોરાકના હુધ માટે આવે અને ઝેતી માટે ગળદો જોઈએ. સુધરેલી ઢળના હુધોનાર તથા જોબરો ઝેતી માટે ઘણાં કામના છે, પણ તે વાપરવાનું આધારણ નાના ખેડુતનું ગજી, નેધી-જો કે બીજાં ખાતરો સારાં છે, પણ જોમૂત તથા છાણ આસ ઉપયોગના છે. મોટા શહેરોમાં હુધ પુરું પાડવું જો એક સેવાઈ છે, પણ તે સર્વાઈ પુરા પાડવા ને કાંઈ રસ્તો શોધી કાઢવો જોઈએ, અને તેને માટે હાલમાં લોકો તથા મંડળો જો કયા છે? દોરની જોલાઈ લેવાનો ધર્મ કરનારમી સખ્યા જોછી થતી જાય છે. કાંઈ પણ જાતનાં ચોખ્ખા દોર મળવાં મુશ્કેલ છે. હિન્દુસ્થાનની તેમાં ખાસ કરીને ખુબ ઇલાકાની જાયો ઘણું જોખું હુધ આવે છે. દોરની જોલાઈ લેવાનો ખાસ નિશ્ચય જેવા દોરની ઉત્પત્તિ કરવાનો જોઈએ, કે જેથી ગાયો સાંકે (વધુ) હુધ આપનાર અને બળદો મારો ઝેતી કરમાર જાનવરો થવા જોઈએ. આ ઉપરથી ખાસ ઢેળીતું છે કે દોરની જોલાઈ લેવાનું કામ સારી સ્થિતિના ખેડુતોએ ઉપાડી લેવું જોઈએ, પણ તે હાલમાં મળવા મુશ્કેલ છે. હિન્દુસ્થાનમાં કોઈ પણ જાતના દોરની જોલાઈ લેવાનો ધર્મ નહિ મરકે. કંઈકે કોય તો તે હુમેશાં શાસ્ત્ર પ્રમાણથી તેમજ અછત અને ખતથી કરવો જોઈએ. તે કોણ કરી શકે; તે ખતવાવું ઘણું મુશ્કેલ છે, ને તે ચાલુ રાખવાની ઘણી જરૂર છે. નવો સુધી જોલાઈ લેનારી મંડળોમાં કાંઈ ચોક્કસ વિચારથી શાસ મહિત્વો સુધી કાંઈ ખાસ કાયદો થવાનો નથી, અને સરકારી ખાતાઓ

તે માટે કાંઈ-હદ બહાર સુધી કરી શકે, નહિ, ને તેથી કાંઈ આખા દેશની જરૂર પૂરી પ્રહી શકે નહિ જે આ કામ કોઈ પણ સારી રીતે ઉપાડી શકે એમ હોય તો તે પાંજરાપોળ-સોસાઈટીઓ છે, ને તેવી પાંજરાપોળો આ ઇલાકામાં ઘણે ઠેકાણે છે. દરેક પાંજરાપોળ માટે ફંડ, સંકાન અને ચારણની જગ્યા હોય છે. હાલના દુકાળને લીધે પાંજરાપોળમાં ઘણી ગાયો આવી છે. દરેક પાંજરાપોળ માં ઓછામાં ઓછી ૧૦૦૦ ગાયો છે. પાંજરાપોળોને હેતુ ધરડાં બધણીઆતો અને અપગ ઢોરોને રહેઠાણ અને જોશક-આપવાનો હોય, ૧ પણ હવે તેમાં ફેરફાર થયો છે, ને પાંજરાપોળોમાં એવાં ઘણાં ઢોર જોવામાં આવે છે કે જેમાં થી સારા માળસ અને 'દુધ મળી શકે એમ છે. હાલમાં અવ્યવસ્થા ઘણી છે. દરેક જગ્યાએનાં સ્થાનીક વેપારીઓ આપસમાં કર નોખે છે અને દરેક વસ્તે ફંડ વધતું જાય છે. એક સ્થાનીક કમીટી નીમવામાં આવે છે અને પાંજરાપોળ ની વ્યવસ્થા એક સાંધારણ, યાંચી, લખી અને હીસાબી કામ જણનાર માણસને સોંપવામાં આવે છે, કમીટીના મેમ્બરો વ્યવસ્થા બરાબર કરકસરવાળી છે કે નહિ તે જોતા નથી અને દુકાળના વખતમાં પાંજરાપોળનાં ઢોર એક જોતજુલ થઈ પડે છે; કારણ કે જે ચારો, તેમને ખવડાવવામાં આવે છે તેનાથી પાંજરાપોળ ની જાળવણીમાં ઘણાં ઉપયોગી જાનવરોની છંદગી ગયાથી શકાય, પાંજરાપોળમાં ઘણાં ઘોડાજ વૃદ્ધ, છુપે મરેલાં અને અપગ જાનવરો જોવામાં આવે છે.

આ લેખનો હેતુ કાંઈ પાંજરાપોળના લોકોને તેમના સખી અને ધાર્મિક વિચારો માટે નાશીપાસ કરવાનો નથી. પાંજરાપોળોનો થોડો બોગ ખાસ કરીને આવા (ધરડો, દુબળાં તથા અપગ) જાનવરો માટે રાખવો જોઈએ, પણ ખીલ્લ કેટલાક સચકત અને કામ કરી શકે એવા જાનવરો ખરચ વેઠીને રાખવામાં આવે છે, તેમના તરફથી આવી સરચાઓને કાંઈ ગણેલો મળવો જોઈએ, અને આને માટે ખાસ પ્રયત્ન કરવાની જરૂર છે જેવી રીતે "પરમેનન્ટ (હમેશની) સેન્ટ્રલ ફ્રેમીન રીલીફ કમીટી" મુંબઈમાં છે, તેવી રીતે મુંબઈમાં એક "સેન્ટ્રલ પાંજરાપોળ કમીટી" નામની સંસ્થા ઉભી કરવા જોઈએ, અને દરેક જિલ્લાની સ્થાનીક પાંજરાપોળો આવી સાથે જોડી દેવી જોઈએ; અને દરેક નાં ફંડ પણ ભેગાં કરી દેવાં જોઈએ. પાંજરાપોળની કેબુલેન્સ રાખવા તથા સ્થાનીક વેપારીઓ અને સખી ગૃહસ્થો પાસે ફંડ ઉઘરાવવા માટે સ્થાનીક કમીટીઓ નીમવી જોઈએ. સારો પગારથી એક સારો કેળવાયલો અને હોશીયાર મેનેજર, પાંજરાપોળની સુપ્રીન્ટેન્ડેન્ટ તરીકે, ઢોરોની તંદુરસ્તી માટે ને ઓલાદ લેવા વિગેરે કામ માટે એક વેટરીનરી સર્જન, અને ચારાની પેઢાશ, જરૂરો (સ્ટોર) તથા તેના કરકસરથી ઉપયોગ કરવા માટે એક એગ્રીકલચરલ એજ્યુ-એટ ઉપલા કમીટીના તરીકે રાખવા જોઈએ, તેમના હાથ નીચે એક કારકુન, એક પટાવોળો, ખીલ્લ હલકા પગારદાર માણસો તથા બંધીઆ એ ઢોરોની સંભાળ માટે રાખવા જોઈએ. એગ્રીકલચરલ એજ્યુએટ, મેનેજર અને વેટરીનરી

સરજનને અખતરા તથા ભેષતાં સુધોરા વધારા કેળવાની દરેક સત્તા ભેષએ પ્રણા ઓલોકલચરલ અને વેટેરીનરી એન્ડ્યુએટો આ હોમ માટે મળી શકશે, અને રેવેન્યુ ખાતાના પેન્સનરોમાંથી કેલેન્ડર અને તરીકે રાખી શકારો આખા ઇલાકામાં જુદા જુદા જિલ્લાઓમાં પાજરાપોળો છે, અને ત્યાં જુદા જુદા જાતના ઠારોની ઓલાદ ભેવામાં આવે છે જુદી જુદી જાતના જાનવરોમાં થી કાગ ઉપયોગી જાનવરો ઉત્પન્ન થઈ શકશે આવી સરચાઓમાંથી ઉત્પન્ન થયેલા જાળદોથી આશુળાજીના લોકોની જરૂરીયાત પૂરી પડી શકશે. દાખલુ થતુ દુધ વેચી દેવુ, છાણુ, પુંજને ઘાસચારા ઉત્પન્ન કરવાની જમીનમાં ખાતર તરીકે વાપરવુ. પાજરાપોળોની હાજતો પૂરી થયા પછી ચારા ભેગો કરવાનો ચત્ત કરવો દરેક પાજરાપોળે દરેક વરસે હુન્નરો પૌડ દુધ અને સેંકડો જાળદો પુરા પાડવા ભેષએ. પાજરાપોળોનુ વધારાનુ ઘાસ, ધામની તંબીના વખતમાં, ખેડુતોને નફાથી વેચી શકશે. દરેક પાજરાપોળમાં બે શીખા રાખવી ભેષએ, એક શાખા પાંજરાપોળના નિયમને અનુસરતા ઠારોને માટે રાખવી ભેષએ, અને બીજીને માટે પાજરાપોળોએ તેઓ ઓલાદ માટે રાખી શકે તેટલા ઠારો ના નંબર મુકરર કરવો આ રીતપર દરેક તાલુકામાં નવી પાજરાપોળો ખોલવી ભેષએ દુકામાં લોકોથી, લોકોને માટે અને લોકોની મદદથી આદતુ પાજરાપોળનુ ખાતુ એવી રીતનુ ભેષએ કે જેથી ઇલાકાના ઠારતી ઓલાદ લેવાના, ધધાને ઉત્તેજન મળે ઉપર જતાવ્યા પ્રમાણે, બે પાજરાપોળોની સારી મેતિ વ્યવસ્થા મશે તો તે ઠારોની ઓલાદ માટે ને દુધને માટે સારી ગેરો થશે.

જાહેર ખબર.

છારોડી જિલ્લે અમદાવાદના સરકારી ઠારના ફાર્મમાં કેટલીક ઠારો નાચો વેગવાની છે જેને ભેષતી હોય તેણે મેનેજરને ફાઈમા મળવુ અગર તો પત્ર-વ્યવહારથી એ સબધમાં ભેષતી હકીકત મેળવવી.

છારોડી.
જિલ્લે અમદાવાદ
તા ૩૮-૩-૧૯૨૦

એમ. એન. દેશાઈ,
મેનેજર

મોઈદાદ, કેટલ ફાર્મ, છારોડી

ફક્ત મહેરજાન બંધુ જીલ્લાના કલેક્ટર સાહેબની પરવાનગીથી ઇલાકાલ અમૃતલાલ ચાગલતદારનાએ શ્રી જાનેહેય ઓન્ટીંગ પ્રેસમાં છાપ્યું અને જાહેર હુન્નર ઉદ્યોગ અને જેતીવાડી ખીલવનાર મંડળના વાઇસ પ્રેસીડન્ટ મેં સરકાર સા.ળા. મોતીલાલ-ચુનીલાલ હિરાઈએ છપાવી પ્રસિદ્ધ કર્યું.

જાહેર ખબર.

—*#*#*#*—

ધી ગુજરાત ખેતીવાડી અને હુન્નર ઉદ્યોગ ત્રિમાસીક પત્રમા અત્યાર સુધે જાહેર ખબરો છાપવાનો રીવાજ હતો નહિ પણ પત્રના ગ્રાહકોની જાણને માટે ખેતીવાડી તેમજ હુન્નર ઉદ્યોગને લગતી જાહેર ખબરો મત્રમા છાપવાનુ ઉચીત જાગવાથી તે હવેથી નીચેના દર મુજબ લેવામા આવશે

જાહેર ખબરની જાણ.	કુટલો લીટીઓ અથવા પાના		
અનિત્ય.	ગમે એટલી લીટીઓ પણ આઠ લીટી મના વધુ નહિ	દરેક લીટી છાપવાના ખે આના પણ દરેક જાહેર ખબર દીઠ આઠ આનાથી કમતી નહિ	
		૨ અક	૪ અક
		૨૧ આ. પા	૨૧ આ. પા
જાણકની	૫૦ પેજના	૫-૦-૦	૮-૦-૦
જાહેર ખબરો	અથવા પેજના	૮-૦-૦	૧૩-૮-૦
	એક પેજના	૧૧-૦-૦	૧૮-૦-૦

અર્થમાં પાછલા જહારના પુઠાપર છાપવાની જાહેર ખબરો પેટે ઉપરના દર હરતાં એકેટે ૧૫) ટકા વધુ લેવામા આવશે

જાહેર ખબરો પેટે પૈમા અગાઉથી લેવામા આવશે કોઈ પણ જાહેર ખબર મહેરના ખેતીવાડી અને હુન્નર ઉદ્યોગના મહત્તને માન્ય નહિ હશે તે પત્રમાં કોઈપણ કરવામા આવશે નહિ

ઇશ્વરલાલ નરસીલાલ દેસાઈ.

જો એક્ટરી.

ભરૂચ ખે. હુ. ઉ. મહલ.

વાંચો ! વાંચો !! વાંચો !!!

ખેતી કરનાર તથા ખગીયાવાળાઓ આટે

હિતમ તક.

ગુજરાતના અખ્યાત બીના વહેપારી

શ્રી. એચ. તલાટીની કંપની.

સીક સપ્લાયર્સ, કોન્ટ્રાક્ટર્સ અને કમીશન એજન્ટ્સ.

નડીઆદ જિલ્લો ખેડા.

તારણ સરનામું — " સીકસમેન " નડીઆદ.

અમારે ત્યાં દરેક જાતનાં દેશી તેમજ વિલાયતી શાક-શાંછ અને પુષ્પ-
જાડનાં બી તથા દરેક જાતનાં અનાજના બીના મોટા જથ્થા સપ્લાયમાં આપે છે.
જેવા કે ગુદાગા બુવારનું બી, રાણુ બી, ક્યુર્ન ધાસનું બી, દિવેલીનાં બી
તથા વિલાયતી ખાતરો વિગેરે.

વળી અમે ખેતીને લગતી દરેક જરૂરીઆતો પુરી પાડીએ છીએ. દરેક બી
તેમજ અન્ય વસ્તુઓ ખાત્રીલાયક બેંને વ્યાજબી ભાવે અમારે ત્યાંથી મળશે.

દરેક પુષ્પપરછ તથા જોડિયો ઉપર ખાત્રી રૂપાત્ર વ્યાપવામાં આવે છે.

માક અને ખાત્રીવાળું બી વેચનાર ગુજરાતમાં આ એકલી જ કંપની છે.
કે જેને ખેતીવાડી ખાત્રી તરફથી સર્ટીફિકેટ મળેલાં છે.

મયોદિહાજમાં હાલમાં માત્ર ગુદાગા બુવારનું બી સુભાષ ઇલેક્ટ્રીકલ કંપની,
સીલીક કમીટીને તથા ઇલેક્ટ્રીકલ ગુદા ગુદા ભોગોમાં પુરે પાડનારા અમે એકલા જ
વહેપારી છીએ.

વધુ માટે ઉપર લખેલા સરનામે પત્ર વ્યવહાર કરવો.

શ્રી ગુજરાત

જેતીવાડી અને હુન્નર ઉદ્યોગ ત્રિમાસિક.

THE GUJARAT AGRICULTURAL & INDUSTRIAL
QUARTEELY.

વર્ષ ૭ મું.

ઓક્ટોબર-૧૯૨૦

[અંક ૩, ૨૦]

પદ્મસીર્મીંગ કમિટી.

- ૧ મનદાર સ. બા. ભોતીલાલ યુનીલાલ દેશાઈ, ભરૂચ.
- ૨ મી. શુભાળભાઈ એન. દેશાઈ.
ડી. સુ. ઓફ એગ્રીકલચર, હિન્દુ વિભાગ, મુમ્બઈ.
- ૩ મી. નરહરી કે. દેશાઈ, બી. એ. ભરૂચ.
- ૪ મી. કાલીદાસ દામોદરદાન ખાધોળા,
બી. એ. એલએલ. બી. ભરૂચ.
- ૫ મી. વજલાલ કે. અમરવાલા, બી. એ. મુમ્બઈ.
- ૬ મી. યુનીલાલ નરહરી દેશાઈ,
વેટરીનરી ઓફિસર-ન્ટ, ભરૂચ.
- ૭ સ. સા. શુભવંશય હીંગલાલ દેશાઈ બી. એ.
ઓકીટર, ડે-ઓપરેટીવ સોસાયટીઝ
ઉત્તર વિભાગ, ભરૂચ.

વાર્ષિક:—જેની કપડો પોને મને કેપરેન ગળે તો તે
સુવર્ણ આને ગળે છે. પદ્મસીર્મીંગ નામ નામ નામ તો
તે ગરીબાઈ ગળે એવું કહીએ તો ગરીબાઈ ગળે છે.

લઘુગદ્ય—મહાનના લાઈફ-મેમ્બરને મફત—મહાનના પ્રકાશકોને મફત
અને બહુસ્થાનમાં વાર્ષિક રૂ. ૧-૦-૦ પોસ્ટેજ રૂ. ૦-૨-૦

ખેતીવાડી અને હિન્દુસ્તાન ઉદ્યોગ

નિમાસિક.

વર્ષ ૭ મું.

ઓક્ટોબર-૧૯૨૦

[અંક ૩ નો]

પ્રાસંગિક નોંધ અને ચર્ચા.

ધી-દુધની મોંઘવારી, ખેતીના દોરોની અછત અને ફેટલાક આર્થિક તેમજ સામાજિક પ્રશ્નોને લીધે ગૌવધના સવાલે દેશના નેતા ગૌવધ, એટલું તેમજ સામાન્ય પ્રજાનું ધ્યાન ખેંચ્યું છે. હિન્દુસ્તાન ખેતીનો મુલક છે અને તેની વસ્તીના ૮૦ ટકાનો આધાર એતીયર રહેલો છે. હિન્દને ખેડુત ઘણો ગરીબ છે અને મોટી કીંમત આપી એતીના દાર તથા બીજા સાધનો ખરીદા શકે એમ નથી, તેમજ હાલમાં ધી, દુધ તથા ખેતીના દોરની જે કીંમત વધી છે અને તેનાથી જે ગંભીર સવાલો ખેતીની તથા બહાર તદુરસ્તીની બાબતમાં ઉભા થયેલા છે તેનો ઉકેલ નો ત્વરાએ કરવામાં ન આવે તો તેની વસ્તુસ્થિતિની સાચું વધુ વખત ટકવું હિન્દના ખેડુત માટે અશક્ય થઈ પડશે. ગતોંકમાં દોરોની ગણતરીના લેખમાં મુજબ કલકત્તામાં સને ૧૮૮૬ થી ૧૯૨૦ સુધીનાં દોરોના આંકડાઓ જણાવવાનારા છે અને તે દેશના કોઈ પણ હિતચિન્તકની ઉપ ઉશડી મુકનારા છે. સને ૧૯૧૮-૧૯ ના દુકાળમાં વાચોની ખુવારી સેકડે ૧૨/૬ ટકા જેટલી જણાવવામાં આવી છે, જ્યારે ખેતીના દોરોની ખુવારી સેકડે ૭ ટકા જેટલી જેટલે કે ૧૯૩૪૭૮ ખેતીના દોરની ખુવારી થયેલી જણાવી છે. ઇલાકામાં જે સેકડો કસાઈખાનાઓ ચલાવવામાં આવે છે, તેમાં દરવરસે લાખો દુધાળાં તેમજ ખેતીના ઉપયોગના દોરની કતલ કરવામાં આવે છે અને તે ઉપરાંત હિન્દનાં દોર હબરોની સખ્યામાં પરદેશ ચલાવવામાં આવે છે આ પ્રમાણે દોરની જે ખેટ દરવરસે હિન્દને પડતી નય છે તે નો વધુ વખત ચાલુ રહે તો એવી ગણતરી કરવામાં આવી છે કે દરથી પંદર વરસમાં હિન્દુસ્તાનમાંથી ઉપ-યોગી દોર અદ્રશ્ય થઈ નય.

ઉપલ્લ સભોગોને લોધે હાલમાં સમસ્ત દેશમાં ગૌવધ બંધ પાડવા માટે સખત ચળવળ શરૂ કરવામાં આવી છે. મુંબાઈમાં એક ઠરોડની મુંડી સાથે ગૌરક્ષા કંપની કાઢવાની હકીકત વર્તમાન પત્રોપરથી જણાય છે. ધો. ઓ. મી. પરસોતમદાસ ઠાકોરદાસ તથા ધો. ઓ. મી. પડીત મદનમોહન માલવોઆ જેવા નેતાઓ ગૌવધ અટકાવવા સતત પ્રયાસ કરી રહ્યા છે. મહાત્મા ગાંધીના પ્રયાસ થી થયેલી હિન્દુ મુસલમાન ઐક્યતાએ ગૌવધ બંધ કરાવવામાં પોતાનો હીસ્સો આપ્યો છે અને ગઈ બકરી ઇદ વખતે આખા હિન્દુસ્થાનમાં મળી સેંકડો ગાયો નો બચાવ મુસલમાન નેતાઓ અને સ્વયંસેવકોએ મળી કર્યો છે. પીર મહોટા મીયાં, વલ્લભાચાર્ય સંપ્રદાયના મહારાજ તથા શંકરાચાર્ય વિગેરે હિન્દુ મુસલમાનના ધર્માચાર્યો ગૌવધ અટકાવી દરેક ઘર ગાય રાખવા પ્રબળે ઉપદેશ કરી રહ્યા છે. હિન્દુસ્થાનની પ્રજા માટે ગાય એક ઘણું ઉપયોગી પ્રાણી છે અને ઉછરતી પ્રબળો. જીવનનો આધાર તે પ્રાણીપર રહેલો છે. આપણા શરીરમાં જે શક્તિમાન રજકણો છે તે બનાવવામાં ગાયે મહોટો હીસ્સો આપેલો છે અને હિન્દુસ્થાનની જે ઓલાદ નબળી થતી જાય છે તેનું એક કારણ ધી, દુધની અછત જણાવવામાં આવે છે.

ખેતીના ઉપયોગના બળદ એ ગાયનો પ્રસાદ છે અને એ પ્રસાદ જ્યારે અદ્રવ્ય થયે ત્યારે હિન્દુસ્થાનનો ખેતીનો મોતનો ઘંટ વાગશે અને તેટલા માટે હાલમાં ગૌવધની જે ચળવળ ચાલી રહી છે તેની અમે દરેક ફ-તેહ ઇચ્છીશું. હાલમાં પરદેશમાં દોર ખરીદવા માટે વેપારીઓ આવવાની ફરીથી ખુબ પડખા લાગી છે અને તે સભોગોમાં અમે અમારા ખેડુત બંધુઓને વિનતી કરોશું કે પોતાની ભવિષ્યની ઓલાદને ખાતર, પોતાની ખેતીની ખાતર અને પોતાના દેશની ખાતર પોતાના બહાલાં દોર કોઈ પણ કીંમતે આપવા લલચાતા નહિ અને તે વેપારીઓ સાથે આવી બાબતમાં અસહકાર આદરે.

હિન્દના ગરીબ ખેડુતને નશોએ એક વરસ અતિવૃદ્ધિ અને એક વરસ અનાવૃદ્ધિ સરખાયેલી હોય એમ લાગે છે. ગયે સાલ વધુ ચોમાસુ. વરસાદ પડીને કેટલાક જિલ્લાઓમાં નુકશાન કર્યું તેને આગલે વરસે સુકામણાનો અનુભવ કરાવ્યો. ચાલુ વરસમાં શરૂઆતમાં સહેજસાજ ઝરમર ઝરમર વરસો હવે ચોમાખાના ચિન્હો જણાતા બધ પડી ગયાં છે અને બધાનો નજરો આકાશ તરફ ખેંચાવા લાગી છે. ગુજરાતના સઘળા જિલ્લાઓમાંથી વરસાદની તાણુનો ખુબ સંભળાવા લાગી છે અને કેટલાક જિલ્લાઓમાં પાક સુકાવા લાગ્યો છે. કેટલીક જગ્યાએ તો દુકાળના દૈન્યના આવાગમનના વાબ વાગવા લાગ્યાં છે અને લોકોએ વરસાદની આશા છોડી છે. ખેડુત હલ્તુ ગયા સખત દુકાળની અમરમાંથી હલ્તુ બરાબર મુક્ત થયો નથી. ખેતીના અને દુધાળા દોર પોતાની શુભાવેલી શક્તિ હલ્તુ પોછા.

મેળવી શક્યાં નથી. મોઘવારીનો ડાંખ હળુ એવો ને એવો સખ્ત' દુઃખકારક રહ્યો છે એટલામાં ગુજરાતના નસીબે અનાવૃદ્ધિનાં ચિન્હો દ્રષ્ટિગોચર થવા લાગ્યા છે. અમે ઇચ્છીએ છીએ કે હળુ વરસાદ પડે અને શીયાળુ પાકને ફાયદો કરે, છતાં પણ જો તેમ ન થાય તો અમે ખેડુતોને કપાસ વિગેરે પર આધાર ન રાખી મુકતાં જીવાર વિગેરે પાક વાવી દઈ પડેલા વરસાદનો યા તોં જે કાંઈપણ થોડો ઘણો વરસાદ હવે પડે તેનો લાભ લઈ પોતાના કુટુંબના તેમજ પોતાના ઘરના ખર્ચાવના પ્રયત્નો કરવાની સલાહ આપીશું. આપણને ગયા દુકાળનો કડવો અનુભવ થઈ ગયો છે અને જો કે આજુ સાલમાં હળુ પુરતા વરસાદની આશા આપણે છોડવાની નથી, છતાં પણ સાવચેતીના ઉપાય તરીકે પોતાથી બનતી તજવીજ રાખવી એ વધારે સલામત છે. જે ખેતરોમાં કુવા વિગેરેની સોઈ હોય તે ખેડુતોએ ઘરને માટે ચાસની તજવીજ કરવામાં મુક કરવો નહિ, જેથી પાછળ છેલ્લી ઘડીએ સરકારપર આધાર રાખી હાથ જોડી બેસી રહેવાનો અને પોતાનાં દીંમતી ઘરને પોતાની નજર આગળ જુએ મરી જતા જોવાનો વખત આવે નહિ.

—*—

ખરસીમ.

—***—

એક લીલો ચારો.

પંચમહાલ જીલ્લાના પૂર્વ વિભાગના ખેડુતો જોઈએ તે કરતાં ઘર વધુ રાખે છે અગર ઘર એજ જોમની મીલકત છે એમ કહીશું તો ખોટું નથી. અહીંયાં ઘરને ચરવાનું ઘણું છે, જગદો પાસે હોવાથી ઘાસ ઘણું સરતું મળે છે એમ કહેવામાં આવે છે પણ આ હકીકત ચોમાસાના ચાર માસ માટે તો ખરી છે પણ પછીથી સર્વાથે ખરી નથી. જગલનો નજીક આવેલાં ગામનાં ઘરને કંઈક સુખ છે પણ બીજાં સ્થળોએ તો ઘર ઉનાળામાં અડધી જૂખ વેઠે છે ઉનાળામાં અત્રે ઘરનું મરણ પ્રમાણ ઘણું છે.

ખેડુતો ઉનાળા માટે પૂરતું ઘાસ સંઘરી રાખતા નથી, પણ ઘરને ખેતરમાં છુટાં છોડી મુકવામાં આવે છે; તે થોડા ઉપરનું ઘાસ તથા દરોડી વીગેરે દીવસે વીણી ખાય છે અને સાજના તેમને પાણી પાઈ ઘરમાં રાખવામાં આવે છે. આથી ખોરાકના કમીપણને લીધે તથા તેના બદલામાં બીજો ખોરાક ખોળ વીગેરે ગરીબ ખેડુતો આપી ન શકે તે કારણે જળહની કામ કરવાની શક્તી કમી થાય છે અને દુધાળાં ઘરની દુધ પેદા કરવાની શક્તી ઘટે છે અને દુધ

ઘણું કમી આવે છે આવા પ્રદેશમાં જો લીલો ચારો મળી શકે તો તે ઘણું લાભદાયક થઈ પડે !

આ ઉદ્દેશથી મુવાલીઆ કાર્મ ઉપર અજમાયેશ થયેલી છે અને ખરસીમ નામનું લીલું ઘાસ ઘણું સાફ માલુમ પડ્યું છે તે ખવડાવ્યાથી ઢોરના શરીર માં લોહી વધે છે, તાકાત આવે છે, દુધાળાં ઢોરનું દુધ વધે છે વીગેરે ઘણું લાભ થાય છે. તેનો પાલો મેથીની બાજીને મળતો થાય છે. તે બે પુટ ઉંચો વધે છે અને ત્રણથી ચાર કર્દીંગ (કાપણી અગર વાઢ) લઈ શકાય છે. છેલ્લું કર્દીંગ ન લેવાથી બીજ પણ ઉત્પન્ન કરી શકાય છે.

આ ચારો કરવા પ્રથમ પોયતની સવડ જોઈએ છે. કુવાના અગર નહેરના પાણીથી પોયત કરી આ ઘાસ ઉધાડવામાં આવે છે. વળી અત્રે નહેરો પણ બે ચાર જગ્યાએ સારી છે માટે તેવે સ્થળે તો પાણી પાવાનું કાર્ય ઘણું સહેલું થઈ પડે છે. પ્રથમ ચોમાસાનું તુલ લીધા પછીથી જમીનને એકાદ ખેડ આપી સાફ કરી પોચી કરવી જોઈએ. વખતે ખેડ ન અપાય તો પણ ખરસીમને તુલ-શાન થતું નથી, પણ જેમ વહેલું બીજ જમીનમાં નખાય તેમ સાફ માટે જમીન વહેલી તૈયાર થાય તે દ્રષ્ટિથી કામ કરવાનું છે પછીથી બીજને ખારથી ચોવીસ કલાક સુધી પાણીમાં ડુબાડી ગળવાં, એટલે તે પુલયે અને કેટલાકને ફણગા પુટયે આ દરમ્યાન જમીનને એકથી બે ઇંચ જેટલું પાણી ઉપર રહે તેમ પણ તૈયાર કરવી પછીથી ભીંજવેલું બીજ જમીનમાં બરાબર પથરાઈ રહે તેવી રીતે હાથથી છાંટવું જમીનમાં મૂળીઆં બાજે ત્યાં સુધી પાણી રાખવું અને પછીથી જેમ જોઈએ તેમ નીચમીત પાણી પાવું.

પહેલું કર્દીંગ (વાઢ) છથી આઠ અઠવાડીએ આવે છે અને પછીના ત્રણ થી ચાર અઠવાડીએ આવે છે બીજને સપ્ટેમ્બરની ૧૫ મીથી નવેમ્બરની આખર સુધીમાં છાંટી દેવું જોઈએ નહિ તો મોડું કરવાથી છાંટીને લીધે બરાબર ઉગતા નથી અને વાઢ એછા આવે છે માટે બીજ જેમ બને તેમ વહેલું નાખવું જોઈએ ચોમાસુ ખેસતાં જમીનને ખેડી સાફ કરી ચોમાસુ તુલ લેવામાં આવે છે.

સરકારી મુવાલીઆ કાર્મમાં આ ડાંગેરના ક્યારડામાં કરવામાં આવે છે તે ઘણું સાફ ઉગે છે દરરોજ વાઢી તે બળદને ખવરાવવામાં આવે છે વળી ઢાહોદના કેટલાક ગૃહસ્થો પોતાના ઘોડા તથા ગાય વીગેરે માટે વાપરે છે.

હવે કોઈ ખેડુત પોતાના ખપ કરતાં જો વધુ ચારો ઉગાઠે તો તેને તેમાં સારી કમાણી થવા સમ્ભવ છે. ઢાહોદમાં ટાંગાવાળા ઘણા છે તે તેમજ બીજ પણ તેનો ઉપયોગ કરશે. હજી સુધી તે ઘોડોને જોઈએ તેટલું ખરસીમનું લીલું

ઘાસ મળી શકતું નથી અને ઘાસ મળશે તો તુરતજ તે લોકો વાપરીશે. ખરેડી તેમજ લીમડીના કેટલાક ખેડુતો આ ઘાસ તેમજ રજકો (Lucerne) ના ફાયદા જાણે છે અને તે ઉગાડી વાપરે છે.

આ ઘાસનો લીલો ચારો દર એકરે આશરે ૨૦૦૦૦ રતલ ઉપજે છે અને જો બીજા દેવામાં આવે તો ઘાસ ૧૫૦૦૦ રતલ તથા ણીજ ૧૨૫ રતલ સુધી દર એકરે પાકે છે, એટલે જો તે બબ્બરમાં એક આનાનું દશ રતલ લેખે વેચે તો તેને રૂા ૧૦૦) ના આશરે કમાણી થવા સંભવ છે.

આ ચારો ઢોરને તેના કદ પ્રમાણે આપવો જોઈએ. વળી નર્યો લીલો ચારો ન આપતાં અડધો સુકો અને અડધો લીલો આપવો એટલે બળદ કામ સાફ કરી શકશે. ત્યારે બળદ નવરા હોય ત્યારે સુકો કમી કરી લીલો ચારો વધારે આપવામાં આવે તો હરકત નથી, કારણ નર્યો લીલો ચારો આપવાથી ઢોર સુવાળાં ઘઉં બરાબર કામ કરી શકતાં નથી, માટે સુકા ઘાસનું અનુક્રમ પ્રમાણ તો દરરોજ આપવું તે સાફ છે.

છેવટે ખરસીમ એ કઠોળના વર્ગનું તુલ છે, એટલે જમીનમાં નાઈટ્રોજન ઉમેરે છે. તેના મૂળીઆમાં નાની નાની ગાંઠો હોય છે તેમાં રહેલા જે કટીરીઆ (ઝીણા જંતુઓ) હુવામાંથી નાઈટ્રોજન (નિર્જીણ) વાયુ લઈ તેનું રૂપાન્તર કરી ગાંઠોમાં દાખલ કરે છે, જેથી જમીનની ફળદ્રુપતા વધે છે; કારણ નાઈટ્રોજન એ એક અગત્યની ચીજ છે.

દુકમાં જ્યાં પાંણીની સવડ હોય ત્યાં થોડુંક પણ ખરસીમ કરવાથી ખેડુતને ઘણા પ્રકારે લાભ થાય છે, કારણ પોતાના બળદ સારી રચોતિમા રહી કામ સાફ કરે છે, દુધાળાં ઢોરનું દુધ વધે છે અને જો તે ચારો વેચે તો તેને આર્થિક પ્રાપ્તિ પણ સારી થાય છે. તે ઉપરાંત જમીનનો કસ કમી ન થતાં વધે છે.

By

Vallabhdas H. Majumdar

Graduate Assistant

Dohad Farm.

હિન્દુસ્થાનની ઘણા ભાગની જમીન આ પ્રમાણે ચાલુ પાક આપતી હોવાથી ચિન્તા કરવાનું કાંઈ પણ કારણ રહેતું નથી; પરંતુ આપણે જોઈ શકીશું કે તેઓની આવી દલીલ બુલ ભરેલી છે. એમના કહેવાનો અર્થ એટલોજ થાય છે કે આવી જમીનો ઉપર જણાવ્યા મુજબનો ઓછામાં ઓછો પાકનો ઉતાર આપવાની સ્થિતિએ પહોંચેલી છે અને તે જમીનોમાથી યોગ્ય ખાતર આપવાથી જે પાક થવો જોઈએ તેના પ્રમાણમાં ઘણો ઓછો પાક ઉતરે છે.

ખેતીવાડાની ચીજોની જે તગી ફાલમાં જણાય છે તેને માટે ઘણા તરફથી મોટા પાયાપર ખેતી કરવાની અને વધુમાં વધુ પાક આપે એવાં તુલો દાખલ કરવાની માગણી કરવામાં આવે છે. હવે આ જોઈ ચીજો ધમધમ જોગ છે પરંતુ તેનું જે પરીણામ આવે તે જાણવું જરૂર છે. વધુમાં વધુ ઉતાર આપે એવા તુલો દાખલ કરવાથી જમીનમાં રહેલા છોડના ખેતરનાં તત્વો વધુ પ્રમાણમાં વપરાય છે અને તેજ મુજબ મોટા પાયાપર ખેતી કરવાથી જમીનમાના ઉપ-યોગી તત્વો વધુ પ્રમાણમાં ખર્ચાય છે અને તેનો જથ્થો આખરે ખુટી પડે છે. ઉપલી જોઈ રીતોથી જો કે થોડા વખત માટે આપણને પાક વધુ મળે છે પરંતુ જો તેમાં ખાતરનો ભરાબર ઉપયોગ કરવામાં આવતો નથી તો પરીણામે જમીનનો કસ ખવાઈ જાય છે અને છેવટે પાછો ઓછામાં ઓછો ઉતાર આવે છે. જે મોટા પ્રમાણમાં ખેતી કરવામાં આવે છે અને જે પ્રમાણમાં પાકનો વધુમાં વધુ ઉતાર લેવાની મહેનત કરવામાં આવે છે તેટલાજ મોટાના પ્રમાણમાં જમીનને ફળદ્રુપ કર્યા ખાતરનો ઉપયોગ કરવાની આવશ્યકતા છે. આ ખાતર પદ્ધતિસર અને બુદ્ધિપૂર્વક વાપરવાનું છે. જો કેઈ જમીનમાં નાઇટ્રોજન તથા ફોસ્ફોરસ જેટલો ઓછો હોય તો તેવી જમીનમાં નાઇટ્રોજનનું એકલું ખાતર નાંખવાથી ફાયદો થવાનો સમ્ભવ ઓછો રહે છે, કારણ કે ફોસ્ફોરસની ખોટ તે ખાતરથી પુરાતી નથી સામાન્ય રીતે સાધારણ ખાતરની જમીનને જરૂર રહે છે; પરંતુ એકજ જાતના છોડના ખેતરનાં તત્વોવાળા ખાતરનો લાંબા વખત સુધી ઉપયોગ કરવાથી જમીનમાંનાં બીજા જાતના તત્વો ખવાઈ જાય છે અને પરીણામે જમીનની ફળદ્રુપતા ઓછી થાય છે.

હિન્દુસ્થાનની જમીન કેટલી ખવાઈને ખુટી ગઈ છે તેનો ઘણાને ખ્યાલ નહિ હશે; પરંતુ તે નીચેના દાખલાઓ પરથી માલુમ પડશે.

મદ્રાસ ઇલાકામાં ડાંગરની જમીનની માપણી કેટલાક વખત થયા કરવામાં આવે છે અને તેમાં ગ્રનુર, તાંબેર, કૃષ્ણા અને ગોદાવરી નદીઓના મુખ આગળની જમીનોની (ઉટ્ટાની) માપણી પુરી કરવામાં આવી છે. આ માપણી નો એક હેતુ જમીનને ખાતરની કેટલી જરૂર છે તે નક્કી કરવાનો હતો અને તેનું પરીણામ ઘણું બેઘડાયક આવ્યું છે. ગોદાવરીના મુખ આગળની જમીન

કે જે ઇલાકાની ઘણીજ કુળરૂપ જમીન તરીકે પકાયેલી છે. તેના જે નમુનાઓ તપાસવામા આવેલા તેમાના ૨૩ ટકા જેટલા નમુનાઓમાં જરૂરી ગળાઈ ફાઇ ફ્રેઈટની ખામી જણાઈ હતી અને ૪૦ ટકા બદકે અડધા ભાગના નમુનાઓમાં નાઇટ્રોજનની ખોટ માલુમ પડી હતી.

કૃષ્ણાના મુખ આગળની જમીનમાં એથી પણ વધુ ખરાબ પરીણામ જણાયું હતું. ૩૩ ટકા જેટલા નમુનાઓમાં ફાસ્ફેઈટ અને ૫૫ ટકા જેટલા નમુનાઓમા નાઇટ્રોજન ખુટી ગયેલું જણાયું હતું.

ગન્તુર અને તાંતેરમા તેથી પણ વધુ ખરાબ સ્થિતિ હતી ગન્તુરમા ૩૩ ટકામા ફાસ્ફેઈટની અને ૮૧ ટકામાં નાઇટ્રોજનની ખોટ જણાઈ હતી તાંતેર-માં ૮૦ ટકા જેટલા નમુનાઓમા ફાસ્ફેઈટની અને ૮૭ ટકામા નાઇટ્રોજનની ખામી માલુમ પડી હતી.

ઉપલા આંકડાઓપર ટીકા કરવી બીન જરૂરી છે અને તે ઇલાકાની બીજી જમીનો આથી વધુ સારી સ્થિતિમા હોવાનું માનવાને કારણ નથી. જો આ બધી જમીનની સારી ખરદારત કરવાથી ફક્ત જો પાચ ટકા પણ પાકની ઉતાર-માં વધારો થાય તો આખા મદ્રાસ ઇલાકામા દશ લાખ ટન વધુ ચોખા થાય. આ ઉપરથી જણાશે કે આખા દેશને આવા સનેગોમાં કેટલું નુકશાન થાય છે.

ઉપર મુજબના મેકડો દાખલાઓ જુદા જુદા ઇલાકાની બાબતમા આપી ચકાય એમ છે. સને ૧૯૧૮ ની ઇન્ડિયન સાયન્સ કોન્ગ્રેસમાં મી કલાઉસ્ટને એક લેખ વાંચેલો, તેમા તેણે જણાવેલું છે કે મધ્ય હિન્દુસ્થાનની ચાર જાતની મુખ્ય જમીનો કેટલાક જાણીએમા તદ્દન વધુમા વધુ ખર્વાઈ ગયેલી છે. એમણે એક પ્રયોગ કરેલો, તેમા દર એકરે રૂ. ૩૩ ની કીંમતનું ખાતર ચેરડીના પાકને આપેલું અને તેથી કરી દરેક એકરે રૂ. ૧૪૬ થી વધુ એટલે ખાતરની કીંમત કરતા ૪૦૦ ટકાથી વધુ કુટલે નફો થયેલો. તેજ મુજબ યોહાર પ્રાંતની ઘણી ખરી જમીનની ફાસ્ફેરીક એસીડના તત્વ જાણતની તમ સ્થિતિ વિષે મી. ડેવીસે ભાર મુકી જણાવ્યું છે.

આ ઉપરથી આપણે કહી ચકીએ કે હિન્દુસ્થાનની જમીનનો મોટો ભાગ ખર્વાઈ ખુટી ગયો છે અથવા તે સ્થિતિએ પહોંચવાની અણીપર છે. આવી જમીનોની જાણતમા શુ કરવું જરૂરનું છે અને તે હાલમાં ઘણાજ યોગ્ય પ્રમાણમાં તે મુજબ કેમ કરવામાં આવે છે, તેના કારણો વિષે આપણે હવે વિચાર કરીએ.

ઉપર જે દાખલાઓ આપ્યા છે તે ચોરથી જણાશે કે જમીનમાં નાઇટ્રોજન અને ફાસ્ફેઈટની ખોટ ઘણી માલુમ પડે છે અને જો કે કેટલાક જાણીએમાં

જમીનમાં સુનાની પણ ખોટ જણાય છે, તેમાં પણ એ સિદ્ધાંત સમસ્ત હિન્દુ-સ્થાનની જમીનને સામાન્ય રીતે લાગુ પડે એમ છે. નાઇટ્રોજનની ખાખતપર આપણે પહેલો વિચાર કરીએ. નાઇટ્રોજન જમીનમાં ગળાઉ અને અગળાઉ રૂપે રહેલો છે અને તેમાં કોઈ મુખ્ય તત્વની સાથે નાઇટ્રીક એસીડના મળવાથી જે ખાર થાય છે તે ઘણા ગળાઉ રૂપમાં હોય છે અને તે જમીનમાં રહેલા સંયુક્ત નાઇટ્રોજનવાળા મિશ્રિત પદાર્થોમાં અનેક ફેરફાર થવાથી થાય છે. કેટલીક વખત આ ફેરફાર જુદો માર્ગ લે છે અને તેથી કરીને જમીનમાં અગળાઉ નાઇટ્રોજનવાળા પદાર્થો લેગા થાય છે. ખેડ કરવાથી ગળાઉ નાઇટ્રોજન તૈયાર થવાને મદદકર્તા સંલેગો પેદા કરી શકાય છે. જે એકોવારે મ્હોટા પાયાપર ખેતી કરવામાં આવે છે તેનાથી અગળાઉ નાઇટ્રોજનવાળા પદાર્થો ગળાઉ બની જાય છે અને જો બરાબર યોગ્ય ઉપાય લેવામાં આવતા નથી તો જે જથ્થો જમીનમાં રહેલો હોય છે તે વપરાઈને જલદીથી ખુટી જાય છે. વળી આવી રીતની ખેતીથી બીજે પણ ગેરફાયદો થાય છે. જાણીતો વાત છે કે યોગ્ય સંલેગોમાં નાઇટ્રોજનનો ઘણો મ્હોટો ભાગ જમીનને હવામાંથી નાઇટ્રોજન લેગા કરતા જતુઓ મારફતે મળે છે. આ જતુઓ માટે જમીનમાં કારબનમય ખારવાળા સેન્દ્રિય પદાર્થ પુષ્કળ પ્રમાણમાં હોવાની જરૂર રહે છે અને જો આપણે આપણી સખત મ્હોટા પ્રમાણની ખેડથી આ પદાર્થ વાપરી નાખીએ છીએ તો તેથી કરી આપણે નાઇટ્રોજન તૈયાર થવાના સંલેગો પણ ઓછા કરીએ છીએ.

ઉપરની બીનાથી આપણને સહજ સમજાય છે કે આવી રીતની ખેતી સાથે પુષ્કળ પ્રમાણમાં ખાતરનો ઉપયોગ આપણે કરવો જોઈએ અને ઉપર જે કારણો આપ્યાં છે તેને લીધે છાણ, મૂત્ર, માછલી વિગેરેના સ્થુળ સેન્દ્રિય ખાતરો આ દેશનો સ્થિતિને અનુસરીને ખાસ અનુકૂળ છે. વધુ, ઘટ્ટ ખાતરો સાથે સરખાવતાં આવાં ખાતરોનો બીજે પણ ફાયદો છે અને તે એ છે કે એનાથી જમીનની બાહ્યરચીતિમાં ફેળીતો ફાયદો થાય છે. જ્યારે ઘટ્ટ રસાયણિક ખાતરોથી તેથી ઉલટું જ પરીણામ આવવા વકરી રહે છે, પણ કમ-બાગ્યે જે ખાતરો આ પ્રમાણે ઘણાં ઉપયોગી છે તેને દેશમાંથી બહાર મોકલો દેવામાં આવે છે અથવા તો તેનો ખરાબ રીતે હુરૂપયોગ કરવામાં આવે છે. પહેલી જ બાબત તો એજ છે કે જે છાણ, સુતર વિગેરેના ખાતર સામાન્ય રીતે મળી શકે એવાં હોય છે તેનો સાશમા સારો ઉપયોગ કરવામાં આવતો નથી. ઘણાક છાણોમાં આ ખાતર બળતણ તરીકે ખપમા લેવામાં આવે છે અને એમ કરી નાઇટ્રોજન તદ્દન શુભાવાય છે. જો તેનો બળતણ તરીકે ઉપયોગ કરવામાં આવતો નથી તો તેને એવી રીતે ભરી રાખવામાં આવે છે કે ૬-૮ ટકા જેટલા નાઇટ્રોજનનો ઉપયોગ થઈ શકતો નથી. સુત્રને તથા બીજા કીમતી

ભાગને બફી રાખવા તરફ તથા ખાતરને ભરી રાખવાના ઉકરડાનું રક્ષણ કરવા તરફ નજર ધ્યાન આપાય છે અને પરીણામે નાઇટ્રોજનની એકંદર પુષ્કળ ખોટ જાય છે.

એ તો નિઃસંશય વાત છે કે ઘણાખરા ખેડુતો ખાતરની કીંમત બરાબર પીછાણતા નથી. વખત જતાં ખેડુતો તે બરાબર સમજ્યો, પણ ખેડુતો ઘણી રીતે ચાલાક તોલ કરનારા હોય છે અને જો એક વખત તેઓને અખતરાઓ કરી ખાતરથી થતા ફાયદા બરાબર સમજાવવામાં આવે તો તેઓ ખાતરનો ઉપયોગ કરવામાં સુકે એમ નથી અને આ બાબત માછલીના ગુઆનો (Fingh guano) ના ખાતરની જે માગણી તે ખાતર પેદા થવાની જગ્યાથી બહુ દુરના જીલ્લાઓમાંથી વધતી જાય છે તે પરથી ઘણી ખુલ્લી રોતે જણાય છે; પરંતુ ખાતરની બાબતમાં બીજીપણ એક મુશ્કેલી આપણા ખેડુત માટે છે કેાઈ ખેડુત અમુક ખાતરનો ઉપયોગ બરાબર સમજ્યો હોય અને તે મેળવવાને અને વાપરવાને ઇન્ટેન્ડર હોય તે છતાં પણ ફાલમાં કેટલાંક ખાતરોની કીંમત એટલી બધી વધી ગઈ છે કે ખાસ મોટો નફો આપનાર પાક સિવાય તે ખાતરો સાધારણ ખેડુતને બીજા પાક માટે વાપરવાં પરવડે એમ નથી. આ મોંઘવારી નું કારણ પરદેશમાં ખોળ, માછલી વિગેરેની જે મોંઘવારી ચાલે છે અને જેને લીધે હિન્દુસ્થાનમાંથી તે ખાતરો મોટા જથ્થામાં નિકાશ થાય છે તે છે.

માછલીના ખાતરમાં ઘણા સારા પ્રમાણમાં નાઇટ્રોજન તથા ફોસ્ફોરસ રહેલા છે અને તે આપણી જમીનને ખાસ અનુકૂળ છે, છતાં પણ તેની નિકાશ દિન પ્રતિદિન વધતી જાય છે. કેલમ્બોમા ગયા ફેશ્ન આરો મહિનામાં આ ખાતરના એક ટન બદલ રૂા. ૧૬૦) આપવામાં આવતા હતા અને પરીણામમાં જે ખાતર વરસ એક ઉપર રૂા. ૪૫) એ ટન મળતું હતું તે બધું ત્યાં નિકાશ થઈ ખે આઈ ગયું હતું.

ખોળની બાબતમાં પણ એજ હકીકત માલમ પડે છે. આ ખાતરમાં જો કે સારા પ્રમાણમાં ફોસ્ફોરસ છે, છતાં પણ આપણે તેને નાઇટ્રોજનવાળા ખાતર માં ગણતરી કરવી જોઈએ. તેલનાં બી ઉત્પન્ન કરતા મોલ ઘણી બરાબર રોતે જમીનને ખુશાહી દે છે. જો તેલ કાઢી લીધા પછીથી ખોળનો ખાતર તરીકે ઉપયોગ કર્યો હોય તો અથવા તે ખોળ ઢાકને ખવાડયા પછીથી તે ઢાકના છાંણ, મુત્રનું ખાતર જમીનમાં નાખવામાં આવ્યું હોય તો છાંડના ખોરાકનો થોડો ભાગ પણ જમીનને પાછો મળે છે, પરંતુ આપણે ત્યાં તો તેથી ઉલટું જ થતું જાય છે. તેલના બીનો નિકાશ આપણા દેશમાંથી દરવરસે વધતી જાય છે; એટલુંજ નહિ પણ જે બીનું તેલ આપણા દેશમાં કાઢવામાં આવે છે તેમાં શી થતા ખોળનો પણ મોટો ભાગ નિકાશ કરવામાં આવે છે. નીચેના આંકડા,

આ બાબતપર ઘણા સુચક છે. લડાઈ અગાઉનાં સાધારણ વરસો ધ્યાનમાં લેતાં આખાં હિન્દુસ્થાનનાં નિકાશના આંકડા નીચે મુજબ છે:—

સને	આખા હિન્દુસ્થાનમાંથી	ટન.	કીંમત પૌંડ.
૧૯૧૩-૧૪	તેલના બી.	૧૫,૭૨,૭૯૨	૧૭,૦૦૦,૦૦૦
	જોળ.	૧,૭૫,૦૦૦	૧,૦૦૦,૦૦૦
	મદ્રાસ ઇલાકામાંથી		
	તેલનાં બી.		૩૫,૦૦,૦૦૦
	જોળ.		૪,૦૦,૦૦૦

ઉપરની હકીકતના પરીણામમાં સ્વાભાવિક રીતે એ ખાતરની કીંમત વધી છે અને યુરોપના દેશોમાંથી આ વસ્તુની જે સખત માગણી થતી જાય છે તે ભેતાં સ્થિતિ હજી વધારે ખરાબ થવાનો સંભવ છે. આવા સંજોગોમાં લોંબ-સીંગતી જે કીંમત આજથી થોડાં વરસોપર હતી તેનાથી ત્રણ ગણી કીંમત એટલે કે એક ટનના રૂ. ૧૪૦) થઈ છે તેમાં કાંઈ આશ્ચર્યજનક નથી સાધારણ ખેડુત માટે આવી મોટાટી કીંમત આપવી અશક્ય છે અને આવી વસ્તુ-સ્થિતિમાં/કાંઈક સુધારો કરવા પગલાં ભરવા આવશ્યક છે. માછલીનું ખાતર કે જેને જરૂરો નિયમિત છે, તે દેશમાંથી નિકાશ થતું તદ્દન અટકાવવું જોઈએ અને જોળનું ખાતર મોટા જગ્યામાં દેશમાં રાખવા માટે તેની નિકાશ પર કર નાખવો જોઈએ તેલના બીની બાબતમાં પણ એવાંજ પગલાં ભરવાં જોઈએ. આવા પગલાંથી બીમાંથી તેલ કાઢવાના ઉદ્યોગની ખીલવણી થશે અને તે તેલ ની નિકાશ નિરંકુશપણે કરી તેનો જોળ દેશની જરૂરીઆત ભેગો વાપરવામાં આવશે. તેલના બી કચરીને તેલ કાઢવાના ઉદ્યોગને પ્રાજ્ઞ પાડવાનાં બે કારણો જણાયાં છે. એક તો એ છે કે જ્યારે એ ઉદ્યોગ આ દેશમાં શરૂ કરવામાં આવ્યો ત્યારે તેલમાં એટલી બધી ભેગસેળ કરવામાં આવેલી કે હિન્દુસ્થાનના તેલની આબરૂ બજારમાં ખરાબ બની ગઈ. બીજું યુરોપના દેશોએ તેલપર આયાત વેરો નાખી તેલના બી તથા જોળ નિરંકુશપણે પોતાના દેશોમાં લાખલ થવા લીધા. પહેલા કારણનો ઉપાય તો ચોખ્ખો છે બીજાને માટે તો યુરોપના દેશોની હવે એવી સ્થિતિ છે કે જે આપણે તેલ બી વીગેરે મોકલવાનું બંધ કરીએ તો તે દેશો તેલની પરનો આયાત વેરો રદવા દેશે કે નહિ એ એક સવાલ છે, માટે એવો ફેરફાર કરવાને માટે હાલના સંજોગો ઘણા અનુકુળ છે.

ઉપર મુજબ આપણે નાઇટ્રોજનમય ખાતરોનો વિચાર કર્યો. હવે આપણે ફોસ્ફેટ સંબંધી જોઈએ તો ત્યાં પણ એની એજ સ્થિતિ માલુમ પડે છે.

ફેરફેરિટમય સુખ્ય ખાતરોમાં હાડકાં, માંછલાં તેમજ ફેરફેરિટક ઠરેલા ખતીજ નાં ખાતરોનો સમાવેશ થાય છે. માંછલાંનાં બાબતમાં આપણે ઉપર જણાવી ગયા છીએ. હાડકાંની બાબતમાં પણ મોટાં લાગે નિકાશ થતી આપણને જણાય છે. લઠાઈને લીધે છેલ્લાં થોડાં વરસોના આંકડાઓ અસ્થિર જણાય છે; પરંતુ ત્યાર પહેલાના સાધારણ વખતમાં એકલા મદ્રાસ પ્રદેશમાંથી દર વરસે સુખ્ય કરોને સીલોન ત્યાર લાખ રૂપોઆની કીંમતનાં હાડકાં મોકલવામાં આવતાં હતાં. પરદેશથી થતી આવા માગણીને પરીણામે ભાવ ઉંચા જતા ભય છે અને આજ વરસની શરૂઆતમાં સીલોન (લંકા) માં એક ટન હાડકાના આટા ની કીંમત રૂ. ૧૩૦) બેલાઈ હતી આ પ્રમાણે આ બીજી બાબત છે કે જેની નિકાશ તદ્દન અટકાવવી જોઈએ. જો હાડકાં અત્રે રહેતાં હોય તો જ્યાં ઘણા ખેડુતો તેલથી આલતાં એન્જીનોવડે કામ કરે છે અને જે એન્જીનોની શક્તીનો પુરેપુરો ઉપયોગ થઈ શકતો નથી, તે એન્જીનોવડે સહેલાઈથી બુકા કરી નાંખવામાં આવે અને જે ખાતરે આ દેશની જમીનમાં સાફ પરીણામ બતાવ્યું છે, તેવા હાડકાના બુકાનું ખાતર ઘણીજ થોડી કીંમતે ખેડુતોને મળી શકે.

ફેરફેરિટક ઠરેલા ખતીજ પદાર્થોની બાબતમાં તેનો કેવી સારી રીતે આ દેશમાં ઉપયોગ કરવો, તેનો હાલમાં નિર્ણય થયો નથી. સુપરફેરફેરિટ બનાવવાના ઉપયોગમાં તે આવે એવાં નથી અને જો તેને એમને એમ વાપરવામાં આવે છે તો તેનો શુષ્ક બહુજ થોડો માત્રામ પડે છે. હજોલાં ખતીજ ફેરફેરિટ તે સેન્દ્રિય પદાર્થ સાથે વાપરીને તેનો ઉપયોગ વધારવા માટે ઘણા અખ્તરાઓ કરવામાં આવ્યા છે અને અવગણનું ફેરફેરિટ પરીણામ એટલુંજ આવ્યું છે કે આ ખતીજ પદાર્થોનો બરાબર ઉપયોગ કરવાની રીત ઘણું ખર્ચ જડશે, પણ એમ તો કહી શકાયજ નહિ કે હાલમાં આપણે ખરી સ્થિતિએ પહોંચ્યા છીએ.

હાલમાં “ટેટ્રાફેરફેરિટ” નામનું ફેરફેરિટમય ખાતર શેક્ષી કાંઠવાનો દાવો કરવામાં આવ્યો છે. આ ખાતર ઘણો સારો રીતે “ફેરફેરિટ” માંથી બનાવવામાં આવ્યું છે. આ સંબંધીના અખ્તરાઓ સુખ્યત્વે કરીને ઇટાલીમાં, કરવામાં આવ્યા છે; પરંતુ તે સંબંધીનો પુરાવો સંતોષકારક નથી. આપણા દેશમાં રહેલાં ફેરફેરિટનો ઉપયોગ કરવાની અગત્યતાનો વિચાર કરીને ઉપલી નવી રીતથી ત્રીચીનોપલીના ઠરેલાં ખતીજ પદાર્થોની બાબતમાં અખ્તરાઓ હાલ કરવામાં આવે છે, પણ હજુ સુધી કાંઈ પણ ચોક્કસ પરીણામ જણાવે એવી સ્થિતિએ તે અખ્તરાઓ પહોંચ્યા નથી.

આવા પદાર્થોની બાબતમાં હાલ થોડુંક થયાં એક બીજી શક્યતા ઉત્પન્ન થઈ છે. અમેરીકામાં એમોનિયમ ફેરફેરિટ વાપરવાથી ઘણાંજ સારાં પરીણામ

આબ્યાં છે આવાં ખાતરોમાં ૧૩ ટકા એમોનિયા અને ૪૦ ટકા ગળાઉ ફેરફેઈટ રહેલાં હોવાથી એવાં ખાતરો દક્ષિણ હિન્દુસ્થાનની જમીનને ખાસ ફાયદો કરતા છે. દ્વીતીયોપલી આગળ રહેલાં પદાર્થોના આવી રીતે ઉપયોગ કરવાનો આધાર તે ખાતર તૈયાર કરવાના ખર્ચ ઉપર રાખે છે અને તે ખર્ચ નુ પ્રમાણ સસ્તુ એમોનિયા તૈયાર કરવાપર ધણું ખર્ચ રહેલું છે સસ્તુ એમોનિયા તૈયાર કરવાની સુચના આ દેશમાં તાજ્જ સાધ્ય છે ગમે તેમ હોય પણ આથી આ બાબત વધુ તપાસ કરવા માટે એક ખંડોળું આશાજનક ખેતર આપણા માટે પડેલું છે.

જ્યારે ભવિષ્યની શક્ય બાબતોપર વિચાર કરીએ છીએ ત્યારે એક બીજી બાબત પણ અત્રે જણાવવી ઉપયોગી થઈ પડશે. તે બાબત ગટરના કચરાનો જે છેલાંમા છેલી રીત મુજબ નીકાલ કર્યા પછી જે ઓછા કરેલો કાઢવ જેને “એક્ટ્રીવેટેડ સ્લજ” કહેવામાં આવે છે તેને લગતા છે. આ પદાર્થ જ્યારે સુકાઈ બાય છે ત્યારે તેમાંથી અસલ જે ૧-૨ ટકા નાઇટ્રોજન નીકળતો હોતો તેના બદલે હવે તેમાંથી ૬-૭ ટકા નાઇટ્રોજન નીકળે છે અને તેથી મ્હોટા શહેરોની પડોશના ખેતરો માટે એક કૌમતાં ખાતર તે થઈ પડે એમ છે અને દરેક મ્હોટાં શહેરોમાં આવી ગટરની રીત મોઢે વહેલે પણ દાખલ કરવી પડશે.

ઉપર આપણે આ દેશનાં દેશી ખાતરો વિષે વિવેચન કર્યું અને હવે ઓપણે નાઇટ્રોજનમય ખાતરો બનાવવા માટે હવામાંના નાઇટ્રોજનનો ઉપયોગ કરવા માટેની એકોકારક રીતિનો કેવી રીતે ઉપયોગ કરી શકીએ, તે બાબત વિચાર કરીએ બીજા દેશોમાં આ ત્રણ-ચાર રીતે થઈ શકે છે. પહેલી રીત ને “અર્ક રીત” કહે છે આ રીતમાં એક જોરાવર વીજળીના આર્ક (કમાન જેવો આકાર, આપ) વડે નાઇટ્રીક એસીડ બનાવવાને હવામાંના નાઇટ્રોજન અને “એકસીજનનું” સંમેલન કરવામાં આવે છે. આ કરવામાં ફાયદો મેળવવા માટે ઘણા મ્હોટા વીજલીના બળ તેમજ ઘણાજ મ્હોટા પ્રમાણમાં ઉત્પન્ન થવાની જરૂર છે અને તેથી વ્યવહારીક રીતે હિન્દુસ્થાનની સ્થીતિને અનુકુળ થઈ પડવાનો સંભવ નથી બીજી રીત એકોકારક એમોનિયા માટેની હેબરની રીત છે. આ રીતમાં એમોનિયા બનાવવા માટે ફેટેલાઈસ્ટની અન્નર નીચે ગ્લેસ હાઈડ્રોજનને હવામાંના નાઇટ્રોજન સાથે મિશ્ર કરવામાં આવે છે અને તે એમોનિયાનું પછીથી એમોનિયા સલ્ફેઈટ બનાવવામાં આવે છે અથવા તો તેને વધુ માં એકસીજન સાથે ભેળવીને નાઇટ્રીક એસીડ બનાવવામાં આવે છે આ રીત એમોનિયા બનાવવાની સૌથી સસ્તામાં સસ્તી છે આ રીત પ્રમાણે હવે એમોનિયમ સલ્ફેઈટ પુષ્કળ જથ્થામાં બનાવવામાં આવે છે અને તેથી કરીને આ આ પદાર્થના ભાવમાં ઘણો ફેરફાર થવાના ઘણા સંભવો છે. આ રીતમાં પણ

એક અગત્યનો સુધારો થવાનો રીપોર્ટ હાલમાં મળ્યો છે અને તેથી એ પદાર્થની પડતર કીંમતમાં ઘટાડો થવાના સંભવોમાં હજુ વધારો થતો નથી છે. આ રીતપર ઘણી ચાલાક દેખરેખ રાખવાની જરૂર છે અને તેથી કરીને તેને આ દેશને પ્રચલિત કરવું સહેલું થઈ પડે એમ નથી. બીજી એક રીત છે, તેને સ્થાનેમાઈડ પ્રોસેસ (Cyanamide process) કહે છે. આ રીતમાં કેલશી-અમ સ્થાનેમાઈડ બનાવવા માટે તપાવેલા કેલશીઅમ કારનાઈડ પરથી હવામાંનો નાઈટ્રોજન પસાર કરાવવામાં આવે છે. આ કેલશીઅમ સ્થાનેમાઈડ ઘણું કીંમતી નાઈટ્રોજનમય ખાતર છે અને તેમજ ઘણી સહેલાઈથી એમોનિયા પણ બનાવી શકાય છે. આ રીતમાં ઉપયોગી વસ્તુઓમાં ચુનો, સાધારણ સારા કોયલા અને સાધારણ સસ્તુ વિજળીનું બળ લેઈએ છીએ અને આ રીત આ દેશના ઉપયોગ માટે અનુકૂળ થઈ પડવાનો સંભવ છે.

આવા ઉદ્યોગો હિન્દમાં ખીલવવા માટે પુરતા અવકાશ અને અવસરો છે, એમાં કાંઈ પણ શક નથી. આ વિષય પુરો કરતાં પહેલાં એક નવું નાઈટ્રોજનમય ખાતર કે જે થોડો વખત થઈ ઘણું ધ્યાન ખેંચી રહ્યું છે અને જે ગઈ લડાઈમાં દારૂગોળા બનાવવાના અપમા આવતું હતું, તે ખાતર માટે કાંઈક કહેવું ઉચિત થઈ પડશે એ ખાતરનું નામ “એમોનિયમ નાઈટ્રેટ” છે અને એ પદાર્થનો મુખ્ય ફાયદો એ છે કે તેમાં લગભગ ૩૫ ટકા નેટલી નાઈટ્રોજન છે અને તેથી કરીને તેનું ઘણું ઘટ્ટ નાઈટ્રોજનમય ખાતર બની શકે છે અને એ બાબતમાં વાહન સબધી વિચાર કરવાનો હોય છે ત્યાં ઉપયોગી થઈ પડે છે.

ઉપર આપણે હવે બતાવી શક્યા છીએ કે તેમનાં બી, હાડકાં, માછલાં વિગેરેની નિકાશપર અંકુશ મુક્યાથી તેમજ નાઈટ્રોજનમય ખાતરો બનાવવાની એકીકારક રીતોની ખીલવણી કરવાથી આ દેશમાં ખાતરોની કીંમત ઘટાડી શકાય એમ છે. આ પ્રમાણે જે વસ્તુઓ આપણા ઉપયોગમાં આવે એવી બની એમ છે, તેનો બરાબર ઉપયોગ કરવા માટે બીજી શી ચીજોની જરૂર છે તે ટુંકમાં આપણે તપાસીશું. સૌથી અગત્યની બાબત તો ખેડુતને કેળવણી આપવાની જરૂર છે અને આ બાબત નેટલી ધારવામાં આવે છે એટલી સુરક્ષિત નથી, કારણ કે તેને માટે લેઈવું સાંચાકામ તૈયાર છે અને ફક્ત તેનો વિકાસ કરવાની જરૂર છે.

બીજી બાબત એ છે કે એક ચીજ બીજે ઠેકાણે લઈ જવા માટે હાલમાં જે દામ ભેસે છે તેમાં બને તેટલો ઘટાડો કરવો અને તેને માટે સહકારના ધોરણ અનુસાર ખાતરની ખરીદી કરવી કે નેથી કરીને મોટા જથ્થામાં બની શકે ત્યાં સુધી તે લઈ જઈ શકાય અને તેના લાવવા લઈ જવાના તુરમાં ફેર

પડે. એવાજ કારણના લીધે સારો લાવ મેળવવા માટે પણ ખરીદી જગ્યામાં કરવી જોઈએ અને આ માટે આંટની ભેગવાઈ કરવી જોઈએ. આ સંજોગોમાં આ દેશમાં સહકાર માટે પણ બહોળું ખેતર પડેલું છે.

છેવટમાં હજી એક વધુ મુશ્કેલી રહેલી છે અને તે કાંઈ નજીવી નથી. તે મુશ્કેલી દેશના કેટલાક ભાગના જમીનના ઉપયોગ પ્રકાર સંબંધીની છે. ખેડુતની સ્થિતિ પોતાની જમીન સંબંધી એટલી ગંધી અચોક્કસ હોય છે કે જમીનના સુધારા માટે તેની પાસે કાંઈ પણ પૈસા ખર્ચવાની આશા રાખી શકાય નહિ. કારણ કે તેણે કરેલા સુધારાથી તેને નહિ જેવો ફાયદો થાય છે અને જો તેમ કૃત્તાં એને જમીનપરથી કાઢી મુકવામાં આવે તો કરેલા સુધારા માટે તે કાંઈ પણ બદલો મેળવી શકતો નથી.

આ પ્રમાણે આ આખો સવાલ કાંઈ સરળ નથી; પરંતુ હવે વખત આવતો જાય છે કે જ્યારે આપણે એ આખા સવાલનો ઉકેલ યોગ્ય રીતે કરવો પડશે. દેશની વસ્તી ઝડપથી વધતી જાય છે અને જે વધુ પેદાશની જરૂર જણાય છે. તે યોગ્ય ખાતરવડે જમીનની ફળદ્રુપતા કાયમને માટે વધારવા સાફ નિશ્ચય-પૂર્વક પ્રયત્ન કરવાથી મેળવી શકાયે હાલમાં થોડી ઘણી અભાસકારક જમીનો ના મોટા ભાગ ખેતોના ઉપયોગમાં લઈને આ સવાલનો ઉકેલ ઉલટીજ રીતે કરવાનું વલણ જોવામાં આવે છે. પેણુ જો આવી રીતને ફક્ત પેદાશના સવાલની નજરે જોવામાં આવે તો તેથી કાંઈ હુમેશનો ફાયદો થાય એમ નથી અને એને આપણે ફક્ત એક કામચલાઉ હુખ નિવારક કાર્ય સિવાય બીજું ગણી શકીએ એમ નથી.

સારાંશ.

આખી સ્થિતિ વિષે આપણે નીચે મુજબ સાર ખેતી શકીએ એમ છીએ.

૧ આ દેશની જમીનનો મોટો ભાગ ખવાઈ ખુટી ગયો છે યા તો તે સ્થિતિએ પહોંચવાની અણપર છે.

૨ આપણા દેશી ખાતરના ઉપયોગના પદાર્થોની નિકાશ વધતી જાય છે અને તેના પરીણામે તે પદાર્થોની કીમત સાધારણ ખેડુત માટે એક નડતર સમાન છે.

૩ ઉપલી ખોટ પુરી પાડવા માટે (અ) આવા પદાર્થોની નિકાશ પર અકુશ રાખવો (બ) એકીકારક નાઈટ્રોજનમય ખાતરોની પેદાશ વધારવી અને તેના માટે સ્થાનેમાઈડ પ્રોસેસ પર રચાયેલો રીત આ દેશને અનુકુળ થઈ પડવાનો લક્ષ્ય સંમત છે. (ક) દેશના ફેસફટીક પદાર્થોને ઉપયોગમાં લાવનારી રીતોની ખીલવણી કરવી.

૪ તથેલા ખાતરના પદાર્થોનો ઘરાઘર ઉપયોગ કરવા માટે (અ) ખાતરની કીંમત ખેડુત સમજી શકે તેવું શિક્ષણ તેને આપવા તરફ લક્ષ્ય આપવું. (બ) સહકારના ધોરણે ખાતર ખરીદવું તથા મોકલાવવું. (ક) જ્યાં ખેડુતને પેદાશનો અમુક વાગ નફા તરીકે પડી રહેતો ન હોય ત્યાં જમીનના ઉપયોગના પ્રકાર વિષે ફરી તપાસ કરાવવી *

વૃક્ષોના અવયવો.

—*****—

જેવી રીતે આપણને નખથી તે, ચિખા સુધી જુદા જુદા અવયવો છે તેવીજ રીતે વૃક્ષોને પણ મૂળથી તે ટોચ સુધી તેવાજ પ્રકારના અવયવો છે. જોટલે કે જેમ આપણને હાથ, પગ, મ્હોં, માથું, આંખ, નાક, કમર વગેરે અવયવો છે, તેમ વૃક્ષોને પણ છે, અને જેમ આપણા શરીરમાં લોહી, માંસ, હાડકાં, ચામડી, નાડીઓ, કાળજી, વાળ વગેરે છે તેવી રીતે વૃક્ષોના શરીરમાં પણ તેવા પદાર્થો છે અને છેવટે જેમ આપણને પરસેવો નીકળે તેમ વૃક્ષોને પણ થાય છે. આ હકીકત વધારે સ્પષ્ટતાથી સમજવાની જરૂર છે, અને તેથી આપણા જુદા જુદા અવયવોને મળતું વૃક્ષોમાં રહેલું છે તે નીચે આપ્યું છે.

હાથ—વૃક્ષોની નાની તથા મોટી ડાળીઓ આપણા હાથને મળતી આવે છે, આપણને બે હાથ છે, પણ વૃક્ષોને આ રીતે અનેક હાથ છે.

પગ—આપણે જેમ પગવડે ટટાર ઉભા રહીએ છીએ તેમ વૃક્ષ પોતાનાં મુળીયાંથી ટટાર ઉભુ રહે છે આ પગવડે તે પાણી પીએ છે અને તેથીજ વૃક્ષનો સંસ્કૃત શબ્દ પાદ (પગવડે પાણી પીનાર) રચાયે છે.

આંખ—આપણને જેમ આંખ છે, તેમ વૃક્ષોની ડાળીઓમાં વાંક આગળ જે નાના નાનાં છિદ્રો છે તે તેમની આંખ છે ચેરડી, ગુલાબ, ચમેલી, જીંદા વગેરેમાં દરેક આંખમાંથી નવા છોડ પેદા થાય છે. ડાળીની અથવા સાકાની ‘ આંખો ’ કાપીને રાખવાથી બીજા છોડ ઉગે છે.

મ્હોં—આપણે જેમ મ્હોંવતી ખાઈએ છીએ તેમ વૃક્ષ પોતાના મુળના છેડાવતી જમીનનાં સત્ત્વ ચૂસે છે માટે તે તેનાં મ્હોં છે.

* “ એગ્રીકલ્ચરલ જુરનલ ઓફ ઇન્ડિયા ” ના સને ૧૯૨૦ ના જુલાઈના અંકમાં આર. વી. તોરીસ. ડી. એસ. સી. ના “ Note on the Exhaustion of Indian soils, be-” ના લેખ ઉપરથી.

જીભ—“કુતરાની જીભ” જેવી છત્રી જેવા આકારની નરમ ચામડી મુળને છેડે જે હોય છે તે વૃક્ષની જીભ છે.

માથું—વૃક્ષની ઉપરની ટોચ એ તેનું માથું છે.

નાક—જેવી રીતે આપણું નાક ખાસ કરીને હવા અંદર લેવાનું અને બહાર કાઢવાનું કાર્ય કરે છે. તેવી રીતે વૃક્ષના પાંદડા હવા શોષવાનું તથા બહાર કાઢવાનું કામ કરે છે માટે પાંદડાં એ વૃક્ષનું નાક છે. હવા લેવાં કાઢવા સિવાય તેને ગતિ આપવાનું કાર્ય પણ પાંદડાં કરે છે.

કમર—આપણી (કમર) ગરાગર મધ્ય ભાગમાં છે અને ત્યાંથી આપણા પગની શરૂઆત થાય છે, આવીજ રીતે યડની ઉપરની અને ડાળીની પહેલાંની જગા તે વૃક્ષની કમર છે. ત્યાંથી પહેલી બે ડાળીઓ શરૂ થાય છે.

લોહી—આપણા શરીરમાં જેમ લોહી વહે છે તેવીજ રીતે વૃક્ષની અંદરની છાલની બીતર જે રસ વહે છે અને જેને અંગે આપણને બુદ્ધિ બુદ્ધિ વૃક્ષોમાંથી શુદ્ધ, રખર વગેરે મળે છે તે વૃક્ષનું લોહી છે. આપણું લોહી ચોખ્ખું હોય ત્યારે લાલ રંગનું હોય છે તેવીજ રીતે વૃક્ષોને સ્વચ્છ રસ સફેદ હોય છે અને જેવી રીતે આપણું ખરાબ લોહી કાળાશ્વર હોય છે તેવી રીતે સડતા વૃક્ષનો રસ પીળાશ્વર થઈ જાય છે.

મોંખેશીઓ—(Mosses) વૃક્ષોના છાલની અંદરનો ગર્ભ તે, આપણી માંસ-પેશીઓને સ્થાને છે.

હાડકાં—વૃક્ષોના યડની અંદરનું સખત લાકડું તે હાડકાનો ગરજ સાર છે. હાડપિંજરની રચના જેવી રીતે આપણા આકાર નક્કી થાય છે તેવીજ રીતે આ સખત લાકડાને લીધે વૃક્ષો ટટાર ઉભા રહે છે.

ચામડી—વૃક્ષોની છાલ આપણી ચામડી ગરાગર છે. જેવી રીતે આપણી ચામડી ને બે પડ છે, તેવી રીતે વૃક્ષોની છાલને પણ બે પડ છે, બહારની છાલ, અને અંદરની બારીક નરમ છાલ.

નાડીઓ—જેવી રીતે આપણા શરીરમાં મોટી તથા નાની નાડીઓ છે તેમ વૃક્ષો ને પણ છે, જેમ આપણી નાડીઓમાં લોહી વહે છે તેમ વૃક્ષોની નાડીઓમાં રસ વહે છે, કોઈ પણ લીલા વૃક્ષની ડાંખળી તોડવાથી તેમાંથી “દુધ” અથવા “રસ” ઝરે છે તે આની સાબીતિ છે.

વાળ—આપણા શરીરની ચામડીપર જેવી રીતે વાળ આવેલા છે તેવીજ રીતે વૃક્ષોની ડાળીપર તથા પાંદડાં ઉપર દેશા હોય છે. તેમને લીધે વૃક્ષની ડાળી તથા પાંદડાં ખડખડાં જણાય છે વડની લાંબી જટાની તો સર્વ ને આહિતી છે. પાંદડાંપર રૂઆં હોય. તે પણ વાળ જેવાં છે. કેટલાક વૃક્ષોના વાળ ફક્ત સૂક્ષ્મદર્શક યંત્રથીજ જણાઈ આવે છે.

પરસેવો—હવા ઘણી ગરમ હોય છે ત્યારે એટલે ઉન્હાળાના દિવસોમાં આપણે ને ઘણાજ પરસેવો થાય છે, તેવીજ રીતે ઠંડા સમયમાં એટલે સવાર-માં કમળ કેળા વગેરે પર પાણી પાણી થઈ રહ્યું હોય છે. આ બન્ને પર પાણી ખાસ દેખાવાનું કારણ એ છે કે તેમના પર પાણી “ચોંટી” શકતું નથી.

શક્તિ—જેવી રીતે આપણે પૌષ્ટિક ખોરાક ખાઈને સશક્ત રહીએ છીએ તેવીજ રીતે જો વૃક્ષોને આરૂ ખાતર પૂરવામાં આવેતો તેઓ લીલાછમ દેખાય છે.

અવસ્થા—જેવી રીતે આપણને ગાંઠ, યુવા અને વૃદ્ધાવસ્થા છે તેવી રીતે વૃક્ષો પણ તેમની ઉગવાની ક્રિયામાં જુદી જુદી અવસ્થા (Stages) ઓમાં પસાર થાય છે.

સ્વભાવ—જેવી રીતે સારા અને ખરાબ સ્વભાવના માણસો હોય છે તેવી રીતે ઉપકારી અને અપકારી વૃક્ષો પણ હોય છે. ગેરૂ, આકડો વગેરે એવા ખરાબ વૃક્ષો છે કે તેઓ પાસેનાં વૃક્ષોનો નાશ કરે છે.

આયુષ્ય—જેવી રીતે આપણને ટુંકું અને લાંબું આયુષ્ય છે તેવી રીતે વૃક્ષોને પણ ટુંકું અને લાંબું આયુષ્ય છે.

મન—જેવી રીતે આપણે મન વતી વિચાર કરી શકીએ છીએ તેમજ લાગણી-ઓ ધરાવી શકીએ છીએ તેવી રીતે વૃક્ષો પણ મન હોવાથી લાગણી ‘ધરાવે છે કેમકે પણ બહારના કારણને લીધે વૃક્ષ એકંદર ઉગતું બંધ થઈ જાય છે, અને બીજાં કારણોને લીધે તે વધારે પુલે ફાલે છે.

આત્મા—આપણને જેમ આત્મા અથવા જીવ છે તેમ વૃક્ષોને પણ છે. આપણા પૂર્વજો તો વૃક્ષોને સજીવજ સમજતા આવ્યા છે તેમાં જીવ અત્યુક્ત પ્રમાણમાં ઓછો વિકાસ પામેલો છે.

આને લીધે વૃક્ષોને કાપવામાં પાપ મનાયલું છે અને વૃક્ષો ઉગાડવાં એ પુન્યનું કાર્ય ગણાય છે. વિજ્ઞાનના પ્રદેશમાં આપણા પૂજનીય વિજ્ઞાન-વેત્તા સર જગદીશચંદ્ર બોઝે સપ્રયોગ સાબીત કરી આપ્યું છે કે વૃક્ષોને ચેતનશક્તિ છે અને તેમના ઉગવાની ગતિ તેમણે માપી બતાવી છે. આ માટે ‘કેસ્કોગ્રાફ’ (ઉગવાની ક્રિયા બતાવનાર) યત્ર ઘણાજ ઉચ્ચ પ્રકારનું હોવાનું યુરોપના વિજ્ઞાનવેત્તાએ સ્વકાર્યું છે, અને આ જળથી શોષ માટે આપણા પદોપકારી વિજ્ઞાનશાસ્ત્રીને અપૂર્વ માન ઘણી લાંબી મુદતે પણ મળ્યું છે. હજી પણ તેમના વિરૂદ્ધ કેટલાંક કારણોને લીધે ઓછો અવાજ નીકળતો સમજાયો હતો; પરંતુ અતે સત્ય અને અડગ નિશ્ચયને જીત મળી છે અને છેવટની કસોટીમાં પણ તેમની

શોધ તથા તેમનું યંત્ર ઉત્તમ હોવાનાં પ્રમાણપત્રો મળ્યાં છે. તેમના અસ્તિત્વથી હિંદ માતા પાવન થઇ છે. પ્રભુ એવા હિંદી સંતાનોની કીર્તિ અમર રાખે અને હિંદ પહેલા જેમ તે વખતની દુનિયાના દેશોમાં ઉચ્ચ પદવીને પામતું હતું તેવીજ રીતે ભવિષ્યમાં પણ તે, સર્વ સુધરેલા દેશોમાં પોતાનું માથું ઉંચું રાખવાને શક્તિમાન થાય એમ અગાધનિયતા પરમેશ્વર પાસે પ્રાર્થના કરી આ લઘુ લેખ પુરો કરૂ છું.

યુનમચંદ કેશવલાલ શાહ બી. એ.

ગુજરાતની ખેતી.

—***—

ગુજરાતનો મુલક સપાટ અને સરળ છે. જમીન ફળદાર અને કસદાર હોવાથી કૃષ્ણદ્રુપ છે. આઘો હવા સુખકર છે અને છવંત નહો નાળાં તથા કુવા ઓની છત હોવાથી પાણીના પુરવટાની તગી નથી. આવી રીતની કુદરતની કૃપાઓને લીધે ગુજરાત એ ખેતીનો મુખ્ય પ્રદેશ છે અને ગુજરાતના પ્રદેશની સામાન્ય દોસત (Common wealth) એ તેની ખેતી (Agriculture) છે.

કુદરતની બક્ષીસોનો લાભ ગુજરાતના ખેડુતોએ વહો જવા દીધો નથી. પોતાની યથાશક્તિ બુદ્ધિબળ, તનબળ અને ધનબળ વાપરી ખેતીની પદ્ધતિઓ ઘણા નિપુણ માર્ગે આકરેલી છે અને હિન્દુસ્થાનમાં ખેડુત તરીકે નિપુણ ખેડુ-તની વર્ગેણીમા પદ મેળવ્યું છે.

જેમ દરેક વસ્તુના વર્ગ પાડી શકાય છે, તેમ ખેતીના પણ વર્ગ છે. જેવા કે

(અ) સાદી ખેતી (Simple or pure agriculture).

(બ) આર્થિક દ્રષ્ટિએ (સસાર વ્યવહાર નિભાવાર્થે) ખેતી કરવી તે (Economical agriculture)

(ક) વેપારી દ્રષ્ટિએ ખેતી કરવી તે (Mercantile agriculture) વગેરે—

હવે હાલ ઉપર ત્રણજ વર્ગ બતાવ્યા તેની દુકે સમજની નોંધ કરવી ચોચ્ય ધારૂં છું.

(અ) માં બતાવેલી “સાદી ખેતી” હલકી કામના ખેડુતો જેવા કે નાયકા, ધુળીઆ, ચોધરા, ભીલ, કાળી વગેરે સાધારણ સાધનથી હલકી પ્રતનાં ધાન વાવી ખેતી કરી ભરણપોષણ કરે તેને આપણે એ વર્ગમાં મુકીએ.

(બ) માં ખતાવેલી “ આર્થિક દ્રષ્ટિએ ” (સંસાર વ્યવહાર નિસાવાર્યે) ખેતી કરવી તે (Economical agriculture) પાટીદાર, કણ્ણી, અનાવલા, ઠોરા (મુસલમાન), આવા ઉચી કામના ખેડુતો આરા જરૂયામાં જમીનની માલકી ધરાવી, જોઈતા સાધન સંપત્તિવડે ઉચ પ્રતિનું જીવન નિભાવવાને જોઈતો મામત્રીઓ પુરી પાડે એવા પાયા ઉપર ખેતીનો ધધો કરે અને એ જ પ્રકારે ખેતી કરે તેને આપણે આ વર્ગ માં મુકીએ.

(ક) “ વેપારી દ્રષ્ટિએ ખેતી કરવી તે ” (Mercantile agriculture) કોઈ પણ પાકનું ઉત્પન્ન વેપારાર્યે ખીલા મુલકમાં જતું થાય એટલે તેના ભાવ વધે. તેની માગણી વધે એ સ્વાભાવીક છે. આવા અમુક કાતના પાકનું જ વાવેતર મોટા પ્રમાણમાં ખેડુત પોતાની જમીનપર કરે એને આપણે આ વર્ગમાં મુકીશું.

હવે જમાના પૂર્વે આપણા ગુજરાતનો ખેડવાયો ઉપર કહેલી (બ) માં ખતાવેલી પ્રથાએ ખેતી કરતો હતો, એટલે કે પોતાની માલકીની ખેડની જમીન માં વર્ષની વાવવાની તુલવારોની વહેંચણી એવી મુનાસબ કરતો કે જેથી એને ખનતા મુધી પોતાના કુટુંબ માટે જોઈતો દાણો (અનાજ), કઠોળ અને પોતાના ઢોરઢાળર માટે જોઈતું ઘાસ-કચડું અને ગોતર પોતાની ખેતીમાંથીજ પકવતો અને ગાત્ર જળરમાંથી લાવવાનું તો મરો-મસાલો અને જોઈતું કાપડજ રહેતું જે તેના વધારના પાકના નફાના કાળામાંથી ખસેલી સંસાર વ્યવહાર નીસાવી જીવન ગાળતો.

કાંઈક ભાવસારના ઉછાળાથી અને કાંઈક ભુદ્ધિની વિલક્ષણતાથી તથા કેટલેક અંશે પુરતું કામ કરવાની વૃત્તિમાં થયેલી વિમુખતાથી હાલનો ખેડવાયો નાનો યા મોટો (એટલે જથામ ધાં જમીન ખેડનાર યા કુટુંબ નિર્વાહ પુરતો જમીન ખેડનાર) વેપારી દ્રષ્ટિએ ખેતી કરવામાં ઢોરાયલો છે.

કપાસ, તંબાકુ, કાગળાદિક વગેરેના ભાવ હાલ હાલ બહુ વધ્યા છે, એટલે જ્યાં જ્યાં આ તુલો થઈ શકે ત્યાં ત્યાં ખેડુતો વ્યવહારની જરૂરીઆતો અને મોમમની વિલક્ષણતાનો ખ્યાલ રાખ્યા વિના ઉપરના પાકની ખેતી કરવા માંજ મશગુલ થયા છે. દાખલા તરીકે—મુરત જીલ્લાના દક્ષિણના તાલુકાઓમાં જ્યાં ઢોદરા, હાંગર, નાગલી તથા ચેરડી, હજદર, આહુ, મુરણ વગેરેના સારા પાક થતા, ત્યાં એ તુલો પેદા કરવાનું યડતું મુકાયું અને કપાસ, આંબા, અનેનાસ, પોપર વગેરેના વાવેતરો વધી ગામેગામ વાડીબંધી જમીનો આ તુલો માં રોકાયેલી છે.

ઉત્તર ભાગના તાલુકાઓમાં જ્યાં કપાસ, જીવાર, તલ, તુવેર અને ઘાસીયાં યોગ્ય પ્રમાણમાં નોંધાતાં, ત્યાં થોડીક જીવાર અને મોટા ભાગે કપાસ તલ, તુવેર અને ઘાસીયાં ભાગ્યેજ દ્રષ્ટિએ પડે.

મરૂથ જીલ્લામાં યોગ્ય પ્રમાણમાં કપાસ, શીયાળું જીવાર, ઘઉં, લાંગ અને બાજરીનાં તુલેા થતાં ત્યાં મોટે ભાગે કપાસજ હાલ થાય છે.

ખેડમાં પણ એવીજ સ્થિતિ છે તંબાકુનું વાવેતર મોટા પ્રમાણમાં અને ઉત્તમ જમીનમાં ઘાસીયાં નીકળી ગયાં અને કપાસ દાખલ થયો. જ્યાં કપાસ દાખલ થયો, જેવા કે “ માળ ” પ્રદેશમાં એટલે ઠાસરા, કપડવણજ વગેરેનાં મુલકમાં જ્યાં જમીનો ખેડાઈ તુલ લેવામાં આવે છે ત્યાં અનાજ એટલે દાણા અને ચારો બે આપે એવાં તુલ હેરફેર તરીકે (Rotational crop) પણ નહિ. માત્ર કપાસપર કપાસજ વવાયાં કરે.

અમદાવાદમાં જ્યાં પહેલાં બાજરીનું તુલ લેતા, ત્યાં તે બંધ થયું અને તેને બદલે ચારો માટે “ છાસટીઓ ” જીવાર વવાય છે અનાજ માટે નહિ. આ સ્થિતિ વીરમગામ તાલુકામાં ઘર કરી બેઠી જણાય છે અલગત કપાસ તો વધુ પ્રમાણમાં વવાય બલે કાલાંનું દામ કુટુંબ નિર્વાહ પુરતું ઉપજે યા ન ઉપજે.

વળી ખેડા અમદાવાદ જીલ્લાઓમાં વીસ વર્ષ પહેલાં લગભગ ૫૦૦૦ એકર પર શેરડીનું વાવેતર થતું, ત્યાં હાલ ૨૦૦ એકર પર ભાગ્યેજ થાય છે. આદુ, હળદર વગેરે બાગાયતિ તુલેા તો હવે શેરડીની માફક અદ્રશ્ય થયાં છે. ધોળકા તાલુકામાં (કેલીયાવામણામાં) આ બાગાયતિ તુલેા સારાં થતાં ત્યાં હવે દાડમ જમરૂખ અને લીંગોઈ (કાગદી) એ પેસારો કીધો છે.

ઉપરના વર્ણનપરથી આપણે શુ જોઈએ છીએ ? એટલું જોઈએ છીએ કે,

- (અ) અનાજના તુલણ વાવેતર પ્રમાણમાં ઓછું થાય છે
- (બ) કઠોળ અને તૈલાદિક તુલેાનું વાવેતર પણ કમી થાય છે.
- (ક) ઘાસ ચારો કમી ઉત્પન્ન થાય છે ઘાસની જમીન ખેડમાં આવી ગઈ અને ચારો આપે એવા તુલેાની વાવણી ઓછો એટલે ઘાસ ચારો કમી થયો. કઠોળ વગેરેમાંથી ઓતર મળે તે પણ કમી થયું; કારણ કઠોળનું વાવેતર પણ કમી થયું

કોઈ કહેશે કે જેની પાસે મોટા જઘામાં ખેતી છે તે અમુક ભાગ અનાજ વાવેતર પેટે રોકી બીજા ભાગની જમીનપર વેપારી દ્રષ્ટિએ ખેતી કરે એમાં ઓટું શુ ! તેને પોતાની મીલકત પરથી જેટલો મોટો નફો લેવાય તેટલો

લેવાનો હક છે. હા, સર્વે કોઈ કષ્ટિલ કરશે કે એ તેનો હક છે. આપણે જોવાનું એટલુંજ છે કે હાલની વેપારી દ્રષ્ટિની ખેતીની પદ્ધતિ ખરેખર લાભદાયક છે કે કેમ ?

એકનાં એક તુલતુ અસુક જમીનપર વર્ષો સુધી વાવેતર કરવાથી તે જમીન પુરતો પાક આપી શકતી નથી. જમીનનો કસ જાળવવા અને યોગ્ય ફાયદો ખેડમાંથી લેવા તુલની હેરફેર કરવાની જરૂરીયાત છે (Rotation of crop).

અનાજ, ઘાસચારાના કમી વાવેતરથી દાણા, ઘાસ વગેરે મોંઘી કીંમતે વેચાય એ સ્વાભાવીક છે. ખેડુતને આ વસ્તુઓ જે દરરોજના ઉપયોગની છે, એ વેચાતી લેવા જવી પડે. આ વસ્તુઓ મળવી અલભ્ય થઈ પડે અને તેમાં મોંઘી કીંમત ખરચવી પડે.

વેચાતી લાવી વાપરવાની થઈ એટલે અયોગ્ય કસર કરવા તરફ મન દોરાય અને ખોટી કસર ખેડુત કરે છે એ સ્પષ્ટ છે જેમ કે પોતાના બળદને રપ પુળા ઘાસ નીરતો હોય તો બાર-પંદર પુળાથી ચલાવવા સહેજ તેનું મન લલચાય. વધારેમાં એ કે આ ખરીદી આણેલું કચડું ઘણી વખત બહુજ ખરાબ હોય છે, એટલે દાર બીચારાં પેટપુર ખાઈ બેસીને નીરાંતે વાગોલ મારતાં નથી.

ખેડુત આવી રમીતિમાં ઓછાં દાર રખતાં શીખ્યા છે. સારા અને પુરતા બળદની જગાએ સાધારણ કદના અને ઓછી સંખ્યામાં (એટલે જ નેડનું કામ હોય ત્યાં એક નેડ) રખતો થયો છે. આથી ખેતી પહેલાંના જેવી સફાઈ બંધ થતી નથી અને પુરતો પાક ખેડુત પોતાની જમીનપરથી હાલ લઈ શકતો નથી.

ખાદાદિક અને ઘાસ ચારાના હાલના ભાવો જોતાં વેપારી દ્રષ્ટિએ ખેતી નહીં કરતાં આર્થિક દ્રષ્ટિએ ખેતી આપણે ખેડુત કરતો રહ્યો હોત તો તેને ફાયદો થાત કે નહિ એ તપાસવું દુરસ્ત છે

(૧), કાળી જમીન—એક એકરે તુલવાર સરેરાશ નીચે પ્રમાણે પાક આપે છે—

જીવાર—દાણો ૨૦ મણ	....	....	૮૦૦ રતલ
કડબ ૪૦૦ પુળા	....	....	૧૬૦૦ "
કડોળ ૨ મણ....	....	....	૮૦ "
ખોરી—ગોતર ૧૦ મણ....	....	....	૪૦૦ "

હાલના ભાવે કીંમતની આંકણી—

૨૦ મણુ દર મણુના રૂા. ૩ાા લેખે ...	....	કુલ રૂા. ૭૦
૪૦૦ પુળા કડબ દર સેંકડે રૂા. ૫ લેખે	....	,, ૨૦
૨ મણુ કઠોળ દર મણુના રૂા. ૩ લેખે	....	,, ૬
૧૦ મણુ ગોતર રૂા. ૧ તુ ઠ મણુ....	....	,, ૩

૯૯

કપાસ—૧૨ મણુ કપાસ દર મણુ રૂા. ૮ લેખે	....	૯૬
કપાસની કરસાઠી ...	....	૩

૯૯

તલ—તુવેર—૩૦૦ રતલ તલ હારાબંધી વેચાણ	રૂા. ૭૦
૩૦૦ રતલ તુવેર દર મણુ રૂા. ૩ાા લેખે....	,, ૨૩
ગોતર, કરસાઠી વોગેરે ...	,, ૫

૯૮

(૨) ગોરાડ—ગેરાડ જમીન—એક એકરે તુલવાર સરેરાશ નીચે પ્રમાણે પાક આવે છે—

ખાજરી મીશણ—ખાજરી મણુ ૨૦ દર મણુના રૂા. ૩ાા લેખે કુલ રૂા. ૭૦	
કઠોળ મણુ ૧૦ દર મણુના રૂા. ૩ લેખે	,, ૩૦
કડબ—ગોતર સરેરાશ	,, ૧૫

૧૧૫

ઉપર પ્રમાણે જોદરા મીશણના વાવેતરની ઉપજ ગણી શકાય.

તંબાકુ—૧૨૫૦ રતલ દર મણુના રૂા. ૮ લેખે કુલ રૂા. ૨૫૦

હવે ખેડ ખર્ચ બાબત તપાસીએ—

(૧) કાળી જમીન—

જુવારની ખેડ—એક એકરની સરેરાશ સરકાર ધારા સાથે રૂા. ૩૦)

કપાસની ખેડ—એક એકરની સરેરાશ સરકાર ધારા સાથે રૂા. ૩૦)

દીપ—ખાતર કપાસ પહેલાં અપાય તે ધ્યાનમાં લઈ આંકડો મુકયો છે, નહીંતર જુવારની ખેડના ખર્ચ કરતાં કપાસમાં રૂા. ૫ સુધીનો તફાવત આવે.

તલ—તુવેરની ખેડ— .... રૂા. ૨૫)

ભાવ સંસ્તા કરવાને શું કરવું ?

હરેક માણસ, મોંઘા ભાવો અને તેને લીધે લોકોને ખમવાં પડતાં સંકટો વિષે હાલ વાતો કરે છે. દુનિયાને લડાઈને લીધે, ખમવી પહેલી ખોટને લીધે, તે અગાઉ કરતાં વધુ ગરીબ થઈ છે. લડાઈ પહેલાં હતાં તે કરતાં વધારે રૂપિયા વધુ નોટો, વધુ સોના મહોરો અને વધુ સોનું આપણે ધરાવીએ છીએ. પરંતુ, લડાઈને લીધે, અગાઉ દુનિયામાં જેટલો ખોરાક, જેટલું કાપડ, અને જેટલી બીજી ઉપયોગી ચીજો હતી, તેટલી હાલ નથી. આથી કરીને લડાઈ પહેલાં આપણે રૂપિયાની જેટલી ખોરાકી અથવા કાપડ ખરીદી શકતાં હતાં, તેટલું હાલ ખરીદી શકતાં નથી.

તો હવે ભાવો સંસ્તા કરવાને આપણે શું કરી શકીએ તેમ છીએ ? નામદાર સરકારે અત્યાર અગાઉ, હિન્દથી દેશાવર જતાં અનાજ ઉપર અંકુશ મુક્યો છે, અને એવી મોકલણ કીધી છે કે, ખરમાને ચોખો દેશાવર મોકલવાને બદલે હિન્દમાં આયાત કરવો. આ સિવાય બીજું શું કરવાનું છે ? જો એક માણસ ગરીબ હોય તો સખત મહેનત કીધા વિના શું તે પૈસાવાળો થઈ શકશે ? દુનિયામાં ખોરાકી ભેંધએ તે કરતાં ચોછો હોવાને લીધે ભાવો મોંઘા હોય તો શું હરેક જગ્યાએ રૈયતે વધુ ખોરાકી નીપજવ્યા વિના શું ભાવો સંસ્તા થશે ? કેટલાક લોકો કહે છે કે “આખો દુનિયાની રૈયતને વધુ અનાજ ઉગાડવાને સમજાવવાનું મુશ્કેલ થઈ પડશે. સરકારે ભાતના ભાવની અમુક હદ બાંધવી જોઈએ, તે સહેલું છે ” “કાગર રૂપિયાની આઠ પાલી વેચવી અને ચોખા રૂપિયાની ચાર પાલી વેચવા.” એવો હુકમ લખો નાંખવો સહેલો છે, એ વાત ખરી છે, પણ સરકાર જો એવી રીતે ભાવ નક્કી કરશે તો શું થશે ? પહેલાં તો રૈયત અને વેપારીઓ મજબૂર કરાવેલા ભાવે અનાજ વેચવાની ના પાડશે.

હવે દુનિયાના બધા દેશોમાં ભાવો વધ્યા છે અને ઘણાખરા દેશોમાં હિન્દ કરતાં મોંઘવારી વધારે છે. બધા દેશોના લોકો બુમો મારે છે કે “રૈયત જે અનાજ ઉગાડે છે, તેના ભાવ ઉપર સરકાર અંકુશ કેમ મુકતી નથી ?” પણ કોઈબી દેશમાં સરકાર ચોક્કસ ભાવ કરાવી શકી હોય એમ જણાતું નથી. લડાઈ દરમ્યાન રૈયત તરફથી ઉગાડવામાં આવેલા ખટાટાના ભાવની હદ બાંધવાની ઇચ્છાંની સરકારે કોશિષ કરી હતી, એ વાત સાચી રીતે જણીતી છે. પણ સરકારે કરાવેલા ભાવે ખટાટા વેચવાની રૈયત અને વેપારીઓએ સાફ ના પાડી, અને ત્રણ દહાડા સુધી ઈંગ્લેન્ડમાં કોઈબી ઠેકાણે ખટાટા વેચાતા મળી શક્યા નહતા. એ પછી સરકારને ખટાટાના ભાવ વધારવાની ફરજ પડી હતી.

વળી જો સરકાર અનાજના ભાવોની હદ બાંધે એમ ધારીએ તો, રૈયત શું કરશે ? રૈયત નફો મેળવવાને જમીનની ખેતી કરે છે. જો તેઓને માલુમ પડે કે, અનાજના ભાવ સસ્તા રાખવામાં આવશે, તો શું તેઓ રૂ, જુટ, લોંચશીંગ અને ચેરડીનો પાક, અનાજના પાકને બદલે બની શકે તે દરેક જગ્યાએ ઉગાડશે નહિ ? અનાજના ભાવો સસ્તા રાખવામાં આવશે એવી જો તેઓને ખબર પડશે તો, પોતાનો અનાજનો પાક ઉગાડવાને માટે ખાતર નાંખવા પાછળ તેઓ ઘણો પૈસો ખર્ચશે નહિ. પડતર જમીન સુધારવા પાછળ અને તેમાં ઓરાકી ઉગાડવા પાછળ પણ તેઓ પૈસો ખર્ચશે નહિ. આથી અગાઉ કરતાં એાણું અનાજ ઉગાડવામાં આવશે, અને જો રૂતુ પણ ખરાબ થશે તો દેશમાં હુકાળ પડશે.

વળી રૈયત એમ પણ કહી શકશે છે, “જો અમે જે બધી ચીજો ખરીદીએ છીએ તે બધી ચીજોના ભાવ તમે ઠરાવો નહીં તો અમે જે અનાજ ઉગાડીએ છીએ, તેના ભાવની હદ બાંધવી એ વ્યાજબી નથી ” રૈયતનું કહેવું ખરું છે, અને તેની ના પાડી શકાય તેમ નથી. પરંતુ, સરકાર બધી ચીજોના ભાવ કેમ ઠરાવી શકે ? તેમાંની ઘણીખરી ચીજો, દાખલા તરીકે-ઘાસલેટ તેલ અને ઘાસલેટ તેલના ડબ્બા પરદેશોથી આયાત થાય છે, અને પરદેશો જે ભાવ માગે તે ભાવ ન આપીએ તો તેઓ એ માલ મોકલેજ નહિ આ દેશમાં બનેલા માલ માટે પણ બધી ચીજોના ભાવ સરકાર કેમ બાંધી શકે ? અને જો તેઓ ભાવો નક્કી કરે તો, માલ બનાવનારાઓ તેમજ વેચનારાઓ ઠરાવેલા ભાવેજ માલ વેચશે, એવો બહોળસ્ત તેઓ કેવી રીતે કરે શકે ? તેમ કરવા માટે દરેક હુકાન દીઠ એક એક ઇન્સ્પેક્ટર નીમવાની અને તેનો પગાર આપવાની જરૂર પડે તેનો કેટલો બધો ખર્ચ થાય ? બધા ઇન્સ્પેક્ટરોનો પગાર આપવા માટે નવા કરો નાખવાની જરૂર પડે. બધા ઇન્સ્પેક્ટરો વ્યાજબી અને ન્યાયી રીતે વરતે છે તેની સરકારને કેવી રીતે ખબર પડે ? એ તદ્દન અશક્ય થઈ પડે.

આવી બાબતોનો આપણે વિચાર કરવો જોઈએ અને યાદ રાખવું જોઈએ કે હિન્દુસ્થાનની માફક બીજા દેશોમાં પણ ભાવો વધ્યા છે બીજા દેશોમાં પણ હિન્દની માફક લોકો ક્યારે કરે છે, અને બીજા દેશોમાં પણ સરકારને ભાવોની હદ બાંધવાનું અશક્ય જણાયું છે. જો આપણે આ બાબતોનો વિચાર કરીએ તો આપણને માલુમ પડશે કે ભાવોપર અકુશ સુકવાનો માત્ર હુકમ બહાર પાડવાથી હિન્દુસ્થાનમાં સરકાર ભાવો સસ્તા કરી શકે, એમ ધારવું એ મુર્ખાઈ બરેલું છે.

ત્યારે એ બાબતમાં શું થઈ શકે ? આપણે ભાવો કેમ સસ્તા કરી શકીએ ? ભાવો મોંઘા છે, કારણ કે દુનિયા હાલ ગરીબ છે, કારણ કે દુનિયામાં ઓરાકો

જુજ છે, અને ઉપયોગી ચીજો ઘોડી છે. જો દુનિયા ગરીબ હોય તો પાછી તથાગર થવાને તેણે સખત મહેનત કરવી જોઈએ. ભાવે ઘટાડવા માટે એકજ રસ્તો છે. જો હિન્દુસ્થાન અને બીજા દેશો સખત મહેનત કરે અને વધુ અનાજ ની ખેતી કરે, અને અગાઉ કરતાં વધારે ઉપયોગી ચીજો પેદા કરે તો ભાવે નીચા જવા સંભવ છે. પરંતુ હિન્દમાં ભાવે ઘટાડી શકાશે કે કેમ, તે ઘણું શક્યમ છે. દુનિયાના બાકીના દેશોમાં ચોખા અને બીજા અનાજના ભાવે હિન્દના કરતા ઘણા ઉચા છે. આથી હિન્દના ભાવે સસ્તા થવાનો સંભવ નથી. હિન્દમાં લોકો એ વધુ અનાજ પેદા કરવાની ખાસ જરૂર છે. હાલ તો પાક સારો ઉતરે તો પણ હિન્દની પ્રજાને જોઈએ તે કરતાં થોડુંજ વધારે અનાજ લોકો નિપજાવે છે. જો આખા હિન્દુસ્થાનમાં મોસમ ખરાબ નિવડે તો હિન્દમાંનો અનાજનો જથ્થો લોકોના ખોરાકને માટે પુરતો થઈ પડશે નહિ એથી કરીને પરદેશો ખાતેથી અનાજ આયાત કરવાની જરૂર પડશે. પરંતુ પરદેશોના ભાવે હિન્દના ભાવે કરતાં બમણા અને ત્રણગણા હોવાથી હિન્દ માટે જોઈતો ખોરાક મેળવવાની મોટી મુશ્કેલી પડશે. આથી કરીને વધુ અનાજ નિપજાવવાને રીયતને સમજાવવાની મોટી જરૂર છે. તેઓ જો તેમ કરશે નહિ તો દુકાળ પડવાની ધાસ્તી છે. રીયતોને વધુ અનાજ પેદા કરવાને નીચે સુજાન સમજાવવાની બહુ મહત્વ કરવામાં આવે છે:—

- (૧) તેઓને સમજાવવું કે, અનાજના ભાવે ઉતરવાનો સંભવ નથી, પણ વધવાનો સંભવ છે. આ બાબતની રીયત સાથે વાતચીત કરવા પહેલાં એવો વિચાર કરવો કે આ ખજરથી પોતાનો અનાજનો જથ્થો બજારમાં વેચવા કાઢવાને બદલે તેવો તે સંઘરી રાખવાને લલચાશે કે કેમ ? જે છાંયોમાં, ખેડુતો અનાજનો મોટો જથ્થો સંઘરી રાખતા હોય ત્યાં આ બાબત જોઈએ તેથી વધારે વાત કરવા ઉદ્ધાપણ બરી ગણાશે નહિ.
- (૨) તમારી નજીકમાં પડતર જમીન અથવા ચારાને માટે રાખેલી જમીન હોય અને એ જમીન લોકોને માટે જોઈતી ન હોય તો એ જમીનની ખેતી કરવાની રજા માગવાને શું તમે લોકોને કહી શકો નહિ ?
- (૩) જરૂર પડે તો સરકાર પાસથી નાણાં ઉછીના લઈ કુવાઓ ખોદવાને તમે રીયતને સમજાવી શકો નહિ ?
- (૪) ખાતર પાછળ વધુ નાણાં ખરચવાને તમે રીયતને સમજાવી શકો નહિ ? ભાવે ઘણા તેજ છે એટલે ખાતર પાછળ વધુ પૈસા ખરચવાથી તેઓને અગાઉ કરતાં વધારે લાભ થશે.
- (૫) જો રીયત રૂ, ભુટ, તંબાકુ, સોંયશીંગ વિગેરે ઉદ્યોગિક પાકો ઉગાડવા

હોય તો તેની જગ્યાએ વધુ અનાજ ઉગાડવું બહેતર થઈ પડશે, એ જાણત વિચાર કરવાને તમે તેઓને કંઈ શકો નહિ? ૩, ભોંયચીંમિ ભુટ અથવા તંબાકુનો પાક ઉગાડવાથી કદાચ વધારે નાણું ઉપજે, પરંતુ અનાજનો જથ્થો ખુટી પડે, તો પૈસા કાંઈ કામ લાગશે નહિ, એ વાત સ્પષ્ટ થાદ રાખવાની છે કે ગઈ મોસમમાં સ્પષ્ટ પાસ મરચાં તંબાકુ, ૩ અને બીજી ચીજોનો પાક સારો હતો, પરંતુ પુરતો ખોરાક મેળવવાને તેઓને મોટી મુશ્કેલી પડી હતી, એવી ખબર મળી છે

- (૬) તમારા જીલ્લામાં જેતીવાડી ખાતાના અમલદારો હોય તો તેઓની સલાહ લેવાને તમે શું સ્પષ્ટ તને ઉત્તેજન આપી શકો નહિ? ઘણાં ગામોમાં જેતીવાડી ખાતાના અમલદારોએ સ્પષ્ટ તને ઘણી ઉપયોગી જાણતનો માહિતી આપી છે, એ જીના હવે સ્વીકારવામાં આવે છે

ઢારોના મળમુત્રનું ખાતર કેવી રીતે જાળવવું ?

મદ્રાસના જેતીવાડી ખાતાના અમલદાર મી ડબલ્યુ એચ હેરીસને આપેલી સલાહનો સાર નીચે મુજબ છે:—

દસિણ હિન્દની ઘણીખરી જમીનોને માટે ઢારોના છાણનું ખાતર, એ બધા ખાતરોમાંથી સૌથી ઉપયોગી ખાતર છે ઢારો છાણના પોદળા કરે તેજ વેળાએ આપણે તે ખાતર વાપરી શકીએ, પરંતુ થોડા વખત સુધી સંઘરી રાખેલું છાણ ખાતર તરીકે વાપરવું વધારે સારું છે આ રીતે કેટલોક વખત સુધી રાખી મુકેલા છાણમાંથી ઉગતા પાકને ચોપણ મેળવવું વધુ સહેલું થઈ પડે છે છાણ ત્યારે સંઘરી રાખવામાં આવે છે, ત્યારે તેના ગુણમાં જુદી જુદી રીતે ફરક પડે છે અને એ ફરકને લીધે તે ખેડુતને ઘણું વધારે કીંમતી થઈ પડે છે તેમ છતાં પણ ખાતરમાં રહેલાં કેટલાક અગત્યનાં તત્ત્વો નાણુદ થાય છે. આથી કરીને એ ખાતે જેમ બને તેમ ઓછી આવે તે રીતે ખાતર સંઘરી રાખવાની સુક્તિનો અમલ કરવો જોઈએ

ઢારનું ખાતર સંઘરી રાખવામાં આવતાં, જે રીતે ખાતરનો નાશ થાય છે:—

- (૧) ખાતરનો પ્રવાહી ભાગ ઘસડાઈ જાય છે, અને સાથે બીજાં ઉપયોગી પદાર્થ પણ ઘસડાઈ જાય છે.
- (૨) ખાતરનો કેટલોક ભાગ વરાળરૂપે ઉડી જાય છે, અને એ વરાળમાં પાકને માટે જરૂરનો નાઈટ્રોજન પણ ઘસડાઈ જાય છે. આથી કરી

ને આ ખાતરનો સંઘરો કરતી વેળા, આપણે તેના પ્રવાહી ભાગને ઘસડાઈ જતો અટકાવવો જોઈએ, તેમજ ખાતરના અસુક ભાગને વરાળરૂપે ઉડી જતા અટકાવવો જોઈએ.

જનાવરતું મુત્ર ખાતર તરીકે ઘણું કીમતી હોવાથી, તે ઘસડાઈ જતું આપણે અટકાવવું જોઈએ. આથી કરીને મુત્ર ચુસી લે તેવા ઘાસચારાના કચરાનો તે મુત્ર જળવવા માટે ઉપયોગ કરવો જોઈએ જો એવો ઘાસચારાનો ભુકો ન હોય તો પછી પાંદડાંઓ અને નકામા રોપાઓમા મુત્ર ઝીલી લેવું જોઈએ, અને એવાં પાંદડાં અને રોપાઓ પછુ ન મળી શકે તો સાધારણ માટીમાં મુત્ર ઝીલવું જોઈએ.

ખાતર સંઘરી રાખવાની નીચલી ત્રણ રીતો છે —

- (૧) પેટીમાં અથવા બધ કંદેલાં જુપડાંમાં ભરી રાખવું.
- (૨) ખાડામાં ભરી રાખવું, અથવા તો,
- (૩) ખાતરનો ઢગલો કરવો.

પહેલી રીત એવી છે કે, એક બધ કીપેલા જુપડામાં ઢોરોને ખાંધ્યા વિના મુટાં રાખવામાં આવે છે. જુપડામાં તેઓના પગ હેઠળ છાણનો પુકળ ભુકો પડેલો હોય છે. આ મળમુત્રમાં દરરોજ ઘાસચારાના ભુકાનો કચરો ઉમેરવામાં આવે છે. આ બધા કચરામાં ઢોરતું જે મુત્ર પડશે તે ઘસડાઈ જશે નહિ પણ તે કચરો મુત્રને ચુસી લેશે. આગળ જતા ઘાસચારાનો કચરો છાણ અને મુત્ર મળી એક કઠણ પદાર્થ બનશે અને તેનો જાડો પોપડો જમીનપર પથરાશે આ રીતે મુત્ર ઘસડાઈ જતું અટકે છે, તેમ તેનો અંદર રહેલો નાઇટ્રોજન વરાળરૂપે હવામાં ઉડી જતો નથી.

બીજી રીત ખાડો ગાળી તેમાં મળમુત્ર એકઠું કરવાની છે. જાનવરોને એક નક્કર જમીનપર ઉભાં રાખવામાં આવે છે અને તેઓનું મળમુત્ર એકઠું કરી દરરોજ બહાર ગાળેલા ખાડામાં નાખવામાં આવે છે. આ ખાડાનો ચારે બાજુ નક્કર કીપેલી હોય છે, જેથી કરીને મુત્ર જમીનમાં ચુસાઈ જતું અટકે છે. વખતો વખત આપણે ખાડામાં માટી નાખવી જોઈએ, કે જેથી કરીને મુત્ર અને બીજા પ્રવાહીને તે માટી ચુસી લે હવા ને ચુકી હોય તો એ ખાતરને હદ ઉપરાંત કઠણ થતું અટકાવવા માટે આપણે તેમા પાણી નાંખવું જોઈએ.

ત્રીજી રીત એવી છે કે, ઢોરોને એક કઠણ જમીનપર ઉભાં રાખવામાં આવે છે, અને જનાવરોનું છાણ, મુત્ર અને તેઓના ઘાસચારાના કચરાનો એક ઢગલો કરવામાં આવે છે અને તેમાં કોઈ કોઈ વેળા માટી ઉમેરવામાં આવે છે:—

ખેતીવાડી ખાતાએ આ ત્રણ રૂઢીઓની બેલારો ખાતેના સરકારી કાર્મમા ઘણા વરસો સુધી તપાસ લીધી છે, અને તેનું પરીણામ નીચે મુજબ જણાયુ છે -

કઈ રીતે ?	જનાવરેની એક બેડીથી દરવરસે પેદા થતા ખાતરનું વજન રતલ	તેમા સમાવસો નાઈટ્રોજન ... રતલ	તેમાંના પોટાશનું પ્રમાણ ... રતલ	તેમાંના ફોસ્ફોરીક એસીડનું પ્રમાણ ... રતલ	ખાતરની આશરે કીમત રૂપિયા.	ખાતરમાં ના સેન્ટ્રિય પદાર્થનું ... રતલ.
પેટી અથવા બંધ કીધેલું ઝુપડાંથી	૧૦,૧૪૦	૮૦ ૭	૧૫૫ ૩	૫૬ ૨	૬૯ ૪	૩,૦૨૦
ખાદાથી	૯૮૩૦	૫૫ ૫	૭૦ ૦	૪૬ ૩	૩૭ ૦	૧,૭૬૫
ખાતરના ઢગલાથી ...	૬,૦૭૦	૬૦ ૦	૫૮ ૮	૪૪ ૫	૪૬ ૦	૨,૧૬૮

આ ઉપરથી ખુલ્લું જણાયે છે, ઢોરોને એક બંધ ઝુપડામાં રાખીએ અને તેઓનું છાણુ, મુત્ર અને ઘાસચારાનો કચરો કચરવા દઈએ તો આપણને વધુ ખાતર મળે છે, અને વળી વધુ કીમતી ખાતર મળે છે. આપણે જો ખાતરનો ઢગલો કરીએ તો આપણને કીમતી ખાતર મળે છે, પણ એ ખાતરને ભાદે વરસાદથી અથવા સખત પવનથી ઘસડાઈ જતું અટકાવવાની આપણે સર્વાંગ લેવી જોઈએ. આપણે જો તેમ કરીએ નહિ તો વરસાદ અને પવનને લીધે ખાતરનો મોટો ભાગ ઘસડાઈ જશે. વળી જો ખાતરનો ઢગલો હ્રદ ઉપરાત મુકકો થાય તો તે ઢગલો ઘણો ગરમ થશે, અને ખાતરનો ઢેટલોક ભાગ ખગડશે. જો આપણે ખાડામાં ખાતર ભરી સખવાની રૂઢીનો અમલ કરીએ તો ખાતરનો પ્રવાહી ભાગ ઘસડાઈ જવાની ધાસ્તી રહે છે. પણ જો આપણે ખાડા ની બાજુએ કંઈક કરવાની સલાહ લઈએ તો પ્રવાહી ખાતર ઘસડાઈ જશે નહિ અને નુકશાન ઘણું થશે નહિ.

ઉત્તર ગુજરાતમાં શેરડીનું વાવેતર.

શેરડીનો પાક ગેરાડુ, ભાઠા અને ખેડા જિલ્લાના ખાગાયતી ગામોની કુળ-
રૂપ જમીનમાં થાય છે. અમદાવાદ જિલ્લામાં દક્ષિણ દસકોઈ તાલુકાના હીરાપુર,
ગામડી, અસલાલી, કાસંદરા, વિસલપુર, નવાપરા પેાળકા તાલુકાના જલાલપુર,
રાજપુર, ચલોડા, સરોડા, ચંદીસર પ્રાંતીજ તાલુકાના સલાલ સોનાસણ, અને
ધંધુકા તાલુકાના રાણપુર આગળ પાછળના તાલુકદારો ગામોમાં આ પાક હર-
ફેંમેય વધારે ઓછા પ્રમાણમાં લેવામાં આવે છે. છપનીઆ દુકાળ પછીથી
આ પાકનું વાવેતર ઘણું જ ઓછું થઈ ગયું છે, તે અમદાવાદ જિલ્લાના આ સાથે
આપેલા આંકડા ઉપરથી જણાશે.

સને ૧૮૮૦-૮૧	૧૮૯૦-૯૧	૧૯૦૦-૦૧	૧૯૧૦-૧૧
એકર ૧૭૭૭	૧૭૯૨	૯૫	૭૪૫

સને ૧૯૧૩-૧૪	૧૯૧૪-૧૫	૧૯૧૫-૧૬	૧૯૧૭-૧૮	૧૯૧૮-૧૯
એકર ૩૦૯	૬૩૬	૭૯૬	૭૫૩	૧૦૨૨

શેરડીનું વાવેતર ઘટી જવાનાં કારણો નીચે જતાવવામાં આવ્યા છે.

- (૧) ખેડુતોની ગરીબ હાલતના પરીણામે પૈસાની તંગી અને સાથે જવાથી ધીર અટકી પડી છે.
- (૨) વરસાદ અનિયમીત થવાની સાથે પ્રમાણમાં કમી પડવાથી પાણી પાવા ની મુશીબતને અગે વાવેતર દિનપ્રતિદિન કમી થતું જાય છે.
- (૩) ચોછા વરસાદે ઉધાઇનો વધતો જતો ઉપદ્રવ અને તેથી થતું નુકશાન.
- (૪) ભુંડનો વધતો જતો ત્રાસ અને તેથી થતો પાકનો નગાડ.
- (૫) મજુરીના દરમાં અતિશય વધારો અને તેની સાથે મજુરોની અછત અને પરીણામે કામ કરવામાં બોનકાળછ અને તેથી વધતી જતી ખેડુતોની હાડમારી.
- (૬) કપાસના ભાવના ઉછાળાને અગે મજુરી અને અર્થના પ્રમાણમાં ચેરડી કરતાં કપાસનો પાક લેવામાં સુગમતા અને કમી જોખમ.

સાધારણ રીતે ધણાજ થોડા સારા ખેડુતો શેરડીનો પાક લેતા પહેલા તે જમીનને વાસેલ પડતર રહેવા દે છે. જેને સાંપુ, ભાદરડ અગર તો પચીડિ એમ જુદા જુદા નામોથી જાણખાય છે. કેટલીક વખત આગલી સાલ સારી

બાકી બીજે, બધે ઠેકાણે કાઠીઆવાડમાં ભાવનગરી ભડી ધોળી અને લાલ શેરડી થાય છે. ખેડા જિલ્લામાં ધોળી તેમજ લાલ એમ બે ભતતની શેરડી થાય છે. લાલ શેરડી કઠણ હોઈ શિયાળવાંથી એાણુ નુકશાન થાય છે. તે પીલવામાં કઠણ પડે છે પણ, ગળપણમાં તથા ગોળ પાડવામાં સારો છે.

અમદાવાદ, અસલાલી, કાસંદરા ગામોએ પુનાની મુંઢીઆ ભડી શેરડી અજમાવવામાં આવી હતી, પણ તેને પાણીની જરૂરીઆત વંધારે રહે છે અને ઉનાળામાં પાંદડો સુકાતી માલુમ પડે છે. વળી તેને ખાતર પણ વધારે નેઈએ અને ઉચાઈમા વધતી હોવાથી જો તેને દક્ષિણ દેશના રિવાજ પ્રમાણે માટી ચઢાવી કેઢા ણાંધવામાં ન આવે તો આડી પડી જાય છે, તેથી સાંકા વાંકા વળે છે, અને શેરડી આડી પડવાથી ગોળ બગડવાનો સંભવ રહે છે શિવાય પડો જતી અટકાવવા માટે જો અગમચેતી વાપરી ઉડી રોપવામાં આવે તો ઉધાઈતું ભેર વધારે હોય તેવે ઠેકાણે નુકશાન થવાનો સંભવ રહે છે. વળી મધ્યમ કાળી જમીનની માફક આપણી જમીનમાં શરીઆની ણાણુએ માટી ચઢાવેલો કાયમ રહેતી નથી, કારણ કે ગોરાડુ જમીન પાણી ફરવાથી ધોવાઈ જઈ પાળીઓ નહિ જેવી થઈ જાય છે અને આખરે શેરડી વજનદાર હોઈ પવનથી આડી પડે છે. વળી કાસંદરા ગામે પંદર પંદર દિવસને આતરે જુદી જુદી શેરડી રોપી બે ચાસ અગર શરીઆ વચ્ચે જુદાં જુદાં અતર રાખી અખતરે કરવામાં આવ્યો હતો તેમા વહેલી રોપેલો શેરડીનો પાક તથા બે ચાસ વચ્ચે આશરે બેથી, અઢી ફુટનો ગાળો ઉતારામાં સારો પડે એવા ખાત્રો કરવામાં આવી હતી. ગુજરાતમા મોડી શેરડી રોપવાનો રિવાજ પાણી પાવાની સુશીળતને લઈને દાખલ થયો હોય તેમ લગે છે વળી ઉધાઈના ઉપદ્રવથી પાણી લાગલાગટ આપવાનો જરૂર પડે છે, માટે જેમ પાણુ એાછાં આપવા પડે તેમ વધારે/ઠીક. એ ઇરાદાથી શેરડી રોપવાનું બની શકે તેટલું લગાવાય છે જ્યાં એાઈલ એન્જન અને પપવડે પાણી પાવાની સવડ હોય તેવે ઠેકાણે ટાઢ વિત્યા બાદ શેરડા પીલતી વખતેજ અગર પીલાઈ રહ્યા બાદ તુરત ફાગણ મહિનામાં નવો વાઢ રોપવામાં આવે તો પાક સારો થવા સંભવ છે શિવરાત્રી પહેલાં જો રોપવામાં આવે તો ટાઢથી ઠીંગરાઈ જઈ ઉગવામાં અને વધવામા શેરડી અચકી જાય છે માટે ફાગણ માસની શરૂઆતમા રોપાય તો વધુ સારી પડે એમ માનવું થાય છે.

શેરડી રોપ્યા બાદ બીજું પાણુ એાથે દિવસે અને ત્રીજું અને ચાર પછી નાં પાણુ પાંચ છ દિવસને અતરે વરમાદ પડતા સુધો આપવામાં આવે છે; કારણ જમીન બીની રહેવાથી ઉધાઈ એાછી લાગે છે એામાસામાં વરસાદ ઉધાડ આપે અને જમીન સુકાય તો વખતો વખત પાણી આપવામાં આવે છે અને ત્રણ ચાર વખત નિંદી ખેતર સાફ રાખવામાં આવે છે.

દશકોથી અને ધોળકા તાલુકામાં દિવેલીનો ખોળ ભાગી ખારીક ભુકે કરી એકીવખતે અથવા તો મહિનાને આંતરે એમ બે વખતનો મળી વીધે કળશીથી વીસ મણ ખોળ અસાડ, શ્રાવણ માસમાં ચડીયાં આગળ પાછળ અને ઉધાઈ હોય તો પાછીમાં ખાતર તરીકે ભુકે છે. આ રિવાજ રાણપુર તરફના ગામોમાં બેવામાં આવતો નથી. કાઠીઆવાઠ શિવાયના અમદાવાદ અને ખેડા જીલ્લાના ગામોમાં ચેરડીની આગળ પાછળનાં બુનાં પાનથી ઉગાડેલી ચેરડીને તે પાંદડાં વડેજ વીંટાળી દઈ ત્રણ વખત શ્રાવણ, માદરવો અને આસો એમ મહીના મહીનાને આંતરે જેમ જેમ ચેરડી ઉધડતી જાય તેમ તેમ બાંધે છે તેથી ચોત્રા (ઉત્તરા) ચિત્રા નક્ષત્રના સખત તાપથી ચેરડી ફાટી જતી નથી અને એક બીજાને ટેકે પવનના ભેરથી પડી જતી અટકે છે. વળી શિયાળ વિશેષે જનવરોથી પણ નુકશાન સહેજ કમી થાય છે અને પાળીઆમાં ફરેક કથારાની અદર ફરી પાણી પાવાનું સુગમ પડે છે વળી સુકાએલી પાંતરી છુટી નહિ રહેવાથી પાણી વાળનારનો ખરડો સોરાઈ જતો નથી, તેમજ બુંડથી કદાચ નુકશાન થયું હોય તો તે તુરત નજરે ચઢે છે અને બુંડ અંદર ભરાઈ ગયું હોય તો વેગળેથી ભેંધ શકાય છે. એટલે તેને સાવચેતીથી હાંકો કાઢવાનું પણ સુગમ પડે છે. આ કામ ઘણું ખર્ચાળ છે અને એક એકરે ત્રણ વખત બાધવાના મનુર બે સારી રીતે બાંધવામાં આવે તો લગભગ એસી જેટલાં થાય છે, એટલે ફક્ત બાધવાનો ખર્ચ એક એકરે રૂપીઆ ત્રીસથી ચાલોસ જેટલો આવે છે ખેડા જીલ્લામાં અસાડ માસમાં મુળ પાળીએને પાવડાથી, ભાગી નાંખી કોદાળીથી ગોડ કરી શરીઆની ચેરડીની ણાબુએ માટી ચડાવે છે, જેથી શરીઆ અગર ચેરડીના ચાસ તે પાળીએ બધાય છે અને પાળીએની જગ્યાએ શરીઆ અથવા ચાસ (નીકો) પડે છે. આમ કરવાથી ચેરડી પડતો અટકે છે.

(અપૂર્ણ)

G. P. Pathak.

District Agricultural

Overseer, Broach.

આપણે પીવાનું પાણી.

—*****—

(દક્ષિણ હિંદની હેલ્થ એન્ડ વેલફેર એસોસિએશને પસંદ કરેલા ચોખા-નિયાંનો એક ભાગ.)

હિંદુસ્થાનમાં દરહજાર માણસે દરસાલ ૩૫ થી ૪૦ માણસો મરણ પામે છે. એટલિટનમાં દર હજાર માણસે દર સાલ ૨૦ થી પણ ઓછા માણસો મરણ પામે છે. હિંદુસ્થાનમાં એટલાં બધાં મરણો થવાનું શું કારણ? તેનું એક મુખ્ય કારણ નીચે પ્રમાણે છે હિંદીઓનો મોટો ભાગ જે પાણી પીએ છે તે ચોખ્ખું નથી કોલેરા, મરડો, આંતરીયો તાવ અને બીજા ઘણા રોગો, ખરાબ પાણી પીવાને લીધે થાય છે.

પીવાનાં પાણી માટે ઉપયોગમાં લેવાતાં તળાવોના કાંઠાપર લોકોને મેલાં કપડાં ધોતાં આપણે જોઈએ છીએ. આ તળાવોમાં ગંદું પાણી વહેતું આપણે જોઈએ છીએ લોકો આ તળાવોમાં નહાય છે, અને તેની બાજુમાં કુદરતી હાજતે જાય છે તેમા ઢોરોને પણ નહવડાવવામાં આવે છે. કોલેરા, મરડો અને આંતરીયો તાવ વગેરે જે રોગો ગંદું પાણી પીવાથી થાય છે. તેવા રોગો આપણાં ગામડાંઓમા ફેલાય છે, એ કાંઈ નવાઈ જેવું નથી.

તળાવોમાં આવતું પાણી.

જે આપણે વરસાદનું પાણી ધુળ અને ઠાઠવમાં લેખાતાં પહેલાં એકઠું કરી શકીએ, તો તે આપણે માટે સારું અને પીવાલાયક પાણી છે. વળી જે વરસાદનું પાણી પડતર જમીનપર અથવા નહીં એકાચતો જમીન ઉપર પડ્યું હોય અને ત્યાંથી તળાવમાં એકઠું થાય, તો તે પણ સારું અને પીવાલાયક પાણી ગણાયે. આ ગુજબ હુગરા ઉપરથી ઉતરી આવી જે પાણી તળાવોમા ભરાય છે, તે સારું હોવાનો સંભવ છે; પરંતુ સાધારણ રીતે તળાવોમાં જેવામાં આવતું પાણી તેથી બુદ્ધિજ્ઞ જાતનું હોય છે. આ પાણી ગામડાંઓની આસપાસ જમીનની સપાટીપરથી ફરી વળેલું હોય છે જે જમીનપરથી તે પસાર થાય છે. તેપર મળસુત્ર, મુત્રેલાં ઢોરો, કોહી ગયેલો વનસ્પતી વગેરે ગંદકી પડેલી હોય છે તળાવમા વહેતું પાણી આ ગંદકીના તત્વો લેતું આવે છે એ રજકણોમાં ઘણી યેળા તુકશાનકારક જંતુઓ પણ માલમ પડે છે

નદિઓ.

તળાવોનાં પાણીની માફક નદીમાનું પાણી પણ ધાસ્તી ભરેલું હોવાનો સંભવ છે નદીની નજીકના ગામોના ખેતરોમાં પડતું વરસાદનું પાણી ઘસડાઈને નદીમાં એકઠું થાય છે, અને પોતાની સાથે બધી જાતની ગંદકી ઘસડતું જાય છે. વળી શિયાળા અને ઉનાળાની રૂતુમાં નદીની સપાટી ઉપર લોકો ઝાડ ફરવા જાય છે, અને તેમાં કપડાં ધુવે છે આ રીતે નદીની સપાટી ગંદકીવાળો હોય છે, અને તેથી કરીને નદીનું પાણી ધાસ્તી ભર્યું હોય છે.

કુવાઓ.

કુવાઓનું પાણી પણ હંમેશાં તંદુરસ્તીને માટે સારું હોય એમ નથી

ઝેટલું જ નહીં પણ તે સ્વચ્છ દેખાતું હોય તોપણ તે હ મેશાં સ્વચ્છ હોતું નથી. ત દુરસ્તીને ધારતી ભર્યા જંતુઓ ઝેટલા બારિક હોય છે કે આંખથી તે ભેઈ શકાતા નથી. એવા અસંખ્ય જંતુઓ પાણીમાં હોય અને તે છતાં પાણી કાચ જેવું નિર્મળ દેખાય. આથી કુવાનું પાણી સાફ છે કે કેમ, તે આપણે કેમ જાણી શકીએ ?

જ્યારે વરસાદનું પાણી જમીનપર પડે છે ત્યારે જો જમીન નરમ હોય તો તે જમીનમાં દાખલ થાય છે. જમીનની સપાટીપર જે ગદકી હોય, તેનાં રજ-કણો પાણીની સાથે જમીનની નીચે પસાર થશે. આથી કરીને કુવાઓની નજીકની જમીનમાં કાંઈપણ ગદકી ન રહે તેવી આપણે સલાહ લેવી ભેઈએ ઘરો અને સંડાસોથી ઘણે દુર, નહીં ખેડાયેલી જમીનમાં કુવો ગાળવો ભેઈએ. બની શકે તો કોઈપણ ગામ અથવા ઘરથી ૨૫૦ ફીટ દુર, કુવો હોવો ભેઈએ કુવા નજીક કોઈને પણ કપડાં ધોવા નહિ દેવા ભેઈએ કુવાની ફરતો કઠેરો તથા ૧૦ થી ૧૫ ફીટ જેટલું પથ્થરનું ચણતર ઉભું કરવું ભેઈએ, કે જે પથરા ઉપર ઘઈને પાણી કુવાની બહાર પસાર થાય આથી કરીને લોકોના પગની ધુળ પાણી સાથે કુવામાં ઘસડાતી અટકશે વળી તેથી પાણી ખેતવાની ખાલદી અને દોરડું ધુળવાળું અને મેલું થતું અટકશે. પરંતુ આવી સાવચેતી લીધા છતાં, કુવા નજીકની જમીનપર કાંઈક ગદકી હોવાનો ભેખમ હ મેશાં હસ્તી ધરાવે છે. જો જમીન પોચી હોય તો એ ગદકી વરસાદના પાણીની સાથે કુવામાં દાખલ થવા સલામ છે આ રીતે જમીનપરની ગદકી વરસાદનાં પાણી મારફત કુવામાં દાખલ થાય છે પરંતુ વરસાદનું પાણી માટી અથવા નકકર ખડકનાં પડયાંયો પસાર થઈ શકતું નથી જો આપણે માટી અથવા કઠણ ખડકના પડનાળી જમીન માં કુવો ગાળીએ અને તેની નીચે પાણી મળી આવે તો એ પાણી ઘણું સ્વચ્છ અને તંદુરસ્તીને શુભદ્રારી હોવાનો ઘણો સભવ છે જમાત આપણે માટી અથવા કઠણ ખડકનાં પડ સુધી કુવાનો ચારે ગાળીએ પાકુ ચણતર કરી લેવાની સલાહ રાખવી ભેઈએ. નહિ તો વરસાદનું પાણી કુવાઓની બાજુમાંથી દાખલ થાય અને તેની સાથે ગદકીના રજકણો પણ દાખલ થવાની ધારતો છે

કુવામાંથી પાણી કાઢતી સ્ત્રીઓ સામાન્ય રીતે પોતાના ઘડા લાવે છે. એક ઘર અથવા ગામમાં કદાચ કોલેરા હોય છે, અને એ ઘરની સ્ત્રી પોતાનો ઘડો કુવાપર લાવે છે, કદાચ એ ઘડાને ઉલટીના જંતુઓ લાગેલાં હોય છે. એ બાઈના બાળકને કોલેરા થયો હોય અને તેની ઉલટીનો કેટલોક ભાગ ઘડાને ચોટ્યો હોય એ ઘડો સાફ કરવા પડેલાં, તે બાઈ એ ઘડાને કુવામાં ઉતારે, અને એ રીતે કોલેરાના અસંખ્ય જંતુઓ કુવામાં દાખલ થાય છે, કે જ્યાં તે વધીને તેના અસંખ્યગણાં થાય છે. બીજી જે સ્ત્રી એ કુવામાંથી પાણી લઈ જશે તે પોતાના ઘડામાં કોલેરાના જંતુઓ પોતાને ઘેર લઈ જશે અને તેનાં

બાળકોને ઘડામાંનું પાણી પીવાથી કેલેરા લાગુ પડશે એવી ધાર્તી છે. આ કારણથી કેાઈપણ માણસને પોતાનું વાસણ કુવામાં બોળવા દેવું નહિ. કુવાપર એક બાલદી રાખવી, અને દરેક બાઈએ એ બાલદાવડે પાણી ખેંચી તેમાંથી પોતાનો ઘડો ભરવો જોઈએ.

નવો કુવો કેવી રીતે બાંધવો ?

આ ઉપરથી તમે જોઈ શકશો કે, પીવાના પાણીનો આરોગ્યદાયક જથ્થો મેળવવો એ સહેલું કામ નથી ગામડાનાં તળાવોનું પાણી હુમેશાં ધાર્તી ભર્યું હોય છે, અને ગામડાના ઘણાખરા કુવાનું પાણી પણ ઘણી વેળા જોખમ ભર્યું હોય છે. જો તમે પીવાના પાણી માટે નવો કુવો બોદવાના હો, તો તમારે નીચલા નીચમોપર ધ્યાન આપવું. તેમ કરશે તો પાણી તંદુરસ્તીને લાભકારક થઈ પડશે.

(૧) કુવાને સ્વચ્છ જમીનમાં ગાળવો જોઈએ.

(૨) બની શકે તો માટીના પડવાળી જમીનમાં કુવો ગાળવો જોઈએ.

(૩) તેની ફરતી દીવાલ બાંધવી જોઈએ

(૪) કુવાની બધી બાજુએ છટ અને ચુનાનું અથવા એવા કેાઈ પદાર્થનું ચણતર કરવું જોઈએ કે જેમાંથી જમીનની સપાટીથી ૧૦ થી ૧૫ ફીટ સુધી કુવામાં પાણી પસાર થાય નહિ

(૫) કુવામાંથી પાણી કાઢવાનો પંપ હોવો જોઈએ અથવા તો તેમાંથી પાણી લેવા માટે એક બાસ બાલદી અને દોરડું રાખવું જોઈએ; બીજી કેાઈ બાલદી અથવા દોરડુ કુવામાં નાંખવું નહીં જોઈએ.

(૬) કુવાની ફરતુ ૧૦ થી ૧૫ ફીટ સુધી પથ્થરનું ચણતર બાંધવું જોઈએ, અને તેનો ઢાળાવ એવી રીતે રાખવો કે જે પાણી ઢાળાય તે કુવાની બહાર પડે.

(૭) આ ચણતરની ઢાળને છેડેથી પાણી દુર લઈ જવા માટે એક નીક બાંધવી, આ નીક પણ પથ્થર કે કેાઈ નક્કર પદાર્થની બાંધવી.

(૮) કુવા નજીક લોકોને કપડાં ધોવા દેવા જોઈએ નહીં

(૯) કેાઈપણ ગટર, સંડાસ, અથવા મળસુત્રની જગ્યાએથી કુવો ઘણા દુર હોવો જોઈએ, અને કેાઈપણ ઘરથી ઓછામાં ઓછા ૨૫૦ ફીટ દુર હોવો જોઈએ.

જો ખેતરમાં ખાતર નાંખ્યું હોય તો, ખેડાણવાળાં ખેતરમાં કુવો ગાળવો. સલામતી ભર્યો નથી એ યાદ રાખવું.

કુવાને માટે ૫૫ રાખી તેને મજબુત ઢાકણથી બંધ કરવાનો પ્લાન ઘણો સરસ છે. એમ કરવાથી કુવામાં ધુળ જઈ શકશે નહિ જો કુવામાં 'દોરડું' અથવા બાલકી નાંખવામાં આવે, તો તેનાપર ધુળ અથવા કચરો ચોટેલો હોવાની હમેશાં ધારતી રહે છે. વળી, જો કુવો ઉઘાડો હોય તો નાના છોકરાઓ અથવા મૂર્ખ-લોકો તેમાં કચરો નાખે એવી ધારતી રહે છે. વળી જો કુવો ઉઘાડો રાખ્યો હોય તો તેમાં મચ્છરો પેદા થશે, અને મચ્છરોથી ઘણી વેળા તાવની બિમારી ફેલાય છે. લોકો અગાઉ એમ ધારતાં કે, જો કુવો બંધ રાખવામાં આવે તો તેનું પાણી ખરાબ થશે આ એક ભુલ છે, અને ઘણી જગ્યાએ કુવાઓ બંધ કરેલા છે અને તેનું પાણી સાફ છે.

પાણી સ્વચ્છ રાખવાને બધાંએ સાથે મળીને કામ લેવું જોઈએ.

આ ઉપરથી જણાશે કે કુવો ખુલ્લો રાખ્યો હોય તો એક જ ગામડીઓ પણ પોતાનાં બેદરકારી અને ગંદી ટેવથી કુવાનું પાણી બગાડે તેવો સંભવ છે. ગામના બધાં લોકોએ સાથે મળીને કામ લેવું જોઈએ અને કુવાનું પાણી સ્વચ્છ રાખવું જોઈએ.

મહેરણાની 'કરીને' યાદ રાખો કે હિંદુ ધર્મોપદેશકોએ પાણી ખરાબ નહીં કરવાની આજ્ઞા કરેલી છે. પાણીમાં અને નદી કાંઠે ફાળત નહિ જવાની મનુએ આજ્ઞા કરેલી છે. મનુ મહારાજનો એવો આદેશ છે, કે મુત્ર, ધુંક અથવા તો મળમુત્રવાળાં અથવા લોહીના અથવા કોઈ એવના કાઢવાળાં કપડાં પાણીમાં નાંખવા નહિ. વાલ્મીકિ રૂપ જણાવે છે કે પીવાનું પાણી ખરાબ કરવાના પાપથી કોઈ મોટું પાપ નથી, વિષ્ણુ ભગવાને ક્રમભાગ્યું છે કે, પાણી ખરાબ કરનારને ૧૦૦ પશુ (સોનાનો સિકકો) ના દડની સજા કરવી જોઈએ, અને ગુન્હેગાર પામેજ પાણીમાંનો કચરો સાફ કરાવવો જોઈએ.

કુવાનું પાણી કેવી રીતે સ્વચ્છ કરવું ?

જો એક ગામમાં કોલેરા ફેલાયો હોય તો તેના કુવાના પાણીને 'પોટેશ્યમ પરમેંગેટ' થી સ્વચ્છ કરવું લાભકારક છે. પાણી આછા ગુલાબી રંગનું બને તેટલું 'પોટેશ્યમ પરમેંગેટ' આપણે કુવામાં નાંખવું જોઈએ, અને ૨૪ કલાક સુધી પાણી એવા રંગનું રહે છે કે કેમ, તે આપણે તપાસવું જોઈએ. ૨૪ કલાકથી એછા વખતમાં જો પાણીનો ગુલાબી રંગ નાબુદ થાય તો તે પાણી હજીપણ અસ્વચ્છ છે તેના પુરાવા સમાન છે, અને પાણી ૨૪ કલાક સુધી આછા ગુલાબી રંગનું રહે તેટલાં પ્રમાણમાં પાણી 'પરમેંગેટ' નાંખવું. ગુલાબી રંગ નાબુદ થઈ જતાં સુધી પાણી ન પીવું સલાહકારક છે. ગુલાબી રંગના પાણીને સ્વાદ ખરાબ હોય છે અથવા તો તે ઝેરી હોય છે એમ સમજવાનું નથી, પરંતુ

કેલેરાના જંતુઓનો, પાણી ૨૪ કલાક સુધી શુભાળી રંગનું રહે નહિ ત્યાં સુધી સંપૂર્ણ નાશ થતો નથી.

પાણીને ગરમ કરો.

સૌથી સલામતી બચેાં રસ્તો એ છે કે તમે જે પાણી પીઓ તે હ મેશાં ઉકાળીને પીઓ જે તમે થોડી મીનીટ સુધી પાણી ઉકાળશો તો તમે પાણી-માંના સઘળા રોગ પેદા કરનારા જંતુઓ અને તેનાં ઇંડાનો નાશ કરશો. ઉકાળેલા પાણીને સ્વચ્છ માટીના વાસણમાં ઠંડુ પડવા દેશો, તો તે પાણું સ્વાદમાં મીઠું લાગશે.

આપણે આપણાં ઘરમાં જે વાસણોમાં પાણી ભરીએ તેને સંભાળથી સાફ કરવાં જોઈએ તે ઉપરાંત તેના ઉપર બધ બેસતાં ઢાંકણાં હોવા જોઈએ. નહિ તો ધુળ અને ધાસ્તી બધાં જંતુઓ પાણીમાં દાખલ થવાનો સંભવ છે આ વાસણો સાફ કરવામાં એ જીના ધ્યાનમાં રાખવાની છે કે સૂર્યનાં કિરણોથી એક કે બે કલાકમાં વાસણમાંના બધા ધાસ્તી બધાં જંતુઓનો નાશ થાય છે. આ આબતની હોકોને ખાત્રી કરવી ચુસ્કેલ છે; પરંતુ સૂર્યનાં કિરણો સૌથી અસરકારક જંતુનાશક હવા છે. એ જીના યાદ રાખવી જોઈએ. જે સૂર્યનાં કિરણોને લીધે પાણી સાફ થતું ન હોય તો તળાવોનું પાણી હાલ છે તેના કરતાં ઘણું વધારે, નુકશાનકારક થઈ પડે, આથી જ્યારે જ્યારે તમારાં વાસણો ખાલી હોય, ત્યારે એ વાસણોને સૂર્યના તડકામાં મુકો.

—*—

ગામના લોકો માટે કેલેરાને લગતું સુચનાપત્રક.

અ.—સમજૂતી—

૧ કેલેરાનું જેર તે એક ઘણુંજ નાનો જંતુ છે. તે જંતુઓ એટલા બધા તો બારીક હોય છે કે એક રૂપાની, બેઆની ઉપર લાખો રહી શકે છે.

૨ જે સખસને કેલેરા લાગુ પડ્યો હોય તેના શરીરમાં આ જંતુઓ વધતા જાય છે, અને ઉલટી તથા ઝાડા વાટે શરીરમાંથી બહાર પડે છે, તેથી કરીને ઉલટી તથા ઝાડામાં કેલેરાનું જેર ચુપ્પળ હોય છે. ઉલટી તથા ઝાડાથી કરીને એક માણસથી બીજા માણસને ચેપ લાગુ પડે છે.

૩ જે કેઈ માણસના પેટમાં ખોજાક અથવા પીવાની ચીજથી કેલેરાના જંતુ દાખલ થાય તોજ તેને કેલેરા લાગુ પડે છે.

૪ ખોરાક તથા દુધપર માખી બેસવાથી તે દુષિત થાય છે, અથવા તો જ્યોતે તે તૈયાર કરે છે અથવા બીજી રીતે તેને હાથ લગાડે છે તેમના ગદા હાથથી દુષિત થાય છે.

નદી અથવા તળાવનું પાણી તેમાં મેલાં કપડાં ધોવાથી ઘણું ખર્ચ થાય છે, અથવા જ્યોતના હાથ અથવા પગ ગદા હોય તેઓ તેમાં તે ધ્રુવે તો તેથી અથવા ઢોર સાથે માણસો તેમાં ઢાખલ થાય તો તેથી ચેપી થાય છે.

કુવાનું પાણી ઘણું ખર્ચ ગંદાં વાસણ તેમા બોળવાથી અથવા તો કપડાં ધોયેલું મેલું પાણી ખાઈ કુવામા બંધ એવી રીતે તેની ઘાબુમાં કપડાં ધોવાથી ચેપી થાય છે.

૫ કોલેરાના જંતુઓ ઘણાજ ખારીક હોય છે અને તાપથી અથવા પરમેન્ગનેટ ઓફ પોટાશ અથવા ક્લોરોજનના જેવા કેટલાક જંતુનાશક પદાર્થોથી તેનો નાશ થાય છે, તેથી કરીને કોલેરા ચાલતો હોય તે દરમિયાન જે સોડો ફ્રેશ ઉકાળેલું જ દુધ અથવા પાણી પીએ તથા ફ્રેશ તાજે રાષેલો ખોરાક ઉનો ઉનો ખાય તેમને કોલેરા લાગુ પડ્યો નહિ. જો ખોરાક થોડો થઈ બંધ પછી ખાવામાં આવે તો, તેપર માખી બેસવાથી તે પાછો દુષિત થવાનો સંભવ છે. ઉલટી તથા આડાપર માખીઓ બેસે છે અને તેવી રીતે ખોરાકપર બેસીને તેમાં પરવારી ગલીથી ઢાખલ કરે છે.

૬ હોજરી તદુરસ્ત હોય ત્યારે તેની અંદરનો પાચન કરનારો રક્ત સ્ટ્રોન્સ સાજા ખાટો હોય છે અને કોલેરાના જંતુનો તે નાશ કરે છે, પણ હુદ ઉપરાંત ફળો ખાવામાં આવે, અથવા પાક્યા વગરનાં અથવા ઉતરી ગયેલા ફળો ખાવાથી કોલેરાના જંતુનો નાશ કરવાનો આ કુદરતી શક્તિનો નાશ થાય છે, તેથી કરીને કોલેરાનો રોગ ફાટી નિકળ્યો હોય ત્યારે કોઈપણ ભતનાં ફળ ખાવાં નહિ તેમ શરખતો પીવાં નહિ.

ખ.—તમારું પોતાનું કોલેરાથી શી રીતે રક્ષણ કરવું ?—

૧ ઉકાળ્યા વગરનું જરાપણ પાણી કદી પીવું નહિ

૨ દરરોજ ઉકાળેલા પાણીથી ખખખીને સાફ કરી નાખેલા વાસણોમાં ઉકાળેલું પાણી ભરી રાખવું. વાસણો ઠાળણપૂર્વક ઢાંકેલા રાખવાં.

૩ પાણી ભરી રાખવાના વાસણમાં કોઈને વાડકા કે ખ્યાલા બોળવા દેવા નહિ. જો પાણી પીવા માટે ખ્યાલા વાપરવામાં આવતા હોય તો, તેની અંદર પાણી ભરેલા વાસણમાંથી પાણી રેડીને લેવું.

૪ ઉકાળ્યા વગરનું દુધ કદી પીવું નહિ.

૫ કોલેરાનું જેર નાણુદ કરવાની તમારી શક્તિ ફળ ખાઇને અથવા શર-
બતો ખીને ઘટવા દેવી નહિ.

૬ ફક્ત તાજે રાધેલો ખોરાક ઉન્હો ઉન્હો ખાવો. માખીથી ચેપી થઈ
હોયે એવી બબ્બરની મીઠાઈ, તથા સુકો એવો ખાવો નહિ. દુકાનમાં વેચવા
સાડું મુકેલી મીઠાઈઓ તથા ખાવાની બોલ ચીંને ઉપર કેટલી બધી માખી
એસે છે તે તો સઘળાએ જોયું હશે.

૭ કાચી શાક તરકારી ખાવી નહિ.

૮ ખાવા બેસતાં પહેલાં હાથ સારી રીતે ધોઈ નાંખવા.

૯ જે ઘરમાં કોઈ માણસને કોલેરા લાગ્યું પકડ્યો હોય તે ઘરમાં જવું નહિ.

૧૦ જે ઘરમાં કોઈ માણસને કોલેરા થયો હોય તે ઘરના કોઈ માણસને
ગામના પીવાના પાણીની જગ્યાની નજદીક તમે જુઓ તો પટેલને તરત ખબર
કરવી.

કૃ—ગામમાં કોઈને કોલેરા અથવા ફક્ત ઝાડે ફરતું થઈ તમે સાંભળો તો
તે બાબતની એકદમ પટેલને ખબર કરવી.

ક—તમારા ઘરના કોઈ માણસને કોલેરા લાગ્યું પડે ત્યારે શું કરવું ?—

૧ એકદમ પટેલને તે બાબતની ખબર કરવી.

૨ કોલેરાની દવાની શીશી એકદમ પટેલ પાસે મંગી લેવી, અને જે
માણસને કોલેરા થયો હોય તેને એકદમ ગોળીઓ આપવાનું શરૂ કરવું.

ફક્ત ઝાડે ફરતું લાગ્યું છે એવું તમે ધારો તો પણ એવીજ રીતે દવા
આપવી ફક્ત સાદા ઝાડા થતા હોય તો ગોળીઓથી ફાયદો થશે. જે દરદી
ઝંખીતાલમા જઈ શકે તેમ નહિ હોય અથવા વારવાર ડાકટરની સલાહ લઈ
શકે તેમ નહિ હોય તો આ ગોળીઓ સોથી સારામાં સારી દવા છે.

૩ માદા માણસની સારવાર માટે ખરેખર જેઓનો જરૂર હોય તે શિવાય
નાં ઘરનાં બધા માણસોને જ્યોરડામાં અથવા ઘરની બહાર રાખવા.

૪ માંદા માણસની માવજત કરનાર દરેક માણસ માંદા માણસને અથવા
તેણે બગાડેલી કોઈ પણ ચીજને જેટલોવાર અડકે તે દરેક વખતે સાબુ અને
ઘીના પાણીથી તેણે પોતાના હાથ ધસોને ધોઈ નાંખવાની ઘણી સંભાળ રાખવી.

ક—કોલેરા થયો હોય તે શખસની શી રીતે માવજત કરવી તે.—

કોલેરાની દવાની દરેક શીશીમાં ૨૪ ગોળીઓ હોય છે અને તે ગોળીઓ
કોલેરાના ઉપચારનો સારો અનુભવ ધરાવનારા ડાકટરે લખી આપ્યા પ્રમાણે
તૈયાર કરેલી હોય છે.

દરદી લઈ શકે ત્યાં સુધી એકએક ગોળી દર પા પા કલાકે આપવી કોલેસ લાગુ પડયા પછી ગમે ત્યારે ગોળી આપવાથી કાંઈ નુકશાન થતુ નથી બે પેટ માં તે ટકી જાય તો ઘણા કાયદો થશે. કોલેસની શરૂઆત હોય ત્યારે તે ઘણી કીંમતી છે, માટે ઝાડા શરૂ થાય કે તરત તે બાળતની ખબર કરવાની લોકોને સુચના આપવી.

૨ ખોરાક હલકો આપવો. દુધ ને પાણી ઉકાળીને આપવાં અથવા ચોખ્ખા જુવાર કે બાજરીની કાંણ કરીને આપવી. પાણી અથવા કાંણ પછુ થોડાં થોડાં આપવાં. દર વખતે એકેક બળે ઘુંટડા આપવા અને તે વારંવાર આપવા એટલે કે દર અર્ધ કલાકે આપ્યા કરવા.

દરદી સારો થયલો જણાય ત્યાર પછી થોડાક દહાડા સુધી હલકો ખોરાક જારી રાખવો. વગર વિચારે અથવા ઘણા જલદીથી રોજનો ખોરાક ખાવા માંડવાથી કોલેરા ખલુખરૂ પાછો થાય છે અને મરણ નીપજે છે.

૩ શુ' શુ' પીવું તે. ઘલુખરૂ કોલેરામાં ઘણી તરસ લાગે છે તે મટાડવા સારૂ ઉકાળેલુ પાણી ઠંડુ કર્યા પછી અથવા ઠંડુ બાર્લીનુ પાણી, અથવા ઠંડુ આરડટનું પાણી અથવા એરેટેડ વાટર (સોડા વાટર વગેરે) થોડુ થોડુ આપવુ.

બે આઇસ (બરફ) મળી શકે એમ હોય તો દરદીને નાના નાના કટકા ચુસવાને આપવા. દરદીને એકીવખતે વધારે પાણી વિગેરે પીવા દેવું નહિ એક સામટું પાણી પીવાથી ઉલટી થાય છે અને તરસ વધારે લાગે છે થોડું થોડું પાણી વારંવાર પીવાથી તરસ મટશે, પણ એકીવખતે ઘલુખ પીવાથી તે મટશે નહિ.

૪ દરદી ગરમ સેક કરીને તથા ધીમે ધીમે ચપી કરીને પીડાકારક તાણ અસહ્ય બંધ કરવાની તજવીજ કરવી.

૫ બે કોઈ ઇસ્પીતાલ નજદીકમાં હોય તો દરદીને ત્યાં એકદમ લઈ જવાની ગોઠવણ કરવી.

(True translation)

M. K. SHAIKH,

Oriental Translator to Government.

ચારો અને તેનો સંગ્રહ.

—***—

ખીગાડ વિરૂદ્ધ સાવચેતીના ઉપાયો.

(લખનાર—ખાનબહાદુર લેકોબ બી. ઈસિરેઈસ—વાંદગ, મુંબઈ.)

(ગતંધી ચાલુ.)

ચારાનો સંગ્રહ વધારવા માટે ચાલુ ઘાસમાં તેમજ ઢોરને ચરાવવાની રીત માં સુધારો કરવાની જરૂર છે.

ખરાબર રીતે ઘાસ ઉગવામાં જો કોઈ પણ રીત અડચણકર્તા હોય તો તે હાલની ઘાસ ખરાબર ઉભા પહેલાં તેના પર ઢોરને ગમે તેમ ચરાવવાનો પ્રયત્ન લિત કુદી છે. જેવી ઘાસ ઉગે છે કે તેની પર ઢોરને ચરવા માટે સ્વછંદી રીતે છોડી દેવામાં આવે છે, અને તેના પરીણામમાં કુમળા છોડ અગદાઈ લાય છે અને ગમે તેવી ઘાસ હોય અને તે ગમે ત્યાં ઉગેલી હોય છતાં તેનો ઉછેર ઘણીજ સખત રીતે લેખમાય છે આવી રીતથી જે ઘાસ ઘણા લાંબા વખત સુધી ઢોરને નીભાવવામાં ઉપયોગી થઈ પડે એવું હોય છે, તેમાની હાલસગ અડધી ઘાસ નકામી લાય છે.

ઉપરોક્ત ખગાડ અટકાવવા માટે ચોમાસાની શરૂઆતના લગભગ દોઢ જો મહિના સુધી ઢોરને ઘર આગળ ગમાણમાં ચારો આપવો અને તેથી કરીને ઘાસ પુરતી રીતે મ્હોટી થઈ શકશે અને ઢોરને હાલ ચરવાનું મળે છે તેથી વધુ લાંબા વખત સુધી ચરવાનું મળશે બધા ખેડુતો આ સમજે છે ખરા; પરંતુ તેઓની પાસે મુકો ચારો પુરતા જ્યાંમાં સઘરેલી નહિ હોવાથી તેઓ જેવા વરસાદના થોડાં આપટાં પડે છે અને ઢોરને ચરાવવાની તક મળે છે કે તરતજ પોતાનાં ઢોરને છુટાં મુકી દે છે જેમ આગળ જણાવવામાં આવ્યું છે તેમ જો કરકસર કરી ચારો સઘરી રાખવામાં આવશે તો ઉપર મુજબ ગમાણમાં ચારો ખવડાવવા માટે તે ફાજલ પડતાં આ બધા આપોઆપ અદ્રશ્ય થઈ જશે.

હવે તદ્દન બીનઉપયોગીને બદલે પુષ્ટિકારક ઘાસ ઉગાડી લીલી ઘાસનો જરૂરો વધારવાના સવાલ બાબત વિવેચન કરીએ. આ બાબત ઘણી ખંત અને સંભાળની છે અને એને માટે દરેક ખેડુતે પોતાની શક્તિ અનુસાર તેમજ પોતાને જે પ્રમાણે નવરાશનો વખત મળે તેમ મહેનત કરવાની છે. એકરો બધે જમીન નકામી પડી છે, કે જ્યાં સુખલું ઘાસ તથા બીજી નકામું નીંદણ

છે, આવી જમીનને “ માળ ” ની જમીન કહે છે. દરેક ખેડુતને ઉદ્દેશ આવી નકામી ધાસની જગ્યાએ પુષ્ટિકારક સાફ ધાસ ઉગે તે જોવાનો હોવો જોઈએ. આવી જગ્યામાં બીજી જગ્યા કરતાં નરમ અને સહેલાઈથી ઉપડે એવી જમીન હોય છે, આવી જગ્યામાંથી સુખણું ધાસ તથા બીજી નકામી ધાસનાં મુળ કાઢી નાખી તેને બદલે મારવેલ અને કુંડા તથા બીજી ઉપયોગી ધાસના બી કે જે શિયાળામાં મળી શકે છે તે વાવવાં. સખત જમીનમાં હરીયાળી જેવી ધાસ કે જે ચોમાસાની શરૂઆતમાં વાવવાથી ગમે તે જગ્યાએ ઉગી શકે છે તે વાવવી.

આવી જમીનોમાં હરીયાળી વિગેરે ધાસ વાવવાથી તેનાથી જમીન ધીમે ધીમે સુધરી જઈને એક સાફ ચરણ થાય છે. એ ધાસ ઘણી ખડતલ હોય છે અને એક વખત જો ઉગવા માંડે છે તો બધી ધાસોને પછાડી નાંખી દે છે, બસબસ સારી રીતે ઉગવા દેવાથી દોરને ઘણા લાંબા વખત ચાલે એવો આદેશ પુરો પાડે છે. ગયા જુલાઈ માસમાં ચારાની અછતને લીધે એક આખલાને આખા વખત દરમ્યાન લીલી હરીયાળી ધાસ નાંખવામાં આવેલી અને તેથી કરી તેની તંદુરસ્તી ઘણી ઓછી રહેલી એ નજરે જોઈ છે. હરીયાળીના છોડ એવા મજબુત રહે છે કે જો તેને મુળમાંથી કાઢી નાખવામાં આવ્યાં હોય તો પણ થોડા વરસાદનાં આપટાં પડે કે તરત તે ખેવડા જોરથી ઉગી નીકળે છે. આ ધાસને સખત અને પથરાવાળી જમીનોમાં વાવવાથી તેને ધીમે ધીમે વખત જતાં નરમ બનાવે છે અને ખેડાણ કરવા લાયક પણ તે જમીન બને છે આ ધાસ થોડા વરસાદમાં તેમજ હુકાળમાં પણ ટકી શકે છે.

દક્ષિણ હિન્દુસ્થાનમાં આવેલા ઝોંધ રાજ્યના ચેતપદી મહાલમાં મહે કેટલાંક દોરને જ્યાં સુખાણું ધાસ તથા બીજાં નીંદામણુ ઉગે એવી જમીનોમાં ઉનાળામાં ચરતા જોયા હતાં. દોર જ્યારે રાત્રે પાછાં ફરતાં હતાં ત્યારે જણાતું હતું. તેઓ તેમને આ પ્રમાણે મળતા ચારાથી અંતોષ પામતાં હતાં આ ખાખત તપાસ કરતાં મૂને માલુમ પડ્યું હતું કે સુખણા ધાસની જોડે માતકી ના દાણા જેવા દાણાવાળા વેલા ઉગતા જણાયા હતા. આ વેલાના દાણા ચાખી જોતાં તે મીઠા અને સ્વાદિષ્ટ લાગ્યા હતા. દોર આ ખાતા હતાં અને મૂને કહેવામાં આવ્યું હતું કે આ વેલા વરસાદની તંગીના વખતમાં પણ જીવી શકે છે અને વરસો સુધી રહી શકે છે. આ વેલાનાં બી મહેં થોડાં કોગાં કરેલા અને તેને ઝોંધની માળ તેમજ ગોરાડુ જમીનમાં વાવેલાં. મૂદો અખતરે કુ-તેહમંદ થયો હતો અને વેલા સારા ઉગેલા. આવા કેટલાક છોડ હશે અને તે ખાખતની તપાસ કરી આવી જમીનોમાં વાવવામાં આવે તો તેમની ચરણ તરીકેની શક્તિ ઘણી વધે.

ખેતરોના શેઠાપર તેમજ નદી કિનારાપર કે જ્યાં ઘણી સારી ઘાસ ઉગાડી શકાય એમ હોય છે, ત્યાં નકામી ઘાસ ઉગવા દઇને સારી ઘાસના ઉછેરમાં અટકાવ નાંખવામાં આવે છે. નીંદામણ ઘણીજ સંભાળપૂર્વક ઠાઠી નાંખવું જોઇએ અને પુષ્ટિકારક ઘાસને બરાબર ઉગવા દેવું જોઇએ આ પ્રમાણે કરવા થી પણ ઘાસના જગ્યામાં વધારો થશે.

સરકારે રાખી મુકેલી ચરણની જમીનો કે જે સમયતને વરસ દહાડા માટે યા તો જરૂરીઆતના પ્રસંગે વાપરવા માટે આપવામાં આવે છે, તેમાં પણ આ પ્રમાણેનો ફેરફાર કરવો જોઇએ.

બાગાયત જમીનોમાં હુસર્ન, મકાઈ અને ઉનાળુ ભુવાર વિગેરે લીલો ચારો બને તેટલો ઉગાડવામાં આવે છે; પરંતુ એ બાબતમાં ફક્ત કરવા જેવું છે તે એ છે કે તે ચારો લાંબા વખત મુધી ઉપયોગમાં આવે તેટલા માટે તેના ઉપયોગ ઘણી કરકસરથી કરવાનો છે. આવી જમીનોમાં આવેલી પાણીની નીક નો પુષ્ટિકારક ચારો ઉગાડી બરાબર ઉપયોગ કરવો ઘટે છે આવી સ્થાઈ પાણી ની નેળોના બન્ને કિનારે ગીની ઘાસ ઉગાડી શકાય છે અને તે આખા વરસ દરમિયાન ખેતીના તેમજ દુધાળાં ઢોરને લીલો ચારો પુરો પાડે છે.

ગીની ઘાસ ઉગાડવા તરફ પુરતું લક્ષ અપાતું નથી છાંયાવાળી જગ્યા કે જ્યાં ઘણો વરસાદ પડતો હોય તેમાં તે બહુજ ઉગે છે એને આવી જમીનોમાં નીકના પાણીની જરૂર પડતી નથી અને ઉનાળા દરમિયાન ચીવટપણે જીવંત રહે છે વાંદરામાં મહારા કમ્પાઉન્ડમાં તેમજ મહારા એક મીત્રની જમીનમાં કે જ્યાં મોટું આંખાવાડી છે, ત્યાં આ બાબત મે અખતરો કરેલો આ અખતરો ઘણો ફ-તેહમદ નિવડયો છે અને તે બાબત જોઈને કોઈને ખાત્રી કરવી હોય તો તેને “બાન્દ્રા હીલ” આગળ આવેલી મી. જે. બી મુનસફની માલકોનો મી. આશાવૈદ વાળી માલકત આવી જોઈ જવા વિનંતી છે.

સાલસેટ અને બીજા કિનારે આવેલા જંગલોમાં ઝાડનો ઘટાચો છવાઈ ગયેલો ઘણી જમીનો આવેલી છે અને ત્યાં હાલમાં નજીવો જેવો ચારો મળે છે. એ જગ્યામાં ગીની ઘાસ ઉગાડવામાં આવ્યું હોય તો કેટલો ફોમતો ચારો મળી શકે એમ છે તે વિચારવાનું છે. ઉપર જે રીત મ્હે જણાવી છે તે ધોરે ધીમે ઉપયોગી થઈ પડે એમ છે, છતાં પણ તેની શરૂઆત કરવામાં કાંઈ વાંધો નથી. એક વખત ફાયદો માલુમ પડે તો પછીથી પ્રગતી સગીન અને ઝડપી થશે.

ચારો તથા ચારાના પાકનો વધારો કરવામાં ઘણીજ અગત્યની બીના નહેર ના તથા કુવાના પાણીની મ્હોટા પાયાપર ધોરે ધીમે અને મક્કમપણે સગવડ કરવાની છે અને આ બાબતપર હું હવે વધુમાં વિવેચન કરીશ.

નહેર તથા કુવાના પાણી બાબત. (Irrigation).

નહેર તથા કુવાના પાણી બાબતનો સવાલ એટલો વિશાળ છે, કે તેનું આ કુદા લેખમાં વિવેચન કરવું શક્ય નથી; પરંતુ હું તે વિષે કેટલીએક ઉપયોગી યદ્ય પદે જોવી સુચના કરું છું.

નહેર તથા કુવાના પાણી બાબત વિશાળ ક્ષેત્ર પડેલું છે, તે અત્રે જણાવવાની જરૂર નથી અસંખ્ય કુવાઓ બાંધી શકાય એમ છે, તેમજ એવા ઘણાં જાસો તથા નાની નદીઓ પડેલી છે કે જેને બાળીને તેનું પાણી ખેતીવાડીના ઉપયોગમાં લેવાય હિન્દુસ્થાનની મોટી નદીઓમાં પણ અમુક જગ્યાએ મોટા જથ્થામાં પાણી ભરાઈ રહેલાં હોય છે કે જેને પરંપરે ઉચે ચઢાવીને ખેતીના કામમાં લેવાય દરેક વરસે પાણીનાં બાંધકામ કરવામાં આવે તો હિન્દુસ્થાનમાં એવો વખત આવે કે દેશ અનાજ તથા ચારાની તંગીની ધાર્તીથી દુકાળ તેમજ અનાવૃષ્ટિના વખતમાં મુક્ત થાય. સવાલ એ છે કે આવી સ્થિતિ શી રીતે ઉપસ્થિત થાય. દુકાળના વખતમાં અમુક જગ્યાએ જ્યાં પાણી હોય ત્યાં ઉતાવળમાં બાંધકામ કરવું ઘણું ખર્ચાળું તેમજ બીજા ઉપયોગી નોવડેલું છે. હવે તો પદ્ધતિસરની રચના કરવાં જોઈએ કે જેનો ઉદ્દેશ આવા પાણીના બાંધકામ વધારવા માટેના આલુ અને સતત પ્રયત્ન કરવાનો હોય.

સરકાર તરફથી મોટાં પાણીના બાંધકામો કરવામાં આવે છે અને તે વધારવાને પોતાથી બનતું કરે છે, પરંતુ તેના આ પ્રયત્નો સમુદ્રમાં ટોપ સમાન છે; કારણ કે કોઈ પણ સરકાર માટે દાખલો ખેસાડવા પુરતું કર્યા ઉપરાંત વધુ કરવું અશક્ય છે. આ બાબતમાં લોકોએ ભગીરથ પ્રયત્નો કરવા જોઈએ અને તેનાથીજ ધારેલું પરીણામ મેળવી શકાયે. દરેક ખેડુતે જેને ત્યાં કુવો ના હોય તેણે પોતાનો કુવો બનાવવો જોઈએ. આ કરવા માટે પોતે પુરતા પૈસા બચાવવા જોઈએ અથવા સરકારની તગાવીની યા તો કો-ઓપરેટીવ સોસાયટીની મદદ લેવી જોઈએ “કુવો બનાવવો” એ દરેક ખેડુતનો ગુદાલેખ હોવો જોઈએ અને તેમ કર્યાથી તે સવિધની ઓલાદને હુમેશને માટે ઉપદ્રુત કરશે. પાણીના બાંધકામ માટે સૌથી મોટાં પરીણામ તો જહેર પ્રબલી મુકીને ખેતી માટેના પાણીનાં બાંધકામ કરનારી મહાળીઓ સ્થાપવા માટે સંકલ્પથી યદ્ય શક્યે. આવી મહાળીઓ લોકોને કુવાઓ બાંધાવી આપે અને પોતે ફાકેલાં મુકી અને વ્યાજને કુવાઓ બાંધે આપીને યા તો વેચીને વસૂલ કરે. નાની નદીઓ તથા પાણીના જાસો કે જ્યાં બારે માસ પાણી રહેતું હોય તેની આરપાર બંધ બાંધી પાણી બાળવાનું કામ પણ આવી કંપનીઓ કરી શકે. મોટી નદીઓમાં કે જ્યાં પુષ્કળ પાણી મળી શકે એમ હોય તેમાં પરંપરે પાણી તે ચલાવી શકે. અમુક વેરો લઈને ખેડુતને પાણી આપી રીતે પુરું પાડવું.

અને સરકારે આવી કંપનીઓને ખેડુતને પાણી આપવા માટે અમુક કર લઈને આવા પાણીનો ઉપયોગ કરવા દેવો જોઈએ.

આ રીત જો ધરાબર વ્યવસ્થાપૂર્વક ચલાવવામાં આવે તો જોઈતું મરોળ સહેલાઈથી મળી શકશે. આવી યાજનમાં નદી ચોક્કસ જ યવાનો સંભવ છે અને ખેતી માટેનાં પાણીનાં યાજકામો ઘણાં જલદીથી તૈયાર થઈ શકશે. આ પ્રમાણે કરવાથી દેશમાં ચારાનો દુકાળ લાગશે નહિ.

ચારો ઉગાડીને કેવી રીતે ભરી રાખવો તે આગળ જણાવ્યું છે. ધામ બહુ જીની રહેવા દેવી નહિ. પણ બને તેટલી તાલુ ધાસ હંમેશ સંઘરેલા જગ્યામાં જીની ધાસને બદલે ઉમેરતાં રહેવી. જગ્યામાં બે વરસ ચાલે તેથી જોછી ધાસ રાખવી નહિ.

હવે ઉપર જે વિગતો જણાવી છે તેને વ્યવહારમાં મુકવા માટે કંઈ શક્તિ વધારે અનુકુળ થઈ પડશે, તે તપાસીએ. જ્યારે ચારાનો સામાન્ય દુકાળ પડે છે ત્યારે તે સ્થિતિને પુરતી રીતે પહોંચી વળવું, તે જોકલા સરકાર માટે અશક્ય છે સૌથી વધુ ઉપયોગી અને અગત્યની શક્તિ તે ખેડુત પોતે છે. એની ધરાબરી કોઈ બીજી કરી શકે એમ નથી અને એ જ્યારે પ્રયત્નો કરે ત્યારે એને બહાગની કોઈ પણ મદદની જરૂર પડે એમ નથી. બીજી શક્તિ ચારાનો સંગ્રહ કરવા માટે સ્થાપેલી સહાયકારી મંડળીઓ છે 'ખેડુતને જે ચારો પોતાની જરૂરીઆતો માટે વેચવાની ફરજ પડે છે, તે ચારો આવી મંડળીઓએ ભરીને વાપી મુકવો જોઈએ. સહાયકારી મંડળીઓના ભંડારનો આધાર દરેક વ્યક્તિના ભંડારપર રાખે છે અને જો તે પુરતા હોય છે તો મંડળીઓએ બીજી વધુ કામ કરવું પડતું નથી અને બહારગામ નિકાશ કરવા માટે પણ પુરતો ચારો મળે છે.

હું ધારૂ છું કે આ વિષયપર મહે પુરતું જણાવ્યું છે અને સારા પરિણામ તાકીદે આવે એવી હું આશા રાખું છું. સને ૧૯૧૮-૧૯ ના વર્ષસ દરમ્યાન આપણે જે દોરોતુ લયકર મરણ પ્રમાણે અનુભવ્યું, તેવો વખત ફરી આપણે જોઈએ નહિ. ઉપર મહે જે રીતો ખંતાવી છે તે સાદી અને સરળ છે. ખેડુત માં ખાંત અને શ્રદ્ધા આવવા દેા અને મહેને આશા છે કે કંઈ નહિ તો આ યાજન કે જે હંમેશ તેઓને તેઓની યાજનતા એક કંટક સમાન નીવડી છે, તેમાં પોતાનીપર ભરોસો રાખતાં તેઓ જલદીથી શીખશે.

વાંચો !

વાંચો

વાંચો !!!

ખેતી કરનાર તથા બગીચાવાળાઓ માટે

ઉત્તમ તક.

ગુજરાતના પ્રખ્યાત ખીના વહેપારી
સી. એચ. તલાટીની કંપની.

સીડ સપ્લાયર્સ, કોન્ટ્રાક્ટર્સ અને કમીશન એજન્ટ્સ.

નડીઆદ જીલ્લે ખેડા.

નારતુ મરનામું.—“ સીડસમેન ” નડીઆદ.

અમારે ત્યાં દરેક જાતનાં ફેશી તેમજ વિલાયતી ચાક-ભાજી અને પુલ-
આડનાં બી તથા દરેક જાતના અનાજનાં બીનો મોટો જથ્થો સળવામાં આવે છે.
જેવાં કે સુઢીઆ જુવારનું બી, શણુનું બી, દયુસર્ન ધાસનું બી, દિવેલીનો ખોળ
તથા વિલાયતી ખાતરો વિગેરે

જે બી અમે ખેતીને લગતી દરેક જરૂરીઆતો પુરી પાડીએ છીએ દરેક બી
તેમજ અન્ય વસ્તુઓ ખાતરીલાયક અને વ્યાજબી ભાવે અમારે ત્યાંથી મળશે.

દરેક પુછપરછ તથા ઓર્ડર ઉપર ખાસ ધ્યાન આપવામાં આવે છે

સાફ અને ખાતરીવાળું બી વેચનાર ગુજરાતમાં આ એકલીજ કંપની છે,
કે જેને ખેતીવાડી ખાતા તરફથી સર્ટીફિકેટો મળેલા છે

ગયા હુકામમાં હજારો મણ સુઢીઆ જુવારનું બી મુબાઇ ઇલાકાની નફેમીન
સીલીફ કમીટીને તથા ઇલાકાના જુદા જુદા સળોમાં પુર પાડનારા અમે એકલાજ
વહેપારી છીએ

વધુ માટે ઉપર લખેલા સરનામે પત્ર વ્યવહાર કરવો

મહેરબાન સહય જીલ્લાના કલેક્ટર સાહેબની પરવાનગીથી ઇચ્છાલાલ
અમૃતલાલ મામલતદારનાએ શ્રી જ્ઞાનોદય પ્રીન્ટીંગ પ્રેસમાં છાપ્યું અને વરુણ
હુસૈન ઉલોગ અને ખેતીવાડી ખીલવનાર મહાજના વાઇસ પ્રેમીડન્ટ મેં મરદાદ
ના. બા. મોતીલાલ યુનીલાલ દેશાઈએ છપાવી પ્રસિદ્ધ કર્યું.

જાહેર ખબર.

—*#*#*#*#*#*—

ધી ગુજરાત જેતીવાડી અને હુલર ઉદ્યોગ ત્રિમાસીક પત્રમાં આપ્યાર મુખી જાહેર ખબરો છાપવાનો રીવાજ હતો નહિ પણ પત્રના શ્રદ્ધિકોની લાલ્ચને માટે જેતીવાડી નેમજ હુલર ઉદ્યોગને લગતી જાહેર ખબરો પત્રમાં છાપવાનું ઉચીત લાગવાથી તે હવેથી નીચેના દર મુજબ લેવામાં આવશે.

જાહેર ખબરની વર્ગ.	કેટલી કોટીઓ અથવા પાના.		
અનિત્ય	અમે જેટલી કોટીઓ પણ આદ લીટી કરતાં વધુ નહિ	દરેક કોટી છોપવાના જે આના પણ દરેક જાહેર ખબર દીઠ આ દ આનાથી કમતી નહિ	
જાણકની જાહેર ખબરો.		૨-અંક.	૪-અંક.
	૧. પેગલા	૨. આ. પા.	૩. આ. પા.
	આવી પેગલા	૫-૦-૦	૮-૦-૦
	અક પેગલા	૮-૦-૦	૧૩-૦-૦
		૧૧-૦-૦	૧૮-૦-૦

અ. ૧ પાછલા જાણકના પુકાપર છોપવાની જાહેર ખબરો જેટલે ઉપરના દર કરતાં મેડે ૧૫) રકમ વધુ લેવામાં આવશે.

જાહેર ખબરો જેટલે મિત્રા અગાઉથી લેવામાં આવશે કોઈ પણ જાહેર ખબર લાગુ રહેતા જેતીવાડી અને હુલર ઉદ્યોગના મકાનને માન્ય નહિ હશે તે પત્રમાં છાપવા કરવામાં આવશે નહિ.

દશ્વરલાલ નરસીલાલ દેસાઈ.

આ. સેક્રેટરી.

સાચી ખે. હુ. ઉ. મકાન.

—*#*#*#*#*#*—

નાના બનાવ્યા હોય તો શાક તૈયાર થયે તેમા એક પથ્થુ કકડો પડશે નહીં, પથ્થુ બધુ એક રસ થઈ ગયું હશે વળી શાક વિગેરેને પેળીમાં કે તપેલીમાં મૂક્યા પછી તે હલાવવામાં પથ્થુ ધણીજ આલાકીની જરૂર છે રવૈયા અથવા મસાલો ભરેલા શાક વિગેરે કેટલાકને તમેથાથી હલાવવાથી ભાગી જાય છે. તો કડછી જેવા સાધનથી તો હલાવાયજ નહીં. પથ્થુ બાવી વસ્તુ હલાવવા માટે વાસણુ એ હાથે અથવા નાનું હોય તો એક સાંડસીથી ઉચકી 'બજલાવણુ' પડે છે એટલે આખી તપેલી એવી રીતે ઉઠાળવી કે અદરજું શાક ઉપર નીચે મુલાટ ખાખ પાણુ તપેલીમાંજ બરાબર પડે અને વેરાય નહીં. આમ કરવું ધણુંજ અઘરું છે, અને જોખમકારક છે. વખતે ભાષ ઉપર બધું પડી જાય અથવા ચીરી કે છુગડા ઉપર પડવાથી દામી જવાય.

રંધિવાની વિદ્યામા ખાસ ખ્યાન એ રાખવાનું છે કે પોતાની જાતને તથા હુમડાને

બહુજ સાચવવાં જાતે દાંડવું નહીં દાઢી. જવાય તેમ ખેદરકાર રહેવું નહીં. હુમડા પહેરતાં યાદ રાખવું કે લકડ પકડ ચર્તા ન હોય ખેરાંઆનાં હુમડાનાં છેડા છુટા લટકતા રહેવા ન જોઈએ તે કેડ ઉપર સંભાળથી ખોસી દીધેલા જોઈએ અથવા સાડીના ઉપરના બન્ને છેડા એકમેક સાથે કેડ પાછળ ગાંઠ વાળી દેવા જોઈએ

રંધિવાની કળામાં છેવટે સૌથી જરૂરનું એ છે કે રંધિવાની વાસણુ ચોખ્ખાં, મંજિલાં હોઈ કાટવાળાં અથવા ધૂળવાળાં હોવાં જોઈએ નહિ નહિ તો અનાજની ચોખવટ ગમે તેટલી હશે પણ અસ્વચ્છ વાસણુમાં મૂકવાથી એવું એ જ થશે.

આ અને બાવી ધણી ઝીણી ઝીણી બાખતો રસોઈ કરવા વખતે આલાકીથી યાદ રાખી તે પ્રમાણે અનુસરવાથી રસોઈ સારી બતાવી શકાય છે.

(અપૂર્ણ)

સ્વીકારછું-

1,

(૧) વીરંગના અને વિદ્યા : અંક ૨૬, ૨૭, ૨૮, ૨૯; (૨) આયુર્વેદ ૨૬-૨૯; અંક ૮ અને ૯; (૩) યુવક : જોડાળર : તંત્રીઓ : શ્રી સુનીલાલ પુ આદિ, વગેરે. (૪) સદા બહાર અંક ૨ એ : તંત્રી : સર્વિદ, પેટલાદ (૫) સત્યપ્રકાશ અને સ્વરેશ : અંક ૭ થી ૧૨; (૬) નામદ જગત : જોડાળર : તંત્રી . શ્રી જોડાળ ના દેવે. (૭) ખેતીવાડી વિદ્યાન : સંપ્રેમ્પર, જોડાળર : તંત્રી : શ્રી દુર્લભ ડા અભારિયા; (૮) હિન્દુ : અંક ૧૦, ૧૧; (૯) દાનિયમિત્ર : આશિન : તંત્રી : ધીરસિદ્ધ બેરાલાઈ ગોહિલ; (૧૦) ન્યોતિ : આશિન : તંત્રીઓ : સુરેશ વગીશ, તનસુખ મરથર, (૧૧) દેવિકલ અંક ૬. તંત્રી : જોડાળલાલ ધામી; (૧૨) અગ્રાધ પત્રિકા : અંક ૨ થી ૫ (૧૩) શ્રી કપડવંજ દયા પોરવાડ યુવક મદળ તરંગી કેલેન્ડર, (૧૪) ભાવનગર હોદ્દાલુકા વિદ્યાર્થી ભવનનો ૧૯૮૬-૮૭નો રિપોર્ટ (૧૫) ગ્રામ છવન સહકાર્ય અને ખેતી : જોડાળર, વણદસ (૧૬) કલામંદિર અંક ૧ થો, તંત્રી : સાલુપ્રસાદ બાસ, (૧૭) સમાજ સ્વાસ્થ્ય : ૧૧૧ રજુ, ૧ થો અંક : અધિપતિ : ૨ થો. દેવે, મુબાઈ, ૪ (૧૮) સમાજસેવા : તંત્રી : ખેડૂત દામજ ભટ્ટ, બિંદુ સમાજ સેવામંદિર, પોંદ્દ, પા. સતીપુર

[એક કર્ણાજનક સામાજિક નવલિકા]

લેખક શ્રી ધનરાજર હીરાચંદર ત્રિપાઠી

વિમલપુરમાં સૂર્યપ્રસાદનું કુટુંબ સારી નામનાવાળું હતું. તેની પત્ની શાન્તા અને પુત્રી લક્ષ્મી સદિન તે એક નાનકડા પરમા રહેતો હતો. તેની સપત્તિ, તેનો ભણે અને કામચરો સ્વભાવ, એજ હતી જે વડે વૈભવવિલાસ ભોજવી યકાય છે અને જે વડે હુનીઆમાં એક માણસ બીજા માણસ કરતાં સરસાઇ ભોજવે છે તે આર્થિક સપત્તિ તેની પાસે ન હતી સૂર્યપ્રસાદનું વય આશરે ૧૦ વર્ષનું હતું શાન્તાનું વય ૭૫ વર્ષનું હતું અને લક્ષ્મી ૧૬ વર્ષ મધ્ય હતી. ૧૦ વર્ષનું આરુઢ્ય જાળવા ઇર્તા સૂર્યપ્રસાદ પૈમે એકઠો કરી ચક્રે ન હતો માત્ર તેની પ્રતિષ્ઠા તેના સુદર સ્વભાવને લીધે હતી રક કે શ્રીમત સૌ કાંઈનાં કામ લગીરે આનાકાની વિના તે કરી છુટવો.

ત્રણેક વર્ષથી વિમલપુર નજીકના શ્રીનગરના જમીનદાર લક્ષ્મીપ્રસાદના પુત્ર સરસ્વતીચંદ્ર સાથે લક્ષ્મીનું વાગ્દાન થયેલું હતું. એક સારા ચોપડીઆમાં લક્ષ્મીપ્રસાદે સૂર્યપ્રસાદના સ્વભાવથી પ્રસન્ન થઈ પોતાની મેળે જ આ વાગ્દાન નક્કી કર્યું હતું; પરંતુ

સત્ત તરફથી ક્યાં નહતાં લક્ષ્મી ૧૫ વર્ષની થઈ ત્યારે સૂર્યપ્રસાદે જમીનદારને વિનવિત કરી કે " હવે લગ્ન કરી નાંખો " જમીનદારે કહ્યું: " થાય છે. હજી તો મારો સરસ્વતી ભણે છે, ભણી રહેશે તે પછી લગ્ન કરીશું. "

સરસ્વતીચંદ્ર તે વખતે બી. એ. ની પરીક્ષામાં પસાર થઈ એલએલ. બી. નો અભ્યાસ કરતો હતો. અત્યારે તે સીનીયર એલએલ. બી ના વર્ગમાં હતો.

સૂર્યપ્રસાદને મદવાડ આવ્યો. પોતાનો દેહ હવે રહેશે કે કેમ તેની તેને ચિંતા થઈ. ' દેહ પડતા પહેલાં પુત્રીને સાધરે મથેલી જોડ તો બાળ્યશાળી ' એમ ધારીને તેણે જમીનદારને એકવાર ફરીથી કહેવરાવ્યું કે " હવે તો લગ્ન કરી નાંખો " તે આશ્ચર્યચકિત થાય એવો પ્રમાણી ભરેસો જવાબ આપ્યો કે " એમાં મારી પુનઃપરી પ્રમાણે જ તમારે વર્તવું જોઈશે. ઉતાવળ દેખ તો બીજો દેહણે તમારી છાકરીને પરણાવી દો. "

કહીને 'મરતાને મેર' નહીં કહેવારો સૂર્યપ્રસાદ શાન્તા રજો જમીનદારને ઉપર્યુંક્ત

ઉત્તર આવ્યા પછી આઠેક દિવસના અરમામાં તેણે સારાભ્યુ' કે જમીનદારના પુત્રને કોઈ બીજે સ્થળે પરણાવવાની તજવીજ ચાલે છે. હક્ષ્મીપ્રસાદના જેવાજ એક બીજા શ્રીમંતની પુત્રી સાથે તેનું લગ્ન થશે, એવી વાત બહાર આવી.

પાડોશીઓ માથેની વાતચીતમાં શાન્તાએ પ્રશ્ન કર્યો: “શુ આવું થઈ શકે ? વાગ્દાન શું લગ્ન બરાબર ન મળ્યા ?”

પાડોશીઓએ જવાબ આપ્યો: “શ્રીમંતો ચાહે તેમ કરી શકે છે પ્રત્યેક યાતિમાં ચાલુ ચીલાથી જુદો અને દમ વગરનો ચીલો પાકવામાં શ્રીમંતો જ પહેલ કરે છે.”

શાન્તાએ પૂછ્યું “કોઈ ગરીબ આવી રીતે વચર કારણે વાગ્દાન તોડી બીજે સ્થળે લગ્ન કરી શકે કે ?”

તેને જવાબ મળ્યો: “તો તે તે યાતિ-બહારજ મૂકાય. ગરીબોથી યાતિની કોઈ રૂઢિ તોડી શકાય નહીં.”

એક પંખવાડીલું વધુ વધી ગયું સૂર્યપ્રસાદે જમીનદારના પુત્રના લગ્નની તૈયારીઓ તડામાર ચાલતી હોવાનું સારાભ્યુ' મદિ માટે તે જમીનદારને ત્યાં ગયો તે એક આખો દિવસ અને રાત જમીનદારને ત્યાં રહ્યો પણ તેની સાથે કે તેમની પત્ની સાથે તેને મુદ્દસે વાતચીત થઈ નહીં. જમીનદાર સાહેબ ધરમાં હોય ત્યારે પુષ્કળ માણસોથી વીંટાયેલા અને રોડ બધ તથા ખુશી બધ વાનો કરતા જ જણાયા. બીજા કોઈ અગત્યના વિષયમાં તેઓ શ્રીમાન વાતો કરતા હોય ત્યારે આ ગરીબ માણસથી અધવચ્ચ પોતાની વાતનો ઉલ્લેખ શી રીતે કરી શકાય ? કોઈ ધડીએ જમીનદાર ધરમાં જ ન હોય અને તેમની પત્ની સાથે વાત કરવા સૂર્યપ્રસાદ છત્તા કરતો ત્યારે તેઓ શ્રીમંતી તોડર-ચાકરો પર શરૂસે ચડેલા હોય અને

તેમનો રત્નભાવ બરબેલાઈ થયેલો ચાપુમ પડે ! આવી કણે પોતાની નાજુક વાત શી રીતે છેડી શકાય ?

સૂર્યપ્રસાદ ૨૪ કલાક જમીનદારને ત્યાં રહ્યો પણ કન્યા સંબંધીની વાતનો એક હરફ પણ બિચારાથી બોલી શકાયો નહીં. જેમ લોકતારાજ સુદામો ભગવાન કૃષ્ણચંદ્રને ત્યાંથી વ્હીસે મ્હેથે પાછો કર્યો હતો તેમ સૂર્યપ્રસાદ, જમીનદારને ત્યાંથી કહીયે સુદામરની વાતચીત વિના પાછો કર્યો. પણ એ હરમ્યાન નોકરોદારા તેણે એટલું તો બપયું કે લગ્ન બીજા એક શ્રીમંત કુટુંબમાં અવશ્ય થનાર છે અને તેને આઠેક દિવસ બાકી છે. “જેવી શ્રીદેવિની મરણ” એમ કહી, સૂર્યપ્રસાદ વિમલપૂરમાં પાછો આવ્યો.

અચાનક વિમલપૂરમાં છન્દસુએગા દોટી નીકળ્યો ઘેરઘેર માંદાઓ વધી ગયાં એ એપી રોગે મથુનાં છવ લેવા માંડ્યા. આમના યુવકોએ સેવા-સમિતિ સ્થાપી એ સમિતિદ્વારા માંદાઓની માવજત, ઔષધ-દાન વગેરે કાર્ય ચલાવ્યાં. બહારઆમના યુવકો પણ આ સેવા-સમિતિમાં જળ્યા અને માત્ર વિમલપૂર જ નહિ પણ બીજાં જે ગામોમાં આ એપી રોગ પ્રસરી રહ્યો તેમાં તેઓએ સેવા-કાર્ય પરરપર સહકારથી આરંભ્યું.

શ્રીવદન નામનો બહારગામનો એક યુવક આ સેવા-કાર્યમાં ખૂબ ઝલકી ઉઠ્યો. રાતદિન તનતોડ પ્રયાસ કરીને તે દર્દીઓ આગળ ખડે પગે ઉભો રહેવા મંડ્યો. એ હંમેશાં દર્દીઓ સાથે હસી હસીને વાત કરતો. પ્રેમજ હૃદયે તે ઔષધ દેતો; દર્દીને ઉઠવા-બેસવામાં સાવધતાથી સહાય કરતો, દર્દીનાં એટલવા-પાયરવાનાં ચાદર-બિછાનાં સાફસૂકે રાખીને દર્દીને જરાકે તકલીફ પડે નહિ એ વિશે કાળજી રાખવા લાગ્યો.

સૂર્યપ્રસાદ છન્દસુએગાથી પટકાઈ પડ્યો.

વિમલપૂરની સેવા-સમિતિના સભાસદો તેની સેવામાં હાજર થઈ તથા આમાં શ્રીવદન પણ હતો. સુવં પ્રસાદની ચિકિત્સા કરતાં ડાક્ટરને એમ માલુમ પડ્યું કે-અત્યંત કાતિલ સ્વરૂપમાં તેને ધનંદ્યુએ જા લાગુ પડ્યો છે, જેથી તેની સારવાર ખૂબ ઘણ-છથી નહીં થાય તો તે બચવા પામશે નહીં.

ત્યારે આ

વાત ચાન્તા અને લક્ષ્મીએ જાણી ત્યારે તેમણે અપાર રૂઢન કરી મૂક્યું. શ્રીવદન એક બા-હોય યુવક હતો. બીજા સ્વયં સેવકો ક-રતાં તેણે સુ-વં પ્રસાદની પા-સે હાજર રહીને ખ્યાન-પૂર્વક સંપ્રથા કરવામાં અને તે સાથે સાથે તેનાં કુટુંબી-ઓને ખૂ-બ આશ્વાસન અને ધીરજ આપવામાં આવી.

નથી કે, ચોતે ધીરજ ધારણ કરી સેવા-પ્રવૃત્તિ બને ?

એ પરમથો શ્રીવદન, ચાન્તા અને લક્ષ્મીનાં હૃદયમાં વસી ગયો. ચાન્તાને એમ લાગ્યું કે-મારે આવો પુત્ર હોય તો કેવું સારું ? લક્ષ્મી ચોતાના બા-બને દોષ દેવા લાગી કે-આવો બાવના-

સાથી સેવા-પ્રિય પતિ મ-ને કેમ ન મળ્યો ?

અંદર દિ-વસને અને સુવં પ્રસાદ કા-યમુકત જાહેર થયો અને તેની આ સુ-શિષ્ટિ કેવલ સેવા સમિતિ-ની સારવારને આજારી હતી. પણ તેમણે ખરો વલ્લ જે સ્વયં સેવક સુ-વં પ્રસાદની સે-વામાં રાતરિન ખરે પગે હોતો રહેતો હતો તેને હતો.

કેસરીનાં બાળ

કુમળાં, પણ કેસરીનાં બાળ :
જળયુથીને પુંદરે પુટી યોળી પીધો કાળ-
હાં રે યોળી પીધો કાળ-અમે કેસરીનાં બાળ-
ફૂલડાં પણ વળથી ફરાળ
નાની નાની પદ પગલી ત્હોયે સાવજસૂરી ફાળ,
હાં રે સાવજસૂરી ફાળ-અમે કેસરીનાં બાળ
બહુકો પણ અક્ષરમાં વિરાળ-
નાનકંદા વીર વામનજીએ આપ્યો બળિ પાતાળ,
હાં રે આપ્યો બળિ પાતાળ-અમે કેસરીનાં બાળ
તણખા, પણ તેજકેરી નવાળ :
વેલડી સરખી વિજલડી તો ફેરે કુંઝરમાળ,
હાં રે ફેરે કુંઝરમાળ-અમે કેસરીનાં બાળ
'નાનાં' કહી રેહી નહિ આળ :
નાનાં નાનાં રસબીજ ફૂટી ફેરે ફૂલન ફાલ,
હાં રે ફેરે ફૂલન ફાલ-અમે કેસરીનાં બાળ
'નાનાં' પણ પંખીશાં પ્રેમાળ-
રેવને ફૂલંબ રેલ અમારે, ન વસી કરી જ લાળ,
હાં રે જગની ના જ લાળ-અમે કેસરીનાં બાળ

[લેવાર થતા 'વીરપૂલ' નામના નાટકમાંથી]

કેસરજ હ રીઠ

એની સુખીની ધરણ, એની આશ્વાસન આપ-વાની મોટી અને આપણું રીત તથા એનાં ઘણાં ઉમરાં નિર્દોષ વેલ્લ સંભળીને લક્ષ્મીની માતાને ધીરજ જારી આવો એક ધારો યુવક આટલી બધી સન્નિતયા કેવળ ખૂન રખાની વૃત્તિને લીધે સેવા કરી રહ્યો છે, તો શું સંબંધીજન તરીકે ચોતાની યે ફરજ

એ કોણ ? એ શ્રીવદન હતો
સુવં પ્રસાદે મારગીના બિજાનામાંથી શ્રી-વદનને ચોતાની પાસે બોલાવવા અને ધન્ય-વાદ આપવા માગ્યો. ત્યાં એકાંકી મળેલાં એમાં તે જોવામાં આવ્યો નહીં. તે વીરજે કયાંક સેરા માટે ફોડી ગયો તથા એમ માની મેજામાં આગ્યું. સુવં પ્રસાદ અને તેની પત્ની

શાન્તાએ તેની ગેરહાજરીમાં તેની ખૂબ પ્રશંસા કરી.

જે ત્રણ દિવસ વહી ગયા પછી શ્રીવદન સૂર્યપ્રસાદને ત્યાં આવ્યો નહીં અને તેને બદલે ખીન્ને એક સ્વયંસેવક આવવા મંડયે. “એ સુંદર યુવક ક્યાં છે ? કેમ હમણું આવતાં નથી ?” સૂર્યપ્રસાદે પૂછ્યું.

નવા સ્વયંસેવકે ગદગદ કંઠે જવાબ દીધો: “તમને ખબર નથી ? એ બિચારો પોતે જ ઇન્ડિયન એજીન્ડ્રી પટકાપ પડ્યો છે !”

“ક્યારેનો ?”

“ત્રણ દિવસથી.”

સૂર્યપ્રસાદનું કુટુંબ આ સમાચાર જાણી અત્યંત ખિન્ન થયું. દરરોજ સૂર્યપ્રસાદ બિહાનામાં પડ્યો પડ્યો શ્રીવદનની તબિયતના સમાચાર પૂછતો રહેતો. આઠ દિન પછી તેને ખબર મળી કે તેનો મંદવાહ ગબીર છે. પોતે કંઈક સાંભળે થયા બાદ જરાક દુરી દુરી ચકતો તેથી તેણે નિશ્ચય જાહેર કર્યો કે—“હું એને જોવા જઈશ” સ્વયંસેવકે તેને તેમ કરવા ના પાડી. ડાક્ટરે પણ ના પાડી પરંતુ સૂર્યપ્રસાદની પત્ની શાન્તા અને પુત્રી લક્ષ્મીએ તેના નિશ્ચયને પીઠબળ આપીને શ્રીવદનને જોવા જવાની આપણી ફરજ છે, એમ કહ્યું.

ડાક્ટર અને સ્વયંસેવકની મરજીથી ઉપર વટ થઈને ડોસો, પુત્રી-પત્ની સહિત ઇન્ડિયન એજીન્ડ્રી-હોસ્પિટલ તરફ જવા ઉપડ્યો.

તેઓ જેવાં હોસ્પિટલના દરવાજામાં પેહાં કે, તેમાંથી એક ઘરને બહાર લઇ જવામાં આવતું નેહું. ડોસો, એ જોઈને આશ્ચર્ય ચકિત થયો કે, એ રાજની રમણન-વાત્રામાં શ્રીનરતો જમીનદાર લક્ષ્મીપ્રસાદ પણ હતો અને પોતાના પુત્રના નામનો વિલાપ કરતો જતો હતો.

“શું એ જમીનદારના પુત્ર મરણ પામ્યા છે ?” સૂર્યપ્રસાદે પૂછ્યું.

“ના. અમારી સમિતિના બાહોરા સ્વયંસેવકે શ્રીવદન ગુજરી ગયા છે !” સ્વયંસેવકે જવાબ દીધો.

“પછી જમીનદાર તો પોતાનાં પુત્ર મારે વિલાપ કરે છે !”

સ્વયંસેવક આ મંબધમાં કાંઈ ઉત્તર દઇ શક્યો નહીં સૂર્યપ્રસાદ દોડતો દોડતો ડાબુ-ઓના ટોળામાં ધુસ્યો અને સેવા-સમિતિના મંત્રી જયસુખલાલને પૂછવા લાગ્યો: “શું મરણ પામનાર જમીનદાર લક્ષ્મીપ્રસાદનો પુત્ર હતો ?”

જયસુખલાલે ખુલાસો કર્યો: “મરણ પામનાર શ્રીવદન એજ જમીનદાર લક્ષ્મીપ્રસાદનો પુત્ર સરસ્વતીચંદ્ર ! લાખોમાં એક અચ્ચતોત રત્ન રૂપ એ યુવક—”

હજી તો તે વધારે કાંઈ બોલે ત્યાં ડોસો જમીન પર ગબડી પડ્યો. એ—આર સ્વયંસેવકો તેની તપાસમાં રોકાઈ રહ્યા. એના હૃદયપર હાથ મૂકતા ધમકારા બંધ પડેલા જણાયા નાડી તપાસતા તે પણ બંધ પડેલી જણાઈ.

બ્યારે સૂર્યપ્રસાદનું હૃદય બધ પડવાથી પ્રત્યુ થવાની જાણ તેના કુટુંબને થઈ ત્યારે મા-દીકરીએ ખૂબ આકંઠ કરી મૂક્યું. પણ એ આકંઠ અને કલ્પાંતમાંથી નહીં ધારેલી આપતિ ટપકી પડી !

લક્ષ્મી એક પળે રોવા અને કલ્પાંત કરવા લાગી, તો બીજી પળે ખૂબ દસવા લાગી ત્રીજી પળે ગમે તેમ બોલવા લાગી તો ધડકામાં મૂલતી મારફ ઉભી રહી એજીટ્ટે યત્ન-દષ્ટિએ જોવા લાગી. એનાં ચિદ્-ઉપરથી સૌએ એનું મનજ ખસી મયેલ માન્યું.

વસ્તુતઃ એમજ હતું. વિગ્રમપૂરમ “શ્રીવદન” “શ્રીવદન” એ ચપ્કો બોલત આજ પણ એક દિવાની ફરી રહેલી છે અને તેને સમજાવવા ખૂબ કોશિષ કરવા છતાંયે તેનું દિવાનાપણ જતું નથી !

ગરિબની ગુહલક્ષ્મી

અનુવાદ ૭
પ્રીત્યુષ

૮

પેલીસ રેશનની કચેરીમાં, એ સમયે એક મોટા ટેબલની સામે ચાર માણસો બેઠા હતા એક દારોગો હતો તે સહેજ ગોરો, શીખિન હતો અને તેની મોટી મોટી અંગ્રિયામાં મોમળતાની ઝલક હતી તેની બાજુમાં નાચળ દારોગો હતો તે શિખ હતો, ધણે જ હસમુખો અને મજબતાની મૂર્તિ જેવો હતો, વળી તે ધણવણે સુકોળ અને સુગઠિત શરીરવાળો હતો. તેના માથા પર વાગે દતા હાથમાં કડાં દતા, પરંતુ હાથો સાથે સિગારની દોસ્તી તેણે રાખી ન હતી. ટેબલની બીજી બાજુ ઇન્સ્પેક્ટર અને ડેપુટી સુપરિ-ન્ટેન્ડન્ટ બેઠા હતા. ઇન્સ્પેક્ટર આંધેક વયનો સહેજ સામળો, લાંબો માણસ હતો તેની આંખો મોટી જેવી હતી, ગાલ ફૂલેલા હતા અને કંઠ ઠીંગણું હતું. ડેપુટી સુપરિ-ન્ટેન્ડન્ટ લાંબો, ઊંચતો જીવાન હતો. ધણેજ વિચારશીલ તેમજ અલ્પભાષી હતો. તેણે લાંબુ નાક અને હિન્દુ મસ્તક તેની કુદીનતાની સાક્ષીરૂપ દર્શાવે

ડેપુટીએ સીમારનો એક દમ લખતો રહ્યું " બહારના સાક્ષીઓથી કામ નહિ ચાલી શકશે એમનામાંથીજ કોઈને એપ્રુવર બનાવવો જોઈશે એ સિવાય બીજો કોઈ ઉપાય નથી "

ઇન્સ્પેક્ટરે દારોગા તરફ જોઈને કહ્યું: " અમે લોકોએ કોઈ બાબત બાકી રાખી નથી, એ ખાત્રીપૂર્વક કહું છું. દરેક પ્રકારની લાલચ આપીને થાકી ગયા સર્વેએ એવી પાકી મઠ્ઠા બાંધી રાખી છે કે તે કોઈ છોડી શકે નથી. અમે બહારના સાક્ષીઓને પણ અજમાવી જોયા, પરંતુ બધા કાન પર દાંધ મૂકે છે. "

ડેપુટી " પેલા મારવાડીને ફરી અજમાવવો જોઈએ તેના બાપને મોલાવીને ખૂબ લમકાવે કહાય તેનો કાંઈ રસ્તો પડે "

ઇન્સ્પેક્ટર " બરેબર કહું છું. આજ સવારથી અમે લોકો જોઈ કરી રહ્યા છે. વિચારો બાપ છોકરાને પગે પડ્યો પરંતુ છોકરો મોઢપણું રીતે રાજ થતો નથી "

ચોડીવાર સુધી ચારે જણ વિચારમગ્ન બેઠા રહ્યા. અંતે ડેપુટીએ નિરાશાના ભાવથી કહ્યું " સુકદમો નહિ ચાલી શકે. નકામી બંદનામી થઈ. "

ઇન્સ્પેક્ટર " એક કરાવની વધુ મુદત લે કહાય કોઈ તૂટી જાય "

આવો નિશ્ચય કરીને બન્ને માણસો ત્યાંથી રવાના થયા નાચળ દારોગો પણ તેમની સાથે ચાલી ગયો. દારોગાએ દુલ્લો મગાવ્યો એટલે એક મુસલમાન સિપાઈએ

આવીને કહ્યું: “દારોગાજી, લાવો કાંઈ ઇનામ અપાવો. એક ધસમને આજે સવારે મિરક-તાર થયો છે. અલાહાબાદનો રહેવાવાળો છે, અને તેનું નામ રમાનાથ છે. પહેલા તો નામ અને રહેઠાણ બંને ખોટા જણાયા હતા પેલો દેવીદીન ખટિક છેને તેને ત્યાં રહેતો હતો. જરા ધમકી આપશે તો બધું બેઠી દેશે.”

દારોગો: “દેવીદીન તો પેલો જ ને જેના બે છોકરા—”

સિપાહી: “હા, એજ.”

એટલામાં રમાનાથને પણ દારોગા સામે હાજર કરવામાં આવ્યો. દારોગાએ તેને માથાથી પગ સુધી નિહાળી લીધી. કેમ જાણે તેનો ચહેરો મેળવી રહ્યો ન હોય. પછી કઠોર દૃષ્ટિએ જોઈને બોલ્યો: “ઠીક, આ અલાહાબાદનો રમાનાથ છે કેમ; સારું થયું બાપ! હાથનાથી તમારી તપાસ કરી રહ્યો હતો. ચહેરો પણ કેવો સારું છે કે અધિગો પણ ઝોળખી કાઢે અહીં ક્યારના આવ્યા છે?”

કોન્સ્ટેબલે રમાનાથને સલાહ આપી: “બધું સાચેસાચું કહી દેશે તો તારા પર કોઈ જાતની મજ્તાઈ કરવામાં નહિ આવે.”

રમાનાથે આનંદિત બનવાની એટા કરીને કહ્યું: “હવે તો તમારા હાથમાં છું; રહેમ કરો કે જસતી કરો. અલાહાબાદની મ્યુનિસિપાલિટીમાં નોકર હતો સુભાગ્ય કહો કે ઠમભાગ્ય કહો, જાકાતના ચારસો રૂપિયા મારાથી ખર્ચાઈ ગયા. વખતચર મરઠાથી રૂપિયા જમા ન થઈ શક્યા. સરમનો માર્યો ધરના માણસોને પણ કાંઈ કહી ન શક્યો. નહિ તો એટલા રૂપિયાની જોડવણી થવી કાંઈ મુશ્કેલ ન હતી. જ્યારે કાંઈ ન ચાલ્યું ત્યારે ત્યાંથી ભાગી અહીં આવ્યો છું; આ વાતમાં એક દબ્બ પણ ખોટો નથી.”

દારોગાએ અંબીર ભાવથી કહ્યું: “મામલો કાંઈક ભારી છે, કેમ કાંઈ ચરાબની લત પડી હતી કે શું?”

“મેં કદી સરખા જો મોઝે લગાડ્યો હોય તો તમે કહો તેવા સોમદ ખાજી.”

કોન્સ્ટેબલે મજાક કરતાં કહ્યું: “મહો-જાતના બજારમાં લૂટાઈ ગયા હશે.”

રમાનાથે પણ મંદ દસીને કહ્યું: “મારા જેવા કોઈપણાસની ત્યાં જવાની શી સુંબસ?”

દારોગો: “તો શું જુઝાર ગમી નાખ્યો કે બીખીને માટે ધરેણી કરાવી નાખ્યા?”

રમાનાથે એકી ગંભીરે તેના મુખ ઉપર ગુન્દાની રૂપટ છાપ પડી ગઈ.

દારોગો: “ઠીક વાત છે, તમને અહીં પણ મોટા મોટા ધરેણી મળી જશે.”

એકાએક શુદ્ધો દેવીદીન આવીને ત્રાસ યજ્ઞ ગયો.

દારોગાએ કઠોર સ્વરે કહ્યું: “કેમ, શું કામ છે?”

દેવીદીન: “હજૂરને સલામ કરવા આવ્યો છું. આ મિત્રારા પર દયાની નજર રાખજો, હજૂર. ધણો સિધા માણસ છે.”

દારોગો: “સરકારી આરોપીને ધરમાં છૂપાવે છે અને વળી તેની સિકાગશ કરવા આવે છે.”

દેવીદીન: “હુ શી મિદ્દારશ કરવાનો હતો, હજૂર! હું તો બે બદામનો માણસ.”

દારોગો: “જાણે છે, એના પર વોરંટ છે, સરકારી રૂપિયા હજમ કરી ગયો છે.”

દેવીદીન: “હજૂર, માણસથી બૂલ ચૂક થઈ ગયે વળી જુવાનીની વય છે, ખરચાઈ ગયા હશે.”

એટલું કહેતાં દેવીદીને કમરની અંદીમા-થી પાંચ મીનીઓ કાઢી ટેબલ પર મૂકી દીધી.

દારોગાએ તડપી જમને કહ્યું. “ આ શું છે ? ”

દેવીદીન “ કાંઈ નથી, દળૂર આપને પાન ગુલાબ માટે. ”

દારોગા “ સાચા આપવા મંજી છે, કેમ ? બચ્ચા, સાચા આપનો આરોગ્ય મૂકીશ ! ”

દેવીદીન “ મૂકજો સરકાર ! ધરવાળી લાકડાં કરનની ફિઝરમાંથી બચી જશે. ત્યાં બેઠો બેઠો આપને કુવા દ્રષ્ય. ”

દારોગા “ જો આને છોડાવવો હોય તો પચાસ ગીનીઓ લઈ આવ. જાણે છે, એની ગિરફતારી માટે પાચસો રૂપીઆનું ધન્યામ છે. ”

દેવીદીન “ આપ સોઠને એટલું ધન્યામ શી વિચારમાં ? આ તો ગરીબ પરદેશી માણસ છે ન્યામિત્તથી જીવશે ત્યામિત્તથી આપને યાદ કરશે. ”

દારોગા “ બકગઢ ન કર અહીં કાંઈ મુશ્કેલી મેળવવા આવ્યો નથી. ”

દેવીદીન “ બહુ તમ છુ દળૂર ! કુકાન તો નામનીજ છે ”

કોન્ટેનલ “ જુદી પાસે મંજી લાવ ”

દેવીદીન “ કમાવાવાળો તો ફૂજ છુ ને બાઈ ! છોકરાની સ્થિતિ તો જાણે છે ને ? પેટે પાટા બાંધીને ચોગા રૂપીયા જમા કરી રાખ્યા હતા, એટલે દાસમાંજ સાત ધામની યાત્રા કરીને ચાલી આવુ છુ. હવે તો મજોજ તમ થઈ ગયો છુ ”

દારોગા “ તો તારી ગીનીઓ ઉઠાવી લે આને જલાર કાઢી મૂકા ! ”

દેવીદીન “ આપનો દુકમ છે તો લઈ જાઉં છુ. ધણો શા માટે મરાવો છો ? ”

દારોગા (કોન્ટેનલને) “ આને કાચી જેલમાં રાખો, મુનશીને કહો કે એનું બચાવ લખી લે ”

દેવીદીનના હોઠ આવેશથી કંપી રહ્યા હતા તેના અંદરે પર, રમાનાથે અચાઉ દિ

ન જોયથી વ્યમતા હવામાં હતી. કેમ જાણે કાંઈ ચકલી પોતાના ઘોસલામાં કમડાને ધુસતો જોઈને વિદ્વજ થઈ થઈ ન હોય ! એક મિનિટ સુધી તે ચાણાના દાર ઉપર ઉભો રહ્યો. પછી પાછો ફર્યો અને એક સિપાઈને કાંઈક કહી સડક તરફ સરકી ગયો. પરંતુ એકજ પળમાં પાછો ફરોને તેણે દારોગાને કહ્યું “ દળૂર, બે કલાકની મુદત નહિ આપો ! ”

રમાનાથ દળૂર ત્યાંજ ઉભો હતો. આ મમતા જોઈને તે રડી પડ્યો. તે બોલ્યો “ દાદા, હવે તમે દેરાન ન થાવ. મારા બાપ્પાના જે કાંઈ લખ્યું હોય તે યવા દો. મારા પિતા પશુ અહીં હોત તો આનાથી વધુ બીજું શું કરત ? કુ મરતાં સુધી તમારો ઉપકાર .... ”

દેવીદીને અખમના આશ્રિ લૂછતાં કહ્યું : “ ફરી વાત કરે છે બાઈ ! ન્યાં રૂપીયા પર વાત આવી ત્યાં દેવીદીન પાછળ ઢંઢવાળો માણસ નથી. એટલા રૂપીયા તો એક દિવસમાં જુમારમાં દારી ગયો છું કે જિતી ગયો છું અત્યારે પર વેચી દઈ તો દશ દળૂરની મિઠકત છે માથા ઉપર લાદીને શું લઈ જવાનો છુ ! દારોગાજી, અત્યારે બાઈને કાચી જેલમાં ન મોકલો કુ રૂપીયાની વ્યવસ્થા કરીને ચોગા મમપમાં આવુ છું ”

દેવીદીન આવી ગયો એટલે દારોગાજી સહકારતા બરેસા સ્વરે કહ્યું : “ છે તો ચાલાક પશુ મજોજ નેક છે તે એને કમ જુદી મુખાડી છે ? ”

રમાનાથે કહ્યું “ ગરીબો પર તો બધાને રદમ આવે છે ”

દારોગાએ મદ દસીને કહ્યું. “ પોલીસને છોડીને, એમ કહો અને તો વિશ્વાસ નથી કે તે પચાસ ગીનીઓ લાવે. ”

રમાનાથ : “ અને લાવે તો પશુ તેને

માથે ઝેટલો બધો બોલો નાખવા હું નથી માંગતો. તમે મને ખુશીથી કાંચી જેલમાં લઈ જાવ.”

દારોગો: “ મને પાંચસો ને બદલે સાડા-છસો મળી રહ્યા છે તે કેમ જવા દઉં ? તારી જિરફતારીનું ધનામ મારા કોષ ખીજી લાઇને મળી જાય તો શું ખોટું ? ”

રમાનાથ: “ જો મારે ચક્કી જ પીસવાની છે, તો તે જેટલી જલદી પીસું તેટલું મારું હું સમજ્યો હતો કે પોલીસની નજર ચૂકવીને હું રહી શકીશ. હવે માલમ પડ્યું કે આ આઠે પ્રહર પકડાઈ જવાનો ભય જેલના કરતાં કાંઈ જોડો છવસેજ નથી ”

દારોગાને એકાએક જાણે કે કોષ ખૂલાઈ મચ્છેલી વાત યાદ આવી ગઈ. ટેબલના ખાના માંથી એક મુકદ્દમાના કાગળાંમાં કાઢી તેના પાના આમતેમ ઉઘસાવ્યાં અને પછી તે નમ્રતાથી બોલ્યો: “ એ કે કોષ એવી યુક્તિ બતાવું કે દેવીદીનના રૂપીયા પછુ બચી જાય અને તારા ઉપર પછુ કાંઈ આદેશ ન આવે તો કેમ ? ”

રમાનાથે અવિશ્વાસના ભાવથી કહ્યું: “ એવી કોષ યુક્તિ છે ? મને તો આશા નથી, ”

દારોગો: “ એ તો ખુદનો એલ છે એની ગાંઠવણ દુઃ કરી શકુ છું. તમારે એક મુકદ્દમામાં સાદી આપવી પડશે. ”

રમાનાથ: “ જુડી સાદી દેમી ? ”

દારોગો: “ નહિ, તદ્દન સાચી. એમજ મમજી લેને કે તું માલુસ બની જશે મ્યુનિસિપાલ્ટીના પંજામાંથી તો છૂટી જશે, એટલું જ નહિ પણ કદાચ સરકાર પણ મદદરખાની કરે અને જો મુકદ્દમે ચાલ્યો તો પાંચ વર્ષથી જોડી સજા નહિ થાય. માની લે કે આ વખતે દેવીદીન તને બચાવે છે તો પણ ક્યાં સુધી બચી જઈશ ? ”

ખરાબ યથ જરો નફો ખોટું તુ જ તારી મેજ વિચારી લે હું જખરજરતી કરેનો નથી. ”

દારોગાએ ધાડનો વૃતાન્ત કહી સંમેજાવ્યો. રમાનાથ એવા કોષ મુકદ્દમે વર્તમાન પત્રમાં વાંચી ચૂક્યો હતો. તે મંચવાના ભાવથી બોલ્યો: “ તો મારે સાદી બનવું પડશે અને એમ કહેવું પડશે કે હું આ ધાડપાકુઓ સાથે સામેલ હતો એ તો જુડી જુગાની યથ ? ”

દારોગો: “ મામલો તદ્દન સાચો છે. તમે કાંઈ બિનચુનદેગારોને નહિ ફસાવો. જેમને જેલ જવું જોઈએ એવા જ લોકો જેલમાં જશે. પછી જુડું ક્યા રહ્યું ? કાકુઓના ડરથી અબોના લોકો સાદી આપવા રાજ થતા નથી બસ બીજી વાત કોષ વાત નથી તમારે કાંઈક જુડું બોલવું પડશે એ હું માનું છું. પરંતુ તમારી જાંઠગી બચી જાય છે એના પ્રમાણમાં એટલું જુડું તો કાંઈ બિંસાતમાં નથી. ખૂબ વિમાર કરજો. સારું સુધીમાં જવાબ આપજો. ”

રમાનાથના મનમાં વાત વસી ગઈ, જો એક વખત જુડું બોલીને તે પોતાના પાછલાં કમોનું પ્રાપ્તિ કરી શકે અને અવિધ્ય પણ સુધારી લે તો પૂછવું જરૂર ? જેલમાંથી તો બચી જાય ! એમાં બેડું આજીવ પાછળનું જોવાની જરૂર નથી હા, એનો નિશ્ચય થઈ જવો જોઈએ કે તેના ઉપર મ્યુનિસિપાલ્ટી કરી મુકદ્દમે નહિ ચલાવે અને તેને કોષ મારી જગા મળી જાય. તે જાણતો હતો કે પોલીસને જરૂર છે એટલે મારી કોષપણ બચાજની શરતનો અસ્વીકાર થવાનો નથી. એટલે કેમ જાણે તેનો આત્મા ધમં અને અધર્મના મહદર્માં પડ્યો ન દોષ તેમ તે બોલ્યો. “ મને ડર એ લાગે છે કે મારી જુગાનીથી બિનચુનદેગાર લોકો ફસાઈ ન જાય ”

દારોગો. " એની હું આપને ખાતરી આપું છું. "

રમાનાથ. " પણ કાલે મ્યુનિસિપાલિટી મારી મર્દન પકડે તો હું કોને પોષારું ? "

દારોગો. " મરદુર છે ! મ્યુનિસિપાલિટી થાં કરી શકે ! ફોજદારી મુકદ્દમામાં

પોને પોતાના દોસ્ત બનાવી રાખવા માટે છે એ આપની જુમાની સારી વાત અને એ તમે એની ભગવાંધી નિકળા ભર તો તમે નિદાસ થઈ જશો. "

દારોગાએ તેજ વખતે મોટર મચાવી અને રમાનાથને માથે લાઇ ડાયુટી સારેબને

માયા લગાડી

કુંજ કુંજ વેણું 'તે' જમાડી,
હો દુહાન ! માયા લગાડી—કુંજ

કાલીનિ કાલિનાથ નારથો જમાડી,
વેણી તે વખડાંની વાડી:
હો દુહાન ! માયા લગાડી—કુંજ

ગોતુલિધુ કાપ પેલું ગોરસી થમાડી,
લીલા જાડાંની રેખાડી:
હો દુહાન ! માયા લગાડી—કુંજ

જખરો જાલજાય અત્રે જેવાડી,
જુટી રસરંભની મુખાડી:
હો દુહાન ! માયા લગાડી—કુંજ

પાથો ખિરિશાળ જાગૈલિ જાડાડી:
બીતિ તો ધન્દની જમાડી:
હો દુહાન ! માયા લગાડી—કુંજ

અમીતે અપરાએ શક્તિ જમાડી,
કુંથે તલમું કુલારી ઘાડી:
હો દુહાન ! માયા લગાડી—કુંજ

ખડ ખડ વીરદાદ પાડી,
હો સન્ત ! માયા લગાડી—ખડ

દિ'સાનાં ઝેરદાખ્યાં, સુરતા જમાડી,
અમરોની વેલડી તમાડી,
હો સન્ત ! માયા લગાડી—ખડ

દિલ્લડને દોહી દોહી દિવ્યતા થમાડી,
કુનિયાને કાપ પેલો—ખાંડી:
હો સન્ત ! માયા લગાડી—ખડ

જગે "દામન-કાદ" જખરો જેલડી:
જુટી જખરંભની મુખાડી,
હો સન્ત ! માયા લગાડી—ખડ

જનતાને જનમેના જાલજા જોડાડી,
બીતિ તો કાળની જમાડી:
હો સન્ત ! માયા લગાડી—ખડ

જાલજાને જોખ જાણુજવણી મુઠાડી:
કુઝિને કાળ ઘાડી ઘાડી—
હો સન્ત ! લગની લગાડી—ખડ

કેશવ હો શેઠ

+ વાંચનાર્થ પ્રાપ્ત થવાર "વેરપસથી" ખાતો.

શિવાઈ તો સરશર જ રહેશે જ્યારે સર-
શર તમને મારી જાપે ત્યારે મુકદ્દમા જેની
રીને ચલાવશે ! તમને ખાતીનાયું જાણી
રેખામાં જાણશે, માટેજ ! "

રમાનાથ. " અને નેહરી ? "

દારોગો. " તેની સરશર જાપો આપ
મેકનજી કરશે, એવા માણુમેને તો સરશર

મગવા લપડી મલા જાતી મોટી કામચિરિ
જતાવવામાં વિસમ કેમ કરે ? કેપુટી સાથે
જોડાવમાં ખૂબ વાત કરી આ માણુસને
પતો કેમ લાગ્યો, એની મુશ્કેલ કેખર્સ જ
એ શેઠ મચાવી છે એમ માણી જતા
તેને ચિરશરાર કરી લીધો ! અને એ
મણી વાત યોજેમોળ જાના માયી

નીકળી ! નજર કાંઈ બૂલ કરે ! હજુર, માણસની આંખો આંખથી શકુ છું. અલાદા-બાદ મુનિસિપાલીટીના રૂપીયા ઉચાપત કરીને ભાગ્યો છે આ મુકદમામાં સાક્ષી આપવાં તૈયાર છે. માણસ બહેણેગણેબો અને દેખાવે પણ શુદ્ધ અને કુલિન છે.

ઉપ્યુટીએ સદિગ્ધ ભાવથી કહ્યું : “ હા, માણસ તો હોશીયાર માલમ પડે છે. ”

“ પરંતુ મારીનામું લીધા વિના એને આપણા પર વિશ્વાસ નહિ આવે. જો કદાચ એને શકા અમુક આપણે આ લોશ સાથે કોઈ ચાલ ચાલી રહ્યા છે તો તરત છટકી જશે. ”

ઉપ્યુટી “ એ તો ચરોજ મરકાર સાથે આ આખતમાં વાતચીત કરવી પડશે. તમે ટેલીફોન કરીને અલાદાબાદની પોલીસને પૂછો કે આ માણસ પર કેવો મુકદમો છે ! એ અધુરું સરકારને બતાવવું પડશે ”

ટેલીફોનની કાયરકટરી જોઈ, દારોગાએ નજર મેળવ્યો અને વાતચીત શરૂ થઈ.

ઉપ્યુટી : “ શું કહ્યું ? ”

દારોગા : “ કહે છે કે અહીં તો આ નામના કોઈ માણસ પર મુકદમો નથી. ”

ઉપ્યુટી : “ એ તે કેવી વાત છે, કાંઈ સમજમાં આવતું નથી. એણે નામ તો બદલી દીધું નથી ને ? ”

દારોગા : “ કહે છે કે મુનિસિપાલીટીના કાંઈ રૂપીયા ઉચાપત નથી થયા. કોઈ મામલો છે જ નહિ ”

ઉપ્યુટી : “ એ તો બધી તાણુબીની વાત ! માણસ કહે છે કે રૂપીયા લઈને ભાગ્યો; મુનિસિપાલીટી કહે છે કે કાંઈ રૂપીયા ઉચાપત નથી થયા ઠીક, મુનિસિપલ કચેરીમાં પૂછો ”

દારોગા : “ મારી સમજમાં પણ કાંઈ વાત આવતી નથી જો એને કહી દઈએ કે તમારી ઉપર કાંઈ મુકદમો નથી તો પછી

એનો પત્તો પણ નહિ લામે ! ઠીક, મુનિસિપાલીટીની કચેરીમાં પૂછીએ. ”

દારોગાએ ફરી નંબર મેળવ્યો. સવાલ જવાબ થવા લાગ્યા.

દારોગા : “ તમારે ત્યાં રમાનાથ નામે કોઈ કારકૂન હતો ? ”

જવાબ : “ હા, હતો. ”

દારોગા : “ તે કાંઈ રૂપીયા ઉચાપત કરીને ભાગ્યો છે ? ”

જવાબ : “ નહિ; તે ધરેથી ભાગી ગયો છે, પણ રૂપીયા ઉચાપત નથી કર્યા. શું તે આપને ત્યાં છે ? ”

દારોગા : “ જી હા; અમે તેને ગિરફતાર કર્યો છે. તે પોતે કહે છે કે મેં રૂપીયા ઉચાપત કર્યા છે. વાત શી છે ? ”

જવાબ : “ પોલીસ તો બધું ચખ્ખું કરે છે જરા અચ્છલ દોડાવો. ”

દારોગા : “ અહીં તો અચ્છલ કાંઈ કામ કરતી નથી. ”

જવાબ : “ ત્યાં શું અહીં પણ કામ નથી કરતી. સાંભળો, રમાનાથે હિસાબ મેળવવામાં મળતી કરી; એટલે બધા પાખીને ભાગી ગયો. પાછળથી માલમ પડ્યું કે રકમ કાંઈ ઘટતી નથી. હવે સમજણ પડી ? ”

ઉપ્યુટી : “ હવે શું કરશું ? ખાનસાહેબ; સિફાર ફાયમાંથી છટકી ગયો ”

દારોગા : “ છટકી કેમ જશે, હજુર ! રમાનાથને એ વાત કહીએ જ આ માટે ! બસ, તેને કોઈ એવા માણસને મળવા જ ન દેવાય કે જે તેને બહારની કોઈ બંધ પહોંચાડી શકે હવે ધરવાળાઓને તેનો પત્તો લાગી જશે એટલે કોઈને કોઈ જરૂર તેની તપાસ કરવા આજુ. કોઈને જ આવવા ન દેવા. આ વાત જ વચ્ચે લાવવી નહિ. મોટેથી એને આત્રી આપી દેવી. કહી દેવું કે મારી-નામાને માટે કમીસ્તર સાહેબને સોંપાડે કર્યો

છે. ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબનો પણ અભિપ્રાય લઈ લેવો. "

અહીં આ લોકો સુપરિન્ટેન્ડન્ટ સાથે પરામર્શ કરી રહ્યા હતા, ત્યાં એક કસાકસા દેવીદીન પાછો યાચો આવ્યો. એટલે ઇન્સ્પેક્ટરે કહ્યું: "દારોગાજી તો સાહેબની પાસે ગયા. "

દેવીદીને ગભરામને કહ્યું "તો શું બાજુ-છાને કાપી જોલમા નાખ્યા ? "

ઇન્સ્પેક્ટરે. " નહિ, તેને, પણ સાથે લઈ ગયા. "

દેવીદીને માથુ ટીપીને કહ્યું. " પોલીસ-વાળાની કોઈ વાતનો બરોસો નહિ હું કહી ગયો કે એક ક્ષણમાં રૂપિયા લઈ આવું છું, પરંતુ એટલી પૈસી સંખ્તી ન પડ્યાં. સરકાર પાસેથી તો પાંચસોજ મળશે હું જાણું છું. આપવા તૈયાર છું. હા, સરકારમાં સાચી કામગિરિ જાનવગાની પ્રશંસા થાય, ખીજુ શું ? અહીંથી તેને પ્રવાગરાજ મોકલી દેશે આવી સાથે મુલાકાત પણ નહિ થાય છુટ્ટી રહી રહીને મરી જશે " એમ કહેતા દેવીદીન ત્યાંજ જમીન પર બેસી ગયો.

ઇન્સ્પેક્ટરે પૂછ્યું " તો અહીં ક્યાં સુધી બેસી રહેશો ? "

જાણે ચાખૂંદના ફટકાનો ખાર લાગ્યાથી થાપલ થયો હોય તેમ થઈને દેવીદીને કહ્યું. " હવે તો દારોગા સાથે બે ચાર વાત કરીને જ જઈશ. ક્રિસે ને જોલ જવું પડે, પણ તેને જરૂર બરામરા ફટકાર. બરામ રીતે ફટકાર આખરે તેને પણ બાલમચ્ચાં તો હશેને ! શું ભગવાનથી જરા પણ નથી ડરતો ! તમે બાજુએ જતી વખતે જોયા હતા ? બહુજ દિલગિર હતા ? "

ઇન્સ્પેક્ટરે " દિલગિર તો ન હતા, ખાસી તરફ હસી રહ્યા હતા. તેને જણ્યું મોટરમાં બેસીને ગયા છે. "

દેવીદીને અતિશ્વાસના ભાવથી કહ્યું. " હસી શું રહ્યો હશે, બિચારો ! મોંથી બલે હસી લે પણ દિલ તો રડતું જ હશે. "

દેવીદીને અહીં બેઠે એક કલાક પણ થયો ન હતો એટલામાં જગ્ગો આવીને ઉભી દેવીદીને દાર ઉપર બેઠેલા જોઈને તે બોલી. " તમે અહીં શું કરવા માંડ્યું ? બાઈ ક્યાં છે ? "

દેવીદીને મમોક્ષ થઈને કહ્યું " બાઈને તો લઈ ગયા સુપરિન્ટેન્ડન્ટની પાસે, કોણ જાણે મુલાકાત થાય છે કે પછી બહારો-બહારજ પ્રવાગરાજ મોકલી દે છે ! "

જગ્ગો " દારોગાજી પણ ઠીક માણસ છે કહ્યું ત્યારે કહે કે આટલા લઈશ અને હવે લઈને ચાલી ગયા. "

દેવીદીન. " તેથી જ તો બેઠો છું, કે આવે એટલે બે ત્રણ વાતો કહી લઉં "

જગ્ગો " હા, જરૂર ફટકારવી જે પોતાની જાન ન પાળે તે પોતાના બાપનો શું થયો ? હું તો ખરે કહીશ મને શું કરો ? "

દેવીદીન " કુઠાન પર કોણ છે ? "

જગ્ગો " બધ કરીને આવી છું હજી તો બિચારાએ કાંઈ ખાધું પચ્યું નથી. સવારનો એગને એમ છે ચૂલામાં ગળ્ય એ તમાસો. એને જ માટે તો ટીકટીક નેવા જતો હતો જો ધરથી જ બહાર ન નીકળતે તો આ બધા સાથે ક્યાંથી વળતે ? "

દેવીદીન. " જો અહીંથી જ પ્રવાગ મોકલી દેશે તો ? "

જગ્ગો " તો પત્ર તો આવશે જ ને ! ત્યાં જઈને મળી આવીશું. "

દેવીદીન " (અધિમાં આસુ લાતી) સજ થઈ જશે ? "

જગ્ગો " રૂપિયા જમા કરી દેશું પછી

સળ શા માટે થશે ? સરકાર પોતાના રૂપિયા જ લેશે કે બીજી કંઈ ? ”

દેવીદીન: “ નહિ, માંડી, એમ નથી થવું. ચોર માલ પાછો આપી દે તેથી કંઈ નેને છોડી થોડોજ દેવામાં આવે છે. ”

પરિચિતિની કઠોરતાને અવગણ્ય કરતાં જાણીએ કહ્યું: “ દારોગાજી... ”

હજી વાક્ય પૂરું ન થયું ત્યાં તે દારોગાની મોટર સામે આવી પહોંચી ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબ પશ્ચ હતા રમાનાથ એ બંનેને જોઈને મોટરમાંથી ઉતરી આવ્યો અને પ્રસન્નમુખથી બોલ્યો. “ તમે અહીં લાંબા વખતથી બેઠા છો છું દાદા ? આવો, ચોર-ડામાં ચાલો, મા, તું ક્યારે આવી ? ”

દારોગાએ વિનોદ કરતાં કહ્યું. “ કેમ, મોઢરી, રૂપિયા લાંબા ? ”

દેવીદીન: “ બ્યારે કહીને ગયો કે થોડી-વારમાં આવું છું તો તમારે મારી રાહ બેવી જોઈતી હતી. ચાલો, તમારા રૂપિયા લઈ લો. ”

દારોગા: “ જમીનમાંથી બોદીને કાઢવા હશે ? ”

દેવીદીન. “ આપની કૃપાથી હજીયે દબાર પાંચસો વધુ નીકળી ચકે એમ છે. જમીન બોદવાની જરૂર નથી પડી ચાલો, બાપ, છુદ્દી કમારની ઉમી છે હું રૂપિયા ચૂકવીને આવું છું. આ તો ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબ હતા ને ? પહેલાં આજ થાણામાં હતા. ”

દારોગા “ તો બાપ તમારા રૂપિયા લઈ જઈને એ હાંડીમાં જ મૂકી રાખો અમલ દારોની એવી સલાહ મળી કે આને છોડવો ન જોઈએ. મારા હાથની વાત નથી. ”

ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબ તો પહેલેથીજ કચેરીમાં ચાલી ગયા હતા. આ ત્રણે જણ વાત કરતા કરતા તેની પાસેના ચોરડામાં ગયા.

દારોગાની વાત સાંભળતાં દેવીદીનનાં લર્વા ચઢી આવ્યાં. તે બોલ્યો. “ દારોગાજી, મરદાની જગ્યાન એકજ હોય છે, એટલું જ હું ટીકીએ છું તમારા હુકમથી હું રૂપિયા લાગ્યો છું. તમારે તમારો કામ પૂરો કરવો જ પડશે કહીને ફરી જવું એ તો નીચ માણસોતુ કામ છે ”

આટલા કઠોર સંજોગ સાંભળતાં તો દારોગાએ ધ્રુવા ધ્રુવા થઈ જવું ઈચ્છ્યું. પરંતુ અત્યારે તેમને જરાપણ ‘ માફ ’ ન લાગ્યું. તે હસતા હસતા બોલ્યા. “ બાપ, હવે ચાહેતો નીચ કહો, ચાહે દગાબાજ કહો, પરંતુ હું એને છોડી શકતો નથી. આવા શિકાર કંઈ રોજ હાથ લાગતા નથી. કાલની ખાતર હું કંઈ મારો શિકાર છોડી દેવાનો નથી. ”

દારોગાના દસવાધી દેવીદીન વધુ ચીઠ્યો. “ તો તમે કહ્યું ક્યાં મોટું ? ”

દારોગા. “ આજ એટલું કહ્યું હતું; પરંતુ મોટું હમેશાં એક સરખું નથી રહેતું. આજ મુખથી જેમ માળ દઉં છું તેમ આજ મુખથી પ્રયંસા પણ કરું છું. ”

દેવીદીન (ચીઠાઈને) “ આ જૂઠું મુઠાવી નાખો. ”

દારોગા “ ખુશીથી, મને મંજૂર છે. મારી ઇચ્છા તો પહેલાંથી જ હતી, પરંતુ સરમનો માર્યો મુઠાવતો ન હતો. હવે તમે દિલ મજબુત કર્યું. ”

દેવીદીન “ દસો નહિ દારોગાજી, તમે દસો છો અને મારું લોહી ઉકળા જાય છે. મને જોઈએ તો જેલ કેમ ન મળે, પરંતુ હું કેપ્ટન સાહેબને જરૂર કહી દઈશ છું તો એક ટકોનો આદમી, પણ આપની કૃપાથી મોટા મોટા અમલદારો સુધી પહોંચી શકું છું ”

દારોગા. “ અરે યાર, તો તું તુ સાચે

સાચ કેપ્તન સાહેબ આગળ મારે માટે ફરિયાદ કરશે ? ”

દેવીદીન સમજ્યો કે ધમકીની અમર થઈ, એટલે તે અકડાઈને બોલ્યો. “ જ્યારે તમે કોઈનું સાંભળતા નથી, વાત કહીને ફરી બળ છો, ત્યારે બીજા પશુ પોતાનાથી બનવું કરશે જ. મેમ સાહેબ તો રોજ દુકાન પર આવે છે. ”

દારોજો “ જો, દેવીદીન, તે સાહેબ કે મેમ સાહેબ આગળ મારી જરા પશુ ફરિયાદ કરી છે તો હું સોજદા ખાઈને કહું છું કે તારું ઘર બોદાવીને ફેંકી દઈશ ”

દેવીદીન “ જે દિવસે મારું ઘર બોદશે તે દિવસે આ પાકડી અને ચપરાય પશુ નહિ રહેશે, હજૂર ! ”

દારોજો “ ઠીક તો આપ તાળી આપણે ધરત મારીએ છીએ ”

દેવીદીન “ પસ્તાઈ હો સરકાર, કહી દઉં છું કે પસ્તાઈ ”

રમાનાથ હવે ધીરજ ન ધરી સક્યો. અત્યાર સુધી તે દેવીદીનના બજાવાનો તમાસો જોવા માટે બીલાડીના જોમ બની બેઠો હતો તે હવે બોલ્યો “ દાદા, દારોજાણ તમને બીઠવી રહ્યા છે. અમારી વચ્ચે એવી સલાહ થઈ ગઈ છે કે હું કંઈપણ આપ્યા લીધા વગર છૂટી જઈશ અને ઉપરથી નોકરી પણ મળશે. સાહેબે ચોક્કસ ખાત્રી આપી છે. મારે હવે અહીં જ રહેવું પડશે. ”

રસ્તો બૂલેલા માણસની માફક દેવીદીને કહ્યું “ એ કેવી વાત બાઈ, શું કહે છે ? શું પોલીસવાળાઓની જાળમાં આવી ગયો ? એમાં કોઈને કોઈ જરૂર છૂપી ચાલ હશે. ”

રમાનાથે ખાત્રીપૂર્વક કહ્યું. “ અરે બીજા કોઈ વાત નથી એક શુક્રદાસ સાક્ષી આપવી પડશે. ”

દેવીદીને સંસપ્ત થાયું હસાવી કહ્યું : “ જુઓ શુક્રદાસ હશે ? ”

રમાનાથ “ નહિ, દાદા, તદ્દન સાચો મામલો છે મેં પટેલાંથી જ પૂછી લીધું છે. ”

દેવીદીનની ચંકાતું નિવારણ ન થયું. તે બોલ્યો “ હું એ બાબતમાં બીજું કંઈ નથી કહી શકતો બાઈ, પણ જરા સમજાવિચારીને કામ કરજો જો મારા રૂપીયાથી ડરતો હોય તો એટલું સમજાવેજો કે જો દેવીદીને રૂપીયાની પરવા કરી હોત તો આજે તે લખપતી હોત આજ દાંધો રોજના સો સો રૂપીયા કમાયો છું અને બધા ઉઠાવી પણ દીધા છે. ક્યા શુક્રદાસ સાક્ષી આપવાની છે ? કોઈ માલમ પડ્યું ? ”

દારોજાણે રમાનાથને જવાબ દેવાની તક જ ન આપી કહ્યું “ પેલો પાકડવાળો મામલો છે તે જેમાં કેટલાક ગરીબ માણસોના જીવ મથા હતા. એ ધાડપાડુઓએ આખા જીવનમાં ત્રાસ ત્રાસ વર્તાવ્યો છે, એટલે તેમના ડરનો મારો કોઈ માણસ સાક્ષી આપવા રાજી થતો નથી. ”

દેવીદીને ઉપેક્ષાના બાવલો કહ્યું : “ ઠીક, તો હું સાક્ષી બની ગયો, એમ વાત છે. એમાં તો પોલીસ સિંખવાડશે એટલું તારે કહેવું પડશે બાઈ, હું કુંડી બુદ્ધિવાળો માણસ છું આ વાતોનો મર્મ શું જાણું ? પરંતુ મને મુખ્યિર (એપ્રુવર) બનવાનું કહેવામાં આવે તો હું નહિ બનું; પછી બસે મને કોઈ લાખ રૂપીયા આપે તો શું થયું ? મદાંરના માણસને કોણ અપરાધી છે અને કોણ બીનગુનેશ્વર છે તેની શી ખબર ? બે ચાર અપરાધીઓની સાથે બે ચાર બીન અપરાધીઓ પણ જરૂર હશે. ”

દારોજો “ હરગીજ નહિ, જેટલા માણસો પકડ્યા છે તેટલા પાકડા ધાડ પાડ્યો છે ”

દેવીદીન: “ એ તો આપ કહો છો. અમને શી ખબર ? ”

દરોગો: “ અમે ખીનચુંદેગારોને શા માટે ફસાવીએ, તે તો કહો ? ”

દેવીદીન: “ એ બધું બોમ્બી ચૂક્યો છું, દારોગાજી ! આના કરતાં તો તમે એના પર કામ ચલાવો તેજ સારું છે. વર્ષ એ વર્ષની જેમ જ મળે ને ? એક અધમના દરમ્યાની ખચવા માટે ખીનચુંદેગારોનાં ખૂન તો માથે નહિ ચઢે ને ? ”

રમાનાથે બીરતાથી કહ્યું. “ મેં ખૂબ વિચાર કર્યો છે, દાદાજી ! બધા કામગીરી બોલા છે. એમાં કોઈ ખીનચુંદેગાર નથી. ”

દેવીદીને ઉદાસ થઇને કહ્યું. “ હશે, ભાઈ ! જન પશુ પ્યારો હોય છે. ”

એટલું કહીને તે પાછળ ફરી ગયો. પોતાના મનોભાવો તે તેની આચળ સ્પષ્ટ રૂપે પ્રકટ કરી શકતો ન હતો.

એકએક તેને એક વાત યાદ આવી ગઈ. મોહું ફેરવીને તે બોલ્યો. “ તને થોડા રૂપીયા આપી જાઉં ? ”

રમાનાથે સામું પૂછ્યું: “ શી જરૂર છે ? ”

દરોગો: “ આજથી એને બહો રહેવું પડશે. ”

દેવીદીને કંઈક સ્વરે કહ્યું: “ હા હજાર, એટલું તો જાણ્યું છે એની ગરજ હશે, એટલે જ ગમે રહેવા મળશે, નોકર મળશે, મોટર મળશે, એ બધું જાણ્યું છે. કોઈ બહારનો માણસ એને મળવા નહિ પામે, તેમ એ પણ એકલો ક્યાંય જઈ આવી નહિ શકશે એ બધું જ નેમ ચૂક્યો છું. ”

એટલું કહેતાં દેવીદીન ઉતાવળે કામ બરતો ત્યાંથી ચાલી ગયા. કેમ જાણે ત્યાં તેનો સ્વાસ ધેરાઈ રહ્યો ન હોય ! દારોગાએ તેને ખૂબ મારી પરંતુ તેણે પાછા

ફરીને જોયું પણ નહિ. તેના મુખ ઉપર પરાભૂત વેદના છાયાઈ ગઈ હતી.

જગાએ પૂછ્યું: “ ભાઈ નથી આવતા ? ”

દેવીદીને મક્ક તરફ જોઈને કહ્યું: “ ભાઈ હવે નહિ આવે જો પોતાનાં આપણાં ન થયાં તો પારકા તો પારકાજ છે ને ? ”

તે ચાલી ગયો છુટ્ટી પણ પાછળ પાછળ ચાલી.

૯

ફત્તમાં કેટલો ઉદાસ, કેટલી શાન્તિ, કેટલું બળ છે ! જે કદિ એકંતમાં ગેસીને, કોઈની સ્મૃતિમાં, કોઈના વિયોગમાં ધુસ્કે ધુસ્કે તેમજ અત્યંત ઉદાસ થઇને રહ્યો નથી, તે જીવનનાં એવાં સુખથી વચિત છે કે જેને માટે હજારો દારૂ ન્યોછાવર છે. જેણે એ સૌભાગ્ય પ્રાપ્ત કર્યું હોય તેને જ એ મીઠી વેદનાનો આનંદ પૂછો હોય તો જ એ મન ખિન્ન થઈ જાય છે, આત્મા કુબ્ધ થઈ જાય છે, જાણે આપણે યાત્રી ગયા હોઈએ, પરાભૂત થઈ ગયા હોઈએ એમ લાગે છે ફત્તની પાછળ એક નવીન સ્મૃતિ, એક નવીન જીવન, એક નવીન ઉત્સાહનો અનુભવ થાય છે.

‘ પ્રજામિત્ર ’ કૌર્ણલયનો પત્ર જનકપાને મળતાં તે વાંચી. તે રડી પડી એક હાથમાં પત્ર લઈ, બીજા હાથે પારણાની પારસાખ પકડી તે ખૂબ રડી શુ વિચારીને તે રડી, તે કોણ કહી શકે ? કદાચ પોતાનાં ઉપાવની આ આશાતીત સંજ્ઞતાએ તેના આત્માને વિદુલ જતાવી દીધો, કે આનંદનાં પાણી ભરી હંડાણે તેને પહોંચાડી દીધો કે જાણ તો પશુ બરફમાં ફેરવી નાખતી હોય પર પહોંચાડી દીધી ! આજે જ મહિના પછી આ સુખસમાચાર મળ્યા, આદલા દિવસો સુધી તે હસમરી આસા અને કોર

દુરાચારુ રમકડું બની રહી હતી. આદા કેટલીવાર તેના મનમાં તરંગ ઉઠ્યો હતો કે આ જીવનનો અંત કેમ ન લાવી દઉં ? એ મેં સાચેસાચ પ્રાણત્યાગ કર્યો હોત તો તેનું દર્શન પણ ન પામત. પરંતુ એમનું હૈયું 'કેટલું' કઠોર છે ! જ મહિનાથી ત્યાં બેઠા છે, પણ એક પત્ર સરખાયે ન લખ્યો, ખજાર સુદાં નહિ લીધી ! આખરે એમનો ન સમજી લીધું હોય કે બહુ રડી રડીને મરી જશે એમણે મારી પરવા જ કરાવે કરી છે ?

દસ વીસ રૂપિયા તો મા-જી સમિત્રા દોસ્તાદારો માટે પણ ખર્ચો નાખે છે એ પ્રેમ નથી પ્રેમ હૃદયની વસ્તુ છે, રૂપિયાની નહિ, જ્યાં સુધી રમાનાથનો કોઈ પત્નો ન હતો, ત્યાં સુધી જાણપણ બધોય દોષ પોતાને માથે ઓઢી લેતી હતી, પરંતુ આજે તેનો પત્નો લાગતી જ તેનું મન અકરમાત કઠોર થઈ ગયું. તરફ તરફના વિચારો તેને આવવા લાગ્યા ત્યાં શું સમજીને બેસી રહ્યા હશે ? એને માટે ને કે ત્યાં તે સ્વાધીન છે, સ્વનંદ છે, કોઈનું આપેલું નથી ખાતા ? આવી જ રીતે જો કુ' કલા વિના ચાલી જત, તો તે મારી સાથે કેવો વર્તવ કરત ? કદાચ તસવાર લાગેને ગઈંનપર સવાર થઈ જત અને જીવંતીભર મારું મુખ પણ ન જોત અને ત્યાં ઉઠા ઉઠાજી જાણપણે મનમાં ને મનમાં ફરિયાદોનું દહતર ઓસી નાખ્યું.

એટલામાં રમેશબાબુએ ખારણા આગળ બેઠા મારી. " ઓપી, ઓપી, જરા અડી આવ " મુનથીજીએ પોતાના ઓરડામાં પડ્યા પડ્યા કરાડીને કહ્યું. " કાણ છે, ભાઈ, ઓરડામાં આવો ! અરે ! આપ છે, રમેશબાબુ ! બાબુજી કુ તો મરતો મરતો બચ્યો છું બસ એમ જ સમજો કે નવી જીવંતી મળી કોઈ આશા ન હતી ન કોઈ આગળ કે પાછળ એ ઓઠરા છે પરંતુ તેમને કુ' મરે કે જીવું તેની થી પરવા ! એની માને મારું મોઢું જોતાજ બીક લાગે છે. ત્રિચારી વહણે મારો જીવ બચાવ્યો તે ન હોત તો અત્યારે તો આ લી ચૂક્યો હોત ! "

પ્રત્યેક હિન્દુનું કર્તવ્ય

અસ્પૃશ્યતા હિંદુ ધર્મનું અંગ નથી, અસ્પૃશ્ય નહિ પણ એ હિંદુ ધર્મમાં ધેસી ગણાય છે, વહેમ છે, પાપ છે, ને તેનું નિવારણ કરવું પ્રત્યેક હિન્દુનો ધર્મ છે, તેનું પાપ કર્તવ્ય છે તેથી એ તેને પાપ માને છે તે તેનું પ્રાવશિત કરે, અને કશું નહિ તો પ્રાવશિત રૂપે પણ ધર્મ સમજીને સમજાવે હિંદુ પ્રત્યેક અસ્પૃશ્ય અણાવા ભાઈ બેનને અપનાવે, તેનો હેતુ સેવાભાવે સ્પર્શ કરે, સ્પર્શ કરી પોતાને પાવન થએલ માને, ' અસ્પૃશ્ય ' ના હુ યો દૂર કરે, જ્યાં ધર્મો તેમને હચરી નાખવામાં આવ્યા છે તેથી તેમનામાં જે અજ્ઞાનાદિ દોષો ધેસી ગયા છે તે ધોરણ પૂર્વક દૂર કરવામાં તેમને મદદ કરે, અને આમ જીવ હિંદુને કરવા મનાયે, પ્રેરે આ દૃષ્ટિએ અસ્પૃશ્યતાને નિવારણ તેને દૂર કરવામાં એ ઔદિક કે રાજનૈતિક પરિણામો રહ્યા છે તેને મદદારી તુચ્છ ગણશે

મહાત્મા ગાંધીજી

દોઢ છતાં આપને આટલું કુખ પડ્યું ! વહણે પણ એક ગીઠી ન લખી લીધી. રંગ સેવી પડી હશે ? "

મુનથી " હુદીને માટે અરજી કરી હતી, પરંતુ મેં કાકતરનું સર્ટિફિકેટ નહિ મોકલ્યું.

રમેશબાબુએ કૃત્રિમ સમવેદના બતાવતાં કહ્યું " આપ આટલા બધા બીમાર ગયા અને મને ખબર સુદાં ન પડી કુ બહોં

સોળ રૂપિયા કેને ધરેથી લાઉં ? એક દિવસ સીવીલ સર્જનની પાસે ગયો; પરંતુ તેણે ચીકી લખી આપવા ના પાડી. આપ જણે જો ને, ત્યાં ફિ લીધા વિના વાત પણ નથી થતી હું આવી રહ્યો અને અરજી ચોકસી દીધી. પછી તે મંજુર થઈ કે નહિ તેની ખબર નથી. આવી દાકતરોની દાનત છે ! જુઓ છે કે માણસ મરી રહ્યો છે છતાં બહીસ મળ્યા વગર કલમ નહિ ઉઠાવે ”

રમેશખાજુએ ચિંતાદાર સ્વરે કહ્યું : “ આ તો આપે ધણી ખરાબ ખબર સંભળાવી. જો તમારી રજા નામંજુર થઈ તો શું થશે ? ”

મુનશીએ માથું ફેરવીને કહ્યું : “ યરી શું, ધરે બેઠો રહીશ. સાહેબ પૂછશે તો ચોકખુ કહીશ કે હું સર્જન પાસે ગયો હતો, તેણે રજા નહિ આપી, સરકારે એને તોફાર થા માટે રાખ્યો છે ? નકાબી, ખુરસીની શોભા વધારવા માટે ? મને કાઢી મૂકશે તો કબૂલ છે, પરંતુ સર્ટિફિકેટ તો નહિ આપુ. ‘ હુઆ ક્યાના ’ આપને માટે પાન લાવનાર પણ કામ નથી, શું કરું ? ”

રમેશે હસીને કહ્યું : “ મારે માટે આપ ચિંતા ન કરો હું આજે પાન ખાવા નહિ પણ મીઠાઈ ખાવા આવ્યો છું (જલપાને ખૂબ મારી) વહાલ ! તમારે માટે આજે ખુશ ખબર લાગ્યો છું. મીઠાઈ મંગાવો ! ”

પાનની પેટી સાથે રાખીને જલપાએ કહ્યું : “ પહેલાં જો ખબર સંભળાવો, કદાચ ને ખબરને આપ નવી સમજી રહ્યા છો તે પુરાણી પણ થઈ ગઈ હોય. ”

રમેશ. “ શું વાત કરો છો ? રમાનાથનો પત્તો મળી ગયો; કલકત્તામાં છે ”

જલપા. “ મને પહેલાં જ ખબર પડી ગઈ છે. ”

મુનશીજી ઉતાવળા ઉઠી બેઠા, તેમનો

તાવ જાણે કે ભાગીને ઉત્સુકતાની આડમાં જઈ છૂપાયો રમેશનો હાથ પકડી તે બોલ્યા :

“ ખબર પડી કે કલકત્તામાં છે ? કામ પત્ર આવ્યો હતો ? ”

રમેશ : “ પત્ર ન હતો. પોલીસની તપાસ હતી મેં કહી દીધું કે તેની ઉપર કોઈ પ્રકારનો આરોપ નથી. તમને ક્યાંથી ખબર પડી, વહાલ ! ”

જલપાએ પોતાની યોજના જણાવી. ‘ પ્રજામિત્ર ’ કાર્યાલયનો પત્ર દેખાડ્યો. પત્રની સાથે રૂપિયાની રસીદ હતી. તેના પર રમાનાથના હસ્તાક્ષર હતા.

રમેશ “ અક્ષર તો રમાનાથ બાબુના જ છે, તદ્દન સાથે; એમાં દગો નહિ હોઈ શકે. માત્ર હું, વહાલ ! વાહ થી સુખિત કાઢી છે ! બમારા બધાના કાન કાપી નાખ્યા ! કામને ન સૂઝ્યું. હવે બ્યારે વિચાર આવે છે ત્યારે લાગે છે કે ધણી સહેલી વાત હતી. બચ્ચાને પકડીને ઘસડી લાવે, તે માટે કામ એ ત્યાં જવું બેઠ્યો. ”

આ વાતચીત ચાલી રહી હતી એટલેમાં રતન આવી પહોંચી. જલપા તેને દેખતાજ ત્યાંથી ઉભી થઈ તેને ગળે લપટાઈ, બોલી : “ બહેન, કલકત્તાથી પત્ર આવી ગયો. જોઈ. ”

રતન : “ મારાં મળાના સોગન ? ”

જલપા. “ હા, સાચું કહું છું. કામળ બોને ! ”

રતન : “ તો તું આજ જ ચાલી જા ! ”

જલપા : “ હું પણ એજ વિચાર કરું છું તું આવશે ? ”

રતન. “ હું આવવા તો તૈયાર છું. પરંતુ ધર એકલું કેના પર છોડું ? બહેન, મને અશિરમ પર કાંઈક થઈ પડવા લાગી છે એની ધાનંત સાથે લાગતી નથી બેકમા વીસદળર રૂપિયાથી ઝોજા ન હતા, બધા ફાણ જાણે ક્યાં લેવાની દીધા કહે છે કે

કિંવા કર્મમાં અર્ધાંશ મળ્યા હિસાબ મંત્રી
જુ તો આજો કાઢે છે । દરતરની કુચી
પણ પેતાની પાસે રાખી છે. મંત્રી જુ તો
વાત ઉઘાટી દે છે મારી સાથે કાંઈ કાપવાનું
પત્રનું લેવાની રમત રમી રહ્યો છે અને બધ
એ લાગે છે કે હું ત્યાં આવું ને અહીં એ
બધુ લખને ચાલતી પડે ' જમવાના ત્રાદક
આવી રહ્યા છે હું ' પણ આમમાં જમને
શાન્તિથી પરી રહુ, એમ કહ્યું જુ જમશે
વેચાણ જરો, તો રોકડા રૂપિયા હાથ આવી
જશે જો હું નહિ રહુ તો કદાચ રૂપિયા
મને જોવા પણ ન મળે. ગોપીને સાથે લખને
આજે જ ચાલી જ રૂપિયાની વ્યવસ્થા કરી
કરીશ "

જલપા "ગોપીનાથ તો કદાચ નહિ આવી
શકે દાદાનાં દવાદાર મટે પછી કોણ
રહેશે ? "

રતન " હું ચોટી વાર અહીં બેસી રહ્યા
કરીશ પણ તું આજેજ જ નિચારો ત્યાં
કોણ જશે કેરી દશમાં ઢરો । તો એજ
નિશ્ચય ક્યોને ? "

રતન મુનથીજના ઝોરડામાં ગર્ભ, એટલે
રમેય બાબુ હડીને ઉભા થયા અને બોલ્યા
" આવો મહેન । રમતાય બાબુને પગો તો
મળી ગયો ' "

રતન " એમાં અર્ધો યશ મારો છે "

રમેય " આપની જ સજાદયી તો યજુ
હરી । હવે તેને અહીં લાવવાની રીતર કરવી
એક છે । "

રતન " જલપા જમને પકડી લાવે ।
ગોપીને સાથે લેની જાય । આપને એમાં
કાંઈ વાંધો નથોને કાતજી । "

મુનથીજને વધિ તો હતોજ જો તેમનું
ચાલે તો આ વખતે બદારના પણ દયમાર
માણસોને વધુ એકઠા કરે પછી ધન્યા
માણસો ચાલ્યા જાય તેથી કેમ વધિ ન
કરે

હોય ? પરંતુ સમસ્યા એવી આવી હતી કે
તેઓ કાંઈ બોલી ન શક્યા.

કલકત્તાની સહેલને આવે અવસર મળતું
ગોપી કેમ ખુશ ન થાય ? વિશ્વકાર દિવસ
બળી રહ્યા હતા વિદ્યાતાલ્યે તેને નાનો ન
બનાવ્યો હોત તો આજે તેના કલક ઉપર તરાપ
ન પડત । ગોપી વળી એવો ક્યો ફુલિયાર
છે ? ત્યાં જાય છે ત્યાં કાઠીને કાઠી મીઠ
ગુમાવી આવે છે હા, મારાથી મોટા છે એ
કેરી વિદ્યાને તેને પસંદગી આપાવી છે

રાતના નવ વાગ્યે જલપા જવાને તૈયાર
થઈ માસુ-સમરોને પગે લાગી તેમના આંધી-
વાંદી લીધા વિશ્વકાર રડી રહ્યો હતો તેને
મળે લગાની, વઢાલ ક્યું અને મોટરમાં બેઠી.
રતન રરેશન ક્ષમી પહેંચાડવા આવી હતી

મોટર ચાલી એટલે જલપાએ કહ્યું
" મહેન, કલકત્તા તો બહુ મોટું શહેર છે.
ત્યાં કેવી રીતે પત્તો લાગશે ? "

રતન " પહેલાં ' પ્રમત્રિત ' કાર્યાલયમાં
જવું ત્યાંથી પત્તો લાગી જશે ગોપીબાબુ તો
છે જ ને । "

જલપા: " ઉતરીય ક્યાં ? "

રતન " ધર્મચાળા છે નહિ, હોટલમાં
રહેજે જો, રૂપિયાની જરૂર પડે તો મને
તાર ઠરજે મને તેમ વ્યવસ્થા કરીને
મોકલીશ બાબુજી આવી જાય તો મારા પર
લજો ઉપકાર થાય આ મહિંદાસ તો મને
તોળાદ તોળાદ કરી મૂકશે. "

જલપા " હોટલવાળા અદમાસ તો
નહિ હોયને ? "

રતન " કોઈ જગા પણ ફુજતા કરે
તો કોઈર મારને બસ, કાંઈ પણ પૂછતી નહિ
કોઈર મારીને પછી જ વાત કરવી (કમર-
માંથી એક છરી કાઢીને) આ તારી પાસે
રાખ કમરમાં છુમાવી રાખજે હું જ્યારે

બહાર નીકળું છું ત્યારે આ મારી પાસે રાખી લઈ છું. એનાથી દિલ ધલું મજબૂત રહે છે. જે મદદ કોઈ જાને છેડે છે, તે પહેલાં નંબરે તો કાપર, તીચ અને લંપટ છે, એટલું સમજી લેવું. તારી છરીની ચમક અને તારો મિત્રસ જોઈને જ તે કંપી ઉઠશે અને સીધો લપાઈને જાગી જશે. પરંતુ એવો પ્રસંગ આવી પડે કે તારે છરીનો ઉપયોગ કરવો પડે તો તેથી જરા પણ ખચકાણું નહિ. છરી લઈને તૂટી પડશે થું થશે ને થું નહિ, તેની કદિ ફિકર કરતી નહિ. જે થવાનું હશે તે થવા કરશે.”

જલપાએ છરી લઈ લીધી, પણ તે કોઈ બોલી નહિ તેનું દિલ બારી ચક્ર રહ્યું હતું. એટલી બધી વાતો વિચારવાની તેમજ પૂછવાની હતી કે તેના વિચારથી જ તેનું દિલ બેસી જવું હતું.

રેશન આવી ગયું. કુલીઓએ સામાન ઉતાર્યો, ગોપી દિગ્ગિટ લઈ આવ્યો. જલપા પત્થરની મૂર્તિ માફક પ્લેટફોર્મ પર ઉભી રહી કેમ જાણે તે ચેતનાશૂન્ય થઈ ગઈ ન હોય ! કોઈ મોટી પરીક્ષા આપતાં પહેલાં આપણે મુઠા ચક્ર જઈએ છીએ. આપણી બધીયે સક્રિય એ સત્યાગ્રહની તૈયારીમાં ચોક્કસ જાય છે.

રતને ગોપીને કહ્યું: “હોશીયાર રહેજે.”

ગોપી અઢી કેટલાયે મહિનાથી કેસરત કરતો હતો. ચાલતો ત્યારે પણ મોઢું અને છાતી મેથા કરતો. નજરે જોવાતો તો તે ગમે તેવા લાગે, પરંતુ તેની ચોતાની નજરે તે કોઈ બીજો જ થઈ ગયો હતો. કદાચ તેને એવું આશ્ચર્ય થઈ રહ્યું કે તેને આવતો

જોઈને સોમ રસ્તામાંથી કેમ હડી નથી જતા, તેનાથી લપસીત કેમ નથી થઈ જતા ? અકસ્માતે તે બોલ્યો: “કોઈ જરા પણ ચુપ્પા કરશે તો માથું જ જાગી નાખીશ.”

રતન હસી: “એ તો મને ખબર છે. સૂઈ ન જતો.”

ગોપી: “એક પલક પણ પાડુ નહિ ને ! શી મગફૂર છે કે ઉધ આવે.”

માડી આવી ગઈ ગોપીએ એક કબજામાં પેસીને ઠબળે લીધો. જલપાની અંખમાં આંસુ ભરાયાં તે બોલી: “બહેન, આશીર્વાદ કે, કે એમને લઈને સુખરૂપ પાછી આવું.”

આ સમયે તેનું દુર્બળ મન કોઈ આશય, કોઈ સહારો, કોઈ બળ સોધી રહ્યું હતું અને આશીર્વાદ કે પ્રાર્થના સિવાય એ બળ તેને કોણ આપે ? બળ અને શાન્તિનો એજ અલ્પ ભંડાર છે, જે કોઈને નિરાશ નથી કરતો, જે સર્વની બાંધ પકડે છે, સર્વનો બેડો પર ઉતારે છે !

ધન્યનની સીટી વાગી. બન્ને સખીઓ બેઠી. જલપા માડીમાં જઈ બેઠી.

રતને કહ્યું: “પહેલિતા સાથેજ કમળ લખજે.”

જલપાએ માથું ઢલાવ્યું.

“મારી જરૂર માલમ પડે તો તરત લખજે. સૌ કોઈ છોડીને હું ચાલી આવશ.”

જલપાએ માથું ધુણાવી લીધું.

“રસ્તામાં રહતી નહિ.”

જલપા હેસી પડી; માડી ઉપરો ચૂકી.

(અપૂર્ણ)

ઈનામી પ્રશ્ન

સંપાદક : ડૃ. યશવિવળી

						૫
						+
					૫	
				૪		

ઉપરના ચોગદામાં ૧, ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭, ૮, ૯ એ આકાશો એવી રીતે ગોઠવે છે, (આમાં, ઉગા કે કણુરેખામાં) દરેક રીતે સરવાળો ૩૨ થાય, જે આકાશો એમાં આપવામાં આવ્યા છે, તેમ -- હીમાં તે આકાશ સિવાય કોઈપણ લાઇનમાં એક આકાશ એ વખત ન આવે એ જોઈએ.

દરિશાહમાં રાખલ થયા મારેની શરતો

(૧) આ ઉપાણીની દરિશાહમાં માસિકના દરેક આપાદક તેમજ જે જુદો પોતાના પતિ, પુત્ર, ભાઈ કે પિતાને નામે માસિક મગાવતા હોય તેઓ સર્વ ભાગ લઈ શકશે. આપાદકોના કુટુંબની સ્ત્રીઓ પણ આ દરિશાહમાં ભાગ લઈ શકશે (૨) જવાબ લખી મોકલનારે પોતાનો માહક નબર અવરખ જણાવવો માહક નબર નહિ જણાવ્યો હોય તો દરિશાહમાં નામ રાખલ નહિ થાય. (૩) દરેક મદિનાના ઉપાણીના જવાબ તે પછીના છીજ મહિનાની આખર તારીખે સુધીમાં-અમતે મળે એવી રીતે મોકલી આપવો. (૪) તત્રીનો નિર્ણય છેવટનો ગણાયો કાર્કિપણ સવાળ જવાબ કે પરિણામના બ્યાજખી-જેરબ્યાજખીપણા નિયે વધી લઈ સમશે નહિ. (૫) માત્ર ચેસ્ટકાડમાં લખેલા જવાબોજ સ્વીકારવામાં આવશે (૬) દરિશાહના જવાબ સાથે માસિકને લગતો કાર્કિપણ જાતનો પત્રબ્યવહાર કરવો નહિ. કરવો હોય તો દરિશાહના જવાબના કાડ સિવાય ખીજ કામગીરી કરવો.

સુરેન્દ્રનાર માસનું પરિણામ

ખરો જવાબ નીચે પ્રમાણે છે:—

	૪	૦	૯	૮	૭
	૫	૬	૭	૮	૭
	૨	૮	૬	૯	૦
	૩	૬	૮	૮	૩
	૨	૮	૬	૯	૦
	૨	૪	૫	૬	૨
	૨	૦	૪	૯	૩
	૨	૩	૨	૭	૯

આ પ્રશ્નના કુલ ૪૬ જવાબ આવ્યા હતા. તેમાં ૩૭ ખરા છે; ૭ ખોટા છે. અને બાકીના ૬ કાડના નિયમનો તેમજ પહેલા નિયમનો ભંગ કરવા માટે દરિદ્રાધર્મા દાખલ કર્યા નથી. કાડના નિયમનો ભંગ કરનાર બહેનો એ ગ્રાહક ન હોય તો તેમણે સાદા કાડ ઉપર જવાબ લખી, તેની સાથે પ્રવેશની ટીકીટો ક્વરમાં મોકલવી જોઈએ. ખરા જવાબો આપનાર બહેનોમાંથી શ્રીમતી સંવિતા પંડિત (રંગુન)ને પનામનું પુરતક 'સોજ સુદર વાર્તાઓ ભાગ ૨' આપવામાં આવે છે. જે તેમણે ટપાલ અર્ચના અડી આના (રજિસ્ટર્ડ)થી જોઈને હોય તો તથ્ય આના વધુ) મોકલી મંગાવી લેવું.

ખરો જવાબ આપનાર બહેનોનાં નામ

શ્રીમતી બહેનો: (૧) સંવિતા પંડિત, (૨) આનંદલક્ષ્મી એન્જનીયર, (૩) રત્નલક્ષ્મી ત્રિવેદી, (૪) બન્સુમતી શ્રોફ, (૫) દેવુંબહેન ચાવડા, (૬) લલિતા વઘીલ, (૭) ચાન્તાલક્ષ્મી, (૮) કનકમણી મહેતા, (૯) કપિલા ભટ્ટ, (૧૦) લલિતાગૌરી, (૧૧) સુશીલાગૌરી, (૧૨) સુરજ કાજ, (૧૩) સુમિત્રા પાઠકજ, (૧૪) શીલાવતી ચાહ, (૧૫) શીલાવતી દનાલ, (૧૬) ચન્દ્રાવતી દવે, (૧૭) કાશીબહેન પટેલ, (૧૮) મુક્તાગૌરી અડીઆ, (૧૯) મણિલક્ષ્મી, (૨૦) મુક્તાગૌરી દલાલ, (૨૧) હીરાબહેન મોદી, (૨૨) નાનુચાંદ આમર, (૨૩) કુલસુમ, (૨૪) લક્ષ્મીબહેન, (૨૫) ચંદનબહેન પારેખ, (૨૬) લલિતાબહેન મજબર, (૨૭) ચાન્તાબહેન પરીખ, (૨૮) કમળા, (૨૯) વીમળાબહેન રાવ, (૩૦) મણીબહેન વેદાત, (૩૧) પદ્માવતી લાલાજી, (૩૨) નર્મદા મિરિખાઈ, (૩૩) ચતામાષ જીલસામ, (૩૪) કુંજલતા હીરાભોષ, (૩૫) મંગળાબહેન સધાઈ, (૩૬) બસુદ અને (૩૭) રિવાગૌરી

જેઓ ગ્રાહક ન હોય
માસિકના ગ્રાહક ન હોય તેના કોષ બહેનો બિખાણા-
ની દરિદ્રાધર્મા ભાગ લેવા ઇચ્છતા હોય તો તેમણે
પોતાના જવાબ સાથે બે આનાની ટીકીટો બીડવી.
કૃપા મોકલવાની જરૂર નથી.
તંત્રી, “શુભસુન્દરી”

समावेष्टिना

હિતોપદેશની વાર્તાઓ: ભાગ ૧ થી અને
ભાગ ૨ બંને છેલ્લા શ્રી ચન્દ્રશેખર મળ્વીયા
સહ સંપાદક દ્વારા જ આવી

શ્રી સ્વામી જાલજાનમાળાના પુષ્પ ૬૧
અને ૬૨ તરીકે પ્રકટ થયેલા આ બે પુસ્તકો
જાલજાનમંડળ અવધારી અને જાલજાદિત્યના
જલ્દીતા સેખક બાઈ અન્દ્રસ કરને દ્વારા લખાયા
છે આ અસિખના જાલજિજ્ઞાસના અને 'જાલોઘા-
ન'ના તન્ત્રી તરીકે સેખજ લખ્યા સમય સુધી
"જાલમિત્ર"ના તન્ત્રી તરીકે બે બાઈએ યુગ-
શતાબ્દ જાલજાદિત્યની સુદર સેવા કરી છે, અને
જાલોઘા હોસે હોસે વર્ષે એવા અનેક પુસ્તકો
તેમજે અત્યાર પહેલા લખ્યા છે મૂળ રાજકુ-
મારીને રાજા બનવે એવી મૂળ સરકાર "દિલોપ-
દેસ"ની આ વાર્તાઓ બાઈ અન્દ્રસ કરે એવી સરજ
અને સાદી સાધાર્ણ અર્થિ લટારી છે કે આ પુસ્તકો
જાલોઘાને અત્યંત પ્રિય થઈ પડશે અને જ્ઞાન સાથે
જાનક આપશે પૌતાના જાલોઘાના જ્ઞાન-માનક
વધારા હેતુતા માળાપો આ પુસ્તકો જરૂર
પડેલી તો વસાવી દઈ

સુધન્વા: સેખા: શ્રી મંજુલાલ ર. મલમુ-
દાર મુલક છ આજી

૧. ઉપરોક્ત બહુ નમોનાનુ આ પુસ્તક કે
 ૨. પુસ્તક કે જેના લેખક થી મળુલાલ મન-
 મુદાની મુદાની સાદિત્વની સેવા બજાવી છે.
 આસ કરીને પ્રચીન સાદિત્વના સંરોધનમા
 એમને સારો દિરસો આપ્યો છે આ પુસ્તકમા
 મહાભારતના અધ્યયેષ પરમા આવરી બનીલા
 બહુ મુદાનાની કયા તેમને સળ બાધામાં ઉતારી
 છે આ પુસ્તકનુ નિશિષ્ઠ બન એ છે કે જેમને
 જેમાં પ્રેમ બહુના મુદાના આધ્યાત્મમાંથી ઉદાર
 આપી-કયા બાધને તેની માથે લેવે લઈ બાધને

આવડત રસમથ જાતાવી છે બાળકોના માનસ પર
વાર્તા બદલ સહેલાઈથી આસર કરી શકે છે અને તે
કાસ્ટે આ વાર્તાઓ બાલ મનજ વધાર સહેલા-
ઈથી જાપ પાડે છે એ એક સ્પષ્ટિત્વમાં પ્રસિદ્ધ
કવિઓની કૃતિઓ બાલકોને રસે એવા સ્વરૂપમાં
લેખારવામાં આવે છે આ બાળના સંવાદોએ
જીવંતો બાલસાહિત્યની વૃદ્ધિ માટે એ માર્ગ
સ્પષ્ટ કર્યો છે તે માટે તેમને અનિનિદન થઈ છે

સતી: લેખ: શ્રી મૂળજી આશાશંકર સગલ,
મૂલ્ય ૭ આના

આ પુસ્તક ઉપરોક્ત બાળાઈ' ૪૪ મુ પુસ્તક
 છે દેવાસપતિ ભગવાન યાદ રૂપ પ્રત્યક્ષિની
 પુત્રી " સતી " ને પરજ્ઞા દત્તા પિતાના ધર્મને
 વૈભવ શુદ્ધિ સતી થોઈ પતિ સાથે થોઈની
 બન્ધાઈ દમ્પતિ પાતાના વૈભવનું અભિમાન હતું
 તે યાદગર નિહા કરેલો અલ્પિ પાતાને યેર મહા-
 વક્ષ માર્યાં તેમા યાદ અને સતીને તેરવાં નહિ.
 પશુનોતર્થ સતી ખસા પશુ ત્યા પતિની નિહા
 સંભળી એમણે દેહત્યાગ કર્યો સતી પાછા દ્વિમા-
 યદને ત્યા પાવંડી રૂપે અવતર્યા અને મહાદેવને
 વર્ષા' આ પૌરાણિક કથાને લેખકે બાળકોના
 ઉપયોગ માટે સરજ આપામા આ પુરાતના ઉતારી
 છે. પતિના માનને ખાતર સતીએ આપેલા બલિ-
 ધનને લીધે પતિ પ્રેમને વશ થઈ ને સ્ત્રી પતિ
 પાછા દેહત્યાગ કરી તે પશુ ' સતી ' કહેવાતી.
 'પાછળથી પશુએ ' સતી ' થવાનો રીવાજ પડ્યો
 હતો, ને રાજ્યસભાએ બધે કરાવ્યો, એમ છતાં
 હજી અનેક સ્ત્રીઓ પતિ પાછજ દેહત્યાગ કર્યાં
 હાજલા મળે છે આપણા ધાર્મિક જીવનું સાદિષ
 આ પ્રમાણે બાળકો માટે સુલભ કરવા માટે પ્રગત્ય
 સંચારકોને અર્પે ધન્યવાદ આપીએ છીએ.

વેડનો નામ. હેન. શ્રી રામચાંદ પાઠ.

નવાં વરતો લેખક શ્રી ચિત્રુભાઈ. પ્રકાશક: શ્રી. દક્ષિણમૂર્તિ પ્રમાણભટ્ટ, લાલનગર મુલ્ય: દરેકનું દોઢ આને.

બાલસાહિત્યમાં શ્રી ચિત્રુભાઈનું નામ ભણીતું છે. હવે તેા ફરક ગુજરાતી બાળક એમને જાણવો છે. એમની દેખરેખ દોઢ પ્રકટ થતા બાલસાહિત્ય ગુચ્છના આ નંબર ૧૦ ને ૧૧ ના બે પુસ્તકો આવતા પુસ્તકો એવાં જ ઉપયોગી, આનંદદાયક અને જ્ઞાનપ્રદ નીવડશે. પહેલા પુસ્તકમાં શ્રી પાઠકે ગામડામાં વેઠેના ત્રાસ ફેરવે છે તેના તાદરશ ચિતાર આપ્યા છે. ગામડાની તરીવ પ્રભુ એ વેઠના લાર નીચે કચરાઈ રહી છે. લાજણીહિત અમલદારો પોતાની સ્થિતિનો દુરપયોગ કરી પ્રભુને રબડે છે રક્ષક શવાને બદલે બક્ષક બને છે શ્રી સોમાલાલનું ચિત્ર આ ત્રાસને મૂર્તિમંત કરે છે શ્રી ચિત્રુભાઈ “ નવાં વરતો ” દ્વારા બીજા પુસ્તકમાં પ્રાણીસાચ, ઇતિહાસ, ભૂગોળ, ધર્મ આદિ અનેકવિધ વિષયોનું જ્ઞાન બાળકોને સહેલાઈથી કેમ આપી શકાય તેનો નુસ્ખો બતાવે છે.

આગળ વંચો! ત્રીજી ચોપડી: લેખક શ્રી ચિત્રુભાઈ મુલ્ય: બે આના પ્રકાશક ઉપર પ્રમાણે.

અક્ષરજ્ઞાન થોળના આજે તેા આખા ગુજરાતમાં ભણીતી વાં છે. મરાઠીમાં પણ એવું અનુકરણ થયું છે એ થોળનાને અગ્રે આ પુસ્તકની રચના થઈ છે. થોળનાને અર્પૂ સંસ્કૃત મળી છે અને એના આશ્રયે અભ્યાસ કરનારાના વાચનનો વિકાસ કરતા આ પુસ્તક લખાયું છે. નાના નાના સરળ પાઠ દ્વારા માત્ર જીવનની અનેક રીતે એમાં ઝાંખી થાય છે છેલ્લે પાઠ “ ગામની નિશાળ ” યુવાન દપતીએને માર્ગદર્શક થઈ પડશે દેશની સેવા કરવા ઇચ્છનાર દપતી એક એક મામડું લઈને બેસી નથ તેા દેશના જીવનમાં જલ્દી પહોંચે આણી રાજ્ય દિલ્લી ૮૦ ટકા ઉપર પ્રભુ ગામડામાં વસે છે એ પ્રભુનું જીવન જનલ કરવા આપણા બંનેથી લક્ષણ યુવક યુવતીઓ પોતાના સ્વાર્થ અને વેસવ-લાલસાના બલિદાન આપશે તેા જ દિલ્લ પોતાના પ્રાચીન દિવસો પાછા બેઈ શકશે.

બાળ નેપોલિયન” લેખક શ્રી ચન્દ્રસેનર મણીશ કર મદ્ર, પ્રકાશક: મેસર્સ સી. જમનાલાલની કંપની, ભુવનેશ્વર, મુબાઈ, ૨ મુલ્ય: બાર આના.

“બાલોદાન” અને “ ગુણસુન્દરી બાલવિશા-ન ”ના તંત્રી સાઈ ચન્દ્રસેનર આ પુસ્તકથી બાલ સાહિત્યમાં નવો ચીલો પાડે છે યુરોપના મહાન વીર નેપોલીઅનના જીવનમાંથી બાલસાચ પ્રસંગો તારવી બાળકોને રૂચે એવી સરળ રીતિમાં અને સ્પષ્ટ ભાષામાં તેમણે આ પુસ્તકમાં આપ્યા છે આ પુસ્તકની ‘જાળખાણ’ આપતા શ્રી, ચિત્રુભાઈ સાચું કહે છે કે “ ચરિત્રવાચન બાલકાગમને એ અસર કરી નથ છે તે બીજે કાળે બાળકે જ કરે છે વીર બાળકોને, કથાથી બાલકોને, દેશપ્રેમી બાલકોને નેપોલિયનનું ચરિત્ર સ્કેન્ડે બે થશે અને તેમનામાં રહેલા તે તત્વોને વિકસવાની મદદ કરશે. અને તમામ બાલકો નેપોલિયનને એક અથવા બીજી રીતે વધાવી લેશે. ” શ્રી ચિત્રુભાઈની સાથે અને ઇચ્છીએ છીએ કે ગુજરાતી બાલસાહિત્યમાં આવા ચરિત્ર કથાની એ ખોટ છે તે પૂરવા લેખકો અને પ્રકાશકો સહકાર સાથે.

જાતકકથા. બાળ ૧ લેખ અનુવાદક શ્રી દેવદત્ત નારાયણ ટિલક. મુલ્ય: આઠ આના.

સાઈ ચન્દ્રસેનર મદ્રે જાતક કથાઓ-સાચવાન ગીતમગુચ્છના આવતા જન્મોની કથાઓ બાળકો માટે સરળ ગુજરાતીમાં ઉતારી છે. આ પુસ્તક સાઈ ચન્દ્રસેનરના મુળ પુસ્તકનો મરાઠી અનુવાદ છે અને દક્ષિણી બાળકો માટે તે ઉપયુક્ત છે શ્રી. ટિલકની ભાષા સારી અને સરળ હોઈ મુળની ગુણોએ જળવી રાખે છે અમને આશા છે કે મદ્ર રાષ્ટ્રના બાળકોને આ પુસ્તક ઘણું ઉપયોગી થશે.

મધુખંતી: લેખક શ્રી રમણીક દીક્ષનલાલ મહેતા. મુલ્ય: ચાર આના.

શ્રી મહેતાએ રચેલા ત્રણ-ગીતોનો આ સમૂહ આપણા સાહિત્યના રાસ-સમૂહના પુસ્તકોમાં આશે ઉમેરે કરે છે ગુજરાતના એ મહત્ત્વા આશા ત્રણ-લેખકો છે તેમાં શ્રી મહેતા પણ એક

છે અને આ યુસ્તકમાંના ફેરફાર સામયિક પરોમાં અત્યાર પહેલાં પ્રકટ થઈ ગયા છે આ માસિકતા વાયકાને પણ એમાંથી સારો લાભ મળી ચૂક્યો છે એમના ફેરફાર તરફ તો બહેનોમાં અત્યંત લોકપ્રિય થયા છે, નવશત્ર પ્રસંગે ગણતા સામગ્રી છે યુસ્તકાકારે એ સર્વ રાસને સમૃદ્ધ ગુજરાતની બહેનો જરૂર આવકારદાયક લેખરો.

શિરીષ લેખક : શ્રી રમણલાલ વસન્તલાલ દેસાઈ, પ્રકાશક : શ્રી મળયંકર સોમનાથ ભટ્ટ, નંદકુવન, રાવપુરા, વચોદધ મુદ્રક શા ૨-૮-૦

ગુજરાતમાં સામાજિક નવલકથાઓ લખવા માટે સ્વ. રણછોડરામ સ્વામી મુખર્જીએ દ્વંદ્વ મેળવીને કીર્તિકથા પામેલા શ્રી રમણલાલની આ નવલકથાની ખીલ આવૃત્તિ ગુજરાત જરૂર સદર્પ આવકારશે. 'શિરીષ' વાંચવાની સાથેજ અમને પહેલો પ્રસંગે થયો છે કે આ નવલકથાના બે મુખ્ય પાત્રો 'શિરીષ' અને 'સોદિણી' માં કોણ શરૂ થી ફેરફાર પ્રસંગોમાં એમ લાગી બધ છે કે 'શિરીષ' થી નબ છે, તો ફેરફાર 'સોદિણી' તં પ્રમુખ હોવાનું સહેને માલમ પડે છે અને એકરે આ નવલકથામાં 'સોદિણી' તં પાત્રાલેખન સર્વોત્ક્રમ અને કલાની દૃષ્ટિએ પણ અમને થીમીપાત્ર લાગ્યું છે 'સોદિણી' માં શ્રી રમણલાલે 'નૂતન સ્ત્રી' New Womanનું સચોટ દિવ્યદર્શન કરાવ્યું છે અને 'સોદિણી' નેથી ગુજરાતલેખી કદપના એમના મનમાં રમતી હોવ એમ સહેને લાગી આવે છે કાલેર મુકુમાર, ચિત્રકાર વિભાકર અને લક્ષ્મીના પાત્રો પણ એક એક આદર્શ રજૂ કરે છે અને નાનકડી મુશ્કેલી પણ નવલકથા વાંચનાર ભૂલી શકે એમ નથી તે-માયે વિચારકની સચીરબદ્ધે કાન્તા-લક્ષ્મીને નવારે પરિચય થાય છે ત્યારે મુખ્ય વિચારકને પ્રસંગે છે, "હા હા હું તનારી બહેન મઠી ગઈ ખરૂં" એ પ્રસંગની સ્વાભાવિક કશ્ચુતા વાચકના હૃદય થયું અસર કરે છે આ ઉપરાંત શિરીષના પિતા ધર્મધાનનું ચારિત્ર નિરૂપણ, કનક, મુરીશીપર અને જિજ્ઞાસુદનનાં પાત્રો તેમજ ધર્મધાનના સ્વામીનીજ મુનીમને ભૂલી રાખે એમ નથી ગુજરાતનાં સૌન્દર્ય અરોઘ આવેળવાની શ્રી રમણલાલની લખના વિશેષ અને વિશેષ ઉલ્લેખ રીતે પોષાય એવી આશા રાખી

અમે સારારપર જ યુક્ત આ નવલકથાને સત્કારીએ છીએ.

ધરટીવડી . લેખક શ્રી. યશવંત પંડયા : સૌદ એનર : કુમાર કાર્યાલય, રાવપુર, અમદાવાદ કિંમત આઠ આના.

ગુજરાતના સર્વ નાટિક લેખકોમાં બાઈ યશવંત પંડયાનું સ્થાન હવે ચોક્કસ થઈ ચૂક્યું છે આમાં ધરટીવડી, સાકરનો રોમનારો, રોલતા હુવર અને માટીલવા એ ચાર નાટિકાઓ સમૃદ્ધ છે આમાંની છેલ્લી 'માટીલવા' અમે 'કુમાર' ના ચર્તાકમાં વાંચી ત્યારથી જ તેણે એવી મુદ્ર અને સચોટ છાપ પાડી છે કે આ સમૃદ્ધમાંની ખીલ નાટિકાઓ, એની દરેકભા આવતી હોવા છતાં, 'માટીલવા' આ સમૃદ્ધની જ નહિ પણ શ્રી યશવંતની ખીલ થયું નાટિકાઓમાં પણ ધણે ઉપરો નજર લઈ ભવ એવી લાગી છે, 'માટીલવા' માં અનાથ બાલકોની, અને અનાથાશ્રમની સખ્તાઈની ને વાસ્તવિકતા જણાય છે તે બાઈ યશવંતનાં લઠા નિરીક્ષણનું પરિણામ રજાવે છે 'ધરટીવડી'માં માતાવિદોલ્લા બાઈબહેનના ઉદાનિર્મળ પ્રેમની છાંય કાઢી છે અને 'સાકરનો રોમનારો' બાળમાનસને બાળની છાંયસાને, ચૂરી નાખનારા પિતાને નજર કરવાનો સર્વ પ્રયત્ન છે 'રોલતા હુવર' માં કવિત્વભરી લાવના આલેખાઈ છે આ નાટિકાઓ બાળવા યોગ્ય છે અને વાર્ષિકોત્સવોમાં કે અન્ય પ્રસંગોએ એ નાટિકાઓ સર્જતાથી અજવાજ એવી કલાત્મક એની લખાવટ છે ભાઈ યશવંતને આ કૃતિ માટે ખસિનદન આપ્યા વિના અમે રહી શકતા નથી.

નારાયણી અને બીલ્ડ નાટકો લેખક. શ્રી યશિવંત મહેતા, સમરસેટ સ્ટ્રીટ, કેમ્પ, કોચી મુદ્રક આઠ આના.

નાટિકાઓ સર્જે અને બાઈ યશિવંત મહેતાની કલા પરત્વે વિદ્યુતભરી પ્રસ્તાવના લખતા શ્રી રોલતાવંત માંડે બાઈ યશિવંત મહેતા એજ શ્રી ઇન્દુલાલ વાણી એમ જણાવી દીધું છે પણ આમ જુદા જુદાં ધણાં તખ્તસો રાખવાની વાચક બલામાં પડે છે એટલે હવે એ પદ્ધતિ બાઈ ઇન્દુલાલ દુભાવે એવી અમારી વિનંતિ છે

આ સમઢેમાં અપજ માનવતા, નારાયણી, અને ગોપીબાલા ત્રે પ્રણનાટિકાઓ છે, એમાંની 'નારાયણી' અમારા પર સૌથી વધુ ડાપ પાડી રાકી છે. 'નારાયણી' ચારિત્ર્ય અને શીલ વડે જળીર અને પવિત્ર ત્વ જ મૂર્તિ સમી કવિત રીતે આલેખાઈ છે માનવ જીવનના ઢાંડા અલ્પાસને પરિણામે 'અપજ માનવતા' આલેખવાનો પ્રયત્ન સફળ થયો છે જાડખોર નહ એની વિનયશીલતા અને ત્યાજસ્તિને પરિણામે સારી ડાપ પડે છે. અને 'ગોપીબાળા' માં હમાનો 'જનવને હમારવાનો નિશ્ચય અને તેમાંથી પરિણમતી માય' પરાયણતા 'હરય સ્વયં' એવાં છે ભાઈ શયિવને ત્રણે નાટિકાઓમાં " હરેક પાત્રને એવો કેઈ વિશિષ્ટ ગુણ પકડીને તેને " ખીલ્યો છે. 'ભાઈ યશીવદનની કલામાં જનિ છે સારી પેઠે છે તે એટલે મુખી કે કાંઈ વખતે તેમની કલામાં અતિજનિનો આલેખ થયેલો પડે' એમ શ્રી ડોલરાય માંક કહે છે તે સાચુ છે છતાં એટલું કહેવું પડે છે કે આ નાટિકાએ દરેક કરતાં આખ વધારે છે. દરેક નાટિકાએ તરીકે આ સફળ નહિ થાય એવો અમને ભય રહે છે. શ્રી 'યશીવદનની કલાનો આ પ્રયત્ન આ વિભાવ' ગુણવત્તામાં આવકાર પામ્યો એમાં શક નથી.

પ્રણયકાવ્યોઃ પ્રયોજક શ્રી રમણલાલ નર-દરિલાલ વજીલ બી એ માહન્ટ મેડન્ટ, અધિરીઃ કિમ્બલ હોટ રૂપીયા.

ગુસ્તાકના નામ કપરથી જ એમાં પ્રણયના કાવ્યો છે એવું દરેક સ્પષ્ટ થાય છે અને એની પ્રસ્તાવના વાંચતાં લેખકનાં મંતવ્યો, અલ્પતા અને અનવડો સમજ યકાવ છે લેખક પોતે સ્વીકારે છે કે " આમાના કેટલાંક કાવ્યો મૂળે સંતોષવર્તા નથી કવિત્વની કસોટીએ ચડાવતાં એ અધુરા-ગુણમીઠાં છે, એ હું નતેજ સ્વીકારી લઈ છું. પરંતુ પ્રત્યેક કાવ્યમાં પ્રણયજીવનના અનુભવ, ભાવ વિચાર કે તરંગ છે એટલે એ કાવ્યોને નારા કરી પ્રણયજીવનનું એકાદ પક્ષ-અપક્ષ, ગાંધી છતાં જીવન-પાઠ શ્રી નમજવા લુલ્લ ના પડે છે. " લેખકનું આ દક્ષિણદ્વ અલ્પતા પછી, આ સંમદમાં કેટલેક કેમલે રહેલી કથાએ તરફ આકાશન કરવાની અવધોભનકારની ફરજ છે.

પ્રણયનો વિષય એટલો બધો લોભપ્રિય છે કે હવે એમાં નવું કાંઈ કહેવા જેવું રહ્યું નથી. છતાં શ્રી. રમણ વજીલે આમાં સારી સફળતા મેળવી છે. વિષયનું મર્યાદિત ક્ષેત્ર હોય, એમાં એને એક વાત જુદા સ્વરૂપમાં વારંવાર કહેવા જેવું કેટલીકવાર બને છે અને એમના આ પ્રથમ પ્રયાસમાં સામાન્ય રીતે કદાચ દેશ એ સંભવિત છે સૌ પકિતના અમે તે છ'માં રચાયલાં કાવ્યોને એમણે સોનેટ કહ્યા છે. મરવ દરેક છ'ક સાથે સોનેટનું નામ નેડવામાં અમને તો કાંઈ અર્થ લાગતો નથી સોનેટ કાવ્ય પ્રકારની રચનામાં એમને સફળતા મળી છે આ આખાવ સમઢમાં અમને ડાક મા પદ પરવું 'સૌમાન્ય' કાવ્ય સર્વોત્કૃષ્ટ લાગ્યું છે એમાં રહેલી કરણ બાવના કાંઈને પણ આકર્ષે છે વિના નહિ રહે. એ કાવ્યનાં દીપ્પણમાં લેખકે લખ્યું છે: " મનોરંજન નામના મરાઠી માસિકમાં વાંચેલા એક કાવ્યને આ સ્વતંત્ર અનુવાદ છે. મૂળ કરતાં અનુવાદ મુંઝરે છે એમ એક મિત્રે કહેલું-હું' પણ એમ માનું છું ખરો. " આની દીપ્પણ કરવા કરતાં જો લેખકે એ મૂળ મરાઠી કવિતાને જ દીપ્પણમાં લવાયેલી હોત અને તેની સાથે આ કૃતિને સરખાવવાની વિચેચ-કાને તક આપી હેત તો દીપ્પણમાં લાવવા જતાં આત્મ પ્રશસ્તિનો જ અતિરેક થઈ ગયો છે તે ન વાત ગુણવત્તામાં કવિતા સાદિત્વના આ સંમદથી એક યુવાન કવિતા પ્રવેશ થયો એક અમને આનંદ થાય છે.

મત્તાપ. દીપોત્સવી અંક: તંત્રીઃ બી કાલિદાસ શેલટ, કલ્પપીઠ, સુરત કિમ્બલ ૦-૮-૦

'પ્રવાપ' ના આ વર્ષના દીવાળી અંકમાં ગુજરાતભરના સારા સારા લેખકોના, રાસ, લેખો, વાર્તાઓ વગેરે છે. શ્રીમતી ચદ્રિકા પાઠકજી, શ્રીમતી જયમનમોરી પાઠકજી અને સી. કમિંદા પાંદેજ એ ત્રણ બહેનોનો ફોનો નોડને અમે આનંદ પામ્યા છે અકમાં વાચનયોગ્ય થતી સારી લેખાવલિઓ પ્રકટ કરવા માટે તમીશ્રીને અભિનંદન થઈ છે.

'ગુજરાતી' દીપોત્સવી અંક: તંત્રીઃ શ. નરવારલાલ ઇચ્છરામ દેસાઈ, બેન્કવીન્ડન સકલ, કોટ, મુંબઈ ૧.

'કુળરાત્રી' સાપ્તાહિકનો આ ૨૬ મો

રીષાલ્પની એક ફર વર્ષની માફક આ વરસે પણ સાહિત્યનાં નદીનાં બંધો અંગ્રેજી ઉપરના વિવિધ લખાણોથી ઘરપૂર છે. વાર્તા, ઇતિહાસ, વલ્લક્ષણ, દાસ્તે, પ્રાચીન સાહિત્ય વગેરે સબધી હોયો ખાસ અવલોકના જેવા છે. કાવ્યોમાં પણ વિવિધતા લાવવા ઠીક પ્રયાસ થયો છે. આ અંગ્રેજી અજાણના કોઈ પણ એક કરતાં વિશેષ વધુ પ્રમાણમાં આપવામાં આવ્યાં છે, તે સામાન્ય વાચકની પસંદગી પામ્યા વગર રહેશે નહિ વિચારો. ગ્રેટો ભાવ માહિતીદાયક તેમજ બાવપૂર્ણ છે. આ એક ઉપરથી અને તેનાં લખાણો ઉપરથી બહુ શકાય છે કે કુલશાલી માત્ર બે વર્ષ સાહિત્ય કે જુની ફિલ્મ સાહિત્ય પાસે છે એ માન્યતા આધાર વગરની છે. રસિયા સબધી એ હોયો અને સામયિક વિશેષ તેના લેખકો રૂપે નજીવી શકાય.

કુલશાલી 'ત્યાગમૂર્તિ' એક તરીકે શ્રી કુની-લાલ પુ. સાહ, ફરલ્પ કિંમત આઠ આના.

વિધવાઓને મદદના ગાળીએ ત્યાગમૂર્તિ નું બિરૂદ થયું હોય તે રીતે આપણે એ અને તેથી વિધવાઓ સબધે અનેક માહિતીપૂર્ણ અને વાચન યોગ્ય એકનું નામ ત્યાગમૂર્તિ એક આપવામાં તરીકે ઓચિત્ય લગવું છે. આપણા સમાજમાં વિધવાઓની રચના વિચાર આપતા હોયો, વાર્તાઓ લેખ લેખ છે. આખાં પ્રેમ સમાજની નજીવ વિચારણા માત્રી છે. 'કુલશ' ના તરીકે આવે એક કાંઈક માટે મન્યવાદ પડે છે.

શ્રીશક્તિના નૃદ્યવ્યવસ્થા અંગ્રેજી અજાણની બહેનોને ઉપયોગી થાય એવા થયું હોયો છે. તેમાંથી કુલશીના કુશળી મદદના દર્શનવાદો, ખાજને લેવો, ઘર જળવાના દિવાળ રાખવા સબધો, રસોડાની સાકાખા દર્શનવા

એ હોયો થયું સારા પ્ર. અમેરિકામાં નૃદ્યવ્યવસ્થા કવી છે તે દર્શનવાદો લેખ પણ માહિતીપૂર્ણ છે. પૂર્ણ ઉપરનું ચિત્ર જ્યાંય યોગ્ય નથી. ચિત્રકાર આકૃતિઓ સારી દોરી શક્યા નથી અને એ છાપવામાં સાહીનો મેળ નથી નમ્યો. કે અંગ્રેજી પુરધરનું ચિત્ર સાર છે.

પાટીદાર તરીકે શ્રીમતી વિમળાબહેન પટેલ, પાટીદાર મંદિર; આજુક.

જાતિ માહિતીનાં આજળ પડવું રચના ધરાવનાર 'પાટીદાર' નું વન લાલમાં શ્રી નરસિંહભાઈની ગિરજાપાની 'અંગ્રેજી તેમનાં પુત્રી શ્રીમતી વિમળાબહેનના લેખમાં છે. એ લેખ વખતે પણ શ્રી નરસિંહભાઈના લેખનમન ફરચાવ તેમજ ઉચ્છતાથી વન થવાનું લેખ 'પાટીદાર' માં જાતીય પ્રશ્નોની થયાં વિચાર રીતે થાય છે અને લેખ વિચારનાં એ પ્રેર છે. શ્રી નરસિંહભાઈ જેવા વિદ્વાનને લેખે તાલીમ પામેલા તેમના પુત્રી પત્રકારત્વમાં થય પામે એવી અમે અત્યંત ધન્ય કરીએ છીએ.

લીલક સેવામંડળ કાલોડ, એક એ વાર્તા લેખક દિનંદરમાં લખીતા થયેલા કુલશિલ્પ દર્શનવાદ શ્રી. કુલશાપાની સેવાનું ચિરંજીવ ફળ તે આ સંસ્થા છે. શોલ જેવી અત્યંત પછાત ક્ષેત્રમાં તેમજ આ સંસ્થા દ્વારા એ સેવા કરી છે તે તેમની પ્રવૃત્તિનું શુભ પરિણામ છે. આ મંડળને આર્થિક સહાયની થયું જરૂર રહે છે તે પૂરી કરવી એ કુલશાપાનાં ખનિક કામ બહેનોનું મન્ય છે.

સ્ત્રીકાર (૧) સત્યપ્રકાશ અને સ્વદેશનો રીષાલ્પની એક (૨) શ્રી કમનવતરી સુતિકા-મદ, મુલાકાતો સાવચેત વાર્તા લેખક (૩) શ્રી નરસિંહ જણાવતા શ્રી ઉગ્રોજયાળાનો રૂઠ માસનો રીષાલ્પ.

વિવિધ મહિલા પરિષદો

કુળવણી અને સમાજસુધારાની મુબહની મહિલાઓની સાતમી પરિષદ ત્રણ માસમાં ગામદેવી, મલબારી મેમોરીયલ હોલમાં ડૉ. શ્રી-મતી માલિની સુબચનકરના પ્રમુખપદે મળી હતી.

શ્રીમતી ખરીલ શાફી તૈયમશહે આવકદ આપતા નજાબુ કે " સ્ત્રીઓની સ્ત્રીઓના હક્કોની સારામાં સારી હિમાયતી છે, તેથી હિંદની મહિલાઓના શિક્ષણ અને સમાજવિષયક પ્રશ્નોની વિચારણા માટે એક મધ્યસ્થ સંસ્થા સ્થાપ કરવાની ધણી નરર છે. આ દેશમાં સ્ત્રીશક્તિવર્ણીના પ્રચાર સાથે આવેલી વિશાળ દષ્ટિ અને દુનીયાના સુધ-રેલા દેશોમાંની સ્ત્રીસ્વાત વ્તની જળવળને પરિણામે હિંદની સ્ત્રીઓને પોતાના હક્કોનું જ્ઞાન યાચ છે. થોડાક વર્ષો વપર સ્ત્રીઓ અવાજ આ દેશમાં નસાય સભાગતો ન હતો. પરંતુ શિક્ષણના પ્રચાર સાથે આજે સ્ત્રીઓને પોતાની નતિની સેવા કરવામાં આમળ આવતી આપણે તેજ સજીએ જાએ. "

ડૉ. ગીસીસ માલિની સુબચનકરે પ્રમુખપદેથી નજાબુ કે:

" મારી દષ્ટિએ આજે આપણી સમક્ષ વિચારવાના પ્રશ્નો આ છે: (૧) હિંદના ભાવિ ભંધારમાં સ્ત્રીઓનો ફરજત, (૨) સ્ત્રીઓની આર્થિક સ્વતંત્રતા. જે આપણે દેશની ધારાસભામાં પ્રવેશ મેળવીએ અને આપણને આર્થિક સ્વતંત્રતા મળે તો ખીલ જમા પ્રશ્નોનો હલ કરવામાં આપણને નસાય મુશ્કેલી પડવાની નથી.

અખિલ ભારતીય મહિલા પરિષદે પ્રજાવચના સર્વને મતાધિકાર આપવાની સર્વવ્રમભે માગણી કરી હતી. આપણને કાયદેસર પુરોવાન લેવા ન મતાધિકાર આપવામાં આવેલો છે; છતાં વ્યવહાર રીતે ધણીજ થોડી સ્ત્રીઓ મતાધિકારનો હક્ક સોજવો રાષ્ટ્રે અત્યારે મિશ્કતની કાયમતના

ધોરણે મતાધિકારનો હક્ક રખાયેલો છે અને સામાન્ય રીતે સ્ત્રીઓને સ્વતંત્ર મિશ્કત કે આપક હોતી નથી એટલે તેઓ આ હક્ક સોજવવાથી દૂર રહે છે. એટલે પુરૂષ મતાધારોની સરખામણીમાં સ્ત્રી મતાધારોની સંખ્યા ધણી ન જોઈ રહે છે.

સ્ત્રીઓની આર્થિક સ્થિતિ નેતા, ન્યાસુધી મિશ્કતની કાયમત વપર મત આપવાનો અધિકાર રહેશે ત્યાસુધી 'સ્ત્રી મતાધારોની સંખ્યા વધવાની નથી.

પણી ધારાસભાઓમાં સ્ત્રીઓ માટે અનામત ન્યાસે રાખવાનો પ્રશ્ન આવે છે. આમાં પણ પરિષદે કોમ પણ નતની ન્યાસે અનામત રાખવાની જાણવનો વિરોધ થઈ હતો.

કોઈ પણ નતના કોમ કે ક્ષાતિના લેક્ષાવ વિના એકસંધી કામ કરવા માટે આપણે 'મનર જાએ, પરંતુ વડા પ્રધાને આપેલો કોમી સુધારો, જે તે અમલમાં આવશે 'તો સ્ત્રીઓનાં દષ્ટિબિંદુને ફેરવી 'નાખી તેમને કોમી ધોરણે વિચારતી કરશે' અને જે કોમી લેક્ષાવને આપણે દૂર રાખવા મધીએ જાએ તે 'કોમી લેક્ષાવ સ્ત્રીઓમાં પણ વ્યાપક બનશે.

સ્ત્રીઓ અને આર્થિક સ્વતંત્રતા

સ્ત્રીઓની આર્થિક સ્વતંત્રતા એ એક સૌથી અત્યવેળા પ્રશ્ન છે આજે ધણી જોઈ સ્ત્રીઓ આર્થિક રીતે સ્વતંત્ર છે જે મળે નહિ, ત્યાં સુધી સ્ત્રીઓ કોઈ પણ પ્રકારના સુધારા આમળ વધીને ફરી સભાર નથી. જાને માટે આપણે, સ્ત્રીઓને અત્યવ અત્યાચકતાં હાલના વારસા હક્કમાં સુધારો કરવાની નરર છે. વડી ધારાસભામાંથી હિંદુ વિધવાઓના વારસા હક્કનો ખરડો હજી મળે છે. જે જતાએ છે કે સ્ત્રીઓનું દષ્ટિબિંદુ રાજ કરવા માટે વડી ધારાસભામાં સ્ત્રી પ્રતિનિધિ હોવાની નરર છે.

પ્રાથમિક શાળાઓમાં ઊઠરીએને ફરજિયાત સારીરિક કેળવણી આપવાનું કાર્ય વપાડી લેવા માટે એક સમિતિ નીમવાની હતું સૂચના કરે છે. કોલેજોમાં ફરજિયાત સારીરિક કેળવણીના યુનિવર્સિટીએ સ્વીકાર કર્યો પરંતુ એ આપણે એને અસરકારક ન બનાવવી હોય તો એને યશસ્વતી ન અમલમાં ખૂંટી નેહએ.

ફરજિયાત પ્રાથમિક કેળવણીને પ્રશ્ન પણ એટલો ન અત્યંતનો છે એના ઉપર ન આપણી ભાવિ પ્રગતિનો આધાર છે વળી અસ્પૃશ્યતા નિવારણનો સામાજિક પ્રશ્ન પણ આપણે માટે અત્યંત અત્યંતનો છે આ અનિષ્ટ નાશ કરવા માટે આપણે કોઈ વ્યવહાર માગી ચોખવો ન રહો એટલે કેમકે એવાનો પ્રશ્ન પણ આપણી સમક્ષ છે આપણે પત્ની, માતા અને બહેન તરીકે મુશ્કેલી-આનંદનો સંદેશ પુરવોને પહોંં ઉપાનો છે "

પહેલો કસાવ દિવસ વિધવાઓને વારસા હક્ક આપવાના ખરડાના સિદ્ધાંતને ટેકો આપતો અને દેશભરની સ્ત્રીઓને આ મિલકતના હક્કનો કાલેક્ટર સ્વીકાર કરાવવાની ઘલબલ કરવાનું નજીવતો પ્રયુક્ત રચાનેથી પસાર થયો હતો.

ભારતસભામાં કેમી ઘોરણે સ્ત્રીઓ માટે નુરી જગતો બનામત રાખવાનો વિરોધ કરતો કસાવ પ્રયુક્તરચાનેથી ખૂબથી હતો. મીસ બહાદુરજી બેળાશીઓનો પ્રશ્ન વપાડી હક તે માટે યોગ્ય વપાવ થાન્યા સરકાર અને મુનીસિપાલિટીને વિનવિ કરતો કસાવ મૂક્યો હતો તે મીસીસ નમરકર, મીસ રત્નમજી, અને મીસીસ શ્રીમતીજી તાતાના ટેકાથી પસાર થયો હતો.

સો હસાનદેન મહેતાએ અસ્પૃશ્યતાની સંસ્થાનો સમત વિરસાર કરતો અને તેના નિવારણ માટે બંધારણ પચઠાં લેવાની નર સૂચવતો કસાવ મૂક્યો હતો; તે રો મીસ હનિનીશરના ટેકાથી પસાર થયો હતો.

આ ઉપરાંત અસરકારક પ્રચારનો કસાવ કરી, અને અખિલ ભારતીય મહિલા પરિષદની આગામી ભેઠ માટે પ્રતિનિધિઓ મુકવા બાદ પરિષદ વિસર્જન થઈ હતી.

❧

હિંદની મહિલાઓનો લોભ

કાંચીમાં મળેલી સિદ્ધની મહિલાઓની પરિપક્વનાં પ્રયુક્તરચાનેથી લાહોરવાળા શ્રી અબ્દુલ કાદીરે હિંદની સ્ત્રીઓમાં આવેલી બગવતિનો ઉદ્દેશ્ય કરી નજીવતું કે રાજકારણના ક્ષેત્રમાં પડેલી હિંદની મહિલાઓએ જે હિંમત બતાવી છે તેથી માત્ર હિંદ ન ચકિત યશું નથી પરંતુ તેમના આત્મભોગે આખી મુખરેલી હુનિયાને ઘમઘમી નાખી છે બાલચિશ્નજી સબધમાં તેમણે કહ્યું છેકાશીઓને અપાય છે તેવી ન કેળવણી ઊઠરીએને પણ અપાય છે પરંતુ ઊઠરીઓ માટે હુકો પણ વધુ હપથેથી અભ્યાસક્રમ હોવાની નર છે. હાલની શિક્ષણપ્રથા ન ધણી ફાતિવાળી છે અને તેમાં ધણા સુખારા કરવાની નર છે પુરવોના માર્ગમાં ન સ્ત્રીઓને પણ શા માટે બેઠવામાં આવે છે ? સ્ત્રીઓ પોતે ન પોતાનું ધીવ સિદ્ધ કરી શકે એવા નવા માર્ગ વરે તેમને શા મદિ વાજવામાં નથી આવતી ? સ્ત્રીઓને કાલેક્ટર વારસા હક્ક મળવાની મળી નર છે હિંદુ અને મુસ્લિમોના ક્ષત્રીને પરિણામે હિંદુ વાતાવરણ વાર વાર વિષમથ બને છે રાજકીય પ્રતિભાં પણ આથી દરકત નરે છે. તો બહેનો અને માતાઓ ધારે તો પોતાનાં બાળકોને આવા ભેદભાવોનો ખ્યાલ સુધી ન લાવવા કે અને તો ન ભાવિ અત્યારના કરતા ધણુ સાર બની શકશે.

❧

ગુજરાત સ્ત્રી મતદાર મંડળ

અમદાવાદમાં તા. ૨ જા નવેમ્બરે, ગુજરાતની સ્ત્રી મતદાર મંડળની સભા સ્ત્રીમંડી સવિવાજ્ઞેન ત્રીવેદીના પ્રયુક્તપદ મેલીબાઈ કાપડીયા દોલમાં મળી હતી. તેમાં સ્ત્રીઓએ સારી સંખ્યામાં હાજરી આપી હતી આ સભામાં ત્રીવે ગુજનનાં કસાવો પસાર કરવામાં આવ્યા હતા.

(૧) આ સભા હિંદુ કેમકે કહેવાતા અસ્પૃશ્યો વરે કરેલા અન્વાયિને વખેલી માટે છે અને આથીજીએ આપેલી તકનો પુરતો લાભ લેવાની હિંદુ કેમકે વિનવો કરે છે.

(૨) આ સભા સ્ત્રીઓને કેમકે સુકામાં આપવામાં આવેલા એલાદેરા મતદાર મંડળોને

વખોડી બાદે છે અને એમ માને છે કે સ્ત્રીઓ માટેના મતદાર મંડળો કોમીવાદ ઉપર રચાયા છે તે અયોગ્ય છે.

(૩) આ સભા ચારદા એક્ટનો ભંગ ન થાય તેમજ બાલવ્યવસ્થા અટકે તેટલા માટે ચારદા એક્ટમાં સુધારો કરવા વડી ધારાસભાના સભ્યોને વિનવો કરે છે.

(૪) આ ચારદા એક્ટનો અમલ થાય તેટલા માટે આ સભા મેલરૂટ્ટોને વિનંતી કરે છે કે તેમણે આવા કેસોમાં દંડ ઉપરાંત સખ્તો પણ કરવી.

(૫) બાલવ્યવસ્થા આવી પ્રયા નાણું કરવા આ સભા પ્રબલ યુનિવર્સિટીને વિનવો કરે છે કે પરણેલા વિદ્યાર્થીઓને કોલેજોમાં દાખલ નહીં કરવાનો અને તેમને શિખવતી નહીં આપવાનો ઠરાવ કરવો આ ઠરાવ થયા પછી પાંચ વર્ષે અમલમાં મુકવાની સૂચના કરવામાં આવે છે.

(૬) આ સભા એવા અભિપ્રાયની છે કે બધા દિક્કોને લગતા કાવદામાં છુટાછેડા માટેની કલમ ઉમેરવી, અને લગ્ન તેમજ છુટાછેડા માટે સ્ત્રીઓ અને યુરોપીને સરખો ન્યાય આપવી કલમ ઉમેરવી. આ સભા વડોદરા રાજ્યે લીધેલાં આવાં પગલાં માટે તેને ધન્યવાદ આપે છે.

(૭) આ સભાએ એવા અભિપ્રાય છે કે વિધવા વિવાહની છુટકો બાલકોને મારી નાંખવાના અને જમીંપાતના બનાવો ઓછા થશે.

(૮) આ સભા એવી લઘુમતી કરે છે કે ગરીબાઈ અને અજ્ઞાનતાથી અવળે મારે પડી ગયેલી ન્દાની બાળાઓ અને સ્ત્રીઓ માટે રેશમી દાઢસ છુટે છુટે કેસાણે સ્થાપવર્ત મુળાઈ અને વડોદરાને તેમના આવા રેશમી દાઢસો માટે આ સભા અભિનંદન આપે છે.

(૯) આ સભા મોઘ લે છે કે સરકારે અજ્ઞાનતા નાણું કરવા માટે ખાસ પ્રયત્નો કર્યા નથી અને તેથી સરકારને વિનંતી કરે છે કે તેણે મકત અને ફરજિયાત કેળવણી દાખલ કરવી. અને આમ-જનને માટે પુખ્ત વયે કેળવણી મળે એવાં પગલાં લેવા નોંધવે.

✽

મહિલા સ્વદેશી પરિષદ ડાહ્યાના દિન્દી ખરીદો સહ તરફથી ત્રણ મોસમાં મહિલાઓની

સ્વદેશી પરિષદ કુમારી વિનોદિની નીલકંઠના પ્રમુખપદે મળી હતી. તેમાં રાષ્ટ્રીય એકતા સ્થાપના માટેના પ્રયાસો કરવા માટે પવિત્ર માલવીયાજી, મી શોકતચક્ષીને અભિનંદન આપતો, એમતા પરિષદમાં સ્ત્રીઓને ન આમંત્રણ માટે દિલ્લિસિ રજાવતો, જુદા મતદાર મંડળની થાળના સ્ત્રીઓ માન્ય નહિ રાખે એવી ચેતવણી આપતો, તેમજ સ્ત્રીઓને સ્વદેશી કાપડ વાપરવાનો આગ્રહ કરતા ઠરાવો થયા હતા. અસ્પૃશ્યતા નિવારણનો પણ ઠરાવ થયો હતો.

✽

કોલ્હાખા મહિલા સમાજનું ૪ યુ વાર્ષિક અધિવેશન કુમારી બાલુતાઈ ખેડનાં પ્રમુખપદે આકટોબરમાં ભરાયું હતું. તેમાં ઠાકરા ઠાકરીઓ માટે પ્રાથમિક કેળવણી ફરજિયાત કરવાનો, ચારી-રિક તાલીમ કરેક શાળામાં ફરજિયાત કરવાનો અને તેને માટે તાલીમ પામેલા શિક્ષકોને દરેક શાળામાં રોકવાનો ઠરાવ કર્યો છે. બાલવ્યવસ્થા, અસ્પૃશ્યતા નિવારણ, વગેરેને લગતા ઠરાવો પણ થયા હતા.

✽

નારિકે જીલ્લા મહિલા પરિષદ ઓકટોબરની આખરે નાનપુરની સ્ત્રીઓની કોલેજનાં પ્રિન્સિપાલ મીસીસ ત્રિવેનાં પ્રમુખપદે મળી હતી. શ્રીમતી નવિનીબાઈ ચાંદવડાકરે પ્રતિનિધિઓનો સભાર કર્યો હતો શ્રીમતી ત્રિવેને પ્રમુખસ્થાનેથી જીલ્લા કન્યાશાળાઓ કરતા ઠાકરાઓની નિશ્ચાલોની સખ્યા પછી મોટી છે, એ બતાવે છે કે ઠાકરીઓના શિક્ષણમાં પહેલા સુધારો કરવાની જરૂર છે હાલની આર્થિક તબીને કારણે ઠાકરા ઠાકરીઓ માટેની જીલ્લા સંસ્થાઓ કાઢી નાખવી નોંધવે આગામી સુધારાઓમાં સ્ત્રીઓએ અપત્તને લાગ વાળવવાનો છે એટલે શિક્ષણ તરફ તેમણે ધ્યાનપૂર્વક રહેવું ન નોંધવે એવડે તેમણે અસ્પૃશ્યતા નિવારણ માટે વિનંતી કરી હતી.

અસ્પૃશ્યતા નિવારણને લગતો તેમજ ૭ મી ૧૧ વર્ષના ઠાકરા ઠાકરીઓ માટે પ્રાથમિક કેળવણી ફરજિયાત કરવાની સલામતી કરતા ઠરાવો થયા હતા.

✽

ગ્રામલુકોર મહિલા પરિષદ' વગેરે માસમાં વિવેકમ ખાતે યોજીત ઓરડીનનાં પ્રમુખપદે બાઈ હી તેને આગ્રાઓ લખોને મહેસર શાવવા મટે સીવીસ મેરેન એન્ડ પદવાની માંગણી કરતો ડેવ ૬૭ મિ ૨૫ મટે હગારી રીધી હતો: રાખ પ્રારજુમાં ભાવ સેવા ધમ્મગી બદેનો મટે જુડી સરવા સ્થાપનાએ પજુ ડરાન થયે છે

ૐ

મર્યાદામાં (હસિજી) મહિલા પરિષદ: આગ્રાજર માસમાં કીમની જમુના દિરોડનાં પ્રમુખપદે મળી હી પ્રમુખબદેને પોતાનાં ભાવ જુમાં કોષિને લખતા પ્રમોની સચાઈ સમીક્ષા કરી હતી. તેમજે અસ્પૂરવવા નિવારનું મટે આગ્રા જાગીવ જમોની દિમાવત કરી હતી તેમજ પુજાવવા સર્વે પ્રવધિમાર મને એનો આવક થઈ હતો. પરિષદમાં ૪૦૦ બદેનોએ ભાગ લીધો હતો. પરિષદે જમુ ડરાનો કર્યા હતા તેમાં રે' પુનિવર્તિનીનો સ્વીકાર કરવાની સરકારને વિનવિ કરતો, પુજાવવા એકોને બનીવ વિગ્ગનનુ ટિફ્ફુ આપવાનો અને કોખને સતત નિવમનને લખતુ જ્ઞાન આપવાના ડારો વગેરે હતા.

ૐ

મટે મથોઃ મદવાની નરે ર્કાવવા ડારો વગેરે

ૐ

લખનીમાં જાવધ મહિલા પરિષદ : અખિવ આગ્રીવ મહિલા પરિષદની અરખ સાખની છી ગર્જિંઃ લેલ લખનો ખાતે ત્ય રર મી ઓગોબરે, કીમની ૪. એમ. ન.જુગરીના પ્રમુખપદે બાઈ હી કીમની નામ્વારીએ પ્રમુખ સ્થાનેથી કુજુ " અવધની મહિલાઓને પાડો ફેકી હને પુરજી અલિન ભાવનાઓ કાઢી નાખવાતુ એ સાવક કુજુ " છે તે મટે કુ તેમને અમિનડન આપુ ૭ સામ છા, રાખનેતિ અને નેતિ રિજિમ આગ્રા જાવતા ધમ્મ ૬૦૪ પમુ રાખૂ પોતાના અર્માં ભાવને (કી બલિને) અસિસિવ, નિરફાર અને પડામા નદિ સખી રી મદાભા માંથી છ ઇચ્છા ઇટ વર્ષોથી વપુ ને વપુ સમાછા અને રાખનેતિ કાલ્ કરી રથા છે અત્યારે તેમજે પેતન ૪૫૧ સકાંધ એલ્ડ' મેડ સામાછા કાલ્ કુજુ છે કે એ સામાત્ય પરિસ્થિતિમાં રવભિમા વપુ ન થઈ રાત એમના પ્રવલને પરિજાએ રખ્ય બલિત્ય દિનુમિ અને અસ્પૂરવ વર્ગના દિનુએ દ્યાર્માં વાવ મિલથી અલવાનો પ્રમ્મ પ્રવલ કરી રથા છે મુલકબાનોને વપુ એરી ન રીને અવધાવવા

શ્રીઓએ હવે દેશના રાજનૈતિક, સામાજિક અને નાજરિક જીવનમાં ભાગ લેવાનો છે તેમણે હવે પતિઓને ચાતુર્ય અને સહકારભૂતિ પૂર્વક સાથ આપવો જોઈશે એ બધી બાબત માટે આપણા ચૂંટણીનું મુદ્દારવાની નરર છે ”

પરિષદે, સચુક્તપ્રાવતી ધારાસભામાં શ્રીઓના અનીતિ માટે યતા વેપારને દાખી દેવા મારેના ખરડાને સંપૂર્ણ ટકા આપતો, બાળજન પ્રતિબધક મયદાનો અમલ સખ્તામયી કરવાનો, શ્રીઓ માટે શિક્ષણવર્ગો દાખલ કરવાના વગેરે દરારો પસાર કર્યા હતા.

કૃષ્ણાજીવિ મહિલા પરિષદ ત્રણ માસમાં શ્રીમતી આદિ પુત્રી વસ્તુન્ધરા દેવી એમ. એ બી એસ. સી. (લેડન) એફ. સી એસ. ના પ્રમુખપદે મળી હતી તેણે અસ્પૃશ્યતા નિવારણનો, છાત્રીઓ માટે ફરજિયાત પ્રાથમિક કેળવણી દાખલ કરવાનો, શ્રીઓ માટે કોલેજ સ્થાપવાનો અને શારદા કલ્પદાની ભાગ કરનાર સામે દારો માર્યા હા ૧૦૦ની રકમ અનામત મૂકવાની પ્રથા માદી નાખવાનો, પકદાની પ્રથા નાબૂદ કરવાનો, વિધવા પુનર્લગ્નને

ઉત્તેજન આપવાનો તેમજ દાયબની પ્રથા નાબૂદ કરવાના દરારો કર્યા હતા.

આરબ મહિલા પરિષદઃ એક્ટોબર માસની આખરે બજારમાં આરબ મહિલા પરિષદ બરાબ હતી. વડા પ્રધાનના પત્ની મેડમ નૂર પાશાએ પ્રતિનિધિઓનો સત્કાર કર્યો હતો મેડમ લીલી બે, સુરેષીચન મહિલાઓ વગેરેએ પરિષદમાં ભાગ લીધો હતો પરિષદનું પ્રમુખસ્થાન બમીતા સીરીચન ઓ-સ્વાલગ્યવાલી મેડમ નૂર હમ્મદાએ લીધું હતું. ઈરાક, સીરીયા, ઈજીપ્ત અને યેલ્-સ્લાઈને તેમને અનુમોદન આપ્યું હતું. કેળવણી-ખાતાના શ્રેષ્ઠ નતરણે પ્રતિનિધિઓનો સત્કાર કર્યો હતો. તે માટે મેડમ નૂર હમ્મદા, મેડમ રોડર વગેરેએ આભાર માન્યો હતો પરિષદનું સીધી આજ્ઞાક અગ એ હતું કે મેડમ ખનીબ નામની એક યુવાન ઈરાકી છાત્રીએ, પકદા રાખ્યા વિના, અને પશ્ચિમના પાશ્ચાત્ય ધારણ કરી, ઇસ્લામ શ્રીઓની પ્રતિમા આડે આવે છે કે કેમ એ પ્રશ્ન પર પકેલીન વાર લખણ કર્યું હતું. આ ઉપરાંત ખીને પણ કેટલોક કાર્યક્રમ ગેલવાયો હતો.

શ્રી ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રીમંડળ

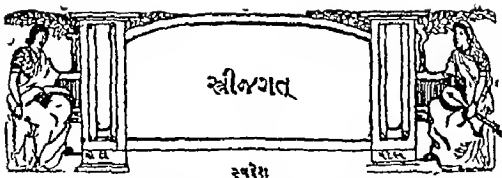
શ્રીવિદ્યાલયની વાર્ષિક પરીક્ષાના પરિણામમાં ઉમેરો

પ્રથમ વર્ષ:-

(૮) ૩ મર્ચની નજર

નોંધ —આ ઉપરાંત ૩ પ્રમીલા પેમારદને ન્યાયામતી પરીક્ષામાં ગેરદાન્ય હતા તેથી તે વિષયની પરીક્ષા કરી આપવાની ઘરતે દ્વિતીય વર્ષના વર્ગમાં ચડાવવામાં આવ્યાં છે

સ્ત્રીજગત

સ્વરેશ

ગુજરાતી સ્ત્રીસહકારી મંડળ મુબાઈની આ વપથીની સમ્યા તરફથી સેન્ડલવેડ રેડ કપર સ્વરેશ રોસ' ચાલે છે સરથાના વાર્ષિક નિરે-
ફન પરથી નિર્ણય છે કે સરથાએ પોતાના ભંડાર દ્વારા સામાન્ય કુટુંબો વપરાત હિન્દુ તેમજ પા-
રસી ખાનદાન કુટુંબોમાં સ્વરેશીનો સંદેશ પહોં-
ચાડ્યો છે આ વર્ષે રોસો, ૧૫ ૧૯૮૬-૧-૪ નો
નોંધ કર્યો છે. અને સમિતિએ ચોર હોલ્ડરોને
બ્યાન વહેંચ્યું છે આ વર્ષે રોસોની
નવાં વપારી એવી ખીલવણી કરવામા આવી છે
આ સંજગત સરથાના પ્રમુખ શ્રીમતી હસાબહેન
મહેવા, મત્રીઓ શ્રીમતી લીલાવતી બેઠર અને
શ્રીમતી નીલમ દેસાઈ બોરેવા પ્રયત્નને આભારી છે

પરીક્ષાનાં પરિણામ : મુબાઈ યુનિવર્સિટી
પરીક્ષાએતમા નીચે મુજબ જાહેરો કરીએ
ચર્ચા છે—

બીજા એલએલ બી (બીએ વર્ગ) (૧) પચ-
વીઝ નોરારવાન ફુગાસ, (૨) શીરીન ધનંજયા
મીશ્રી, (૩) હોમાઈ નમચેડલ રોકવા

બી એ. : (૧) મહાનિની મહેવા, (૨) શીમતી
ગોપાલસાહ મહેવા, (૩) મુમતિ ગોખલે, (૪)
સરોજિની પુરપેતામ હરીશિચ, (૫) ઇન્દિરા ના-
ચવલુ મોન્ડેર, (૬) રતી ખરેચામવાળા, (૭) પીલા
અરેશર નચરવાલા

કુ હીરાખાઈ પટેલ યુનાઈટેડ કોંગ્રસની
ચિખરિતિ મેળવી વધુ દાઢવરી અભ્યાસ ચાટે
કુરોપ ગર્વા છે.

હાથ બરીબી ! મુબાઈમા કમ્પાટીપુરામા
રહેવી મુરાહી નામની રૂઝ સોએ બરીબીને લીધે
કાળો નહ પોતાના ચરીર વપર બ્યાસલેટ છાલી
આપવાત કર્યા

સ્વ. શ્રીમતી કુસુમબહેન માળવી
સુરતની બાલિકાસમાજના સ્થાપક શ્રીમતી કુસુમ-
બહેન મુંદરલાલ માળવીનું અવસાન ગઈ તા ૪
થોએ થયું છે બાલિકાસમાજના અવસ્થાપક તરીકે
છેલ્લાં બે વર્ષથી તેઓ કામ કરતા હત્યા અને
મીલનસાર તેમજ દસમુખા સ્વસ્થાવથી સમાજની
વિદ્યાધીનીઓમા અત્યંત પ્રિય થઈ પડ્યાં હતા
પ્રથુ, તેમના આત્માને શાન્તિ અનુમવાને !

જ્ઞાતિ-પેદા જ્ઞાતિઓમાં લગ્નવ્યવહાર :
કુજરાવી હિન્દુ જ્ઞાતિમા લગ્નવ્યવહાર જ્ઞાતિ કે
પેદા જ્ઞાતિમાં થાય છે અને તે વપરાત ધણીખરી
જ્ઞાતિઓ અને પેદા જ્ઞાતિઓમાં ગ્રામ બાધિલા હોય
છે અને તેની બહાર કન્યાનું લગ્ન ગઈ થઈ
નથી આથી ધણીવાર લાયક વર કે કન્યા મેળવ-
વાની મુશ્કેલી પડે છે આ પરિસ્થિતિ દૂર કરવા
માટે ના આયબ્બાદ સરકારે ધ બ ગ્રેવિડસાઈ
હાથીલાઈ દેશ ધર્ના પ્રમુખપરે તથાસ સમિતિ
નીમી છે.

શ્રી ખડાચલા બગિની સમાજનો રાસો-
ત્સવ અમદાવાદના શ્રી ખડાચલા બગિની સમાજ
તરફથી વાર્ષિક રાસોત્સવનો કાર્યક્રમ મંજૂરવાર
તા. ૧૫ મા નવેમ્બર ૧૯૮૨, માર્તિક વડ બીજને
રોજ રાતના આઠથી દસ મુધી મણિલાલ મેનસ-
ન્યામા રાખવામા આવ્યા હતા આશરે હબરેક
સોએ અને બે હબરેક પુરપેાએ હાજરી આપી
હતી મેનસન્યાના વચલા ચોખાનને રંગોળ, આસો
પાલવ, વાવડા ને વીળળાની રોશનીથી શણગાર-
વામાં આવ્યું હતું. ફરી ત્રણે માળની અખશીએ
માનવમેદનીથી વિહાર કરાઈ ગઈ હતી.

બરાબર આઠ વાને પ્રાઈનાથી મર્યાદમર્યા
કાગ્યાત કરવામાં આવી કવિવર નાનાલાલ, શ્રી

જનાર્દન પ્રભાસેકર, શ્રી કેશવ દ. ગેડ અને શ્રી શાંતિકુમાર પંડ્યાના સસ ચૂડી કાઢવામાં આવ્યા હતા. તેમા 'માયા લગાડી' ને 'રેલી મહીઆરલુ' એ બે સસ હીક દીપી લગાડવા હતા. 'માયા લગાડી' સસ આ અકમા અન્યત્ર છપાયેલ છે. નાનકડાં જ્યાંબહેને કૃષ્ણદા કામ સારી રીતે કરી બતાવ્યું હતું. 'મહીઆરલુ'ના અરખામા વચ્ચેના સ્તંભપર સુઢેલા ગરબો ફરતો રાખવાની યોજના ખાસ આકર્ષક હતી. વચ્ચેના સમાજનાં મત્રી શ્રી બાલુગતિ ચૌકસીએ ચીત ખાણ હતું. ખાસ કરીને દસ વર્ષની અંદરની વયની કન્યાઓએ શ્રી. કેશવ દ. ચોકના નવા લગાતા 'વારપૂત' નામના નાટકમાંથી 'અમે તો કેસરીના બાળ'નું ચીત લાવવાનું સાચું ચાલુ તેને સુદર ન્યાય આપેલા હતા. આ ચીત પણ આ અકમા અન્યત્ર છપાયેલ છે.

પાલજીપુરની ઉપયોગી શ્રીશિશુલુ સંસ્થા શ્રી પાલજીપુર હામલ્લ ડેન કન્યા મહિલા યુગ્મને જન્મોત્સવ તા ૧૩-૧૪-૧૫-૧૬ માં કોઈટોબરે જન્મપાણી હતો. તેને અંગે પ્રદર્શન, અરખા-સંવાદ, ભરતશીવલ પાકાસા અને તકલીની દર્શિકા, અને છેલ્લે પારિતોષિક આપવાનો મહાવરો કોટયા કાર્યક્રમ રાખવામાં આવ્યો હતો. મહોત્સવમા રાજાની જીની તેમજ હાલની વિદ્યાર્થીનીઓએ બાજ લીધો. હતો ભરત શિવજીના પ્રદર્શનમા હોસ્પીટલ તરફથી એક સુવાવડનો ઓરડો ચોળવામાં આવ્યો હતો. તેમજ મોન્સિયોરી પદ્મતિ પ્રભાભૈરવ બાલમ હિરેગોઠવાણુ હતું. પાકાસાની દર્શિકા જે એક ઉત્તેજન ધારક કાર્યક્રમ હતો. દર્શિકામા ૩૪ બાળાઓએ કામ લઈ જુદી જુદી જાતની વાનીઓ તૈયાર કરી હતી. ઠલે દિવસે શ્રી શળોદાસ મોનીલાલ મહેતાને પ્રમુખ પદે પારિતોષિક સમારકમ યોજાયો હતો. તેમા સસ્થાનાં હેડમીસ્ટ્રેટ શ્રીમતી હીરાબહેન કે મોદીએ શ્રી કેળવણી વિશેના પોતાના વિચારો જણાવતાં બાપણુ કૃત્યું હતું. તેમણે શ્રીઓને જન્યવર શિશુ આપવાનો દિમાલત કરી હતી પારિતોષિક. અપાયા બાદ, રાત્રે સીનેમા રખાયો હતો અને મહોત્સવનું સંક્રમ વિસર્જન યજ્ઞ હતું. આ ઉપયોગી શ્રી સસ્થાને અમે

વિશેષ જન્યવળ મારિટીદિ તેના જન્મોત્સવ પ્રસંગે ઇચ્છાએ છીએ.

કુ વિનોદિની નીલકંઠને માનપત્ર કરાયામાં દિન્દી ખરીદો સઘ તરફથી ભરવામાં આવેલી સીધી મહિલા પરિવહન પ્રમુખસ્થાન લેવા આવેલાં કુમારી વિનોદિની નીલકંઠને અઈ તા ૮ મી એ કરાચીની ગુજરાતી બહેનોએ માનપત્ર આપ્યું હતું. માનપત્રનો જવાબ આપતા આભાર માનો કે વિનોદિની બહેને જણાવ્યું હતું કે; " છેલ્લા કેટલાયે વર્ષો વયા શ્રી સુધારણા માટેના વિચારો આમ્યા કરે છે. શ્રીઓએ બહાર આવવું નેહએ શ્રીઓએ સમાજ સુધારામાં ફાળો આપવો નેહએ, શ્રીએ પડકાર મહી નાખવા નેહએ વગેરે અનેક વર્ષોથી કહેવાઈ વહ્યું છે પણ મહાભાઈના એક ચબ્દે બહેનો બહાર નીકળી આવી છે. ચાલીનો સારો સંદેશો આપણે ખાલી પહેરીને જીલી યાત્રીએ. શ્રીઓની હલકી કશા માટે પ્રયોજા જવા બહાર છે, જેમ થણા ઠણક કરે છે. પણ આપણે યા માટે પ્રયોજા પર આધાર રાખી વાદ જોવી ? શું આપણામા તાકાત નથી ? આપણે જાતે મેળવી લેવું નેહએ. આપણે સૌથી જરાબ સરો બાળકબનો છે આમાં મોટા દોષ શ્રીઓના જ છે બહેનોને જ લદાવ લેવાનું, પહેલા સોદાવવાનું અને સારા સારા હુકમ પહેરી મદાલવાનું નેહએ દોષ છે પારાસલામા આ સબધી કાવરો કરવાનું પ્રયોજાને કહેવા કરતા આપણે પ્રયોજાને કહેવું નેહએ કે તમે હઠી જવ, એ કામ અમારું છે અમે તે કરી લઈશું. આપણે પોતાપર વિશ્વાસ રાખી કામ કરવું નેહએ બીજા અમમ સરો પુષ્ટનો છે હુષ્ટ એ આપણી માનસિક નળજાઈ જાખવે છે યા માટે આપણે પ્રયોજાને નેહ, હુષ્ટ નેહએ ? આપણે તો શકિતને અવતાર છીએ. હુષ્ટ જોડી નાખો ને બહાર આવો. બીજા બધા દેશોની અદર શ્રીઓ પ્રયોજાને હઠાવી આજળ વધી રહી છે ત્યારે આપણુ દેશમા હજી હંભરે ચાર શ્રીઓને અક્ષરમ્મન છે. એ ધારમ લખવને જેવી વાત છે આ સ્થિતિ ફર કરવા ફરે શ્રીઓ પ્રતિજ્ઞા કરવી નેહએ કે ફરે વરે તે એ; એક શ્રીને લખવાં વાંચતા રાખવો

મને તો આ બાબત પર કે કોઈપણ બાબત પર પુરોષાર આધાર રાખવાનું મનનું નથી આવેલું. જો તે મરી શકે તો જોઈએ દુનીયામાં કશું માથું રાખી ફરવું હોય તો આવેલું હતું બહુ કમી શેરું જોઈએ ”

પારસી આશીર્વાદના વાચપુરના સ્વ. આ. બ. બી. પી. બહેનમણના પુત્ર શ્રી પી. બહેનમણને ઇન્દોરનાં એક બં-

ભૂતી આશીર્વાદ કહેવાના

પુત્રી શ્રીમતી સુશીલામ-

દેવીનાર સાથે થયાં છે

સુસ્થિતિમાં શ્રી-

એમાં ભગવતિ:

અનિવ બારતીય પ્ર-

સ્થિતિ મદિદા પરિ-

વદ મીરામાં જોઈએ-

બરમાં ભાઈ દલી,

તેમાં બેચમ સાટેબા

મદમદમદી અને

મીલાના અનુલક્ષ્યમ

આજના બહેને દા-

બરી આપી દલી.

પરિવરે બધો કોમો-

મંથી અરપુરવાની

લાગી નાણા કર-

વાનો, વળે પરિવર

મટે મીલાનાએ

અનુલક્ષ્યમ આજ

અને સૌજન્યને

અસિનદન આપે,

સ્થાનિક મહોને વધુ

અનુલક્ષ્યમ સ્થાપવાની

વિનંતિ કરે, મરીબ ઓ-

મરીએ મટે પેતાની આજ્ઞાને ૧ દો આપવાનો

મ મળી કરે અને દેશસેવા મટે શિશિન

મુસ્લીમ સીએની એ સસ્થ સ્થાપવાનું

અનુલક્ષ્યમ કરે એ દો

મ હિર પ્રવેશ મટે. અમેરિકાના કવિ મી

બેચાનું જે મુઠની પુત્રી મીસ નીલા જે મુઠે મેસુરના

સાક્ષિ મદિદા એ તેને પ્રવેશ કરવા દેવામાં ન

આવે તો મરણ પથે ત ઉપવાસ કરવાનો નિશ્ચય કર્યો છે મીસ નીલાએ દિનદુ ધર્મ સ્વીકારી નીલાનમિની નામ ધારણ કર્યું છે તે વધુ દિનદુધંદિરના બધ આવી છે, પરંતુ મેસુરના સક્ષિમદિદા તેને પ્રવેશવા દીધી નથી

છવશેજી સ્વ. (૧) બારીવલીમાં મુંદર-

બાઈ કરસનદાસ મવા માસમાં મદા કરતાં પ્રાચ-

મસથી દાઝી મરણ પામ્યા (૨) મુંબાઈમાં

વિચલદર ખાતે મતાબાઈ

કરસનદાસ નામની ૨૦

વર્ષની બહેન પ્રાચમસ

પર મદા લેવા કરતાં

એકાદશીની આખરે

મરણ પામી (૩)

સમદીથી શાહી સળ-

બી નવાં મુંબાઈમાં

મીરાબાઈ નામની

૨૦ વર્ષની સ્ત્રી મવા

માસમાં મરણ પામી

(૪) મુંબાઈમાં

બીજાજી સાપુરજી

હોરમસજી નામના

૮૦ વર્ષનાં પારસી

રોસીમાં રૂઝ સળ-

વાવવા નવા દાઝી

મરણ પામ્યા.

મકીઈ. કોમો-

નાદાની પી આર.

કોલેજના અમેરિકાના

અધ્યાપક શ્રી બીનોય

બાણુ રસિતાનાં પત્ની

શ્રીમતી સ્નેહસીતા ૨-

સિત એન સંસ્થામાં

અમેરિકાના અધ્યાપકા નિ-

મવા છે (૨) મુંદરના વનિતા વિદ્યામને

પારિતોષિક સમરજી મવા માસમાં - શ્રીમતી

મીરાબાઈ સાધવજી મુંદરનાં પ્રમુખપદે હતો

(૩) મદ્રાસમાં દિવે શ્રીમતી એસોસી-

એશન તરફથી મવા માસમાં શ્રીમતી એ સલા

મળી હતી તેણે એકલા પતિની ૫ સજ્જતા

ધણ્યે, કાચ કર્યો હતો. શ્રીમતી દમીલા અશીએ

બાપુજી અને બાળકો

મારમા શ્રી મોન્ડીસોરી બાલમદીર ચાલે છે એ બાલમદીરનાં બાળકોએ મ મીધીએ ઉપવાસ છોડ્યા બાર નીચેનો મન લખ્યો હતો

“ પૂ. બાપુજી,

તમે અપવામ છોડ્યા ને ખાવા માંડ્યું તે

ભણી બમને મજા પડી. કરીર માયવનો

છુટો ત્યારે નક્કી બાલમદીરમાં વાતાં

કહેવા આવરી

સિ બાલમદીરનાં બાલકો. ”

એનો ઉત્તર પૂ. બાપુજીએ નીચે મુજબ

આપ્યો હતો:

“ બાળકો અને બાળાઓ,

તમારો કામગી મળ્યો તમે બધા ટીચુકા

કાઈ ને બેન બનરી તો મારા જેવાનું શું

થશે ? ઉપેક્ષને ઉપેક્ષાઈ, બદીકાને બદીકા-

બેન કોણે બનાવ્યા ? કું ત્યાં બાપુ તો કોઈને

બાઈ કે બહેન કેહેવાનો નથી. એ સરન ગમે

કે ? બીજી સરતો મેં સચરી રાખી છે

સિ. મરીકા મદીર

તા ૩-૧૦-૪૨ બાપુના બાઈનાંદ. ”

સંયુક્ત મતદાર મંડળથી ૪ દિવસો સુધી ચરો એમ જણાવતુ બાપલુ ક્યું હતું. (૪) પુનાની શ્રીમતી નાથીબાઈ હામોદર હાકસી હિન્દી સ્ત્રીઓની યુનિવર્સિટીને શ્રી. વિનાયક નાથલલુ પરાન્પેએ રૂ. ૧૦૦૦ ની ડા. ટકાની સરકારી પ્રામીસરી નોટ આપી છે, (૫) સીતાપુરના મહિલા સમાજે સ્થાનિક મ્યુનિસિપલમંડળમાં સ્ત્રીઓના લાભો સાચવવા માટે શ્રીવાસ્તવની નીમણુંક કરવાની સરકારને વિનંતિ કરી છે (૬) પૂર્વ આફ્રિકાના સુપ્રસિદ્ધ વેપારી રોડ નાનજીભાઈ કાલિદાસે વડોદરાનાં આર્થિક ન્યાય મહાવિદ્યાલયનાં નવાં મકાનો માટે રૂ. ૭૦૦૦) આપ્યા છે

વિવેચ

સ્ત્રીઓનો સ્વતંત્રતા સંઘઃ પરિશિત સ્ત્રીઓની હાલત સખધમા વિચાર કરવા તો ૨૧ મી ઓક્ટોબરે ગ્રેટબ્રિટનના સ્ત્રીઓના સ્વાતંત્ર્ય સંઘ દ્વારાથી મીસીસ પેથોક લોરેન્સનાં પ્રમુખપદે સફળ પરિવટ મળી હતી ૨૩ મહિલા સંસ્થાઓના પ્રતિનિધિઓએ કામકાજમાં ભાગ લીધો હતો. પરિશિત જીને કાયમના સંગીરપણામાં મુકતો કાપડો રૂઢ કરવાનો કાચ પરિપદે પસાર થઈ હતો. પરિશિત સ્ત્રીઓના ધર્મો કરવાના હક્કનો બધાએ સ્વીકાર થઈ છે સ્ત્રીઓની આર્થિક સ્વતંત્રતામાં આકરપ લખતુ બધન દૂર કરવા માટે સ્ત્રીઓએ એકત્ર પઈ કામ કરવું જોઈએ

પ્રેસિડેન્ટ નિર્ણયિત છે - પૂર્વ કરી હતી હાકસી વડોદરા જોડવામાં આવી લેડી લેડીએ જોન્સીસરી પદ્ધતિ પ્રમાણે બાલમખવા સખ-હતું. પાસાસતની હસ્તિકા એ એક હતી સક્તિ કાર્યક્રમ હતો. હસ્તિકામાં ૩૪ બલેકારીને ભાગ, લઈ જુદી જુદી જલની ચામડાનો તેવાર કરી હતી ૩૬૬ દિવસે. શ્રી. મળીકેસે મોટીભાઈ મહેતાને પ્રમુખ પદે પારિતોષિક સમારજ યોજ્યો હતો તેમા સસ્યાનાં હેડમીસ્ટ્રેસ શ્રીમતી હીરાબહેન કે મોહીએ સ્ત્રી કળવણી વિષેના ચોતાના વિચારો જણાવતુ બાપલુ ક્યું હતું તેમણે સ્ત્રીઓને લગ્નવર સિદ્ધાંત આપવાની હિમાયત કરી હતી પારિતોષિકો અપાયા બાદ, રાત્રે સીનેમા રજા થી હતો અને મેહોલુનગ સફળ વિજયન થયું હતું આ હપથોગી સ્ત્રી સંસ્થાને અને

હોસ્પીટલની કાતના વ્હાલકાપને લગતી ચાળામા ૧૬૩૩ ના માર્ચ પછી કોઈપણ વિદ્યાર્થીનીને કામલ કરવામાં આવનાર નથી જુદા જુદા ધંધાઓના જોડાવા માટે સ્ત્રીઓએ જે તકો મેળવેલી છે તે ધીમે ધીમે નાણુ કરવામાં આવનાર છે

વિમાન બાલાઓને અકસ્માત, લડનથી વિમાનમા લડીને કેપ ખાતે જતાં મીસ જોન પેન અને મીસ લેસ બારકરનું વિમાન પવનની દિશા સચવનારા થાજલા સાથે અપડાતાં વિમાનને તુલસાન થયું છે, બન્ને બાલાઓને કાઈ ઘન થઈ નથી

વીમાની વીરંગના મીસીસ એમી મોલીસન (અમાલ મીસ એમી જોનસન) લડનથી કેપ જોઈ ગ્રેડોપ વિમાનમા એકલાં લડવાની રોકાઈ કરવા તો ૧૪ મી નવેમ્બરે લડાઈ હતી. ૪ દિવસ અને ૭ કલાકમાં તે તો ૧૮ મીએ કેપડાવન કરતી છે, તેની અમાલ તેના પતિએ આમ કરવાનો રોકાઈ થઈ હતો. પતિ કરતાં ૧૦ કલાક આવળ નજી મીસીસ એમીએ આ રોકાઈ તોડણ છે તેને મી આર્થર મોલીસને પી ૧૦૦૦ નું ઇનામ આપ્યું છે.

ગુલિફીપટની વાલીમઃ જમીનીમાં બલિન અને બીજાં ગહેરામાં ગુલિફીપટ માટે સાળાઓ ચાલે છે, અને તેની પરીક્ષાઓ લેવાય છે. સફળ યતારને ગુલિફીપટના નિબૂત યવાનું પ્રમાણ્યત અપાય છે

ઓસ્ટ્રીયામાં સ્ત્રીઓ વીએનાની યુનિવર્સિટીમા લાભાસાજનાં અધ્યાપિકા તરીકે ડા. મટ્ટેડ હરગોજ-હોલરની નીમણુંક થઈ છે. ઓસ્ટ્રીયામાં પહેલાંજ સ્ત્રી વલીવલી ભારાસાઓ રૂં રહેલા ક્રીકીવોડ વીએનાના મેજસ્ટ્રેટના સેક્રેટરી નીમાયા છે, જેસે-ફાઇન રોકાલ વીએનાનાં ચોલીસ મુખ્ય મગકનાં સલાહકાર નીમાયા છે આ ત્રણે નીમણુંકો સ્ત્રીઓ માટે પહેલી જ વાર થઈ છે

છાત્રીલ માટે નવુ બધારણ ઘડવા નીમાવલી સમિતિમા સરકારે મીસ બર્થો હુત્સને સભ્ય જમાયા છે.

લગ્નખંધન ! ઓસ્ટ્રી (નોર્વે) ની મ્યુનિસિપલ સીક ઇન્સ્યુરન્સ ઇન્સ્ટીટ્યુશનના ડીરેક્ટરે કરેલું ક્યું છે કે સ્ત્રીકામદારને લગ્ન થતાં જમાયું વધે

રાજ્યના આપણું પડરો આ પગલાં સાથે મોર્ચની મહિલાઓ વિદેશ વહાવી રહી છે

અમેરિકામાં શ્રીઓની પ્રમતિ યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સની ૧૯૩૦ ની વસતીગણતરીના આધારે પ્રકટ થઈ ગયા છે. તેમાં જણાય છે કે યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સમાં કામ કરતી શ્રીઓની સંખ્યા છેલ્લાં ૬૫ વર્ષમાં ૨૫,૦૦,૦૦૦ થવા વધી છે ૧૯૨૦માં ૧૮ વર્ષ અને તે વખતનો વધની ૭૫૦૦,૦૦૦ શ્રીઓ નોકરી કરતી હતી ૧૯૩૦ માં એ સંખ્યા વધીને ૧,૦૦,૦૦,૦૦૦ થઈ છે ૧૯૨૦ માં શ્રી કામદારોના ૨૩ ટકા પાણેલી હતી ૧૯૩૦ માં ૨૬ ટકા પરિણીત છે શ્રીપારાશાશ્રીઓની સંખ્યા ૧૭૩૮ ની હતી તે વધીને ૩૩૮૫ ની થઈ છે શ્રી અધ્યાત્મિક, તરીકે, રીપોર્ટરોની સંખ્યા વેવડી થઈ છે કોલેજની પ્રમુખ શ્રીઓ તેમજ અધ્યાપિકાઓની સંખ્યા ૧૦૦૭૫ ની હતી તે ૨૦૧૨ ની થઈ છે

અમેરિકાની શ્રીઓ અમેરિકામાં શ્રીઓ હવે ફરેક પ્રકારના પદોમાં પડે છે. અત્યારે ન્યુયોર્કમાં જુદા જુદા મધ્યમાં ૩૭ ૧૦ લાખથી વધુ શ્રીઓ નોકરી કરી રહી છે ત્યાં આજે ૩૦૦૦ ચિરકર, ૧૦૦૦ સપાઈક તેમજ ખવર-પત્રી, ૧૦૦૦ મિલિટરી, અને ૧૦૦ પાઈરી છે શ્રી ગણિતની સંખ્યા ૧૯૧૦ માં હતી તેના કરતાં ૧૯૨૦ માં વેગથી થઈ ગઈ છે ન્યુયોર્કમાં ૪૦૦ શ્રીઓ ચારાત્રી પ્રધાન ફરે > અને ૬૦૦ શ્રીઓ મિલિટરી લગતાં કામદાર ફરે છે આ ઉપરાંત બીજાં શ્રીઓ ધર્મનેર, શિક્ષક, વગેરે કામદારો ફરે છે

મીસ જુલીયા લેથીય યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સમાં સિદ્ધ કંથાસુદ અર્પ કાઈ કરનાર આ બહેન એપ્રિલ માસમાં અવસાન પામ્યા છે શ્રીજગજ્ઞના પક્ષ તેઓ દિમાધતી હતા તેમની સમાજસેવાને પરિણામે તેઓ બાળકોની બરોડાં પહેલાં વડા નીમાર્કા હતાં અને પ્રબલસધના સિદ્ધાંતજ્ઞ કમીશનના એક એમેસર હતાં

જાપાનમાં શ્રીઓનું વેચાણ આર્થિક અવશ્યતાને કારણે જાપાનમાં ખેડૂતો પોતાની પુત્રીઓને વેચી દેવાની પ્રથા ધણી લાંબા સમયથી ચાલી આવેલી છે ધણી ખર્ચે ખેડૂતો અનીતિના ધામોનાં માલેકોને ૧૦૦ યેન (પૌં ૧૦) માં વેચી દેતા આમાં ઠાકરીઓની પસંદગી જેવું કાંઈ ન થયે કારણ કે એ આર્થિક ભરતીઆતની વાત છે ઠાકરીઓની દેશમજા શ્રી સમાજે આ બાબતમાં નવી યોજના કરી છે. એ યોજના પ્રમાણે સમાજ તરફથી ખેડૂતને ૧૦૦ યેનની બ્યાનમુજા લેવા આપવામાં આવે છે અને બદલામાં પાંચ વર્ષ સુધી ઠાકરીની સેવા સમાજ મેળવે છે પાંચ વર્ષમાં લેવા ભરપાઈ કરવાની હોય છે. સમાજ ઠાકરીને અનીતિનાં ધામોમાં મોકલતી નથી પરંતુ ધરતી નોકર, વેઈટ્સ કે એક ખીલ પ્રમાણિકતાથી છવન નિર્વાહ થઈ શકે એવા મધ્યમાં નાખે છે તરીકે ખેડૂતોને આવી રીતે મદદ કરવા માટે સોસાયટીએ ૪૨૦૦૦ યેન બાંજુએ કાઢ્યા છે

જાપાનની ફેલેઓમાં જુદા જુદા હોદ્દાઓ પર ૧૦૦૦૦ શ્રી કામદારો રોકાયેલી છે જાનુઆરી ૧૯૩૦માં એકેશ શ્રી નથી થોડાક શ્રીઓ થયા કારણકારી ન્યાયો પર છે

આંતર રાષ્ટ્રીય મહિલા સંઘના પ્રતિનિધિઓ તા ૨૦ મી એપ્રિલને બ્રુક્લિન પહોંચ્યા હતા, પ્રતિનિધિઓમાં સીરીલા શાખાના પ્રમુખ મેડમ ગુર હમ્મશ, મેડમ બોટ્ટો રીડર, મેડમ બીઆમીન, અને મેડમ ફ્રાંસીસા સેલ્ડ મુરાદ છે ઇરાક અને તવાની શ્રી બજારની આગેવાન શ્રીઓને મધ્યસ્થ સધના પ્રમુખ મીસીસ કોરબેટ મેરબી છે મિત્રાચારી અને લેખનના સંદેશ પાઠવી, બધાં આજે દેશને આતર રાષ્ટ્રીય સઘના જોડાવા ને સમજવવાનો તેમનો હેતુ છે. મેડમ ગુર હમ્મશ આગેવાન બાલ છે અને મેડમ ફ્રાંસીસા મુરાદ કામદારોમાં પહેલાં ન શ્રી મારા-ચાશી છે

મુક્તિસંગ્રામમાં ભારતીય મહિલાઓ

મુખાબ્દ અને પરાંઓ.

હિન્દુસ્તાની સેવાદળના ઓવિભાગના મુખાબ્દ ખાતેનાં આગલા કેપ્ટન કુમારી કિશન હુમટરને પોલીસ કમીશનરના હુકમનો ભજ કરતા માટે ઓક્ટોબરની તા ૨૪ મીએ

પકડી એક વર્ષ સખ્ત કેદ રા ૩૦૦ દંડ અથવા તથા મામ વધુ કેદની સખ્ત કરવામાં આવી છે રાષ્ટ્રવજ વદન કર્તા ઓક્ટોબરની તા ૩૧ મીએ શજ મુખાબ્દની ૪૪ મી મમામ સમિતિના પ્રમુખ શ્રીમતી લીલાવતી અને મંત્રીઓ શ્રીમતી સુમતિ ત્રિવેદી અને શ્રીમતી વિદ્યા

શ્રીમતી ગંગાબહેન પટેલને મદાસભાની અગ્રવજમાં ભાગ ન લેવાની તોડીમ અપાઇ છે, ઓક્ટોબર માસની તા ૨૩ મીએ વિદે-પારલેની છાવણી ઉપર દરોડા પાડવા માટે શ્રીમતી મણિબહેન હીરજીભાઈને ગિરફતાર

સ્વાતંત્ર્ય સંગ્રામમાં નિર્મળ બલિદાનો			
૨૪૬૦ શ્રીમતી કિશન હુમટર	મુખાબ્દ	૧ વર્ષ, રા ૩૦૦ દંડ	કરવામાં આ-વ્યા હતી તેમને પાંચ માસ સખ્ત કેદની સખ્ત કરવામાં આ-વી છે
૨૪૬૧ " લીલાવતી	"	૬ માસ સખ્ત, રા. ૫૦ દંડ	મ. ગાંધી-ની ઉપવાસને પરિણા-મે અસ્પૃશ્યતા નિવારણુ જાન્યાર આ-દોલન સર ચક્ર ચૂક્યુ છે. મુખાબ્દમાં પશુ એને લખતુ કામ-કાન નોશબેર
૨૪૬૨ " સુમતિ ત્રિવેદી	"	"	તર થયું છે.
૨૪૬૩ " વિદ્યાબાઈ	"	"	
૨૪૬૪ " મણિબહેન હીરજીભાઈ	નિલેપારલે	પાંચ માસ સખ્ત	
૨૪૬૫ " ચંદ્રાન્તા	અમદાવાદ	રા ૨૫ દંડ	
૨૪૬૬ " મદાકેર	"	રા ૫૦ દંડ	
૨૪૬૭ " ગંગાબહેન વેદ	"	રા ૫૦ દંડ	
૨૪૬૮ " એક બહેન	"	૪ માસ	
૨૪૬૯ " "	"	તથા માસ	
૨૫૦૦ " "	"	—	
૨૫૦૧ " સ્વામીશ્રી બહેન	શ્રીમત્રામ	પાંચ માસ	
૨૫૦૨ " કમરબહેન પટેલ	"	"	
૨૫૦૩ " ચાંદીબહેન પટેલ	"	"	
૨૫૦૪ " નંદાબહેન	મહેમદાવાદ	—	
૨૫૦૫ " વિમળાબહેન દેસાઈ	"	—	
૨૫૦૬ " મણિબહેન શીવાભાઈ પટેલ	રાસ	એક વર્ષ	
૨૫૦૭ " અણબહેન પટેલ	"	"	
૨૫૦૮ " મણિબહેન ચીમનભાઈ પટેલ	"	"	
૨૫૦૯ " શાન્તાબહેન પટેલ	"	"	
૨૫૧૦ " કાલીબહેન ચોદાણુ	"	૭ માસ રા ૧૦૦ દંડ	

આખે ગિરફતાર કરીને ૬ માસ સખ્ત કેદ રા ૫૦ દંડની સખ્ત થઇ છે.

મુખાબ્દનાં નવાં સ્વપાયલા વિલાર્થીઓના સોશીયલ લીગ તરફથી શ્રીમતી સ્વરૂપરાણી નેદરને દાયે દીવાળી પ્રસંગે ખાસ સ્વરૂપી પ્રદર્શન ભરવામાં આવ્યું હતું શ્રીમતી સ્વરૂપરાણીએ સ્વરૂપીનો વપરાશ વધારવાની નોશબેર દિમાખત કરી હતી.

મદાસનું ગુરુવજર મદિગ અસ્પૃશ્યો માટે ખુલ્લુ ન ચૂકાય તો જાન્યુઆરીની તા ૨ જી થી લી કેસાપ્પન સાથે મ ગાંધીજીએ પશુ ઉપવામ આદરવાનો નિર્ણય મહેર કર્યાંથી આદોલનમાં વધુ જોર આવ્યુ છે. મુખાબ્દમાં શ્રીમતી દંસાબહેન મહેતાનાં પ્રમુખપદે અસ્પૃશ્યતા નિવારણુ સંઘના આથપે મજેલી સભાએ 'દરિદ્રન ઉદાર મંડળ'

નામની મરથા સ્થાપવાનો ફરાવ કર્યો છે એ સંજામાં શ્રીમતી દમાખહેન, શ્રીમતી અપતિભાષા ઝોખચે, શ્રીમતી યમુનાબાઈ હિરેશેકર અને શ્રીમતી રતનખહેન મહેતાએ હરિજનોની સ્થિતિ વિષે પ્રવચનો કરી અસ્પૃશ્યતા નિવારણની દિમાખત કરી હતી. ત્રાંધી મેળા સેનાની સેવિકાઓએ પણ અસ્પૃશ્યતા નિવારણ માટેનો કાર્યક્રમ હડી રાખ્યો છે.

જેલના કાનૂનોનો ભંગ કરવા માટે અનુક્રમે ૩૧ ૨૫ અને ૩૧ ૫૦ ના દંડની વ્યવસ્થા બે અને ત્રણ અઠવાડિયાની કેદની સજા થઈ છે.

ઓક્ટોબર માસની આખરે અમદાવાદમાં જન્મવદન કરતા ગુજરાત મહાસભાના ૩૦માં સરમુખત્યાર શ્રીમતી મગાખહેન વૈષ ને બે બહેનો સાથે પકડ્યાં હતાં તેમાં શ્રીમતી મગાખહેનને ૪ માસ સજા કેદ ૩ ૫૦ દંડની સજા

કરી છે એક

તેમાં અસ્પૃશ્યો માટે મરિયા ખુશામી ધવલા દ્ર-રડીઆવગેરેને મળી ધડકા કરવાનો, હરિજન આંધોની જીવવધી સંબંધી સજા મળી સજા વડ કરવાનો, હરિજનોમાટે રહેવાનાં સારા મકાનોની સંભવ કરવાનો, હરિજનોની આલોકી માટે કયા વા-

૨૫૧૧	શ્રીમતી કાલીબહેન પટેલ	રાસ	એક વર્ષ
૨૫૧૨	" મદાલદેવી કંકર	બોરસદ	૬ માસ સખ્ત, ૩૧ ૧૦૦ દંડ
૨૫૧૩	" વસુમતી પડિત	"	એક વર્ષ, ૩૧ ૨૦૦ દંડ
૨૫૧૪	" કમળાણી સરકાર	હાવરા	૩૧ ૨૫ દંડ વા ૭ સખ્ત
૨૫૧૫	" વીણાપાણી દે	ગુનશીખંજ	૩૦ દંડો સુધી
૨૫૧૬	" અનુભામી દે	"	"
૨૫૧૭	" મનુમતી મિત્ર	"	"
૨૫૧૮-૧૯	" બે બહેનો	"	"
૨૫૨૦	" અનુપમા શેષ	"	૬ માસ સખ્ત ૩૦ દંડો સુધી
૨૫૨૧	" વીણાપાણી રાસ	"	"
૨૫૨૨	" બસનબાલા ઠાસી	ચિન્મુશ	—
૨૫૨૩	" રાધિકાદેવી	મુશ્કેશપુર	—
૨૫૨૪	" ચંપકબાલા મેત્રી	તામુલ	—
૨૫૨૫-૩૧	" ૭ બહેનો	"	—
૨૫૩૨	" ઉમામુદરી હચસ	"	—
૨૫૩૩-૩૫	" ત્રણ બહેનો	"	—
૨૫૩૬	" કિરણબાલાદેવી	નેસોર	—
૨૫૩૭	" રાણુદેવી	બીજનેર	—
૨૫૩૮	" તારાબહેન મોદી	મુખાવ	—
૨૫૩૯	" હીરાબહેન	"	—
૨૫૪૦	" રૂકમણીબહેન	"	—
૨૫૪૧	" સીતાબાઈ	કાચી	બે માસ

જાહેરને ૪ માસ અને બીજા બહેનોને ત્રણ માસની સખ્ત કેદની સજા થઈ છે ૨૧ બીજી ટપાલ ઓફિસ દિન જીવવા માટે મળ તા. ૨૧ મીએ એક બહેન ગિરજતાર થવા છે

વીરમગામ તાલુકાનાં ગામડાંમાં મહાજ કરવા

તાં ધગેરે કાર્યક્રમની યોજના કરવામાં આવેલી છે મરવડા મદિરમાં મ ગાંધીજીને મળવા શ્રીમતી દમાખહેન મહેતા બધ આબ્યા છે

ગુજરાત-મહિલાવાડ

અમદાવાદમાં ૧૨૦ કક્કાની કુકાન આગળ ચોડી કરતા પકડાયેલાં શ્રીમતી મદમનતા નદલાલ અને શ્રીમતી મદાદિર હોટાલાલને

માટે વીરમગામના ૩૧ મા સરમુખત્યાર શ્રીમતી બાગીરથીબહેન, શ્રીમતી કમરખહેન પટેલ અને શ્રીમતી પાર્વતીબહેન પટેલને ગિરજતાર કરી પાંચ માસ સખ્ત કેદની સજા કરી છે

મહેમદાવાદમાં મળ તા. ૨૧ મીએ ધગસજા દીન ઉજવતાં ૨૬ મા સરમુખત્યાર શ્રીમતી બડાવ બહેન અને શ્રીમતી વિમળા

નાંધ

હીરોમ્બર માસમાં લખની ખાતે મળતારી અખિલ ભારતીય મહિલા દેશભરની મહિલા પરિષદ માટે પ્રતિનિધિઓ લાઓમાં ભગૃતિ ચુટવા ગયા માસ દરમ્યાન કામ કામે પ્રાંતીય મહિલા પરિષદોની બેઠકો મળી છે એ પરિષદોનાં કામકામનો સહેજ વીમલવાળો અહેવાલ અમે અત્યંત ઊંચો છે તે વર્ષે અમારી વાચક બહેનોનાં અમે ખાસ ધ્યાન એવીએ છીએ. દિવંની મહિલાઓનું માનસ અત્યારે કઈ રીતે કામ કરી રહ્યું છે, તેમનામાં કેટલી ભગૃતિ આવી છે, તેમનામાં કેટલી પ્રગતિ થઈ રહી છે, તેમનામાં આત્મમાન કેટલે અંશે વ્યાપ્ત છે એ જણવાનું એમી પ્રાસ યાચ છે. દેશભરના આવેલી આ ભગૃતિથી મહિલાઓની જ્ઞાતિમાં રસ લેતી કોઈપણ વ્યક્તિને આનંદ થયા વિના નહિ રહે મહિલા પરિષદોએ પસાર કરેલા કાર્યોમાં, બાળક અ પ્રવિબધક કાર્યોનો વધુ સખ્યાયથી અમલ કરવાની જલામખુ કરતો મ આધીનતા ઉપવાસને પરિણામે આવેલી ભગૃતિના સચ્ચ અસ્પૃશ્યતા નિવારણના પ્રયત્નને લપાડી લેવાની આગદમરી જલામખુ, કરતો ફરજિયાત પ્રાથમિક તેમજ મારીચિક જેલવાળીના આગદ કરતો, તેમજ સ્ત્રીઓને આર્થિક સ્વતંત્રતા મળે એવી રીતનાં પગલા લેવાને લગતા કાર્યો મુખ્ય છે. આ કાર્યો ઉપરથી દેશમાં જનતા મદલના અને અજાણ્ય પ્રયત્નો તરફ દિવંની મહિલાઓ જાણ બેદરકાર નથી એનું સ્પષ્ટ સૂચન થાય છે. દિવંની મહિલાઓ માટે આ ભગૃતિ ધનુજ સારી નિશાની દર્શાવે છે બહેનોનાં આવેલી આ ભગૃતિ વિરમળ કાયમ રહે અને સમાજનાં અર્ધાં અંજ તરીકે બહેનો દેશના મદલના પ્રયત્નોમાં પેતાનો થાવ્ય દિસસો રહ દેશના જીવનમાં વધારો કરી રહે એવી જ્ઞાન અમે દર્શાવીશું.

દિવંની મહિલાઓની જ્ઞાતિના કાયકમમાં મુખ્ય સ્થાન બહેનોમાં વ્યાપી નિરક્ષરતાને રહેલી નિરક્ષરતાને યજવાના દર્શનાલો પ્રશ્નને ધટે છે. દિવંની દબરે માત્ર ચાર બહેનો

લખી વાચી રાકવા જેટલું જ્ઞાન ધરાવે છે આ સ્થિતિ ખરેખર શોચનીય છે. બહેનોમાં વ્યાપી રહેલી નિરક્ષરતા કોઈ પણ રીતે ટાળવી નોઈએ. આ પ્રયત્નના ઉકેલ માટે આપણે કોઈના ઉપર આશા કે આધાર રાખી બેસી રહેવું પાલવે એમ નથી. અમે તો માનીએ છીએ કે બહેનોએ પોતે જ આ પ્રયત્નો ઉકેલ આપ મેળે કરી લેવાને જટિલ થવાનું છે. દિવંસ્તાનમાંથી સ્ત્રીઓની નિરક્ષરતા ટાળવા માટે જટિલ થવાની સીધી પહેલી ફરજ આપણી શિક્ષિત બહેનોની જ છે. કાર્યોમાં કુમારી વિનાદિની નીલક કને યુજ્જાતી બહેનો તરફથી માનવજ આપવામાં આવ્યું, તે વખતે તેમણે આ વિષે થાવ્ય જ હતું છે કે દરેક શિક્ષિત બહેને એવી પ્રતિજ્ઞા લેવી નોઈએ કે દર વર્ષે એક એક બહેનને તે લખી વાચી કરે શિક્ષણ પામીતી કોઈ બહેન પોતાની જ જીલ બહેનોને નિરક્ષરતાના અંધકારમાં રૂબડી શામે એ ન સહી રાકાય એવી પાલ છે. એ નિરક્ષર બહેનોને જ્ઞાનની જ્યેતિ આપી, તેમને પ્રમદમાં લાવવામાં જ શિક્ષિત બહેનોના શિક્ષણનું સાધક છે, એવું અમાર માનવું છે આપણી શિક્ષિત બહેનો પોતે માને પોતાના આત્માને જ કાળે શિક્ષણ મેળવ્યું હેય એમ માનીને, અસંખ્ય બહેનોની નિરક્ષરતા ફર કરવાના પ્રયત્ન તરફ જાણી રહે છે, એ થાવ્ય નથી. એ બહેનોમાં વ્યાપી નિરક્ષરતાને ફરવાની ટોચ, તો શિક્ષિત બહેનોએ કુમારી વિનાદિની બહેને હતું છે તેમ દર વર્ષે આમાં આજ એક બહેનને તો નિરક્ષર મિલાવ-

સમય અને સ્થિતિ એવી હોય તો બહેનોએ કશું પણ પ્રમાણિક ધર્મો કરવામાં નાનમ માનવાને કારણ નથી સુખ દુઃખના સમયમાં શ્રી; પોતાના પતિને અને કુટુંબને, આવી સક્તિ પ્રશવતી હોય તો, ઘણી સારી રીતે મદદરૂપ થઈ શકે છે, આર્થિક સ્વતંત્રતાને પ્રદાપે શ્રી પોતાને યતા અન્યાયમાંથી બચી શકે છે આર્થિક અવસ્થાને મારણે ધણીવાર બહેનોને અનીતિને માર્ગે ચઢી જતી આપણે ભ્રમરો છીએ એ પરિસ્થિતિ નિવારણ માટે પણ બહેનોને આર્થિક સ્વતંત્રતા માટે પ્રયત્ન કરવાની જરૂર છે

‘ મધર ઇન્ડિયા ’ પ્રકટ કરી દિવંદની નાદેરી કરનારી એમેરિકન ગદ્ય દિવંદની મીસ એથા યુક્તકમ મીસ મેથોને મીસ મીસ સોરાબજી મેનેલીયા સોરાબજીનામની દિવંદની શ્રીએ મદદ કરી દની એમ કહેવાય છે તે વખતે મીસ સોરાબજીએ એ વાતનો ઇન્કાર કર્યો હતો એવું સ્મરણમાં છે; પરંતુ અભારે, કોઈકોવર માસમાં તેણે લંડનમાં દિવંદની સીએ વિષે સાપણ કરવા દિવંદની શ્રીએના ને નાદેરી કરી છે તે ઉપરથી તો એ બહેને મીસ મેથોને સારી મદદ કરી હોવાનું પ્રતીત થાય છે. મીસ મેનેલીયા સોરાબજી બ્રિટિશ એમલકાશમાં જાણીતા છે અને તેના લેખિવાર બની દિવંદની શ્રીએ અને દિવંદની સમાજને દલકા પાડવાનું કમ લઈ લેતા હોય એમ લાગે છે ને કે, તેમના બાપણ ઉપરથી તો દિવંદની સાચી પરિસ્થિતિનું તેમને લગભગ પણ જાન હોય એમ લાગતું નથી તેમના જાણજુમાંની વિચારો હકલ્લતા જુઠાણુને થોડા છે મીસ સોરાબજીને મન દિવંદની પોતાના પતિને દેવ માનવાની ફરજ પાડવામાં આવે છે અમને વિચાર એ આવે છે કે સામાન્ય જનસમાજમાં સર્વે દુર રહેતાં આ મિસને દિવંદની શ્રીએના આ પોતવા કયાથી ભણવામાં આવી ? સતિની પ્રથાને સંક્રમણ થઈ ગયા છતાં તે વાતને આજ લાગી એ મીસ જા છે, “દિવંદની પતિવાને પોતાના પતિની જિવામાં જીવજીવીથી નાજવામાં આવતી તેને મદદ એ ફરજ હતી પરંતુ માનવતાપ્રેમી બ્રિટિશ ધર્મને નામે બાલની

આ જાણી પ્રથાને અત આપણો. ” બ્રિટિશ સમાજની માનવતાનો પરિચય લંડનમાં પડ્યાં પડ્યાં નહિ માર્ગ પડે એ પરિચય મેળવના હોય તો અહીં આવીને અનુભવ કરો. ત્યાં લેકોન ભણતું હોય તો હાલમાં દિવંદની મુસાફરીએ આવી મનેલા લંડનની ઇન્ડિયા લીગના પ્રતિનિધિ મદદને એ મારી પૂછવું થઈ છે આટલું તો ભણે એણે હોય તેમ એ બહેન આજ ભણવે છે કે “ દિવંદની શ્રીએના નામરિકતાનું જાન છે જ નહિ એટલે જ શ્રીએને મતાધિકાર આપવામાં આવશે તો માત્ર લેકાએના-લેકા બહાર ખુલ્લામાં નીકળી શકે છે—મત આપવા આવશે પડેનરીત શ્રીએ મત આપવા માટે બહાર આવવાની હિંમત કરી શકશે નહિ વળી એ પતિને કેટલીએ પત્નીએ હોય છે એટલે તેઓના મત પણ પ્રભાવથી જશે. ” દિવંદની મહિલા થઈને આવા સંખેડો ઉચ્ચારતાં મીસ સોરાબજીને જરા પણ શરમ લાગી નથી એથી અમને એક યાદ છે એ કે, દિવંદનીએ જરા પણ માહિતિ પ્રશવનાર, દિવંદની મહિલાઓમાં બાપી રહેલી ભણતિથી સુપરિચિત એ અને જે સલામાં મીસ સોરાબજીએ પોતાનું લદાપણું ડહોળ્યું છે તેજ સલામાં જોઈએ પરીપદની મતાધિકાર સમિતિના અને પાર્લામેન્ટના સભ્ય, મીસ મેરી પીમ્ફર્ડે તેમને એવા સચાર રીતે આપ્યા છે કે મીસ સોરાબજીનાં બાપણની અસર એ સલામાં લાગ્યે જ થયુંવાર ટકી શકે મીસ પીમ્ફર્ડે દિવંદની શ્રીએના સાચી દશાનું ત્યા જાન કરાવ્યું હતું અને સાચે સાચે મીસ સોરાબજીને તેમણે જણાવી પણ દીધું કે “ અહીં રહીને દિવંદના તમારા બાપ બહેનોની નાદેરી કરવા કરતા, દિવંદના જઈ તમારા લોકોમાં જે ઉપદા મળે થઈ શકે, તેમાં મદદ કરો. ” અંતમાં આ બહેન માટે લેવેબર માસના ‘ મોડર્ન ’ રીન્યુ ‘ મા લેવાલથી નોપમાંથી નીચેની લીટીએ લવારી લેણું: ‘ મીસ સોરાબજીના બ્રિટિશ પેટ્રોનેલ દિવંદનાં દિવંદની એમે બહેલા નેશનાળી ઓસિફાનું માટે પેસા આપવામાં ને આશ્ચર્યજનક ઉદારતા કર્યાં છે તે બેલાં દિવંદની શ્રીએના પુસ્તકોવા જાન ભણતી

દેખા દે' છે, ને કે દિનંદની ધણી સ્ત્રીઓ પશ્ચિમના રાજકીય યત્રો વિષેનું જ્ઞાન કાંઈ નહિ તો ખીસ સોરાળજી જેટલું તો અવરથ ભણે છે અને નાન-રિકાનાં બાન સબ ધમા તો દિનંદની મહિલાઓમાં એ છે એ પૂરવાર કરવાની કાંઈ જરૂર નથી કારણ કે દિનંદની મહિલાઓમાં આત્મમાન, નૈતિક બાન અને સામાન્ય સમજ ઉપરાંત ને સૌથી અત્યંતની વસ્તુ છે તે પોતાના પ્રિયમાં પ્રિય ધ્યેયને ખાતર મહે તેવું કુશળી સહન કરી આત્મસમર્પણ કરવાની ભાવના છે ખીસ સોરાળજીમાં આ ગુણો નથી અને તેથી દિનંદના આખાંની નિરક્ષર સ્ત્રીના પત્ની રજા લેવાને પણ તે લાયક નથી "

૧૯૩૦ના ફેબ્રુઆરી માસની ૧૫મી તારીખે
મુબાઈની આશિવાન મ-
શ્રી ગુજરાતી હિન્દુ દિવા સંસ્થા શ્રી ગુજ-
રાતી મહાનું રાત્રી દિન્દુ સોમરજે
શ્રીવિદ્યાલય "જીવાન ગુજરાતી સ્ત્રીઓ
સાર માવશાધારા

નરૂરી સત્તીન કેળવણી માટે હલાવડુ વિદ્યાલય " સ્થાપી " તેમને નામની નજીવઈ ઉત્તમ ગૃહિણી, ઉત્તમ માતા અને ઉત્તમ યાદેરી યવાને જેટલું જ્ઞાન નરૂર નવજીવ તેટલું જ્ઞાન ગુજરાતી ભાષાદારા આપવાનું સાહસ " જેટલું હતું " આ વિદ્યાલય મુબાઈના અગ્રવચ્ચ ધારણાઓ શ્રી જુલાભાઈ રેલાઈના હસ્તે ખુલ્લું મુકાયું હતું અને વિદ્યાલય માટેના અભ્યાસક્રમ ત્રણ વર્ષનો નક્કી કરવામાં આવ્યો હતો આ ત્રણ વર્ષનો વિદ્યાલયનો પ્રથમ ક્રમ ચાલુ વર્ષમાં પૂરો થયો છે અને વિદ્યાલયનાં ત્રીજા વર્ષની પરીક્ષામાં ચાર બહેનો ઉત્તીર્ણ થયા છે વિદ્યાલયનું કાર્યોત્તર ગૃહિણીઓને જ આવા પ્રકારનું શિક્ષણ આપવનું, તેમજ સાળા-ઓમાં ન જોઈક રાંધે એવી બહેનોને ઉચ્ચતર શિક્ષણ આપવાનું દોષ, આ સફળતા માં એકી નહિ કહી શકાય, યજ્ઞાતના પ્રમાણમાં વિદ્યાલયને ઉત્તેજે એવું આ પરિણામ અમને લાગે છે પ્રથમ વર્ષની પરીક્ષામાં પણ ત્રણ બહેનો ઉત્તીર્ણ થયા છે અને બીજા વર્ષમાં ૭ બહેનો ઉત્તીર્ણ થયા છે આ પરિણામ વિદ્યાલયનાં પ્રથમ ક્રમ માટે તો નરૂર ઉત્તેજન આપનાર કહી શકાય, હતા અમને જેટલું તો કહેવું જોઈએ કે વિદ્યાલયનો લાભ

ધણી બહેનો લઈ રાંધે એવી સ્થિતિ છે હતા આપણું ધણું કુટુંબ આ બીજા તરફ ઉઠાસી ન દોય એમ લાગે છે આ વિદ્યાલયનો લાભ આથી ધણી પ્રાપ્ત પ્રમાણમાં લેવા બહેનોએ બહાર આવવું જોઈએ

વિદ્યાલયના ત્રીજા વર્ષની પરીક્ષા પસાર કરનારા ચાર બહેનો શ્રીમતી રમેશલીલા નવતિલાલ ઠક્કર, શ્રીમતી વીરમતી ગુલાબરાસ ઝવેરી, શ્રીમતી કુસુમબહેન હમનલાલ મારફતીયા અને શ્રીમતી મુરજબહેન જીનીલાલ શેઠને, તેમણે ત્રણ વર્ષ સુધી ખતથી અભ્યાસ કર્યો છે તે માટે ખરેખર અભિ-નંદન થઈ છે વિદ્યાલયનાં ત્રણે વર્ષની પરીક્ષાઓમાં પ્રથમ નંબરે આવનારાં બહેનો શ્રીમતી રમેશલીલા નવતિલાલ ઠક્કર, (ત્રીજા વર્ષ) શ્રીમતી વેળામોરી ચિનયચ દાપડીયા (બીજા વર્ષ) અને શ્રીમતી વસન્ત દરિલાલ બનાળી (પહેલું વર્ષ) ને અમે અભિનંદન આપીએ છીએ મહાન તરફથી સામાન્ય જ્ઞાનના વિષયમાં પ્રથમ નંબરે આવનાર બહેનો માટે મુશ્કેલી ચંદ્રકાની યોગ્યતા થયેલી છે એ ચંદ્રકા મેળવવા ભાગ્યશાળી થયા માટે શ્રીમતી રમેશલીલા ઠક્કર, શ્રીમતી વેળામોરી દાપડીયા, અને શ્રીમતી હીરાબહેન દરિલાલ વળાને અભિનંદન થઈ છે અને સૌથી ઘણું હાજરી આપવા માટે " ગુણસુન્દરી " મર્યાદિત તરફથી અપાતો " ગુણસુન્દરી " ચંદ્રકા મેળવવા માટે શ્રીમતી કુસુમ બહેન મારફતીયા, શ્રીમતી વીરમતી શેઠના, અને શ્રીમતી નવાબબહેન મંધીને અમે અભિનંદન આપીએ છીએ આમાં ત્રીજા વર્ષમાં શ્રીમતી કુસુમબહેન મારફતીયાએ વિદ્યાલય વાલ રહાના કુલ ૧૭૭ દિવસોમાંથી ૧૭૬ દિવસો હાજરી આપી જે જે રહેતે, માટે ચોરસ, ચોળા, ચોળા, ચોળા જે બહેનની આદતી નિષ્ક્રિયતા માટે અમને માન ઉપજે છે અતમા અમે ત્રણે વર્ષની પરીક્ષાઓમાં ઉત્તીર્ણ થયેલાં બહેનોને તેમણે કરેલા ખતીલા અભ્યાસ માટે અભિનંદન આપીએ છીએ અને અભિષેકમાં તેઓ આવી ન રીતે ખતથી અભ્યાસ કરવા રહે એવી આશા રાખીએ છીએ

વિદ્યાલયનો ત્રણ વર્ષનો ક્રમ પૂરો થયો જેટલું વિચાર આવે છે કે હવે શું ? હવે શું ? વિદ્યાલયનાં ત્રીજા વર્ષમાં ઉત્તીર્ણ થયેલી

બંદોબાસ સરકાર વિકાસ માટે કાંઈક યોજના વિગ્રાહ્ય કરે એવી અમારી મનોભાવના છે. આ સંબંધી અમારા વિચાર અમે અને રજુ કરીએ છીએ. ત્રીજાં વર્ષમાંથી છત્તીસ થયેલાં બંદોબાસ માટે, અત્યારે ચાલે છે એવા નિયમિત ફેરફારી દાખરીનો અભ્યાસક્રમ નહિ, પણ કાંઈક નિશ્ચિત પ્રકારનો અભ્યાસક્રમ યોજાય તેા સાચું અને ખાસ કરીને, એ બંદોબાસ દ્વે તેમના ભાવિ જીવનમા ઉપયોગી થાય એવા વિષયો એ બંદોબાસ વિશિષ્ટરૂપે શીખવવામાં આવે, અને તેણે સખાહના એ દિવસો ફરમાન એ વર્ષે ચાલે એવી કોઈ યોજના થવાની જરૂર છે. બંદોબાસ એમનાં જીવનમાં ઉપયોગી થાય એવા, બાલમાનસશાસ્ત્ર, મૃદુવિજ્ઞાન, પરિચારિકાકર્મ (નર્સીંગ), અને અર્થશાસ્ત્ર, તેમજ જીવનમાં સતત રસિકતા સાથે સેવાભાવના યોગ્ય એવા શાકિલના વિષયો વિશિષ્ટરૂપે શિખાવા જોઈએ. એક વસ્તુ આ બધામાં ખાસ, જ્ઞાનમાં શખવાની છે કે બંદોબાસ માથે, દબેના અભ્યાસક્રમ જોતરૂપ ન થવો જોઈએ. બંદોબાસ મુદિજીએ કોઈ તેમને માથે મુદબ્બરપાનો બાર દોષ છે નહિ; એટલે એ બારની સાથે આ જ્ઞાનનો બાર તેઓ લઈથી શરૂ એવાં પ્રમાણમાં ઉપજાવે વિષયોમાંથી પસંદ કરીને નવો અભ્યાસક્રમ યોજાય તેા તેથી આ બંદોબાસ સરકાર વિકાસમાં વિગ્રાહ્ય સાદો ફાળો આપી શકે એ આ વિષયમાં વિગ્રાહ્ય પરતું કરશે એવી આશા છે.

આદરણીય મદિલાસક્રમ સાથે જોડાયેલી દિનની સીએની નેશનલ ટિનના કોમિશનરી કોનિસલનો ૧૯૭૦-૭૨ નેશનલ કોનિસલ નો ત્રીજો દિવસિક દેવાલ અમને મળ્યા છે. દિનની સીએની કોમિશનરી કોનિસલનો પ્રથમમાં રસ લેવા સાથે આ સમા સીએને રપરોનાં આદર રાષ્ટ્રીય પ્રગ્તેને પણ મર્મ છે અને એ રીતે સી કોનિસલની દીકામાં સામે ફાળો આપે છે. સમારું પ્રજ્વ મયક મુલાકાતો છે અને બા.વ. બિહાર બિહાર અને એ.ટી.સ. મુંબઈ, બર્મો, દિલ્લી વગેરેમાં એની સાખાએ

પણ એ એની અધ્યક્ષ કોબારી સમિતિના ચેરમેન શ્રીમતી તારા બંદેન માલેકલાલ પ્રેમચંદ છે અને તેઓ આ સરવાનો તેમજ સામાન્યતા મદિલાઓની પ્રગતિમાં અત્યંત રસ લઈ પ્રશ્નરૂપે કાર્ય કરી રહેલા છે. સમાએ જુદા-જુદા કામકાજ માટે વિશાળીય સમિતિઓ નીમી ફાળેલી છે. કળા અને ઊપજાવને લગતી સમિતિ દિપાસિક પત્રિકા માટે છે, મલુર સમિતિ મલુર સીએ અને બાળકોની દલ-લને સમતું કામકાજ કરે છે. ધારા સમિતિ મદિલાઓની ઉમરિને લગતા કાલકાના પ્રમેને રપરો છે. આ ઉપરાંત સી કોમિશનરી દાલત તપાસનારી સમિતિ મલાધિકાર સમિતિ, એમ જુદી-જુદી સમિતિઓ દ્વારા સાચું કાર્ય થઈ રહ્યું છે. અમે છત્તીસ છીએ કે સરવા સામાન્ય જનતામાં પ્રવેશ મેળવી તેમની તેમજ લોકસમૂહની જનતાના કાર્યમાં વિશેષ લક્ષ્ય પામે.

મુલાઈ યુનિવર્સિટીની બી. એ ની ૫૬થી મેળવી કુમારી કપિલા બંદેન કુમારી કપિલા ખાંડવાળા વધુ કાર્યક્રમ માટે ખાંડવાળા ૧૯૭૦ના મે માસમાં અમેરિકા મવાં દર્તા અને ત્યાં બહી

વર્ષ સુધી અભ્યાસ કરી મીશીગન યુનિવર્સિટીની એમ. એ. ની ૫૬થી મેળવી તેઓ મળ તા રર મીએ ત્યાંથી પાછાં આવ્યાં છે. કુમારી કપિલાબંદેનને તેમજ મેળવેલી આ ૫૬થી માટે અમે મુન્ડાલની બંદોબાસ વરણી અબિન દન આપીએ છીએ. કુમારી કપિલાબંદેન શાખામુક યુવાસલતા મંત્રી તરીકે સાચું સેવાકાર્ય કરતાં દર્તા. તેમ ત્યાં પણ તેમને એવું સેવાકાર્ય હતું છે તેમજ ન્યુયોર્ક, બર્લિન, લંડન અને ડલ્હીનમાં સમાજસેવા નાં કાર્યનો અભ્યાસ થયો છે અને દિનને લગતી સાચી રિચિતિ પરદેસમાં ફેલાવવામાં પણ સરો ફાળો આપ્યો છે. અમે એ બંદેનને ફરી અબિન-દન આપી વિનિત કરીએ છીએ કે મુન્ડાલની બંદોબાસ નિરૂપણ દાખવામાં તમારી વિવાનો છત્તીસથી કરી તેમને અંધારમાંથી પ્રકાશમાં લાવો.

ગ્રાહકોને સૂચના

૧ ' ગુણસુન્દરી ' દર અગ્રેજ મહિનાની ૧લી તારીખે પ્રકટ થાય છે અને આદ્ય કોને આગલે દિવસે યા તેજ દિવસે પોષ્ટ કરવામાં આવે છે આ કારણે દરેક ગ્રાહકને પોતાની નકલ દર મહિનાની ૫મી તારીખ સુધીમાં જરૂર મળી જવી જોઈએ, એ પ્રમાણે મળવામાં વિમળ થાય તો પોષ્ટ ખાતામાં તપાસ કરવા વિનંતિ છે જો એ તપાસને અતે અગતી નકલ ન મળે તો કાર્યાલયને એ મળેથી ફરિયાદ તા. ૧૦મી સુધીમાં લખી જણાવવી તે ૫મી મળતી ફરિયાદ દૂર કરવાની જવાબદારી બવસ્થાપકને સિર રહેતી નથી ફરિયાદ કાર્યાલયને જરૂરી ફરિયાદ દૂર કરવાનો એજન્ડાને દક્ષ નથી

૨ ગ્રાહકોએ કાર્યાલય સાથે પત્રબ્યવહાર "બવસ્થાપક "ગુણસુન્દરી" ૧૧૪, ગીરગામ એક રોક, સુબાઇ નં ૪ " ને મરનામે કરવો.

૩, એ પત્ર બ્યવહારમાં ગ્રાહકોએ પોતાના પૂરા નાણુકામ ઉપરાંત, પોતાનો ગ્રાહક નંબર જરૂર જણાવવો જોઈએ દરેક ગ્રાહકનો નંબર ૧૫૨ ૫૨ નામની પાસે કાળી આણુ છાપેલો યા લખેલો હોય છે એ નંબર નહિ જણાયો તો કાર્યાલયને વેળાસર અને સંતોષકારક ઉત્તર મળવામાં યા પત્રમાં કરેલી ફરિયાદ દૂર કરવામાં દીલ યવાનો લગાવ છે

૪ સરનામુ બદલવા અગત્યનાર ગ્રાહકે આગલા મહિનાની તા ૨૫ મી સુધીમાં ખજર આપવી જોઈએ, એથી મોટી મળતી સૂચનાનો અમલ તેજ મહિને નહિ, ૫મી બીજે મહિને થશે.

૫ નમુનાની નકલ વિના મુલ્ય નથી મોકલાતી જે અઠ નમુના તરીકે જોઈતો હોય તેની કીમતના પોષ્ટલ રેટઅપ મોકલી આપવા.

૬, કોઈ પણ પ્રકારના પત્રબ્યવહારનો જવાબ જોઈતો હોય તો રોપ્લામ કાંડ લખવો યા પોસ્ટેજ મોકલવું

બવસ્થાપક "ગુણસુન્દરી" કાર્યાલય, ૧૧૪, ગીરગામ એક રોક સુબાઇ, નં ૪

ઇશ્યાની આગ

તૂટેલાં બંધન

કપની સરકારના અમલની રોમાંચક
નવલકથા

કવિવર 'રામોરતી સામ્રાજ્ય'
નવલકથા

મૂ. રૂ. ૧-૦-૦

પોષ્ટેજ ૦-૦-૨-૬

મૂ. રૂ. ૦-૮-૦

પોષ્ટેજ : ૦-૧-૬

બવસ્થાપક, "ગુણસુન્દરી", ૧૧૪, ગીરગામ એક રોક, સુબાઇ, ૪

ગઈ દીપોત્સવીએ નવો અવતાર પામેલું

ભર્મિ

સ્વપ્ન શિલ્પીઓનું માસિક

તમોઓ: મન્દુલાલ ગાંધી . ચમનલાલ ગાંધી

નવું લેખક મંડળ. સમૃદ્ધ લેખનસામગ્રી વિચિત્ર વિચારદર્શનો. એના કાચોમાં ઇવનતુ ઊંચુ ખાન, અભિલાષનાં સ્વપ્ન અને સ્વાર્પણનું ગુંજન આવીશ્યાં પામે છે એની વાર્તાઓ અને નાટિકાઓની સુદૃઢી હેતુપુર સરની અને દિશાવર્તી હોય છે. એની ગદ્યકળામાં કલ્પનાનો સોનેરી તાર ગુંથાયોલો ચળકે છે. તાજગીની ચમક અને લાવની બીનાશ બધે કરેલી અનુભવાય છે. 'ચેલીમાંથી' પત્રધારાના ઉપયોગી ખંડો, 'ચિત્ત'માં અભ્યાસી વિચારોની કડિકાઓ, 'ખનિ'માં સ્વતંત્ર સાહિત્યવાનીઓ ને અન્ય કિચકોટિનાં સેઓ વગેરે પીરસવામાં આવે છે વાર્ષિક ચાર રૂપિયાના લવાજમમાં. કુમાર ના કર્ના આકસો પાનાનું નક્કર વાચન. ખાસ અંકે જુદા.

ભર્મિ કાર્યાલય, ખોરી ગાંડન કરાંચી

ગુજરાતના માનીતા કવિ ખખરદારનાં કાવ્ય ગ્રંથો.

દર્શનિકા

વનમાં પ્રવેશતા કવિશ્રીએ ગુજરાતને અર્પેલું જ હજાર લીટીનું તરવ દર્શનપુર વિચારપ્રધાન મોહ કાવ્ય પાકું સોનેરી પૂકું, ઝડર પાનાં ઉંચા જાડા ફેર વેધક કાગળ કિંમત રૂ. ત્રણ ટ. ખ. આ પ

ભજનિકા

ભક્તિ, જ્ઞાન અને વૈરાગ્યના પોણેસો ભજન કાવ્યો. પાકું સોનેરી પૂકું, કિંમત માત્ર રૂપીઓ સવા ટ. ખ. બે આના

ગુ
જ
સુ
દ
રી
ના
ગ્રા
હ
કો
ને

આખો
સેટ
આઠ

રૂપીયામાં

લખા—

કલિકા

સુમારસનું ૨૦૦૦ લીટીનું અપૂર્વ ખડ કાવ્ય, જર્મન વિદ્વાનોની અત્યંત પ્રસંસા પામ્યું છે. રૂપાંથી વધુ પાનાં. ઉંચા એ નીક કાગળ, પાકું પૂકું કિંમત માત્ર રૂ. બે ટ. ખ. અઢી આના

રાસયંત્રિકા

કાલ્પિક હી ગુજરાતોને સદસા- જ હંદસ યાવ એવા પમાસ રાસનો મગ્ધ પાકું સોનેરી પૂકું, કિંમત રૂપીઓ, ટ. ખ. બે આના

“ ગુણસુદરી ” કાર્યાલય : ૧૧૪ ગીરગામ બેક રોડ. મુંબાઈ, ૮.

સસ્તાં, મુંદર તેમજ ઉત્તમ હોવા ઉપરાંત
તદન નિર્દોષ

ક્રાઉન બ્રાન્ડ

એલ્યુમીનીયમના વાસણો.

પ્રમાણસુત ચોખ્ખા એલ્યુમીનીયમનાથી કેવળ હિંદી કરીગરોને
હાથે માત્ર હિંદી નિષ્ણતોની દેખરેખ નીચે બનાવવામાં આવે છે

કેટલાક કહેવાતા વિજ્ઞાનશાસ્ત્રીઓ ગતિઓના હાકે છે
અને અજ્ઞાન લોકો તે માને છે કે
“એલ્યુમીનીયમના વામણો નુકસાનકારક છે”

પરંતુ

દિવના મદાન રમાયણ શાસ્ત્રી—

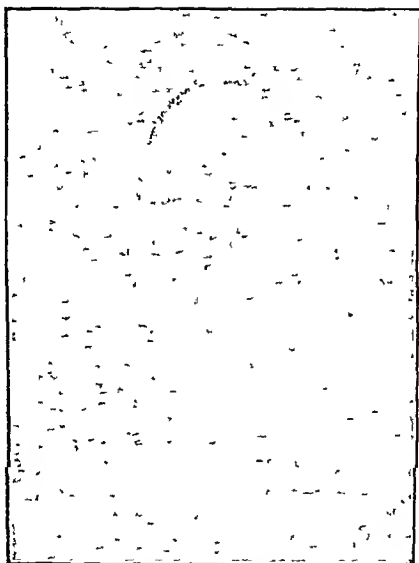
આચાર્ય પ્રફુલ્લચંદ્રરાય શુ કહે છે ?

‘સત્યજિત ૧૨ વર્ષથી વધુ સમય થયાં મારા ઘરમય કામમાં હું
એલ્યુમીનીયમના વામણો વાપરું છું સંપત્તિ માટે તેમજ સંપત્તિ વરદાઓ
રાખવા માટે સામાન્ય ઉપયોગમાં આવતી આ ધાતુ મને જરાએ
દાનીકારક લાગી નથી ઉમ્મદ માત્રી વાત એ છે કે ત્રાંના પિત્તળના
વામણો કરતાં આ વામણો વધુ સત્ત્વક બન્યાં છે
પી સી. રાય

જીવનલાલ (૧૯૨૯) લીમીટેડ

સેક્રેટરી ૧૧ કસામવ સ્ટ્રીટ કલકત્તા.

કારખાની તથા શાખા
કલકત્તા, મુખ્યાલય મદ્રાસ રગુન.

સ્વ સૈ. લવગિઠા પ્રિ મહેતા,

બી એ [જુઓ પ ૩૩૯

જન્મ :

તા. ૧૫ મી સપ્ટેમ્બર ૧૮૯૨

અવસાન :

તા. ૯ મી ઓક્ટોબર ૧૯૩૦

ગુણસુંદરી

અને સ્ત્રીહિતોપદેશ

પુસ્તક ૧૬ મું] જાન્યુઆરી ૧૯૭૭ [અક ૫ મો

અમૃતસરોવરને કાંઠે

[જાણી ભારતની સ્ત્રીસાક્ષિ સ્વામીની રહોડમાં વિશ્વસેવાના કોડ વિશદ વિસ્તારે છે. ભાવના-અભ્યર્થનાં ભાવને રચી વિશ્વપ્રજિના સેવાધર્મ કાન્ડે અવતરે છે. પૂર્વોગુને રહેણી, વિશ્વજીને કોર કરી આશ્રય આપવા-સમુદ્રે અન્વેષ કરવાના તેને આદેશ-આવેશ છે. સૂરજ શંકરા દીવા ધરી પાતાલમાં જતરી વંદા નરેના જ્યારે કરવાના તેના આશ્રય છે. પાતાલ અને પૃથ્વીના મોક્ષ વિના આ ભાવનામૂર્તિ પોતાની પ્રકૃતિ પણ બાળી નથી]

અમૃતસરને કાંઠે રાજા રૂપલા રે ઝોરડા,
જળહળે ત્યાં અમર હેમના દિવડા,
સૂરજને કહે બાંધ્યો મેઢ મોનાનો,
ચંદ્રને કહે બાંધ્યો હિમાચળ ગોરા,
અમર વરનો ત્યાં રે સ્વર્ગ હિંડોળો.

અમૃતસરને કાંઠે રાજા રૂપલા રે ઝોરડા. ૧

હોંચકે સખિ ! જૂલતા જાગે રે નવનીત કોઠ,
સખિ ! નાથજીની રહોડમાં એ કોડના કાલે છોડ.
સ્વામીજીના સિંચને સખી વૃક્ષ વિશ્વને છાય,
સ્મિત કરે જ્યાં સ્વામીજી જલધિ સેયે જ સમાય.

અમૃતસરને કાંઠે રાજા રૂપલા રે ઝોરડા. ૨

નાથજી ! એ નાથજી ! મારે હિલડે ભર ફરિયાવ,
 ઘેરાં અનન્ટાકાશ છે ગાઢાં ભયાં અંધાર.
 એ તિમિરિયાં ફેડવા ને માપવા આકાશ
 કરી વિજળીને દોર હું પરિક્ષું રે યોષાસઃ
 અમૃતસર કાઠે રાજ ! રૂપલા રે ઓરડા. ૩

અખૂટ હરિયે પાણીમાં, અખૂટ રત્ન ભંડાર,
 શીજી કેરી સ્કોડમાં જ્યા પોટે શ્રીભગવાન,
 ધૂમકેતુને કરી સ્વેચ્છે ફેરવું વિજળીને દોર,
 અમૃતમય કડું વારિધી ને બાહું મણિભંડોળઃ
 અમૃતસરને કાઠે રાજ ! રૂપલા રે ઓરડા. ૪

જગને આત્મે નાથજી ! સાઈં સૂરજ સાઈં જ્ઞાન,
 અંદ્રનાં તેજ હૈયે છાંટી આપું અમૃતપાન.
 હરીજીની હોઠે બંસરી જગાવું ચેતનરાસ,
 ગણું, ગીતા ધર્મની કડું, કર્મનાજ પ્રકાશઃ,
 અમૃતસર કાઠે રાજ ! રૂપલા રે ઓરડા. ૫

સૂરજ અંદ્રના રીપ હાયમાં લઈ ઉતરે પાતાલ,
 અંધારાં ઉજળાં કડું ચેતાવું સૂતા પ્રાણ.
 ઉતાડું ઉંડા નરકમાં નાથ ! સ્વર્ગનાજ વિમાન,
 પાતાલ ને પૃથ્વી વિના મારે મોહનવું શું કામ
 અમૃતસરને કાઠે રાજ ! રૂપલા રે ઓરડા. ૬

—મૂલજી ફલભજ વેદ

શ્રેય : મી દિલ્લપુરા બ. વિદ્યાનંદ

પ્રેમ તો પારસમણિ છે સ્વાભાવિકતા તેનો આત્મા છે અને સયમ તેનો તેજસ્વી પ્રકાશ છે તેમાં માતૃપ્રેમ તો અદ્ભુત-અલૌકિક છે જન્મત તેને વદન કરતું આંખુ છે અને તેના ઝાણુ તો ઇતિહાસના પાના પર સુવચ્છિરે ઇતરાયેલાં છે અત્યારસુધી સસા રમે જોગે મહાત્માઓ અને વીરપુરુષો રમી મળા છે તેમને માતૃપ્રેમ જ પ્રેરણાનાં પીપ્પણાં છે. માનવજાતિના કલ્યાણપથ પર માતૃપ્રેમના પ્રુનિત સંસ્કારોના પ્રગય પથરાયાં છે અને માતાના અમીભાષાં નયનોએ તો કુશલ-મહી મચેલા પુત્રો પર પશુ વાત્સલ્યના જ આશીસો ઉતાર્યા છે

પરંતુ એ ઉન્નત-એ દિવ્ય જજ્વાલો માતૃપ્રેમ વિરૂત સ્વરૂપમાં પ્રગટે છે ત્યારે તે જજ્વાલને અવગે પંથે દોરે છે માતૃપ્રેમનું વિરૂત સ્વરૂપ જોટાં લાડ છે. જાળકનું બાવિ એ જોટાં લાડ હેઠળ કચરાય છે-અને મનુષ્યના કુ-જો તેમાંથી ટપકે છે. માતા અને અત્યારની સમાજ-ભસે એથી માતે કે એ લાડમાં જાળક ખીસે છે પરંતુ એ માનવના સમાજનું અચાનક ઇશવે છે. અત્યારે માતાઓ અવગે પથે વળી છે અને જાળકને જોટાં લાડ કરવામાજ માતૃપ્રેમની પર્વાપિત નિરાળી રહી છે. એ લાડે તો જાળ-ફુનિયામાં ત્રાસ વર્તાવેલો છે અને તેના સામ્રાજ્ય તો જાળશવ-

નના સર્વ અંગોમાં અને બધાંયે વિભાજોમા રચપાઇ રહ્યાં છે જોટા લાડે જાળકના સ્વપ-વિશાસનો તો ઉચ્છેદ કર્યો છે, પરંતુ તેનાથી એ આગળ જાળ જાળકમાં અત્યંત અનિષ્ટ સંસ્કારો તેથી જન્મ્યા છે અત્યારની પ્રજામાં તેજ રશ્મિ નથી અને તેમાં નિર્માત્મતાએ ધર કબુલે છે તેના કારણે ઉકેલવા માંડીયું તો માતાના જોટા લાડને આજો પ્રથમ આપણી આગળ ખડો યથ રહેશે. માતૃપ્રેમના જોટા ખ્યાલથી દોરાઇ માતાઓ જાળકને લાડવે છે અને તેમને સ્વચ્છન્દી બનાવી દે છે સ્વાતંત્ર્યની બારાખડીનું પશુ જોને જાન નથી અને સ્વપવિકાસના તત્વચાનના પડછાવા પશુ જોજો નથી જોયા એવી માતાઓ જાળકને જોટા પ્રકારની છૂટ આપી તેમાં અવિનય અને ઢંઢના અનિષ્ટ સંસ્કારો ભરી દે છે એ લાડકવાલા જાળકોમાં પછી જોટાં અભિમાન જાગે છે અને બાવિ જીવનમાં માતાની પ્રેમાગ કુદ અલોપ યત્તા તે મિચારા સંસારના પથપરના કંટકો નિરાધાર યથ અધઘાય છે, મુઠાય છે, અજાણ છે અને રડે છે.

માતાના જોટા લાડના પ્રકાર અનેક છે તેના સ્વરૂપ વિષવિષ છે. પ્રજ્ઞના પ્રુનિત ધામમાંથી ઉતરી આવેલું જાળક સ્વાદને સમજી નથી અને માતાના નેમચિક કુષમાં

જ તેના સર્વ સ્વાદો સમાપ્ત થાય છે. પરંતુ માતાને જીભનો ચટાડો થાય છે. બાળક વિના તેના સ્વાદકેમ લેવાય ? એટલે બાળકની નિર્દોષ જીભ જગતના સ્વાદથી બ્રહ્મચારીની સંસ્કૃતિ કરે છે. “ ચાન્દ્રિય ચા પાદ્મ એકાદ પીપરમીટ ખવડાવી એમાં શુ થયું ” બસ એમાં જ માતૃસ્નેહ ઠલવાય છે. એ સાડકા બાળક નાચે છે માતા હસે છે બાળકને ચરહી યજ છે. તેલ, મરચું આદિ ગળ્યું તેના આરોગ્ય માટે નિરપયોગી છે. ન્યાતમાં જન્મજી હોય છે. હેતિસીધી માતા બાળકને લઈ ત્યાં જાય છે મીઠાઈ લજ્યા પત્રાવલીમાં પીરસાય છે. પોતાને લાડકા બાળક રહી જાય એ વિચાર જાગે છે. ઉપરસથી રાત્રે હેરાન ચર્તા બાળકના મોમાં મીઠાઈનો એકાદ કટકો અને એકાદ લજ્યું સરકાવી દેવાય છે માતાની તો લાડ કરવાની હેતિ તોત થાય છે. પરંતુ બાળકના તો આરોગ્ય લયકતા જાય છે તેના વર્તનમાં હંકના સામાન્ય છવાઈ જાય છે.

અન્નમાં ઉતરેલા ખોટા લાડ વજનમાં પણ એજ દસાએ પહેચે છે. અંતરનાં સૌન્દર્ય એકસરતા જાય છે એટલે અત્યારની પ્રજાને બહિર વેલવના મોઢ વધતા જાય છે માતા તો વિવિધ જાતની સુશોભિત સાડીઓમાં તેમજ જાતજાતનાં અલંકારોમાં રાચતી સમાજમાં ગમે છે. બાળ રૂપના જાન વિનાનું બાળક સાથીયો સાથે કસોઈ કરતું ગેલ કરતું હોય છે. ત્યાં માતાનો દુકમ જાણે છે. “ જયુ ! ચલ તારી રમતો મૂકી દે. ખજર નથી જાણે તો મેસાળ જવાનું છે અને જન્મદિવસે જાણને પગે લામવાનું છે । ” બાળકને સાથીઓ સાથેની રમત મૂકવી તો મમતી નથી પરંતુ નવિન પોષાકના આકર્ષણ વિજયી નીવડે છે બાળક જિયાર બહુ સમજતું નથી જતાં તેના પર કનાજાના ખરા તાપમાં મખમલના બડા કાગળ મૂકી ડાઘાય છે અને

કુદરતના ખોળામાં છૂટથી હરતા ફરતા પગ પર મોજ અને જુદો જકડાય છે. લાડકવાયા બાળક કોઠા ઠેકરી માતાની સાથે મોમાળ સિંધાયે છે. માસી મામીના બાણેજ પ્રતિના પ્રથસાવાકથો સુલુતા હેતિસીધી માતાના દેખામાં કંઈ કંઈ સતોપ પથરાય છે માતૃપ્રેમ પોષાકના લાડમાં પ્રકાશ્યો અને બાળકના બાવિજીવનના અંદાજપત્રોમાં વેલવી પોષાકને પ્રધાન રચાન મળી મયું

મુંવાળી પથારી અને સુશોભિત મચ્છરદાનીના મોઢ બાળકમાં હજી નથી જગ્યા. તેતો મેઘાનની કંઠ્ય જમીન પર ગેલો કરતું કુદરત ફરે છે અને રાત્રે યાદીને વાલો કરતું જોરડામાં ગમે ત્યાં હાથી જાય છે. પરંતુ માતાનાં પ્રેમાળ (?) હૃદયને એ ખૂંચે છે- નોકરને દુકમ થાય છે અને વૈભવી-મચ્છરદાનીવાળા કોચ પર બાળકને મુંવાડવામાં આવે છે શ્રમથી યાદેલા શરીર પર નિંદા-દેવીના મુકોમળ દસ્તો પ્રસરેલા છે એટલે બાળકને મચ્છરની બ્લોક નથી અને મુંવાળી પથારીની પણ દરકાર નથી. પરંતુ હેતિસીધી માતાના લાડ અધુરા રહે એટલે કંઠ્ય જીવનમાં મજા ઝડાણતા બાળકને વેલવી જીવનના નિર્માણ પરિધાન એકલા પડે છે. બાળકમાં મચ્છરદાનીના આકર્ષણ જાગે છે અને મુંવાળી પથારી વિના તેને રચતું નથી. માતાના ખોટા લાડમાં બાળકના બાવિ જીવનમાં-પ્રજાસેવકના તેજસ્વી પ્રકરણને લોપ યજ જાય છે.

બાળક મોટું થાય છે. એને શાળામાં મૂકવામાં આવે છે રજેને બાળકને કોઠા દેશન કરે એટલે માતા બાદીને દુકમ કરે છે અને દરરોજ બાળકને શાળામાં મૂકવા લાટી જાય છે. બાળકમાં તેનું દરતર પકડવાની શક્તિ છે. પરંતુ રજેને એની કોમલ કાપા કરમાઈ જાય એટલે બાદીને દરતર

સોંપાય છે. બાળકને કંઈ પ્રથમ ક્ષણ ન હતી
કે ધારી દ્વંતર જાણે પરંતુ માતાના હાથે
અને પરાશ્રી બનાવે. એટલે બાળકની
ચામડી સુવાળી થઈ પડી જાત-મહેતત
અને સ્વાસ્થ્ય પર જોટાં હાડના આવરણ
દરી વળ્યા. બાળક, બાળક મટી રીઠ જતી
જયો માતાની તો હોસિ તૃપ્ત થઈ, પરંતુ
બાલકની યુવાવસ્થા તથા વૃદ્ધાવસ્થાના તો
દાડકાં ભાંજી ગયા-સ્વાશ્રી જૃતિને કચરી
નાખનાર એજ જોટાં સાઠ બાલકના ગૃહ
જીવનમાં પશુ સર્વે ડે-

કાણે ત્રાસ વર્તાવી દે
છે. બાલકના કપડા
ઘોવાના અને બાલકની
પયારી પાથરવાના હાડ
તો સામાન્ય ક્ષેત્રવાય
પરંતુ બાલકને કાક
પહેરાવવું, લેને મોળ
છુટ પહેરાવવા, તેનું
દ્વંતર તૈયાર કરવું
તેના સ્નાનની જખી
તૈયારી કરવી, ઇત્યાદિ
નાની નાની બાજતમાં
પશુ માતા બાલકની
કોમળ કાયાની યો-
ગીદાર બને છે અને

ખાટી તેના વધારા સેવક બને છે પરંતુ
માતાને ક્યાં ખજર છે કે એ જોટાં હાડની
કુદમતિથી તેમ જ અતિશય કાળજીપૂર્વક
જળવાપેલી બાલકની કોમળ કાયામાંથી પુર-
વાય નાસી જાય છે અને યુવાવસ્થામાં માથ-
કામલાની પદવી લે મેળવી લે છે

વર્ષો ઝડપમાં બાલકને તો યુગ આનંદ
પડે છે અને જત્રી સાથે આવતાં તેના કપડાં
બીના યાય તો તેને તે હોસિથી વધતી લે
છે બાલકની એ રવ એના શરીરને અડતલ

બનાવે છે અને મુશ્કેલીઓમાંથી પશુ મજા
એવી લેવાની કૃત્સાદી જૃતિ તેનામાં બીજે છે.
પરંતુ બાલ્યાવસ્થામાં અતિ કાળજીથી કોમળ
કાયાનું સ્નાન થયું હવું એટલે પિતાને વર્ષોઝડપ
કમલા વિના ચાલવું નથી એટલે પિતા
કોમળ કાયા વાળા બન્યા તો બાળક રહી
જાય ? તરતજ માતાને કુદમતિ યાય છે
પિતાની સંમતિ મળી જાય છે અને બાળ-
કના અડતલ બનતા શરીર પર એ કમલા
નખાય છે વર્ષોઝમાં બિજાવવાની મજા તો

ચાલી જાય છે, કમલા-
ની સાથે નિર્માણતાના
પશુ આવરણ બાળક
પર વીંટળાતાં જાય
છે, તેજ પ્રમાણે કમલા
સુધી તકકામાં રમ-
નાર બાળકને સૂઈ
પ્રકાશના કિરણો આકર્ષ
નથી લાગતા પરંતુ
રહેને બાળક કોળા પડી
જાય, રહેને છુ હાથે
એટલે તેના પર
જત્રીની પરાધીનતા લ-
દાય છે. અડતલ શરી-
રનો બાળક સુવાળો
થતો જાય છે અને

માતા

મુગમ સિદ્ધિ વચ્ચાધક દ્વાર

ઉગમ સ્નેહ સરિતાની ધાર,

દયા-ધામ વાલ્મીકિ વિતાન

નિરાભિમાન સમતાનું સ્થાન.

મૃદુતર મધુર મુમંગલ સૂર

સૌમ્ય મુઘા સાગરનું ઈર.

હિમગિરિશુદ્ધ સદૃશ ગંધીર

ધન્ય ધરિત્રી-તલ સમધીર.

લગવત રામચન્દ્ર બક

સ્નેહ વિરોધ ઠીધી અથવા કંઈક વિરોધ
તાપથી લેને માંદગીની પયારી સેવવી પડે છે
એવા પ્રાવકાકા શરીરને પછી યુવાવસ્થામાં
જીવનનો પરવાનો સેવા દરરોજ કાઢતરને
દવાબાને જવું પડે એમાં શી નવાઈ ? માતા
પિતા તો તેમના હાડથી તૃપ્ત થાય છે પરંતુ
બાળકનું તો જીવન કષ્ટની જાય છે,

પરંતુ બાળકના પરિજિત જીવનમાં તો
માતાના હાડ અને તેની હોસના બીજણ
પરિજીઓ સાથે કળામાં પ્રકાશી છટે છે

હિન્દુ સમાજ અત્યારે અનેક દુષ્ટ પ્રયાસો કરી રહી છે અને તેના ત્રાસ ડાયરેક્ટરીને પણ ફેરિ મૂકી દે છે એ દુષ્ટ પ્રયાસો અને જંગલી સંસ્કારોમાં પુત્રલગ્ન અને પૌત્ર લાલસાએ તો ફેર વર્તાવ્યો છે. માતા બાળ લગ્નના લાવા લાઈ બાળમાતા તરીકે ૨૮ વર્ષની કુમળી વયે બળ્લે ત્રણ ત્રણ બાળ-કોથી રાચતી હોય એટલે સ્વાભાવિક રીતે પોતાના બાળકોના લગ્ન કરવા તે ઉતાવળ કરે છે છોકરો તો હજી શાળામાં અભ્યાસ કરે છે ત્યાં તેના વિવાહ થઈ જાય છે અને સ્નાતક થતા સુધીમાં તો તેની સપ્તપદીએ ગવાઈ ચકી હોય છે એટલુંજ નહિ પણ તેના અભ્યાસ મંદિરમાં પુસ્તકોના કળાટ પાસેજ તેના નવા બાળકનું પારણું પડ્યું હોય છે. બિચારો એક લાંબે પુસ્તકમાં માથું ધાલી પરીક્ષાની તૈયારી કરે છે અને બીજે લાંબે રકતાં બાળ-કનું પારણું દિયે છે. આ દૃશ્ય દોસીલી માતાને તો બહુ પ્રિય થઈ પડે છે, તેના કોઈ તો પુરાય છે-પરંતુ એ ખોટા લાડથી તો પેલા બાલક-પિતાનું જીવન સાવ લૂંટાઈ જાય છે-પુત્રલગ્ન તથા પૌત્રલાલસાની મસિન જ્વાળાઓમાં તેનું બહુચર્ચ તે બળીને ખાખ થઈ જાય છે. હિન્દુ મંસારમાંથી પુરુષાર્થ અને શુરવીરતા ચાલ્યાં ગયા છે-યુવાનોમાં પૂર્વના શ્લોકો જેટલું પણ બળ નથી રહ્યું અને તેમના માવઠાકલા જેવા શરીર ૩૦ વર્ષ પૂરાં કરતાં પહેલાં તો પાછળ જનાય વિધવા અને બાળ-કોને મૂકી સ્મશાનમાં સુઈ જાય છે. આ પ્રજા અત્યારે સર્વ મુદારકોને મુંઝવી રહી છે અને એકલમ અખાડાઓ પરજ તેમનું ખ્યાન જાય છે. પરંતુ વ્યાધિના મૂળ તો માતાના ખોટા લાડમાં પડ્યા છે એટલે અખાડાઓ તો બાજ ઉપચાર તરીકેજ કામ લાગે છે બાળકના પારણામાંથીજ નવાં બહુચર્ચના અગ્નિસંસ્કાર શરૂ થાય છે ત્યાં

યુવાવસ્થા અને કિશોરાવસ્થાના અખાડા ખૂબી ગયેલું વીચું કપાંથી પુનઃ પ્રાપ્ત કરી શકવાના હતા ? અત્યારે તો માતાનો રનેલ બાળક બહુચર્ચારીના દિવ્ય પ્રકાશમાં નથી જગદગતો તે તો બાળક-પિતાના બાળમંસારમાં ખોટા લાડ રૂપે અવતરે છે, એ બાળક પિતાની નિર્મોલ્ય સ્થિતિથી અને એ બાળ-સસા-રની નિરાશાર સ્થિતિથી અત્યારે હિન્દુસમાજ કંઈકાં ઉઠ્યો છે અને માતાના એ ખોટા લાડમાંથી તો ધવાતી-કચરાતી હિન્દુસમાજનાં લોકો ટપકે છે. આથીજ એમના આરોગ્ય પરના પુસ્તકમાં મહાત્મા ગાંધીને લખ્યું પડે છે કે:—

“તેમનાં છોકરોને અવપણથી જ વિવાહ કે સગાઈ કરી તેઓ (માતાઓ) વેચી આવે છે, તેથી તેઓ લાતછી બને છે; તેમાં પોતાનાં બચ્ચાનો સ્વાર્થ તપાસવાને બદલે પોતાનો અધ સ્વાર્થ તપાસે છે પોતાને મોટાં યવું છે, પોતાની ન્યાતજનતમાં નામ મેળવવું છે, છોકરોના વિવાહ કરી તમારો જોવો છે. આ જમાનામાં બાળક છોકરોને પરણાવી ધરસસારી ખટપટની જવાબદારીમાં મૂકી દેવાં, એથી તેઓનું બીજું કશું મોટું અદિત હોઈ શકે ? ”

આવી રીતે માતાના ખોટા લાડના પ્રતિ-હાસ ઉઠેલવા બેસીએ છીએ ત્યાં તો અત્યારની પ્રજાની અધોમતિના બીજ ઠેક ઠેકાણે દષ્ટિગ્રાસ્ય થાય છે.

જગત્ જેને વંદન કરતું આવ્યું છે એ માતૃસ્નેહની વિકૃતિમાંથી અત્યારે સમાજની દુર્મંધ પાકે છે અને જગતની પાલક માતા અત્યારે જગતને ક્ષીણ બનાવી રહી છે, માતૃસ્નેહ અત્યારે સંવચની વાડો જીળંગી ખોટાં લાડના વિનાશકરેક ખાડામાં કૂટી પડ્યો છે અને તેથી જ એ ખોટા લાડ આજે જગતને અધોમતિની ઉડી ખાઈઓમાં ફેરી જાય છે.

વીરા ! પોઢ વીતે છે રાત

[પ્રથમ દેશખંડી પ્રેરાઈ જઈને માતા પોતાના બે બાળકોને પતિને સોંપી દેવાનું મન
માને છે એક રાત્રે બંનેનું બાળકને સુવાસનાં માર છે]

(હાલરક)

વાયે મીઠી અનિલની હોરકી, વીરા ! પોઢ વીતે છે રાત,
હેલે હેલે અરે છે મીઠકો, વીરા ! માડીનો લલકાર.

મહબર ડગલે સૂર અવે ને પાથરે પ્રેમ પિછોડ,
હુંકારો એ કંબલ-કુમુમનો ઓઢી વીરા પોઢ,
વીતે રાતડી વીરા પોઢ.

કૂળા શીખાં જાલ રસિકકા, શુંજે 'હાલો-લોલ',
નિંકમરી એ દીવ્ય પરિભલે ભોંજી વીરા પોઢ;
વીતે રાતડી વીરા પોઢ

મુખા સિમ્ખા કમળો કરતા ચાલી યોજન ચાર,
અમૃત ઠેરા ધોધ વખોલે, પીને વીરા પોઢ,
વીતે રાતડી વીરા પોઢ

પોઢયો 'તો નિજ લોલક ખ્યારો, ચૂમ્યા ગાલ શુલાળ,
હુંકરે આંખી દીલ બચુકડું, 'વીરની લે ને ભાજ'
કહી ચાલી અઠપે ચાલ.

કેસરસાળુ સોઢી અંગે, કહેલી જતી કયા માતા !
'હાક વાગી રે માવડીની ચાહુ સહુ તે વાટ'
માડી લોપ અઠ તે વાર.

ચાર યોજન પર દીવો ચળકે, માડીનો ત્યા વાસ,
જહબર ભીતિ ઠેરી પસરે, કનેક ફંગો સુવાસ,
સુવે ગોઢ મધુરી માત.

રાને રાને બાપુ કહે કે આવે માડી આજ,
લોલ કહે કે * માત-માડીની યારો પૂલું આજાહ;
ત્યારે જોડે હેયે માત.

વાયે મીઠી અનિલની હોરકી, વીરા ! પોઢ વીતે છે રાત.

સદરા કર મહારામ બહુ

* માત-માડીની=હિંદ માતા

પતિપત્ની

લેખક :

શ્રી. અંબાલાલ વૃ. શાહ

“પાશ્વત્ય અનુકરણના વિરોધીઓને આ હૃદયિય ‘બોલ’ ના દર્શન કરાવવાથી જીવનની ઉત્તમ ધરીઓ કેવી રીતે માળી શકાય છે, એનો પદાર્થપાઠ આપી શકાયે, એમ તને નથી લાગતું હર્મિલા ?” સિમેરેટના ધુમાડા કઢાડતા આરામ ખુરશીમાં ટહેલતા મધુકર મધુર વાર્ણી છોડી.

“શા માટે નહિ ! પરંતુ ‘જીવનની ઉત્તમ ધરીઓ’ કેને કહેવાય, એ નહીં થઈ શકે અર ?” પોતાના પતિને ઓછા નાખુશ કરવાના સ્વભાવવાળી હર્મિલા બોલી.

“એમાં તે વળી નહીં તું કરવાનું છે ? અને મારા કથનમાં જણાયે તને થઈ હોય એવું વાક્ય ? હૃદયની હર્મિઓને સ્વાભાવિક ગતિએ મદાલવા કેવી, એ તું કુદરતનો નિત્યક્રમ નથી ? એને શકવી, એટલે નેસર્મિક ગતિને ગૂંજાવવી : એટલે જ પાપ અને આપણા હિન્દુશાસ્ત્રમાં પણ પાપ કરવાની તો મના કરવામાં આવી છે, એ માટે તું હકાર આપશે જ ?”

“આટલી બધી વાતો સમજવાની મારી શકિત ક્યારે છે ? તમને નહિ કુબ-વવા હું તમારી સાથે એ નાચ નિદાજવા આવી, ત્યાં શોભે એવો મને કમને પણ નાટકીય સ્વાજ સળ્યો, મને મને છે એનો પણ સ્વીકાર કર્યો; પરંતુ હવે હું તમારી કક્ષાત્રી છું, એમ સિદ્ધ કરવાને માટે

શાકીય હકાર પણ માગશો ?” હર્મિલાએ આને પહેલીવાર હૃદયના વેગને રથાન આપ્યું લાગતું હતું.

“ત્યારે મારે એમ સમજવું કે તને અંગ્રેજી નાચરગદી અણગમો હતું નથી ?”

“હા—એકે રીતે ગણી શકાય તો; મેં સ્ત્રી પુરુષોને ત્યાં જે છૂટકી દળતા મળતાં જોયાં છે—એમે તે સ્વચ્છંદાચાર આદરી શકે છે, એ બધા પછી મારામાં જે કાંઈ નૂતન ફેરફાર થયો લાગતો હોય તો આજની મારી બોલવાની રીત આ અણગમતું કારણ માની શકાય.”

“પણ એમાં અણગમતે કારણ કેવી રીતે મળી શકે છે, એ મારી સમજ બદલતી વાત છે !”

“તે કહું. મને લાગે છે કે એક વખત પશ્ચિમના રંગે રમણ જવા પછી, આપણે આપણું પોતાનું આખું ઘરજ બૂલી જઈએ. નવરાત્રિનાં કલાયુક્ત મર્યાદા, ગમી અને રાસોનાં મનોરંજક મજા આગળ તમે આ તમારા ‘બોલ’ને શી રીતે સરખાવી શકશો, એ મારી સમજ બદલતી વાત છે !” આ ચળો માથેજ હર્મિલા કંઈક અસ્થિમતા પૂર્વક સ્ત્રી ડોક કરી મધુકર સામે નિદાણી રહી.

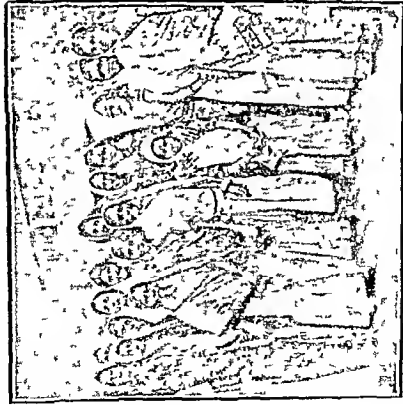
મધુકર તેની સામે મીઠાં મીઠાં જરાક ઢર્યો અને બોલ્યો—“કુવાનું રંગુ બધું

અ. તા. ૧૮ મીએ અખિત દિન્દમા અસ્પૃશ્યતા નિવારણ દિન ઉજવાયો હતો મુળામમાં એ દિને વનિતા વિશ્વામતા ગોત્રાનમાં દરિજન આસથો અને ઉજળીયાત વર્ગનાં બાળકો સ્નેહમ મેલત બરાણુ હર્ણુ.

એ મ મેલતનાં કેટલાક કાર્ડિર બહેનો ડામી ચાલુથી ત્રીજા શ્રીમતી અન્નપૂર્ણાબાઈ દેવમળ અને એમણાં શ્રીમતી લેશ ફૂલગોત્રી સેતલવડ છે

હરિજન ઓળો અને ઉજળીયાત વર્ગની બહેનોનું પરસ્પર મિત્રઃ
આમાં મો. હસાબહેન મહેતા પણ છે

ઉજળીયાત વર્ગની બહેનો હરિજન બહેનો
આથે રમે છે

રતી દુનિયાને નથી જ બજુતું, એનો મારો
અનુભવ આજે તું આપે છે, એ મારે ઉપ-
કાર ! એ પુરુષની યુગલો મલપતાં મલપતાં
બાથેબાથ બીડી જે સૌન્દર્યની જમાવટ
કરે છે, તે પ્રેમાર્દતા આ તમારી નવરાત્રિની
ગમણીઓ જમાવો શકવાની છે ખરી ? ”

“ પ્રેમભક્તિ ! શબ્દોની રમત રમી
તેની કિંમત આ-
પણે ઘટાડીનાંખી
છે, પ્રેમ એટલે
કાવર, પૂનિત
વસ્ત્રને એ મોઢ
સામે મૂકવાની
વિંમત ન કરીએ
તો માર ! ”

“ મોઢાં તને
દાખીના પહેરવા-
નો શાખ છે, તે
ત્યારે તું મોઢ
નથી ? ” મધુકરે
તેને મલાત કર-
વાના આશયથી
વચમાં એક જુદી
જ વસ્ત્ર મૂકી
ઉમિંદારને જી
સંજલ દાખીનાનો
શાખ સાથ જેવો
કનો અને એ
માટે તે ધણીવાર
હાં પજુ કરતી.

“ હું કમ્પ્લેટ કરું છું કે દાખીના પહે-
રવાનો અને તેને સંપરવાનો અને મોઢ છે;
પણ એમાં મોરો આશય તો એ રીતે
આર્થિક નિરાત મેળવવાનો છે. આજે કુ
પણે રિવરે રપ્પ શાહ ખુ જે તમારી
ભાગ્ય પ્રતિભા, અને મારો એ મોઢ જરૂરી

જણાયો. સાથે શબ્દમાર સંજવાની નારી
કમ્પ્લેટ પજુ તમ થતી હતી ”

“ એવ તારીની ! ” મધુકરે હસતાં
હસતાં આમળ ચલાવ્યું “ પણ એથી થતી
બાજ આધ અને વગી ૧૦૦ ના ૬૦ થાય
છે, તેનો કંઈ નિવાર ક્યો ખરો ? બીની
શુદ્ધ પાત્રીએ, તે ખરે સાચું જ છે ! ”

“ તેની ક્યા
ના છે ! આ
વિભાગની વિભા-
ગમાં ૧૦૦ ના
શન્ય થાય છે,
તેના કરતાં એ
જોડા તો નથી
ને ? જુઓ મારા
નાય ! તમે અને
બોલાવી અને કું
બોલી, બાકી મા-
રો ખર્ચ તો તમને
સર્વતઃ સાતુકજ
રહેવાનો છે ! ”
ઉમિંદારને જવડું
કે કસાય હવે
મધુકર કોષ કરે,
એટલે દુઃખવાનો
માર્ગ લંબિત.

આજ અ-
વસરે ઉમિંદારનો
બાજ અરવિંદ
આવી લાગ્યો.

જુબા સુધારાવાંછુ દગા એટલે કોઈ સ કામ
નહોતો. મધુકરે તરત જ આવકાર આપી
કહ્યું :

“ આવો અરવિંદમાજ, કી વખતસર
આવી લાગ્યા છે ! તમારી ખરેખર વિભાવ-
નીની વિરોધિની છે અને જણાવે છે કે આ

જતાવો કોઈ

જતાવો કોઈ ન્દાલમની એ ૩૦ કરી રી
મીડી મધુરી મોરલી ન્દા રસિખરે છડી
જતાવો કોઈ ન્દાલમની એ ૩૦ કરી રી.

કેવળી મુવાસ બરીઃ પ્રેમના પરિમલ બરીઃ
મોરલીએ અને આર્થિક તેડી.
જતાવો કોઈ ન્દાલમની એ ૩૦ કરી રી

અન્દરના કસોટ એ આત્મના મુકોલ એ
મુલુખને આવી અર્થ દોડી,
જતાવો કોઈ ન્દાલમની એ ૩૦ કરી રી.

રેશનો આવમશખા મોરો એ વિભાગ
અન્દર બલવારે હ બોલી,
જતાવો કોઈ ન્દાલમની એ ૩૦ કરી રી

કેવળી એ રીપાટ છપન લગી ન્દાલમની
રેશો ના કોઈ એ રેડી,
જતાવો કોઈ ન્દાલમની એ ૩૦ કરી રી

જતાવો કોઈ ન્દાલમની એ ૩૦ કરી રીઃ
મીડી મધુરી મોરલી ન્દા રસિખરે છડી

વમણીક હરિશનભાઈ કહેવો

'બોલ,' નવરાત્રિના ગરબા આગળ કંઈ વિસાતમા નથી ! "

હિંમિલા એ અણુચમતા વિષયને આગળ ધપવા નહિ દેવાના ઇરાદાથી ફરી વચમાં જ બેઠી —

" હવે અમારી એ ચર્ચાનો અંત આવી ગયો છે; કારણકે હવે આ પીવાનો સમય થયો છે, એટલે આ આવે ત્યાં લગી જમે તમારી પાસેથી કંઈક સંભળવા માગીએ છીએ । બોલો, આજના જાણવા જેવા નવીન સમાચાર શા લાગ્યા છે ? "

અરવિંદ એક પુરથી પર બેસતા હતાં. હાથેક ચલાવ્યું:— " નવીન સમાચાર જોઈએ એટલા છે । મી મધુકર, તમે તો 'છાપા' વાંચતા હોવા જોઈએ, મહાત્માજી સત્યાગ્રહનો પ્રગળ પ્રવાહને સતત પ્રવાહિત કરવા માટે ઓછો આજ્ઞાલગ્ન અલગ હતો, તેમને પણ પિંદેટિંગના કામ ઉપર રોકે છે. આ ઓશકિતનો અમલકાર ભૂતકાળમાં વાંચ્યો છે; આજે હવે જોવાનું રહે છે કે એ ઓશકિતમાં કેટલું કોવત દબાત છે । હિંમિલામહેન, આ પ્રસંગને તમારે વધાવવો ધટે છે । "

હિંમિલા જવાબ આપે તે પહેલાં જ મધુકરે ઉમેર્યું. " મી ગાંધી ગાંધી ચલા લાગે છે. જે ઓછો ધરની ગંદાર નીકળી ચાલી નથી, જેઓ 'અજળા' નામને સાચું કરતી હોય તેમ પુરુષ જાતિથી અમરાધ જાય છે, તેઓ ન્યાં સારા નરસા સૌ માણસો આવે ત્યાં ઉભી રહી પિંદેટિંગ કરશે, એ વિચાર તમને કેમ આવે છે ? અને દારૂની કુકળે પિંદેટિંગ કરવામાં ન્યાં શુંગ્યોની સાથે જ દેવાદેવા રહી, ત્યાં ઓછોને મોકલવી એ સાદસમયું નથી ? "

" હશે । " હસતા હસતા અરવિંદ બોલ્યો— " પુરો ઓછોને કેટલો જોનો

ઝીલશે ! અને ઓછોની મર્યાદાના ખાલો રાખીને પુરો આખું જગત ધૂમવા, જાય છે, તેઓ પોતાનું રક્ષણ કેટલું કરી શકે છે, એના એઓ વિચાર કરશે ખરા કે ? હવે ઓછો બહારની દુનિયામાં બંધે જાય અને તેનામાં એ જાતનું કોવત તેમનામાં નહિ જ હોય તો એવી સંમંદરચાનને મોગ્ય ઓછોના પતિ દોષમાં તમને પોતાને પણ શું ગોરવ છે ? "

" ગોરવ છે કે નહિ તેનો મેં આજ લગી વિચાર કર્યો નથી; પરંતુ અમારે પુરોએ ઓછોને એ કસોટીએ મૂકવી કે નહિ, એ પણ જરૂરી છે ને ? " મધુકર તીક્ષ્ણ આંખે જોઈ રહ્યો.

" સાથે એમ પણ ઉમેરી દ્યો કે અમને અમારી હમજાન મળેલી મામલતદારી, પણ સાચવી રાખવાની છે । " હિંમિલા બોલી.

" એ પણ એટલું જ સાચું છે । " મધુકર રાજ થયો.

" અરે મધુકર, તમારી વિદ્યાર્થી અવસ્થાની ધન્ય કયાં ગઈ ? તમારી સેનામાંના માટેની ચિવટ આજે કયાં છપાઈ રહી છે ? આજે સ્વરાજ્યેવી બનીશઓનો જોજ મળે છે, અને માંપીજીએ દેશને નવચેતનભરી દાકમ કરો અમૃતસિન્ધુ કયું છે, તે જોતાં સૌએ સૌનો યોગ્ય ફાળો આપવો ધટે । "

" અરવિંદબાઈ, તમે તો ખૂબ ખૂબ ચંબીર બની ગયા લાગે છે । જોઈ છું કે તમે બધા સત્યાગ્રહમાં શું ઉઠાજો છે । " બજમાં મધુકરે કહી દીધું.

" અમારે ઉઠાજવાનું છે એમ ! અને છતાં તમે દૂર ઉભા ઉભા જોઈ ચક્રો ખરા ? "

" નહિ, બિલકલ નહિ; અમે સરકારી

અમલદારો તમારા સત્યામદને જ્વારી દેવા તમારી સાથેજ કામ કરીશું ને । ” એમ બોલી મધુકર ખડખડાટ દસવા લાગ્યો.

“ મરહાશી અન્નથી તમારી મતિ પણ ઠીક બપ્પ થઇ લાગે છે, પણ મને ખાતરી છે કે એક દિવસ તમારેજ સત્યામદને પ્યાવા તોખરે રહી કાનું કરવું પડશે । ”

“ એમ ? ”

જ્યારે લગ્ન ચૂપ રહી સવાને સાંતળી રહેલી ઉમિંલ્ય બોલી—“ સત્યામદ માટે એમને માન છે, પરંતુ અભેદો વિચારી વળવું પડે છે અને વળવું એમને ! નમસ્કારી આટું એટલી તપાસ રાખે છે કે અમે સત્યામદમાં કેપીની સંધ્ય ન આપી શકીએ, છતાં દિહી તરીકે અમે જુદા નથી જ. આ વાત મારી નથી. એક વખતે એમણે જ સરસ પ્રસંગે કહેલી આ વાત છે જમારી આ નોટારી હજી ‘ પાટીરામાં પૂણી ’ અણખ. છવનનિરાદનો સરાસ વિચાર મિલાવના સાદસો માટે પરતાવાનો પ્રસંગ આવે છે આવી સહદ, આપ, તમે પોતે પણ નદિ આપો । ”

પણ આ વાત આગળ જાય તે પહેલાં જ રામાએ પ્રવેશ કર્યો અને ટીપાવ પર ઝડપી તણ કપ મૂક્યા. મધુકરના હાથમાં એક મરહાશી જેવો કાગળ આપ્યો.

૨

આવી કાસે મહિપુરમાં અધીલ પદ્મ-રવાના દના તે જખનનો તેનો બીજો રિપેટ’ મોક્ષાની આપવા સંબંધીના Compensation કાગળો હતા.

અરવિંદ એ પ્રસંગે હાજર રહેનારો હોય જ. સત્યામદની યજ્ઞાતકો એ ઠીક ઠીક રમ બેતા હતા અને આજ લગીના

પ્રસંગોમાં તેનો તેમાં ખૂબ ખૂબ રસ અને ઉત્સાહ હોય બરાબર વણાય મયો હતો. સરકારની ફીટિનીતિને તે એવા સચેટ રસ્તે-પર્યા જનતા આગળ મૂકી દેતા હતા કે તે પ્રભાવિય બની મયો હતો.

એટલે અધીલના આગમન કાળે એ બસે કાંઈ ન બોલે; છતાં પછી મેદાનીને પહેાંચી વળવા માટે એની અનિવાર્ય જરૂર સ્વીકારાય અને એ પ્રસંગે સરકારની ઝાટકણી સખ્ત ઘડેમાં કાઢવાનું કામ એવું જ લેખાવું હતું. એના સળધનો રિપેટ’ પણ મધુકરને એક સવા જોઈએ.

જરૂર બાલવના મિત્રતા કે સંજાઈને સંજો ન હોય થો અને સરકારનું લુણ આધા પછી સરકારના રાજ્યના વિમાસને યોગ્ય સ્વં બાર એના પર છે, એમ મધુકરે સ્વીકારી લીધું હતું.

છેવટે મહિપુરમાં જનરલના માનવસમુદાય આગળ અધીલએ ટૂંક પણ મર્મદર્શી આપણ આપું’ કીઓને માટે કાંઈકેજ પુરુષ મુશવતુ હતું એટલે સીને ખુબર ચલાતા નિશ્ચયી જનતા સમગ્ગતુ છતનો એ એકસોજ માર્ગ હતો.

બીજે જ વિવરથી અહીં પણ વિરેલી કાપક તથા દારૂનો કુશને કીઓએ પીઠ-ટિંગ દર કરી રીધું હતું. યાજ્ઞાન કરનાર કીઓએ એવો સરસ પ્રનાય પાડ્યો કે એમના કાંઈમાં ભગવાનો ઉત્સાહ અન્ન કીઓને પણ સામ્યો. આથી અણનમ રહે-રાની કમિટી વધી અને ‘દેહસેવિકા મંથ’ ની રચના પણ થઈ.

સરા દેહમાં સત્યામદની દાસલ પહેાંચી અધ દની અને ખૂલે આંધરેથી ધારી ન દક્ષવ તેની બક્તિએ સુદર શતો આપની દની અરવિંદ તેની ‘સેચ અવનાને મૂન’

સ્વરૂપ આપવા માટેનો આ અમૂલ્ય અવ-
સર નહોતો ચૂક્યો તેની વક્તૃત્વશક્તિ
તેની મહેત્તે આવી અને આ રીતે સરકારી
આફિસરીમાં તેનું નામ યાદ રહી ગયું હતું.
મધુકર ઉપર લખાણ આવી ગયું હતું કે
તેના પર અસાધ્ય દેખાઈ જાય.

આ પ્રસંગ જ એવો હતો કે એને
આથી ચિંતા હતી નાહ. ઉર્મિલાનો ભાવ-
ભાવ આડે આવતો હતો એટલે મધુકર
ખૂબ મૂંઝાતો હતો. અરવિંદને બોલાવીને
ધણી થે વાર એ પ્રવૃત્તિથી અલગ થવા
વિનંતિ કરી; છતાં કાંઈ ન વળ્યું: આથી
તેને માટે એ ઉપાય રહ્યો હતો. કાં તો
તેણે પોતે રાજીનામું આપી છૂટા થઈ શેર
બેસવું, અથવા તો અરવિંદના પર કેસ
ચલાવી જેલજોગો કરી દેવો. રાજીનામું આપ-
વાની તેની અશક્તિ હતી, તેનામાં હિંમત
ન હોતી, અને રાજીનામું આપે તોય એથી
અરવિંદ બચી જાય એમ તો નહોતો જ
એટલે મધુકરે સરકારની અફગી વહેરવાની
હિંમત રાખી નહિ.

તેનામાં સમજ તો હતી જાત મિત્રતા કે
રોહને વિસારી દેવાય; પરંતુ ચિંતિય રાજ-
નીતિ જ એવી હતી કે કાયદાના બદલાના
હેઠળ સત્ય અને ન્યાય, અસત્ય અને અન્યાય
જ હરે ! વસુના પૂત્રી એટલે પણ મણી
સકાય એવી નરાધમ સિધ્ધિથી તે તદ્દન ગ્રાત
હતો. પરંતુ સમજવા છતાં એ મહાદાસ જીવન
જીવવામાં તેને ફરજ લાગતી હતી અને આમ
કલકત્તા જીવન જીવવામાં દિવસો વિતે છે, એટલે
એ પણ એક જાતનું જીવન જ થઈ પડે છે.

૩

ઉર્મિલાની ચિંતાનો પાર ન હોતો. અર-
વિંદને આઠ માસની સુખ કદની સજા
ફટકારવામાં આવી હતી. તેની બધી વિન-

તિઓ નિષ્ફળ મૂક હતી. એને એમ થયા
કરવું હતું કે જીવન નિર્વાહનું એટલું બધું
મહત્વ કે હલક જેવી ચીજનો પણ
ધન્યાર કરવામાં આવે ! અરવિંદ સરકાર-
વિરોધી જરૂર હતો. પરંતુ એણે કહેલી વાતો-
માંથી એવું કંઈ જોડું હતું કે એ આવી
કંઠક શિક્ષાને પાત્ર ગણાયો ! જે સરકાર
સત્ય અને ન્યાયને નામે અસાધ્યતા ચલાવે,
તેની સરકારને સહાયરૂપ રહેવાથી પાપ થાય
છે, એમ એને ખાતરી થઈ. ધણી ધણી
વિચારમંથન પછી એ એક જીદ જ નિશ્ચય
પર આવી.

પિટિંગ પ્રવૃત્તિની પોતે મૂળથી જ પ્રશં-
સક હતી એટલે એને એવું કર્તવ્ય હશે
ત્યાં સકળાયલું લાગ્યું. પતિના વિચારથી
જીદી નહિ પડનારી ઉર્મિલાને તે કામ કરવું
સુરેક્ષ લાગ્યું; પરંતુ એથીયે ઉચ્ચતર અને
અનિવાર્ય કર્તવ્ય શું હતું તે એક જ લાગ્યું
એટલે તેણે મધુકરને પત્ર લખ્યો. ફત્તે વાત-
ચીત કરવાથી પોતે કર્તવ્ય બૂલશે અને કદાચ
ભવિષ્યમાં પણ તેનાથી એ જાતનું પગલું
ભરી દાકારો કે કેમ, એ વિષે આ થોડા લાગી
એટલે ત્રીસે મુજબ કામ પતાવ્યું:—

‘ નાથ,

અરવિંદ જેલમાં જાય તેના મને શોક
નથી—એવી રીતે જેલમાં જનારાની એથી
શોભા વધી છે, વધે છે, અને વધશે વળી
તમે તમારા અધિકારની રૂએ એવું કામ
બેધક બજાવો, એ મને વધારે રૂએ છે.
બંધિતની કસોટી એવી જ થઈએ યાય છે કે
જ્યારે તેને મિત્રો અને રોહીઓને તેમના
કાર્ય માટે ચોખ્ખ નક્કત અપાય. તમે અરવિંદ
જેવા તમારા પરમ રોહીને અને મારા
બાંધને જેલનિવાસી બનાવવાની હિંમત બતાવી
છે, તે માટે હું મગફળી બું છું; પરંતુ એક
જ કારણે હું ફરિયાદી બનું છું !

તમે સમજી શકો છો કે અગવિંદુ કારણ તેનું પોતાનું સ્વાર્થનું નદોડવું. તે મરી-
એને ત્રાસ આપનારો તૂટારો નદોડો, તે
પાત્રક પુરૂષ નદોડો. એક પરાધીન દેશને
સ્વાતંત્ર્યનું જ્ઞાન થતાં તેની યુક્તામી ખખેરી
નાખવાની કૃત્રિમ યત્ના જે જાતનું પત્રકું
કારણ એ જાતનું એવું એ પત્રકું ૬૫. જે
દેશને કારણે અગવિંદુ તમારા હાથે જેમમદેસ
બોલવે છે, તેજ દિવસ તમે સંતાન છો.
માનાના સપ્ત તરીકે તમે તમારી રજા ન
જાતની કાયા તે જાણુ પર રાખીએ, પરંતુ
તેજ રજા આ રજા જતી તેનાજ બોધના
હાથે જેમ મેળવે, એથી વધારે કુખાદ પ્રસન્ન
બોલે કોયે મળાય. આ પ્રસન્ન પછી બીજા
પણુપ દેશનેતને જેમમાં કોમકા તમારો ઉત્પાદ
મેં જોયો છે અને તમે રાજ મખલવો છો તે
મુજબ તમને તમારા આ દેશનેવી કૃત્ય
જામ સરકાર ખૂબ ખૂબ અભિનંદન આપે
છે, એટલું જ નહિ પણ મારી આજ્ઞાએ એથી
જન્મી છે. તમે જાને પરમ સુખની વ્હાણ
માનો છો; પરંતુ તમે મમજી સેને કે એથી
કે અને મહાન અમાગી નારી મમજી છું

તમારાં એ કૃત્યને ધોવાના દોષ તો આ
મારો નિષ્કલ છે. રૂમર નહિ જની કો એમ
જામવાથી આ પત્ર મળી આવ્યો જ કું
'દેશમેલિકાસ પત્રો સંજ્ઞા જનું છું મારો
જપા રાજ્ય સમય દેવેશી ત્વાજ રોજાને
નિષ્કલ થયો દોષ કું તમને રાને વડેશી
મોરી મળી શકે તો અને માફ કરીશ.
કર્તા કું તમારો મેવા કરવાની કૃપામાં
જરાપ જામ્યામ નહો

તમે અને અધુરીને અજુની સંજ્ઞા
જાતની છે, એ જાતનું આ પરિણામ આવ-
તું જોઈ તમે આનંદિત થશો, એથી આટલો
રાખું છું. તમારી કૃપા અભિનાદ્યો
આજ્ઞાથી મનમાં જ રહી રહ છે, તેને

આજે કું કાવંતું સરખ આપુ છું, એમ
જ મમજીશો આથી વિરોધ કું આપને રું
સખી રહું ? અરુ.

તમારી ઉમિંદાના પ્રજ્ઞામં

૪

યજુ પજુ એમજ. મધુર આદિસમાધો
શાપને ઘેર આવ્યો ત્યારે ઉમિંદા ન જણાય
એટલે પાણું કે નહાર મધ દશે, પરંતુ
તરતમા જ નોકરે, ઉમિંદાએ આપેલી જિંદી
દીધી, એટલે વચિતી જ ને અગવળ થયે.
ઉમિંદા જેવી સી આ જાતની કિંમત કરી
કો મે, એજ એવા આધર્વનું કારણ.
સાથે એને બીતિ લાગી કે સરકારી
કુપતરખાનામાં એને મારે રૂમર ઉત્પન્ન
થશે અને એની સર્વ આજ્ઞાએ પર પાણી
કરી વગરી. એજે ઉમિંદા આવે કે તુરત
જ રૂમર હાથે કામ સેવનો નિષ્કલ કોયે કે
જેથી તે પતિની કૃપા જાય.

પજુ આ વિચાર એવા મમજીમાં આવ્યો
તેવાજ જતો રશો તેને લાગ્યું કે ઉમિંદામાં
એવી મેંચારતિ છે જ નહિ-તેનામાં એવી
અત્યંત હેજ નહિ, એટલે એ એની મેં
લાગી પડે આગળે અને મધીલની મળવળ-
ની વળ જન્મર વિરોધી જાતની આ જાતને
વિચાર તેને તરત સ્વાભાવિક લાગ્યો એટલે
એ નચિત જાનો અને એને નહિ હેજવાનું
નહો કું.

પજુ આ તેની જુલ દતી. અગ્નિની
કશિન વજન આવ્યે જ નહો થાય છે,
માણુસનામાં જાતના દોષ છે, તે તેને અજ-
લમાં મૂકતાં કોઈ વાર લાગતી નહો અજામ
કીએનો. આ મેંજ જામને દોષ તો
ઉત્પાદના પૂર રહે છે કાપનામાં જેની
કાજ્જા મારે કાજ રહે. તેથી જાતનું કાજ

ઉર્મિલાએ સત્રિપાત્ર પાર ઉતારવા માંડ્યું હતું. ધનશને લપ્ત તે રાત દિવસ જ પતી નહોતી. તેનામાં હડે હડે છૂપાઈ રહેલી સેવાની મનોવૃત્તિને આજે કાર્યક્ષેત્રમાં ઉતરતાં ઉર્મિલાના સ્વરૂપમાં અજાણ ફેરફાર થયો લાગતો હતો. સેવિકાસંધની પ્રમુખ પક્ષ બની. અને પ્રમુખ થાય એટલે એનું પરિણામ સ્પષ્ટ હતું.

મધુકરની આંખો હવે ઉધડી મધ ! ઉર્મિલા પ્રમુખ બની શુ કરવા માગે છે, એ ઉધાડું હતું ! કમ જ નથી કરી શકવાની અને એમ કંટાળાને ધેર બેસશે, એમ લાગતું હતું, તે છાપાઓમાં પંકાવા લાગી અને રાષ્ટ્રીય કાર્યકર્તાઓમાં ગણાવા લાગી તેની જ સાથે પેલે તેનો પતિ દોષ છાપાઓમાં ઉધાડે છોમ ટીકાઓ પક્ષ આવવા લાગી. આ બધું તેને માટે અસહ્ય હતું.

તેને કોઈ સરવો દેખાયો નહિ. શરૂઆતમાં ઉર્મિલા ઘેર આવતી હતી તે પાછળથી તેના બધા ક્રમય હાવણીમાં શોકાઈ જતો હોવાને કારણે બિલકુલ ઘેર આવતી નહોતી, હાવણીમાં જઈને સમગ્નવવાની તેની છાતી નહોતી, અને ત્યાં જવું પક્ષ નિરર્થક હતું. માથુંસ સાથે કલાવેલ સદેશ નિરર્થક ગયા; પરંતુ તેની છેલ્લી બાજુ પાર પડી ઉર્મિલા તેને મળવા માટે જરૂર ત્યાં આવી.

મધુકર, ઉર્મિલાને જોઈ જ રહ્યો. તેના સ્વાગમમાં જજ્જર ફેરફાર થઈ ગયો હતો. તેની બોલવાની અને ચાલવાની છટામાં અનુચિતતા જરાય નહોતી. બીજામાં આવી જાતનો હૃદયપથો માણસજાત પર આ જાતનો અસર ઉપજાવી શકે છે, એ તેણે આ પૂર્વે નહોતું અનુભવ્યું; પરંતુ મધુકર નોકરશાહીના વહિવટમાં રહી કંઈક જડતા શોધ્યો હતો એટલે દમનનીતિ તેની બદલે પાછ.

“ ઉર્મિલા ! આ કેવી બેપરવામ ? મને મળ્યા સિવાય મારી મરજી વિરૂદ્ધ કોઈપણ પ્રવૃત્તિમાં જોડાઈ જવાની દિગ્મત કરે, છતાં હું આપિ આડા કાન કરું, એનો અર્થ એવો તો નથી જ કે તારે પડી અહીં બિલકુલ દેખાવું જ નહિ. તેમ જ હું મારી સંમતિ સિવાય એવી જાતની પ્રવૃત્તિમાં પડી જ કેમ શકે કે જેથી મને નુકસાન થાય ? ”

“ સત્ય છે ! એક દિવસ એવો હતો કે તમે જે જાતનું સૂત્ર ગ્રહી કરો છો, તે હું સ્વીકારત-આજે પક્ષ રચીકારું. ” પરંતુ પતિદેવ કરતાં રાષ્ટ્રદેવની સેવા અનિવાર્ય હોવાથી મેં તમારી સેવામાં ક્ષતિ જતાવી દોષ તો તે ઉપસા જ કારણે દોષ ક્ષતવ્ય છે અને તમારા પર અપરપાર પ્રેમ છે અને એ પ્રેમ સાથે જ છે, એ સિદ્ધ કરવાને માટે મારા જેવી અનેક બીજા અને એમના પતિઓ પર સરકાર જે જાલીમશાહી વાપરે છે, તે બધાની સંદાનુભૂતિની ખાતર આ મારું કાર્ય છે-આ મારું પત્રવું છે ! ત્યાં બધે હું ખતો ફુંગર ખડકાયો છે, ત્યાં આપણે નિરાંત કેમ માણી શકીએ ? ત્યાં મહોત્સવ શો ? ત્યાં મનોરમ શા ? ત્યાં આશાઓ ધીર ! સંકટને સહવામાં જ પ્રેમની કસોટી છે ! ”

“ હા-આટલું બધું જાન મેળવ્યું ક્યારે ? હું તે આ જાન વચાવું કે મારી સ્થિતિ તપાસું ? જરાક વિચાર તો કર કે હું કોની પત્ની છે ? આ જાન શું જરૂરી નથી ? તારે શીધે આજે મારા ઉપસા અધિકારીઓ મારી કેરી રેવડી કરે છે, એનો વિચાર આવે છે ખરો ? ”

“ બદાસા, આજે તો એક જ વિચાર થઈ શકે એમ છે. દેશ વ્યાપી આ જાન-

આ અદિ સઠ સડતમાં સૌએ ઝપસાવવાનું છે, અહીં વણિક બુદ્ધિ કામ લાગે એમ નથી તેમ બીજું કંઈ પણ ન કરી શકે તો મારી પ્રવૃત્તિના શેષક ન બનેા અને એના પ્રેમાદક બની એટલું પુરવ તો જરૂર જરૂર રહેા ! તેમ કરતાં સરકારની આંતોને વધ થવું પડે તો એલાકક ધાઓ અને મને જેલનિવાસી બનાવેા ! ”

હાય પછાડતાં મધુકર બોલ્યો — “ હું શું બોલે છે, એનો તને ખ્યાલ છે ખરો ? હું હજી પણ કદું છું કે મને વધારે લાચાર ન બનાવે ! ”

“ દિલ્હીર છું કે મને આથી દહવાનું જરાય મન થવું નથી મને માફ કરશો અને દવે દુ રજ લાકશ ! ” એટલું બોલી ધીમેધી ધીરે કમલે ત્યાંથી ઉર્મિલા નીકળી જાવળીમાં અછ.

મધુકર તાજુજ બન્યો, એને એવો તો કલ્પિત ખ્યાલ નહોતો કે ઉર્મિલા તેને આમ જવાજ દઈ ચકશે પરંતુ દવે બીજો કરો છપાવ નહોતો. તેનો ભય સાચો પડ્યો.

૫

ઉર્મિલાનો કેસ ચલાવવાનું કામ મધુકરને માથે આવ્યું હતું. છાપાઓમાં બધી ટીકાઓ આવતી હતી કે આ કુર્ચટ રચના માટે વિધિને ભારી સાજાશી આપવી જોઈએ જનતા આ પ્રશ્નનું પરિણામ કેવું આવે છે, તે જાણવા ખૂબ ઇતેન્નર હતી.

છેક છેવટની ધડીએ મધુકર ચોતાનો વિચાર ફેરવ્યો એને સરકારમાં અખૂટ વિશ્વાસ હતો કે તેની પત્ની તરીકે તેની

આખતમાં કંઈક વિચાર કરશે, એટલે એણે કેસ ચલાવતો હતો, એ દિવસે રજા લીધી. આથી તે મુકદ્દમા ચલાવવા માટે શ્રી મુકદ્દમી નિમલુક થઈ

મધુકર માનતો હતો કે ઉર્મિલાને છોડી મૂકવામાં આવશે, પરંતુ એક વર્ષની માઠી કેક સંજોગોને તેના હાજી મુકદ્દમી ગયા. તેની બધી આશાઓ પર પાણી ફરી વળ્યું, કેટલાય નેતાઓને જેલ એના કરવા છતાં તેની પત્ની ઉપર રહેમદિસ ન રાખી ચકાયાં એણે સરકારને મમતા કરવા કાર્યોનો આવો બાલો ?

આમ ધંધા - વિચારો ધોળાયા. છેવટે અમેજ રાજનીતિનો ઉત્તિદાસ મમજ આજળ ખડો થયો જે સ્વાયં સિવાય કશું મજુકારે નહિ, એવી સરકારને બોળે માથું મૂકી સુનારને મરખ કેમ ન મજુવો ? વિશ્વાસથી નિરાત સેનારનું માથું સલામત ન રહે તેમાં કોનો વાંકે ?

તેના હાથમાં કંપારી છૂટી; અબજા જાતિ સળળા બની બીકાકિતો પરચો - જતાવી શકે છતાં વિદ્વાતામાં પંકાવાની બધી આશાઓ વાળો પ્રશ્ન, ગૌરવ અને શુભાનધી માધામાં રાષ્ટ્ર રાખી ફરનાર નર, સરખામણીમાં આટલો પછાત ? આ કથી જાતની કેળવણી ? તેને તેની લીધેલી કેળવણી પર તિરસ્કાર છૂટ્યો.

બીજી જ ફાળે તેણે મક્કમતા જતાવી, ટેબલ ઉપર નજર મઢ. વચર દીલે રાજનાથ પસરી કહાડ્યું.

અને સૌની અજબબી વચ્ચે તે ચોરકા; ઉન્નિસનો પ્રમુખ વરાવલો હતો, એમ બીજો દિવસે છાપાઓમાં વચાથું.

પ્રવચન દ્વા. ઇન્ડુલાલ એવકલાલ દ્વા,
એમ. બી. બી. એસ

(મતાંકથી ચાલુ)

મકરણ ૭ મું મસાલો

રસોઇ કરવામાં એટલે બોધવામાં માત્ર પાણી, તળવામાં તેલ અથવા ધી વિગેરેથીજ રસોઇ થતી નથી. સજ્જત તો જરૂરનો છેજ. પણ તે દરેકમાં નહીં. કાંઈ વાનીમાં અમુક મસાલો તો બીજા કાંઈમાં અમુક એમ જૂદી જૂદી જાતના મસાલા જૂદી જૂદી વસ્તુ માટે વપરાય છે. આ રીતે 'માત્ર દરેક મસાલાની યોજના ગુણ ઉપરથીજ' કાપશે 'કરી સકાય છે.' મૂળ અંનાજનો ગુણ મરચાં, વાવડો, ઠંડો, વિગેરે જે હોય તે પ્રમાણે તેને મદદ કરવા અથવા ખરાબ અસર થતી નાશુદ કરવા સાર મસાલો વપરાય છે. તેમજ દબે તો ધણી જગએ શોખની ખાતર માત્ર રવાદની ખાતરજ એવો કેટલોક મસાલો વપરાય છે. વળી કેટલાક મસાલાથી ચરીરમાંના પાચક રસ વધારે સારા પ્રમાણમાં પેદા થાય છે. તો કેટલીક યોજથી વધારે પડતા રસ નહીં પેદા થતાં તેને પ્રમાણસર રાખે છે. આ વિષય ધણેજ મદદ છે. પણ આપણે તેને સુક્ષિપ્ત રીતે તપાસીયું જેથી સામાન્ય માદિતી મળી શકે.

મસાલાના પ્રકાર:—મસાલાના ગુણ પ્રમાણે તેના વિભાગ પડે: શ્રેષ્ઠ જેમકે વાતધન: મરચાં, મરી છત્તાદિ. પિત્તધન:—લીંબુ, મરી છત્તાદિ અથવા તે વસ્તુઓની સ્થિતિ પ્રમાણે પણ વિભાગ પડી શકે. જેમકે શુક્ર, લીસો, સુખંધીદાર, વિગેરે

દુધ અને તેના બનાવેલા પદાર્થોમાં સુખંધીદાર મસાલો એટલે, એલચી, તજ, બાયડળ, બદામ, પિત્તાં છત્તાદિ વપરાય છે. કારણ દુધ વાધુ કરે છે એટલે આવી યોજથી વાધુ ન થતાં દુધ ખરાબર પચી શકે છે.

લીયો મસાલો એટલે આદુ, કાચમીર, લસણ છત્તાદિ. આ જાતમાં પણ વાતધન એટલે વાધુ કરવાનો ગુણ છે. અને નાનાં આંતરડાંમાં જઈ પિત્ત ઉપર અસર કરવાથી પિત્તધામક ગુણનો ઉપયોગ થાય છે

શુક્ર મસાલોમાં ધણી યોજને વપરાય છે. જેમકે ચીકુ, દરદળ, મરચાં, પાણા છંદ, મરચ મસાલો, અજમો, રાઇ, મેથી, દિય, ખાચ, મરી, પીપરીમૂળ, છત્તાદિ છત્તાદિ. આ દરેકમાં રસોઇને સ્વાદિષ્ટ કરવાનો ગુણ હોવા ઉપરાંત તે ચરીરમાંના પાચક રસ ઉપર જડુ સારી અસર કરે છે અને અમુક બોરાકથી

ધની દાની નાશુદ કરે છે રસોઈની વાની પ્રમાણે યોગ્ય તે ચીજ મસાલાની વપરાય છે. આમાંથી કેટલીક ચીજ આરોગ્યાર વાનીઓ માંજ ન આવે છે તેમજ કેટલીક ચીજોને વળા બીજા કિયામાંથી પસાર કરી વાપરવી પડે છે. કાજસા તરીકે મીઠુ દરજ્જા વિચેરે ચીજ એમને એમ વપરાય છે. પણ રાઘ મેથી વિચેરેને તેલમાં કઠકાની પછીજ વપરાય છે. એમને એમ નહીં આને વપાર કરવાની કિયા કહે છે કઠકા રેવતા ઉપર તપાવી તેમાં તેમ અથવા ઘી રાખી મરમ કરી તેમાં મસાલો નાખી તેવાર ઘમે જે તે વાનીમાં પ્રથમ તે કઠકામરિયા પદાર્થ અને પછી કઠકાનું ચાકુ ભોળા તરત રીંછવું બંધ કરવાથી વપાર થાય છે. રાઘ વિચેરે પદાર્થને આમ કરવાથી વધારે સારી અસર આવે છે કિંગમાં ઉડી જાય એવા તત્વો દેવાથી વપારની કઠકામાં પ્રથમથીજ તે નાખાવી નથી પણ આવે. વપાર તેવાર ઘમે કિંજ કઠકામાં નાખી તરત વપાર કરી દેવાય છે નેથી કિંજમાંથી વરાગ ઉડી નવી જતાં એકદમ રસોઈમાં આવે છે

કેટલીક ચીજોમાં ઝોગ આમથી નાખવામાં આવે છે જે ચીજમાં નાશુદાજન વાજો પદાર્થ વિદ્યે હોય તેને જઠરાગ્નિમાં પચાવવાને આગ્રહ સંજોગે નોંધએ તેથીજ કરી તેમાં આમથી અથવા ઝોગ કે સીજુનો રસ નાખવામાં આવે છે. પણ તેમ કરવાથી જરોસ રાત્રી નયમાં રહેલી જીભને અઠાઠ ન ભાજે તેરસા મારે ઝોગ અથવા એવીજ નીજી મીઠાઠ વાગી ચીજ ઉમેરવામાં આવે છે. આથી અઠાઠ નાશુદ થતી નથી પણ અઠાઠનાં તત્ત્વ જોડે મીઠાઠનાં તત્ત્વ રહેવાથી અઠાઠ માત્ર નાશુદજ વાની નથી. અઠાઠ નાશુદ કરવા મારે તે તેનું વિરોધ-સ્પર્શ-દેવ તેજ તે નાશુદ થાય છે

પચવામાં મારે અજાતી ચીજમાં તેલનો ઉપયોગ જડુ કરવામાં આવે છે. વાઘ, પામરી, અઠ વિચેરે પદાર્થોમાં રહેલ તત્ત્વો પચાવવા મારે ધણીજ મારો મસાલો પુરતા અવામાં નોંધએ છીએ પણ તે ઉપરાંત તે અનાજના પ્રત્યેક કાણામાં બોરાઈનાં પાંચે તત્ત્વો પૈકી તેલીત્વ ધણા ઓછા પ્રમાણમાં દેવાથી આમ જતાવડી રીતે પૂરું પાડવું પડે છે

જૂદી જૂદી જાતની ચટણીઓમાં પણ મુખ્ય જાતનો આમ નોંધએ તે પ્રમાણમાં ભાજક મસાલો પુરો પાડવાનોજ દેવ રહેલો છે. અથાણામાં પણ મુદી આવેજ છે. બોરાઈમાં તાજા રંગનો રસ જરૂરીયાત છે. તેથીજ તાજાં ઘાંક ભાજ જરૂરનાં છે પણ તે ભ્યારે ન હોય ત્યારે માર માસ મારે જતાવી રાખેલ અથાણાનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે ગ્રજરાતમાં કરી અથવા મીંજુનું અથાણુ જતાવવાનો રીવાજ છે. તેમાં જૂદી જૂદી રીતે જૂદી જૂદી જાતના મસાલાની ચીજો ભેગવી તેવાર કરાવવામાં આવે છે.

પ્રકરણ ૮ મું

પ્રથમથી પચાવેલો બોરાઈ અથવા મીઠાકજેરેટ કુંક

હવે આપણે એટલું તો સમજ્યા કે બોરાઈ પચાવવાને અમુક પાચક રસોની આસ આરવજના છે અને આવા રસથી જઘરી પચવા મારે બોરાઈને રાંધવાની જરૂર છે રાંધનાં પદાર્થો તેને યોગ્યે કરવાની જરૂર છે.

કેટલાક માણસોની પાચનક્રીયા જડુજ અડ પડી જાય છે અને તે કાંઈ પણ પ્રમાણે બોરાઈ ભજી શકતા નથી. એટલે તે બોરાઈ પચી તેનું ભોલી થવું નથી. આમ થવામાં ધણી અવગ જાગ્ય રકમનાં જરૂર

મેન્ટસ્ ' બહુજ કમતી થઇ જાય છે. જેથી ખોરાકના ઉપર તેમની અસર થયા સીવાય ખોરાક ખાગળ ચાલી શકે નહીં, પચે નહીં, લોહી થાય નહીં ન્યારે આવે. વખત આવી જાય છે, ત્યારે તે દર્દીને કમ જાતનો ખોરાક આપવો એ મહાન પ્રયત્ન ઉભો થાય છે. જે ખોરાક માટે 'ફરમેન્ટસ્' ની જરૂર ખીલકુલ પડે જ નહિ તેવો ખોરાક માત્ર પાણી જ છે. અથવા લીલા મેવાનો રસ એટલે દાહીમ, સફરજનું, સંત્રી, નારંગી, દુધાદિ. આટલાથી જીવન ટકાવવું અશક્ય નીવડે છે.

આવા સંજોગોમાં તાજાં એટલે ખીલકુલ ખટાશ વગરના દર્દીમંથી બનાવેલી જામનો ઉપયોગ વધારે કરવામાં આવે છે અને આપણે પ્રથમ જાણી ગયા કે દુધમાંથી 'ફરમેન્ટસ્' ના પ્રતાપે દર્દી બને છે તે દર્દી એક જાતનો પ્રથમથી પચાવેલો ખોરાક છે, કારણ દુધ પશુ પેટમાં ગયા પછી દર્દી થઇને પછીજ પચે છે. એટલે દુધને બદલે દર્દી તૈયાર આપવાથી જરૂરને તેટલો આરામ મળે છે અથવા જરૂરમાં દુધ પચાવવા જે ફરમેન્ટ 'ફેનીન' જેમણે તેની જરૂર રહેતી નથી દર્દી જાતરત જ લોહીમાં મળવા લાયક કરવા તેને બાગી નાંખી તેમાં પાણી ઉમેરવામાં આવે છે એટલે દબે પેટમાં ગયા પછી પચાવવા માટે ખીલકુલ કોઇ પશુ જાતના રસની જરૂર રહેતી નથી એકલી જાણ ઉપર રહેનાર દર્દીઓ ધણી સારા થઇ ગયા દરેકના જોવામાં આવ્યા દરે.

આ પ્રમાણેજ જૂદી જૂદી જાતના ખોરાકને પ્રથમ જરૂરના ફરમેન્ટસ્ થી અગર 'પેન્ક્રીયાસ' ના ફરમેન્ટથી પચાવી પછીજ તેનો ઉપયોગ કરવામાં આવે તો તે તાત્કાલીક લોહીમાં બળી જઇ શકે અને પચાવવા માટે કાંઈ જ જરૂર રહે નહીં આવે.

ખોરાક દર્દીને આપવાથી તેનામાં તાજું લોહી આવે છે. અને તેમ થવાથી જે રોગ હોય તે નાશુદ થતાં ખાતક રસો ફરીથી પેદા થવા લાગે છે. અને સાધારણ ખોરાક ઉપર દર્દી આવી જાય છે. આવા પચાવેલા ખોરાકની શીશીઓ તૈયાર થઇ લીલાયતથી આપણા દેશમાં આવે છે જે પેશી 'લીકવીડ પેપ્ટો-ડોનસ' 'લીકવીડ પેપ્ટોનોઇડસ' 'પ્રોત્રાદિ છે.

પ્રકરણ ૯ મું

કુકર-રંધવાના સંચા

આપણે રસોઇ તપેલીઓમાં કરીએ છીએ, જે ઉપર ઢાંકણું ઢાંકીએ છીએ આપણે પાછળ સમજી ગયા કે ઢાંકણું બધું કરેલું હોય તો વરાળ જતી રહે નહીં અને તેજ વરાળની રોવાળ થઇ કામમાં આવી શકે છે. તપેલી ખુલ્લી ચુકવાથી વરાળ ઉડી જાય છે અને રંધાતા વાર લાગે છે, જે ગરમી લાવવી હોય છે તે આવતી નથી, અથવા બહુ મોડી આવે છે. આવા કારણોને લઇ જો પેદા થતી વરાળનો ઉપયોગ બરાબર કરી લેવામાં આવે તો થોડીવારમાં રસોઇ તૈયાર થઇ શકે એ સદજ સમજાય તેવું છે.

'કુકર' એટલે રંધવાનો સચોટ તેમાં આવી વરાળનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે. એક ઉપર એક એમ ત્રણ ચાર વાસણો સજડ ગોઠવવામાં આવે છે. તે દરેકમાંથી ઉપર વરાળ જવાનો રસ્તો હોય છે. છેક નીચેના વાસણને તાપ લાગવાથી ત્યાં વરાળ પેદા થાય છે. તે વરાળ ત્યાંથી ઉપરને ઉપર ચડે છે. ન્યારે વરાળ બધાજ વાસણોમાં ફેલાઇ જાય છે ત્યારે થડ થવા માંડે છે જેમ જેમ વધારે વધારે વરાળ થતી જાય જાય છે તેમ તેમ તે વધારે ને વધારે

ખટ અને છે. તેને બધાર જવા ખીલકુલ રસ્તા હોતો નથી એટલે એક ઉપર એક વાસણમાં જે જે ચીજ મુશી હોય છે તે પ્રત્યેક ખાતી બહુજ અરમ અને ઘટ વરાળથી રંધાય છે.

છેક નીચે ઢાળ, તે ઉપર ચાક, અને છેક ઉપર ચોખાએ બનુકમે ગોઠવાય છે ચોખાને જે કે બાણે ઉચે તાપ સામતો નથી તો પણ માત્ર અરમ અને ઘટ વરાળ સામવાથી તે રંધાય છે કે તદ્દન રૂના માલસા જેવા ચોખા અને સુવાળા યદ્ય જાય છે તપેલીમાં બાત રોધી વધારાનું પાણી અસારી નાખવામાં આવે છે તેથી ચોખાનું તત્ત્વ તેમાં ધણુ જલ્દી રહે છે પણ જે અમવાય નદી એટલે પ્રમાણમરજ પાણી હોય તો બહુ તત્ત્વ બદર રહે અને તે પોષણકારક ધર્મ પડે કુકરમાં આ પ્રમાણે પાણી રાખવાથી તથા વરાળથી રંધવાને લીધે બહુજ તત્ત્વ બદર રહે છે અને જાનમાં મીઠાશ પણ ધણીજ આવે છે બલખત, કુકરમાં રંધાયેલું ચાક જ્યારે તૈયાર થાય ત્યારે 'ઉમા' જેવું માનુષ પડે છે એટલે કે તેના દરેક કણે જાણે દેખાય છે. પરંતુ તે માત્ર બહાવસેજ હોય છે એમ નહીં પણ સીંગલ તદ્દન નરમ થયેલો હોય છે તેને દલાવાડું ન હોય, તેથીજ 'ઉમ' એટલે અણીશુદ્ધ દેખાય છે ઢાળ તો જાણ જાણી-એકરમ જઈ ગયેલી હોય છે આ બહુ એકરમ તેજાર ઘરાને આવ જૂજ વખત એટલે કે ચોણે કાલક સામે છે અને જગત-જની ખાસ જગત થાય છે જે માણસની રસોણને કુકર તેજાર કરતા સાર માત્ર ચોણે સેરથી એક સેર કાલમાની જરૂર પડે છે. એટલે કુકરથી રંધેલું ધણું સરજ અને સરજ પડે છે આ કુકરને બનપૂર્ણ કુકર કહે છે.

એક પ્રકારનો ખીને કુકર એવો બાણે છે કે તેમાં એક મેલું 'ખીન પાણીનું' અરમ

હોય તેમાં કુકરના કાચાએ અધર સરકતા રહે છે પાણી ઉકળે એટલે તેમાં વરાળ થાય ને વરાળ નળીઓ વાટે કાચાઓમાં ઢાખલ યદ્ય બદરતી વસ્તુને રાધે છે આમાં ઢાળ બહુજ શરે છે પણ એકરમ થતી નથી કારણ ઢાળના વાસણ નીચે સીધો તાપ ન હોવાથી ઢાળને ઉકળો આવતો નથી આથી કરી ખાવા કુકરમાં તૈયાર થયેલી ઢાળને એકરમ કરવા આડી નાખીને અથવા વસોવણી પડે પડે છે આ કુકરને 'હકમીક' કુકર કહે છે.

મકરણ ૧૦ મું

બોરાકની સંભાળ

બોરાકની સંભાળ બે વખત સેવાની હોય છે. રંધાના પહેલાં તેમજ રંધાના પછી. પ્રથમની રીતને ફસલ બરતી કહે છે અનાજ, મમાતો વિગેરે બાર માસ વાપરવાની થીજેને બરી મૂકવા માટે જૂદી જૂદી કુકિનઓ વપરાય છે, જેથી અનાજ વિગેરે બજારે નદી, જામ ફસલ બરવામાં જે જે રીતો વપરાય છે તેમાંની કેટલીક અહીં આપી છે.

૧ મહોવાની રીત — દરેક અનાજના જ-ધાને માફ મુક કરી તેમાં દીવેલ-એરડીયું-નાખી દલાવવાથી પ્રત્યેક ઢાળા ઉપર દીવેલનું પડ લાગી જાય છે. આથી કરી દરામાંના જાણુઓ ઢાળા ઉપર અસર કરી થકતા નથી.

૨ રેતી અથવા રાખમાં ટાટવાની રીત — અનાજને રેતી અથવા રાખમાં મેળવી મેળું કરી ભરી દેવામાં આવે છે. અને ઉપર રેતી અથવા રાખનું જે નળું જાગિગ બહુ ઘર પાથગી દેવાય તે અથવા જાણુઓ પ્રવેશ કરી થકતા નથી.

૩ કાલ રસાવડીક જલ્દ રિનસાક વસ્તુ

વાપરવાથી—આમાં પાસે તથા ચુનાની કાક
મુખ્યત્વે વપરાય છે.

૪ કોષ જંતુ વિનાશક વનસ્પતિ જેવી
કે લીમડા વાપરવાની રીત.

૫ ખડિલા મરચા, દરદળ વિગેરેને મોઢા
સખત દાખી ભરવાથી અકબંધ રહે છે.

૬ લીસોતરી જેવી વસ્તુને સાચવવા માટે
મીઠાના પાણીમાં અમુક વંખત આથી રાખ-
વાથી તેવી ચીજો જેવી કે આદુ, લીંજી,
લીલાં મરચાં, કેરી પ્રત્યાદિ સાચવી શકાય છે.

૭ કેટલીક લીલી ચીજોને તડકામાં સૂકવી
રાખી સાચવી શકાય છે. દાખલા તરીકે
મરચાં, લસણ, આદુ, સૂકા, દરેક જાતની
કાચલી, બીંડા, કોડીમડાં, ગવારચીંગ પ્રત્યાદિ

૮ હવાનો અવર જવર બંધ કરવાની
રીત—પહેલી અને બીજી રીતમાં જેમ
પ્રત્યેક દાખાને હવા લાગી શકે નહીં તેમ જો
વાસણોમાં વસ્તુ ભરી હોય તેને એવી રીતે
બંધ—સીલ—કરવામાં આવે કે અંદરની હવા
બહાર અને બહારની અંદર જઈ શકે નહીં.
ચા, કોશી, વિગેરેના દામડા તેમજ વીલાયતી
દવાઓ વિગેરે આ પ્રમાણે સાચવવામાં
આવે છે.

૯ બરફમાં રાખી મુકવાની રીત—આ
રીત ધણું ખર્ચ પ્રાણીજન્ય ધોરાક માટે છે.
એટલે માછલી વિગેરે સાચવવા સાર

૧૦ ધુમાડાની મેચ લગાડવાથી પણ
પ્રાણીજન્ય ધોરાક સચવાઈ રહે છે

૧૧ લીલાં ચાક ભાજી એક બે દીવસ
સાચવવા તેને ખુલ્લાં રાખવામાં આવે છે.
બંધ વાસણમાં બંધાઈ બગડી જાય છે.
ભાજી જેવા પદાર્થને લીના કપડામાં વીંટાળી
લીનાસવાળી જગાએ પાણીપારીમાં રખાય છે

૧૨ ઘનાગાના દિવસમાં દુધ જલદી કાઢી

જાય નહિ, તેથી દુધનું વાસણ ઠંડા પાણીમાં
મૂકી તે ઉપર હવા આવ જાય થઈ શકે
તેવું ઢાંકણ—ટોપલા અથવા યાજણી—ઢાંકી
રાખવાથી દુધ સાચવી શકાય છે.

૧૩ દુધ ઢાંકી, શાક ભાજી વિગેરે ઉપર
માખી બેસવાથી કાસેરા જેવો રોમ થવા
સંભવ હોય છે માટે પતરાની ઝીણા કાણા-
વાળી જાળીના નાશ અથવા કબાટનો છપ-
ચોગ વ્યાજની થઈ પડે છે.

ધોરાક રંધાઈ રહ્યા પછી તે સાચવી
રાખવામાં પણ મુખ્ય રીત એ છે કે તેને
હવા લાગવી જોઈએ નહીં તેમજ તેમાં કોષ
જાતના જંતુઓ પ્રવેશવા જોઈએ નહીં. ધોરાક
ઢાંકવાની રીત આપણામાં પ્રચલીત છે. ઢાંક-
વામાં પણ એટલું યાદ રાખવાની જરૂર છે કે
મરમને મરમ વસ્તુ ઢાંકાઈ રહેવાથી તે જલદી
બગડી જાય છે

મનુષ્યના હાથમાં અને ખાસ કરીને
નખમાં એટલા બધા જંતુઓ રહે છે કે કોઈ
રાધેલી વસ્તુમાં જો હાથ ધાલી પછી રાખ-
વામાં આવે તો તે જલદી બગડી જાય છે.
માટે જ રાધેલી કોષ પણ વસ્તુમાં હાથ નહીં
ધાલતાં તેને એમને એમ રાખવી અને જરૂર
પડે ચમચો, કાંછી વિગેરેના ઉપયોગ કરવો.

પ્રકરણ ૧૧ મું

રસોઈ અને રસોઈની રચના

આપણે સમજી ગયા કે અનાજમાં તેમજ
રસોઈમાં જંતુઓ પેસવા દેવા નહીં આ તો
રસોઈ કરવા પહેલાં તથા રસોઈ તૈયાર થયા
પછીનું સમસ્યા પણ રસોઈ કરતી વખતે
ત્રણ જંતુઓ પેસવા દેવા નહીં, તે ખામ
આવશ્યક છે આટલા માટે રસોઈ કરનારાના

દાઘ તદન સ્વચ્છ જોઈએ, દાઘની ઝીણી ઝીણી રેશાઓમાં અતિશય કચરો હોય છે. આ કચરો બધા દેખી શકતો નથી જરૂરે બીજાકુલ દેખી શકાય તેવા હોતા નથી. રસોઈ કર કરતાં પહેલાં દાઘ તદન સ્વચ્છ પાણીથી ધોઈ નાખવા જોઈએ તેમજ રસોઈ કરતાં વચમાં જ્યારે જ્યારે દાઘ બીજે લગાડવા પડે ત્યારે ત્યારે પણ ધોવા સીવાવ વાપરમાં લેવા નહીં બેરાંબીને દાઘનો ઉપયોગ અને તેની મદી જાગતમા પણ કરવો પડે છે. એટલે દરેક વખત દાઘ ધોવાય અને તે પણ રસોઈમાં ઢાખસ થતી વખતે સ્વચ્છ કરવાનો નિયમ જરૂરનો છે વળી દાઘ ધોવામાં ખાસ આવશ્યકતા નખ ચોખ્ખા કરવાની છે. નખ જનતા મુખી વધવા દેવા નહીં જેમ નખ લાંબા તેમ તેમાં કચરો વધારે આવા નખ દોઈ દોઈની કણુ જાખ્યા પછી જોઈયું

—તો નખ ચોખ્ખા થઈ અચેલા માણુમ પડશે. નખનો બધો જ કચરો કણકમાં પ્રવેશ પામી અષો દશે. કચરામાંજ જરૂરે હોય છે તે પણ કસાકમાંજ ઢાખસ થઈ ગયા હોય છે.

જેમ દાઘ સ્વચ્છ જોઈએ તેમ રાંધણી વાસણ પણ તદન સ્વચ્છ જોઈએ કચરો, ધૂળ, માટી, કાંઈજ લાગેલું જોઈએ નહીં. સડાસી, તમેચા, કાંઈ વિચેરે જખીન ઉપર મૂકેલાં હોય ત્યાંથી લઈ ધોવા સિવાય રસોઈમાં ખાતરા નહીં.

રસોઈ પીરસવામાં પણ ઉપરનીજ સૂચનાઓ કામની છે રસોઈમાં દાઘ લાગવો નહીં. પરંતુ કાંઈ, ચમચાથીજ પીરસવું જોઈએ દાઘમાં વગુ લઈ પીરસવાની રીત બધીજ મદી દોવાથી નાપમદ કરવા ચોખ્ખા છે.

જમવાના યાગી વાડકા પણ સ્વચ્છ હોવાં જોઈએ.

રસોઈ બનાવવામાં તેમજ તે જમવામાં, પીરસવામાં, સ્વચ્છતા જોઈએ તો પછી જે ઓરડામાં રસોઈ બનાવવાની છે અને જ્યાં જમવા બેસવાનું છે તે જ્યાં બધીજ સ્વચ્છ હોવી જોઈએ તે નિર્નિવાદ છે. રસોડામાં કાંઈપણ જમાએ મંદવાડ હોવી ન જોઈએ. પણ મંદવાડ ભરાઈ રહે તેવા સંજોગો પણ હોવા ન જોઈએ પાણીનો ઢાળ સારો જોઈએ. માટીકણ, લીણેડું કે ચાક સમારેલાનો કચરો રસોડામાં વધુ વખત રહેવો જોઈએ નહીં રસોડું જેમ અને તેમ સાફ, સ્વચ્છ, અને ખુલ્લી હવા જગવાગાવાનું જોઈએ. ધુમાડો ચાલ્યો જવા માટે સારી બવરવા જોઈએ.

આમ બધુજ ચોખ્ખુ હોય પણ જમનાર માણસનું મો અને દાઘ સ્વચ્છ ન હોય તો ધૂળ ઉપર લીપણ જેવું ઘાય દાઘ અને નખમાં અતિશય કચરો અને જંતુઓ હોય છે એટલુંજ નહીં પણ મોમાં ખાસ કરીને ફાંત અને જવાગામાં બણેજ કચરો, મેશ, ઝારી અને જંતુઓ હોય છે. આ સાર કંઈ સીવાવ સ્વચ્છ રસોઈ જમવાથી જંતુમિત્રિન રસોઈ પેટમાં તે જવાનીજ. એટલા માટે જમવા વખતે પ્રથમ દાઘ જરાજર સારા પાણીથી ધોઈ નાખી પછી મો, ફાંત વિચેરે પાણીના ઢાળગા કરી જાગીથી ફાંત ખમી દરી ઢાળગા કરી સાર કરવું જોઈએ.

(સંપૂર્ણ)

નાગપુત્રી

સંપાદન :

શ્રી લોગીલાલ જયસેદ

સાહેબરા

[રાજ્યોપારસરિએ સ. ૧૪૦૫ માં ચતુર્વિંશતિપ્રબન્ધ અથવા પ્રબન્ધકોશ રચ્યો છે તેમાં આર્યનન્દિય પ્રબન્ધ નામના બીજા પ્રબન્ધમાં આ કથા આપેલી છે. હાલ મધ્ય યુગના અને ઠાઠિયા-વાડમાં નાગપાંચમની કથા પ્રચલિત છે, તેની સાથે તે બહુ મળતી આવે છે. શ્રી મેઘાણી સંપાદિત કંઠપટ્ટીની બારમી કવચમાં વર્ણવાયેલી આ બાબતની ખાતરી થશે પ્રબન્ધકોશપ્રકાશને ઉદ્દેશ નાગપાંચમનું આદાત્મ્ય વર્ણવવાનો ન હોતો, તેથી કથાને બહુ કુંઠાવી નાખી છે, તેથી થયે સ્વયં રચના સ્પષ્ટ થાય છે: એમનો ઉદ્દેશ એક જન આચાર્યનું આદાત્મ્ય વર્ણવવાનો છે, તેઓ જનસંપર્ક મધ્ય અદર મળે છે. નાગપાંચમને બદલે ચૈત્રપૂર્ણિમા છે, પરંતુ વસ્તુ તો એ જ આવજા પ્રાચીન અને અર્વાચીન શૌકસાહિત્યના તુલનાત્મક અભ્યાસમાં તે ઉપયોગી થાય એવી છે, તેથી મૂલ સસ્તું કથાનું ચૂંટાવી આપાન્તર અર્થ આપ્યું છે. કંઠાવટીમાંની કથા એક વાર વાંચી જવાથી આની ઉપયોગિતા સ્પષ્ટ રીતે સમજાશે. આમાંના કેટલાક પ્રસંગો પ્રચલિત કથાથી ભ્રાંસ પડે છે.]

આર્યનન્દિયપ્રબન્ધ

પૂર્વિનીર્ગતપાટશુમાં પદ્યપ્રકાર રાજ્ય હતો. તેની પદ્યવતી રાણી હતી. એ સહેરમાં પદ્યવત નામનો શેઠ રહેતો હતો. તેની સ્ત્રી પદ્યવત નામની હતી તેઓનો પદ્ય નામનો એક પુત્ર હતો. તે પદ્યને વરદત્ત સાર્યવાદે પોતાની વૈરોટયા નામની પુત્રી પરણાવી હતી.

એક વખત વૈરોટયાનો પિતા વરદત્ત પોતાના પરિવારની સાથે દૂર દેશાવરમાં ગયેલા ત્યાં વનમાં દેવ દાસતા ભળી ગયો વૈરોટયાની સાસુ તેને-તે પોતાની મેઘ સુશ્રૂષા કરતી હતી છતાં 'ન્યાપી' કહીને મેઘ ગારતી કારણ-“ રૂપ, ધન, તેજ, સૌભાગ્ય પ્રભૂતા: એ બધું સ્ત્રીઓને નિરંતર

ખીચરીવાનર પ્રમાવધી મળે છે. ”

કદંચ વચનોથી પીડાયેલી વૈરોટયા પોતાની સાસુને નદી પશુ દેવને રોષ હતી અને વિચાર કરતી કે “ પૂતે કહેલાં કહેનાં ફલવિપાક કહેકને થાય છે. ”

થોડા વખત પછી વૈરોટયાને બર્મ રહ્યો અને તેને ખીર ખાવાનો ફોહલ થયો. એ વખતે આચાર્ય નન્દિય નામના સૂરિ સાંના હવાનમાં આગ્યા હતા. વૈરોટયાની માસુ બોલતી “ આ વડુને છોકરો નદી પશુ છોકરો જન્મવાની છે. ” આવી રીતે વચન-

૧ કથા ગદ્યમાં છે, એટલે આની રીતે કાળા ટાઇપમાં મુદ્રણ થાયેલ વચ્ચે વચ્ચે આવતા સ્થાનોનું આપાન્તર છે,

ખાણેથી ધવાયેલી તે સતી સ્ત્રી સરિને વદન કરવા મધ્ય પોતાની સાસુ સાથેનો વિરોધ ત્યાં જોઈ મરિ બોલ્યા—“ આ પૂર્વ કમની કોષ છે, માટે હે વસે ! કોષ વધારવો ચોખ્ખ નથી. આ લોકમાં કોષ એ શરીરને સંતાપકારક છે અને પરલોકમાં નરકાદિ દારણ્ય હુખ પેદા કર નાર છે. તને પુત્ર જન્મશે. તને ખીર ખાવાનો ફોલ્લ ધરો છે તે પશુ પૂરો ધરો ”

આવી રીતે સરિની વચનોથી આનંદ પાળીને તે ઘેર આવી અને વિચાર કરવા લાગી કે આ શુરુ સિવાય આખી ધૃત્વીમાં મારો એવો કોષ પશુ મુહૂં નથી, જેની આગળ મારાં હૃદયનાં ચિરસંચિત સુખદુઃખની ધડી-એ ધરી વાત કરીને એક ઉડો નિર્વાસ નાખીને કંઈક વિચારમ પામુ.

પચપચા પશુ સેત્રી પૂતમને દિવસે પુત્ર રીક કરતાં ઉઘાપન આરંભ્યુ, તે દિવસે પાવસપૂર્ણ પ્રતિગ્રહ યતિએને આપમાં આવે છે, તમા સાધર્મિક વાત્સલ્ય કરવામાં આવે

છે તેણે તે સંવં કયું, પશુ વૈરભાવથી વહુને દલકા કોળ ખાવા આપ્યા. વહુ (વૈરાટયા) ચાળામાં ખીર લઇ, ઉપર કપડું મૂકી છાની-માની જલાશય આગળ પાણી માટે ગઇ. ઝાડના યજ્ઞ આગળ ખીર મૂકીને હાથ પગ ધોવાને ગઇ તે વખતે, જે અલિંબર નામનો

- ત્રિમૂર્તિ

કદિ અચેત નમ્ર ને વિન્સોલ રક દીસતી, કદિ અજાણ ભાવના ધરતી રમ જીલતી, કદિ દારણ્ય અસુવા પ્રલય ઝોર ધોળતી, સ્વભાવ સિદ્ધ લક્ષણે વહી કદિ પ્રગોશળી, અમિત્ય અંતરે છતાં, પિતા સમાન મૂમતો-મહી સમર્થ માલ એ સુલાળી ધન્ય મૂમતો !

વિચાર વાળી કદિ જગાડ અને આવરે, ત્રિતાપ જગાળ અંતરે, રસાદવા ધરી, ભરે; ક્યા શી મૂર્તિમત એ જલદાસ પ્રાણુ દેસતી, સુખા ભરી મીઠી મરે સમૂળ કલેષ દેસતી, કલેષ સ્વભી તે સમે હક હક વિચારતો, મદાવભાવ માડી અકર્મા યં દોષ લાસતો !

અને વસતવાદિકા શી અગમ્ય ખીલતી, વિવિધ રમ અર્જમાં અનન્ય-મત્સ્ય જીલતી; સુન્દર સુદરી નિહાળી વનવનદ નાચતો, ગણી પ્રિયા સખાવડી હુ ધન્ય ધન્ય રાખતો, ચલેશ્વર સ્વનસંહિતા રિદાર જ્યોત્સ્નાવતો અપત્ય, માત ને પ્રિયા, સખી વિષે સમાવતો.

હવે દરણ્ય દેસાઇ

એ સંભિજ્યુ અને ઘેર જઇને પોતાના પતીને પશુ આ વાત કરી. વૈરાટયા પશુ ઘેર આવી તે રાત્રે જે વૈરાટયાની પ્રાતિવેશિક ઓ હતી તેના સ્વપ્નામાં નાગપત્નીએ આવીને કહ્યું “ ભરે, હું અલિંબર નાગની પત્ની છું. વૈરાટયા મારી પુત્રી છે. તેને ખાંરનો લાવ ધરો છે તે વ

નામ પાતાલમાં રહે છે, તેની ઓને પશુ (જર્જર જો દોવાયી) ખીર ખાવાનો ફોલ્લ ધરો હતો તેથી, પૃથ્વી ઉપર આવીને ખીર શોધતી હતી. તેણે ઝાડના મૂળ આગળ મૂકી ખીર જોઇ અને તે ખાઇ ગઇ વૈરાટયા હાથ પગ ધોઇને પાણી આવે છે તો પાત્ર ખાલી જુએ છે, પશુ કોપ કરતી નથી, પશુ આશીર્વાદ દે છે કે જેણે આ ખાણુ હોય તેના મનોરથ ફળો ઝાડની પોલમાં બેઠેલી અલિંબરની પત્ની-

પૂરો કરજે અને તેને કહેજે:- ‘ તારે જાપ નથી, પણ હું તારા આપનો બદલો વાળીશ. અને સાચી પગલવ પામેલી એવી તારો તાપ દૂર કરીશ. ’ ” તે દાસીએ સવારમાં વૈરોટયાને ખીર ખવરાવી સપૂર્ણ દોહડવાળી એવી તેણે પુત્રને જન્મ આપ્યો. નામપત્નીએ પણ સો પુત્રોને જન્મ આપ્યો. વૈરોટયાના પુત્રના નામકરણદિવસે નાગલોકિએ હત્સવ કર્યો. ન્યાં તેના આપનું ધર દત્ત ત્યાં નાગદેવતાએ સુંદર મહેલ કરાવ્યો. ત્યાં અનેક દાસી, યોગી અને પદાતિવાળા નાગલોક આબ્યા ધર ખુબ લક્ષ્મીથી ભરી દીધું. પુત્રોના પરિવારવાળી પતિયુક્ત અલિંબરપત્નીએ દિવ્ય વસ્ત્ર, પેરાળાં, સુવર્ણ, રત્ન, આભરણ વગેરે સર્વ મનોહર વસ્ત્રો વૈરોટયાને આપી. વૈરોટયા અલિંબરના ધરમાં રોજ આવજવ કરવા માંડી. નામપત્ની તેનો બદ્ધ સત્કાર કરતી. સાસુ પણ “ આને પીધરીલા છે ” એમ વિચારીને વફુને માન આપવા માંડી. ‘-લોક પૂજિતપૂજકા: ’ । વૈરોટયાનું રક્ષણ કરવા માટે નામપત્નીએ પોતાના સો પુત્રો આપ્યા. તેણે એ સર્પોને ધડામાં નાખ્યા એ વખતે કોઈ કામકરનારીએ અગ્નિયા તપેલી યાળા ઉપર એ ઘડો મૂક્યો. વૈરોટયાએ જો કે તરત જ ઉતારી નાખ્યો, અને ઉપર પાણી ઝાટ્યું. તેથી એ નાગપુત્ર તરત જ સ્વસ્થ થઈ ગયા, પણ એક જણ બાકી યથા ગયો તે જેવો જન્મીન ઉપર પડ્યો કે તરત વૈરોટયા એવી. “ બાંડીયા (ઘણ્ટ): જીવતો રહે ” વૈરોટયાના સ્નેહથી મોહિત થયેલા તે બાન્ધવરૂપ સર્પો રત્ન, સુવર્ણ વગેરે આપીને તથા નામકરણ સંસ્કાર કરાવીને પોતાના રથાને ગયા વૈરોટયા આવી રીતે નાગદેવના પ્રભાવથી ઔરવત તથા હવે, અલિંબર પોતાના પુત્રને બાકી જોઈને શરૂ થયો: “ કોણે દુષ્ટ મારા પુત્રનું પૂછડું કાપી નાખ્યું? ” “ વૈરોટયાએ મારા પુત્રને બાકી કર્યો છે ” એ જાણીને તેના ઉપર પહેલા પ્રશ્ન થયેલો હોવા છતાં

પણ કોઈ પામ્યો; અને કંઈક ઉત્પાત કરવાને વૈરોટયાને ત્યાં ગયો. અલિંબર ધરમાં સંતાઈ રહ્યો. વૈરોટયા અધારા જોરડામાં પેડી તે જ વખતે બોલી: “ બાંડીઓ (ઘણ્ટ) જીવતો રહે ” આ સાંભળી સન્નિવૃત્ત થયેલા નામરાજે તેને ત્રુપ આપ્યા; અને તેના ઉપર કૃપા કરીને કહ્યું: “ વત્સે, આજથી તું પાતાલમાં આવ, અને પન્નગો પણ તારે ત્યાં આવશે. ” વૈરોટયાએ પાતાલમાં આવજવ કરવા માંડી. નામની કૃપાને લીધે પુત્રનું નામ નામદત્ત રાખવામાં આવ્યું.

યોગી સમય પછી શ્રી આર્યનન્દિલક્ષ્મણે વૈરોટયાના સસરાને કહ્યું: “ નામના આશ્રયે ગયેલી તારી પુત્રવધુને તું નાગદેવને આ પ્રમાણે વિનંતિ કરવા કહેજે-તમે મોઝા ઉપર જનુમદ કરો, કોઈને દશ ન દે, ” સુરિનું આ વચન સસરાએ વૈરોટયાને અને વૈરોટયાએ નાગલોકને કહ્યું. પાતાલમાં જન્મને વૈરોટયાએ જોયું. “ અલિંબરપત્ની પણ જીવે, અલિંબર ધણું જીવે, કે જેણે અને નામપત્ની આપવાળી કરી છે, અનાયને સનાથ કરીદે. ” અરે નામકુમારો, મદદમાં આર્યનન્દિલે બાદેય કર્યો છે કે “ લોકોને પીડા ન કરો, લોકો ઉપર જનુમદ કરો. ” આમ કહીને વૈરોટયા પોતાને ઘેર ગઈ. શરૂએ વૈરોટયાસ્તવ રચ્યો. જે વૈરોટયાસ્તવનું પદ્ય કરે છે તેને નામનો બધ નથી થતો. વૈરોટયા બધા નાગોને શરૂની પાસે લાવી. તેઓ ઉપદેશ સાંભળીને ચાન્ત ચિત્તવાળા થયા. વૈરોટયાનો નાગદત્ત નામનો પુત્ર બદ્ધ સંપત્તિવાન થયો. પદ્મદત્તે પ્રિયાસદિત મત અંગીકાર કર્યું. તપ તપીને સ્વર્ગમાં ગયો. પદ્મવદા ત્રિશુ દેવવને પ્રાપ્ત થયેલા પદ્મદત્તની સાથે રહી યજ્ઞ. વૈરોટયા પણ કણ્ઠીનોડું પ્રાપ્ત થઈ મરણ પામીને ધરણેન્દ્રપત્ની યજ્ઞ ત્યાં પણ તેનું વૈરોટયા એવું નામ છે.^૧

૧. આ સ્તોત્ર અદ્યાપિ નિવ્રમાન છે.

૨. વૈરોટયા જેનોમાં રેવી અણાવ છે.

આત્માનું અવલોકન

શ્રેણી :
ડૉ. અમૃતલાલ હ. પટેલ,
દેશ્ય ઓરીસા સુરત.

મારે જ્ઞાન અને મારી ભેદભરીથી,
મારે અંદર રહેલા સમગ્ર દોષોને શુદ્ધ
નેહ છૂંકું છું ! ના, ના, હું નથી જોઈ
છકલી, હું મારા ખરા દોષોથી અલગ છું
અને મારો
સ્નેહી, ને મને
મારા દોષો બ
તાપી ધિખા-
મણ આપે તો
મને બહુ માફ
લાગે ને, હું
રહુ છું અને
મારા પ્રિયત-
મને રહાવું છું.
મારા ખો
ટા વખણ
કરી, મારા
અવશ્યજોને
પણ ગ્રહણ
જતાથી, મારી
પ્રજ્ઞામત ક-
રી, મને ભેત
રી, મને સાર
લગાડનાર મિ
ત્રો અમૃતમાં
જોડે છે તેટલા
છે પરંતુ મારા
કુર્મજોડા, મારી કમજોડીનું, મારી અધોમોડા,
મારી ભેદભરીનું અને મારા જ્ઞાનનું જ્ઞાન
ક્યવનનાર, મારો સાચો મિત્ર, મારો પરમ
સ્નેહી, મારા સુખે સુખી, અને મારા દુઃખે
દુઃખી અને મારે મારે લાગણી ધરાવનાર,

મારો મિત્ર તો જન્મતમા એકજ છે તે કોણ ?
હું તેને સાચા સ્વરૂપમાં ઓળખુ છું ?
નહિ ! હું તેને કદા કપર લપરથીજ પીઠાનું
છું; તેનું માથું સ્વરૂપ, તેની ખરી મહત્તા

અને તેનો
વિશુદ્ધ પ્રેમ,
હું અજાન,
ભેદભરે સ્ત્રી
પીઠાનની ન-
થી પ્રશ્ન !
મને મમળ-
વો ! સદાશ
કરો !

અંતિમ અભીપ્રાય

[દરિગીત]

પુનઃ ચિંતના સવિધેય તો હું જ રિત્ત બ્યામિતણ,
પ્રમુદીન જીવન અસ્વપ્ના કે હું અજાનમા ધણી,
જહાંડના બ્યવહારમા પુનઃ હર વિરજિત મરી રહ્યું,
રિત્તને મને છે માલ નિર્જન રમ્ય સ્વયં સાક્ષિતમયું. ૧

સમમાનુ રૂપિત હારિશ્ચંદ્ર અર્પિ શ્રીમાધત્તને,
વાતસ્યેપુરે વિજ્ઞાનનાર દર્શક જોતા તત્ત્વને;
સંતાપ, શોઈ વિલાપ સરખા આક્રમણ કરતાં મળ્યાં,
તે સર્વથી રક્ષી પિતા મુલુકવ સુર મુસી તળાં ૨

સત્તમ પાપન પ્રાણીને આ પુના વિધે બેઠતાં,
સદુ કમ પ્રજાને જ્ઞાનથી એ નાદ સરે આજ્ઞા
મોરો મદન છે જ્ઞાનના ભાઈ મુદ્ધિ અલમ રહેન છે,
નિર્વાણ નિષ્કલ્યાણે અંતિમ અભીપ્રાય એન છે ૩

અનોરમા અભગજ શાશ્વી

સતી મં-
કળના પોષા
ભાઈ કું વાંચિ
છું, સતી સી-
તાના જીવનનું
અનુકરણ ક-
રવાતો હું
ડોળ કરે છું,
દમ વ તો ના
પ્રજોડું જાન
કર છું, સા
ચિત્તોની પ-
તિભાજિ પર
વારી જાઉં

હું અને પતિપ્રેમના સમુદમાં ત્યાગ કરતી
પત્નીઓના ચરિત્રો નાચી રાચું છું; પરંતુ
તેથી શું થઈ શકે ?

“ ત્યાં જગી આનમા તત્ત્વ ચીન્યો નહિ,
ત્યાં જગી સ્વધન્ય સર્વે જૂની ”

તેમનામાં ધગસ હતી. અને એ ધગસને અંગે રંગુનમાં સ્ત્રીઓની ઉન્નતિ સારૂ તેમણે કાર્ય સરૂ કર્યું હતું. જુનાં આચાર વિચારનાં બહેનોને સાથે રાખીને તેઓ કામ કરતાં હતાં. ત્યાંની નિષ્ણાળ માટે તેમણે એક કોન્સર્ટની યોજના કરી હતી અને જુનાં વિચારનાં બાકી બહેનોના વિરોધ છતાં એ સર્વને એમાં રાખીને તેમણે એ યોજના પાર લટારી હતી.

મોલમીન અને અકમાળમાં મોટી ઉમરની ગુજરાતી બહેનો માટે તેમણે પોતાને ઘરે ખાનગી શિક્ષણવર્ગો તેમજ શાવથુવર્ગો ચલાવ્યા હતા. તદ્દન નિરક્ષર બહેનોને લખી વાંચી શકે એટલું શિક્ષણ આપવાનો તેમણે પ્રયત્ન કર્યો હતો અને તેમાં તેમને સફળતા પણ મળી હતી ફરેક શિક્ષિત બહેને ગુજરાતી બહેનોની નિરક્ષરતા દૂર કરવા માટે સૌ ભવગિજાબહેનોના હાથમે લખ કામ કરવાની જરૂર છે.

સા. લવગિજાબહેનને પ્રસિદ્ધિમાં આવવાનો જરા પણ શોખ ન હતો અને પરિણામે તે ગુજરાત તેમનાં કાર્યથી પરિચિત

નથી. સ્વ. પંડિત મોતીલાલ તેજી માટે યોગ્યતા સરઘસમાં તેમણે આગેવાની ભર્યો કામ લીધેલો. તે માટે તેમની છત્રી મર્ગનામાં આવેલી પરંતુ એવી પ્રસિદ્ધિની સેધ પણ ઇચ્છા ન હોવાથી તેમણે તે આપવા સારૂ ના પાડેલી.

તેમને સંતાનોમાં માધવી ઉર્ફે કુરશી (વય વર્ષ ૧૧) અને ચિત્રાંગદા (વય વર્ષ ૬) એ બે પુત્રીઓ છે. અને પુત્રીઓને તેઓ ધરમાંજ શિક્ષણ આપતાં હતાં. અંગ્રેજી, ગુજરાતી અને સંસ્કૃતનું તેઓ બંને શિક્ષણ આપતાં હતાં.

સૌ. લવગિજાબહેન સ્વભાવે ધર્મા મળતાવર્ગ આનંદી, નિખાલસ, સારા તેમજ નિરભિમાની હતાં.

અવસાન પહેલાં બે માસ ઉપરજ તેઓ પિતાને ત્યાં ખાર આવ્યા હતાં. અને તા. ૬ મી ઓક્ટોબરે વૃદ્ધ પિતા માતાને તેમજ સર્ગા, સખધી અને ગોત ઇત્યાદિમાં મૂકી અવસાન પામ્યા. પ્રજા તેમના આત્માને ચિરંતન શાન્તિ આપે !

સ્ત્રી અને પુરૂષ એકજ નથી

‘ સ્ત્રીગત્વિની દિવસાલ (The Feminist Movement) ’ અને કે ઉચ્ચ આદર્શ ઉપર રચાયેલી છે, છતાં, મને લાગે છે કે એમાં એક મહાત્મા બૂન થય છે જે એકતા છે નહિ ને હોષ થઈ નહિ તે પરાણે આજવાનો તેણે પ્રયત્ન કર્યો છે સ્ત્રીપુરૂષ વચ્ચે શારીરિક, માનસિક, હાર્દિક ને આધ્યાત્મિક ભેદ રહેલો છે તે દષ્ટિ બદલ રાખવાનો પ્રયત્ન આ દિવસાલે કર્યો છે. પરંતુ સ્ત્રીપુરૂષ વચ્ચેનો આ ભેદ જ પુરૂષની સાથે જાહેર જીવનમાં મળવાનો અધિકાર અને પ્રાપ્ત કરાવે છે જે સ્ત્રીપુરૂષ એકજ હોય તો પુરૂષ અને પ્રતિનિધિ ધર્મ રાહે, પણ સદાન ઇચ્છરી જીવનના બીજા પ્રદેશનું પ્રતિનિધિત્વ સ્ત્રીઓનું છે. પ્રમત્તા અને જગતના કમ્પાસ માટે તેથી જ સ્ત્રીઓના અભિપ્રાય અને ‘ દષ્ટિબિંદુ ’ વ્યક્ત થવાની ધણીજ અગત્ય છે. જગતના સદાન પ્રમત્તા વિશે સ્ત્રીઓ પુરૂષો કરતા બિન દષ્ટિબિંદુ રજુ ન કરી શકે તો બહેતર છે કે તેમણે મૌન સેવવું. બ્યારે સ્ત્રીઓ દેખાવમાં, પહેરવેશમાં, ટેવમાં, અને કામધંધામાં પુરૂષ જેવી થવાનો પ્રયત્ન કરે છે ત્યારે તેઓ વિમરી બન્ય છે કે કુદરતની યોજનામાં પોતાનું સ્થાન અને ધર્મ શું છે ”

[શ્રી મોતીલાલના બાવણમાંથી]

લેડી એમીલી લુટીયન્સ

ગરબની ગુહલક્ષ્મી

અનુવાદ ૭
પ્રીત્યુષ

૧૦

દેવીદીને આની કુશન તેજ દિવસે બધ
કરી દીધી હતી અને દિવસભર ને અદ્ધ-
ધતમાં ધાડવાનો મુકામો ચાલતો હતો અને
રમાનાયની જુઆની લેવાઈ રહી હતી તેની
ધૂગ તે ખૂણ કરતો હતો, જરાજર ત્રણ દિવસ
સુધી રમાનાયની જુઆની લેવાઈ કરી અને
ત્રણ દિવસ સુધી દેવીદીને ન કાઢ ખાધુ કે
ન કાઢ પીધુ. આજે પણ ધરે આવતાની
સાથે જ સેલે કરુણ ઉતારી નાખ્યું અને
પણો લખને પવન નાખવા માંડ્યેલ કામજુ
એકો હતો એટલે થોડો થોડો ગરમી થર થઈ
હતી પરંતુ કાંઈ એવી ગરમી ન હતી કે
પસીનો થાય અને પાણી જરૂર પડે
અમલદાર લોકો તો કડીના કપડાં પહેરતા
હતા; પરંતુ દેવીદીને પસીનાથી તર થઈ ગયો
હતો તેનો ચહેરો હમેશાં નિઃકપટ વદનથી
“દસી રહેતો હતો તે આપારે ચીડીયો થઈ
ગયો હતો, કેમ જાણે કાંઈ વેદ કરીને તે
પાઠો આપ્યો ન હોય.

જગ્ગો લોટામાં પાણી લાવીને બોલી
“અલમ કારી રૂંડ ?” ત્રણ દિવસથી દેવી-
દીનની ખાતર થઈ રહી હતી. આના પહેલાં
છુટી કદિ પણ અલમ જરી આપવાનું કહેતી
ન હતી. દેવીદીને એની મતલમ મમજતો
હતો. સદય નેત્રોથી છુટી તરફ જોઈને તે

બોલ્યો “ નહિ; રહેવા દે, અલમ નથી
પીવી. ”

“ તો કાચ મોઢું : તો ઘોષ ભો, ધૂળ
લામો મઈ છે ”

“ ઘોષ નાખોશ; શી ઉતાવળ છે ! ”

છુટી આજની ખબર જાણવા ઉત્તર
હતી પરંતુ દેવીદીને ચીડાઈ ન જાય એટલા
ખાતર ડરી રહી હતી દેવીદીને પ્રસન્ન થઈને
આપો આપ પ્રથો વૃતાન્ત કહી દે એટલા
માટે તેનો થાક ઉતારવાની જગ્ગોની
ઈચ્છા હતી.

“ તો જરા પાણી તો પીઓ, બપોરે તો
કાંઈ ખાધુ પણ ન દણ મીઠાઈ લાવુ ?
લાવો, પાણી અને આપી દે. ”

દેવીદીને પાણી આપી દીધો. છુટી પવન
નાખવા લાગી બે ત્રણ મીનીટ સુધી આંખો
બંધ કરીને પડી રહ્યા બાદ દેવીદીને કહ્યું

“ આજે સાંજની જુઆની પૂરી થઈ
ગઈ ”

છુટીનો કાચ થઈ ગયો તે બોલી.
“ તો કાલથી તે ધરે આવી જશે ? ”

દેવીદીને “ હજી છુટી નહિ ગયો, આ જ
જુઆની દિવાનીમાં આપવી પડશે, અને હવે
અહીં આવે પણ ચા માટે ? કાંઈ સારો
જાણ મળી જશે. ઘોડા પર મેસીને ફરશે.
પરંતુ છે તો ખડો મતલમી, ૧૫ બેગનું.

આરોને ફસાવી દીધા. પાંચ છ ને તો ફક્તી મળી જશે. બીજાઓને દશ દશ, બાર બાર વર્ષની સજા થઈ જવાની છે. તેની જુઆનીથી મુકદ્દમા સાબીત થઈ ગયો. હવે કોઈ અમે તેટલો પ્રયત્ન બલે કરેને ! શી મળલ છે કે જરા પશુ સંદેહ પડે. હવે એક જણ પશુ નહિ બચે. કોણે કામ કયું, કોણે નથી કયું, એનો હાલ તો પ્રશ્નર જાણે; પરંતુ જ્યાં મરી જવાના. ધરેથી પશુ સરકારી રૂપીયા આપને જ કાઢ્યો હતો ' આપણે છેતરાઈ ગયા ! ”

જગ્ગો મીઠા તિરકારથી જોઈને બોલી: “ આપણી નેકી-નદી આપણી સાથે છે. સસાર આખો મતલબી છે. કોણે કોને માટે મરી રિટે છે ! ”

દેવીદીને નીવ સ્વરે કહ્યું: “ પોતાના સ્વાયંને ખાતર જે બીજાઓના મર્જા કાચે તેને તો ઝેર દેવામાં પશુ પાપ નથી. ”

એટલામાં બે જણ આવીને ઉભા રહ્યા. એક ગોરો ખુબધરત છોકરો હતો, તેની ઉમર પંદર સોળ વર્ષથી વધુ ન હતી બીજો અધિક હતો અને ચપરાસી જેવો દેખાતો હતો.

દેવીદીને પૂછ્યું: “ કોને યાદો છે ? ”

ચપરાસીએ કહ્યું “ દેવીદીન તમાર જ નામ ને ? હું ‘ પ્રજામિત્ર ’ની કચેરીમાંથી આવ્યો છું આ કામ, શેતરજતુ ઇનામ મળ્યું હતું તે રમાનાયના ભાઈ છે તેમની તપાસ કરવા તેઓ કચેરીમાં આવ્યા હતા. એટલે ત ત્રીજાએ તમારી પાસે મોકલ્યા છે, તો હું જાઉં ને ? ”

એટલું કહીને તે ચાલી ગયો દેવીદીને જોખોને માયાથી થયે સુધી નિહાળ્યો, આકૃતિ રમાનાયને મળતી હતી તે બોલ્યો “ આવો, બેટા ! બેસ, ધરેથી ક્યારે આવ્યો ? ”

એક ખટકની દુકાન ઉપર બેસવાનું જોખોને ધણ પ્રતિકુળ લાગ્યું. ઉભો રહીને

તે બોલ્યો “ આજે જ આવ્યો છું બાબી પશુ સાથે છે ધર્મશાળામાં ઉતર્યો છું. ”

દેવીદીન ઉભો થઈ ગયો અને બોલ્યો, “ તો જ વહુને લઈ આવેને ! ઉપર રમાનાથ બાબુને ક્યોરડો છે, ત્યાં આરામથી રહો. ધર્મશાળામાં સા માટે પડી રહેશે ! નહિ, ચાલ, હું પશુ આવું છું. અહીં બધી રીતની સગવડ છે. ”

તેણે જગ્ગોને આ ખબર આપી અને ઉપર ઝાડુ વાળવાનું કહી તે ગોપી સાથે ધર્મશાળા તરફ ચાલ્યો ગયો. છુટ્ટીએ તરત જ ઉપર જઈને ઝાડુ કાઢ્યું. પછીથી મીઠાઈ વાળાની દુકાન પડ્યી મીઠાઈ અને દહીં લઈ આવી. સુરાહીમાં પાણી ભરી દીધું, પછી હાથ મોં ધોઈને એક રંગીન માડી કાઢી, ધરેણું પહેલું અને જનીકનીને વહુની રાહ જોવા લાગી.

એટલામાં માડી આવી પહોંચી છુટ્ટીએ આજળ જઈને જાલપાને, ઉતારી જલપા પહેલા તો શાકભાજીની દુકાન જોઈને ચોંટી; પરંતુ છુટ્ટીનું રનેહરવાગત જોઈને તેની ચોંટ દૂર થઈ ગઈ તેની સાથે ઉપર જતાં દરેક ચિજ પોતપોતાની જગ્યાએ સંબેલી જોઈ. કેમ જાણે પોતાનું જ ઘર ન હોય !

જગ્ગોએ કોટામાં પાણી આપી કહ્યું: “ આજે ધરમાં કામ રહેતો હતો, બેટી ! આજે પંદર દિવસથી ધર સુનું પડ્યું છે. હાથ મોં ધોઈને ખાઈશો, બેટી ! કામની ખબર તો હજી તને નહિ પડી હોય ! ”

જલપાએ માથું હલાવીને કહ્યું: “ હજી ધરાખર માલમ નથી પડી મૂત્રે છપાય છે ત્યાં માલમ પડ્યું કે પોલીસે તેમને ગિરફતાર કર્યો છે ”

દેવીદીન પશુ ઉપર આવી ગયો હતો. તે બોલ્યો: “ ગિરફતાર તો કર્યો હતો, પરંતુ

હવે તો તે એક મુકદ્દમામાં સરકારી સાક્ષી બન્યો છે. પ્રવાસમાં હવે તેના ઉપર કોઈ મુકદ્દમો નહિ ચાલે અને વળી સાથે માથે તોફારી ચાકરી પણ મળી જશે ”

જલસપાએ ગવંધી કહ્યું. “ તું એ ડરથી તે સરકારી સાક્ષી બન્યા ? ત્યાં તેમના ઉપર કોઈ મામલો નથી. તો મુકદ્દમો કેમ ચાલશે ? ”

દેવીદીને ખેલીતાં ખેલીતાં કહ્યું “ કંઈ રૂપિયા પૈસાનો મામલો હતો ને ? ”

જલસપાએ કહ્યું “ એવી કોઈ વાત ન હતી. અમને માલમ પડ્યું કે મહિં સરકારી રકમ એમનાથી અચોક્કસ છે એટલે તરતજ તે રકમ પહોંચાડી દીધી નકામા મકરાઈને ભાગી આવ્યા અને પછી તો એવી ચૂપકાંડી રાખી કે પોતાની ખજાના મુદ્દા ન આપી. ”

દેવીદીને એવો જાગૃત્તી ઉઠ્યો કેમ જલસે કોઈ વ્યથાથી આરામ મળ્યો ન હોય. તે બોલ્યો ‘ અમને શી ખજાના વખતો વખત તેને સમજાવ્યો કે શરે કાગળ પત્ર લખી દે. બધા મકરાતા હશે. પરંતુ સરમતો માથે લખતોજ ન હતો. પ્રવાસમાં મુકદ્દમો ચાલી ગયો હશે, એવો ડર તેને લાગ્યો કરતો હતો જો એ જાણતો હોત તો સરકારી સાક્ષી થાતો જનત. ’

સરકારી સાક્ષીને આંશ્ય જલસપાની અગવડો ન હતો સમાજમાં તેની જે નિન્દા અને અપમાનિતિ ઘાય છે, તે પણ તેનાથી અગવડ ન હતું સરકારી સાક્ષીઓ કેમ બનાવાય છે, તેમને કેવી રીતે પ્રસોજન આપવામાં આવે છે, પોલીસનું રમકડું બનીને તે કેવી રીતે પોતાનાં મિત્રોનાં મળાં કાપે છે, તે સર્વ તેને માલમ હતું. જો કોઈ માણસ પોતાનાં ભ્રાત્ર આચરણથી અનિશ્ચિત થઈને સત્યનું સંકેત કરે, છળ અને કપટનું આવ

રણ દૂર કરે તો તે સજ્જન છે. તેનાં સાહસની જેટલી પ્રશંસા ધાય તેટલી બોલો છે પરંતુ એમાં સરત એટલી કે તે સાથે પોતાનાં કમનું કળ બોગવવા તે તેવાર રહે, હસતો રમતો ફાંસી પર ચડી જાય, એજ સાચો વીર છે પરંતુ પોતાનાં પ્રાણની રક્ષાને ખાતર, સ્વાર્થના નીચ વિચારથી, મનની કોરતાના ભયથી, પોતાના સાથીઓ સાથે દગો કરે, પાછો સાપ મની જાય તો તે કાવર છે, પતિત છે, નીચ છે, વિશ્વાસપાત, કાઠો અને સમાજના સત્યોમાં પણ એટલોજ હેય છે, જેટલો અન્ય ક્ષેત્રમાં છે એવા પ્રાણીઓને સમાજ કદિ પણ હાથ કરતો નથી જલસપા એ સારી રીતે સમજતી હતી. અહીં તો સમસ્યા એથી પણ મુશ્કેલ થઈ ગઈ હતી રમાનાં દડના ભયથી પોતાનાં કર્ણાં પાપનો પડો બોલ્યો ન હતો. તેમાં બોલામાં બોલી સમજાઈ તો હતી નિંદા હોવા જતાં તેમાં આંતરિક સમજાઈતો એક યુગ્મ તો હતો. અહીં તો એ પાપોનો પડો બોલાઈ ગયો હતો, જેની દગા મુદ્દા તેને લાગી ન હતી જલસપાને તરત એમાં વિશ્વાસ નહિ આવ્યો. અવશ્ય કોઈને કોઈ વાત બીજી જ મધ દશે જેવો સરકારી સાક્ષી બનવા તેને પ્રેરણા કરી હશે તે સંજ્ઞાતો બોલી. ”

“ તું અહીં પણ કોઈ... કોઈ વાત થઈ ગઈ હતી ? ”

તેની યતોચ્ચાનો અનુભવ કરતાં કરતાં દેવીદીને બોલ્યો “ એવું કંઈ નથી, અહીં મારા સાથેજ તે પ્રવાસથી આવ્યો હતો. આવ્યો ત્યારનો અહીંથી ક્યાં ગયો નથી. બહાર પણ નીકળતો ન હતો. જસ, એક દિવસ નીકળ્યો અને તેજ દિવસે પોલીસે તેને પકડી લીધો. એક મિષ્ટાન્ન આવતો જોઈને એવો ભય લાગ્યો કે મને પકડવા આવે છે, એટલે તે નાસી ગયો. સિપાઈને આવી સંકા પડી અને

તેને ચિરકૃતાર કરી લીધા હું પણ તેની પાછળ ચાલ્યામાં, ગયો. દારોગાએ પહેલાં તો લાંચ માગી હતી. પરંતુ હું ધરે રૂપિયા લેવા આવ્યો એટલામાં તો બીજીજ વાત બની ચુકી હતી. અમલદારોમાં કોણુનંણે શી વાત ચીત થઈ, તેને સરકારી સાક્ષી બનાવી દીધા. અને તો બાકીએ કશું હવે કે આ મામલામાં જરાપણ જીકું બોલવું નહિ પડે. પોલીસનો મુકદ્દમા સાચો છે માગી વાત કહેવામાં શી ઘટકત ! હું ચૂપ થઈ ગયો. શું કરે ? ”

જગ્ગો. “ કોણુ બાણે બધાએ શી જીદી સુંધારી દીધી. કાકા તો એવો ન હતો દિવસભર મા, મા કરતો હતો દુકાન પર પ્રરપો તેમ જ ઓઝો પણ શી મળલ કે ? કોઈની તરફ આખ ઉઠાવીને બેધુ હોય ! ”

દેવીદીન “ કાકા ખરાબ ટેલ નહતી મેં તો એવો બોકરો બેચો જ નથી. તે જ કપટમાં મપડાઈ ગયો. ”

જલપાએ એક મીનીટ વિચાર કરીને કહ્યું. “ તેમની જીવાની લેવાઈ અમ ? ”

“ હા, ખરાબ તથુ દિવસ ચાલુ રહી. આજે જ પૂરી થઈ ”

જલપાએ ઉદ્વિગ્ન ચમને કહ્યું. “ તો શું હવે કાંઈ નહિ થઈ શકે ? હું તેમને મળી શકું ? ”

દેવીદીન જલપાના આ પ્રશ્ન પર દસી પડ્યો તે બોલ્યો. “ હા, બીજી શું ? ત્યાં જઈને તું બધું કહી દે, તો સારું એલ બગાડી નાખે. પોલીસ એવી ગંધેડી નથી. આજ કાલ કોઈ પણ તેને મળવા પામતું નથી. સખત પહેરો રહે છે ”

એ પ્રશ્ન ઉપર આ સમયે બીજી કાંઈ વાતચીત થઈ શકે એમ નહોતું આ પ્રશ્નનો ઉકેલ કરવાનું કામ સહેજું નહોતું. જલપાએ

ગોપીને બોલાવ્યો જાનમાં ઉભો રહીને તે સડક પરનો તમાસો બેઠ રહ્યો હતો. જાણે સાસરે આવ્યો ન હોય, તેમ તે ઘરમાઈ રહ્યો હતો. ધીમે ધીમે તે આવીને ઉભો રહ્યો.

જલપાએ કહ્યું. “ હાથ મોઢું ધોઈને કાંઈ ખાઈ દે દહી તો તને થણુ લાવે છે ”

ગોપી ઘરમાઈને કરી બહાર ચાલી ગયો. દેવીદીન સહેજ દસીને બોલ્યો. “ અમારી મામે એ નહિ ખાય, અમે બને માથી જમએ છીએ તમને કોઈ પણ ચીજની જરૂર હોય તો અને કંઈ દેજો, વડુજી ! ઘર તમાર જ છે કાકાને તો અમે અમારો જ સમજતા હતા, અમારે બીજી છે પણ કોણ ? ”

જગ્ગોએ ગવંજેર કહ્યું. “ તે તો મારા હાથનું રંધણું ખાતો હતો. તેને કાંઈ આલકાઉં અભિમાન ન હતું ”

“ હવે તમારે રંધણું નહિ પડે, માજી, હું રંધી આપ્યા કરીશ ” જલપા દસીને હસતી બોલી.

“ અમારી ન્યાનમાં બીજીના હાથનું ખાવાની અનાઇ છે. હવે ચાર દિવસ માટે ન્યાતમાં આગળો મિલવા જેવું ચા માટે કરવું ? ” જગ્ગોએ વાંધો દર્શાવ્યો.

જલપા. “ અમારી રાતિમાં પણ બીજીના હાથનું ખાવાની મના છે. ”

જગ્ગો. “ તેમને અર્થો કોણુ બેવા બાવવાનું છે ? વળી બજેલા રૂંજેલા માણસો તો એવી વાતનો વિચાર સુદ્ધા કરતા નથી અમારી રાતિ તો ચૂરખ લોકોની છે. ”

જલપા. “ તમે રંધો અને હું જમું એ તો કીક નથી લાગતું. જેને વડુ બનાવી તેના હાથનું તો ખાવું પડશે ખાવું ન હવે તો વડુ શા માટે બનાવી ? ”

જગ્ગો તરફ પ્રથંસાસ્યક નેત્રાથી બેઠીને દેવીદીને કહ્યું. “ વડુએ વાત તો

મુદાની કઠી દીધી. આનો જવાબ બરાબર મને તેટલું જાનપુણ્ય કરે; પરંતુ તે રહેશે તો વિચાર કરીને આપને, અસારે તો ચાલ, એ ચમાર જ ! ”

હોમને જરા આરામ લેવા દે. ”

જલપા “ બીજાનું ધન ખાયા કરતા

બંને નીચે ચાલી મનાં એટલે ગોપીએ પડિત કરતાં હું એ ચમારને ચારો સમજાજ. ”

આવીને કહ્યું :
“ ભાઈ આ ખ-
ટિકને ત્યાં રહેતા
હતા કે શું ?
ખટિક હોય એમ
જ લાગે છે. ”

જલપાએ તિ-
રકાર કરીવી
કહ્યું “ ખટિક
હોય કે ચમાર
હોય; પરંતુ આરા
અને તારા કરતાં
સોમજા સારા
છે. એક પરદેશી
માણસને હ માસ
સુધી પોતાને ધરે
રાખ્યો, ખવડા-
વ્યું અને પીવ-
ડાવ્યું. આપ
જામા છે એટલી
હિંમત ! અહીં
તો કોઈ મહેમાન
આવી જાય છે
તો તે પણ ભારી
પડી જાય છે.
તે આ નીચ
છે તો આપણે

નવીન પરબો બંધાવશે ?

આ જરૂરિયાત એક બાળકની નહિ પણ અનેક
બાળકોની છે.

પ્રત્યેક બાળક જ્ઞાનવૃદ્ધા છિપાવવા નવનવાં
પુસ્તકો માટે અંખી રહ્યું છે, અને તે વિના
તલપાપદ થઈ રહ્યું છે.

એ નદી કે નવાણુ વિનાનું ગામ હોઈ શકે તો
જ બાલપુસ્તકાલય વિનાનું ગામ હોઈ શકે.

પાણીની પરબ ઉઘાઠવામા પુણ્ય છે, તેથીયે
વધારે પુણ્ય જ્ઞાનની પરબ ઉઘાઠવામા છે.
પાણીની પરબ એક અમૂલ્ય આશીર્વાદ છે,
પણ તેથીયે વધારે અમૂલ્ય આશીર્વાદ
જ્ઞાનની પરબ છે

ટેકની વૃદ્ધા મીઠું અને સ્વચ્છ જળ સમાવે છે,
પણ મન અને આત્માની વૃદ્ધા તો સુંદર
અને નિર્મળ પુસ્તક જ સમાવે છે.

આ નવો મુગ છે, બાલમુગ છે; અને બાલમુગ
બાલજ્ઞાનની પરબોને માગે છે.

શ્રીમતો અને દાનવીરો, રાજાઓ અને મહારા-
જાઓ, આ મુગને અને બાળમામણીને
હીવડો ? આ અવસરને બાળખરો અને
અવસરના ઓંઘાણ આપશે ?

સ્થળે સ્થળે નવીન પરબો બંધાવશે ?

તેના કરતાં પણ વધુ નીચ છીએ ”

ગોપીએ હાથ મુખ ઘાઠ નાંખ્યું હતું.
મિઠાઇ ખાતાં ખાતાં તે બોલ્યો : “ કોઈને
રાખવાથી કોઈ ઉચ્ચ નથી થઈ જાય ચમાર

પાણી પીને

ગોપી નીચે ચાલી
ચલે. શહેરમાં
કરવાની તેને થયું
કમ્પા દત્તી.
જલપાને કાંઈ
ખાવાનું મન ન
હતું. તેની સામે
એક મુશ્કેલ સ-
મસ્યા ખડી થઈ
હતી : રમા-
નાથને આ દળ
દળમાંથી કેવી
રીતે કાઢી શકાય ?
એ નિન્દા અને
ઉપદ્રવોની કલ્પ-
ના માનસી તેનું
અભિમાન ખો-
ડિત થઈ જતું
હતું. રમેશને માટે
તે સર્વની નજર-
માંથી ઉતરી
જાય. કોઈને મુખ
રેખાથી ન સ્પર્શે.

વળી, નિર્દો-

ષોનાં ખૂનનો ભાર
કેના માથા ઉ-

પર રહેશે ? આરોપીઓમાંથી કોણ અપ-
રાધી છે, કોણ નિરપરાધી છે, કોણ
દેવતા ચિત્તર બન્યા છે, કોણ લોભના ચિત્તર
બન્યા છે તેની કોને ખબર ? સર્વને સજા
થઈ જાય. એની દત્તર કોને માથે પડશે ?

સડક પર આવીને ફરવા લાગી. રમાનાથની આવી નિન્દા સાંભળીને તેનું હૃદય તૂટી જવું હતું. તેને રમાનાથ ઉપર ક્રોધ ન આવ્યો, ગ્લાનિ ન યશ્ત તેને હાથનો સહારો આપીને આ દળદળમાંથી કાઢવાને તેનું મન વિકળ થઇ હતું. રમાનાથ તેને ધુત્કારી કેમ ન કાઢે, ઠાકર કેમ ન મારે, પરંતુ તેને અપમજના અંધારા ખાડામાં તે કદિ પશુ પડવા દેશે નહિ.

જનને જશુ ત્યાંથી ચાલ્યા, એટલે જલપાએ પૂછ્યું: “આ માથુસને કહી દીધું ને કે ત્યારે તે આવી જાય ત્યારે આપણને ખબર આવે ?”

“હા, કહી દીધું છે.”

૨૧

એક મહિનો વીતી ગયો. ગોપીનાથ પહેલાં તો થોડાક દિવસ કલકત્તાની સહેલ કરતો રહ્યો; પરંતુ ચાર પાંચ દિવસમાં જ તેનો જીવ ત્યાંથી છૂટી ગયો. તેણે ધરતી રડ લેવાની સજ્જાત કરી દીધી. આખરે તેને પાછો મોઢેલી દેવાનું જલપાને ઠીક લાગ્યું. અહીં તો તે કુરકાં ભરી ભરીને રડ્યા કરતો હતો.

જલપા કેટલીયે વાર રમાનાથના જગલા સુધી જઇ આવી. તે જાણતી હતી કે હજી રમાનાથ આવ્યા નથી. છતાં પણ એક વાર ત્યાંસુધી ચઢીને ધમાવી આવવામાં તેને કોઈ વિચિત્ર પ્રકારનો સતોષ થતો હતો.

કોઈ વાચતાં વાંચતાં કે સૂતાં સૂતાં જલપા યાદી જતી એટલે એક ક્ષણ માટે ખારીની સામે આવીને ઉભી રહેતી એક દિવસ સંજે તે ખારીની સામે આવી તો સડક ઉપર મોટરોની હાર નજરે પડી. આ-

ટલી બધી મોટરો ક્યાં જાય છે, એવું તેને કુતુહલ થયું. એટલે ખારીકાંઈથી જોવા લાગી. છ મોટરો હતી. તેમાં પોલીસના અમલદારો બેઠા હતા એકમા બધા સિવા-
ધઓ હતા. છેલ્લો મોટર ઉપર નવારે તેની નજર પડી ત્યારે, જાણે તેનાં ચરીમાં વિજ-
ળાનો અંચકો લાગી ગયો ન હોય એમ થયું. તે એટલી બધી તન્મય થઇ ગઇ કે ખારીએથી દારૂ સુધી દોડી આવી કેમ જાણે મોટરને રોકવા ચાહતી ન હોય ! પરંતુ એક જ પળમાં તેને માલમ પડ્યું કે દારૂ પરથી નીચે ઉતરતામાં તો મોટર પસાર થઇ જશે. એટલે તે ફરી ખારી પાસે આવી ઉભી રહી. હવે રમાનાથ એકદમ સામે આવી ગયો હતો. તેની આંખો ખારી તરફ જ લાગી રહી હતી જલપાએ ઇશારાથી કોઈ કહેવા લાગ્યું. પરંતુ સંજોએ તેમ કરતાં તેને રોડી લીધી. રમાનાથની મોટર કોઈક ધીમી થઇ ગઇ હોય એમ તેને લાગ્યું. દેવીદીનનો અવાજ પણ સંભળાયો. પરંતુ મોટર થોભી નહિ. એક જ ક્ષણમાં તે આગળ ચાલી ગઇ પરંતુ રમાનાથ હજી પણ રહી રહીને ખારી તરફ તાકતો જતો હતો.

જલપાએ દારૂ આગળ આવીને કહ્યું: “દારૂ !”

દેવીદીને સામે આવીને કહ્યું. “ભાઈ આવી ગયો ! પોલી મોટર જઇ રહી છે.”

એમ કહેતાં કહેતાં તે ઉપર આવી ગયો. જલપાએ ઉત્સુકતાને સંકોચથી દનાતીને કહ્યું: “તમને કોઈ કશું ?”

દેવીદીને “બીલું” શું કહે ? માત્ર રામ રામ ક્યાં મેં કુશળતા પૂછી એટલે હાથથી દિલાસો આપીને ચાલી ગયો. તે જોયો કે નહિ ?”

જાલપાએ માથું નીચું કરી કહ્યું. “ જોયા કેમ નહિ ? બારી આગળ જરા ઉભી હતી ”

“ તેણે તને જોયું તો દરે ”

“ બારી તરફ તાકતા તો હતા ”

“ બહુ આશ્ચર્ય થયું, દરે કે આ છે કોણ ? ”

“ મુઠ્ઠાઓ ક્યારે રજુ થશે, તે કાંઈ માલમ પડ્યું ? ”

“ કાલેજ તો ”

“ કાલેજ ! આટલો વહેલો ? કહે તો જે કાંઈ કરવું હોય તે આગેજ કરવું પડશે કોઈ પણ રીતે જો મારા પત્ર તેમને પહોંચી જાય તો કામ થઈ જાય ”

પ્ર કારે છે એટલું આ કામ સહેલું નથી, એમ કહેતો ન હોય એમ દેવીદીન તેની તરફ તાકી રહ્યો.

જાલપાએ તેના મનનો કાલ્પ પામી જઈ કહ્યું : “ તેઓ પોતાની જુવાની બદલવા રાજ થશે, એમાં તમને કાંઈ સન્દેહ લાગે છે ? ”

એનો સ્વીકાર કરવા સિવાય દેવીદીનને બીજો કોઈ ઉપાય મનમાં નહિ તે એણે “ હા ! વડુજી, મને એનો ખૂબી જાણી છે. અને સાચું કહો તો જોખમ પણ છે. તે જુવાની બદલી પણ નહિ, છતાં પોલીસના પંજામાંથી છૂટી રહે એમ નથી. કોઈ બોલુ કારણ કહીને તે છાપને પકડી લેશે અને ફરી નવો મુઠ્ઠાનો ચલાવશે ”

આ વાતથી જરા પણ ડરતી ન હોય એવી નજરે જાલપા જોઈ રહી, પછી બોલી.

“ હા, હું તેમને પોલીસના પંજામાંથી બચાવવાનું માથે નથી લેતી. હું કેવળ એટલું જ ઇચ્છું છું કે બની શકે તો આ અપવશમાંથી ”

“ હું તેમને બચાવી લઉં તેમના હાથેથી આ ટકા બધાં ધરોળી બદનામી થતી જોઈ રહતી નથી. જો તેઓ - સાચુંસાચું ધાડપાડાઓમાં સામેલ હોય તો પણ હું તો એમજ ઇચ્છું કે છેવટ મુઠ્ઠી પોતાના માથાંમાં સાથે રહીને માથે જે કુખ આવી પડે તે જાનકી તેઓ સહી લે. બીજાઓને કોઈ કંઈને તેઓ સરકારી સાક્ષી બની જાય એ કુ કંઈ પણ પસંદ નહિ કર. પરંતુ આ તો મામતો જ તદ્દન જીરો છે પોતાના રૂપાંશને ખાતર તેઓ જીરો સાક્ષી બાપે, એ હું કંઈ પણ સહન નહિ કરે જો તેઓ જાતે પોતાની જુવાની નહિ બદલે તો હું જાતે અદાલતમાં જઈને બધી પોણા ઉમાડી નાખીશ. પછી કાલે એવું પરિણામ ગમે તે આવે બદલે તેઓ અને હમેશને માટે ત્યજી દે, મારા મોઢું પણ ન જુએ, મને એ મજૂર છે. પરંતુ આટલું મોઢું કસક તેઓ - પોતાને માથે વડોર એમ કંઈ પણ બની નહિ શકે મેં મારા પત્રમાં આ સર્વ લખી દીધું છે. ”

દેવીદીન તેના તરફ માનની દ્રષ્ટિથી જોઈને કહ્યું. “ ય બહુ કરી ચકરી, વડુ, હવે મને ખાતરી થઈ ગઈ. જો તે હવે આટલું બહુ મજબૂત કરી દીધું છે તો ય બહુ કરી રહે એમ છે. ”

“ તો અહીંથી નવ વાગ્યે જઈશ ? ”

“ હા, હું તૈયાર છું. ”

(અપૂર્ણ)

મંડળના પ્રાણ અને આત્મા સમા બંધુઓની કંદર

શ્રી. ભવાનીદાસ અને શ્રી. કેશવલાલને માનપત્ર આપવાનો સમજાવ

[અમારા ખામ પ્રતિનિધિ તરફથી]

શ્રી ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રીમંડળની વચ્ચે ૩૦ વર્ષની કારકીર્દીમાં, ૧૯૨૮ માં ઉત્તરવાયલ તેના રાજ્યમહોત્સવ પછી, તા ૩૦ ડીસેમ્બર ૧૯૩૨ના દિન સૌથી વધુ ચિરસ્મરણીય રહેશે. તે દિવસે હજારો યુગ્મો આજ દિન સુધી મંડળની નિઃસ્વયં ભાવે સેવા કરનારા મંડળના બે સાચા સેવકોને માનપત્ર આપીને શ્રી ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રીમંડળે તેમની સેવાઓની યતિચિત્ કદર કરી છે. પ્રસન્નતા વિદિષ્તને પ્રતાપે એ દિવસે સાતે જ વાજતામાં તે 'આધવખાત્ર' ચોગાન ગુજરાતી સન્માનીએ તેમજ સફળકરણીય હસમઈ મધુ' હતું. શ્રી ભવાનીદાસ મોલીવાળા એટલે શ્રી ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રીમંડળના સ્થાપક, અને શ્રી. કેશવલાલસાથે મધુવાર એટલે મંડળનું સૂરસચાલન કરનારા સૂરમાર અનેની સેવાએ એટલી બધી ભણીલી છે કે તે સ્વિસના સમારકામ હાલ રહેનારાઓને તેમની ધોવાની હાલની મારે પણ ચોરસ ઉપજાવ હતું વળી આજ પ્રસંગે મંડળના સ્ત્રીવિદ્યાલયમાં તેમજ અન્ય સ્ત્રીશુલ્કોમાં જતીયું ચલેલા બહેનોને ઇનામો વહેંચાયા હતાં સમારકામ પ્રમુખસ્થાને દિ. બે હજુલાલ મોદનલાલ એવેરી હતા. સી. દુર્લભચૌરી હજુલાલ એવેરીને હસ્તે ઇનામો વહેંચાયા હતા.

કાર્યકર્મની રાજ્યવત સ્વાયત્તીતથી વધુ સ્વાયત્તીતની રચના કવિતાપ્રેમી કેશવે પણ દિલ્હિરિ ઉપજાવે, એવી હતી. એકે વિચાર આવે છે: મંડળ પાસે ગુજરાતના એક આસા આપતા કરિ શ્રી સુદેશ જો. બેટાઈ હોવા છતાં આવા ક'ગાન ભેડે કણીયી કેમ ચલાવી લેવાઈ' હશે કે સ્વાયત્તીત જ્યાં મીમતી મંજળા બહેને સમારકામની સફળતા ઉચ્છતા આવેલા પગે વાંચ્યા હતા. તેમાં મુખ્ય મુખ્ય

નીચેનાઓના હતા: સર જગજોદનદાસ વરલખદાસ સમિલીના ના રાણી સાહેબા, ધરમપુરા ના મહારાણા સાહેબ અને રાણી સાહેબ, વસિલાના રાણી સાહેબ, શ્રી. ગોવિંદલાલ શિવલાલ, શ્રી. નારાયણલાલ બ. સીલાલ, શ્રી. મધુરાદાસ વસનંત ખામણ, શ્રી માવણ મોવિંદજી વેડ, શ્રી ભદ્ર' સ'કર પંડયા, શ્રી મૂળજી દુલભજી વેડ, શ્રી. નરદાસ ત્રિપાઠી, વગેરેના મુખ્ય હતા. સર જગજોદનદાસે એમના પત્રમાં લખ્યું હતું. "આ બંને સજ્જનોના સત્ત્વ પ્રયાસથી મંડળની જે જીવિતિ વધુ છે તે ગુજરાતી હિન્દુ પ્રજા સારી થશે ભલે છે. અને તેથી મંડળ તેઓને જે સન્માર કરે છે તે યોગ્ય ન છે. સ્ત્રીજગલ્લી અદિ ચાલિંક દિમાચત કરનારા ગૃહસ્થો કરતાં હું આ બંને ગૃહસ્થોની સક્રિય સેવાદાત્રિને વધુ કિંમતી લેખું છું અને તેથી તેઓને હું આ તર્ક પ્રત્યે વાદ આપું છું અને છત્તું છું કે તેઓ સાધુઓ પોતાની અમૂલ્ય સલાહ અને સહાયથી મરજને ભવિષ્યમાં જે આભારી કરતા રહેશે "

શ્રી મૂળજી દુલભજી વેડ એમના પત્રમાં લખ્યું હતું. "૧૯૦૭-૮ થી હું હંસ બધુઓના નિઃસમાજકામ છું હંસ મુખાઈ-ગુજરાતનાં જગેલાં રાનો છે સ્વર્ગવાસી 'નમનાલાલ' સક્રમ પ' પશ્ચિમની મંજળસ દિ સાધતા ગુજરાતનાં મુખ્ય સુન્દરી હતાં ગુજાર કમાવિમંત્રો ને સૌભાગ્યસ્ત્રીઓના તે અલોચિત્ક આલજ-ગોલાલજી હતાં તેમનાં મજલ સ્મિત, તેમના સદા શિષ્ય અને આનંદસરી સેવાની ત્રિવેણીએ ગુજરાતના ગૃહજીવનને સજીવન, સોરલસર અને સેવાપરાયણ કયું. ગૃહજીવન વગર માનવ-જીવન નથી. માનવ-જીવનની અધિષ્ઠાત્રીઓ અન્નપૂર્ણાઓ, માતા,

અચિની, પત્ની તે પુત્રી છે નમનાબાઈ ટાકરજી
શ્રીમંદળના અધ્યક્ષપદથી એ સેવા કરી તે
સેવામાં તેમને આ ઉપલબ્ધ બંધુઓના અભાવ પીડા
જળ અને બધુત્વ હતું. હવે જુનું શ્રીમંદ-
ળની સત્કાર સેવા ઉપલબ્ધ થઈ અને તે યુવાણ
એ-ગુલાઈતે શ્રીસક્તિની નિદર કુસ્થાનીનાં
સાક્ષ આપ્યાં તે સંજિતને પ્રથમ અભિલેખ આપ-
નાર શ્રીમંદળના અધ્યક્ષ નમનાબાઈ એ નમ-
નાબાઈના ડાંગા નમસ્કા થી કાપ નેવા એ એ
બંધુઓ સાથે અવાનીશાસ અને સાથ રેલવેવાલ
હતા "

શ્રીમતી શ્રી શ્રીમતી શ્રીમતી પ્રવચન

બહેનેની કુલાઈ શ્રીક મયા બાઈ મંદળના
પ્રમુખ શ્રીમતી શ્રી શ્રીમતીબાઈએ નીચે પ્રવચન
પ્રવચન કર્યું હતું :

"માનવતા પ્રમુખ સત્કારીઓ અને સદાચરણ,
આઓ પ્રવચન આપ્યાં 'ગુલાઈતે દિનું
શ્રી મંડળ'ની બહેને બહે તે આનંદનો છે
મંડળ સ્થપાવુ ત્યારથી આનંદપ્રી અમેને એજી
સાચી સલાહ અને સલાહ આપી મંડળની પ્રવૃત્તિ
ખરે અચાપ અપ જાણી છે તેવા એ સદાચર
બંધુઓ પ્રત્યેનો અમારો સદાચર બહેર કરવાને
અમે આ તમને સાક્ષ આપીએ છીએ

સાથ અવાનીશાસ મિત્રતાવાની સેવાથી બહેર
પ્રબ અને સરકારો તરફથી છે પાન્ટ એ
સર્વ સેવાઓમાં શ્રીભવિ પ્રત્યેની તેમની સેવા
જન્મ પ્રારંભી છે; અને તેથી એક સમાજસુધારક
વરી શ્રીમતીને મુખ્ય નવું તે વિદ્યામાં
તેમણે કર્યા મંદળનું મર્મ' થયું છે

તેઓએ મિત્રતાવા, અમર મુખેપરોચ, કે
અસ્થિતિ બંધવિઓ અપદ નથી થાઓ પ્રમાણ
કે રોગાઈની મમલ તેઓએ કરી થાઓ નથી
મોટો કે છંદોરો જરૂરે જ તેમણે મનુષ્ય
ભવિની જનો સા તેઓ સેવા કરવામાં થઈ છે;
અને તેથી સુખનિષ્ઠ, સ્વચ્છ હૃદયથી મમ કરી
તેમણે અનેક સાક્ષ્યો મેળવી છે.

તેઓના સેવાઓને બહેર હું વિચાર કરું
ત્યારે એક તારણ આનંદની અને કારણ
કે છે તેમને કરેલી સેવાથી કે મિત્રેલી સુખ-
/ શિવ વિષય સંતોષ કરેલે છે એવો નથી

તેઓના મંત્રો વિચાર અને હંધા છે સેવાના
આદર્શને તારણ કરવામાં કરી જ કારણ ન
બેઠે એવી એમની સવળ માનવતા છે
તેમની એક એક સુચના, એક એક પ્રવૃત્તિ, કે
શોભના પાછળ એક એક સરકારી આચરણવા
બધુત્વ છે પ્રમુખ તેમને એવી કોઈ સક્તિ
અર્થે છે કે સમાજ થા રેલવે બંધવિ કરવાના
તરિકામાંથી તેઓને સંસ્થાના સુરક્ષા મધ આપે
છે; અને તેથી સંસ્થાઓને સ્વચ્છ મધ, તેમને
સિદ્ધ કરવા પ્રવલ આદરે છે આનંદપ્રીમાં તેમની
આ સક્તિથી, 'ગુલાઈતે દિનું શ્રીમંદળ,'
'સાક્ષિ શ્રી સમા,' અને 'સાક્ષિ' સર્વિષ
શ્રીમ' એ ત્રણ સંસ્થાઓ ઉપસ્થિત થઈ છે; અને
એ ત્રણે બહી બહી વિદ્યામાં શોભાવાના કૃત્રિમ,
આને જાત મર્મ' કરી રહ્યાં છે, અને શોભાવતા
જુનું મેળવી સાચાં છે એકે એક જીવે કરીએ
તે સાથ અવાનીશાસનાં સ્વર્ગ એ નહેરો
સ્વર્ગસાચી સેવામાં થશે છે

સાથ અવાનીશાસ બહેર યુવાન હતા, સાચિ
જીવનની તેજાઈથી તેમણી મેળવી રહ્યા હતા
ત્યારે તેમને આપણા સમાજને બંધવિ મેળવી
મંદળમાંથી થઈ આવી, પાન્ટ તેમ કરવામાં શ્રી
ભવિની બંધવિની પ્રથમ આદર તેમને આનંદ થયું.
આપ મર્મ' થી રીતે પાર પાડ્યું તેથી મનોમ-
કર્મ તેઓ પદવલ તેવામાં તેમના વિદ્યાર્થીને
અને ૧૯૦૩માં આજની મંદળના આનંદ વિદ્યાર્થીની
સેવા કરતાં શ્રીભવિની સેવાના વિચાર તેમણે
પ્રવલ થઈ; અને તેજ સમયે અમુક ૧૫મ શ્રી
બંધવિના મમમાં વાપરવાની શોભ સંપત્તિ મેળવી
કીધી ત્યાર પછી શોભ સમયમાં પ્રીતિ જમાવની
શ્રીભે નવજાતના વળતરમાં તેમણી થઈ તો તેથી
એ શોભના થઈ, શોભ સલાહ અને સદાચર
મેળવી અને ૧૯૦૩માં જુનું ગુલાઈતે દિનું શ્રી
મંદળની સ્થપના કરી. અને સરકારમાં સરકારને
વિદ્યાનો પ્રદા આપી સંવિધા કરી; અને આ
વિષય વર્તમાન વરસમાં સરકારને જીલ્લા અનેક
બંધવિ પ્રદા આપી તેથી બંધવિ કરવામાં સાથ
જરૂરી છે જુનું જ સંવિધા જાણી છે; અને
આનંદપ્રીમાં મંદળે ગુલાઈતે બહેનેની એ
કેક સેવા કરી છે તેવા સાથ અવાનીશાસને

શ્રીજી 'અમુલ્ય' છે તેઓની આ સેવા માટે અમે તેઓને નેહથી ધન્યવાદ આપીએ તેટલો જાણીએ છે તેઓએ મડળને આદર્શ બનાવવા, સાધન સંપન્ન કરવા અને સમાજના એક અતિ ઉપયોગી અંગ તરીકે ખીલવવા પાછળ દિલપૂર્વક કામ કર્યું છે, જેના બદલામાં અમે મડળની બહેનો તેમના જેવા ગૃહસ્થને આશીર્વાદ સિવાય બીજું શું આપી શકીએ ?

મડળ તરફથી ચાલતા 'સીવિલાઇઝ' ને આદર્શ બનાવવાની સાથે ભવાનીદાસની મમતા-કક્ષિા પણ તેટલે જ પ્રબળ છે. તેઓ વિદ્યાલયનાં તંત્રને અતિઉપયોગી કરવા તેવી જ સલાહ કરી રહ્યા છે અને મને આશા છે કે ભારતીયવાનીદાસની તે મહેત્ત્વ પણ વખત-જવા મડળનાં નેહથી જ સફળ થશે.

સાથ ભવાનીદાસે મડળની બહાર પણ સ્ત્રી જનતાની અનેકવિધ સેવાઓ કરી છે. મડળની પેઠે 'સોશયલ સર્વિસ લીગ' ના સીવોર્ગની વ્યવસ્થા સત્વરવામાં પણ સરખાતમાં તેઓ જ કામ લીધા હતા. આવી રીતે મુબઈની તમામ કામની, સ્ત્રીઓ, માટે તેઓએ બનવું કર્યું છે જે માટે તેઓના વ્યક્તિત્વ પ્રત્યે હવે ખ્યાલ આવે છે.

ભારતીયવાનીદાસે મડળના કાર્યવાહકોને અને પ્રસંગે માર્ગસૂચક સલાહ આપી છે. મડળનાં પ્રથમ પ્રમુખ સફળતા જમનાબહેનને તથા મને મારા કાર્યમાં પણ તેઓએ તેવી જ સલાહ કરી છે; અને તેથી અમારી ફરતે જાનવતા અમને નાનકુળતા મળેલી જણાતી હોય તેમાં તેમનો મેટા ફોનો છે જેમ કણ્ઠ કરતા મને જરીએ સંકોચ થતો નથી.

સાથ ભવાનીદાસની પેઠે સાથ કેરાવલાઈ જાયા સાથ મહિવાદનાં પણ અમે જાણી જાએ તેઓ સાથે મધ્યમ સ્થિતિના હોવા છતાં અત્યંત જન-હિતના પ્રયાસોની પરવારે ક્યાં સિવાય, મડળ દ્વારા સ્ત્રીજીની કુળી સેવા કરવાના જનપ્રયોજને સ્વીકાર્યું છે. તેઓએ મડળના રોજિંદા કામને જાણે, જવાબદારીઓનું હિસાબીકામ, અને નફા નફા પ્રસંગોની જનપ્રી નિગેરેમાં એવા કામ કરાવ્યા છે કે આ પચ્ચીસ વર્ષની તેમની અવિરત સેવાની કદર કરવા અમે અમારી અસક્તિ

નહી કરીએ છીએ. તેઓએ મડળની સીક્ષણને પેલાવ્યું થર માન્યું છે. તેમાં એકમાત્ર કામ ક્યાં ન કરે છે તેમણે કેવાય ક્યાં સિવાય ક્યાં સેવા કરી છે; અને તે પણ નિઃસ્વાર્થ અને માનવ-પ્રતિભે, માન-અર્થના વચર સેવા પણ કરવી તથા પરવડતી એવા આજના નહેરુમાં વજાવવા સ્વાભાવિકતા માનસને આપણને કાંઈ કાંઈ વખતે યાદ છે જ્યારે કુળી સેવા કરનાર સાથ કેરાવલાઈ સોફિસ્ટીકાની પણ કરી 'કરકાર કરી નથી અને મડળને જેની ખરી નજર હતી તેવા એક કાર્યક્ષેત્રે જ્યારે સ્વાયત્ત રહેવામાં જ તેઓએ સતોષ માની હતા તેમની, જ્યાંવસ્થામાં જ્યારે તેઓ કામ કરવા જાયતા જણાય છે ત્યારે પણ મડળમાં કાજરી આપ્યા સિવાય તેઓથી રહી કાંઈ નથી. આવા એકરંગી, ચારિત્ર્યશીલ પ્રકૃત જેમણે 'કુળીની હિન્દુ સ્ત્રી મડળના કાર્યમાં જનનું અર્પણ' છે; અને જેમના વતનથી મડળના કાર્યવાહકોને અનુકરણીય સફળતા યીજવા મળ્યા છે તેમની સેવાની કદર કેનો રીતે કરવી છે, અમે જાણતાં નથી; જેથી માત્ર તેઓને ધન્યવાદ આપીને જ સંતોષ માનીએ છીએ; અને અમે મડળની કાર્યકર્તા બહેનો મડળ પ્રત્યેની મનજીને સર્વિશ્વમાં અનુસરવાની તેઓને ખાતરી આપીએ છીએ.

આ બંને સ્ત્રીજનતાના હિમાયતી પુરુષોના સ્ત્રીજન વિષેના વિચારો, મહાવતા છે. તેઓએ સ્ત્રીજનતાના આદર્શ લાખા સેવા કરી છે તો તેમના મતબો જણાવવા જે આપણે માટે ખસ જરી છે. થોડા ધણા મતબો સાથે તેઓ બંને સ્ત્રીના સમાજમાંના સ્થાન માટે તો એક સાથે વેસવાર છે તેઓ સ્ત્રીજનતાના હિમાયતી હોય છે, સ્ત્રીજનતાને યાદ છે પણ સ્ત્રી થોવાના ક્ષેત્રમાં રહી, કદરતે બહેની સક્ષિનો યથાર્થ ઉપયોગ કરે, અને પુરુષજનતા સ્વર્ણ ન કરતાં પ્રગતિ કરે, નય, એવી સળ માન્યતા તેઓ ધરાવે છે સ્ત્રી, સ્ત્રીના પ્રાપ્ત કરે તો જ સમાજને ઉપયોગી થઈ શકે પુરુષજન મેળવવા પાછળ સ્ત્રી થોતાપણ ન જાણે જો; કારણકે તેવી પ્રગતિ સમાજને કાલ છે. તેમ માનવામાં હું પણ આ જાણીએ સાથે સંમત થાઉં છું.

આજના કુળીની હિન્દુ સ્ત્રીમંડળે આ

ગુણસુન્દરી ❀ ←

શ્રી ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રી-મંડળ દ્વારા
મુખ્યાધનાં ગુજરાતી બહેનોની સેવા કરનાર

શ્રીકૃત ભવાનીદાસ નારજીદાસ મોતીવાલા,

બી એ એસએલ બી

જેવી રીતે મહાગની પ્રગતિમાં બાકી ભવાનીદાસ આખી હમારા કામમાં સુવમતા કરી આપનાર બાકી મહાગની બંદાર રહીને પણ અમારા કાલમાં ખીલ બધુ લાભ ફેલાવવામાં છે. ૧૯૫૭ની

શ્રીયુત ભવાનીદાસ નારાયણદાસ મોતીવાળા, ખી એ, એલએલ. ખી.

મુશ બન્ધુ,

‘ગુજરાતી હિન્દુ સીમ’ડળની સ્થાપના કરી, ગુજરાતી હિન્દુઓની પ્રગતિ માટે તમારે વર્ષે થયાં નિઃસ્વાર્થ વૃત્તિથી જે સેવાઓ કરી છે, અને હજુ પણ કરો છો તેની યોગ્ય કદર કરવા અમે ગુજરાતી હિન્દુ સીમ’ડળના સભાસભા, બહેનમા તમારો સત્કાર કરવાનો નિશ્ચય ફેલાઈ વર્ષોથી સેવી રહ્યા હતા, પરંતુ અનિવાર્ય સંજોગોને લઈને તેનો અમલ થયો નહોતો, એટલે આજે પ્રથમ તમે તમારે આનંદ આપેલ કરી અમે તમારા પ્રત્યેના ઝલ્લોનો સ્વીકાર કરીએ છીએ.

ગુજરાતી એક શ્રીમંત કુટુંબમાં જન્મ લઈ, ખી એ, એલએલ ખી., સુધી ઉચ્ચ કક્ષાએ લઈ, વધીલાલ કરવાના નિશ્ચયને લિલાન્તિ આપી છાત્રી દૂરદૂરે ગઈ, સેવામય જીવન ગાળવાની નીતિને પસંદ કરી, તમારે ફેરવવામાં અને જનકલ્યાણને માટે વ્યક્તિગત સ્વાર્થનો લોભ આપ્યો છે; તેવા તમારા જીવનથી જનસમૂહને મહાન લાભ થયો છે એમ અમે નિશ્ચયપૂર્વક માનીએ છીએ. આથી તમારું જીવન શ્રીમંત કુટુંબના નવીનતાને અવિષ્કૃત માર્ગદર્શક થાય એ હેતુથી તમારા જીવન અને કાર્યને અમે વધારી લઈએ છીએ.

આજથી ત્રીસ વર્ષ પૂર્વે જ્યારે ગુજરાતી સ્ત્રીજીવન ધોર અધકારમાં હતું, જ્યારે સ્ત્રીઓની જનનિતાં સ્વપ્નાઓ હાસ્યજનક લાગતા, જ્યારે સ્ત્રીઓ સ્વલ્પ સમાજમાં નહિ જેવું જ હતું, જ્યારે ખણી થોડા આત્માઓને સ્ત્રીજીવનની કષ્ટતા ઉદ્ભવતી, અને જ્યારે પુરુષો રાષ્ટ્રીય નેતાઓ અને સમાજસુધારકો પણ સ્ત્રીવર્ગના અવ્યવસ્થાની પ્રવૃત્તિ ઘણાડવા હિંમત નહોતા કરતા, તેવા પ્રવિશ્લ સંજોગમાં અને અનેક પ્રતિરોધોમાં, પશ્ચીમ વર્ગની યુવાન વયે, રીકા, નિન્ડા, તેમજ હાસીને દસી કાઢી, તમે સ્ત્રીજીવનની પ્રગતિ માટે યોગદાન આપત પ્રયાસોથી મુબક જેવા યહેશમાં ‘ગુજરાતી હિન્દુ સીમ’ડળ’ જેવી સ્ત્રીવર્ગમાં સંસ્થા સ્થાપી, સ્ત્રીઓને તેમાં કુટુંબી રસ લેવા પ્રેરી, સ્વર્ગવાસી જનનાબહેનને લેવા આદર્શ, બંધનકારક અને પ્રતિષ્ઠિત ગુજરાતી બહેનને પ્રમુખપદ આપી, મહાન ઓરવનન્દુ ક્યું છે જેથી ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રીઓ ઉપર તમારો અનંદ ઉપકાર થયો છે મહાગની પ્રગતિમાં સાચા થયા તમને હશે છે, જે માટે અમે તમારી તરફ અપૂર્વ માનની દ્રષ્ટિએ જોઈએ છીએ.

ગુજરાતી હિન્દુ સીમ’ડળની પ્રવૃત્તિઓમાં તમે જે પરોક્ષ અને પ્રત્યક્ષ સહાય કરી છો, તેમજ વારંવાર મહાગની પ્રગતિમાં કરવાને હિંમતી અને આગ્રહીય સલાહ આપી છો, તેમજ મહાગની આર્થિક સ્થિતિને સહાર કરવા મહાગની સીકર જ્યુનીલી વખતે તમારું મહાગના ભૂતપૂર્વ પ્રમુખનું નામ ચિરમરણીય રાખવા માટે ફંડો ભેગાં કરવામાં તમારે જે અયાગ જમ લાગ્યો છે તે અમે ભૂલી શકતા નથી. સ્ત્રી વર્ગને તમે તમારા ઉપકાર તમે મુશ્યો છો; આથી ગુજરાતી હિન્દુ સીમ’ડળના વિદ્ય અને ગુજરાતી સ્ત્રીઓની પ્રગતિ માટે વનમનનથી નિષ્ઠાવર કરનાર તમારા જેવા પરોપકારી, નિરભિમાની, નિઃસ્વાર્થ, સહૃદય અને સાદા શૂદ્રવર્ગી, અમે મુકાબલે પ્રાર્થના કરીએ છીએ, સ્ત્રીઓની જનનિતા માટે તમારા ભવ્ય સ્વપ્નાં આજે ગુજરાતમાં ફળીભૂત થયા છે જે નળી જેટલો આનંદ તમને થાય છે તેથી દિગ્વિજિત આનંદ અમને થાય છે.

તમારા જીવનમાંથી એક ‘ગુજરાતી હિન્દુ સીમ’ડળ’ ન નહિ ‘પણ ખીલ એ સંસ્થાઓ જન્મ પામી છે કારણકે સ્ત્રીઓની સીકરિતને પરોક્ષ બળવાનાર ‘રાષ્ટ્રીય સીકર’, અને સામાજિક સેવામાં અદ્યુત કાર્ય કરતી મુબકની ‘સેરવલ સર્વિસ લીગ’ જેવી સંસ્થાઓના આદ્યપ્રેરણા પણ તમે છો; અને ‘સેરવલ સર્વિસ લીગ’ને અમે ‘મદિલા સેવા મહાગ’નો ત્રણ રાખાઓમાં એકો નવી નવી કોમની બહેનોના ઓલોચિત લાભાર્થે જે ઉપયોગી કાર્ય તમારી રેખા નીચે સાથે છે તે પણ તમારા સ્ત્રીજીવન સાધવાના ધ્યેયના પુરાવાર છે.

સહકાર આપી રહ્યા છો તેથી જ રીતે મહાગના સાધારો એટલે જનમન આજ પંદર સોળ વર્ષથી અદરના કાર્યમાં વખતે વખત ઉપયોગી સલાહ છું અને સ્ત્રીઓની જનનિતા એમની સાથે રહી

મહાત્મા કાશી હીએ તેથી ભાતી અત્યંત જુનાતી બહેનોની અચાજ સેવા બળતી છે અને, જપરથી વિનાસ કાશી 'હહેવાની હિમ્મત ધરીયે' હજુપણ આટલી જૂઠ્ઠી વયે નાદુરસ્ત તબીયત હોવા

સુખે મધુનીસીપાલિદી જેવી સહેરની મહાન સંસ્થામાં દસ વર્ષ સુધી સમાસર રહી, આપે બિન્ન બિન્ન રિયામાં સહેરસુધારાના કાર્યો કર્યા છે ત્યાં પણ તમે સ્ત્રીઓને મધુનીસીપાલિદીનાં સ્વયં બળવાના અધિકાર અપાવવા સબળ અને સફળ દિલ્લાલ કરી હતી, જેને પરિણામે આને મુબરકા સ્ત્રીવર્ગને માટે મધુનીસીપાલિદીના દ્વાર ખુલ્લા મુકાયા છે

મધુનીસીપાલિદીદ્વારા પ્રથમ સ્ત્રીસ્વતંત્રતાવાદ જાણાવવાનું માન પણ આપને ફાળે જ આવે છે તમે મધુનીસીપાલિદીની 'સ્વદેશ સ્ત્રી' ના કેટલાક વર્ષો સમાસર, તથા એક વર્ષ પ્રમુખ રહી, પ્રાયશઃ શિક્ષણને જો વેતન અને જોતજોત આપ્યું છે તેની કહર પણ અમે આ સ્થળે કીએ છીએ, એટલું જ નહિ પણ તમારી મધુનીસીપાલિદીની કારકીર્તિમાં રાષ્ટ્રપદના એક પુરુષ અનુયાયી તરીકે અનેક સોગા આપી સાબિતવા ને મર્ષા તમે કર્યા છે તેની પણ અમે નેહિ લઈએ છીએ. તદુપરાંત તમે આ સહેરની અનેક વ્યવસાયો મસ્થાઓમાં વર્ષો થવાં નિસ્વાર્થ રૂતિયો સેવા કરો છો, અને તે ફરેમાં તમારા અજ્ઞાન જ હોય છે એવા તમારા સેવાભારી છાત્રની રેખાઓ મણુરી એ જો કે અમારે માટે અજ્ઞા છે છતાં મહાસત્તાની તમે બલ્લેવી સેવાને અમે વિસારી શકતા નથી ને પી અને પ્રેસિડેન્સી ઍન નારી મેલ્ટ્રેડના પદને બાર વર્ષ ભાવના પછી અસહ્યારની ચળવળને માન આપી તમે તે જોડાઈને રાષ્ટ્રના મુખ આપ્યું છે, જેથી તમારી ત્યાગરૂતિ અને સ્વમાનની લાગણીની અમને જાણી થાય છે

સ્ત્રીસ્તંત્રતા અને રેશીયલિટી પૂનર્માં તમે તમારી જ્ઞાતિસેવાની રિયા પણ ચૂકા નથી; અને તમારી સેવાની ધન્ય ભેદ તમારા જ્ઞાતિજન્યુઓએ તમને પ્રથમ જ્ઞાતિપરિષદના પ્રમુખપદે સ્થાપી તમારી શાસ્ત્ર કહર કરી હતી; તે પ્રસંગે તમે સામાજિક પ્રયત્નો અર્થે એક વિદ્યાર્થીનું વ્યાખ્યાન આપ્યું હતું જેથી અસર તમારી જ્ઞાતિના સોમ તપર સારી પડી હતી, અને મહાત્મા બહેનોએ પણ તેનો લાભ લીધો હતો

વિદ્યાર્થી અને વિચારક તરીકે તમારે જીવન આજીવન છે મુળધના સ્વદેશ સ્ત્રીસ્તંત્રતા સ્વપ્રમુખ તરીકે વિદ્યાર્થી આલમની તમે સમીન સેવા કરી છે; અને કેટલાક વ્યવસાયી પુસ્તકો અને પુસ્તિકાઓ પ્રસાર કરી તમે જનસમાજને અર્થસૂચક સાહિત્ય અર્પ્યું છે તમારી શૃષ્ટિમાવના અને સ્વદેશીની લાગણી લીજ છે, અત્યંતજાણ અને સમાજસુધારાના તમારા વિચારો આજળ પડતા છે તમારે સારું જ જીવન લઈ આલેશી બારપર અનુસરણીય અને પ્રેરણાત્મક છે; અને અમે માનીએ છીએ કે ત્યાં આટલી તપશ્ચર્ચા નથી ત્યાં સેવાસિદ્ધિ પણ નથી

જોડા છ-સાત વર્ષ થવાં હરેલી નબળાઈને લઈને તમે અચાજ ને જુસ્સાથી 'બહેર જીવન માળતા હતા, તેજા સંજ્ઞિ આને નથી, છતાં 'જુનાતી હિન્દુ સ્ત્રીમંડળ' અને 'સોસ્થલ સર્વિસ લીજ' માટે કાશી કાચાનું તમે હજુ આલે રાખે છો તે ભેદ અમને હર્ષ થાય છે તમારી ફરે પ્રવૃત્તિને પ્રેરણારૂપ તમારા પ્રમંપલી સો. કાચાનતીબેનનું નામ યાદ કરતા અમને અતિ આનંદ થાય છે વર્ષક્રીમ ત પતિની પત્નીનું અલ્પપદ જૂલી, સૌ કાચાનતીબેનને મહાત્મા સરઆવથી તમારે પગલે થાલી પ્રથમ, મહાત્મા મનો તરીકે, અને ત્યારપછી વ્યવસ્થા તરીકે ને જોડાતી સેવા કરી છે તે મહાત્મા બહેનો માટે અનુસરણીય છે આજ સેવામય જીવન જીવતા તમે કાચાને અમે 'જુનાતી હિન્દુ સ્ત્રીમંડળ' ની બહેનો સુખ, સ્વાસ્થ્ય, અને દીર્ઘાયુ ઇચ્છીએ છીએ; અને પરમાત્માને પ્રાર્થના કરીએ છીએ કે પ્રમુખે જીવને સ્ત્રીસમાજને, અને રેશીયલિટીનાં વિધિવિધ કાર્યો કરવાના સંચયો પ્રાપ્ત કરાવે, અને તે સર્વમાં તમને સુવશ ને સફળતા કાપડે તમારી સેવાના મુદ્દ તો અમે મૂલ્ય શાતાં નથી તેથી માન હાર્દિક આશીર્વાદનું જે તમને અનિનંદન આપી અમે સતો મનીએ છીએ

તા. ૩ જુલાઈ ૧૯૩૨

સુખે

સિ. લક્ષ્મીબાઈ જગમોહનદાસ વંજીવદાસ,
પ્રમુખ, તથા વ્યવસ્થાપક સમિતિના સભ્યો

છીએ કે તેઓને નિઃશય રૂતિયો સરઆવથી જા બલ્લે રહા છે
તે અત્યારસુધી મહાત્મા અને મહાત્મા અનેક અમે ત્યારે સહેરની તરીકે જોડાયા હોય

મંદળના કામમાંથી તદ્દન અપરિચિત હતાં.
પરંતુ, બાહ્ય ફેરવણાદિમાંથી નમ્ર, મીઠાચરિત્ર
વર્તણૂક અને બલમણસાદિથી જ મંદળના કામ-
માંથી પાવરમાં થતા અમને કંઈ પણ મુશ્કેલી
નહી નહિ. તેથી એક રીતે એમને અભાર સિદ્ધ
છે કહીએ તો
અપ્રાપ્ત નહિ
મણાય

આ સિવાય
મંદળના સ્થા-
ન સંબંધેનો તથા
બદારના માણ-
સો જે કોઈ
મંદળમાં આ-
વતાં તેમની
સાથે સંબંધથી
વર્તી તેમણે ક-
રે રીતે મંદ-
ળનું કૌશલ કર-
વાનું જ લક્ષ-
નિંદુ, પિતાની
નજર આગળથી
આજ પર્વત
ખસેલું નથી
આ પ્રમાણે

પિતાનું સમસ્ત ઇચ્છન, મંદળને અર્પણ કરી
અંત, કાલજ અને ઉત્સાહપૂર્વક મંદળની
અર્પણ સેવા બલવનાર સેવાભાવી બંધુ-
ઓની અમુક સેવાઓનો દાખલો મંદળના
દર્શને તેમને માનપત્ર આપી કાલમ રાખવાનો
જે દાવ કોઈ છે તે પોતે જ મધુ છે એમ
અમે માનીએ છીએ.”

બાદ બાળીના વિદાન અને સિદ્ધિ સાચી થી
દિગ્મતલાલ મંદળનું અંતરિક્ષાએ શ્રી ભવાનીદાસ
તથા શ્રી ફેરવણાદિ સેવાઓ દિગ્મતનું વિદાન
બધું બાજનું કહું. દરુ. જે અન્વય લેખરૂપે
આપવામાં આવ્યું છે. સંપૂર્ણ થયા બાદ
શ્રીમતી મનનાબદેન મોદીલાલ ફેરવણે શ્રી
ભવાનીદાસશાહે આપવાનું તેમજ શ્રીમતી કમ્પ-
મોદી મુનશી એ શ્રી ફેરવણાદિમાંથી આપ-
વાનું માનપત્ર વચ્ચે દર્જું. જે માનપત્ર
અન્વય માટે છે. બાદ પ્રમુખ શ્રી કુન્દલ

બાહ્યને બાહ્યને બાહ્યને દારતોરા પદેરાથી ચાલીના
કાસેટોના માનપત્રો એનાવલ કથી દર્જો.

પ્રમુખશ્રી કુન્દલાલભાઈની અંતરિક્ષા

બાદ તેમણે કહું

તમારા ઉપર પ્રશંસાનો મુશળધાર વરસાદ

વરસ્યો છે મારો અવાજ પત્ર

તેમાં હું અંતરિક્ષાપૂર્વક

લેકું છું. બદારનામણી પણ

અનેક પત્રો આપ્યા છે શ્રી

મુળજ નેક પોતાના પત્રમાં

ભવાનીદાસ અને ફેરવણાદિ-

બાહ્યને મંદળના જાણી અને

દાવા દાવ રૂપ કહે છે પણ

હું તો તેમને જે લેકું બાહ્ય

ઓને મંદળના પ્રાણ અને

આત્મા કહીશ આહું મંદળ

સ્થાપવાની કલ્પનાને પ્રતિ

મંત્ર બનાવવા શ્રી ભવાની-

દાસબાહ્યને સતત પ્રશંસા કરી

છે. અને ફેરવણાદિમાંથી

તેમને મારે સદાશ મળે. એ

જાનનામેન સકલથી સદાશ

વિના તેમના પ્રયાસો પણ

આટલા સફળ થયા મુશળ

પછ પડત. એ ત્રણેના પ્રયાસથી

આજની રિયલિટા ગુજરાતી ટિંકું શ્રી મંદળને આ

પણે નેકલે છીએ. આને એમની સેવાઓનું રૂપ

અથા કરવાને આપણે એમાં થયા છીએ તે ખરેખર

ખરેખર પ્રશંસા છે. અને હું મારી તરફથી પણ જે

બાહ્યને સેવા બાહ્યને બાહ્યને અન્વય આપું છું

મંદળે બલવેલાં કામ માટે મને માન છે

અને અન્વયે પણ મારી સેવાની તરફ ફેરવણે તે

હું પ્રાર્થના આપીશ ”

શ્રી ભવાનીદાસભાઈનો ઉત્તર

માનપત્રનો ઉત્તર આપતાં શ્રી. ભવાનીદાસે

પોતાનાં ઇચ્છનની કથા આપેલી હતી. જે જાન-
માંથી ફેરવણાદિ મંદળને માન અને આપણે જાણે

“શ્રી આપણા બાહ્યપણમાં આપણને કહેશે

માનીમાં સેવ કરે. આપણા અમને પ્રશંસા બનાવે,

આપણા કોણને કાલ કહે. બલવમાં અર્પણ

સિદ્ધિ માય, ચોવન વખતે આપણા સલાહકાર તરીકે કામ કરે, અને પુષ્પ વચમાં જીવનની સહયોગી બની રહે અને આપણી ઉચ્ચતમ લાક્ષણિકતાને શુદ્ધતમ વિચારોની પ્રેરક બની રહે. આવી સ્ત્રીતિમાંથી મારા જન્મ થયો તે ભૂતિ તરફથી સન્માન કરવાનું આમંત્રણ મળે તેવે વખતે તેા જે પુરુષમાં સ્ત્રીઓની ઉન્નતિ માટે જાણપણ લાગણી હોય તે કદી પણ તેનો અસ્વીકાર કરી શકે નહિ. આ સુવે કારણોથી મારા વરફની શુભ લાગણીથી અપાયથી ઉત્તમ તકનો લાભ લઈ મડળ તરફથી અપાયલા માનવત્રનો સ્વીકાર કરવાની મારી પવિત્ર ફાજ સમજને જ આજે હું તમારી સમક્ષ હાજર થયો છું.

પશ્ચિમ દિશામાં સ્ત્રી કેળવણીનો પાયો નાખનાર દિદના દાદાસાહેબ નવરોજીજી, સ્ત્રી કેળવણીના ક્ષેત્રમાં ઉત્તમ કાર્યકરનાર શ્રીયુત્તમ મલબારી વધા પ્રાદેશર દી કે કવે વધા આજા દિદમા સ્ત્રી કેળવણી માટે રા. ૧૫) લાખની બારગાદી સંપાદન કરનાર સર વીક્ટોરિયસ કોમોન્સ કોમિશનની સેવાઓ જ્યારે હું સાક કસ છું ત્યારે કુબાલના સ્ત્રીસમૂહ માટે મ્હે જે ચલિચિત્ર સેવા કરી હોય તેને મળતવના સંક્રમણકે જેથી નિહાળી આવેા ભવ્ય મેળાવરો કરી અત્યુજિવાળુ માનવત્રવાની કાસ્ટેટમાં અને આથે આપ્યુ છે, જેને માટે હું પૂરતો લાધક નથી તેવું મને પૂરે બાલ છે જ્યારે હું મારા મિત્ર સાથે કેટલકાલ બીજાસાથ મલિયારની, આ મડળની સેવા કરવામાં તથા- મધ નિહાળે વિચાર કરું છું ત્યારે મ્હેને વડારી સેવાની અદ્યવાદાનું માન સંવિશેષ થાય છે જે જમ્મુ મ્હેને મ્હેડે જોઈએ.

મડળના સ્થાપક તરીકે અને આજે ભદોરમાં માનવત્ર દ્વારા તથાએ ઓળખાઓ છે. પણ મડળ

સ્થાપનાનો વિચાર અને મુશ્કેલી, ને તે અમલમાં મુકાય તે સાર જે કસે કાથું તે પરથી મડળના સ્થાપક તરીકે અને તમે મલ્હો તે તમારો મારા વરફનો પ્રેમ છે; પણ ખરી રીતે કહું તેા મડળની શુભશાંતી બહેનોમાં મડળની સ્થાપના કરવા માં આવી સારે ક્ષીમતી જન્મનાબાઈ નગીનદાસ સકલએ આગેવાની લઈ જે મ્હેડે કરી ને પ્રથમથી છઠ્ઠી પછેત પ્રમુખપદ લીધાંયું તેને જ હું સ્થાપક મલ્હુ અને મડળની ઉન્નતિએ કારકીર્દી તે બહેને લીધેલા અવિરત કામ અને તેમના નિમ્મલકે ચારિત્ર્યને લીધે છે જેમ હું માનું છું. મડળના ભણીતા દિવસિવક જેન કુવરબાઈ ભલબાઈ બરડાએ પણ જન્મનાબાઈ સમારકે આજે આ મારા મતને મળતા થઈ નીચે મુજબનું લખાણ કરી મારા વિચારને અવગણે.

સ્ત્રીનું નિરાણું વ્યક્તિત્વ

" સ્ત્રી એ પુરુષનું પ્રચરત અર્ધાંશ છે અને ફરક સ્ત્રીએ સ્ત્રીમતિના આ આદર્શને સિદ્ધ કરવાની કાળજી રાખવી જોઈએ સ્ત્રીનું વ્યક્તિત્વ જ પુરુષના વ્યક્તિત્વ કરતાં નોખુ છે અને આ વ્યક્તિત્વનો ભેદ સ્ત્રી પુરુષ બનેતા મુખને માટે જળવાઈ રહેવા જોઈએ તેના નાશ ન જ થવો જોઈએ સ્ત્રી અને પુરુષને કુદરત તરફથી નોખી નોખી શકિતએ બક્ષરામાં આવે છે અને આ નોખાપણુ મચ્ચાઈ રહે એમાં જ ઉભયનું રિત છે, સ્ત્રી શુ કરી શકે એ પ્રથમ નથી, પરંતુ પ્રકૃતિની યોજનામાં સ્ત્રી જનિતા મજાનનોશી હેતુ છે એ જ ખરું જોવાનું છે "

[શ્રી મેલીવાળાના લાખલુમાંથી]

મીસીસ ફિલીપ ગિબ્સ

સાથે મળીને આ દિદુ સ્ત્રી મંડળની સ્થાપના કરી "

ગુજરાતી દિદુ બહેનોએ મડળની સ્થાપના કરી તે વખતે ગુજરાતી કોમમાંથી મડળમાં વધુ બહેનો જોડાય અને તેવું કાથું લોકોમાં ખાનીવું

કરી મારા વિચારને અવગણે. દન આપ્યુ છે. " અને ૧૯૦૩ના વરસને બ્દાલી દિદુ બહેનો, તથા આશીર્વાદ દેને કારણ કે તે સાથે તથા મ્હેડે ઉચર તરફના આશીર્વાદ લેવું આબ્યુ હવું આ સાલમાં આપણા ગુણિયક બહેને (જન્મનાબાઈ સકલએ) તમારી કોમના કેટલાક માનવતા બહેનો ભાઈઓની મદદથી તેમની

યાય તે સાર
પ્રથમના વ-
ર્ષોમાં શ્રી-
મતી રતવ-
બાઈ જ-
કમીદાસ મ-
હેતાએ જે
શ્રમ લીધો
હતો. તથા
એક દાયકા
ઉપરાંત સે-
કેટરીયું બ-
ન ક્યું
હત તેથી
પણ મડળ
બધી યશુ
એમ હું
માર્ગ થ
આ ઉપરાં-
ત મડળમાં
લાગવાનું
સેકેટરી પર
પર કામ ક-
રનાર બહેનો
શ્રી રસિક-
મણી તથા
શ્રી મજના-
બાઈની સે-
વાઓ પ-
ણ મડળ-
ને ન્યુબીલી
વળતે જે
માન મળ્યું
તથા હાથમાં
મંડળ જે
રીતે લોક-
પ્રિય થઈ
પડ્યું છે તે
તે બહેનોને
આભારી છે.
આ બહેનો-

માનવતા ભાઈ કેશવલાલ શ્રીખાભાઈ મણિયાર,

સુરત મન્યુ.

ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રીમંડળના પ્રથમ પ્રમુખ સફળ નમનાબાઈ
નમીનદાસ સકર્ષના સ્ત્રી-હક્કોનાં કાર્યોમાં સદાશક્ત થઈ. તેમની સાથે
આ મંડળની ખીલવણીમાં બાજુ લઈ તમે પચ્ચીસ વર્ષ કરતા વધારે
લાખા સમય સુધી આ મંડળદ્વારા સ્ત્રી ભવિની ઉષોમય અને મૂક
સેવા કરી છે જેની ચરિકિચિત્ કદર કરવા અને શ્રી ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રી
મંડળનાં બહેનો તમોને આ માનપત્ર અર્પણ કરવા પ્રેરાયા છીએ

પ્રારંભમાં ન્યારે બહેનો સરનાની કાર્યવાહીમાં અત્યુદતી
ત્યારે મંડળના કાર્યોના સર્વ ભાર તમે પોતાને માથે બેઠોરી લીધો હતો
અને ન્યારે સરનાની અંતરબ્યવસ્થાનું કામ સલાળવા કાઠ અત્યુદતી
બહેન પ્રાપ્ત થતા ન્દોતા ત્યારે તે જોને પણ તમે જ સદન કર્યો હતો.
તેના સમયે સ્ત્રીસેવાની સાચી નિષ્ઠાથી આચારનિચારના સમગ્રી વર્તન વડે,
એક ચારિત્ર્યશીલ પુરુષ તરીકે તમે સ્ત્રીઓમાં વિશ્વાસ ઉત્પન્ન કર્યો અને
તેથી ગુજરાતી સ્ત્રી વર્ગમાં મડળની પ્રતિષ્ઠા બધાઈ જોને પરિણામે મંડળ
આને ઉજ્જવલ મદતા મેળવી શક્ય છે અને માટે અને તમોને અભારણ
પૂર્વક ધન્યવાદ આપીએ છીએ.

ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રી મંડળની પ્રગતિમાં તમારી સેવા એવી તો
જોવપ્રોત થયેલી છે કે તેને જુદી જુદી રીતે વ્યક્ત કરવાનું સર્વાંશે
શક્ય નથી અને તેનો બહુલા બાળવાનું પણ અપાર છે છતા પણ મડળ
સંબંધી તમારી સેવા અને કષ્ટચિરિતો અજુલિનિર્દેશ અનિવાર્ય છે
મંડળની પ્રગતિ માટે તમારા આદર્શ વિચારો, 'કન્યામંડળ' તેમજ
'વૌલન્દીઅર ફાર' વગેરેની સ્થાપનામાં તમોએ લીધેલા આગેવાની કાર્યો
ભાગ, મંડળના ભૂતપૂર્વ પ્રમુખ રવ નમનાબહેન સકર્ષના નામને ચિર-
સ્મરણીય રાખવા માટે 'સીદ્ધિતોષરેય'ના નમનાબહેન સંબંધી આપ
અક કાદવા માટે તમોએ હાથેથી ન્દેમત અને તેમા તમોને મળેલી
સફળતા, મડળમાં સુવ્યવસ્થા નળવવાની તમારી મદદન યક્તિ, મડળની
સર્વદેશીય પ્રવૃત્તિઓમાં તમારી સીણવટભરી દેખરેખ અને સંચાલના,
મડળનો દિસાલ ચોકસો રાખી તમોએ મડળની વધારેથી આક્રિ, મડળના
પ્રકાશન વિભાગમાં તમારી અત્રત દેખરેખ તેમજ મડળમાં અપની સતત
દાખરી, મડળના મેળાવાઓ, જાળાપાઈઓ તેમજ નૂતન વર્ષના
અમારજોને સંપૂર્ણ રીતે ફેલેદમદ બનાવવાની તમારી કાળજી, મડળનાં
કાર્યકરોની સાથેના તમારો સ્ત્રીષી સહકાર તેમજ મંડળના આખા સદસ્ય
ઉપર તમારી દેખરેખ આવી રીતની સિનન સિનન પ્રકારની સેવાથી અમને
તમારી વ્યવહારકુશળતા અને અવસ્થારક્તિની જાણી થાય છે. આ સર્વે
સફળિયો અને તમારા પ્રત્યે આકર્ષણ છીએ અને મડળના આત્મા તરીકે
જે અને તમોને સચિદાએ તો તેમા ન્યાયપૂ અત્યુદિત નથી

ની સેવા
વર્ણવ કરીને
આ સમય
નથી. પણ
એક દાયકા
તથા તે ઉપ-
ર મડળના
નેજમવાળા
ઓના પાર
રહીને ઉત્તમ
કાર્ય જે જે
સેકેટરીઓ-
એ કરી બ-
તાવ્યું હોય
તે આ મ-
ડળની બહે-
નો તેમજ
નેશી આ-
ભાર માને
સેટલી જો-
છા છે. જા
બધી બહે-
નોની બહે-
રમા કદર
કરી તેમની
છબીઓમ-
ડળના હોશ-
માં મૂકાય
અને તે જોઈ
બીજા બહેનો
એવી જ રી-
તે કામકામ
કરવા પ્રેરાય
જે નેવા
હું બારે ઉ-
ત્તુક છું.
ન્યારે મ-
ડળના પ્રથમ
પ્રમુખ શ્રી
નમનાબાઈ
સ કાઈ નો

સને ૧૯૧૬
મા સ્વર્ગ-
વાસ થયો
ત્યારે મંડ-
ળના ભવિ-
ષ્ય વાસ્તે
હોકોને બી-
લિ લાગતી
હતી પણ
મંડળના પ્ર-
મુખ તરીકે
નગણી ત-
બીલિત થતા
સને ૧૯૧૭
થી પછર
૫૬ સુધી
લાગલાગત
ઉપમ ફોજ
બળવતી
સેડી લક્ષ્મી-
બાઈ જન્મ
મોહનદાસ
છ તેમની
તન, મન,
ધનની સે-
વાથી તમે
સર્વે સાધ-
બેનો વાકેફ
છા પણ
આ સ્થળે
હું અને
સેડી લક્ષ્મી-
બાઈ વરફની
૧૫૦૦૦૦)
પ્રવાસ હ-
બર અથવા
પોતાનું જી-
વન મરોહ
પર આવેલ
મમન આ-
વવાની બા-

આપે સને ૧૯૧૨ માં ગુજરાત કાઠિયાવાડના કુશળપીઠિત વર્ગને
સહાયતા આપવાના કાર્યમાં સ્વ જન્મના બાઈ સક્રિય સાથે ફરી જરીયાતી
સેવા કરવામાં, અને મંડળની ભાવનજરની શાખા ન્યારે આજની હતી ત્યારે
તેમા પણ તમે સહાય સહાય કરી હતી; ઉપરાંત તમે તમારી મોટ વહિવટ
જિતિની સેવા પણ કરી છ, અને કેટલાક વર્ષથી તમે મોટ બંધુ સમાજના
પ્રમુખ તરીકે કામ કરે છે, આવી રીતે તમારી બધી પ્રવૃત્તિમાં તમારો
સેવાસ પ્રગટ થાય છે

યુનિવર્સિટીના પદવીધર ન હોવા છતાં તમે અભ્યાસી જીવન આપ્યું
છ સસારમાં જીની ઉત્પત્તિ વગર સસારયાત્રા સફળ ન થઈ શકે એ
સિદ્ધાંતમાં તમે માનનારા છા છતાં પણ સસારસુધારાના વિષયમાં જી,
ચૂંદ, કાવિ, દેશ તથા મનુષ્ય માત્રની સેવા કરતાં સ્થાનક ન થાય એ
જેવા તમે ધણા આદરે છે. સસારસુધારાના બીજા ક્ષેત્રમાં પણ તમે
પુષ્ટ વિચાર કરીને જ પગલુ બરાબની પદ્ધત સ્વીકારે છે. તેવા તમારા
દૃઢ માનસની છાપ તમે મંડળની બેઠેનો ઉપર કાપણે તથા લેખાદારા
પાડી છ, અને મંડળની કાર્યવાહી, દિસાળી કામ, મુખ્યવસ્થા અને મંડ-
ળની યોજનાઓને સરજનામી બનાવવામાં મંડળનાં કાર્યવાહકો, મંત્રીઓ
વગેરેને તમે પ્રોત્સાહન આપી, સહાયતાથી પાવરમા ક્યાં છે ને મોટ
અમે તમારાં આભારી છીએ

દુઃખીપાળની આવરવસ્થા અને સેવાના નિષ્ક્રિય ક્ષેત્રમાંથી
ફર પે થી બચ છે, અને માનમદતાની લોકેષણ સેવાને તે મરિટ સાધન
મણુવાની મનોવૃત્તિ ઉત્પન્ન કરે છે પરંતુ તમે મધ્યમ સ્થિતિના ચૂંદસ્થ
હોવા છતાં તેની વૃત્તિઓને જ્ઞાન્ય માની, મંડળદારા જીવિતિની ઉત્પત્તિ
મોટે મુજી પણ સચીન સેવા બળતી છે; ને મોટે અમે તમારી પ્રશંસા
કરીએ છીએ.

તમે મંડળની કાર્યપ્રવૃત્તિને, મંડળના ઉત્કર્ષને અને મંડળની
મહત્તાભાસુને પોતાનાં જીવનતરંગે મળી પામ્યાં છે; અને અમે માનીએ
છીએ કે તમારી આ ચૂંદ ઉત્કર્ષ મંડળને ઉત્પત્તિ બેલાની આશા કંઈક
ફળદાયક થઈ છે તેથી તમને સંતોષ તેા પતો જ હશે.

તમારા ધર્મપત્ની સી વીરમતીબેને પણ તમારી સાથે રહી,
મંડળની વર્ષો વધા સેવા કરી છે તેવા સેવામાની કપડીને અમે ગુજરાતી
લિન્દુ સીમંડળની બેઠેનો આશિષ આપીએ છીએ; અને પ્રશ્ન, તમે ઉત્ત-
મને લાગુ, નીરોમી, અને મુખી આપુષ્ય બધે તેવી પ્રાર્થના કરી આ
માનપત્ર તમાને અર્પણ કરીએ છીએ

તા. ૩ જુલાઈ ૧૯૩૨
સુબધ

લિ.
લક્ષ્મીબાઈ જગમોહનદાસ વરજીવનદાસ,
પ્રમુખ
તથા બ્યવરદાપક સમિતિનાં સભ્યો.

દયાહી સ-
માજ તની
માત્રથી અ-
ને તેનો
બંધુ બી હી
કાર્યવાહક
સમિતિ ત-
રફથી યજે-
સો સ્વીકાર
તથા સર
જગમોહન-
દાસ વરજી-
વનદાસ ત-
રફથી સેડી
લક્ષ્મીબાઈ-
ની દયાલી-
મા તે રમ-
ત શ બે-
હબરે વા-
રિક બ્યાબ
આપવાનું
વચન અને
તેનો આશ
યતા આવે-
લા અમલનો
વિચાર કર
છ ત્યારે
માનપત્ર પ્રે-
ળવાની ફા-
ની વધુ લા-
ચકત છે
તેનો હું
સારી પેકે
વિચાર કરી
શકું છું
અને ખાતરી
છ કે સેડી
લક્ષ્મીબાઈ-
ની માત્રથી-
નો સ્વીકાર
થયો છે તે

આ સાર દૂર કરી મડળને પોતાનું મહાન બેટ આપશે તો તે થોડા જ લેખારો. લેણી લક્ષ્મીબાઈના કામ સાર સફળતા સર લક્ષ્મીબાઈ આચાર્યના સાહેબના બહેનને ખાતરી આપી હતી તે મુજબ આખા ગુજરાતમાં લેણી લક્ષ્મીબાઈએ જે તનમનધનથી પોતાની બહેનોની સેવા કરવાનો દાખલો બેસાડ્યો છે તે સાર તેમની માનપત્રદ્વારા કદર કરવાનું પથ છે પહેલા લેવાયુ હોત તો હીક પથ પડતો. મહુમ જમનાબાઈને મંડળ વરફથી માનપત્ર અપાય એ સૌ કોઈ ઇચ્છુ હતા પણ તે પ્રથમ મડળને આપડથી નહીં આવી જ કમનશીબ સ્થિતિ લેણી લક્ષ્મીબાઈના સંબંધમાં ન થાય એ જોવા મંડળના કાર્યકર્તાઓ કાળજી રાખશે એવી મારી મેડી ઉમેદ અને આશા છે.

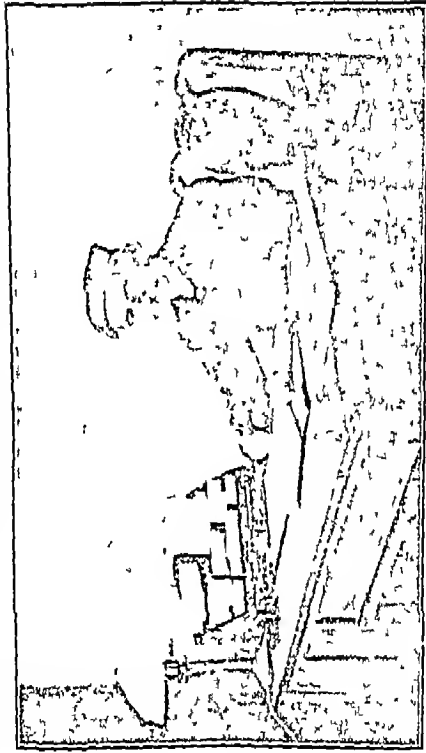
મડળના પ્રથમ પ્રમુખ જમનાબાઈ તથા હાલના પ્રમુખ લેણી લક્ષ્મીબાઈએ મંડળ ચલાવવામાં પુર- પની સહાયતાની અવગતતા કરી નથી પણ હરેક અવતરના પ્રસંગે મારી સામે વાતચીત કરી મારો અભિપ્રાય બંધુવાની વચ્ચે જાતારી છે તેવી જ અને મડળના કાર્યમાં કંઈક અરો મદદરૂપ થઈ પડવાની સારી વક્ર આપી હતી મંડળના બધા સેક્રેટરીઓ પણ પછા કામમાં અને પછે છે તેથી પણ હું મડળની ધોડીપણી સેવા કરવા બાબતમાં થયો છું બાઈ કેસરલાલ પણ હરેક કામ મારી સામે મળીને જ રહે છે આ સર્વે કારણોને લીધે મંડળ દલ્લીમાં આવ્યું તેથી અતોષ ન લેતાં તેની પ્રતિ માત્ર રહે તે સાર જે મારે બંનતુ ક્યું છે અને તેમ કરીને મેં મારી ફરજ જાળવવા સિવાય કંઈ નહીં ક્યું હોય એમ હું માનતો નથી અને ૧૯૧૫ સુધીની મંડળની સર્વે મેને- જીંગ કમીટીની સમજામાં હું દાખલો આપતો પણ ત્યારબાદ મંડળની સર્વે પ્રતિ બહેનો જ ચલાવે તેમાં બહેનોની ચોખા ને જનનિ છે એ સિદ્ધાંત હું મનતાં હોવાથી અમિટિની મીટિંગમાં બહેનો દેશનાં વર્ગે સર્વે સારી રીતે કામ ચલાવે છે તે જોઈ મને મેટા આનંદ થાય છે; અભિપ્રાય પણ બહેનો પુરખની મદદ નગર કામ ચલાવે એ સ્થિતિ સત્તર પ્રાપ્ત થાય એ જોવા હું ઇચ્છુ છું.

મંડળ નુંના વિચાર ધરાવતા બાઈ બહેનોમાં માનીતું નહીં પડ્યું છે અને તેની દલ્લીથી મડ-

ળદ્વારા ગુજરાતી બહેનોને અનેક લાભ આપી રહ્યા છે અને તેઓની પ્રતિ સારી પેઠે સારી સમજ છે તે જોતાં મડળ ફરલીક વાતમાં જોખમ બેડવા વેચાર ન થયું હોય તો મડળના દિલ્લિ- વડાએ મંડળના કાર્યકર્તાઓને તથા ચલાવ આપ- નારાને દોષ ન કાઢવો પણ તેમની વરફ કમાલ- દિથી જોડુ એ થોડા માત્ર છે એમ હું માનું છું મડળમાં પહેલાં કપડો રાજકીય બાબતમાં મંડળ લાગ લેવા નહોતું ઇચ્છતું તેથી જ વરો થયો હતો સીએ રાજકીય ક્ષેત્રમાં પણ પુરખને પડ્યો હતા રહી તેઓને બધી રીતે મદદ કરી થઈ પડે એ સિદ્ધાંત હું માનતાં હોવાથી તથા રાજકીય મતભેદોથી હતા થતા કુસંધી સાચાંકિ વિષયોમાં ગુજરાતી બહેનોની જનનિ સાધનતા મંડળનો દલ્લી જોખમમાં ન આવે તે સાર મને અને ૧૯૧૬માં મુખ્ય લાગે રાજકીય કામ કરવા સાર સીઓની એક જુડી સરથા કાઢવાનો વિચાર મુજબ અને તે મેં રાષ્ટ્રીય સી સજા મરી અમલમાં પણ મૂક્યો અને તે સરથાને વરફ કરવાને આગળ થયેલી બહેનોએ પણ એક પુરખ વરફે મારો સદકાર મેળવી મડળ સાર કામાલ કરતાં મારી ફરલીક બહેનોનાં મન મારે લીધે કમાયાં હોય તો હું સર્વેને આજે ખાતરી આપું છું કે મેં કોઈપણ કાર્ય દેશસાથથી ક્યું નથી અને કોઈ નહિ, મને આશા છે કે મારી બહેનો મારી ભૂલો દરજુલ કરશે અને મારી સારી નિશાની જ મેં કામ ક્યું છે તેને મારા ખુલ્લા દીલથી કરવા બેસારને તેઓ સ્વીકાર કરશે જ.

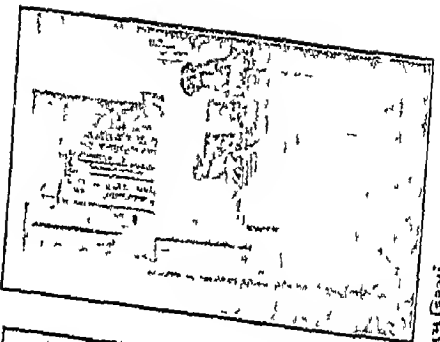
પ્રજ્ઞ સંદેશ બાંઓની પુછ ધરાવતા ગુજ- રાતી બાઈબહેનો છે; પણ મંડળની નજીમીતે જાતે જોઈ તેના વરફથી કામની જાત માંદગી મેળ- વનાર બાઈબહેનો થયા થેડા છે એ તેઓ જાતે તપાસ કરશે તો મંડળ વરફની તેઓની વલખથી તેઓને પોતાને જ દીલથી જાળવનાર મરો પ્રબળ નાનાંય પુરખોમાં રોડ આર ડી. બીજા, રાજ બદાદુર નાનિ હાલ સિરવાલ, સર પુરખામદલ કોઈરાલ, સર સુનીલાલ નીમુખાનુસ મહેન, રોડ કરસનલાલ મરખસિદ, રોડ વલ્લભલાલ કરસન હાલ નાયા, રોડ સાતિલાલ આલમજી, રોડ લલજી નામજી, રોડ મનુલાલ નમજાઈ, જેના થયું

શ્રી ગુજરાતી વિન્ડ સી-મહા કારા
સુભાષનાં ગુજરાતી બહેનોની સેવા કરનાર

શ્રીમતિ દેશવલાલ વડીયાવાળી મળીઆર

સરકારી મુદ્રા (૨૫) નામના મુદ્રા

પ્રકાશન

સફરદરયા છે. ગુજરાતી શ્રીમામાં પણ લેણી પ્રેમથીલા વીડલસ કાઢતી, ન મુકરબાઈ હસતા પ્રાણ, શ્રી ગવેરબાઈ ભગવાનસ નરેવમદાસ ગરે લાજોપતિ બેને છે છેલ્લે પણ મડળને માટે દણ પણ ચોટીકું મગન મળી રાખુ નથી તથા તેને પોતાના આશીર્વાદ અમલમાં મુકતા પૈસાની ભેગવાઈને લીધે ખંચાવું પડે છે, જે બારે અફસોસની વાત છે મંડળને પોલીકી જમ્યા ન હોવાથી હાલમાં દેટલી જમી વિદગણાએ ભોગવવી પડે છે તથા જુદી જુદી નવી વિચારોમાં કાચું કરવાની તેના કાચુંકર્તાઓની ઠોસ દોષા છતાં પણ દેટલી જાતને ખચાઈ પડે છે તે કુર્તુષ્ય છે ગુજરાતી ધનાઢ્ય બાઈબેનેને જે ભતે તપાસ કરશે તે તેઓની પણ જાતરી યશે કે આપા કષ્ટથી ખાવાને જે મદદ ન અપાય તે તે સાર વણાવ નહીં.

મડળની પ્રતિ પ્રત્યે સંતોષ કર્યાં છે ત્યારે તેની પ્રતિ ગોઠવ આપતી આવવાની છે જે ભેદ મદાત્મા વાંધીલના રાખે વાપરી કદ તે આપણી ગુજરાતી બેને " આપણી ગોષ્ઠીમાં ભાગ દીવી, આપણી સાથે વાંધવાઈ કરવી, આપણા કષ્ટકારો સમજવી, તેને વાંધવી, પોતાની અલૌકિક પ્રેરણાસિતથી આપણી બાહોષાધિ-એને સાનમાં સમજ તેમાં ભાગ દીવી, આપણને શીવળતાવ્ય સાતિ દેવી " ફેલા બધા વધે" યશે તે વિચારતાં મને અસરાઈ છૂટે છે મદાત્મા આવીલર્મે દિદી શ્રીઓ પર આરવા મૂકી, તેને પરિણામે દિદી બેનેએ સ્પર્શ પ્રાપ્તિ અર્થે ઉચ્ચ વણુ ચાર વધેમાં શીર્ષ દેખાઈ લડવમાં જે ઉત્તમ તાળો આપ્યો છે તે જોતાં અને નવારે આપી ફુનિયન પ્રતિ ભેદભેર કષ્ટ રહી છે તેવા સમયમાં આવી વાલથી મને અસંતોષ ઉપર અને તેવું બહેરમાં એક સાથા દિવસિતક વરીકે કર્યાની તમને વધારે વેચથી કામ કરવા યોગ્ય તે માફ થપાડશે નહિ

વણુ હવે નેલ્યા મડળના સમાસદો છે તે સખ્યા, મુલકમાં વસતી મુજરાતી પ્રબલી સખ્યા સાથે સરખાવતા મળી શોધા છે અને આ બાળ-વનો સ્ત્રીકાર તમે વમાશ રીપોર્ટિમાં પણ કર્યા છે મંડળના મેળવડા થતી વખતે, સમાસદોની

સખ્યા વધે છે અને પછી પાછી નીકળી જતી મલમ પડે છે મંડળમાં શ્રીઓ આવળ ને પ્રેમલુમાં ભાવણે આપવી હતી તે પ્રમણે શ્રી સમાસદો તરફથી સારી સખ્યામાં ભાવણે અપા-વવા ભેદએ તે નથી અપાતા અને ભાવણે વખતે થોડી હાનતી તથા મેળવડા વખતે તથા શીનેમા ભેવાની તક સંપિદતા સમાસદોની સખ્યા ભેવાં બળે મેળવડા કરવા પડે એ સિતિ નહીં ફેરવાય એમ કુ ધણુ છે "

બાદ શ્રી, ભવાનીસમાસદએ મંડળનું કાચું વિસ્તારના ફેટીક લવામણે કરી હતી.

શ્રી કેશવલાલમાઈનો ઉત્તર

શ્રી કેશવલાલમાઈને માનવતનો ઉત્તર આ-પતાં આશર માની જણાવું દંડ છે

" ગુજરાતની મુલકશ્રીઓ, આને માટે તમને વધારે કહેવા નેવુ હોવ નહિ અને ૧૯૦૭ માં એક ખાનદાન કહેળના મુવાન કેળવાવણ પ્રવ શોધુત ભવાનીસ પ્રાવીવાળાએ મુંબાઈના આગે-વાન ગુજરાતી મદરેઓની સલાહ લઈને મુબાઈમાં આડું એક મડળ સ્થાપવાના પોતાના વિચારો અમલમાં મૂક્યા. રૂઝાતમાં આવા મંડળની સ્થાપના માટે હા, ના, નો લેવાપોદ થયા પણ મુબાઈના એક પ્રસિદ્ધ ખાનદાન કહેળના શ્રી જમનાબાઈ નગીનદાસ સકલએ આ મડળનું મેતુલ હાવમા લઈ મડળની પ્રવિષ્ઠા ગોઠાઈમ ખચારી અને સમગ્ર ગુજરાતમાં સ્થળે સ્થળે શ્રીઓની કેળવણી, કસ્ટાણ અને ઉત્પતિ માટે આવા શ્રી મડળોની ફેટી નજરીઆવ છે તે સ્થળે સ્થળે કરી બ્યાજાતો આપી ગુજરાતી જનતાને સાચીત કરી આશુ" ગુજરાતની એક મુરખર શ્રી જમનાબાઈએ કુદ ગુજરાતી શ્રીઓમાં જ નહિ પણ સમગ્ર કામનો શ્રીઓમાં તે વખતે અપૂર્વ નવચેતન ફેટ્યુ સને ૧૯૧૬ માં જમના બહેનના બલ થવા બાદ તમારા આ મડળનું મુખન એક પ્રવિષ્ઠ ખાનદાન કહેળના શ્રી સી શ્રી શ્રી લક્ષ્મીબાઈ જમનાબાઈસે હાવમાં લઈ ચેમરદમ મડળની કોર્ટિમાં અમુલ્ય ખચારી કીધી અને મડળનું નાવ અત્યાર મુકી મુજરાતે મુચાફરી કરી રહ્યું છે તે તેમની કાચુંકર્તાને જ

આભારી છે. ગુજર સીરોતો ! સૂર્યના કિરણો પ્રકાશી રહ્યા છે, તમે નમ્યા છો, વમારા હૃદયમાં નવચેતન રેડાયું છે તમને વધારે કહેવા જેવું હોય નહિ. તમારા સાત્ત્વરિક, ચારીરિક ઔદ્યોગિક, અને કેળવણી માટેના પ્રયત્નોમાં રસ લઈ તમારી જ્ઞાતિ માટે સતત પ્રયાસો કર્યો તેથી જ આરો આત્મા પ્રસન્ન થયો-તમે આપેલા આ માનવ-તથા નહિ

ખેડેનો, તમારા કાર્યક્ષેત્રો પછા વિચારણ છે અને તેમાં પ્રવેશ કરવા માટે મદદન પ્રયત્નો તમારે આદરવાના છે. હજી તે તમે ફક્ત ખાલી જોખમાં તેવાર કર્યા છે અને હવે ખાલી જોખમાં જ્ઞાતિ અને કસ્યાણની રસવતી સમગ્રીએ બરવાની છે આટલું થયા બાદ તેની સુધાર સમગ્ર પ્રાંત અને શહેરોમાં ફેલાયો. બધું બને કેમ કે કેળવણી, પૌંદ વિચારણતે સ્ત્રીઓ, આવી સંસ્થાઓની સેવા કરવા તેવાર થઈ બધા અને કેટલોક લોક આપે તે જ બને.

ખેડેનો, તમારા મંડળના કાર્યક્ષેત્રો દિનપર-દિન વિસ્તૃત થતા નથી છે તે ખુબ ખાતમા રાખજો, અને તે માટે થોડા નવામાં તમારે પોતાનું મકાન બાંધવાની દૃષ્ટિ મુલતમાં લેજવલ્ય કરવી પડશે આ મકાનમાં ગુજરાતી સ્ત્રીઓની કેળવણી જ્ઞાતિ અને કસ્યાણ માટે અને ખાતાએ ઉપાડવા પડશે. આ સમજા ખાતાએ વ્યવસ્થાપ-વૈક ચલાવવાને તમારે વિચારણ લગ્ય મકાનની તર પડશે હમમત તમા લાખ રૂપીઆ આવું મકાન બાંધ કરવા માટે લેણરો એમ મારું માનવું છે. અને આશા છે કે ભવિષ્યમાંથી કોઈ પણ કાનગીર વીરલો-શુદ્ધ્ય કે સન્માની પોતાની મેમની સ્ત્રીઓની જ્ઞાતિ માટે આટલી રકમ આપવા થવી ખુશીથી તત્પર થશે

ખેડેનો, મુખ્ય કામ તમારે મુલકના ચોટા લતાઓમાં સિસણુ વર્ષો ઉપાડવાનું કરવાનું છે. મુલકમાં કેળવણી વગર સંખ્યાલય સ્ત્રીઓ અજ્ઞાનતાના અંધકારમાં સરે છે, તેનો ખ્યાલ કરવો જોઈએ. જેને બીજકુલ લખતાં વાંચતા પણ આવડતું નથી એવી હલકે સ્ત્રીઓ બહારનામના મામડાઓમાં અને આવે છે; તેઓના સિસણુ માટે આ મુલકે યોગ્ય વ્યવસ્થા ઉપાડી રવાની

આસ તરફ છે. કોઈ પણ ગુજરાતી નામધારક સ્ત્રીને પોતાની લાખમાં લખતા વાચતા નથી આવડતું એવું સરમરી રીચેટમાં ભવિષ્યમાં આવવું ન જોઈએ

આ પ્રસંગે મારે જણાવવું સકામ વગર કહેવું પડશે કે પચીસ વર્ષ પહેલા સ્ત્રીઓની જ્ઞાતિ, કસ્યાણ અને કેળવણી માટે ગુજરાતી પ્રબલ હેરા પણ કાળજી ન હોતી, હમણા સદન તે માટે કાળજી દર્શાવવામાં આવે છે. આ સંસ્થામાં મોટી હમરની સ્ત્રીઓ અને મોટી વયની સ્ત્રીઓને કેળવણી આપવાની તથા પુસ્તકલય, ગ્રંથલોગ મટિ-હમરલોગ વગેરેના કેવા કેવા સાધનોની ચેતનતા અમલમાં મૂકવામાં આવી છે તે તપાસવાની કે લેવાની આ વિષયમાં રસ-લેતા ગુજરાતીઓ દરકાર કરતા હોય તેમ જાણવું નથી. મેળવણી કરવા, લાખણી કરાવવા અને સંચેલે ચેતનતા એટલું જ કરી આ મંડળ-લોકી રહેવું નથી. કોઈ જો એવા ખ્યાલ ધરાવવું હોય તે તેમની ફરજ છે કે તેઓએ આવીને આ સંસ્થામાં કામ જોવું અને જાણવું. ન્યાં સુધી સ્ત્રીઓ વિચારણ સમૂહ અજ્ઞાન અને કેળવણીથી વિમુખ છે ત્યાં સુધી સસાર સુધારામાં પરિવર્તન થવું પડ્યું મુશ્કેલ છે. થોડીક સ્ત્રીઓ યુનિવર્સિટીની કેળવણી લઈ બહાર આવી તેથી માત્રજ વધેલા સસાર સુધારાને એકમ જોઈ પરિવર્તન ઇચ્છે છે તે મને પૂછો તે મહારે કહેવું જોઈએ કે હજી તે થયું ન દુર છે. એટલે યાદ રાખજો કે મેળવણી અને સંચેલેના તથા પરસ્પર મિલન એ ભવિષ્યમાં થવું ઉપયોગી થશે અને સસાર સુધારામાં સતીન ફાળો આપશે.

બાદ બહેનોએ 'હેવાના હેન આ હેલે ચડ્યા હો' એ જરણી મનોરથ અભિનયકલા સાથે સાથે હોતો.

કન્યાઓની વહેંચણી

તે પછી સો વળતરીની કમ્પુટાલ અનેરીને હાથે નીચે મુજબ કન્યાઓ આપવામાં આવ્યા હતા: સ્ત્રી વિદ્યાલય ત્રીજા વર્ષમાં ૧ લે તબરે પાસ થનાર સો અનેકીલા નવતિલાલ ઠકરને

સૌ સેડી લખીએન ત્રણમોલનસ તરૂંથી
સોનાનો લઈમોલન; ૨ ન વર્ષમા ૧ થે નળે
આવનાર સૌ રેળીચોરી વિનવથા ૩ પ્રાણીએ
અને ૧ લા વર્ષમા ૧ થે નળે આવનાર ૩
વસંત બનાવોને સ્વ દરોરને સેમજ સ્વ
નવીનચંદ્ર સમારમાધી ચાંદીના ચાંદ

સામાજ્ય જ્ઞાનમાં ત્રીજા વર્ષમાં પહેલે નંબરે
આવનાર સૌ સેડીલેલા નવંતિલાલ ૩૧૨, ૨ ન
વર્ષમાં ૧ થે નળે આવનાર સૌ રેળીચોરી
વિનવથા ૩ પ્રાણીએ તથા ૧ લા વર્ષમાં ૧ થે
નળે આવનાર શ્રી દીશાએન તલાને સૌ સેડી
લખીએન તરૂંથી લખાઈ.

સોથી વધારે લગ્નરી માટે ત્રીજા વર્ષમાં ૩
કુસુમ છત્રનલાલ મારફતીઆ, બીજા વર્ષમાં ૩
વિરમી દીરેયા અને ૧ લા વર્ષમાં સૌ નવંતિ
ચાંદીને ' ગુરુસુનરી ' શાંતિલ તરૂંથી ' ગુરુ-
સુનરી ' લખાઈ.

વાતુલ જ્ઞામાં ૧ થે નળે આવનાર
સૌ વસંત વિનિય દુનરીને સોનાનો ચાંદ
સૌ સેડીલેલા ન ૩૧૨ને ૧ ૭)
સૌ લંકામા પીરજલાલ રૂબને ૧ ૪)
સૌ રેળીચોરી વિનવથા ૩ પ્રાણીએ ૧ ૩)

સ્વ પાસનમાઈ મોલસાસ પારેજ સમારમાધી
આવનાર્માં આખાં.

સૌ મળતએન લઈમોલન નળે પાતાનાં
સ્વ પ્રાણી નાનીએન નવંતિલાલ એડના
સમાર તરી સૌ વિનવથા સારી લખાઈ.

બતાવના માટે ૩ મધુમતી લંકાસ પારિત, ૩
કુસુમ છત્રનલાલ મારફતીઆ તથા ૩ વિરમી
દીરેયાને ચાંદીના પ્રાણીમાં બીજા નાની ચાંદીની
રૂબીઓનાં વજ્ર હતાનો આખાં.

વિશાળ જોઈમાં પાસ વનાર બેને સ્વ
પ્રાણીએન મળતલાલ તરૂંથી, પરીણમા પાસ
વનાર ૮ બેનેને; સ્વ મળીએન મારફતસ
સમારમાધી મરીસામાં પાસ વનાર ૧૦ બેનેને;
સ્વ થોડ વસંત છત્રનલાલ સમારમાધી સરે-
વમા પાસ વનાર ૭ બેનેને સ્વ પ્રણમએન
સમારમાધી ૧૦ બેનેને તથા મીસીસ
ભાસા તરૂંથી ૫ બેનેને હનામી આવનાર્માં
આખાં લખાઈ.

હનામી વહેલવા બાઈ સવાઈ, મોરોરદા
વરેને ૩૧૪૫ વથે લેતો લખાઈ
' વરેઆવર' સહિત સમારમાધી પાસે
લેતો.

મંદળને મળેલી એડ

૧. ૧૫૦) મોમતી નાનલાલ પ્રાણી વિશાળ.
૨. ૧૫૦) મોમતી સરસરી પ્રણાસ નવંતિ
બંને બેને મંદળનાં લાઈ મેળા
વથા ૭
૩. ૨૧) સૌ વીજા મળતલાલ મધુમાઈ તરૂંથી
લખાઈ પ્રણે લે.
૪. ૨૦) મો બવાનીસ નાનલાલ મોમતી તરૂંથી
લખાઈ પ્રણે લે.

વીરપસલી

[એક પત્ર]

લખનાર :
શ્રી. ' ચ '

પ્રિય બહેન યશ,

આ વર્ષે વીરપસલીની એક તને મોકલવી રહી મઠ હતી, તે મારા ધ્યાન બદારની ચાલ ન હતી. પરંતુ તને ધણી જમતા થી કેશવભાઈ શેઠના રાસનો સંગ્રહ 'વીરપસલી' નામે જ પ્રકટ થવાનું મારી નાખ્યું હતું એટલે વીરપસલી તરીકે 'વીરપસલી' જ મોકલવાનું ધાણું હતું. આ સાથે તેની એક નકલ તને મોકલું છું. એની ઉપર તજર નાખી જતાં જ તને જાણશે કે એમનાં થણા જરા રાસ તે 'શુભસુંદરી' માં પ્રથમ ઉપાધ મળેલા વાચ્યા છે એક બે રાસ તો તે મને શાક પણ સહજાવેલા

તુ મને કપડા આપશે કે નવરાત્રિ પહેલાં આ સંગ્રહ કેમ ન મોકલે? કહાય, નવરાત્રિમા આ સંગ્રહમાંના રાસથીજ તુ બેલવ પરંતુ હું કપડાને પાત્ર નથી કપડા આપવો હોય તો શ્રી કેશવભાઈ શેઠને આપી શકાય, કેમ કે નવરાત્રિ પહેલાં તેમણે એ સંગ્રહ પ્રકટ કર્યો જ ન હતો. પણ મને તેઓ પણ કપડાને પાત્ર નથી લાગતા. કારણ કે 'વીરપસલી' ભાષણીજને દહાડે પ્રકટ થાય એવા તેમને વિચાર ઔચિત્યમરેણો જ હતો!

તુ મારાથી કરે તે પહેલાં જ તને એનો હુકા પરિચય પણ કરાવી દઉં તને મારા પરિચય વિના સંતોષ થવાનો નથી, એ હું સારી પેઠે જાણું છું.

દરઆવડું 'ખંડ શિખરિણી' માં સ્વાયંતુ અર્પણ ગીત પણ મધુર છે 'સમરમાં સિદ્ધજી સમી', સસારમા ઉત્ખળી ખીજ જેવી 'ગૂંચર કળી' ને 'વીરપસલી' અર્પણ કરતાં તોએ કહે છે:

'કુંચાતાં નીતોને થન, ચળકતી રાસવિજળા !
ત્વને ત્હારી અપુ', સુખમ સ્મરણે 'વીરપસલી.'
આમા બે ખંડ પડેલા છે તે તને તરતજ

સમજશે. પહેલા ખંડમાં રાષ્ટ્રીય રાસ લખ્યા છે. અને ખીજ વિશાખમા સામાન્ય રાસ છે. બધું મળીને ૨૨ + ૧૭ = ૩૯ રાસ તને વારી સહી-યજો સહિત એક પછી એક બેલવામા ખૂબ મનદ પડશે એમા અને તો જરાય શક નથી.

રાષ્ટ્રીય રાસ લખવા કેશવભાઈ કેમ પ્રેરાયા તે ખબર છે? વારા જેવી બહેનોએ તેમને મોકલ્યા મોકલ્યા સંજ્ઞાઓ: "કલમ કલ્યું કરતી હોય તો કુશભાવ-વૈપક રાસ કા ન આપો?" એટલે શ્રી કેશવભાઈને પણ લાગ્યું કે: "મનઓ, તેમની શ્રીસુલભ મૃદુતાની પાળ વીધીને સિદ્ધજીની મદનીના દાવ બેલવા મફત પડી, હોય, ત્યારે એમ કેમ જ કહેવાય, કે એ માત્રણી કુના-સિખ નંદોલી? બહેનો જ પ્રેરક બળ દેતી હોય, તો એમને જમતા ખીત કુંચવામા પ્રભાવ પણ કેમજ સેવાય?" અને શ્રી કેશવભાઈએ વારા જેવી બહેનોની પ્રેરણાથી જ એ રાષ્ટ્રીય રાસ રચ્યા.

રાષ્ટ્રીય રાસમા તને ૩૦ મા પાનાં પરનો 'દિગ્ગત' રાસ ખૂબ મમવાનો છે. કારણ કે ૧૯૩૦ ના સત્યાગ્રહ સમયમ વખતે તુ બારડોલી અને તેની આસપાસનાં ગામડાંઓમાં ગઈ હતી અને દેશને કાળે પોતાનાં ધરખાર છોડીને બહાર વસનારી ગ્રામ્ય જનતાને તે વારી તજરે નિહા-બેલી છે. દિગ્ગતીએના આત્મભોજને શ્રી કેશવ ભાઈ કેવી હૃદયભેદક રીતે નીચેની પંક્તિઓમા વર્ણવે છે:

"દાઢે દવથી રિલકાં,
નવ છાને તુજ કોઠાયા હો!
જ્યું પેલે પાર,
કે કુરબાન કર્યું કયા હો !

દેશને માટે કાલાની કુરબાની કરનારા વીરજી

એ ન માતૃકૃતિને પ્રલામીની નીંછરોમાંથી મુક્ત થી યાયો

‘કેસરન્યા’ પણ તથે બહુ જમશે. એમાં મુનરાતલુની યુરવીરતાને, સ્વદેશ અપાયું છે એ આખા રાસની કડીએ આમની મુનરાતલુની એ એક બાવનાને મૂર્તિમંત કરે છે કુ ઉદ્ધવી ન કડીનો ઉદ્ધેષ છે :

“કે મુનરી કોણુ કહે જાંડી ?
કુલવાડીનાં મુલમુલ રહી, રસરમણી રહે અમાડી,
કો રમણી રહે અમાડી !
અનદેશી રાસમાને, અન્યાની આજ લખાડી,
કો અન્યાની આજ લખાડી,
દેશાન્તર મુન મજમગાની પીડાય દેવત દાંડી
મરણી મારી મુનરાતલુને કોણ કહે છે જાંડી ?
મુનરી, સ્વાપ્ન-ગીરજ ગાડી.”

દેશાન્તરમાં એની લાંબ વાને છે એવી મુનરાતલુ મારે આપણે મુખજ કેમ ન બનીએ ?

‘કુમરે વખામણે’ અને ‘કુમરદિમા’ એ પહેલાં એ રાસ બેદિલાઓમાં ખરેખર ચેતન પ્રેરે એવા છે ‘માલા લખાડી’ એવાં એક ન મલાલાં હેલનાં છે : રાસમાં એક ‘શકિનાચ નાચનાશ કાલગ’, અને બીજામાં ‘હિસાતુ ઝેર ખો નાચના સન્વ’ ‘ડ’ ચરિતનિરપણુ સંજ્ઞતાથી થયુ છે ‘કલગી’ અને ‘અમૃતવર્ષણુ’ ‘કુલમુન-રી’માં તે વાખ્યા ત્યારથી ન તારા રાસ એવનમાં સ્થાન પામી ચૂક્યા છે ‘સીતાજી મંચળી’ અને ‘સીતાદામણુ’ એ એ આપણાં મહાકાવ્ય રામયણમાંથી સ્વદેશનો મહિમા સૂચવતી પ્રેરણા પ્રેરતીને રચાયલાં બોધક રાસ છે ‘કેસરિયા’, ‘શરખો’, અને ‘કુનરી વીરાવના’ પણ તારી પસંદગી વાખ્યા વચર રહેવાના નથી

સમૂહ મેલનામર્લા રાસના વાચન પછી,

બીજા ખડમાં શાન્ત બહીર રસ બરેલા પ્રેમજ રાસ આવે છે એમાં તને-તારા એવી કુમારિયાને ‘વરદીનનો વર’ કાઠાય થયુ જમશે અને તો એ રાસ વાખ્યા પછી ભણે, ટુન ‘વરની પસંદગી’ વિચેના તારા વિચારો દર્શાવતી ન હોય એમ લાગ્યા કરે છે એક સમયે થાત વર્ણવાં તે ન નહોતું બધાનું” કે “કુપવનના આગિવાની મારું પળમર ચળકે એવો, સહતા મૂળ એવો કહીન, ઉંદરવરણું રૂપવાળો લશ્મીનો કુલામ” વર મારે નહિ બેઠલો કે લા, યામળી મારી, કેવો વર ભોળે છે તે ટું બોલી યાંત્રી ન હતી પરંતુ શી કથાવસાથ એવો રંગ વરાવર આપે છે :

“અમીકરની આખડીને ચાસે સ્નેહમુવાસ રે,
ચાસે સ્નેહમુવાસ, પ્રણે પ્રેર યોઈ પ્રધાસ રે,
“સંકો ! એ વરના અભિલાષ રે;
ઝાડે એ વરના અભિલાષ રે.”

ત્યારે એવી મૂલન મુનરાતલુ કુમારિકાઓનો બાવના શી કેવળાશ્રમે એ રાસમાં સચાદ રૂપે બચત કરી છે એ ન વિભાવમાંના ‘શાનદેશી’, ‘સીતાચ વાંદેશી’, ‘સીનજની વેલ’ પણ તને રહે એવા છે

હવે જાણું લખતો નથી આદેશો પરિચય જસ થયે એમ પ્રાર્થ છ આદેશ વાચવાની તને પીરજ રહી કરો કે કેમ તેની અને સંકો વાને છે. તો હો, હવે જસ મેં છ’

પ્રેમજ છં. ટું મજામાં છે ને ? *

વિ.

ત્યારે બહાવામર્દના વંદન

* વીરપસલી’ શી કેવળ ક. યોં,
ખાંબલા, પ્રેસ, ચાર, રસ્તા, અમદાવાદ મુદ્રણ
ગાંધી આનંદ

ઈનામી પ્રશ્ન

સપાદક : ડૉ. યશસ્વિની

અદ્રધાન્તે હાલ એક નવો ફ્લેટ બાઉ રાખ્યો છે. દોઢસો રૂપીઆ લઈ એ બજારમાં જરૂરી ફરનીયર વસાવવા બંધ છે. બાવોની ખર્ચ કાઢતાં એને નીચેના બાવો મળે છે.

૧૯૨ રૂ. ડઝન રેબલો; ૨૭ રૂ. ડઝન ખુરસીઓ; ૩૬ રૂ. ડઝન આરામ ખુરસીઓ; ૪૮ રૂ. ડઝન ટીપોઇ, ૭૦ રૂ. ડઝન મોટા ફોટાઓ અને ૧૫ રૂ. ડઝન નાના ફોટાઓ

આમાંથી પોતાને જરૂરી ફરનીયર વસાવે છે અને મોટરલોરીમાં બધું ઘેર લઈ આવે છે. મોટરલોરીના ચાર રૂપીઆ ભાડાના આપતાં એને માલમ પડે છે કે એની પાસે કાંઈપણ ન રહ્યું હશે અને એણે બધું મળી કુલ ૫૦ નંગો વસાવ્યા હતા. શોધા કાઢો કે એણે દરેક જાતના ફેટલા નંગો વસાવ્યા ?

હરિક્ષામાં હાખલ થવા માટેની શરતો

(૧) આ ઉપાધ્યાની હરિક્ષામાં માસિકનાં દરેક સપ્તાહક તેમજ જે બંહેનો પોતાના પતિ, પુત્ર, બાપ કે પિતાને નામે માસિક મંગાવતા હોય તેઓ સર્વ ભાગ લઈ શકશે. સપ્તાહકોના કુટુંબની સંખ્યા પછી આ હરિક્ષામાં ભાગ લઈ શકશે. (૨) જવાબ લખી મોકલનાર પોતાનો માલક નંબર અવશ્ય જણાવવો. માલક નંબર નહિ જણાવ્યો હોય તો હરિક્ષામાં નામ હાખલ નહિ થાય. (૩) દરેક મહિનાના ઉપાધ્યાનો જવાબ તે પછીના બીજા મહિનાની આખર તારીખ સુધીમાં અમને મળે એવી રીતે મોકલી આપવો. (૪) તંત્રીનો નિર્ણય છેવટેનો ગણાશે. કાંઈ પણ સવાલ જવાબ કે પરિણામના બ્યાજખી-ગેરબ્યાજખીપણા વિષે વધી લઈ શકશે નહિ. (૫) માત્ર પોસ્ટકાર્ડમાં લખેલા જવાબોજ સ્વીકારવામાં આવશે (૬) હરિક્ષાના જવાબ સાથે માસિકને લગતો કોઈ પણ જાતનો પત્રવ્યવહાર કરવો નહિ. કરવો હોય તો હરિક્ષાના જવાબના કાર્ડ સિવાય બીજા કાગળમાં કરવો.

ઓક્ટોબર માસના પ્રશ્ન પરિણામ

અરો જવાબ નીચે પ્રમાણે છે.

૪	૭	૬	૫	૩
૮	૨	૧	૪	૯
૪	૨	૮	૮	૭
૧	૯	૦	૬	૧
૪	૭	૬	૫	૩
૬	૫	૩	૦	૬
૩	૮	૧	૨	૪
૩	૯	૧	૪	૬

આ પ્રશ્નના કુલ ૨૮ જવાબ આવ્યા હતા તેમાં ૨૬ ના ખરા છે; બેના ખોટા છે.

પર જવાજ આપનારા અહેનોમાથી શ્રી લલિતાગૌરી (રાજકોટ)ને ધનામય પુસ્તક ' સોજ સુદર વાર્તાઓ ભાગ ૨ ' આપવામાં આવે છે જે તેમણે અડી આનાની ટપાલની ટીકોટી (૨૪૪૮૬)થી જોઈવ હોય તે ત્રણ આનાની વધુ ટીકોટી મોકલવી) મોકલી મંગાવી લેવુ

ખરે જવાબ આપનાર જહેનોનાં નામ

શ્રીમતી જહેનો : (૧) લલિતાગૌરી, (૨) ચાન્તાલક્ષ્મી, (૩) આનન્દલક્ષ્મી, (૪) લલિતા વકીલ, (૫) કનકમણ્ડી, (૬) ભાનુમતી, (૭) મંજુજાજહેન, (૮) સવિતા પડિત, (૯) શુક્તાગૌરી દલાલ, (૧૦) હેનુજહેન ચાવડા, (૧૧) કમળા દરિયાલ, (૧૨) ચારદા બદામી, (૧૩) ચાન્તાજહેન પરીખ, (૧૪) જલમુદ, (૧૫) શાંતાબાઈ કાટકારીયા, (૧૬) કાશીબાઈ મોરધનદાસ, (૧૭) લક્ષ્મીજહેન, નાનુબાઈ આસર, (૧૮) ગોમતીબાઈ, (૨૦) સુમિત્રા પાઠશ, (૨૧) કપીલાગૌરી ભટ્ટ, (૨૨) અન્નુમતી શ્રોફ, (૨૩) સરસ્વતી દવે, (૨૪) હીરાબેન મોહી, (૨૫) મા નં. ૧૫૦૬, (૨૬) મા નં ૫૧૪૨

જ્યેષ્ઠા માદક ન હોય
 માસિકના માદક ન હોય તેવા ડોષ જ્યેષ્ઠા ઉપાધ્યા-
 ની દરિદ્રાદાયા ભાવ સેવા ધ્યક્ષતા હોય તો તેમણે
 પોતાના જ્વાળ સાથે બે આનાની ટીકોટો બીડવી.
 કેપન ચોકસવાની જરૂર નથી.
 તત્રી, “ શુભસુન્દરી ”

શ્રી અને પ્રથમ-એકબીજાની પૂર્તિ:-

“ આ અને પુરુષ એક દરજ્જાના છે, એક જ નથી, એ અપૂર્વ જોડી છે, એક બીજાની પૂર્તિ છે અને જનને જરૂરપરથી ટેકારૂં છે તે એટલે સુધી કે એકને બચાવે બીજાનો સંભરજ નથી પણ જો પુરુષ અચવા તો આ સ્થાનભટ્ટ યાચ તો બંનેનો નાચ યાચ.”

" આ અને પ્રશ્નમાં કહે ફરતી ભેરો હોય, અને તેથી, નિત્યજીવનમાં તેમને જાળવવાની ફરજોમાં ભેરો હોય, જતાં ને વચ્ચે ઠાઠ ઉચ્ચ કે નીચ નથી, પણ સમાજના સરખા મહત્વના અને પ્રતિષ્ઠાપાત્ર અંગ છે "

“ અતિ પોતાનું જળ અને પોતાના ગર્ભક્ષેત્રની રિક્તા જરાજર સમજે તો એ પુરુષની ઓશિયાળી છે એમ માનેજ નહિ, અને પુરુષ તથા એની પ્રવૃત્તિઓનું જનુકરણ કરવાનો આદર્શ રાખે નહિ ”

"જાથી આંહિસો જાધા પધા અને નોઢરીઓ ઓઢોને મારે ખુશા હોય એ જોવા કું છનુ છુ. પરંતુ ઓ જુદરાસી તરીકેનો પોતાનો પુરાતન અધિકાર સાચી રાખી અને જાળવવી એવી આશા કું અતઃકરણપૂર્ક રાખું. જુદરાસીના પદ ઉપરથી ઓને કદી અટકશી ન જોઇએ જે ધરમાં ઓ કેન્દ્રધાને ન હોય તે પર પરંપરા ઉલ્લઝ લાગે."

[श्री भोतीराजाना सायबुभाया]

મ. ગાંધીજી

સમાલોચના

સર વિઠ્ઠલદાસ દામોદર ઠાકરસી: લેખક:
શ્રી કલ્યાણરાય નયુભાઈ જોષી, બી એ; તેવાર
કરાવી પ્રકટ કરનાર શ્રી માધવજી દામોદર ઠાકરસી,
મુમબઈ

ગુજરાતમાં 'જીવનચરિત્રો' સાહિત્ય થજી
એક છે તેમાય પોતાના સાહસ અને આપઝાથી
આજળ વધેલા ગુજરાતીઓનાં જીવનચરિત્ર તે
મુદલ છે નહિ એમ કહીએ તોય થાયે એમ છે.
એ કારણે, મુબાઈમાં નહિ પણ દિન્દમા તેમજ
ટેશાનરમાં પણ એક પ્રખર નાણાયાત્રી, સાહસિક
નેપારી અને સસ્કારી સેવાશાલી સમજાત વરીકે
પ્રમાણસર સર વિઠ્ઠલદાસનાં જીવનચરિત્રનો આ
ગ્રંથ ગુજરાતી સાહિત્યમાં થજી ઉચ્ચ સ્થાન પામે
એવો છે. સર વિઠ્ઠલદાસની વિવિધ સેવાઓની
નોંધ આમાં ઘણી સારી રીતે લેવાઈ છે અને
તબલકયાના નેટીઓ રસ આ જીવનચરિત્ર વાચતા
ભવે એવી એની રસબરી રોશી છે શ્રી કલ્યાણ-
રાય નેવા વિદ્વાનને હાથે સર વિઠ્ઠલદાસને અનેકવિધ
પ્રવૃત્તિને ન્યાય મળે એવા વિશાળ પલ્લુ એમાં
ચાલયલા છે આખું જ જીવનચરિત્ર ગુજરાતની
ભાવિ જાતને બોધરૂપ નીવડે એવું છે

આ પુસ્તકનું અવલોકન લખતા પુનાની
શ્રીમતી નાથીબાઈ દામોદર ઠાકરસી યુનિવર્સિટી યાદ
આવ્યા વિના રહેતી નથી ઓછોનાં શિક્ષણનો
પ્રશ્ન સર વિઠ્ઠલદાસને હેથે હતો એ પૂરવાર કરવા
માટે એ યુનિવર્સિટી તરફ આજણી જિજ્ઞા
સકાય એમ છે ઓશિકણ માટે ૧૮૧૫ લાખની
સખાવત કરનાર ઠાક દાનવીર હિંદુસ્તાનમાં પાકેથી
નથી અનેરે આ જીવનચરિત્રમાં એ યુનિવર્સિટીની
સ્થાપના, એને અપાયલી બાદશાહી સખાવત
વગેરેને લગતું પ્રકરણ ન મેળવે એક યથો છે આજે
યુનિવર્સિટીનો પ્રશ્ન અત્યંત ચડેલા હોઈ એ

વર્તુનો નિર્દેશ નહિ કરવાનું ધારવામાં આવ્યું
હોય પરંતુ અમને તો એ પ્રશ્નની અત્યારે ચાંચી
રહેલી થયતિ કારણે આ જીવનચરિત્રમાં સર
વિઠ્ઠલદાસે યુનિવર્સિટીમાં સંચાલકો સાથે કઈ કઈ
દારતો કરી હતી તેને લગતું સ્ફૂટન આમાં કરવાની
વધુ અત્યંત જલાઈ છે. એ પ્રકરણ વિના આ
જીવનચરિત્ર અમને મુખ્યત્વે સ્ત્રીઓની પ્રવૃત્તિ સાથે
જવારે રસ હોઈ, અધુરું હાથે છે એટલું જલાવી
આ જીવનચરિત્ર, પ્રકટ કરીને, ગુજરાત ઉપર શ્રી
માધવજીદાસએ તેમજ શ્રીમતી લેડી પ્રેમલીલાજીને
ઉપકાર કર્યો છે એમ જલાવતા અમને ખરેખર
આનંદ થાય છે.

નવિનીપરામ: લેખક: શ્રી નવિન મ. શર્મા
બી એ ચીવલ માતાની શેરી, વલ્લસાડા; કિમ્બ
એ રૂપીયા

ગુજરાતી સામયિકોમાં કદિ પણ ન લખવાની
કારણે ગુજરાતી સાહિત્યમાં અજણતા લાગતા શ્રી
નવિન શર્માનાં ૧૪૧ કાવ્યોનો આ સમૂહ આજે
પ્રમાટે એવો છે એ સમૂહમાંની કવિતાઓમાં
વાચનથી જ એક અત્યંત આશા આપતા ખરે
તરીકે એમને ગુજરાત સ્વીકારી હોયે એમાં નજી
પણ રાંધ નથી. સમૂહમાંના કાવ્યોને શ્રી નવિન
પ્રવૃત્તિકાવ્યો, પ્રજ્વલકાવ્યો, અને પ્રજીજ્ઞાકાવ્યો એમ
ત્રણ વિભાગમાં વહેંચી નાખ્યા છે નિઃસંદેહ
રમણીયતાનો કવિને બારે રોજ દોષ એમ એમાં
કાવ્યો ઉપરથી સહજે જ કલ્પના કરી શકાય છે.
દરેક વિભાગમાં કેટલાક સુદર કાવ્યો કહીએત
થાય છે એ બધાને ઉલ્લેખ તો અનેરો થશે
અસકય છે. પરંતુ કેટલાંક વધુ સુદર લાગતાં
કાવ્યોમાં, પ્રજ્વલરણે, વસમેદિવિય, કલગરિતિ,
રમણીમાં પ્રવાસે, વાસ્તીકિ, અનાર, દુષ્ટ
વિધાય વગેરેને જલાવી શકીએ શ્રી નવિન શર્મા

કાન્યા સંસ્કૃત પ્રવૃત્તિ દોઈ, સામાન્ય વાચકવર્ગને સમજતા ત્રણ કઠિન પદો. એમને છદ અને વત ઉપર ધ્યાન આપી કાણુ દોવાનું માલમ પડે છે એક ઉત્તર કવિને આ સત્કથા, એમાં થોડી ધણી સ્વાભાવિક ક્યારો દોવા છતાં ગુણવત્તા આપનાર પામશે, અને એમની પાસેથી વધુ સારાં કાન્યા મેળવવા પામશે એવી આશા રાખીએ છીએ.

કમંમૂલિ: લેખક શ્રી પ્રેમચન્દ, પ્રકાશક સરસ્વતી પ્રેસ, બનારસ સીટી, મુદ્રક ત્રણ રૂપિયા.

‘ગુણસુન્દરી’ના વાચકોને ‘ચરિત્રની ગુણ-લક્ષ્મી’ ના મૂળ લેખક તરીકે સુપરિચિત એવા શારદાવિજયના ઉપનામ સત્રાટ શ્રી પ્રેમચન્દની ‘ગુણ’ પછીની આ નવી નવલકથા છે અને એમાં આપના ઇચ્છિતોદ્ધારના પ્રમુખ તેમજ લોક-સમુદાયને ભવ્ય કરવાની પ્રવૃત્તિને કેન્દ્રમાં રાખીને વસ્તુવૃક્ષની રૂપરમા આપી છે. શ્રી પ્રેમચન્દની લેખિનીમાં એ એમ છે તે આમાં પણ પૂરેપૂરે ભજવાઈ રહ્યું છે અને આખીય નવલકથા સમાજના આજના અવસ્થા પ્રશ્નોની મુદ્દા અને પ્રેક્ષ સમીક્ષા કરે છે. ઇચ્છિતોદ્ધારના ઉત્તરની અભિપ્રાયે એ પ્રવૃત્તિ ચાલી રહી છે, અસ્પૃશ્યતા મંદિર પ્રવેશની એ પ્રવૃત્તિ ચાલી રહી છે, જેના પરિણામથી મુશ્કેલીઓ અમન વ્યવસ્થા કરાવી રહ્યા છે એવા મજાસૂની એ યજ્ઞવલ્લ ચાલી રહી છે તે બધા-યને આ નવલકથામાં વણી લઈને, તેમજ રાષ્ટ્રીય ભાવનાને બચ્ચા કરતી યજ્ઞવલ્લને પણ ગ્રાહી લઈને શ્રી પ્રેમચન્દને નવલકથાને દેવવર્ણી બનાવી છે. એ કે, નવલકથાના બનાવે ધણી જ ગંડપણો, બધું ચિત્રપટ ઉપર બની નહીં દોષ એમ છતાં આખા વિના રહેતું નથી. નવલકથામાંના મુખ્ય પાત્રોમાં અમરકાન્ત અને તેના પત્ની સુખદાનાં પાત્રાવેશનમાં શ્રી પ્રેમચન્દની કલ્પના અસ-તરી આવે છે. સુખદાને શ્રી પ્રેમચન્દને વૃત્ત સ્ત્રીનાં રૂપમાં મળી સારી રીતે ચીવડી છે. પતિના એમ તેનામાં પણ સ્વાભાવિક છે, એ સુખદા પોતાના વર્તનથી જાણી આવે છે. પતિને તે ચાહે છે, પરંતુ પતિના જ વિચારોમાં તે પોતાના વિચારોને સમાવી દેતી નથી. પોતાનું પણ જીવન વ્યવસ્થિત છે એવું તેને સતત ધ્યાન રહે છે, અને

તેથી જ જ્યારે અમરકાન્ત તેને છોડીને ચાલી બધે છે પણ જાણા કાળે તેને પાછો મળે છે ત્યારે પણ પોતાનાં સ્વાભાવિક પરિણામો, તે અમરકાન્તને સહેને જાણા આપતી નથી. અમર-કાન્તના થોડા પિતાનો હુલ્લુપવદ્ધો પછી ઉતા-વળે થાય છે. મુન્નીનું પાત્ર પણ સ્થાન એકા-વિના રહેતું નથી. સુખદા પછી નવલકથાનાં એક સર્વોચ્ચ સ્ત્રી પાત્ર તરીકે મુન્નીને સહેને મૂકી દાખલ નેના, સુખદા, કાંકીનાની પુત્રી મા, ચાન્તિ-કુમાર, સંધ્યાની, વગેરે પાત્રો પણ ઠીક ઠીક વિગત પાત્રમાં છે. આખીય નવલકથા એવી રસ-પ્રદ ગ્રંથાંશ છે કે એ વાંચ્યા વિના હાથમાંથી મૂકવી અમી નથી. શ્રી પ્રેમચન્દની સારી રીતી અને કુંઠા વાંચકોમાં બાંધાવેશન કરવાની પદ્ધતિ એની વિશિષ્ટતા છે. હિન્દી ભાષામાં આ નવલકથા સાર સ્થાન પ્રાપ્ત કરશે.

નવે અમરકાન્ત (પ્રથમ ખંડ) મૂળ લેખક ટાલરટોચ અનુવાદક શ્રી વિશ્વનાથ મનનલાલ અદ્ય પ્રકાશક શ્રી પ્રદેવાન માર્કેટ અમરકાન્ત દિમત રૂ ૨-૪-૦

મહાત્મા ગાંધીજી એમને પોતાના એક પુત્ર માને છે તે સુપ્રસિદ્ધ રસિક લેખક મહાત્મા ટાલરટોચનું નામ હવે તેા ગુજરાતમાં બજાઈ ગયું. ગુણ છે પ્રકાશક તરફથી પ્રકાશ થતી ‘ટાલરટોચ પ્રથમ ખંડ’ આ ગ્રંથ પુસ્તક ‘સુખદા’ હોવાવા દેખા. એક વ્યક્તિને સુખી જીવન જાળવા માટે જે જે સાધનો આવે તેમજ સામાજિક ભેદને તે સર્વ હોવા છતાં ટાલરટોચને એ જીવન પ્રત્યે અસંતોષ રહેતો અને તેમાંથી છુટવા તેમણે પોતાના નવા મતબો રચ્યા હતા એ નવા મતબો-ભૂતમાત્ર સાથે એકાદ અનુભવવા અંગે બાલ કેળવણી સર્વ પ્રાયે પ્રેમવતિ રાખતી-જીવનમાં ઉદારવાને પરિણામે ટાલરટોચ પોતે નવે અમર-કાન્ત પામેલા આ પાત્રોને એમને નાચક પણ એ જ મતબોને આધારે જીવનનું સાચું સુખ મેળવવા પ્રયત્ન કરે છે. આખી વાર્તા ટાલરટોચની શૈક્ષણિક સૈધીમાં લખાઈ છે અને ગાંધીના સમયના રસિકના જીવનનું મુદ્દેશ ચિત્ર રજૂ કરે છે. શ્રી અદ્ય એના અનુવાદ સારી અને સરળ ગુજરાતીમાં થઈ છે. અલગત, વર્તની ગુણો પૂરાપૂરે સમાજની કેટલીક વિશિષ્ટ ધરનાઓ ઉપર ચર્ચા છે,

એટલે જુનરાત્રી વાયઝને એમાના પ્રસંગે પરદેશી લાખરો વળી જડવતોડ રશિયન નામે પશુ ચાંદ નહિ જશે. આટલું જતાં ટ્રાન્સકાયાની શેલી અને એના મતબોયોને પરિચય આ અનુવાદમાંથી સ્હેલાઈથી કરી શકશે. વાર્તાના પાત્રોના નામ અને પ્રસંગોને જુનરાત્રી વાંધા પહેલાંવવાની લાલચમા અનુવાદક નથી પડપા, તે માટે તેમને અભિનંદન માટે છે આ પ્રથમ ખંડ વાંચ્યા પછી નાવનિ અતઃ કેવી રીતે આવે છે, નાલક પોતાના ખ્યેવમાં સફળ થાય છે કે નહિ, તે જાણવાને વાયકો બીજા ખંડની જરૂર ઉત્પન્નતાથી રહ જાય.

પરદેશી કાપડની સામે હરીપ્રાપ્ત કેમ કરવી ? લેખક શ્રી મનમોહનદાસ પુ. મધી. પ્રમણક શ્રી પ્રસ્થાન કાર્યાલય, અમદાવાદ. ક્રીમત ૩ ૦-૮-૦

“ પ્રસ્થાન ” કાર્યાલય તરફથી પ્રકટ થતી “ સરસ્વતી મન્યાલા ” ના ૪મા વર્ષના પુસ્તક ૧-૨ તરીકે અપાયેલ આ પુસ્તક એના નામ પ્રમાણે વસ્તુ વાયકો સમક્ષ ધરે છે ૫ મધીજી કહે છે તેમ “ આ પુસ્તક અત્યારના સમયને અનુકૂળ છે ” કાપડની બાબતમા આ દેશ એક વખતે સ્વતંત્ર હતો એટલું જ નહિ પણ બીજા દેશોને પણ કાપડ પૂરું પાડતો. હાલ કાંતણ અને હાથ વણાઈને એ દશીમ પરદેશી તેમજ દેશી બનાવી યકાય એવું છે પર દેશી કાપડના પશું બહિષ્કાર માટે શું કરવાની જરૂર છે, તે બતાવવાને લેખકે આજે પ્રથમ ક્ષેત્રે છે ઉપરાંત અનેક વિષ ઉપયોગી માહિતી આપેલ છે, આજે આપી છે, પરદેશીમા માનનાર વાયકોને આ પુસ્તક ધણું ઉપયોગી થશે ન માનનારને પોતાનો મત બદલવા જરૂર પેરશે ”

ગીતસંચયક: સંપાદક શ્રી. સીતારામ નયુ-લાઈ, પ્રકાશક શ્રી વરેલર એન્ડપ્રિન્ટર સોસાયટી, આમ્સ હ મૂલ્ય બે આના.

આ લોકપ્રિય ગીતસંચયકની ચોથી આવૃત્તિ પ્રકટ થતી જેમને આમને આનંદ થાય છે તે અગ્રભાગે કાળે સ પડેલના સ્મારક તરીકે આ સંચયક પેટ્રીનાર ૧૯૮૦માં થશે હતાં થાય વર્ષના અરસામાં તેની ત્રણ આવૃત્તિઓની થયેલી નહીં જુનરાત્રી બેઠેને, એ પુરાણી દીધી છે જુનરાત્રીના વિપવિષ બનીતા કવિઓના રાસ અને ગીતો

એમાંથી મળી રહે છે. પ્રમાણમાં બીજા સંચયકો કરતાં ક્રીમત સસ્તી હોવાથી એને વધુ ઉપાડ થાય એ કુદરતી છે જુનરાત્રીના રાસધન વિચારવા આજ અનેક સંચયકો પ્રકટ થવાની જરૂર છે.

ગોલીની ગુ રજુમાળા: પ્રકાશક: શ્રી કે. એ. ડોલગોવાળા, ક્રીમત ૭ આના.

પ્રકાશકે તોરણો વગેરે માટે વપરાતા સામનોના વેપારી હોઈ તેમના તરફથી ગોલીની ગુ રજુમાળા આ બીજું પુસ્તક પ્રકટ થાય છે, આ નાનકડા પુસ્તકમાં ગોલી અને સળગીઆ તોરણોની ૧૭ જુદી જુદી કીકાઈનો તેમજે સંપૂર્ણ સમજણી સાથે આપી છે. ફરેક રંગના અને પ્રકારના કટલા ગોલી અને સળગી પ્રત્યેક નમુના માટે જોઈએ, તે એક વેપારી તરીકે તેઓ સારી રીતે જાણી શકે એમાં નવાઈ નથી આ પુસ્તક કલાસિક બેઠેનોને ઉપયોગી છે.

(૧) કુલકોર રોકાણી અને અગળાતં દર્શન: (૨) કાઠિયાવાડમાં પોતાના કપાસમાંથી કાપડ કરવાની સહેલી રીત. લેખક અને પ્રકાશક શ્રી રોક શમજી હંસરાજ, જલોમ મંદિર અમરેશી મૂલ્ય અનુક્રમે: અર્ધા અને પા આના. રોક શમજીભાઈએ પોતાનો ધીરેતો ધણો હોના જતાં સ્વદેશી પાઠન ભેખ લીધો છે. કાઠિયાવાડમાં ખાલીના ઉત્પન્ન માટે સક્રિય તનતોડ પ્રયત્નો કરવા સાથે સ્વદેશીના પ્રચાર માટે ઉપયોગી સાહિત્ય યોગદાન પ્રચારવાનું પૂરવ્ય તેઓશ્રી કમાઈ રહ્યા છે. “ કુલકોર રોકાણી ” માં ક્રીમતને રહેલે રૂબે એવી રીતી અને કાપામાં સ્વદેશીને ધર્મ તેમજે સમજાવ્યા છે. બીજા પુસ્તકમાં તેમજે પોતાની શ્રિય યોજના રજુ કરી છે. કાઠિયાવાડમાં પાઠના કપાસમાંથી જ પોતાને માટે જરૂરી કાપડ કાઠિયાવાડના જતનીઓ તેજાર કરી છે એવી તેમની હમ્મજ છે અને તે માટેના પ્રયત્નો તેઓશ્રી સેવી રહ્યા છે એમની જે યોજના દિવના બીજા પ્રદેશોમાં નવાં નવાં કપાસ વતો હોય ત્યાં ત્યાં ઉપયોગી થઈ શકે એવી છે. અને હમ્મજીએ બીજા કે ફરેક સ્વદેશી પ્રેમીઓની આ પુસ્તિકાએ થાંમ અને તેમાંની યોજનાઓ અમલમાં મૂકવામાં સહાય થઈ શકે.

મદીપાથોરજ: લેખક શ્રી મીકુલદાસ દુર્ગા-રાસ રાવજીરા, પુસ્તકલલ સદાવક સદાગરી મંદી-પરોદરા; ક્રીમત રા. ૨-૮ ૦

સોરઠી ઇતિહાસના એક પ્રસંગ ઉપરથી લખેલી રા'કવાટના સમયની આ નવલકથા શ્રી રામચુરણી બાનીથી પરિચિત ગુજરાતનો નવર આવકાર પામશે રા'કવાટ ચારલોટ્ટાસ મહીપાળ-દેવનું બીરૂં પામ્યો હતો એના જીવનમાંના ગુપ્ત પ્રસંગોને શ્રી રામચુરણે આ નવલકથામાં અલગ ત ખુલીથી મેળવી દીધા છે ઉચાવાળો, રા'કવાટ, સોનલ અને મીલકલના પાત્રોનું આલેખન યશુ સાર અને કલાત્મક થયું છે ઉત્તર સુધી નવલકથામાં રસ જળવાઈ રહે છે. શ્રી રામચુરણ આવી ઐતિહાસિક નવલકથાઓ થયું પ્રમાણમાં આપે એવી ગુજરાત આશા રાખે તો તે વધારા પડતું નથી

હુનિયાની ભૂગોળ અનુવાદ શ્રી અમૃતલાલ મોદનલાલ પરીખ, યોગમેન્સ બોન એન્ડ કંપની લીમિટેડ, મુંબઈ રા. ૨-૪-૦૦

રશુન યુનિવર્સિટીના ભૂગોળના માણ પ્રોફેસર એમ. રૂડી રહેમપના 'The world' ભૂગોળ ક્રંધનો આ અનુવાદ ગુજરાતી ભાષામાં વિદ્યાર્થીઓ માટે પાઠ્યપુસ્તક તરીકે ઉપયોગી થાય એવા છે ગુજરાતી ભાષાનું એ કમસાવડ છે કે આવા વિષય ઉપરનાં ક્રંધો સ્પર્શ રીતે ન લખતા, અનુવાદરૂપે લલાવી લેવા પડે છે શ્રી પરીખે કરેલો અનુવાદ એકદર-સારો છે પુસ્તકમાં નકશાઓ તેમજ બીજા આકૃતિઓમાં અંગ્રેજી ક્રંધના તેજાર જ્યોડોનોજ ઉપયોગ કર્યો છે તે દીક નથી લાગતું ગુજરાતી યાજો સાથે એ આકૃતિઓ તેજાર જાવની એકથી હતી

(૧), (૨) શ્રી જીવેન્દ્ર દિવા, અલકા ૧ હું વિમાજ ૧ થો અને બીજો અનુવાદ શ્રી મોતીલાલ રવિશંકર યોડા, મુંબઈ કોંગ્રેસ રા. ૨-૦-૦૦

(૩) નરસિંહ મહેતા: લેખક શ્રી જયમુખરાય વિ. ભોળીપુરા, કિમત ૦-૧૧-૦૦

(૪) ધર્મોની બાલકથાકથા અનુવાદ શ્રી મુનીલાલ મનનલાલ દેસાઈ, કિમત રા. ૧-૮-૦૦

(૫) વીરુશૈવ સંસ્કૃતિ: ભાષાવર્ત કર્ણક યાર મેલિક સાબરપોરા કિમત ૦-૧૩-૦૦

વરોડાની સવાજ સાહિત્યમાળાના અનુક્રમે ૧૮૨, ૧૮૫, ૧૮૬, ૨૦૦ અને ૨૦૫ માં પુસ્તકો છે પહેલાં બે સાયલાચાય'ભાષાનુસાર શ્રી. જીવેન્દ્ર દિવાના અનુવાદો રજુ કરે છે અને વેદ સાહિત્યને એ રીતે ગુજરાતીમાં સુલભ કરે છે. ત્રીજું પુસ્તક આપણા ભક્ષાત્રિ નરસિંહ મહેતાના જીવન અને સાહિત્યનો સારો પરિચય કરાવે છે એમાં સમકર્ષિ નરસિંહ મહેતાના જીવનના વિવિધ પ્રસંગો સારી રીતે આલેખાયા છે. ચોથું એકવાડ કૌંડાના મુળ અંગ્રેજી કથા childhood of religiosity નું ભાષાવર્ત છે અને પાંચમું વીરુશૈવ સંસ્કૃતિનું સાર લખ કરાવે છે પાંચમું મથિ યાજીવ વાક્યમમાં સારો કમેરો કરે એવાં અજવાસી દ્રષ્ટિથી લખાયલા છે

સ્વીડીશ (૧) કલામ'દિર' તત્રી ભાગપ્રસાદ બ્રાહ્મ, મુબાઈ અંક ૭, થો ૧૦ (૨) સત્ય-નકારા અને સ્વદેશ મુબાઈ અંક ૧૪ થો ૧૮, (૩) કાન્નિયમિત્ર અંક ૨ થો ૩ તત્રી ધીરસિંહ વદેશભાઈ ગોદિલ, જાવનવર, (૪) જ્યોદિરજ જ્યોતિ, અંક ૧ તત્રી હરજેવિંદ દેવાચાર મહેતા વડોદરા (૫) સદામહાર અંક ૩, તત્રી સદા પેટલાદ (૬) મી પુષ્ટિ પીયુષ (સાકા) તત્રી શ્રી હરિશંકર જોશીયજ યાજી નડીયાદ, (૭) જ્ઞનાવિજ્ઞ અંક ૧ તત્રીનો શ્રી ધનુ દેશાઈ, શ્રી જીવેન્દ્ર દેશાઈ, સુરાત (૮) નામ-રજમજા દીસેન્જા: તત્રી શ્રી જોડાલાલ ના કવિ. અમદાવાદ, (૯) સદામહાર પત્રિકા: અંક ૧-૨-૩ તત્રી નાનાભાઈ પરીખ, સુરાત (૧૦) પચોળી દિલેશુ અંક ૧ તત્રી નચીનલાલ જીવલુભાઈ મહેતા (૧૧) જોતીવડી વિજ્ઞાન. નવેન્જર તત્રી મચનલાલ દેસાઈ, લીંબડી, (૧૨) આપુર્વેક રહકેચાક' મર્દક-આવકાર શ્રી રસયાળા બીજમા-લય, મોદલ (૧૩) ઉલ્લુ' હલય લેખક' કવિ અજાસર હરિશંકર (૧૪) લેકડીત લેખક જીવજીવ બેચાર પટેલ (૧૫) યાદીપ્રોવ બાલકુ બન્યુ' સાહિત્યકાં સપાકા: શ્રી સત્યવત રાખાં સુખન.

શ્રી ગુજરાતી હિન્દુ સ્ત્રીમંડળના એ હિતચિંતકો

લેખક શ્રી હિન્મતલાલ ગણેશભાઈ અંબારિયા

શ્રી ભવાનીદાસ મોતીલાળા તથા શ્રી કેશવ-
લાલ મણિપારને તા. ૩ જી ડિસેમ્બરે
માનવત્ર આપીને, સુંબઝનાં ગુજરાતી હિન્દુ
સ્ત્રી મંડળે પોતાની એક આવશ્યક ફરજ
સુંદર રીતે અદા કરી છે, અને ગુણદર્શિતા
આપણા બાપ બહેનોમાથી અત્યંત નાણુદ
યદ્ય ત્યાં એમ બતાવી આપ્યું છે.

શ્રી ભવાનીદાસ મોતીલાળા એ તો તે
મંડળના આઠ ઉત્પાદક, રચાપક અને
સંચાલક જ હોવાથી તેમની પિઠાન શ્રી
મંડળના સભાસદોને આપવાની હોય જ
નહિ. શ્રી. કેશવલાલ પણ લગભગ પંદર
વર્ષથી જે ઉપયોગી સેવા બજાવી રહ્યા છે
તે સર્વ સભાસદોને મારી જેટલું જાણીતી છે.
એ એ બાપબહેનોની વર્તમાન 'સેવા સૌના
બજાવમાં' હોવા છતાં, તેમનો જૂતકાળમાં
કેવો અને કેટલો લાભ મંડળને મળ્યો છે
એ કદાચ વર્તમાન સભાસદોના બજાવમાં
ન જે હોય.

આજથી ત્રીસ વર્ષ પહેલાં, ન્યારે શ્રી
ફેજવણી માત્ર પ્રારંભ દશમાં હતી અને શ્રી
સંસ્થા તો અસ્તિત્વમાં પણ નહોતી તે
સમયે શ્રી ભવાનીદાસના મગજમાં સ્ત્રીઓની
ફેજવણીના અને સ્ત્રીઓની સંસ્થાની હત્ય
તિતા વિચાર ખૂબ ઘૂમી રહ્યા હતા. શ્રી
ભવાનીદાસને પ્રભુએ સર્વ 'જાતની સુખમય

સ્થિતિમાં મૂક્યા હતા' ધનાઢય કુટુંબમાં
તેમનો જન્મ હતો નવી ફેજવણીમાં પણ તેઓ
સારી પ્રતિષ્ઠા મેળવી શક્યા હતા અને
તેમણે હૃદયથી હોત તો ધનની અને આત્મ
પ્રતિષ્ઠાની વૃદ્ધિ કરનારા ધંધાની પસંદગી
કરી આજે બજાવી છે તેથી પણ વધારે
જાણીતા યદ્ય શક્યા હોત. પરંતુ સ્ત્રીઓની
સ્થિતિ અને તેવાં સુધારા કરવાની તેમની
ઘટકટ ભાવના 'ચાંચની' તેમની અશમ્ય
પિપાસા, મહેનતાણુની કે ફજની પણ ફર-
કાર કર્યા વિના 'સેવા' કરવાની તેમની
પ્રમુખ વૃત્તિ અને ન્યાં ન્યાં પ્રકાશ, ત્યાં
ત્યાં ઉત્સાહ, ન્યાં ન્યાં પ્રગતિ અને ન્યાં
ન્યાં સેવાના પ્રસંગ ત્યાં ત્યાં પોતાની સર્વ
શક્તિથી સામેલ યવાનો તેમનો સ્વભાવ એ
બધાએ તેમની ધાર્મિકતાને એવી રીતે નિર્જીત
કરી દીધી હતી કે તેઓ પોતાની આજીવિકા
માટે કે પોતાની ધનપ્રદ પ્રવૃત્તિઓને માટે
કાંઈ પણ કરી શકે તેવું રહ્યું ન હોય.

દેશમાં દેખાઈ રહેલો નવો ઉત્સાહ જીવી
તેને મદદરૂપ થવામાં જ તેમણે પોતાનું
કર્તવ્ય માની, સમાવી લીધું હતું અને રક-
ટન્સ બધરહુડ, સોરમલ સરવિમ લીજ,
સુંબઝ મુનિસિપલ કોરપોરેશન અને તેમની
સ્પેસ કમિટી, પોતાથી બને તેટલું દેશમાં
એ બધામાં તેમણે સંગીન અને સુંદર મામ

વારાળહેન મણિકલાલ ગ્રેમ્સને દસ્તે ખુલ્લું મુકાયું છે.

રૂઢવ-સગડીના લોકો: (૧) વળસીપલ કરતા ઠીવાને સાડીને છેડો લાગી જવાથી ખારમા શ્રીમતી હન્દિરાબાઈ દાઝી મરણ પામ્યા (૨) ધાટકાપરમા સાસુના ત્રાસથી કટાણીને કાન્તાબહેન ધરમસી નામની બહેને સાડી પર આસતેલ છાગી સળગાવી આપઘાત કર્યો (૩) કુશળબાઈ લક્ષ્મીચંદ નામની સ્ત્રી ધાટકાપરમા પ્રાયમસ રૂઢવ સળગાવતા દાઝી મરણ પામી (૪) મુબાઈમા કમળાબાઈ સદાશીવ સગડીપર વ્યાસતેલ નાખી તે સળગાવવા જતા દાઝી મરણ પામી (૫) મુબાઈમા કાયા-બજાર ખાતે સમજુબાઈ ચુનીલાલ નામની બહેન રૂઢવ સળગાવતા જતા દાઝી મરણ પામી.

વૃદ્ધ લગ્ન સારમે બધી: અમદાવાદમા ૧૪ વર્ષની મળી નામની છોકરીનું લગ્ન પેસાને લોકે પડ વર્ષના ૧૬ જેન અમળાવાલ સાથે થયું અટકાવવા સરકાર મુદ્દાત સમાજ વરંધી શ્રીમતી લેડા બિલાત્રીની નીલકંઠે અપીલ કરતા મનાઈદુકમ કાઢવામા અચી દનો છાકરીને કહેવાતો બાપ પોચાલાલ છાકરીને ખરો બાપનહોતો, તે બદારથી છાકરીને લઈ આવ્યો હતો એમ જણાવાયું હતું.

શ્રીમતી પાવંતી રવી મુબાઈ યુનિવર્સિટીના મેન્યુએલ છે તેમને કાચીની ધનપતમલ આયર્પુત્રીસાળાના પ્રિન્સિપાલ નીમવામા આવ્યાં છે તેમણે સરકારવાળા પ્રતીક્ષા મેળવી હતી. ઉચી કેળવણીમા સંસ્કૃત લેનાર આ બહેન પહેલાં જી છે.

હિન્દની વસતી ગણતરીના છેલ્લા અડસણ પ્રમણે સીઓની કુલ સંખ્યા ૧૭,૧૦,૦૮,૮૦૫ની છે ૧૦૦૦ ૫૨૫ દીઠ ૬૪૦ જેટલું સીઓન પ્રમાણ આવે છે. અનિવાદિત પ્રણેની સંખ્યા અર્ધી છે. ન્યારે કે કાના સદેન વધુ સંખ્યા સીઓ અપરિણિત છે સેડે ૪૧૭ દા પ્રણે અને ૪૬૩ દા સીઓ પરિણિત છે બિહારે સેડે ૫૪ દા છે ન્યારે વિધવાઓની સંખ્યા ૧૫૪ દા છે. ૬૨ માઈથે ૧૫૬ પ્રણે અને ૨૬ સીઓ કોઈ પણ જાવામાં લખી વાંચી રાકે છે અથેલ લણેલાઓ પ્રમાણ પ્રણે ૬૫ જેટલું અને સીઓ ૩૭૫૭ કુલ ૨,૭૬,૧૨,૨૭૬ પ્રણે અને ૪૧,૬૬,૦૭૩ સીઓ લણેલા છે.

બાલલગ્ન પ્રતિબંધક કાયદાનો બંબ (૧) કલકત્તામાં શ્રી કાલુરામ દાવાને આ કાયદાનો લગ્ન કરી પોતાની પુત્રીને પરણાવવા માટે રૂ. ૫૦૦) નો દંડ થયો છે (૨) વાલેરમાં એ કાયદાનો લગ્ન કરવા માટે કુપુરુવાળી પિલાઈ અને સોન્નામલ ને અનુક્રમે રૂ. ૧૫ અને રૂ. ૫) નો દંડની સજા થઈ.

મહારાજાને કથાને રેવા રાજ્યવા ના મહારાજ ગોળમેથ પરિવરમા હાજરી આપવા ઈલાક જતાં, તેમની ગેરહાજરી કારણવાળ ના સીનીયર મહારાણી સલાહકારક સમિતિ સાથે હાલમા રાજ્યપુરા ચલાવે છે.

વિરેશ

હિન્દી સીઓની રિપતિ: લગ્નમા કી-સેગરની તા. ૮ માં એ લગ્ન નીમેન્સ ક્રિમિયલ એસેસીએશન તરફથી યજ્ઞલા ખાણના મેલાવડામાં પ્રમુખસ્થાનેથી લેડ, શાળીએ જણાવ્યું હતું કે હિન્દમા સીઓની રિપતિમાં મોટા ફોર રથ છે તેનું કારણ પૂર્વે ઉપર પશ્ચિમની સરકારી અસર છે હિન્દના ભાવિનો આધાર હિન્દ અને ઇલાકની સીઓની પ્રતિ ઉપર છે.

મતાધિકાર પસંદ નથી ? ગોળમેથ પરિ-વરે નીમેલી સેધીયન મતાધિકાર સમિતિના લગ્ન સંખ્ય માસ પેરી પિન્કડે લગ્નમાં નહેજારની આખરે કારણ આપતા જણાવ્યું કે હિન્દમાં બહેર રીતે કોઈ સી મતાધિકારને વિરોધ નથી કરવાની, પરંતુ તેમાંની મળીને આ વિચાર પસંદ નથી તેથી ને તેમની સત્તા ચાલતી કોઈ તે આ મતાધિકાર જરૂર અટકાવે. અત્યારે તેમને મતાધિકાર મળ્યા છે તેમાની મળી મત આપવા જતી નથી મદાસમા મતાધિકરવાળી કુલ સી-ઓના માત્ર ૧૮ દા સીઓ મત આપે છે હિન્દી સીઓમા લગ્ન સામાન્ય છે અને તેથી આધિવચની અપરિણિત સીઓ માત્ર યિસિયા કે કાલુરામ ધંધામાં રોકાય છે આ સીઓને તે મમે તે રીતે મતાધિકાર મળવાનો ન છે.

મુનિસિપાલિટીમાં સીઓ: ઇલાકમા દાલ યજ્ઞેલી મુનિસિપલ સુટલીમા ૧૫ સીઓ મેવારના પદે ચુલક છે સીઓનમાં ત્રુ યદેર-એ પહેલીજવાર પ્રાનારકના પદે સીઓને ચુડી છે, જેલજમમા ૩૬ સીઓ ચુલક છે.

કીર્તિઓના શાસ્ત્રીય હકો સખપ્રમા ભેદ-
ભવ મણુનારા હેન તેજનાલીટી કન્નેન્દનને મહાર
કરવાને પ્રભસયની સમાજે નિર્મૂલ્ય ભાષી,
આખી દુનિયાની કીર્તિઓ પ્રતિનિધિત્વ પ્રાપ્તતા
પ્રતિનિધિઓએ સંચરિત યદને સુષ્ટ પ્રચારમાર્ગ
આરભ્યું છે. હેન તેજનાલીટી કન્નેન્દનમાં પરિ-
ક્ષિત શ્રી પોતાની પસંદગીમાં આવે તેમ પોતાના
દેહના હકો સ્વીકારે કે પોતાના પતિના દેહના
હકો સ્વીકારે તેવી ભવરસ નથી આ સામે
અસંતોષ દર્શાવતી અપીલ વડાપ્રધાને અને વિરોધ
પાર્ટીના પ્રધાનેને કરવામાં આવી છે પાલિમેન્ટો-
માં પણ આવે હવતી સુષ્ટ સખવળ સ્થાવરપદ
નહી રહ્યું છે.

મૈત્રમ ડી વીકમીસીન* કાન્સર્માં કમાન્ડર
ઓ પી લીડરને ડી ઓનરડું માન પ્રેમવતારી
બાળ* કી છે હવસન ૧૦૦૦ કામદારોવાળા
પેટીમાં તેઓ કુખી છે દુનીયાના બધા દેશોની
સેબને મુલાકાત લીધી છે કમ, ડાહ્યા અને
જામાની બાબતમાં તેઓ નિષ્ણૂત તરીકે
સ્વીકારાય છે

કમનસેબ બાલુા: હંદીશા દિન વિધાનમાં
હાજર આવવાનો અજ્ઞાતો કર્યા મેન મેન્ડેલીની
તામની ૧૦ વર્ષની બાલુ મેન્ડેલી અને તાહો
૫૦૫ વિમલ દુર્ગી પદવી મારુ પાગી

‘કર્તિનમાં કીર્તિઓ’ પ્રદર્શન આવતા
માર્ચની તા ૧૮મીથી તા ૨૭મી એપ્રિલ સુધી
કરવા છે. તેમાં કીર્તિ માતા તરીકે, સદિલી
તરીકે, કામદાર તરીકે, કલિમિમો તરીકે, ભેદ
સેવિમ તરીકે એમ બુદ્ધા બુદ્ધા હેરાને હવતા
વિમાણ રહેનાર છે યોગા, કપડા, વડુરસી અને
સીન્દરને હવતા વિમાણ પણ રહેશે. પ્રદર્શન
સમિતિમાં ભર્મનીની રીઝ કી સંસ્થાના પ્રતિ-
નિધિઓ છે.

ભર્મનીની પાલિમેન્ટ (રીસાન)ની કુલ-
ભૂમી ૩૧ કીમો સફળ થઈ છે મથા ૫૫મા કમ
કીર્તિ હટી નવી સખ મહેનેના યો. હેદેના
વેભા, યો. એસા માવડ, અને દિ. સી. લીલીન
અને ભજીવી કીર્તિ છે

નોર્વેમાં આશ્ચર્ય સાથાઓની ખીલનખી
કરવા મારે કુખાના હેરીન રોવની ને ના સાન્મે
આઈ* બા ડોન મોલાવ (પહેલા ૫૫૫)
મજ માન આપ્યું છે અત્યાર પહેલાં ૭ કીર્તિને
આ ભવરો મજૂત મજૂતાન મર્યું છે.

નોમિલ કનકમ; નોર્વેની નેમલ કન્સીડયુર
માંતર છપોલ મહિલા સંસ્થાઓની સખ નિવારણ
સમિતિને મેહબા નોર્વેલન કાલનર્ડ પારિતોષિ
આપ્યું છે

મીસીસ કમ્યુસન: ડક્લર (યુ એસ. એ)
કરતા મનર્ નીચારા છે.

કીર્તિધાસવ સમુદ્ધર્ વર્ષદુર્ગ

સને ૧૯૭૨ના નવેમ્બા માસથી કુખાની દિનુ કીર્તિધાસ તારીખે સ્થળ કીર્તિધાસમાં
મજુર* વર્ષનો નવો વર્ષ કાલમા આરંભ છે સામાન્ય રીતે કીર્તિધાસવના પુર્ણિમ વર્ષનાં પરીક્ષામાં
જાતીજી* વર્ષ દોરી તે નેરેયેને આ વર્ષમાં કામદ કરવામાં આવશે

આ તમા વર્ષને સખ કા કુખવારે તથા યનિવારે ભધારે શામ થી ૫ (પંચ) સુધીનો
શામો છે મજુર* વર્ષના અભ્યાસક્રમમાં કુલકી સહિત અને સામાન્યજ્ઞાન બે મેન વિષયોને
કમાવેલ કરવામાં આવ્યો છે. કુખાની સહિતના અભ્યાસ મારે આ વર્ષે નીચેનાં તમા કુસોનો
કીર્તિધાસવની પાઠ્યપુસ્તક સમિતિને મળુ રહ્યું છે

(૧) કાલ કાલેસકરનાં હેમેલ, ભાગ ૧ એ

(૨) મહાસુદર્શન (રિપો ન્કપકક ૧૧)

(૩) આપણી કવિતા સમૃદ્ધિ (એ બગવંત: ૩ કાગે ૧)

સામાન્યજ્ઞાનના વિષયને નીચેના તમા કામમાં વહેલો તાપવામાં આવ્યો છે:

(૧) સમાજશાસ્ત્ર (૨) અધ્યાત્મશાસ્ત્ર (૩) વેદક.

શિવપુર બજારમાં રાજકીય પરિષદ ભરવા માટે પ્રમુખ શ્રીમતી કાનનબાળા બેનરજી ગિરફતાર થયાં.

દાવરાના સાલ્કીયા પ્રાંતની રાજકીય પરિષદમાં ભાગ લેવા માટે શ્રીમતી સુકુમારી દેવી અને શ્રીમતી મદામાયા પાસને પાંચ રૂપીયા દંડની સજા થઇ.

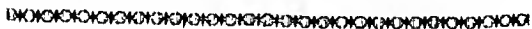
ખલનામાં બીન સત્તાવાર હસ્તપત્રો વહેંચવા માટે શ્રીમતી ઉપાસણી દત્ત અને શ્રીમતી વસન્તકુમારી ઘોષને ગિરફતાર કર્યા છે.

પંખાબ:

સાદોરમાં સરકસની આગેવાની હેઠળ શ્રીમતી સરદારણી હિરાસિંહને ૪ વર્ષનાં બાકક સાથે ગિરફતાર કરી છે. તેને ૪ માસ સખ્ત કેદ રૂ. ૨૫ દંડની સજા થઇ છે. તેના પતિ સરદાર હિરાસિંહ નંશા રાત્મના છે અને તેમની મિલકત સરકારે જપ્ત કરેલી છે. તેના પતિ, પુત્ર અને તોફરને પણ સજા થઇ છે.

મદાસ

મદાસમાં તા. ૭ મી ડીસેમ્બરને રોજ ત્રીપ્તીકેન ખાતે વટહુકમના ખરડા સામે વિરોધ દર્શાવવા સભા મળી હતી તે સભાનાં પ્રમુખ જાણીતાં આપરીસ સન્નારી શ્રીમતી માનરેડ કમીન્સને ગિરફતાર કર્યાં હતાં. પરંતુ પાછળથી ગેરસમજબથી તેમની ધરપકડ કરવામાં આવેલી હોવાનું જાણીતી તેમને જવા દીધાં હતાં તે બાદ મદાસના પોલીસ કમીશનરે તેમને એક માસ સુધી મદાસ હોરમાં બાંધણે નહિ કરવાનો દુકમ કર્યો હતો. બાદ, એક વર્ષ સુધી સારી ચાલ-ચલમત, માટે રૂ. ૧૦૦૦૦ નું બોંડ અને એટલીજ રકમની બે જામીન-ગિરફતાર તેમની પાસે કેમ લેવામાં ન આવે તેનું કારણ દેખાડવા માટે તેમના પર જામીન પર છૂટી સકાય એવું વોરંટ ફાટવામાં આવ્યું હતું. મીરીસ કમીન્સે જામીન આપવાની ના પાડવાથી તેમને તા. ૫ મીએ ગિરફતાર કરવામાં આવ્યાં. કેટલાં પછ તેમણે જામીન પર સહી કરવાની ના પાડી એટલે તેમને એક વર્ષ સાદી કેદની સજા કરવામાં આવી છે. [૨૬-૧૨-૩૨

સ્વ. કવિ બોટાદકરે રચેલાં કાવ્યોનાં ચાર સુંદર સંગ્રહ

૧ કલ્પોલિની :	મુલ્ય : ૦-૧૨-૦૦	પ્રાપ્તિ : ૦-૧-૬
૨ નિર્ઝરિણી :	"	"
૩ સોતરિવની :	"	"
૪ ચૈવલિની :	મુલ્ય : ૧-૦-૦૦	પ્રાપ્તિ : ૦-૨-૦૦

આરે પુસ્તકો સાથે લેનારને રૂ. ૩-૦-૦માં ધેર મેળાં

વ્યવસ્થાપક "શુષ્કસુંદરી" ૧૧૪, ગીરનામ બેંક રોડ,
સુબાઇ, ૪

અથ તા. ૩૮ ડિસેમ્બરને રોજ, શ્રી સુભ-
શાળી હિન્દુ શ્રી મંદળે,
મંદળના બે મંદળના બે સાથા દિવના
સાથા દિવના સેવા શ્રી ભગવાનીસાથમાં
સેવકો તથા શ્રી રેવણભક્તોએ
આનંદ આપીને, તેમણે
મંદળની અને તેણે હોય બુજાવતી મહિલાઓની
એ અશ્વત્થ સેવા કરી કે તેનો અપરવશ
ભર્યો પાળી છે, એમ કહેવામાં તેણે પણ અતિ-
શયોક્તિ અમે કરવા નથી. શ્રી ભગવાનીસાથમાં
તે મંદળના સ્થાપક તરીકે સ્થિત રીતે બજાવામાં
છે શ્રી ભગવાનીસાથમાં પ્રેરણાને પરિણામ
શ્રી સુભાળી હિન્દુ શ્રી, મંદળ અસ્તિત્વમાં
આનંદ અને અન્ય સુખીની મંદળની સાથે
કારણિમાં પણ શ્રી, ભગવાનીસાથમાં થયો
ધોરો, હિરણ્યો કે મંદળની એકે પ્રાપ્તિને,
સત્ત્વ અને વેવણી બનાવવામાં શ્રી ભગવાની-
સાથમાં તથા શ્રી રેવણભક્તોએ સક્રિય હિસ્સો
આપેલો છે અને તેમની બે બધી કે સેવા માત્ર
નિરર્થક માને, પોતાને જન્મ આપનાર ભવિની
સેવા ભગવાની સવિત્ર ભાવનાને પરિણામ જન્મ
પર્યંતે હોઈ, બે વિશેષ કરીને સામ્ય છે શ્રી
ભગવાનીસાથમાં તેમ જ શ્રી રેવણભક્તની
સેવાઓને લઈને પ્રાપ્ત, તેમને બજાવવા માત્ર
કરેલાં તેમ જ તેમના વિશે સમજાવવા અન્ય-
ઓમાં થઈ જાય તે રીતે થયેલો હોઈ, અમે તે
સર્વની અને પ્રવર્તિ ન કરતાં, બે સપાઈએ
લઈને વિસ્તૃત અહેવાલ તેમ જ સુભાળના
અનુભવ વિશેષ શ્રી, હિમલયના અનુભવોને બે
બે ભક્તોની સેવાઓને લઈને થયેલા તેમ તારી
પાન બે-સાથે બોલે શ્રી સુભાળી હિન્દુ શ્રી-
મંદળે બે બે ભાગોની કારણ કરવામાં પાયાનું
જ રોજ પદાધિ છે અમે જાણ બે ભગવાનીની

જામશે સર પૂરીએ છીએ અને શ્રી ભવાનીના સ-
લાહ તેમ જ શ્રી રેડરબાલસાહેબે માનવત્વા
જ્ઞાનમાં મંદળના ક્ષતિ માર્ગે મને વિષે કહેલી
સૂચનાઓ અમલમાં મૂક્યા મંદળ સક્ષિતમાન
માં એવી અશ્વિવાધા રાઈડી એ બન્ને બાધાઓને
દલ એ વધુ એવા કસવાની તા મને તે અરિ
પ્રક્ર તેમને મુખ આરોગ્ય, તેમ જ રીધાપુષ્પ
વધે એવી પ્રાર્થના કરી તેમને બન્નેને અમિન હન
આપીએ છીએ.

દિલ્હીમાં ઘણાં જ ભાવન પ્રતિબંધ
 કાલો જમ મીને લખ
 બાલકાન પ્રતિ-
 બંધેક કાલો જમને
 જમણુકે રા કલા-
 વાથે

આપતાં શીખાડે અજ્ઞાનને
સાધારણે એવો બચાવ થયો કે "હા, એ
સચવા ન થયો હોય તો, અજ્ઞાનને કો
ઈ એ આપણે સ્વયં અર્થે એ યાદ છે
કે અર્થે કુપી પરિણિત વસ્તુ વચ્ચે સાધારણ
સબબ થાય ન થાય ત્યાં કુપી તેમની વચ્ચે
રહેશે હા અજ્ઞાનને વસ્તુ અજ્ઞાનને સાધારણ
એવા સમાવન કિન્તુ અર્થને અધિપાતા વરણી એ
કુપી નીચેલા હોવાથી એવે વચ્ચે આપણમાં
ધારિને પ્રતિભા હોઈ નાતો નથી ત્યારે એ પ્રતિ
થાય છે કે એ સચવા વિના હા અજ્ઞાનને
મલાઈ હોય તો પતિતો સચવા થયા વિના એ
અનેક વિધવા રહેશે બહેનો છે, તેમજ હા
અજ્ઞાનને હોઈ, તેમજ હા સજ્ઞાને કારણે અધિ-
પાત સત્યત્વ અર્થે અર્થે પ્રાપ્ત થાય છે કે તેમ
કિન્તુ સત્યત્વ અધિવિધવાઓની સજ્ઞા થયી
ચાલી છે તેમાં શીખાડે અજ્ઞાનની અજ્ઞાન
પ્રત્યક્ષ, અજ્ઞાનને હા થઈ વિધવા રહેશે

ઓઝોની સખ્યા પણ ઘણી યોદી છે. ૧૬૨૧ની વસંતી-મહુનીના આક્રમક પ્રમાણે, દિનદુસ્તાનમાં વિધવાઓની કુલ સખ્યા ૭૬૮૩૧૯ની છે. તેમાં ૧થી ૨ વર્ષની અંદરની વિધવાઓ ૬૨૨; ૨થી ૩ વર્ષની અંદરની ૧૨૮૦; ૩થી ૪ વર્ષની ૫૮૬૩; ૫થી ૧૦ વર્ષની ૧૦૨૨૨૬, ૧૦થી ૧૬ વર્ષની ૨૭૬૧૨૪, ૧૫થી ૨૦ વર્ષની ૫૨૭૮૬૮, ૨૦થી ૨૫ વર્ષની ૬૬૬૬૨૭ અને ૨૫થી ૪૦ વર્ષની ૬૨૦૨૭૨૮ છે. આમાં ૧થી ૧૫ વર્ષની વિધવાઓની કુલ સખ્યા ૩૬૫૬૨૫ ની છે. આ સખ્યા ૧૫ વર્ષની અંદરની વયની વિધવાઓની છે એ હકમાં લેવાઈ છે. ૧૫ વર્ષની અંદર ઓઝો સંસારિક સંબંધમાં શાંતિ આવી એટલે શ્રીમદ્ નજદુરની બાપ્તિ પ્રમાણે, આઠથી સંખ્યાની વિધવાઓ તે 'અપૂર્ણ લગ્ન' વાળી ન હોઈ, એ સર્વને ફરી લગ્ન કરવાનો અધિકાર છે, એમ શ્રીમદ્ નજદુરે સંકલ્પવાળી હોવા ઉપરથી ન સિદ્ધ થાય છે ફરજિયાત લેખન દોષ ન ભેદ, એવા આજી સામાન્ય મત છે છતાં એ નિવારને હમણાં બાળકે મૂળે તે પછી, શ્રીમદ્ નજદુરે સંકલ્પવાળી કપન અનુસાર ઉપર નજદુરે ૧૫ વર્ષની અંદરની ૪ લાખ જેટલી વિધવાઓને ફરજિયાત લેખન પાળવાઈ શકે રીતે લગાડ કરવામાં આવે તે હવે ધર્મવિરુદ્ધ છે, શ્રીમદ્ નજદુરે જેવી વિધવાઓનાં લગ્ન અપૂર્ણ હોઈ, તેમને પરણવાનો અધિકાર છે, સંસાર કુખનો તેમને એટલો અધિકાર છે, એમ બહેર કાવુ ભેદ એ આપણા ધર્મગુરુઓ પાંડુ ન્હા ફાવડ હોય છે, ત્યાં ધર્મના સિદ્ધાંતોને આમળ થાય છે, અને નહિતર ધર્મને નામે અને રીતના પ્રત્યવાશે નાખી સમાજને આગળ વધતો અટકાવે છે. આ પરિસ્થિતિ બેવડારમાંથી નાનુક થવી પડે છે. વિધવાઓના પુનર્લગ્નો ધર્મના કરનારા ધર્મગુરુઓ શાંતના વચનો રજુ કરે છે અને એવાર સંપત્તી હમણાં જાદ લગ્ન થક નયુ અને પછી એના પરિણામે કોઈવર્ગ ભેદ, એવું નજદુરે છે, પણ ન્હારે કોઈ કાવશની ધર્મકર્મથી છટકા માટે એના ધર્મગુરુએ નજદુરે સંકલ્પાર્થ ઉપર મૂકી છે તેવી બાતી મારે છે કે "સંયોગ થયા વિના લગ્ન અપૂર્ણ ચલુ." લગ્નની એ બાંધવા સ્વીકાર્ય બાદ,

સંસારકુખ કોઈવર્ગ અલગ નિર્ણયી વિધવાઓને પુનર્લગ્નો અધિકાર હોવાનું સ્પષ્ટ થાય છે

પ્રાથમિક સ્તરના અસ્માતોને કોઈ કુળાદી બહેનો મોટા પ્રમાણમાં, કુળરાતી બહેનો અને તે થે ખાસ કરીને અને સ્તર મુલાકામાં ન, થાય છે- તે વિશે દર વખતે 'ઓઝો'ના

સમાચારોમાં નોંધ લેવાય છે અને આ નોંધમાં પણ એના વારંવાર ઉલ્લેખ થયા છે; અને એ છવ્વે સ્તરની કાળજીથી વર્ણન કરવાને લગતા સ્તરના લેખો પણ બધે આપી ચૂક્યા છીએ છતાં હજી એવા અસ્માતોને કોઈ કુળરાતી બહેનો બાતી ન લખે છે અને પરિણામે કોરોનર સાહેબ કુળરાતીઓને ખૂની, લોહી પીનારા, ખીજ ભેરી થરણવા મટે પોતાની ભેરીને મારી નાખનારા, એવા એવા વિશેષણો વાપરે છે એ વિશેષણો વાપરવાનું પણ અનુચિત હોવા છતાં, કુળરાતી બહેનો ન પ્રાથમિક સ્તરના અસ્માતોની મોટા પ્રમાણમાં કોઈ બને છે અને દર મારે પાંચ ૭ બહેનો સરેરાશ બળી મરે છે એ વસ્તુસ્થિતિ મશીર વિચારણા માની લે છે, આ સંબંધમાં કોરોનર સાહેબે કુળરાતીઓને અપાક કરી છે તે વચ્ચે અમે લખાઈને 'ધ્યાન' એવાએ છીએ. પ્રાથમિક સ્તરની વર્ણના ઘણી કાળજીથી કરવા એ વાપરતી વખતે હમણાં 'છડા બેરોન' સંકેતી રાખવા, એની બેઠક હવે રાખવા, પહેરે બાળતને લગતી કાળજી અમારી કુળરાતી બહેનોએ રાખતી ન ભેદ, એવી કાળજી ન રાખી રાખી દોષ તે બહેન, છે કે એ સત્તરકર્મ સાધનનો ઉપયોગ કરવાનું તેમને બંધ કરક, એટલું તે શોકકર છે કે કુળરાતી બહેનોની ઘણી યોદી / સખ્યા આવી રીતે આજ અવસાન પામે છે તે અસહ્ય છે કોઈ પણ રીતે કુળરાતી બહેનોના આર્થિક કલ્યાણ અવસાન અટકાવ ન ભેદ, અમે અમારી કુળરાતી બહેનોને ઘણી આજીયો વિનવીશું કે તમે એ ઉપયોગ સાધનનો ઉપયોગ કરો તે પહેલાં, આવા અસ્માતો બની શકે એવું એ પણ કારણ ન થાય અને ઘણી ન એના ઉપયોગ કરે નહિતર, એ ઉપયોગી સત્તરને લાવ મારીને ફાવો રો અને શેડીક અવસાન થઈ લે.

સસ્તાં, સુંદર તેમજ ઉત્તમ હોવા ઉપરાંત
તદન નિર્દોષ

ક્રાઉન બ્રાન્ડ

એલ્યુમીનીયમના વાસણો

મમ જનુલ ઓખા એલ્યુમીનીયમનાથો કેવળ હિંદી કારીગરોને
હાથે માત્ર હિંદી નિષ્ણતોની દેખરેખ નીચે બનાવવામા આવે છે.

કેટલાક કહેવાતા વિજ્ઞાનશાસ્ત્રીઓ અપભ્રંશ કરીને
અને અજ્ઞાન લોહો તે માને છે કે
“એલ્યુમીનીયમના વાસણો નુકસાનકારક છે”

પરંતુ

વિદ્વાન મદન રમાયજ સાહી—

આચાર્ય પ્રદુલ્લસ્યદ્રરાય યુ કહે એ ।

“સમગ્ર ૧૨ વર્ષથી વધુ સમય થતાં મારા પરચુ કામમાં હું
એલ્યુમીનીયમના વાસણો વાપરું છું સંધ્યા માટે તેમજ રાત્રીની વસ્તુઓ
રાખના માટે મામાન્ય ઉપયોગમાં આવી આ ધાતુ અને જરાએ
હાનિકારક ભાગી નથી. ઉલ્ટું માત્રી વાત એ છે કે જાંતિ પિત્તના
વામણો કરતાં આ વાસણો વધુ સ્વચ્છ બને છે
પી સી રામ

જીવનલાલ (૧૯૨૯) લીમીટેડ

રેડ બ્રાન્ડ ૧૧ કમ્પાઉન્ડ કલેક્ટા.

કારખાના તથા સાખા
કલેક્ટા મુઆઇ, મદ્રાસ રાજ્ય

ગુણસુન્દરી

અખિલ ભારત મહિલા પરિષદ (લકનૌ) ના પ્રમુખ

શ્રી. લેડી વિદ્યાબહેન નીલકંઠ, બી. એ.

મમતી માં ની રત્નાવલિ
 મી નામ ના પાત્રાવલિ
 શ્રીગુણ પ્રાપ્તિ આપણે
 તરફથી સંભાળ્ય નામ બેટ.

મહિલા પરિષદ અંક

પ્રકાશ ૧૬ મી | ફેબ્રુઆરી ૧૯૭૭ | અંક ૧૧

નવયુગની નારી

(વસંતતિલા)

વીરાંગના જુગજુનાં તિમિરો ઉઠાડી;
 ભણે, હડી વિરલ સિંદલ વિદેલી,
 ને જો વધી સમર લોભ વિષે અગાડી,
 રેતી અહા ! સુવચનંજને જગાડી

ત્યાગી પ્રમાદ, વલ નીકર કે' સુગોની;
 વીરાંગના ઉઠતી જો ! રણદાસેથી,
 ને પ્રાણરે સતત દુશ્મન ધાવ ઝીલી;
 આશુધનો વિરલ લોભ ફડ, વિલાતી

આજે બની સહચરી પતિ સંગ યજ્ઞ,
ઉત્સાહ ને અજળ ચેતન અર્પીએ,
ને શાન્તિનું કવચ અંગ વિષે ધરીને;
કેવી અપૂર્વ મહિલા રણ-રાસ લેતી.

ધારી અસિ સુભગ સંયમ કેરી ભવ્ય;
ઉઠાલ-સત્ય તણી જે કદિ ના વિલાય.
સૌભાગ્ય કંકણ મહિ રણ નાદ ગાળે;
ને રાજગીત રણકે મહિલા નૂપુરે.

ઔદાર્ય, સ્નેહ, સમભાવ ઉરે ભરીને,
વિશ્વારત્વી વિરલ સ્વાર્પણ ભાવનાને;
ને પોષતી જીવનમાં વીર ભાવનાઓ,
ઉઠી શતાબ્ધિ પછી આર્થ વીરાંગનાઓ.

આજે તણ ધુંધટને ઉર શીતિ છાંતી;
ને જો ! તનયું મૃદુલ નામ મુકેમલાંગી,
પ્રેમાત્મથી સતત સંસૃતિ યુદ્ધ જેલી;
આજે બની સુવતી આ નવયુગ કેરી.

વીરાંગના ગૃહમહિ નહિ યાય કેદી,
ને તે હવે નહિ બને વ્યભિચારમૂર્તિ,
એ સ્નેહ લગ્ન રચી સંસૃતિ સુખ લેશે;
ને દેહ લગ્ન મહિ એ નહિ પ્રાણ અપે.

ગિણુભાઈ મોહનલાલ ત્રિવેદી

સમસ્ત દુનીયાની મહિલા પરિવર્તમાં ગુજરાતની મહિલાઓના પ્રથમ પ્રતિનિધિ તરીકે વિરાજી રહે એવાં ગુજરાતનાં સેવાભાવી, સરકારી, અને સાંજન્યશીલ સન્નારી

લેડી વિદ્યાબહેન રમણુભાઈ નીલકંઠના

પરિચય કરાવનાર ધી હીરાલાલ ત્રિભુવનદાસ પારેખ, બી.એ.

ગુલા દિસેમ્બર માસમાં લખનઉ ખાતે ભરાયેલી અખિલ ભારતવર્ષીય મહિલા પરિવર્તના પ્રમુખ તરીકે લેડી વિદ્યાબહેન રમણુભાઈ નીલકંઠ બી.એ.ની પસંદગી થઈ હતી તે સર્વથા યોગ્ય હતું. તે માન જેટલું અક્ષિતમત જાનક આપનાર છે તેટલું જ સમસ્ત ગુજરાતી બી.જનતા માટે મગરૂરી ઉપબળવર્તક છે.

દેશભરની જ નહિ પણ જનનના ઓ સમાજની ઠાઠ પણ પરિવર્તમાં ગુજરાતના અથવા ગુજરાતી બી.સમાજનાં બી.પ્રતિનિધિ તરીકે પ્રજા પાસે નામ પ્રજ્ઞવામાં આવે તો તેમાં પ્રથમ સ્થાન લેડી વિદ્યાબહેનને મળે એમ નિર્વિવાદ કહી શકાય, અને તે યોગ્યતા એમણે પોતે ફેજવણીથી, સરકારથી, સાર્વજનિક કાર્યથી અને સેવાભરી પ્રવૃત્તિથી પ્રાપ્ત કરી છે.

ગુજરાતમાં તેમ અન્ય પ્રતિભા સ્વર્ગસ્થ સરદાર બેળાનાથ સારાભાઈનું નાથ પ્રખર સુધારક અને સરકારી કુટુંબ તરીકે ખ્યાતિ પામેલું છે. એ કુટુંબના ગુણ અને સરકાર લેડી વિદ્યાબહેનને એણે ઉત્તરેલા છે સરદાર બેળાનાથભાઈને બે પુત્રીઓ હતી તેમનાં સ્વર્ગસ્થ બાળાબહેનને પેરે લેડી વિદ્યાબહેનને જન્મ સન ૧૮૭૬ ના જુન માસમાં થયો હતો. અને એમનાં માતૃશ્રી બાળાબહેનને માટે એટલું કહેવું બસ થશે કે પોતે પિતૃને ત્યાં શીમનાઈ અને લાડકાઈમાં ઉછર્યાં હતાં, પણ સાસરામાં બોહી આવક અને થોડી મૂંઝી

કર્તા એવી કસ્ટરથી એમણે મૃદુસ્થાશ્રમ ચલાવ્યો હતો કે તેથી સૌ અચભો. પામતાં અને શ્રીયુત રામમોહનરાયે એનો પડો પાડતાં વાજબી કહ્યું છે કે “સૌ બાળાબહેનનું કુટુંબમુખ બચાવે છબ્બાં ઉપબલ્લે તેવું હતું”

આવા મસ્કારી કુટુંબના બાળકોમાં ફેજવણીનાં બી.જન્દાનપણથી શેપાવ જ, પણ તે વખતે ઓ ફેજવણીનો ઝાઝો પ્રચાર નહોતો અને પોગ બહાર નિવાળે જવું એ મલાએના ભગ ક્યા જેવું અમર્યાદામયું લેખાવું, તોપણ જોડી લોકસન્મળથી ન કરતાં તે મમયે કન્યાશાળાઓ નવી રચપાઈ હતી, તેમાં દાખલ થઈ બી.ફેજવણી માટે નવો ગીનો પાડવામાં એ કુટુંબે આગેવાની લીધી હતી, અને તેમાં ખુદી યત્ન જેવું અને તેણે, કરવા જેવું એ છે કે રાયપુરમાં મનનભાઈ કન્યાશાળામાં લેડી વિદ્યાબહેને શિક્ષણ લીધેલું તે કન્યાશાળાના આજે કેટલાં વર્ષો થયાં તે જોનારની સંકેતરી છે, એટલું જ નહિ પણ સહેરની બીજી બે મોડી કન્યાશાળાઓ રા.બા.રણછોડભાઈ કન્યાશાળા અને સૌ.દિવાળીભાઈ કન્યાશાળાને વલિવટ એમના હસ્તક છે

આપણામાં સામાન્ય રીતે એવું મનાય છે કે કન્યા માસરે જતાં તેવું શિક્ષણ સમાપ્ત થાય છે પણ જો કુટુંબ સાથે લેડી વિદ્યાબહેનનો સન્મમ થયે જોડાશે હોતો તે પણ એટલું સુશિક્ષિત અને સરકારી હવું કે ત્યાં

એમનો ઇચ્છા અભ્યાસ વધારવા સાથે સર્વ પ્રકારની અનુકૂળતા હતા; એટલે સુધી કે સર રમણભાઈ એમને કેટલાક વિષયો પોતે શિખવતા હતા, ધરખટલો ચલાવેલા અને તેની સાથે કૉલેજમાં ભણવું એ સહેલું કાર્ય નહોતું. પણ એમનો નિયમ જ હોય કે “મારે બી. એ. ની પછી પ્રાપ્ત કરવી” તો પછી તે વસ્તુ તેમને સુલભ થાય જ, અને લેડી વિદ્યાબહેનના કેસમાં એમજ બન્ધુ. સંસારભાર અને કૌટુંબિક જવાબદારીને લઇને તેઓ દર વર્ષે પરીક્ષામાં બેસી નહોતા ચક્રતા; પણ અભ્યાસ પાછળ ચીવટથી વળગી રહીને છેવટે એમના બહેન શ્રીમતી ચારદાબહેન સાથે એકે વર્ષે સન ૧૯૦૧ માં એમણે બી. એ. ની પરીક્ષા પાસ કરી હતી.

ગુજરાતમાં બી. એન્યુએટ ચનાર એ બે બહેનો પ્રથમ હતી, અને એ આનંદદાયક બનાવથી રાજી થઇને અમદાવાદના સુસંસ્કૃત યુવકો તરફથી એ બે બહેનોને એ પ્રસંગે અભિનંદન આપવાનો મેળાવડો થયો હતો અને જે શુભેચ્છાની લાગણી અને અભિલાષા તે સભામાં વ્યક્ત કરવામાં આવી હતી તે, આપણે જોઇ શકીએ છીએ, એઓએ એમના આચારમાં અને જીવનમાં ઉતારીને પ્રત્યક્ષ કરી બતાવી છે.

એમણે પોતાના કુટુંબમાં એમની પુત્રી-એતિ ઉચી કેળવણી આપીને બી. એન્યુએટની એક સેના ઉભી કરી છે અને એમના દષ્ટાંતથી એવી મરસ અસર ઉત્પન્ન થઈ છે કે તે પછી યુગાધિ યુનિવર્સિટીમાંથી પ્રતિ વર્ષ સંખ્યાબંધ બી. એન્યુએટો નિકળતી રહી છે, અને એનો વચ ઠાક એક વ્યક્તિને અપાય તો તે લેડી વિદ્યાબહેન અને ચારદાબહેન એ બે બહેનોને ધટે છે.

કેળવણી અને જ્ઞાનના મિષ્ટ ફળ પોતે

અનુભવી હોય તેનો લાભ અન્ય બહેનોને આપવા તેઓ સ્વાભાવિક રીતે પ્રેરાય, તેમાંય એ કુટુંબ તો સુધારાનો ઘણો કરનાર, એટલે એમની ક્ષણીક પ્રવૃત્તિ બી. કેળવણી અને સમાજસુધારા સાથે ગુંથાયલી નજરે પડશે.

શહેરની કન્યાશાળાઓ સાથેના એમના સંબંધોનો ઉપર ઉલ્લેખ કરેલો છે. ભોળનાથ સારાભાઈ સિટરરી પ્રિન્સીપલ ફેર વિનેન અને લેડીઝ કલેજના સેક્રેટરી (દાલમાં પ્રમુખ) બંન્ને સ્વર્ણી લેડી વિદ્યાબહેન છે, જીવંતર વનિતા વિશ્વામના તેઓ એક યુગ્મ સહાયકતા છે, અમદાવાદ મહિલા મંડળના યુગ્મ સભાસક છે; વિનેન-સ કૉન્સિલ અને વિક્ટોરિયા ન્યુબિલિ ટ્રોફીટલના સેક્રેટરી છે; ગુજરાતી બી. કેળવણી મંડળના ઉપ-પ્રમુખ છે, ગુજરાત સંસાર સુધારા મંચમાં પ્રમુખ છે, મહાપતરામ રૂપરામ અનાથાશ્રમના સેક્રેટરી; અમદાવાદ ટેમ્પરન્સ એસોસિએશનના ઉપ-પ્રમુખ અને દાલમાં નવા સ્થાપાયેલા અસ્પૃશ્યતા નિવારણ સમિતિના તેઓ પ્રમુખ છે.

આ સિવાય ગુજરાત વનોંધપુલર સોસાયટીના ઓન. સેક્રેટરી છે; અમદાવાદ યુનિવર્સિટીના ઉપ-પ્રમુખ હોવાનું માન પરાયે છે; એટલું જ નહિ પણ અમદાવાદ રકુષ બોર્ડના તેઓ ચેરમેન છે અને બીજા કેટલીય સાર્વજનિક સંસ્થાઓ, કેળવણી, સમાજ સુધારા અને હોસ્પિટલોની છે, તેમાં એમનો સંબંધ સીધો કે આડકતરો એક મુખ્ય કે અગ્રેસર કાર્યકર્તા તરીકે જોવામાં આવશે.

આ સધળા કામકાજની પાછળ એમને યુગ્મ સમય આપવો પડે છે અને જો એમના નિકટ પરિચયમાં છે તેઓ ખાતી પૂરક કદી ચકરી કે સવારથી સાંજ સુધી તેઓ આ સંસ્થાઓના કામકાજમાં રોકાયેલ

રહે છે અને તે ઝોડે સુધી કે અપોરે ઝોડે કલાક પુરા તેમને વિશ્રાંતિ મારે મળતો નથી.

ઝેમની આ જાહેર સેવાની કદર જીજ્ઞાસુ નામદાર સરકાર, તરફથી સને ૧૯૧૬ માં ઝેમને ઝેમ. બી. ઇનુ માન મળ્યું હતું અને પોતામાંના એક આગેવાન કાર્યકર્તાની આ રીતે ચોખ્ખું કદર થયેલી જોઈને અમદાવાદની લેડીઝ કલેજે ઝેમનું જાહેર મેળાવડો કરીને સન્માન કર્યું હતું. તે પછી મન ૧૯૨૬ માં કેસરે દિન્દોરો ચક્ર સરકાર તરફથી ફરી મળતા અમદાવાદના ઝહેરીઓએ પ્રેમાભાઈ દોલમાં પ્રિટિમ બરી ઝેમને 'માનપત્ર' અર્પણ કર્યું હતું, અને જુદી જુદી કોમના વક્તાઓએ તે પ્રસંગે ઝેમની અને સર રમણભાઈના અપ્રતિમ સેવાકાર્યની 'મુક્તકંઠે પ્રશંસા કરી હતી.

આમ સરકાર અને પ્રજા હોબની પ્રીતિ અને માન મેળવવા એજો કાળેયશાળી થયેલા છે; પરંતુ મન ૧૯૩૦માં સત્યાગ્રહની લડતમાં પીરમગામમાં સ્થાનિક અમલદારોએ ઝેમની પર અત્યાચાર કર્યો સહિષ્ણુને ઝેમના જીવને ભારે ઉદ્બેગ થયો હતો, અને દિલ્હી સરકારનું તે પ્રતિ ધ્યાન ખેંચવા એમણે ઘુરેત જનાવને વિરોધ પ્રદર્શિત કર્યો હતો અને સરકાર નિયુક્ત પદોથી રાજીનામું આપ્યું હતું અને તેની ખારી અસર થઈ હતી એમ મારે માનવું છે, કેમકે ત્યારબાદ એવું દવાનિયતભર્યું વર્તન કરી ચલાવવા સ્થાનિક અમલદારોએ દિનત ભરી નહોતી.

તેઓ સુસ્ત રીતે કામદેસરની લડતને માનનારા છે; પરંતુ જ્યાં સ્વમાનનો, દેશની ઇજ્જતનો પ્રશ્ન આવે ત્યારે સરકાર કે પ્રજા પક્ષે ન્યાય અને સત્ય હોય તેની દિમાલત કરનારાઓમાંનાં તેઓ એક છે, એમ લાગે અનુભવ પરથી કુ કહી શકું.

‘રમણજી અરપૂસ્વતા નિવારણ મિતિના

પ્રમુખ તરીકે ઝેમનું જાણીતા સુગત વૈજ્ઞાનિક સેવક, શાસ્ત્રી વસંતરામને મળવાનું ચર્તા એ મુલાકાત પરત્વે ‘શુદ્ધાદૈત અને ભક્તિ માતૃકા’ના શ્રાવણ-ભાદરવાના અકમા તા ૪થી ઓક્ટોબરના પત્રમાં શાસ્ત્રીજી લખે છે, “મહા સુજ્ઞાતના સામાજિક જીવનને સ્થિત જનાવવા માટે પોતાની જાણી અર્પણ કરનારા એ જોઈને (લેડી વિદ્યાબહેન અને શ્રીમતી ચારદાબહેનની) ચાલુ કાર્યમાં જે મનસા જોષ, તેથી લાગે છે કે હરિજનોને ચતો અન્યાય ચાલુ રાખતાં સુજ્ઞાત તો હવે અચકાશે.”

આ અરપૂસ્વતા નિવારણ કાર્ય ઝેમને કાંઈ નવું નથી આજે વર્ષો થયાં તેઓ અત્યજ શાળા ચલાવતા આવે છે, વળી ઝેમના હસ્તકની સસ્થાઓમાં અત્યજોને નોકર તરીકે રાખેલા છે, પણ લેડી વિદ્યાબહેનને અપોરના નવરાથના મમથે ‘અત્યજોના જાળકોને પોતાની આસપાસ બેસાડી જાતે બાળાવતા જુએ તો એ હરમ બધાને તાજુબ કરશે.

શિક્ષણ પ્રતિ ઝેમને નૈસર્ગિક અનુરાગ છે, અને જાળકોને શિક્ષણ આપવામાં ઝેમનો એક આદ્ય જાલમાનમ સમજવાનો અને તેમાં ઉંડા ઉતરવાનો રહેલો છે. તે કારણે તેઓ લાલશ કર મહિલા પાઠશાળામાં સમાજ શાસ્ત્ર અને માનસશાસ્ત્રના વિષયો નિયમિત રીતે અત્યાર સુધી શિખવતાં હતાં.

કેમણે કદાચ એમ લાગે કે આટલી બધી પ્રવૃત્તિઓમાં જોડાયેલા રહેવાથી કુટુંબ પ્રતિ તેઓ પુરવ લક્ષ આપી ચકતાં નહિ હોય, પણ ઝેમના રતેહીઓ અને મિત્રો કહી શકશે કે ઝેમના જેટલું કુટુંબવાત્સલ્ય બહુ થોડા કુટુંબોમાં જણાશે.

અમદાવાદમાં સમાજ સેવામંડળ પરિષદ પ્રથમ વાર બરાનારી હતી, એની સમજા

તૈયારી એમણે ઉપાડી લીધી હતી. સ્વાગત સમિતિના તેઓ અધ્યક્ષ હતાં. તે બેઠક મળે તે આગમ્ય થીમતી મરોજિની બહેનના પુત્રીના જંભીર મંદવાડના સમાચાર જાણતાં તેઓ બીજી બધી વસ્તુઓના વિચાર દેરાણે રાખી, ટુરત મુખાષ્ટ દોડી ગયાં હતાં. તેઓ સારી રીતે જાણતા હતાં કે પરિવહન એમની ગેરહાજરી નહીં જશે, પણ એમનું માતૃ-હૃદય એમને મુખાષ્ટ ખેંચી ગયું એક વડિલ તરીકે એમનું તે પ્રથમ કર્તવ્ય હતું.

આવા કુટુંબ વાતસલ્ય, કુટુંબ પ્રેમ અને માંદગીમાં મમતાભરી સુશ્રુષાના અનેક ઉદા-હરણો આપી શકાય; પણ તે અહિં અ-સ્થાને છે.

છતાં એમના હામ્પત્ય જીવન અને ગૃહ-જીવનના સંબંધમાં એમના લગ્ન દિવસનો પચીસમો સૌભાગ્ય ઉત્સવ ઉજવાયે હતો તે પ્રસંગે એ કુટુંબના ગાંઠ પરિચયમાં આવેલા એક રોડી પ્રિન્સિપાલ આનન્દશંકર 'વસન્ત' માં જે નોંધ લખી હતી, તે અહિં ઉતારવી યોગ્ય થઈ પડશે —

“જેને દમ્પતી સર્વ વાતે સુખી છે: એક હૃદય સાથે, બંનેએ ઉત્તમ પ્રકારની ફેજવણી પ્રાપ્ત કરી છે, અને એ ફેજવણીને શોભા આપે એવો ઉત્તમ ગૃહસ્થાશ્રમ તેઓ ચલાવે છે. રા રમણુભાઈએ સાક્ષરતા ઉપ-રાંત લોક-સેવના જીવનથી રાજદરબારમાં માન અને પ્રતિષ્ઠા મેળવ્યા છે. સૌ. વિદ્યા, જંભીર વિદ્યાનો આનન્દ લેવા ઉપરાંત, છોકરાં જીછેરવાં અને એમને સારી ફેજવણી આપવી એ ગૃહિણીનો પ્રથમ અને પરમધર્મ બહુ મારી રીતે જાળવે છે, અને ગુજરાતમાં સૌ ફેજવણીની ઉત્તમ માવના પોતાના દ્રષ્ટાન્તથી લોક આગળ સતત ઉપરિચિત કરે છે.”*

તે આગમ્ય મન ૧૯૧૪ માં “રાષ્ટ્રનો

પર્વત” નામનું એક અમોલ્ય ગુજરાતી નાટક રમણુભાઈએ પ્રસિદ્ધ કર્યું હતું તે એ ધન્ય દાંપત્ય જીવનના સુખદરમરણમાં લેડી વિદ્યાબહેનને અર્પણ કરીને તેમના મનોભાવ નીચેની પંક્તિઓમાં વ્યક્ત કર્યાં હતાં.

(દરિયાત)

“જે પ્રુષ્ઠના દલ જોલિને રાજ સ્પૃહને રક્ષમણ કરે, અધિકારિ તે મધુમક્ષિએ મધુતણી પહેલી કરે; ટળ સ્પર્ધથી મુજ અણુને કઈ સ્પર્ધનસપ્ત ને લાધિયું, જીવનસખી! તે ટળ વિના રાજ્ય કેને અધિયું?”

તાત્પર્ય કે એમનું પ્રથમ અને અમત્યનું કર્તવ્ય ગૃહ અને કુટુંબ પ્રત્યેનું એમાં એઓ પૂરેપૂરા યશસ્વી અને ફતેહમંદ નિવાસી છે, એમ આપણે ઉપરના ઉતારાઓ પરથી જોઈ શકીએ છીએ; અને તેમાં રાખ્યા રહેના છતાં તેઓ સંખ્યાબંધ અને અનેક પ્રમાણનાં સાવજનિક કાર્યો, જે એમના હસ્તક છે, તેને બરોબર અને સફળતાથી ફેરી રીતે પહોંચી વળે છે, તેનું રહસ્ય આપણે શોધવું જોઈએ; અને તેની કૃત્રી એમની કાવ્ય પદ્ધતિમાં જોવામાં આવે છે.

રમણુભાઈની પેઠે લેડી વિદ્યાબહેન જાહેર વ્યવસાયોમાં પ્રુક્કળ રોકાણમાં રહે છે અને તેમને કરવાનું કામ પણ બહોળું હોય છે; પણ એમનો એક મોટો ગુણ એ છે કે તેઓ કામને કદી ચડી જવા દેતાં નથી. જે કાંઈ સરસા કે જાહેર પ્રવૃત્તિનું કાર્ય આવે કે તેનો નિકાલ તેઓ ટુરત કરી નાખે છે. એટલે કે કામનો ઉકેલ (despatch) બહુ ઝડપથી હોય છે. તેમાં એમનો બહોળો અનુભવ, યાન, વાચન અને વ્યવહાર શુદ્ધિ બહુ મદદગાર થઈ પડે છે.

તેમની પાસે સહી થવા માટે કે વાંચવા માટે કામળો મવા હોય, યુદ્ધ વાંચવાના પડયા હોય, કાંઈ પત્રનો અરકા તપાસવાનો હોય પણ તે સમગ્ર વખર વિલંબે ચોવીસ કલાકમાં પાછું મળી જવાનું જ.

જેટલો કામનો ઉદ્દેશ જડાપી છે તેટલું સધળું કામ નિયમિત રીતે કરવામાં આવે છે; તેમાં પ્રમાણ માણુમ પડતો નથી. અનેક સંધ્યોએ અને જુદે જુદે સમયે મિટિજોમાં હાજરી આપવાની હોય, કોઈ ને કોઈ મળવા આવ્યું હોય; એ સંધ્યો કાર્યક્રમ ધણી સમય હો; તો પણ નિયમિતપણે તે સધળું આરોપી સેવાથી કામનો બોળો વધી જતો નથી તેમ તેઓ છૂટા રહી શકે છે.

અમારી જાણવાનું તેમ ને કામ કરવાના હોય છે તે તદ્દન મામાન્ય ક્રીડાની નથી હોતાં, કોઈક વખત કોઈ સભ્યનું પ્રયત્નપદ લેવાનું હોય, તો કોઈક વાર એકાદ પ્રસ્તાવનું પુરોચયન લખી આપવાનું સ્વીકાર્યું હોય, કોઈ સભામાં એકાદ અમલનો ઉપયોગ કરવાનો હોય તો કોઈ સમયે એકાદ પરિષદના પ્રયત્નની જવાબદારી ઉપાડી લેવાની હોય, વખતે પ્રચારકામ કરવાનું હોય, તો પ્રસન્ન આવે નાણું ઉપરાવવાનું હોય; આમ ક્રમિતે કાંઈ કાર્ય હાય પર હોય ને હોય.

પણ તેઓ એટલા ચાલસપન્ન, કાર્ય કુશળ અને ઝીણી નજર અને બહોળા અનુભવવાળા છે કે એ સધળું-કાર્ય સંતિથી આટોપી શકે છે. એમના વિચાર એટલા પાકટ અને રેશા થકા છે, એમના ચાલનો પાયો જેમ બહોળો તેમ મજબૂત અને છઠ્ઠા નંખાવસો છે કે જે વિષયનું નિરૂપણ કે વિવેચન કરવાનું તેમને પ્રાપ્ત થાય છે, તેને તેઓ પુરતો ન્યાય આપી શકે છે એટલું જ નહિ પણ તેમના તે સેવોમાં નવીન અને વિચિત્ર તરવો રહેલાં હોય છે.

ઉદાહરણ તરીકે પાટણમાં મલેશી પાંચમી પુસ્તકાલય પરિષદના પ્રયત્ન તરીકે આપેલું એમનું ભાષણ જુઓ, અથવા સમાજ સેવા મંડળના સ્વાગત કમિટીના અધ્યક્ષ તરીકે

લખેલું વ્યાખ્યાન વાંચો અથવા તો સોસા-ઈટી તરફથી આપેલું 'વાર્ષિક વ્યાખ્યાન' ગુજરાતી ભાષાનો અભ્યાસ એ વિચારો આ સંધ્યો સેવો એમણે દુક મુદતમાં, પૂર્વ તૈયારી વિના, એક મોઢે લખી કાઢેલાં મને તે વિષય પર તેઓ પોતાના વિચાર સ્પષ્ટતાથી પણ અસરકારક રીતે રજુ કરી શકે છે, એમનો વિચાર પ્રવાહ અરખસિત કુદરતી ઝરાની પેઠે વલો નળ છે, એટલું સ્વામિત્વને એમણે એમની કલમ પર મેળવેલું છે. બિનજરૂરી અથવા ટાવલારૂપ એમના સેવોમાંથી થોડું નિકળતો ને કોઈ મળી આવશે તે અનુભવજન્ય, સ્વાભાવિક અને વિચાર-પ્રચુર જણાશે.

આમ જે તે વિષયમાં એમની હમેશાં તૈયારી Preparedness હોય છે.

આ સૌ કરતાં મહત્વનો મુજબ એમનામાં સમભાવપણાનો અને સૌજન્યનો છે એમની પાસે સલાહ અને સૂચના માટે જનારને, એમનો સહકાર અને સહાયતા શોધનારને, એઓ સદા સાથ આપવાને ઉત્સુકને તત્પર માણુમ પડશે જનાથ અને દુઃખીને જનતા સહાયતા આપીને, જરૂરી સત્કાર આપીને તેઓ આત્મવાસન આપે છે અને જને તેટલો તેનો હૃદયભાર હળવો કરવા પ્રયત્ન કરે છે. આ સહાયતા જેવી તેવી નથી. એ કયામુજબ અને સાધસાધને લાઇને રમણભાઈની પેઠે વિદ્યાબહેનની પાસે હરહમેશ કોઈને કોઈ દિલાસા માટે કે મદદ માટે, બેઠેલું જોવામાં આવે છે, અને ન્યૂરે તે પાછો ફરે છે ત્યારે તેમને તે આશીર્વા આપતો નળ છે.

વરતુત રમણભાઈમાં જે મુજબ હતા, તે લેડી વિદ્યાબહેનમાં પ્રવક્ષા અનુભવાય છે; અને જે સાર્વજનિક કાર્યો તેઓ ચલાવતા હતા તે સંધ્યો બાર લેડી વિદ્યાબહેને સારી રીતે ઉપાડી લઇને, કોઈ સંધ્યે ઉજુપ આવવા

દીધી નથી; મલ્લે ફેટલેકે સ્થળે વધુ મમયના કારણે વધુ જોગલિ આણેલી છે -

જીવન ચરિત્ર કે આત્મવૃત્તાંત લખવાનો શિરનો આપણે ત્યાં નથી એ ખેદની વાત છે; નહિ તો રમણભાઈ અને વિદ્યાબહેન ઉભયના ચરિત્રમાંથી આપણને અમૂક ધણુ જાણવાનું અને નવું પ્રાપ્ત કરવાનું મળી આવે એમ મારે માનવું છે

“ અમારા જીવનની યાદગીરીઓ ” એ પુસ્તક રચીને મીઝીસ રમાનાથ ગનડેએ મરાઠી સાહિત્યમાં એક ઉત્તમ વર્ણ ચરિત્ર રચ્યો છે. એ ધોરણે લેણી વિદ્યાબહેન એમના શૃદ્ધ સારનો ચિત્તાર રણુ કરે તો એ લખાણ જરૂર જોમ રમિક તેમ આકર્ષક થઈ પડે.

સર રમણભાઈની ત્રીજી સંવત્સરી પ્રમગે વ્યાખ્યાન આપતાં દી. બા. કૃષ્ણલાલ ઝવેરીએ જણાવ્યું હતું કે લેણી વિદ્યાબહેનને એમના કોલેજના અભ્યાસમાં અસ્થિતનું શિક્ષણ આપવા સાર સર રમણભાઈ, અમાઉથી કેવી તૈયારી કરી રાખતા હતા અને સૌ ચારણ બહેને એમના “ આત્મ વૃત્તાંત ” માં એક પ્રસંગ કહ્યું છે કે સર રમણભાઈ એમને બંનેને સંસ્કૃતનું શિક્ષણ આપતા હતા

આ બધી દહીકતનું મૂલ્ય છે અને નેત્રો સંપૂર્ણ અને પ્રમાણશૂદ્ધ વૃત્તાંત અનેકને અનુકરણીય અને પ્રેરણાદક નિવડે; એમ ધારવું જોઈ નથી.

લોર્ડ પાસફિલ્ડ (પૂર્વના મીસ્તર સિડની વેબ) ઇંગ્લાંડના કામદાર પક્ષના એક આગેવાન અને મુખ્ય કાર્યકર્તા છે એમના પત્ની મીસીસ સિડની વેબે (તેઓ પોતાને લેણી લખવાની ના પાડે છે) My apprenticeship-મારી તૈયારી-એ નામનું એક આત્મ-ચરિત્રનું પુસ્તક રચ્યું છે, તેમાં પોતે ક્યાં ક્યાં અને કેવા સંજોગમાં મી વેબ સાથે

રહીને ક્યાં ક્યાં, જુદા જુદા વિષયોનો અભ્યાસ કર્યો, અને વિધિવિધ પ્રકારનો અનુભવ પ્રાપ્ત કર્યો; તેનું વિસ્તૃત વિવેચન ક્યું છે.

આપણે અહિં લેણી વિદ્યાબહેને રમણભાઈની સાથે ધણા ફોટોમાં સાથે કામ કર્યું છે, એટલું જ નહિ પણ એમનાં અવસાન બાદ સ્વર્ગસ્થના સમગ્ર કાર્યો દક્ષતાપૂર્વક સંભાળી લીધાં છે એમનો આ બધો અનુભવ અને જ્ઞાન એક પુસ્તક રૂપે સંકલિત થાય તો તેનું વાચન મુશ્કેલ ઉપયોગી અને મનનીવ નિવડે

ઈંગ્લાંડમાં આ જાતનું ચરિત્ર સાહિત્ય હમણાં હમણાં પુષ્કળ બહાર પડે છે લેણી ઓક્સફર્ડ એન્ડ એક્સલીયાનાં સ્મરણો તેના તાજાં દાખલો છે માગ્રેટ ટેનેટ (પાછળથી લેણી ઓક્સફર્ડ) કેવા સંજોગમાં એક્સલીયા સાથે પ્રેમમાં પડી અને પછીથી હાનથી જોડામાં, એ કિસ્સો પણ જાણવાજોવો છે.

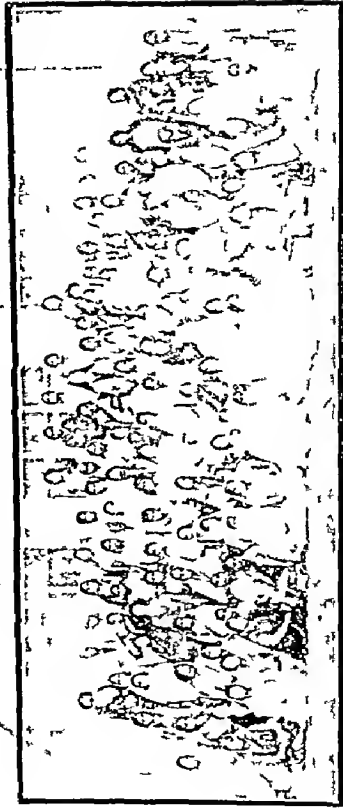
આપણે અહિં વ્યક્તિગત વા સામુદાયિક વા સાંસારિક વા સાંસ્કૃતિક માહિતી અથવા લખાણ કેવલિત પ્રાપ્ત થાય છે, ચરિત્ર રચેા લખાય તો જ એ ખામી દૂર થાય; અને ચરિત્ર પુસ્તકોની આવશ્યકતા વિષે કુ તથી માનવો કે મતભેદ હોય.

આ સંજોગમાં લેણી વિદ્યાબહેન એમનો અનુભવ-એમના સ્મરણો કામજી પર મૂકે તો બાકી પ્રજાને એક કિમતી વારસારૂપ થાય, એ નિશ્ચય છે

ખાસ કરીને એટલા માટે કે અર્વાચીન સ્ત્રી યુગના તેઓ આદ્ય સ્થાપક છે અને સ્ત્રી નેતા તરીકે એમનું નામ અમરથાને છે. અને જતે દિવસે નવીન સ્ત્રી વર્ગ આ સ્ત્રી યુગને લેણી વિદ્યાબહેન યુગ એવું નામ આપે તો કું નવાઈ પામ્રં નહિ.

ગીર્ણસિન્ધરી
પ્રા. ૧૧
૧૯૫૬

અખિલ ભારત પ્રકાશ પરિષદ, લકનો

પરિષદના ભાગ પેનાર પ્રતિનિધિયા, પ્રેરણા અને મારો મારી સમિતિના સભ્યો

દીધી નથી, બહે કેટલેક સ્થળે વધુ સમયના કારણે વધુ જાગ્રતિ આણેલી છે.

જીવન ચરિત્ર કે આત્મવૃત્તાત લખવાનો શિરસ્તો આપણે ત્યાં નથી એ. એટલી વાત છે; નહિ તો રમણુભાઈ અને વિદ્યાબહેન જીવનના ચરિત્રમાંથી આપણને અમૂક વધુ જાણવાનું અને નવું પ્રાપ્ત કરવાનું મળી આવે એમ માફ માનવું છે.

“ અમારાં જીવનની યાદગીરીઓ ” એ પુસ્તક રચીને મીસીસ રમાબાઈ રાનડેએ મરાઠી સાહિત્યમાં એક ઉજ્જવળ ચરિત્ર ગ્રંથનો ઉમેરો કર્યો છે. એ ધોરણે લેડી વિદ્યાબહેન એમના ગૃહસ્થાસરનો ચિતાર રજુ કરે તો એ લખાણ બરે જોમ રસિક તેમ આકર્ષક થઈ પડે.

સર રમણુભાઈની ત્રીજી સંવત્સરી પ્રસંગે વ્યાખ્યાન આપતાં દી. બા. કૃષ્ણલાલ જવે-શીએ જણાવ્યું હતું કે લેડી વિદ્યાબહેનને એમના કોલેજના અધ્યાપકમાં ગણિતનું શિક્ષણ આપવા સાથે સર રમણુભાઈ, અગાઉથી કેવી તૈયારી કરી રાખતા હતા અને સૌ શારદા બહેને એમના “ આત્મ વૃત્તાત ” માં એક પ્રસંગે કહ્યું છે કે સર રમણુભાઈ એમને બંનેને સંસ્કૃતનું શિક્ષણ આપતા હતા.

આ બધી હકીકતનું મૂલ્ય છે અને તેનો સંપૂર્ણ અને પ્રમાણભૂત વૃત્તાત અનેકને અનુકરણીય અને પ્રોત્સાહક નિવડે, એમ ધારવું ખોટું નથી.

લોર્ડ પાસફ્રિડ (પૂર્વના મીસ્ટર સિડની વેબ) હોન્ડાડના કામદાર પદના એક આગેવાન અને મુખ્ય કાર્યકર્તા છે એમના પત્ની મીસીસ સિડની વેબ (તેઓ પોતાને લેડી લખવાની ના પાડે છે) My apprenticeship-મારી તૈયારી-એ નામનું એક આત્મ-ચરિત્રનું પુસ્તક રચ્યું છે, તેમાં પોતે કર્યા કર્યા અને કેવા સંજોગમાં મી વેબ માથે

રહીને માર્યા કર્યું, જુદા જુદા વિષયોનો અભ્યાસ કર્યો, અને વિધિવિધ પ્રકારનો અનુભવ પ્રાપ્ત કર્યો, તેનું વિસ્તૃત વિવેચન કર્યું છે.

આપણે અહિં લેડી વિદ્યાબહેને રમણુભાઈની સાથે બ્રહ્મા ક્ષેત્રોમાં સાથે કામ કર્યું છે, એટલું જ નહિ પણ એમનાં અવસાન બાદ સ્વર્ગસ્થનાં સભર્ણાં, કાર્યો દક્ષતાપૂર્વક સંભાળી લીધાં છે એમનો આ બધો અનુભવ અને જ્ઞાન એક પુસ્તક રૂપે સંગ્રહિત થાય તો તેનું વાચન બ્રહ્મ ઉપયોગી અને મનનીય નિવડે.

હોન્ડાડમાં આ જાતનું ચરિત્ર સાહિત્ય હમણાં હમણાં પુષ્કળ બહાર પડે છે લેડી બ્રોકસફર્ડ એન્ડ એક્સવીયુનાં સ્મરણે તેનો તાજો લખણો છે માગરેટ ટેનેટ (પાછળથી લેડી બ્રોકસફર્ડ) કેવા સંજોગમાં એક્સવીયુ સાથે પ્રેમમાં પડી અને પછીથી લગ્નથી ભેડાયાં, એ કિસ્સો પણ જાણવાજોવો છે.

આપણે અહિં વ્યક્તિગત વા સાંપુદાયિક વા સાંમારિક વા સાંસ્કૃતિક માહિતી અથવા લખાણ કવચિત પ્રાપ્ત થાય છે. ચરિત્ર ગ્રંથો લખાય તો જ એ ખામી દૂર થાય; અને ચરિત્ર પુસ્તકોનો આવરણકતા વિષે કંઈ નથી માનતો કે મતભેદ હોય.

આ સંજોગમાં લેડી વિદ્યાબહેન એમનો અનુભવ-એમના સ્મરણે કાગળ પર મૂકે તો લાલિ પ્રબળને તે એક કિમતી વારસાઈ થાય, એ નિઃસંદેહ છે.

ખાસ કરીને એટલા માટે કે અર્વાચીન સ્ત્રી યુગના તેઓ આવ સ્થાપક છે અને સ્ત્રીને તરીકે એમનું નામ અગ્રસ્થાને છે અને જતે દિવસે નવીન સ્ત્રી વર્ગ આ સ્ત્રી યુગને લેડી વિદ્યાબહેન યુગ એવું નામ આપે તો કું નવાઈ પામી નહિ.

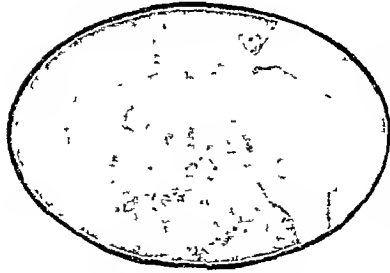
२५५

गोवर्धनसिन्धरी

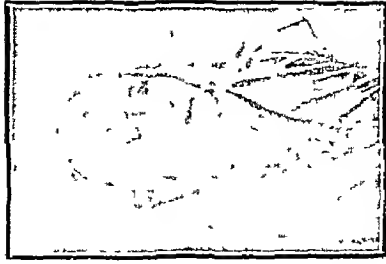
अभिषेक भारत महिला परिषद, बम्बई.

परिषदमा कात्र देनार प्रतिनिधिञ्चा, प्रेक्षा अने आशुभादी समितिना सभ्या

શ્રી. માર્ગદેવ કઝીન્સ
અખિલ ભારત મહિલા પરિષદના
જાળેતા

શ્રી. કપિલા ખાંડવાળા, જોમ. જો.
મીરાગન (અમેરિકા) ચૂનીવર્સિટીની
જોમ. જો. ની પદ્મી મેળવનાર બહેન.

આવાં આવા અગણિત રમરણોમાંથી માત્ર
ચોડાજી અત્રે આપ્યા છે

ચોડા વખત પર "મોડનરીબ્ઝ" વાળા
ખાણુ રામાનંદ એટરજી એમને ત્યાં ઉતર્યા
હતા અને દેક વખત રોકાયા હતા તેમણે
એમને મોટી અભિપ્રાય આપ્યો કે She is
one of the best and noblest

woman I have come across એ
અભિપ્રાય શબ્દશ સાચો છે એમ એમની
એડે રહેજ પણ સંસર્ગમાં આવેલી દરેક
વ્યક્તિને લાગશે

એવાં સેવાભાવી અને આદર્શ વિદ્યાત્રવરી
લાણુ આધુષ્ય મોજવા ને સમાજની વધારે
સેવા કરતાં રહેા !

મિથાને હૃદયુત : સોસોમનને "આવો
શાળ "

‘તમાર નામ યુ ?’

‘સોસોમન’

‘આવો, એસો શાળ. ક્યા નહીં છે ?’

સોસોમન શાળ કહ નાતવા, કહ નાતવા એ
કાને પછડું છે ?

સોસોમન શાળ છે એટલામાં આવી ગયું

× × ×

‘તમાર નામ યુ ?’

‘મેઘા’

‘કેવો છે ?’

‘મેઘવાળ’

‘આવો અસ, આવો’

‘બાપરે ! બાળકો માર્યા આ દેડાંને તો
વટવાની માર્યા’

× × ×

સોસોમન મેઘા મેઘવાળનેા મારીનેા તિરે છે
લિફ્ટ મરી ખીસ્તી બની ગયા છે

મિથાને હૃદયુત.

સોસોમનને "આવો શાળ "

સાધુ છતા બ્રહ્મ દોષ તોયે તેને અડકાય,
માછલાં ખાઈ પેટ ભરે તોયે તેને અડકાય,
‘ઝરીજળાં ગળાં કાપી પેચા ખાય તોયે તેને અડકાય,
‘શરમખાંડે, પાખડાને અડકાય,
અત્યંતને અરે તેને પણ અડકાય.
આ બધાને અડકાય ને ન નહાય,
માત્ર એક અત્યંતને ના અડકાય !

કોઈ બંધો છે !

ગામ આગ્રુ સાફ કરનારાઓ યુ ખાય છે તે કોઈ
બંધો છે ?

તેને રહેવાને કેટલી થોડી જગા છે તે કોઈ બંધો
છે ?

તેને લાલુવા વલવાને તિયાળ નથી તે કોઈ બંધો
છે ?

તેને પીવાને ચીત્ખાં પાણી નથી તે કોઈ બંધો છે ?

તેની પાસે આવડી કાલનુ ‘ખાવાડું’ નથી તે કોઈ
બંધો છે ?

તેએ આપણુથી ડરે છે ને ફર ભાગે છે તે કોઈ
બંધો છે ?

તેને જલદરસમાનનુ એક પણ સુખનુ સાધન નથી
તે કોઈ બંધો છે ?

તેને બધા જાણે કે છે ને નિંદે છે તે કોઈ બંધો
છે ?

તેને પીઠાવાળા દારૂ પાચ છે વેપારીઓ બમણે
ભાવે માલ વેચે છે,

બધા જ ખાનારા બધા જ માંથી છૂટવા દેતા નથી તે
કોઈ બંધો છે ?

તેને આપણે પશુથી પણ નીચે રાખીએ બીએ તે
કોઈ બંધો છે ?

બાલકનુ યદને દારૂ પીએ તોયે તેને અડકાય
નેશન દોષ ને માંસ ખાય તોયે તેને અડકાય,
જડ જોલી વેપારમાં હુટે તોયે તેને અડકાય,
ન્યાયાધીશ યદને હોંચ ખાય તોયે તેને અડકાય,
પરી પરીમાં કીધ કરે તોયે તેને અડકાય,
પમને નામે દોષ થવાને તોયે તેને અડકાય,

શારદાપૂજન

(ગરબો)

સોહો દિવ્ય મન્દિર આ શારદાનું,
સખિ વધામણે સિધાવીએ—
કુકુમ પુષ્પે વધાવીએ હો શારદા ! સોહો—

સેઠાને હેત માત શારદા પ્રણામીએ,
પ્રેમથી પ્રણામીએ, ને આશીર્વા પામીએ
વિદ્યામન્દિરે ચિર દુષ્પ વામીએ સખિ !
કુકુમ પુષ્પે વધાવીએ હો શારદા ! સોહો—

(સાખી)

ફૂલવાડીથી ફેરતા, મધુમધુરા રસફૂલ,
મહેરે વિદ્યાવાડીએ, ફૂલડા શા જનકુળ,
સૌમ્યમૂર્તિ' એ શારદાની, હૃદયદીપે દીપાવીએ,
કુકુમ પુષ્પે વધાવીએ હો શારદા ! સોહો—

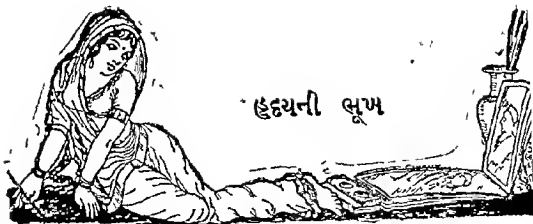
મન્દિર પુણ્યશૌલ આ પ્રિય શારદાનું;
એથીય પુણ્યવતી 'મૂરત' માર્ગો માનું !
લલિતલોના ભાવે ધૃષ્ટ મૂર્તિ' આરાધીએ સખિ !
કુકુમ પુષ્પે વધાવીએ હો શારદા ! સોહો—

(સાખી)

જ્ઞાનદીપકની જ્યોત જો, જોજુ કુમારી શારદા,
એના વરદાને, જનો જને માનવતા સદા,
સખિ ! આતમની કુજમા એ મૂર્તિ પધરાવીએ,
કુકુમ પુષ્પે વધાવીએ હો શારદા ! સોહો—

'પીયૂષ'

હૃદયની ભૂખ

(પ્રેમ અને દરદની એક કથા)

રૂબેખ. ધી ' અપ્રત '

ગામની વન્ડે સરોવરની પાળ પર એક પથર ઉપર અદાર ઝોમણીસ વર્ષનો એક જુવાન દમેચાં આવીને બેસે છે. કોઇના આવવાની રાહ જોતો હોય એમ એ મીઠ મડિ છે. થોડીકવાર પછી એની રિયર આંખો પલકારા મારે છે, અને મુખ ઉપર સ્મિત ઇન્દ્રિયોત્તર થાય છે. બસ પછી થોડીક ક્ષણ પછી તો એ માત્ર જમીન તરફ જુએ છે, આંખો પાછી રિયર થાય છે, મોં પર સ્મિત દેખાતુ નથી જાણે એના પ્રશ્ન અંત-ખાન થયા ! નિસાસો નાખી એ ઉઠે છે ને નીચી નબરે ચાલવા મડિ છે જે દ્રવ્યથી તેના મુખ ઉપર સ્મિત જગાયુ હતું તે દ્રવ્ય તેની દ્રષ્ટી સમક્ષ લાવવા તે કષ્ટપના કરે છે, પણ એ કેમે કયું તેને પ્રત્યક્ષ થતું નથી અને તેથી તે દમેચાં ઉઘાસ દેખાય છે.

આ ગામમાં તેવું કોઇ સચું ન હતું. એક ઠેકાણે તે ચાર પાંચ કલાક માટે નોકરી કરતા દત્તા અને એક નાનકડી ઝોરડીમાં પડી રહેતો ઝોરીસનો ઉમરો ચડતાં સુધી એની આંખો એવીને એવી જ રિયર અને ચહેરા એવાને એવા જ જંબીર રહે છે. ઝોરીમનાં કામ કરતી વખતે તે તેના મિત્રો સાથે આનંદથી વાતો કરે છે અને તેને કર-

વાનું કામ પણ ધ્યાનથી કરે છે. પણ ઝોરીસની બહાર નીકળે છે કે તરતજ પેનું દ્રવ્ય તેની દ્રષ્ટી સમક્ષ લાવવા તે મથે છે અને નિરાશામાં તેનો ચહેરો જંબીર અને આંખો રિયર બને છે, રસ્તામાં તે બાગેજ કોઇની સાથે વાતો કરતો દેખાય છે શબ જેમ તે સરોવરની પાળ ઉપર પેલા પથર ઉપર આવીને બેસે છે તેમ ઝોરીસમાંથી નીકળી તે આવ જરૂર થઇ તેના પર તરફ જાય છે. કોઇ દિવસ પેલું પરિમિત સ્મિત તેના મુખ ઉપર ફરે છે તો કોઇ દિવસ એવું એ જ જંબીર મુખ અને એવી જ રિયર આંખો રાખી તે ત્યાંથી પસાર થતો દેખાય છે.

દમેચાં જંબીર દેખાતા આ જુવાન ઉપર પેલું સ્મિત રાધી કરે છે એ એક હોયકો દત્તા એના મિત્રો અને પૂછતા હતા પણ એ કોઇને કંઈ જવાબ આપતો નહિ. જવાબમાં માત્ર દરિ દરિ એમ એ જબડતો પણ આ બે શબ્દો જે વેદના સાથે એ બોલતો દત્તા તે તેમને અસર થતી વિના રહેતા નહિ, અને તેમનાથી જો જતી એ એમ હોય તો તેની શાંતિ અર્થે જનું જ કરવા તૈયાર દત્તા.

એક દિવસ એક ગ્રામ નીચે નાંચી નબર

રાખી તે હશે. હશે. આવી રીતે બ્યારે વિચારમગ્ન હશેમાં તે હશે રહેતો ત્યારે તેને સમયનું જ્ઞાન રહેતું નહિ. અજ્ઞપણ માણસો કુટુંબથી તેના તરફ જોતા જોતા હતા રહેતા અને આંખા જતા. દિનેશ તેના એક મિત્ર હતો તેની પાછળ આવીને તે હશે અને તેના ખમા ઉપર હાથ મૂકે; તેણે પાછું વાળીને જોયું તો દિનેશને હશે હશે હસતા જોયો.

"કિશોર! તું આવો કિમ્મત જેવો કેમ રૂપાં કરે છે? તારી આંખો આવી અમીન કેમ દેખાય છે? આંખો દિવસ સા વિચાર ક્યાં કરે છે? શુદ્ધ તો નથી થયું? કાંઈને કહે તો ખરો કે તારે શું કુ.ખ છે?"

"મારા કુ.ખનું ઓપક તમારી પાસેથી મળે એમ નથી કુ તમને શું કહું? મારા કાળજમાં તો અમાર સજીવ છે એના તાપથી કું જીવું છું એ જ્ઞાવાતાન મહન નથી થતું પણ કાણ જાણે કેમ એ મમે કે પણ અર. પણ તમારે સાંભળવું જ હોય તો સાંભળો જેમ આંખો ચિંચીને કુ તારો વિચાર કરે છું ને તારી છત્રી મારી નજર સામે તરવરે છે તેમ તેની છત્રી મારી સામે નાચતી દેખાય તો અમ. મને સંતોષ છે. મને બીજું કશું જોઈતું નથી."

"હે શું કહ્યું? કોની છત્રી?"

"એ કાણ છે? તેની મને ખતર નથી સરસ્વતી મદિરમાં જાતી આવતી પેલા સરોવરની પાળ ઉપરથી રોજ કુ એને જોઈ છું. અથવા ફરતા ફરતા ક્યારેક રસ્તામાં પણ દેખા દે છે, એવું સુદર ઉ-માદકરૂપ, ન્હાં સુધી એ રૂપ જોઈ છું ત્યાં સુધીજ નહીં દે છે, એના રૂપથી અમજ કરાઈ જાય છે, અને ન્હાં દ્રષ્ટિની ખડાર જાય છે કે અથાસ! નશા ઉતરી જાય છે, અમજ ખાધી, ચાપ છે, આનંદને ખરે જ્ઞાની થાય

છે અને દ્રષ્ટિ એના ચિતનમાં સ્થિર અને છે. પણ પછી એ છત્રી નજરમાં આવતીજ નથી જે થોડીક પળો એને જોઈ છું, એ થોડીક પળોમાં કુ સ્વર્ગીય સુખ અનુભવું છું એક." (કરી તે નિમસો નાખે છે ને તેની દ્રષ્ટિ પાછી સ્થિર થાય છે)

"તે તારે એ છેકરી સાથે પરણવું છે?"

"ના! મામ. ના! જે થોડીક કાણ, એ રૂપ જોઈને મને સમાધિ થડે છે, એ રૂપ ઉપર કુ દિવાનો છું એ રૂપ જ્ઞાપે ધમ્મા કરે ત્યારે મારી દ્રષ્ટિ સમક્ષ રહે, એજ મારી કામના છે એકાં નથી રહેવાતું! નથી મહન થતું. શુ સુદર? કુ સુદર? તે મારાથી કહી શકાતું નથી. પણ અદ્ભૂત છે, અવશ્યનીય છે, પ્રત્યક્ષ રૂપદેવતા!"

"કુ એને જોઈ શકું?"

"કદાચ તું પણ મારી માથે દિવાનો બને તો?"

"ના! ના! એવું નહિ બને."

"તો કાંસે સાડાદસ વાગે આવજો. તજાવતી પાળ ઉપર કન્થા સરસ્વતી મદિર તરફ જવાના રસ્તા પાસે કુ મળાશ."

[બીજો દિવસે સવારે શગમન ૧૦૧૧ થાને કિશોર સરોવરની પાળ ઉપર પેલા પથરા પર જોડે છે થોડીક પછી દિનેશ આવીને તેની સાથે બેસે છે સામે કન્થા સરસ્વતી મદિરમાંથી કુમારિકાઓ એક પછી એક નીકળે છે કિશોર કાંઈ આંખો એ તરફ જુએ છે અચાનક તેના મુખ ઉપર સ્મિતની રેખાઓ પ્રગટે છે, અને જોડેલા હશે થાય છે.]

"(ધીમેથી) દિનેશ! ચાલ આપણે ચાલવા માંડીએ, જો પેલી નજી કુમારિકાઓ આ તરફ ચાલી આવે છે, એમાં વચ્ચે છે તે જો."

[તેને મિત્રો સાથે ચાલવા માંડે છે]

કિશોર નીચું મુખ રાખીને ચાલે છે ને દિનેશ પેલી કુમારીકા સામે જોતો ચાલે છે - ને તલે કુમારિકાએ તેમની પાસે યધને પસાર યધ. દિનેશને લાગ્યું કે પેલી કુમારીકાએ તેની સહીયરો સાથે કંઈ વાત કરી પણ તેને કંઈ સમજાય નહિ થોડેક દૂર ગયા પછી]

“કિશોર ! એણે શું કહ્યું ? તે સંભળ્યું ?”

“હા સંભળ્યું તને સમજાય નહિ ?”

“ના, કહે જોઈ ?”

“એણે કહ્યું ‘પેલો છોકરો રોજ આ વખતે અહીં યધને પસાર થાય છે રોજ આજ રસ્તે અને આજ વખતે કેમ આવતો દરો ?’”

“ને તેની સહીયરે શું જવાબ આપ્યો ?”

“તેણે જેઠકારીથી કહ્યું. ‘આપણે શું ?’ ગમે તેમ પણ આજે મને આનંદ થાય થાય છે. મને એમ થઈ દઈ કે હું એ રોજ જોઈ છું ને એ પણ મને રોજ જુએ છે. મારા વિષે કદાચ વિચારો એને નહિ આવતા હોય ? બલે એક ક્ષણ માટે એ એના હૃદયમાં પ્રવેશ કર્યો હતો, એ વિચારે મને આનંદ થાય છે”

“કિશોર ! તું નીચું જોઈને કેમ ચાલતો હતો ?”

“હા ! મને એ બધું ગમે છે દરથી જોઈનેજ સતોષ માનું છું. પાસે આવે છે ત્યારે તો નીચે જોઈનેજ ચાલું છું. ટીકી ટીકીતે તેની સામે જોઈ તો મારા વિષે એ શું ધારે ? અથવા એનું અંતર કુલાય તો ?”

“એ ક્યા રહે છે ?”

“વાચનાલય તરફ જવાના રસ્તા ઉપર એક ત્રણ માળના મોટા ઘરમાં તે રહે છે.”

“તે એ કેની છોકરી છે ? માટે કેવી છે ? શું બણે છે ? એનું નામ શું છે ?”

“એ કદાલી મને ખબર નથી હું

માત્ર આટલું જ જાણ્યું છું કે એ પરમ રૂપવતી છે.”

“કિશોર તું સાવ બાળક જેવી વાત કરે છે, જો તારે એના અંતરમાં પ્રવેશ કરવો હશે તો એની સાથે મૈત્રી કરવી પડશે અને એ કંઈ આપોઆપ ઓછી જ થવાની છે ?”

“શું કહ ? કેને પ્રજ્ઞ ? દિનેશ ! તું ધારે છે તેમ, એની સાથે લગ્ન કરવાનો વિચાર તો સ્વપ્નેય મને નથી આવતો. અરે રે ! જો ! જો ! લગ્ન કરીને એ રૂપને કાળ અપવિત્ર કરવું એ રૂપ જ્યોતિનો રંગે કેઈ સ્પર્શ કરતા. એ રૂપ આજે છે એવું જ અખડ રહેશે. આ જન્મ કુમારિકાએને જ આવું રૂપ વરે છે.”

“પણ આમ ક્યા સખી તું હેરાન થઈશ ? આમતે આમ તો તારી વેદનાનો અંત કમારે આવશે ?”

“એના નિરંતર ચિત્તવનમાં જે એકનાનતા અને વેદના હું અનુભવું છું તેમાં આનંદ નથી ? એ વેદનામાં અને અર્થાતિમાં હું સુખ અનુભવું છું. એ મારો પરમ સાધના છે. એ સાધનાના માર્ગ માટે અનંતકાલ સુધી રાહ જોવાની હું ધીરજ રાખીશ”

“એ કુમારીકાનું રૂપ અદ્ભૂત છે અને તારામાં પણ પ્રેમમાં વિરલ એવી અદ્ભૂતતાજ ભરી છે. આ જે અદ્ભૂતતાનો જે મંજોજ થશે તો તે પણ કલ્પ જ થશે. પણ અત્યારે તો એ આશાની ઇમારત કંપનાનો મહેલ સમાન લાગે છે કિશોર ! તું દિવાને થયો છે”

“હા ! હા ! હું દિવાનો છું ! હાલને વસોવી નાખે આજીતે ત્યાંક કરો તાજે એવી વેદનાની મોજ માત્ર દિવાનાઓ જ બાળી શકે છે, એના વિયોગની વેદનામાં

એની છાયા મુર્તિના દર્શનમાં જ દુ: સ્વપ્ને રહી શકે.”

(યાસતાં યાસતાં જન્મે મિત્રો ઓશીમ સુધી આવી પહોંચે છે અને વાતાંધાપ બટકે છે.)

ઉપા એક કુમારિકા હતી. ધીવન મંદિરમાં તેણે હજી પ્રવેશ ન્હોતો કર્યો. ઉપાની પેઠે તે પણ રૂપકિરણો ફેંકતી હતી ને જ્ઞેનારને આંજી દેતી. તેની નિર્દોષતા તેના રૂપમાં પવિત્રતા આજુબી હતી તેનું રૂપકુલ કૌમાર્ય પૂર્ણવૈભવ દત્ત. તેને જોઈને જ્ઞેનારનાં તેજનીમાં ઢળી જતાં કિશોર તેના રૂપને પવિત્ર બાવે પીતો તેનો પુત્રી જન્મે હતો. સરસ્વતી મંદિરમાં જતાં આવતાં રોજ તે કિશોરને જોતી આ અભવજ્ઞા ઓઝાએ ઉપાના હાથમાં પ્રવેશ કર્યો હતો. ઉપાને ખજન ન હતી કે તે કોણ હતો ? શું કરતો હતો ? તે માત્ર એટલું જ જાણતી કે જેમ કોઈ મહાત્મા અક્ષત પોતાના આરાધ્ય દેવતાને નિમંત્રિત બન્યાં અર્પે તેમ આ અભવજ્ઞા ઓઝારે તેના દર્શને આવતો અને નિમંત્રણ બાવે તેને જોતો તે રોજ તેને જોવા માટેજ આવતો હતો તેથી તેને ગુસ્સો આવતો નહિ. તેને જોઈને ઉમમતુ હાથ કોમક મુખ જતું તેના હાથમાં આ ઉમમતુ અને એનું હાથમધન માવવા પ્રયત્ન કરતી. તે દિવસે જ્યારે તેણે કશું કે જા ઓઝારે રોજ આજ વખતે ને રસ્તે કેમ આવતો હતો ? ત્યારે તેણે તેનું મુંઝવું અતર રહેજ બોલ્યું હતું.

ઉપા કિશોરના રૂપ ઉપર મુગ્ધ ન્હોતી થઈ, અને તેના દિશર પણ એવો ન હતા કે તેણે તેના તરફ આકર્ષણ પણ તેના હાથમાં જે અધ્યા હતી. જે દા' દત્ત. એ દા' તેની આંખોમાં, તેની આસનાં દેખાઈ આવતું હતું. તેના અંદરમાં મગમગી રહેતી રેખાની આગે ઉપાના હાથમાં લેવા વિષે

અનુકંપા જમાવી હતી વખત જતાં કિશોરને વિષે તેને સદ્બાવ થયો અને પછી તો જેમ જેમ કિશોરની વેદના વધતી ચાલી તેમ તેમ ઉપાના મગમગમાં કિશોર વિષેજ વિચારો વેશવા લાગ્યા. “ એનું મુખ કેવું દયામણુ સામે છે ! અને આંખો કેવી તરસી દેખાય છે ! અને ઘરમાં પણ મારા જેવાજ છે. મારી સામે એક ટસે જોઈ શકતો પણ નથી ! એ આ રહેતો હતો ? શું કરતો હતો ? કોનો ઓઝારો હતો ? હું એને ઘેર જઈને ઉભી રહું તો મને શું કહે ? મને કવી રીતે બોલાવે ? ” વિષેરે અનેક જાનના વિચારો તેને આવવા કિશોરના વિચારોમાં તેનું ચિત્ત હવે અરિધર જન્યુ દત્ત સરસ્વતી મંદિરમાં જતાં તે આગે છે કે નહિ તે જાણવા માટે ખામ કાગળ રખતી અને પાછા ફરતાં પણ કિશોરજ તેની નજર સામે આવતો, ધરમાં પણ ક્યારેક ક્યારેક આ રસ્તે મળતો જતો તો નથીને ? જેમ મારી ગદાર ઝગમગમાં ડોકિયું કરી જતી. કહીક તે દૂર તેના હાથ ઉપર મીઠા માઠી ઉમેલા કિશોરને જોતી, કહીક તેના થર પામેથી નીચી નજરે ચાલતો જોતી તો કહીક તેને જોવા માટે અર્થ હજર ફેરવતી હતી. ને અનોખા દેવાં એક જીભલ્યાં ઘરમાં પરિચિત ! અને છતાં ફરતાં ફરતાં.

ઉપા એક સરકારી સમાજમાં ઉછરેલી કુમારિકા હતી. તેની વિષવા માતાની તે એકની એક સાક્ષી પુત્રી હતી. જ્યોતિર્માનની કથી ચિત્તા વિના છતાં નિર્મમન કરી શકે, એટલી સપત્તિ તેની માતા પામે હતી. તેનું યોગ્ય કુટુંબ પણ પેમે હતું સુખી દત્ત અને અપારે જ્યારે ઉપા તેના સામાને ત્યાં જતી, ત્યારે ત્યારે મીઠો રસ અને જ્યારે તે પામતી. તેની મા અને મામા જન્મે, તેને અંદર કોઈ કુશિસિન ભુવનને શોધવાં હતાં. ઉપા પણ ને જાણતી હતી અને જાણતી

તેને માટે કેવાક હૃદયદેવ નિર્મ્યા છે તે જોવા તેને ઉત્કેહ થતી. કિશોરને માટે તેના હૃદયમાં મમતા હતી, પ્રેમ પણ હતો. તેને કિશોરને જોવા હતો, તેની સામે બેસાડીને વાતો કરવી હતી અને તેના અંતરમાં શું છે ? તે જાણવું હતું. એ સિવાય કિશોરના વિષે તેના હૃદયમાં બીજો કોઇ પણ પ્રકારનો હાથ ન હતો પણ એ કેમ અને ? એ કોને કહે ? તેણે એક બે વખત તેની સહીયરોને કિશોર વિષે પૂછપરછ કરી હતી. પણ તેમણે તો તેની ઠેકડી કરી. “ કહે ! અધી સુરખ ! આ ઉપાને તો પેલા હોકરા સાથે પરણવું તે એનીજ વાતો ક્યાં કરે છે ” ત્યારપછી તેણે કદી કિશોર વિષે કોઇને કશું પૂછ્યું નથી પણ એ હોકરા કોણ હશે ? ક્યા રહેતો હશે ? એ મારી તરફ આમ દીન બનીને થા માટે જોતો હશે ? એને કેમ મળાય ? એવા પ્રશ્નો તે પોતાની મેળે કર્યા કરતી.

* * *

રાત્રીના ઘોર અંધકારની પીડા સહન કર્યા પછી ક્ષણિક ઉપા-દર્શન પૃથ્વીને કેવું મધુર લાગતું હશે ? પણ સૂર્ય તો રોજ સવારે પ્રગટ થાય છે ને પૃથ્વીના હૃદયમાં આનંદધારાઓ રેલાય છે. કિશોરના તકલીરમાં તો રાત્રીના અંધકારની પીડાજ હતી. હા ક્ષણિક વધા-દર્શન તેના હૃદયમાં ક્ષણિક આનંદની વીચિ જગાવ અને પાછો એજ ઘોર અંધકાર, એજ વિપાદની હાથા અને ઓદાસિન્ય તેના દીન મુખ ઉપર તરવરવું.

ધીમે ધીમે તેની વેદના વધતી ચાત્રી હવે ભાગ્યેજ તે તેના ચિંતન અને ધ્યાન-મથિ નિશ્ચય થતો ઝાંખીસનો સમય પણ ચૂરી જતો અને ઉપાને જોવા માટે જવાના તેના નિવમનું પણ ઠેકાણું નહોતું રહ્યું. ન્યાયે તે નજતો ત્યારે ઉનાવજો ઉતાવજો પેલા પરિચિત પત્થર પાસે જઈને ઉભો

રહેતો. પણ તેની હૃદયરાણી તો તેને જોવાની દાર્દ્ર્ય મારતી ત્યાથી ચાત્રી મધ હતી. નિરાશ થઈ તેનું જ ધ્યાન અને ચિંતન કવો તે ગમે ત્યાં રખડતો કે તેને ઘેર જતો ઝાંખી સમાં જવું હવે તેને બમણું નહિ. તેના પર ઝાંખીમ તરફ જવા ઉપડતા જ નહિ ઉપા-વિરહની વેદનાં સહન કરીને બીજા કામને બોલો ઉઠાવવા તે અશક્ત બન્યો હતો. ઓહ ! હવે તો સહન નથી થતું એમ તે ધડીએ ધડીએ બબડતો અને

એક જ્યોત જ્વલે ઘુજ નેનનમાં
રસજ્યોત નિદાળી નમું કું નમું
એમ એ માતો.

સરસ્વતી મંદિરમાં જતાં અને આવતાં બન્ને વખતે કિશોરને જોવા ઉપા પ્રયત્ન કરતી હતી પણ હેલ્લા ચાર દિવસથી તેણે તેને જોયો નથી એટલે હવે ઉપાના હૃદયમાં એ અગણ્યા હોકરા વિષે અનેક વિચારો આવવા લાગ્યા. એ કેમ નહિ આવતો હોય ? ક્યાં ગયો તો નહિ હોય ? શું થયું હશે ? એની તખીયત તો સારીજ હશે ને ? વિગેરે વિચારો તેના કોમલ હૃદયને વિદૂષ કરી મૂકતા. ઉપા બદારથી શાત અને સ્વસ્થ દેખાતી હતી પણ તેને એન પડતું નહિ. તેના અંતરમાં નજવો હતો તે બીજા કામમાં તેનું ચિત્ત પરોવતું મથતી હતી, પણ પેલા અગણ્યા હોકરાનું કાણુ મુખ તેની દષ્ટિ સમક્ષ ખડુ થઈ. કિશોરનું દુઃખ તેને સાલવું હતું. કિશોરને દુઃખે તે દુઃખી થઈ હતી કિશોરને અને તેને કદ મજા ન દેતો છતાં કિશોરને માટે તેના દેવામાં થા માટે બારી લાગણીઓ થતી હતી તેનું કારણ તે સમજી શકતી નહિ બીજા કોઇને વિષે તેને કદી આવી લાગણીઓ થતી નથી પણ ઉપાના હોકરાઓ તેની સામે ખીટ માંડીને જોતા હતા અને તે પછી સીને જોતી હતી પણ કિશોર ત્રિવાય તે મળે

લાલી અને નણુંદ

અરવિંદા: કેમ રમાજ્ઞેન, આજે વિદ્યાલયમા શું શીખ્યા ?

મનોરમા: આજે તો લાલી, તારાજ્ઞેને બહુ સરસ સરસ શીખવ્યું ?

અરવિંદા: એમ ? શું શીખવ્યું ?

મનોરમા: હુઝીના વીમા સંબંધી ખુબ ખુબ વાતો શીખવી. વીમો ઉતરાવવાથી લાભ શું ? વીમો કેમ ઉતરાવવો ? વીમાના નાણાં કેવી રીતે ભરવા ? વીમા કંપની પાસેથી વીમાની રકમ કેવી રીતે મેળવવી ? વગેરે બહુ ય કહી બતાવ્યું.

અરવિંદા: એ બધું તો ઠીક, પણ વીમો કયી કંપનીમા ઉતરાવવો, એ સંબંધી કંઈ કહ્યું ? હમણા હમણા એટલી બધી વીમા કંપની ઉભી થઈ છે કે કંઈ સમજ ન થયી પડતી.

મનોરમા: હા, એ પણ કહ્યું, એમણે કહ્યું કે આપણા દેશમાં અનેક પરદેશી તેમજ દેશી કંપનીઓ હુઝીનો વીમો ઉતારવા માટે ઉભી થઈ છે, પણ આપણે તો દેશને માટે લાગણી રાખી સ્વદેશી કંપનોમા જ ઉતરાવવો. વળી એ સ્વદેશી કંપનીઓમા કેટલીક ભરોઆલાયક છે અને કેટલીક ભરોઆ કરવા લાયક નથી કેટલીકની ચરતો લાભદાયક છે અને કેટલીકની નથી. એમણે એવી પાચ-સાત કંપનીઓની ભરખામણી કરી બતાવી અને કહ્યું કે મોડર્ન ઇન્સ્યુરન્સ કંપની સૌથી સારી છે.

અરવિંદા: એ કંપની કાઈ ખાસ લાભ આપે છે ?

મનોરમા: એક તો એ કે એ કંપનીએ વીમો ઉતરાવનાર માટે જુદી જુદી ભાતની સરસ સગવડો કરી છે. ખાચ કરીને છોકરાંઓના શિક્ષણ અને લાભના ખર્ચ માટે વીમો ઉતરાવવાની સગવડ તો મને બહુજ ગમી વળી નાણા આપતા એ કંપની ખીલ કંપનીઓની જેમ ખોટી રૂબરૂગીરી પણ નથી કરતી.

મોડર્ન ઇન્સ્યુરન્સ કંપની લી. એપોલો રટ્રીટ, ટાટ, સુખાધ

સેવાભાવી દયતી

શ્રી. દિગ્ગતલાલ ગણેશજી અંબરીયા, એમ. એ.
અને
સૌ. મુદ્રિકાબહેન દિગ્ગતલાલ અંબરીયા.

વિષે કદી વિચાર કરતી નહિ. હોમને માટે તેનું ચિત્ત આટલું ઉદ્વિગ્ન રહેતું નહિ જેમ જેમ કિશોર વિવેના વિચારો દૂર કરવા તે મથતી હતી તેમ તેમ કિશોરની કર્ણા મૃતિ તેના હૃદયમાં વધારે વખત દબ થતી હતી તેની વિવૃતતા છુપાવી શકાય એમ ન હતું. તેને યત્ન કે ખાને વાત કરી પછી આ વાત કહેતાં તેની હિમત ચાલતી નહિ તેને વિષે એ શુધારે એ વિચારે તે દ્રુજતી હતી અને આ અતરવેદના કેમ શમે તેની સમજ નહિ પડવાથી ઉપા સ્વાભાવિક રીતેજ મૂક બની હતી પહેલાની તોફાની અને વાચાળ ઉપા હવે મૂક અને ચિંતાતૂર દેખાતી હતી.

ઉપાની માતાનું નામ સરોજ હતું. વેપલ્યે તેના હૃદયને હોમલ બનાવ્યું હતું તેનાથી થોડાનું કે પરાય કુખ સહન થતું નહિ. ઉપાને એણે બહુ ભાડથી ઉછેરી હતી તેની તબીબત જરાકે બમડતી ને સરોજની ચિતાને પાર રહેતો નહિ. તેની ઉપા સાંજ રહે તે માટે તે રોજ ધ્રુવરને પ્રાર્થના કરતી પિતાવિહોળા ઉપાને કયાની ઉણપ ન રહે તે માટે તે ખાસ ચિત્ત રાખતી થોડા દિવસથી ઉપા બોલતી ચાલતી બધુ થઈ હતી અને તે કયાનો વિચાર કરતી હતી એમ તેને ભાગ્યું તો હતુંજ પણ છેલ્લા ચાર દિવસમાં ઉપામાં તેણે પછો ફેરફાર જોયો. તેનું હાથ કરમાઈ ગયું હતું, તેનું તોફાન બોલુ થઈ ગયું હતું અને બાબો દિવસ તે અમીન રહેતી હતી. હમણાની યાગમાં જવા માટે તે ઉતાવળ કરતી હતી અને પાછી પણ વહેલી યોડી ફરતી હતી. આ બધાનું કારણ તેને સમજાયું નહિ. સાંજ પડી હતી ઉપા વાંચવાની ચોપડી લઈ બેઠી હતી પણ તેની બાબો તો આકાશના રત્ન બેરંગી રંગે જોતી હતી, સરોજે ધીમેથી તેની પાસે જઈ માથા ઉપર

હાથ ફેરવ્યો ને પૂછ્યું “ બેટા ઉપા, તને શું થાય છે ? ”

“ ના, મને કશું થતું નથી ”

“ જો ઉપા ! મને નહિ કહે ? બોલ જોઈ ? તું બાબો દિવસ ચાના વિચાર કરી છે ? તું કેમ ઉદાસ દેખાય છે ? તારા મનમાં જો હોય તે સાચેસાચ કહી દે, જરાકે છુપાવીશ ના, જરાકે સરમાઇશ ના; તું કેમ બાબો થઈ ગઈ છે ? ”

“ પણ બા ! મારા મનમાં કશું નથી. ”

“ ના; એમ નહિ ચાલ, કહે જોઈ ? કશું નથી તો તારી જીભ કેમ બોલતી બધુ થઈ ગઈ છે ? તારું તોફાન ક્યાં ગયું ? આટલી અમીન કેમ થઈ ગઈ છે ? તું બોલતી નથી પણ તારી બાબો, તારું મુખ તારી ચાલ બધુ કહી દે છે કે તારા અંતરમાં કંઈ બળતરા છે તું કયાના વિચારો કરી છે અને મારાથી છુપાવે છે ”

“ પણ બા ! હું શું કહે ? હું બધીએ મહેનત કરું છું પણ એ વિચારો મારા મનમાંથી ખસતાજ નથી. ”

“ તે મને કહેતી કેમ નથી ત્યારે ? ”

“ તું મારા ઉપર ચુસ્તે થાય તો ? ”

“ ના, નહિ થાઉં ! તું કહે ”

“ જો ! ત્યારે સમજાવું એક ઊકારો છે એનું નામ મને ખબર નથી, એને આ બાપ છે કે નહિ તે પણ હું જાણતી નથી. તે મને જોવા માટે એ રોજ સરસ્વતી મંદિરમાં જતી વખતે અને છૂટતી વખતે આવે છે રોજ મારી પાસે થઈને ચાલે જાય. પણ બા ! એવો ઊકારો છે ! મીટ માંડીને તો કદી જોતો જ નથી. એનું મોઢું જોઈએ તો જણે હમણાજ રડી પડશે. એક દિવસ પણ એ બાબો વિના રહેતો નથી. દૂરથી મારી સામે જોવા કરે, હું ન જાણું એમ.

તે બા એ રાજ મને જોવા કેમ આવતો હશે ? અને એનું મુખ આવું કશું કેમ દેખાતું હશે ? એના અંતરમાં શું હશે ? મને એના વિષેજ વિચારો આવ્યા કરે છે. હમણાં ત્રણ ચાર દિવસથી એ ખીલકુલ જાયતો નથી. તે એને શું થયું હશે ? કેમ નહિ આવતો હોય ? મહિા તે નહિ પડ્યો હોય ? એનું કાંઈ સચું તો હશેજ ને ? કે એકલો જ હશે ? એની સારવાર કાણ કરવું હશે ? બા મારાથી એને આપણે ઘેર આવવાનું ન કહેવાય ? ”

“ તે હવે તુ એને જુએ ત્યારે આપણે ઘેર તેડતી જ આવજો. અને હવે જોજો એને વિષે વિચાર કરતી । ”

“ અરેરે ! એ તને પહેલેથી જ કયું દોત તો કેવું સારું યાત । ”

“ બહુ સારું યાત । ” એમ કહી ઉપાને એકલી મુકી મરોજ ત્યાંથી ચાલી ગઇ. ઉપા ત્યાં જ બેસી રહી. સૂઈ અસત થતો હતો. સંખ્યાની લાલીમા ઝાંખી થતી હતી. ઉપાના હૃદયનું તોફાન પશુ શમતું હતું. સંખ્યા આવી ને ચાલી ગઇ ને તેની દૃષ્ટિ આશય ઉપરથી ઉતરી સ્થામા પૃથિવી પર ફરવા લાગી. ઝાંખા થતા પ્રકાશમા ફરતી તેણે કિશોરને આવતો જોયો. તેના હૃદયમાં કશો તનમનાટ થયો નહિ. તેનું હૃદય તોફાનથી નાચતું નહતું. અનિમિષ નયને તે માત્ર કિશોર તરફ જોતી હતી કિશોર પશુ તેની સામે જ જોતો હતો. બન્ને એક ખીખની ઝાંખી કરતાં હતાં. કિશોર વધારે નજદીક આવ્યો, ઉપા ત્યાંજ બેસી રહી હમણાં જાઉં છું, હમણાં જાઉં છું, એમ તે વિચાર કરતી હતી ને કિશોર ત્યાંથી પસાર થયો. હવે તે પાછું વળીને જોતો નથી. ઉપા દોડતી દોડતી ત્રીચે ઉતરી કિશોર જતાં હતો તેની પાછળ

દોડી, તેની સામે આવીને ઉભી રહી ને પૂછ્યું. “ તમે મારે ત્યાં આવશો ? ” કિશોરે કંઈ જવાબ આપ્યો નહિ, તે માત્ર ઉપાને જોતો હતો. તેની અંખો ખીલી ચક્ર હતી. રોજની પેઠે આજે ઉપાને તેની સામે જતાં તેનાં પોપચાં દબાં નહિ અદ્ભૂત રૂપદર્શનને અંતે જે અવાચકતા જન્મે છે તેવી અવાચકતાથી કિશોર મૂંઝો જન્મેો હતો. સૌંદર્ય-સરોવરમાં તે ડૂબ્યો હતો. તેનાથી બહાર નીકળાય તેમ નહતું. અવાજ કિશોરનો હાથ પકડી ઉપા તેને પોતાને ઘેર લઇ ગઇ. કિશોર આશળા માથુમની માફક દોરતો હતો. ઉપા તેને મેડીએ લઇ ગઇ અને એક ખુરસી ઉપર બેમાડ્યો. તે પીવાનું પાણી લાવીને આપ્યું. કિશોરે પાણી પીધું. તેણે સ્વપ્ને પશુ ધાણું ન હતું કે પેલી કુમારીશા તેને આવી રીતે મળશે. સત્ય કે સ્વપ્નના ભ્રમમાં તે હતો; તે દરમિયાન ઉપા તેને લઇ આવી. હવે કિશોર સ્વસ્થ થયો. તેને બાન થયું કે તે એક ગૃહસ્થને ઘેર આવી બેઠો છે ખુરસીમાં જેમ તેમ પડેલો તે જરી દટાર થયો ને માયાના નાજ ઠીક ક્યાં અને તેને અહીં કેમ બોલાવ્યો હશે તે સંબંધી વિચાર કરતો હતો એટલામાં ઉપાએ તેને પૂછ્યું. “ તમારું નામ શું ? ”

“ કિશોર. ”

“ તમે શું કરો છો. ”

“ શકિત. ”

“ કોની શકિત કરો છો ? ”

“ તમારી. ”

“ હવે તમે શું કરશો ? ”

“ હું તમને ચાહું છું અને ચાલીશ ”

“ તમે મને કેમ ચાહો છો ? તમે મને કેવી રીતે ચાહો છો ? ”

“ મને ખબર નથી કે દુ: તમને કેમ ચાહુ છું. દુ: જાણતો નથી કે દુ: તમને કેવી રીતે ચાહુ છું. મને ખબર નથી કે મજબૂત થપતને કેવી રીતે ચઢાવો હતો કે જાણતો નથી કે ફરદાસ શીરીને કેવી રીતે ચાહતો હતો. દુ: માત્ર એટલું જ જાણું છું કે દુ: તમને ચાહુ છું. મારી અમસ્ત પ્રાણ સકિતથી જેમની પાસે દુ: બાગદની જેમ નાચી ચડું એવા પિતા મારે નથી જેવા શીતળ બાગમાં મારું માથું મૂકી વિધને વિમારી શકે એવી માડી પણ મારે નથી પોતાનો જ્યાં પ્રાણ રેડી “ જાણ ” કહીને બોલાવે એવી બેનડી મારે નથી. અને મને જ માત્ર જુવે એવી પ્રિયતામાં પણ નથી. દુ: માત્ર ચાહું છું તમને, તમને જોડે છું ત્યારે મારું વેરના નખ હરથ ચાંત ચાલ છે, મારા વિષાદમય ચહેરા ઉપર રિપત ફરે છે. અને મને મૂખી ચડું એવા જ્ઞાનમાં નહીન મારું છું ” કિશોરે ચોનાનું હૃદય હવા પામે ખાસી ક્યું. તેના ચહેરા પર હાથ એકા-મતાથી સંજોગતી હતી. તેના હૃદયના તાર જંજીરથી હાથા તેનું હૃદય કવિન થકુ તેજે કિશોરને મારે ક્યું ક્યું ન હવે છતાં તે તેને ચાહતો હતો, તેજે એક માત્રાર દષ્ટિ કિશોર તરફ ફેરીને પૂછ્યું.

“ કે તમારે મારે શું કરી શકે ?

“ મને એમ થવું હતું કે મારે આ કુનિયામાં જીવનથી. તમને “ મારું કોઈ ” થતો. મારે પસંદ પસંદો વિશામો તમે થતો. કોઈ જાણતો કાકાએ નમારે હારે ખાતી ચકુ તો મને બોલાવતો કે આજિ મિત્રીક અને માથ કપોલ ઉપર એક સુખન લેતો. નમારે હરથના એક નાનકડા પ્રજામાં મારું

સ્થાન રાખતો અને દુ: હોઈ કે ન હોઈ પુરસદની કોઈ ફાજો મને યાદ કરતો તમારું હૃદય બોલીને મને જોડે બમ દુ: હવે જાણું છું. ” કિશોરે હાથો, હાથો ઉતાર્યો અને આંધો અથો હવાથી એક ચબ્દ પણ બોલાવો નહિ. તે માત્ર તેની પાછળ જોતીજ રહી હેવરે જ્યારે તે દેખાતો જાંઘ થયો ત્યારે તે જાગી. પાછળના કોટા અને ખાસું પડ્યું હતું તે લીધું અને નીચે રસોડામાં મુક્યું. સૌરાજે પૂછ્યું.

“ એ કોણ હતું ?

“ આ ? પેલા છોકરા હતો ”

“ એણે શું ક્યું ? ”

“ કેમ જાણે રાત્રી જોયું હોય એમ સાજે છે શું ક્યું તેનો આઠો બાહો ખાસ છે પણ જુદું ચાદ નથી ”

“ એ ક્યાં રહે છે ? ”

“ કશું પૂછાયું નહિ. એ બોલતો હતો અને દુ: મંત્રમુગ્ધ જનીને સંભળતી હતી. પણ એણે કશું હવે કે એને કોઈ સંપર્ક જ્ઞાતું નથી. ”

“ મને પાકો આવશે ? ”

“ કોણ જાણે. ”

તે દિવસની રાત્રી પછી કિશોર ક્યાં ચાલી ગયો તે કોઈ જાણતું નથી. જોઈએ તેને બેગનાના જુદા પ્રયત્નો કર્યા પણ પછી તે કહી દેખાયો નહિ. જરૂર હતું કે તે આગામમાં ન હોય પણ હાતા હરથમાં તેજે સ્થાન મેળવ્યું હતું અને જો કે હવે હવા કિશોરને મૂલત્રા મળતી હતી હતી, જના કિશોરની જાનીની હરથના કરતી કરતી તેની હતી ચણી, જાન રિયર થતી.

દાદાજીની ડેલી

[સિવ ભોળા, મહેશ્વર ભોળા .....એ ઢાળ]

મને વહાલી દાદાજીની ડેલી;

રહી રંગી રેલ જ્યાં રેલી;

દાદાજીની ડેલી.....

એ તો દેવોની દિવ્ય કૂલવાડી;

ચીળી પમરે છે ફેરમ દાડી;

દાદાજીની ડેલી.....

બાગે પંખીડાં કરતાં ઠસ્લોલો;

ઉડે આનંદની રસ છોળો.

દાદાજીની ડેલી.....

એ તો દેવળ છે જ દેવતાઈ;

રોજ જ્યાં છે વહાલની વધાઈ;

દાદાજીની ડેલી.....

સહા હસતાં છે બારણાં ખુલ્લાં;

ફૂડાં સ્વાગત જ્યાં છે ફુલોં;

દાદાજીની ડેલી.....

શુભ ગૌરવ ફેરી એ ગાદી;

વસે માહેશ્વરી ચાં દાદી;

દાદાજીની ડેલી.....

ધમધામ છે એ તો અમોહ;

એનાં બિરહો હું ચા ચા બોહું.

દાદાજીની ડેલી.....

સ્મરણ માત્રે 'હિલ આર' ડોલે;

કોણ આવે દાદાજીની તોલે.

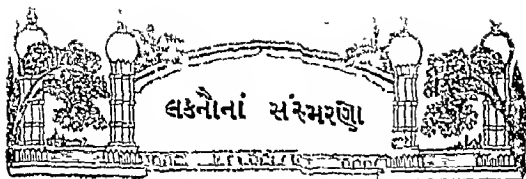
દાદાજીની ડેલી.....

એનાં મૂલ કુબેર ઠયાંથી મૂલે.

એની પાસે ત્રિભુવન ફૂલે.

દાદાજીની ડેલી.....

ચંદ્રકાન્ત નગજી બોચા

આયોજનાર : શ્રીમતી લેડી વિદ્યાબહેન નીલકંઠ, બી. એ

All India Womens' Conference
(અખિલ ભારત સ્ત્રીપરિષદ)ની સાતમી
મેટક લકનૌમાં નાતાલની રજા દરમિયાન
બાર્ણી હતી. અને તે પરિષદનાં સંસ્મરણો
દ્વારા એટલી કાંઈક માલિતી અન્ય બહેનોને
મળે એ હેતુથી યોગ્ય લખવા ઇચ્છા રાખું છું.

પરિષદના મત્રો રાણીસાહેબ લક્ષ્મીબાઈ
રાજવડે છે. મુંબઈનિવાસીઓ તેમના પૂર્વા-
શ્રમની ડૉ. મીસ નાગુબાઈ જોશીના નામથી
પરિચિત છે. ડૉક્ટરના કામમાં તેમણે
ખ્યાતિ મેળવેલી તેજ ખ્યાતિ તેમણે જાગૃતી
રાખી છે, એક બાદોષ કાંઈક તારી તેમણે
સફળતા મન સપાદન કર્યો છે નથી તવા
વર્ષમાં પણ તેમને મંત્રીપદે નીમ્યા છે.
પ્રતિનિધિઓની ઓવરલોમાં રહી તેમણે સર્વેના
મન દરજી કરી લીધાં હતાં.

પરિષદમાં સમસ્ત દેશની સુચિતિત બહે-
નોની હાજરી હતી. તેમનો ઉત્સાહ અત્યંત
હતો અને પ્રત્યેક બહેન પોતાના વિભાગમાં
કાંઈને કાંઈ કામ કરનારી છે એમ પ્રત્યક્ષ
જણાઈ આવતું હતું. ગુજરાતી બહેનોની
સંખ્યા પણ ખ્યાલમાં દર ભાગમાં હોવા છતાં
સારી હતી. જગાસી, મદાસી, આગવાસી,
પંજાબી, મધ્યપ્રાંતી, ઉત્તર, મુંબઈ વગેરે સર્વ
સ્થળેથી સ્ત્રીઓ. પ્રતિનિધિ તરીકે હાજર થઈ
હતી અને પરિષદના ઇરાવોને કચરતાં આખ્યા

નો આપવા એક બીજા સાથે દરીકાઈ
કરતી.

જગવણી અને સમાજ સુધારાના પ્રયોગને
કચરતા ઇરાવો હતા અને એ વિષયો પર
અભ્યાસ કરી બેસવા માટે બહેનોએ પૂરી
તૈયારી કરેલી માલમ પડતી હતી આ વરસની
પરિષદમાં તવા બંધારણમાં આવનાર સ્ત્રીઓની
જુગી બેઠકો સામે વિરોધ દર્શાવવામાં આવ્યો
હતો અને સર્વ સામાન્ય બેઠકો માટે ઉમેદવા-
રી કરવાની તેમની ખ્યાલ જણાવી હતી.
બીજી બાબત સ્ત્રીઓની હતી. સ્ત્રી-
વિરોધની તરફેણમાં સારી સંખ્યામાં મત
નોંધાવાથી એ ઇરાવ પસાર થયો હતો વરોદના
સ્ત્રીઓના કામના પોરણ પર સ્ત્રીઓ
રેલવે માટે તેવો કાવો રચાવવા આમદ કર્યો
હતો સ્ત્રીઓના સંબંધમાં આપણામાં કણી
ચેરસુમજ જોવામાં આવે છે એ કાવો પસાર
થાય તો જાણે કે રૂંક સ્ત્રી તે વિરોધ કરવા
માટેજ કરવાનું હોય એમ જાણિત થયું છે.
અતિ દુઃખદ સંજોગમાં, નર્મ વિવાદિત રહે-
વાથી અને પક્ષ એક બીજાથી મુકત થાય
તેમજ બનેલું દિત છે એમ તેમને જણાય
તો-અને તે પણ તેમની ઇચ્છા હોય તોજ-
એ કાવોનો સામ કામ જોવી હુટનો
મળેલો કાંઈક સુધારેથી પ્રત્યક્ષ દોવો આવ-
શક છે દિલ્હીનામાંલેલી કાવ તરત વિગેળ
જાણ્ય છે કેમકે વિવાદિત સ્ત્રી પુરુષોના

લગ્ન સંબંધ તેમની જરા પણ સંમતિ વગર અનેક અંત કારણોથી માળાપો બાધ છે તેમાં અસંખ્ય જોડાં એવાં હોય છે કે તેમને જીવનભર દુઃખ વેઠવું પડે છે એવા પ્રસંગોએ ધણીવાર પુરૂષ તો એ બંધનથી મુક્ત થઈ એક સ્ત્રીને છોડી દઈ બીજી સાથે લગ્ન કરી શકે છે આવી છૂટ સ્ત્રીને નથી એ ઘોર અન્યાય છે લગ્નને પ્રાર્થિક બંધન માનવા સાર, માત્ર સ્ત્રીઓ પાસેજ એ આદર્શ પળાવવા માટે જે એકતરફી કાયદો છે તે કેવળ ન્યાયરહિત છે વિવાહિત સ્ત્રી પુરૂષોના જીવન કાયમને માટે દુઃખી કરવાથી કેમ આદર્શ જળવાતો નથી અતિ વિકટ પ્રસંગે એવાં લગ્નોનાં બંધન છૂટી શકે એવી કાયદામાં છૂટ હોવી જોઈએ એ માન્યતાના ધોરણે આ દરાવ બહુમતીથી પસાર થયો હતો.

તે ઉપરાંત સતતિ નિયમનનો દરાવ પણ આ વર્ષે બહુ મોટી બહુમતીથી પસાર થયો હતો. હિંદુસ્તાન જેવા મુસ્લીમ, ખેઠાર દેશમાં વસતી અનિયંત્રિત વધે તેથી ભવિષ્યની પ્રજાને ભારે હાનિ છે એ આર્થિક દૃષ્ટિએ સંતતિ નિયમન આવશ્યક છે. તેમજ અનેક પ્રસંગોમાં સ્ત્રીઓની મારીતિક દશા હેઠળ બચે છે તેમજ તેની સંતતિ નિર્જળ થાય છે એ આરોગ્યની દૃષ્ટિએ સંતતિ પરિમિત સંખ્યામાં હોય એ ધષ્ટ છે એમ ચર્ચા થઈ હતી. આ નિયમન સંયમ વડે થાય તો-એક પણ બ્યવહારમાં આવે સંયમ લાગ્યેજ નોવાખા આવે છે. કૃત્રિમ છલાજોથી સંતતિ નિયમન કરતાં અનીતિ ઘડાવો બધાં જ એ વાત પણ વીસારી દેવામાં આવી ન હોતી, પરંતુ દરેક સારી વાતનો દુરપયોગ થાય માટે તે મહત્ત્વ ન કરવી એવાં કેમ કરી શકે નહીં. વિદ્યાનદાસ અનેક વસ્તુઓએવી છે કે જેના મારોને મોટો ઉપયોગ થાય છે. જે આજે અનિષ્ટ હોય તે ભવિષ્યે એ કર્તવ્ય છે.

આવા કૃત્રિમ પ્રયોગો સિવાય પણ મનુષ્યે ક્યાંકોંકા અનીતિને માર્ગે જાય છે ? નીતિના માર્ગે જવા માટે તો સારા સરકારની આવશ્યકતા છે મત્રસની પરિવર્તમાં આ દરાવ પસાર ન હોતો થઈ શક્યો. સંતતિનું રક્ષણ, પાલન, સિદ્ધિ, સ્વાયંત્રતા ભોગ એ સર્વ સ્ત્રીઓને જ માથે છે એટલે એ સંબંધમાં તેમનો અભિપ્રાય વજન આપવા ચોખ્ખું મળવું જોઈએ.

આ પરિવર્તની સાત બેઠકો ચાર દિવસમાં થઈ હતી. પ્રથમ દિવસે સ્ત્રી પુરૂષોનો ભેગો મેળાવડો હતો. લગભગ હજારેક માણસ હાજર હતાં. પછીના દિવસે માત્ર સ્ત્રીઓની હાજરી હતી. ચાતસો આઠસો સ્ત્રીઓ હશે એમ અનુમાન થાય છે. લગભગ ખસો બહેનો પ્રતિનિધિ તરીકે આવેલાં હતાં. આવા મેળાવામાં આપણા ભારત દેશના જુદા ભાગમાંથી સુશિક્ષિત, ઉત્સાહી આગેવાન બહેનોને મળવાનો પ્રસંગ જે પ્રાપ્ત થાય છે તેનું મૂલ્ય થાય તેમ નથી. તે ઉપરાંત તે સર્વના વિચાર અને અનુભવની આપણે કરવાથી પણ પ્રત્યેકને લાભ છે એ નિઃસંશય છે. આ સર્વ બહેનો પોતા પોતાના ગામમાં જઈ પરિવર્તન કાયમ આમળ વધારવા માટે આખા વર્ષ દરમિયાન પ્રયાસ કરે છે, જેથી માત્ર પરિવર્ત તે મેળો બની સમાપ્ત નથી થતી. આ પરિવર્તે એવું એક સ્થાન પ્રાપ્ત કર્યું છે કે તેનો મત સન્માન પામે છે અને ધારાસભ્યોમાં તેનું સારું વજન પડે છે. સમસ્ત દેશની પ્રતિનિધિ સ્ત્રીઓ મળી જે વિચાર કરે તે આદરનો પાત્ર હોવો જોઈએ એ વાત સર્વથા સ્વીકાર્ય છે.

લકનો ખરેખર એક રાજિયામણ સદર છે બ્રહ્મસાહી વખતની બહોળાશીનાં ચિદનો

ઉપરાંત નવા જમાનાની ચલતી કળાનું દર્શન પણ ત્યાં પાયા છે. સુંદર મકાનો, આકર્ષક બગીચાઓ અને વિશાળ રસ્તાઓ એ સર્વ વડે લકનૌ બહારથી 'આવનારના મન આકર્ષે' છે.

પરિવહન એ અત્યંત આનંદપાનના મેળાવડા તથા ચાર થયા હતા. તે ઉપરાંત લકનૌની બહોળો તેમજ બહારનાં પ્રતિનિધિઓએ મળી એક નાટ્ય અને સ્મરણનો અતિ મનોરમ જલસો કર્યો હતો. ડૉ. રવીન્દ્રનાથ ટાગોરનું 'માલિની' નામનું નાટક, મરખા, લીલાવાદન, સમીત, કૃષ્ણગોપીનું દરશ એ સહુ સહેજે ભૂલાય તેમ નથી. દરેક પોતપોતાનું કામ

કુશળતાથી કર્યું હતું. અને એ જલસો સરળ થયો હતો.

લકનૌમાં રાગઓ, તાલુકદારો, નવાઓ વગેરે સર્વ આનંદની સ્ત્રીઓમાં અગાઉ પડેલા અત્યંત પ્રચલિત હતા. આ પરિવહનમાં તે વર્તની કિંકુ તેમજ મુસલમાન બહેનોએ પડેલા બાલુએ મુઠી ભાગ લીધો હતો આ કરતાં વધારે આકર્ષક અને સતોવકારક બીના એ હતી કે આ કિંકુ મુસલમાન બહેનોમાં અત્યંત સંપન્ન બેવામાં આવતો હતો જે બીના પ્રતિએ મહાશ્વરે કરવા જેવો છે.

પરિવહન એ નાનકડું સ્વદેશી પ્રદર્શન પણ ભરવામાં આવ્યું હતું.

તમેજ બધા દેશોમાં છા

બધા બાલો—'એ, એ, હું બગીચાને અડધો હું અમને ના અડધો.'

એક બાલક—'પણ એ બગીચા ક્યા છે ? એ તો રત્નપુત્ર લાગે છે, રત્નપુત્ર.'

બધા—'અરે, એ તો બગીચો છે આને એને નવાં દુરકા પડેલાં છે ને નવાં શેરો છે.'

એક—'તો પણ એને કેમ ન અડાય.'

બધા—'પણ એ બગીચો ના ? એક મટે છે ના ?'

એક—'પણ અત્યારે એ ક્યાં મેલ મટે છે ? અત્યારે એ બગીચો પછી રત્નપુત્ર છે.'

બધા—'હા, હા, મુરખ, આપો રહે, અડતો નહીં.'

એક—'આ આધેડ તો; ડાહ્યાઓ, હમનેન હું નહીં અડવાનો; તમેજ બધા દેશોમાં છા.'

બા, બોલું શીખવ મા

બાલકે બાને પૂછ્યું, 'સગીને કેમ ના અડાય ?' બા કહે, 'એ મેલું મટે છે.'

બાલક કહે, 'તો મેલું તો હું પણ મટે છે.'

બા કહે, 'પણ એ સગી છે.'

'બાલક કહે, 'બગીચો એટલે શું ?'

બા કહે, 'મેલું મટે તે સગી.'

બાલક કહે, 'ત્યારે બા, હું પણ સગી. હું મને ના અડાડી.'

બા કહે, 'એમ તે હોય ? હું તો મેલું મટે સ્વચ્છ રહું છું.'

બાલક કહે, 'ત્યારે સગી પણ સિમર કરે તો ?'

બા કહે, 'તો પણ એને ના અડાય.'

બાલક કહે, 'હા, હા, એક બોલું શીખવ મા, એવું મુઠું હું નહિ શીખું.'

અખિલ ભારતીય મહિલા પરિષદની જનેતા શ્રીમતી માર્ગરેટ કઝીન્સના

પરિચય કરાવનાર : શ્રી ચન્દ્રેશ હ. શુક્લ

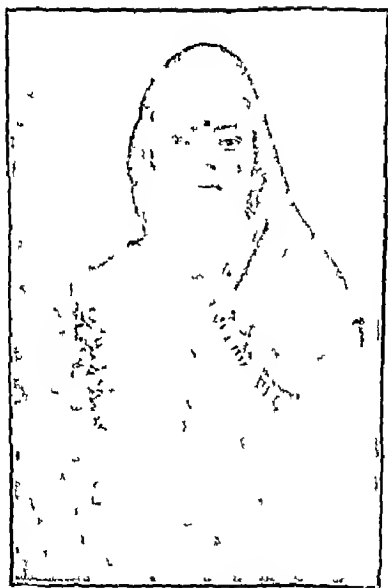
શ્રીમતી કઝીન્સને મેં પહેલવહેલાં ૧૯૨૯ ના જન્યુઆરી માસમાં જોયા અખિલ ભારતીય મહિલા પરિષદનું મોયું અધિવેશન મુંબઈમાં ભારતકાલિયા શ્રીમતી સરોજિની નાયકના પ્રમુખપદે મળ્યું હતું. અને એ પરિષદમાં, પરિષદના પ્રાણસમાં શ્રીમતી માર્ગરેટ કઝીન્સને જોવાનો અવસર મળ્યો શ્રીમતી કઝીન્સને દેખાર જ એવો છે, કે એમને જોતાં મનુષ્ય સ્વભાવનો યદેજ પશુ અવધાસ હોય એવા કામને પશુ, તેઓ એક ખંતીલા કાર્યકર છે એમ જણાઈ આવ્યા વિના નહિ રહે. શ્રીમતી કઝીન્સે ભારતની મહિલાઓ માટે કરેલાં કાર્યોથી હું સુપરિચિત હતો; એટલે તેમને જોવાની-મળવાની તક સાધવાનો અવસર હું જોઈયા જ કરતો હતો ૧૯૨૯ ના જન્યુઆરીમાં એ અવસર પ્રાપ્ત થયો. અને ભારત કાળે, તેમજ ભારતીય મહિલાઓ કાળે નિસ્વાર્થ ભાવે સેવા કરનારાં એ અપૂર્વ આયરીશ મહિલાનાં દર્શન કરી હું ભાગ્યશાળી થયો. પરિષદ દરમ્યાન એમની સાથે વાર્તાલાપ થતાં, તેમનો ઉત્કટ ભારતપ્રેમ, અને ભારતીય મહિલાઓને ઉત્તરિતા પથે દોરવાની અભિલાષાએ મને મુગ્ધ કર્યો અને એ ભારતપ્રેમી મહિલાને મારાથી સદસા જ વધન યથ મયુ.

અખિલ ભારતીય મહિલા પરિષદનાં જનેતા શ્રીમતી માર્ગરેટ કઝીન્સ છે ૧૯૨૬ નાં શ્રીમતી નાધીબાઈ દામોદર કાકરસી હિન્દી ઓરિએન્ટી યુનિવર્સિટીના પદવીદાન સમારંભ પ્રસંગે, શ્રીમતી માર્ગરેટ કઝીન્સને એવી પ્રેરણા યથ કે અખિલ હિન્દની મહિલાઓની પરિષદ ભરવી અને એ પ્રેરણાને આચારમાં

મૂકવાનું કાર્ય તેમણે તરતજ શરૂ કરી દીધું. વર્તમાનપત્રોમાં એ સંબંધી લેખો પ્રકટ કરવા માંડ્યાં અને મિત્રોમાં પણ એ વિચારનો પ્રચાર કર્યો. આમ સતત પ્રચારકાર્યને પરિણામે અખિલ ભારતીય મહિલા ઇળવણી પરિષદનું પ્રથમ અધિવેશન ૧૯૨૭ માં મુંબઈ ખાતે વડોદરાનાં ના. મહારાણી સાહેબાનાં પ્રમુખપદે ભરાયુ. તે પછી ઉત્તરોત્તર એનાં અધિવેશનો ભરાયાં કાર્યો છે અને હાલમાજ ડીસેમ્બર માસની આખરે, લખનૌ ખાતે એનું સાતમું અધિવેશન મુંબઈમાં આદર્યું સભારી શ્રીમતી લેડી વિલાખ્હેન રમણભાઈ નીલકંઠને પ્રમુખપદે ભરાઈ ગયું છે.

શ્રીમતી માર્ગરેટ કઝીન્સ લગભગ ૧૯૧૫ ના અરસામાં, હિન્દ આવ્યાં અને મદાસમાં ઝાં એની ખીસાન્ટ સાથે થીઓસોફીકલ સોસાયટીનાં એક આગેવાન કાર્યકર્તા બની ગયાં. હિન્દ આવતાની સાથેજ તેમણે 'ભારતીય મહિલાઓ અને બાલકોનાં હિતનું' અદાલત શરૂ કરી દીધું. Women's Indian Association (ભારતીય મહિલા સમાજ) નાં તેઓ એક મુખ્ય સંચાલિકા છે. કેટલાયે વર્ષો સુધી એ સમાજના મુખ્ય મંત્રી તરીકે તેમણે કાર્ય કર્યું છે અને તેમના પ્રયત્નને પરિણામે જ એ સમાજનું માવદેશીય સગ-કન યથ સકયું છે અને શ્રીમતી સરોજિની નાયક, શ્રીમતી કમળાદેવી ચટ્ટોપાધ્યાય, શ્રીમતી હંસાબહેન મહેતા, જેવાં લોકપ્રસિદ્ધ અને સમાજસેવક મહિલાઓ એમાં આગળ પડતો ભાગ લઈ રહ્યાં છે.

હિન્દ આવ્યાને એએક વર્ષ પછી પૂર્ણ વર્ષ નહિ ત્યાં તો તેમણે ભારતીય મહિલાઓની ઉન્નતિ માટે મથન કરનારાં એક

શ્રી સુભદ્રાકુમારી ગ્રાહ્યાણુ

જેમને “ ત્રિપર મેલી ” નામે નવસિકા-સમ્રાટ માટે
 હિન્દી સાહિત્ય સમેલને રૂ. ૫૦૦૦૦ નું પારિતોષિક
 આપ્યું છે તથા વર્ષે એ બહેનને “ સુભદ્રા ” નામે
 કાવ્યસમ્રાટ માટે રૂ. ૫૦૦ નું પારિતોષિક મળ્યું હતું.